

AL LIAMM 90

NIVERENN 90

Genver - C'hwevrer 1962

18ved BLOAVEZH

PROFOU :

1958 : 1535,04 LN

1959 : 2007,91 LN

1960 : 2396,45 LN

1961 : 2357,22 LN

Koumananterien: 474

TAOLENN

Teir Varzhoneg, gant Maodez Glanndour	3
Kevreadur, gant Gottfried Benn (tr. Abanna)	5
Goañv, gant M. L. G.	6
An Tour Plomb	7
Ar Menez Maen-Gwenn, gant R. Menez-Keldreg	9
Anduilhenn an Urcher, gant Yeun ar Gow	19
Kazh ha Logodenn gant Jan Priel	29
Kantvloaziad Rabindranath Tagore, gant Benead	57
Al Levrioù	61
Pajenn ar re Yaouank	64
Notennoù	66

TEIR VARZHONEG

gant
MAODEZ GLANNDOUR

DUM MEDIUM SILENTIUM...

Al livioù, ar furmioù o deus laret o ger...
Nemet bremañ e tav ar bed en amc'houloù.
Ne chom ken 'met ar ster hag ar frondoù soutil.

Sed echu ar c'hoari, trouz ha fourgas an deiz,
Sec'hed en deus pep tra eus ur vezañs santel,
Ha dont a ra displann ha tremen dianav.

Pa ziskenn ar serr-noz war va buhez dibad,
Goude lid an ezañs, va laka d' az kortoz,
Feal, ha pa vefen sammet gant ar skuizhder,
O te hag a zeuio evel ul laer.

Gwengolo 1961.

AR C'HALONOU PLOM

Perak c'hoazh sonerezh ?
N' eus evidon na frankiz, na buhez, na joa.
Nemet ur c'hri
Kalet evel ar roc'h,
4
Direpoz evel ar mor,
Hini va fobl dindan mac'homerezh :
Ur c'hri a zoan hag a zaeroù
A blijfe din teurel, taol-kurun,
Ken bras hag ar bed a-bezh.

N' eus den o klevont, n' eus den...
Mont-dont a reont, bouzar, mekanikoù,
Dremmoù interamant,
Eneoù plom.
He gwallet o deus,
O gwerc'hez, merc'h Doue !
Ha goude-se, lazhet,
Hag he serret en un arched plom,
Ha beziet e poull don o c'halonoù plom,
An Druéz !

Miz Du 1961.

SKRITUR VA BUHEZ

C'hoant am eus e vefe bet va buhez eeun,
Ul linenn didorr, didro, betek ennout.
Ha setu-me pleget, gweet, ha direpoz.
Petra 'fell dit, Aotrou, skrivañ gant se ?
Te 'oar, o Mestr ! N' ouzon ket me, n' hellan ket lenn :
Rak ar skritur-se pleget, gweet ha divanket,
Eo me,
A skrign hag a leñv dindan skrij didruéz da zorn.

Miz Du 1960.

5

KEVREADUR

GOTTFRIED BENN

An holl a zo an neñv, ar garantez, ar bez dezho,
e kement-se ne fell ket dimp emellout,
a-fet ar sevenadurezh, kaset da benn emañ pep prezeg ha pep embreg.
Pezh a zo nevez avat eo kudenn ar c'hevreadur
ha difraeüs ez eo :
Perak enta ez eztaolomp ?

Perak rimañ perak tresañ ur plac'h
war-eeun pe a-zameuc'h,
perak linennañ war un tamm paper kaer
plantennoù diniver, barroù deil, mogerioù,
ar re-mañ evel biskoulennoù tev dezho pennoù baot
oc'h en em ledañ izel ur skrij
diouzh un urzh divizet ?

Dizeilgeriusted vrevus ken n' eo brevus !
Asa, ket e-sell eus ar goprou,
lies ar re a varv gant an naon diwar se. Nann,
un delusk eus an dorn eo,
pellsturiet, ur gwelead en empenn,
marteze ur Salver warlerc'hiet pe ul loen-totem,
ur priaperezh furmel diwar-goust an endalc'had.
Tremen a raio,
nemet hiziv e vez ar c'hevreadur
ar pep kentañ.

« An nebeud o deus bet anaoudegezh ouzh an dra-se » - Goethe -
ouzh petra end-eeun ?
Lakaat a ran : ouzh ar c'hevreadur.

(Lakaet e brezhoneg gant ABANNA.)

6

GOAÑV

Gant M. L. G.

Anavezet em eus ur goañv
a oa ken splann, kenedus ha kaer hag an hañv.

Anavezet em eus ur goañv
a bulluc'he kement ha bannoù uhel an hañv, ha bannoù uhel an hañv.

Anavezet em eus ur goañv
a startae ar bed, an dud,
hag a sanke em gwazhied un hiraezh d' ar Su.

Anavezet em eus ur goañv
a graze an diwezhañ deil disarac'h.

Anavezet em eus ur goañv
bro all an heol, bron al luc'h, pellder skiltr,
poultr tanav erc'h o vorgousk er sked.

Skeiñ 'rae arvoug en douar va c'hamm
- edo ar blaenenn skornet don.

Edo an erv skornet dir.
Sagajord.

Anavezet em eus ur goañv.

.

Nosaat a ra ouzh va frenestr,
paouez a ran da labourat.
- Anaon er skeud -
Tevel a ran, soñjal a ran
en ur vuhez a en em nac'has en hañv.

7

AN TOUR PLOMB

War niverenn 83 «Al Liamm» hon eus embannet un destenn eus AN TOUR PLOMB,
sed amañ, unan all disheñvel a-walc'h hag a vo tu da geñveriañ gant an hini
gentañ.

Kenta vellas an tan en tour plom
eur vugel vian divar brec'h e vam

Hag e lavaras da Plouberis
e mañ krog an tan en ho c'hillis

Siwas er c'hreis e mañ ive
Kris a viche ar galon na voelche
en goerret plouber an eb a vije

e vellet tri person a tregont
ebars er verret oc'h e neum respont

da gout na pini vije an ardissa
da pignat var an tour da genta

Person Plouber a lavare
ebars an tour dre ma pigne

Me non ket evid mont aman
gant ar plom bervet o diveran
dre ma koue leski a ra

e mañ an erouant var beg an tour
hag en henon evel eur Skour

Petra klaskez var dro va zi
Me non ket bet en da hini

Da iliz zo interdisset

Gant eur plac'h iaouank hag eur kloareg
o pec'hi eni noz nedeleg

Kenta lazaz an tan en tour plom
Voa bara segal a lez bron

lez a peultrin eur vreg trivarc'h blâ
e vaga e bugel kenta

Kris vije ar galon na voelche
en goerret Plouber na a vije
e voelet ar Sent hag ar Sentezet
digasset tout da gorn ar verret

O velet a Verchez Vari
Renket diloja deus e zi

JANNET KERGUIDUFF
16 Janv. 51

Dastumad Pennwern, f. 203

NOTENN. - Pevar doare eus an Tour Plomb e Penwern : niv. 48, 63, 115 ; 504 :
hemañ hep anv kaner :
1° niv. 48, e Liamm 89/356 ;
2° niv. 63, embannet amañ ;
3° niv. 115 (levr 90, f. 80 : kanet gant Moris Fallezour, 25 C'hwevrer 1851) ;
4° niv. 504 (levr. 112, f. 110-111).

Stagañ a c'heller ouzh ar pevar doare-se, re Gab Milin a gaver e Gwerin 2, p.
181-182.

Ar Menez Maen-Gwenn

Gant R. MENEZ-KELDREG

E-pad pell amzer hor boa pleustret hon-daou, va gwreg ha me, war ar menoz-divroiñ. Evelato ! M' hor boa taolet hor soñj treiñ kein d' ar Vro a zougemp koulskoude ken don en hor c'hreiz, kuit da gavout hirvoud en hor c'halonou ha daeroù en hon daoulagad, n' eo ket va menoz diskleriañ amañ perak e felle deomp hen ober.

Un devezh 'ta 'oamp aet.

Ha goude bezañ treuzet ar Vro penn-da-benn, stlejet e-pad pell amzer en un tren a gase ac'hanomp, herrek, war-du hor pal dianavez, e tegouezhemp da noz, en ur gêrig eus Bro-Vigenna.

Gant ur pistig a anken e tiskennjomp war ar c'hae. Aze e chomemp peulet ha mut gant hor malizennoù. Hon daoulagad a baras war an tren pa zilec'hias, o terriñ an diwezhañ mell eus ar chadenn a stage achanomp c'hoazh ouzh hor buhez tremenet. Ha pa gerzhas dirazomp an diwezhañ bagon gant he letern ruz war enaou, hor selloù e heulias anezhi, pell amzer, betek ma steuzias en deñvalijenn.

Neuze, evel disammet eus ur pouez mac'hagnus, e sellis ouzh va gwreg, hag e lavaris : « Deomp ».

Un hanter eur goude, ur c'harr-beajourion a harze war blasenn ur vourc'hadennig ha ni ennañ. Un dousennad tiez gant o frenestri serret, berniet en-dro d' un iliz hon degemeras.

Ober a rejomp eno hor buhez.

Hag e troas an nadozioù war orolaj an amzer.

*

10

Un devezh, e teuas ar gaoz betek ennomp e oa da vezañ lidet gouel ar gêriadenn d' ar sul war-lerc'h. Hervez an diskleriadennoù a glevis, e oa ar seurt gouelioù par a-walc'h da bardonioù hor Bro-ni.

D' ar yaou e komañsas ar vourc'h da fiñval. Kirri a bep seurt, sterniet a javed a bep liv hag a bep ment, an eil treutoc'h eget egile, a zegouezhas er vourc'hadenn, leuniet a « doullou-lous », kramennek da heugañ.

Dirak seurt aloubidigezh e rejomp hor menoz mont eus ar gêr, evit tremen hor sulvezh e peoc'h.

Koadeier niverus ha digenvez hor boa kavet tro-war-dro, a-hed ar sulvezhioù tremenet pa 'z aemp da bourmen. Froudoù ravoliek a rede dre ar parkeier hag ar pineier niverus-tre er vro. Koulskoude, n'eo ket davet ar gwaskedoù-se, ken sioul ha ken dedennus, hor boa divizet mont evit an taol-se.

Merzet hor boa, meur a wech, ur menez uhelik kurunet gant ur pezh mell maen gwenn, nepell, pe a seblante bezañ da vihanañ, diouzh ar vourc'h. Lugerniñ a rae ar maen dindan bannoù an heol, ha goubidet 'oamp da vont un devezh bennak betek ennañ, evit gallout ober anaoudegezh, dre vras, gant ar vro. Ur gweledva dispar a dlefed kaout diwar gribenn ar run-se. Setu ma taolemp hor choaz war ar menez evit tremen er-maez hor sulvezh a-bezh.

*

Mintin-mat e tilec'hjomp eus ar gêr.

Kemer a rejomp ur wenodenn goude bezañ heuliet an hent bras e-pad ul lev bennak.

Aze e teraouas hon alpaerezh.

Strizh e oa an hent. Meur a wech e rankemp kerzhout an eil war-lerc'h egile, gounezet ma oa an estrenved gant ar strouezh hag an drez. Bodenoù lann a grafigne deomp hon divesker.

An heol savet kalz abretoc'h egedomp a oa dija sonn a-us d' hor penn. Ur mouch-avel a c'hwezhe en ur lakaat da zarnijellañ lasenoù koefoù va gwreg. E berr-amzer e pizennas ar c'hwezenn war hon tal.

Dre ma savemp, e raemp bep an amzer ur pennadig paouez, ha bep tro e kavemp en em astenne ar bed dirak hon daoulagad frankoc'h-frankañ. Menezioù all en em ziskoueze ; ha tourioù-ilizoù oc'h ober dimp merzout kêriadenoù soublet er stankenoù.

11

Pa oamp deraouet gant hor c'herzhadenn e soñje deomp e oa tost kabenn ar menez gant e vaen gwenn lugernus. Buan e teujomp da zifaziañ, rak seul vui ma tremene an eur, seul bounneroc'h e kavemp hon divesker. Mall a oa warnomp degouezhout.

A-benn un eur ha kard bennak e oamp koulskoude tost-tre da gaout ar gopr eus hor poan. Ar maen a oa dirazomp a-benn as fin. Tost d' an dorn. An diwezhañ kammedoù a rejomp en ur redek.

Hanter droc'het hon anal gant hol lañs diwezhañ, met lirazhin, ar c'hoarzh war hor muzelloù, e teujomp a-benn d'en em harpañ ouzh ar pikol maen. Met, neuze, en un taol, e oa torret hol lañs hag hor c'hoarzh.

Un dra voemus a oa dirazomp.

Kribenn ar run ne oa ket kromm, evel hini an holl runioù, pe blaen da vihanañ, met kleuz. Heñvel e oa ouzh ur vengleuz vantrus, hir da dri c'hant metr bennak ha ledan da bevar ugent pe gant. Ha leun a zour.

Souezhet ha dilavar e chomemp da sellout ouzh al lenn-se gant daoulagad diskredik.

An oabl glas a bare e melezeour an dour, ken glas hag eñ. Ar mouch-avel hag a floure hon divjod war gribenn ar menez, ne dizhe ket al lenn skoachet eus ar c'haerañ e don ar stankenn. Gorre an dour a chome ken plaen ha dremm ur melezeour.

Pell amzer e chomjomp aze, dilavar, sonnet war hon divesker, hep mui santout hor skuizhder.

Hon daoulagad en em leunie gant ar c'haerder en em astenne dirazomp : dindan hon treid, al lenn, ken dic'hortozet, ha betek er pelloù, menezioù all, ha stankenoù goloet a goadeier.

Pegeit e chomjomp evel-se oc'h analañ aer c'hlan ha skañv ar menez balzamet gant frondoù ar brug, al lann hag ar balan, hor gwad o lammat prim da heul hor pignidigezh ? N' ouzon ket.

Ur maen en em zistagas, nepell diouzhimp, hag a ruilhas a-lammoù, betek kouezhañ el lenn gant ur plouf tost da vezañ skiltrus.

Torret oa hon hun.

Treiñ a ris va daougalad ouzh an tu ma welis ar maen o kouezhañ. Da gentañ ne verzis netra, nemet reier distumm, skuilhet amañ, berniet pelloc'h war ul leton rouzet gant an heol.

12

- « Sellit ! Deñved ! » a lavaras va gwreg, « aze war an tu kleiz, er gwasked e-tal ar reier. »

En efed, ur vamm a welis o peuriñ ar c'heotenn gras, en he c'hichen un oanig.

Pishaat a rejomp hor sell evit gwelout ar mesaer, rak ne lezer ket seurt loened da redek hep mesaerezh. Paotrig pe blac'hig, emichañs, kuzhet a-dreñv ur vodenn lann pe ur roc'h, o spiañ ac'hanomp ken distag war an oabl, re aonik marteze d' en em ziskouez d' an estren.

Re laouen e oamp hon-daou o vezañ kavet ul lec'h ken peoc'hus, evit soñjal mont da drubuilhañ peoc'h ar re all.

Ar mesaer eo a zeuas d' hor c'haout.

Ha n' eo ket dindan neuz kramennek pe bilhaouek ur c'hrennard gouez.

Ur skeud hir, dastumet en ur vantell zu, daoust d'an amzer bezañ tomm a savas eus goudor sinadurek ur roc'h. Hag e teuas davedomp war e bouez.

Dre ma tostae, hen kaven brasoc'h-brasañ.

Ni a chome difiñv, hon daoulagad o parañ dirazomp war al lenn ha war an douar en em astenne dindan hon treid. Ur peoc'h buhezek a rene war ar bed-se, ha bezañs ar mesaer o kenderc'hel da zont war hon tu ne saotre, e mod ebet, habaskter an natur.

Tostaat a rae. Plegioù e vantell o vransigellañ hervez e gammedoù. Ur penn-bazh a zalc'he en e zorn, kement, a gredan evit aesaat e vale evel evit mesa e loened.

Herzel a reas un nebeud pazioù diouzhimp, en ur chom un tammig war hor c'hostez. Dereat e seblante bezañ.

Treiñ a ris va selloù davetañ. Naet e oa e zremm roudennek. Malvennoù hir a gloze e zaoulagad ouzh o lakaat da vezañ don en o foulloù, hag an tog-plouz a zouge a greske c'hoazh ar seblant-se. E dreid a oa e spadrilhoù kerdin. Un aotoù voulouz ledan, par da re ar vañsonerien en em ziskoueze dindan e vantell.

Hen saludiñ a ris :

- Demat, Aotrou. Marteze emaomp war ho touaroù ? Hon digarezit, me ho ped.

- Demat, a respontas. Bezit dinec'h.

13

E vouezh a oa raouliet ha don.

- Estrenion oc'h, hervez a welan.

- Ya, a respontis, eus pellik omp deut.

- Breizhiz ?

- Dres ! Ur bed kaer eo ho ped, ha bras-tre eo bet hor souezh p'hon eus gwelet al lenn-se kluchet war gorre ho menez. ur wir frealzidigezh eo d' an

daoulagad.

- Ya ! a respontas, evel ma lavarit. Bee ez eo bet da vihanañ, hag e chom evidon. Met n' eo mui darempredet gant den.

Tevel a reas e-pad ur pennadig. Ni a c'hortoze. Ne glaskemp ket kontañ kaoz nag emellout e buhez an den.

- Gwechall, a gendalc'has goude bezañ en em harpet war e vazh, e pigne kalz a dud betek amañ. D' an nevez-amzer ha d' an hañv, ne dremene devezh ebet, koulz lavarout, hep na zeue den. Perc'henn an ostaleri a welit aze, en traoñ, en doa peget ur skritell war unan eus gwerennoù e zor-dal, gant ar ger-mañ : gweledva. Met bremañ, e kredan ez eus bet kouezhet ur vallozh war ar menez abaoe m' eo bet lazhet ar soudard.

- Ur muntr a zo bet graet amañ ? a c'houlennis.

- An droug a red dre ar bed, na oar den al lec'h a zibab evit skeiñ, a respontas. Daou vloaz ' zo abaoe. E roudennoù-tan ez eo merket pep tra em spered, ha ken bev ez eo c'hoazh an eñvor anezho ha ma vijent bet degouezhet dec'h da noz.

*

D'ar mare ma lavaran deoc'h, e kerzhe soudarded dre amañ, evel e pep lec'h er vro.

E kreiz an noz e c'hoarvezas an taol.

Un dro vale am boa graet war gorre ar menez, evel boaz, amzer din da vutuniñ va c'horniad a-raok mont d' en em astenn war va gwele-plouz, tost d' am deñved. Sioul e oa ar bed dindan sklerijenn al loar nevez ; koabrennoù tev a gerzhe en oabl, o teñvalaat an douar dre ma tremenent dirak fas al loar. Trouz ebet nemet va loened o vegelial ur wech ar mare ha kan ur gaouenn er pellder.

A-us d' am fenn, dres el lec'h m' emaac'h, e verzis skeud teñval ar soudard oc'h ober gward evel bep noz. C'hwitellañ a rae goustad, un ton hirvoudus, ul lied bennak eus e vro 'michañs, a seblante bezañ leun a garantez hag a hirnezh. Rak amañ ez eus bet ur post-ged e-pad daou vloaz hanter. Dibabet o doa a-ratozh al lec'h, evit gwelout kement tra a fiñvje tro-war-dro.

14

Boazet e oan ouzh ar c'hedourion. Int a c'hede, me a vesae. Na brezel na peoc'h ne zeu a-benn da deñvalaat menozioù ur c'hozhiad. Echuët ganin va c'horniad butun ez aen da gemer va repoz. Dek eur, pe war-dro.

Va roc'hal eo a zihunas ac'hanon. Bep mintin e c'hoarvez ganin an hevelep tra. Ur wech diskuizhet va izili, va roc'hal eo am zenn eus bro an hun. Astennet war va flouz, va daoulagad digor en deñvalijenn, e c'hortozen ar mintin.

Nebeut goude eo e klevis ar youc'hadenn.

Sevel a ris.

Va direnn a gemeris evit enaouiñ va letern.

Un tremener dihentet ? Pe ar gedour ? Ret e oa din gouzout. Unan bennak a oa en argoll, kouezhet el lenn marteze.

Stlepel a ris va mantell war va divskoaz, ha prim, va bazh em dorn, ez is er-maez. Hep va letern. N' ouzon ket perak. Abalamour d' am strafuilh marteze ? Kazi sur, an disoñj-se a arboellas din va buhez.

Treiñ a ris va selloù ouzh torgenn ar menez. Neuze e welis. A spurmantis

kentoc'h.

Daoust d' al loar bezañ tost da ziskenn en tu all d' an dremmwel, e verzis dramskeudoù o fiñval e-tal ar maen. Kerzhout a ris daveto. Den ne daolas evezh ouzhin, beuzet ma oan e plegoù an noz, du va-unan em mantell zu. Tostaat a ris, tost da dizhout ar bagad tud.

Hag e welis.

Harpet ouzh ar maen, lienet dezhañ e c'henou, e zaouarn a-dreñv e gein, liammet sur, ar gedour a oa trec'het. En-dro dezhañ, un hanter dousennad a wazed.

Ha va merzet en devoa ar soudard pe zivunet en devoa va skeud dindan bannoù dister al loar o c'hoari war va dremm ? N' ouzon ket. E selloù a dlee parañ warnon difiñv, rak unan eus ar baotred a lammas prim war va zu, un arm etre e zaouarn.

- Na dennit ket, a lavar is

- Piv ez oc'h ? a c'houlennas.

- Ar mesaer, a respontis. Klevet em eus youc'hadennoù bremaik, ha deut on da welout. Fellout a rae din goulenn gant hemañ hag-eñ en devoa gwelet unan bennak en argoll.

15

- Dres ! a lavar as ar vouezh, en argoll ez eus tud en noz-mañ, met d' o zennañ eus an argoll-se ne c'houlenner ket ho sikour. Tec'hit kuit, den kozh. Pezh a reer amañ ne sell ket ouzhoc'h.

Neuze e komzis.

- Pa lazhan va loened, a lavar is, ma liammañ o zreid, ne stagan ket o genou. Ha ma talc'h va dorn ar gontell hep krenañ, e troan va selloù evit chom hep gwelout en o daoulagad o c'hlemm mut, o estlamm tost par d' an dizesper e daoulagad un den. Ar red eo a lak ac'hanon d'o lazhañ, ha plegañ a rankomp holl dindan ar red. Dibabet hoc'h eus ober ar pezh a rit, hervez ho kred. N' ho parnan ket, met d' an nebeutañ, lezit gant hemañ ar gwir da analañ plaen evit ar wech diwezhañ.

(Mouezh an den kozh a oa raouliet, tost d' al leñv. E oad a oa marteze hel lakae da grenañ, pe gentoc'h ar c'houn eus an eur ken mantrus en devoa bevet.)

Hep respont, an den e droas kein din.

Ur momed a dremenas. Den ne daole evezh ouzhin. Bodet e oant en-dro d'ar soudard. O c'hortoz un dra bennak e seblantent bezañ. Met perak ? O selloù a oa troet davet traoñ ar menez. Sellout a ris evelto.

Ul luc'hedenn a welis war-du an hent bras. Neuze, sammet e voe ar soudard dre an divesker hag an divrec'h ha stlapet war ar maen.

Urzha rojont dezhañ d' en em lakaat en e sav. Sentiñ a reas. Ouzh en em gromañ e savas ur c'har hag en em lakaas war unan eus e bennoù-glin. Klask a eure sevel sonn en e blom.

Evel-se, a gred din, e talc'hin soñj outañ, ha bevañ a rafen betek fin ar bed. Gant e zaouarn staget gant ur fun, e zivrec'h astennet war-dreñv hag a rae dezhañ sevel e benn, e seblante bezañ un den eus mareoù kentañ ar bed, e zremm troet war-du al loar, o pediñ.

Ur pennad amzer e chomas evel-se, betek ma klevis ur vouezh o c'hourc'hemenn : « Sav ! ha buan ! ».

Pouezañ a reas neuze war e c'har dambleget ha sevel en e sav war an taol. Treiñ a reas neuze davet e argaderien a chome hanter-veuzet en deñvalijenn, e-harz e dreid.

D' an hevelep amzer, koulz lavarout, e klevis ragach kriz armoù o valañ dir e traon ar menez.

Keneiled ar re-mañ oc'h ober war-dro keneiled egile.

16

Troet am boa va selloù ouzh an traoñ.

Ar jestr-se a viras ouzhin da verzout ar bagad em c'hichen, e-pad un disteraig a amzer.

Kentañ a zedennas va spered war-du ur soñj bennak e oa an hevelep trouz mindrailherez em c'hichen, ken na zislammis gant ar spont.

E welet em eus o kouezhañ eus gorre e vaen, ha ruilhal war an douar, hanter-bleget, brevet.

Echu e oa evitañ.

Rust e savas ur vouezh : «D' an traoñ ! ».

An deñvalijenn a lonkas ar bagad ken buan ha lavarout.

*

Petra a c'hoarvezas goude, ha pegeit e padas ar reuz war-dro an ostalerei 'lec'h ma oa kamp ar soudarded ? N' ouzon ket.

Chom a ris em sav, va izili sonnet dindanon, hep gallout fiñval.

Ur bed a eñvoriou a veuzas va spered, ha va daoulagad digor-bras war an noz a selle, pell-pell, en donder va buhez, en ur lakaat da sevel dirazon, ken gwirion hag an drama c'hoarvezet diouzhtu, korfoù all o ruilhal er fank, stank-diniver dre ar bed-holl, hep gouzout, evel hemañ, nag evit petra nag evit piv e kollent o buhez.

Hag ec'h adwelis an estlamm, ar c'heuz hag ar rangalon o leuniañ o daoulagad.

E-pad pell amzer e rambreis.

Fin an argadadenñ en traoñ, a reas din en em gavout en-dro war an douar.

Chom a ris, atav em sav, betek ar gouloù-deiz, da veilhal war ar c'horf marv.

Ledet em boa warnañ va mantell.

O c'hortoz. Petra ? n' ouzon ket.

Den ne zeuas, nag enebour nag amezeg da glask warnañ.

Pa skubas bannoù kentañ an heol an deñvalijenn, dres d' ar mare ma yena an aer, e skrijis. Dihunet e oan eus va morgousk, ma oan bet hanter-sorc'hennet gant ar c'houn eus an holl re lazhet am boa gwelet o tremen dirak va daoulagad.

Ha neuze koshoc'h eget ne soñjen, skuizh-divi gant samm bras-meurbet ur glac'har dianv, e tistrois d' am lochenn.

17

Ur varr a gemeris er c'hraou, hag e teuis da doullañ ur bez d' an estren.

Ur planken am boa kemeret ivez. Poaniañ a ris betek ma soñjis e oa don a-walc'h an toull evit ma kavfe an den yaouank ur repoz hep direnkadur, e-touez va deñved.

E zremm a glozis gant va flanken. Hen douarañ a ris. Gant va marr, e troc'his da c'houde, du-mañ du-hont, mouded tirienn da glozañ an douar fresk dispac'het.

E-pad meur a zevezh ez is, bep mintin, da gemer el lenn dour d' o glebiañ, betek an deiz ma welis ar geot tener o kreskiñ.

Bremañ e kavan va oaniged, meur a wech, astennet dre aze, a-hed o c'horf, o terc'hel kompagnunezh d' an den estren falc'het e barr e yaouankiz.

Ra dremeno amañ, e peoc'h va menez, e beurbadelezh c'hlan.

*

Kenavo, estrenien.

Daoust hag e ouezo biken, ar re a zo ouzh hen gortoz, pelec'h amañ e relegoù ?

Daoust hag e teuio ur c'hristen ur wech bennak da zaoulinañ war e vez ?

Ne oar nikun, nemedoc'h, ar pezh a zo c'hoarvezet. Vad en deus graet d' am ene, kontañ deoc'h pep tra. Disammet on eus ur pouez re bounner.

Hep dale, e klevin ar galv da vont d' al lec'h m' emañ. Piv a viro ar c'houn eus an estren ?

Ne respontit ket ? Ha da betra a dalvezfe ho respont ? An daeroù a lINTR en ho taoulagad, Itron ?

Un druez eo, hen gouzout a ran.

Ur ger c'hoazh koulskoude.

A-raok distreiñ d' ho Pro, sellit mat ouzh ar maen-se. Ha merzit an takennoù a weler war e wennder.

Gwad an hini eo. Na glav, na rev, na skorn, nag amzer n' e ziverko. Da viken e chomo aze, evel un testeni eus aberzh buhez un den yaouank da grizder du ar vuhez.

*

18

An daeroù a ruilhe, goustadik, war zivjod va gwreg.

N' hor boa ket lavaret ur ger e-pad ma komze ar c'hozhiad. Ha pa droas deomp kein, soublet e zivkoaz, e chomjomp pell amzer. kollet en hor soñjoù.

Hor selloù a bare war al lenn, ken splann er mintinvezh ken kaer, ha war an dremmwel divent, ha koulskoude ne welemp netra.

Pell diouzh gorre ar menez e oa nijet hor speredoù, pell-pell e don hor c'halonoù 'lec'h m' en em gav pep hini e-unan penn, o prederiañ, war nann-talvoudegezh ar vuhez.

Hervez ma lavar unan bennak :

« Buhez un den ne dalv netra.

Ha koulskoude, petra a dalv kement hag ar vuhez ? »

Anduilhenn an Urcher

Gant YEUN AR GOW

Evel ma oa boazet d' hen ober bep mintin, e troas Yeun ar Baod, an deiz-se, a-raok kreisteiz, e ti e geneil Per an Troadeg, baraer ha tavarnour, da dapañ ar banneoù bras a c'houlenne e boull-kalon a-barzh mont ouzh taol da verennañ. N' eo ket gant ar sec'hed, koulskoude, e veze Yann ar Baod, rak marc'hadour gwin ha diedoù all e oa eus e vicher ha, pell a-raok ma veze en em gavet e tavarn an Troadeg, en deveze bet tro da glukañ nouspet banne bihanoc'h, e-ser mont da ginnig e varc'hadourezh d' an ostizien all ken niverus er vourc'h. Hogen plat ha divlaz e kave ar banneoù bihan-se a ranke paeañ en o stalioù evit mad e genwerzh, da lavarout eo evit kavout gwerzh d' e varc'hadourezh. Met n' eo ket e tiez tavarnourien diwezhat hag a renk izel en dije foranet e arc'hant e banneoù a bemzek gwenneg ar pezh, pa c'helle tremen eno gant re a bemp gwenneg hepken.

E stal e vignon ne oa ket heñvel rak an Troadeg a oa un den brokus hag, evit ur banne a veze kinniget dezhañ gant Yann ar Baod, en deveze hemañ daou pe dri, ha re vras, me ' lavar deoc'h. Hag ur selaouer aketus d' ar marc'hadour gwin e oa ivez, war ar marc'had, ar baraer-tavarnour estlammet ha diduet bepred gant gouiziegezh e geneil war ar politikerezh hag ur bern traoù all. Kalz levezon en devoa warnañ Yann ar Baod, ur c'hrakbourc'hiz anezhañ ha, war e veno, ar speredekañ eus tud ar barrez a gemere holl, war-bouez nebeut, evit kouerien c'hros, re sujet d' ar veleien.

20

An Troadeg, avat, bet savet war ar maez ha kaset diwezhat d'ar skol, ne oa ket bras e zeskadurezh nag e skiant zoken. Darn eus e genvroiz a soñje e oa ganet da sadorn, goude koan, ha, moarvat, e oa gwir kement-se. Setu perak e tegemere evel gwir bater kement ger a gouezhe eus genou Yann ar Baod, bet gwechall er skolachoù, hag e oa lorc'hus eus e zarempred hag eus ar c'huzulioù en deveze digantañ da vare ar mouezhiadegoù ha pa veze tro da varn komzoù pe oberoù ar person. E kêr Vrest en devoa desket ar baraer e vicher ha kemeret an atapi da zrailhañ al lastez galleg a zeue gantañ bewech ma kave tu da rannañ kaoz e lavar Bro-C'hall. Er yezh-se, aes eo gouzout, e tivize bepred gant e gavandad, troet, koulskoude, d' e c'hoapaat, o vezañ m' he c'homze fall. Klevet e veze o lavarout eus ar Jujo, baraer all ar vourc'h : « Cui-là sait pas faire du pain. Pas assez de cuisson ! » Ha da heul bommoù ken direizh, e tiskorde Yann ar Baod da c'hoarzhin leizh e c'henou ha d' ober fent gant ar c'haezh galleger.

Evitañ da vezañ kizidik alies, ne gintuze ket an Troadeg. Oc'h anzav evel-se e oa barrekoc'h e geneil egetañ war ur seurt tachenn. Hep diskouez bezañ feuket ha daoust ha ma oa e-unan, tost da vat, ker bras lonker hag ar marc'hadour gwin, e lavare dezhañ, evit e helbikat : « Klaoustre, Yann, ez a e-barzh da gof ouzhpenn triwec'h pikon bemdez, hep ober meneg eus ar banneoù bihan all ! Penaos eo bras a-walc'h da vouzelloù da reiñ degemer da gement all a evaj, ? » Met Yann ne veze morse berr da respont : « Ar pikon a zo du, » emezañ, « hag al limonadez, pe c'hoazh an dour-gwask, a vez lakaet gantañ a zo gwenn. Me ' vir ganin ar pep gwellañ, da lavarout eo an hini du hag a daol kuit an hini gwenn. Ur vilin vihan am eus em bouzelloù da lakaat disparti etrezo ».

*

An deiz-se, eta, pa droas Yann ar Baod e ti an Troadeg, edo ar baraer ouzh e c'hortoz, e dal glep gant ar c'hwezenn goude bezañ bet oc'h ober e forniad. Ar wreg, pe ar vatezh, a zeuas d'o servijañ hag ez eas ganto ar gaoz war ar chase a dlee bezañ digoret eizh deiz diwezhatoc'h. Chaseourien e oant o daou ha mall o devoa da ziskoachañ o fuzulhoù. Kalz fougasoù a eure ar baraer gant e gi yaouank, danvez ur c'hi-red dispar ennañ, war a lavare. Bez e oa bet gantañ

emezañ, oc'h ober un droiad war ar maez ha diskouezet en devoa na vije ket gwelloc'h loen egetañ war ar blev. « Et puis, » e tisklerias a vouezh izeloc'h, evel o tiskuilhañ ur sekred, « à Pennawern y a du tres dans le légumoir ! » Kement-se evit lavarout e oa, tost da Bennawern, tres gedon pe gonikled en ur parkad kaol-irvin ha boetrabez, ar boued loened-se a zo anvet legumaj dre amañ. « Près de Poullbriant, » a gendalc'has ar baraer, « j'ai vu une mell gad treuzer le hent-karr, sauter par dessus le kleuñ et se klucher dans une bodenn-lann ! »

21

An dro-mañ ne c'hoarzhaz ket ar marc'hadour gwin ; mat e oa da c'houzout ar pezh a lavare an Troadeg. « Mar karez, » emezañ, « ez aimp hon daou disul d' ober un droiad chase ? Digwener, avat, n' am gweli ket, rak ezhomm am eus da vont da Garaez an deiz-se. »

- A-benn disul eta e kerzhimp a-gevret da redek ar c'had hag ar jiber all. Bez war-sav, avat, a-raok oferenn ar chaseourien hag, e-keit ha ma vo ar re-mañ o selaou rapronobizoù ar person, e vimp da vat o leuniañ hor seier-chase !... Ha, p' ac'h eus tro da vont da Garaez digwener a zeu, ez ain-me di marteze ganit. Laouen e vefen o tremen ur pennad devez eno gant va breur-kaer, keit-all 'zo n' am eus ket e welet!»

- Ya ! deus 'ta, » a lavaras Yann ar Baod ; « berroc'h e kavimp an amzer oc'h ober hent hon daou. »

*

Moarvat o devo kavet hir va lennerien an dezrevell am eus graet eus doareoù ha sioù iskis an daou ganfard. O fediñ a ran d' am digareziñ rak, d' am meno, e oa dleet reiñ anaoudegezh dezho anezho a-barzh mont pelloc'h gant va danevell.

D' ar gwener war-lerc'h, eta, mintin mat anezhi, setu ma kavomp hon orined e porzh an hent-houarn, e Pleiben, graet an hent ganto betek eno war o marc'hoù-houarn. N' o devoe nemet amzer da c'houlenn, e tavarn ar Gelard, ma vije goarnet dezho o marc'hoù-houarn ha da glukañ a-dizh bep a zaou vanne bras, a-raok lammat en treñ a oa dare da zilec'hiañ.

E Karaez e tiskennjont hag ez ajont pep hini diouzh e du, goude bezañ kimiadet an eil diouzh egile e skeud ar bod iliaev a fiche gourin dor un ti a gaved ennañ peadra da derriñ ar sec'hed. N' ouzon ket, avat, penaos e tremenjont o devez e kêr-benn ar Poc'her, met kement-se, e gwirionez, ne vern ket deomp. A-benn an abardaez, edont e porzh an hent-houarn da vare an treñ hag e savjont en ur vagon hir ha digombod, enni, a bep tu, div renkennad skinier koad keinet ha troet, a goubladoù, an eil ouzh eben.

22

Goulo e oa ar vagon, war bouez tri den azezet er penn pellañ anezhi. Unan eus ar re-mañ, o klevout an nor o tigeriñ, a savas e benn hag, oc'h anavezout hor paotred, a laoskas un estlammig souezhet : « Sell 'ta ! » emezañ, a hor mignoned kozh ar Baod hag an Troadeg ! » Hag heñ daveto, gant an daou all, d' o saludiñ ha da stardañ dezho an dorn. Seder-bras, diouzh o zu, da vezañ en em gavet gant un trikon eus ar genseurted vat a anavezent e Kastellin, e tiskouezas ar re nevez-deuet, pegen plijet e oant gant an degouezh dic'hortoz-se. Eus an daou rumm e savas komzoù laouen da c'houlenn keloù eus yec'hed ha doare pep hini hag eus re e dud. Ha neuze, da gomz a draoù all, ec'h azezas ar pemp den, hon daou oristal Yann ar Baod ha Per an Troadeg hag an tri C'hastellinad, an Aotrounez Mikael, urcher, Hektor ar Wern, grefier ar barner a beoc'h, ha Yann-Vari Haskoed, kentañ koñchaouer ar C'hef-Espenn.

Pa voe direstet o c'haozioù ganto, e teuas c'hoant c'hoari 'r c'hartoù d' an urcher, ur mestr war an diduell-se, hag e tennas ur rumm gartoù eus e c'hodell. « Amzer hon eus d' ober ur menilh pe zaou etre amañ ha Pleiben, » emezañ. « Hogen Yann ar Baod pe an Troadeg a ranko chom da sellout e-keit ha ma vo ar re all o c'hoari. Ra dennint plouz berr da c'houzout piv a ray ar pevare ! »

»

- Me eo a ray ar pevare, » a lavaras dichek ar marc'hadour gwin d' e genbarreziad, « rak, abaoe ur predad, ne rez nemet sotonioù pa begez er c'hartoù ! C'hoant am eus da ziskouez d' ar baotred-mañ ez eus du-mañ, en hor bourc'hadennig, koulz pe welloc'h c'hoarierien eget e Kastellin ! »

Feuket e voe an Troadeg ha, brouezet holl, e touas na dalveze ket e gavandad muioc'h eget ur felc'h-ki war dachenn ar c'hartoù. Met Yann ar Baod, hep teurel evezh ouzh e gomzoù hekus, a dapas ar rumm gartoù d' ober ganto an dorn. Ha, neuze, o c'hrozmolat, e troas kein ar baraer d' ar c'hoarierien da sellout ouzh ar vro a-dreuz gwer ar prenestroù ha da vale eus an eil penn d' egile d' ar vagon, betek al lec'h m' o devoa laosket an tri C'hastellinad o seier ler hag o fakadoù. Buan e teuas da enoeñ, koulskoude, ha, divouzet, e tistroas war e giz da arvest ouzh ar pevar all prederiet gant o c'hoari. Un taol-lagad a daolas war ar c'hartoù a oa ganto en o daouarn, hag, a-greiz-holl, evel touellet e-unan gant diaoul ar c'hoari, e tistagas a vouezh uhel ar menoz diwanet dindan e glopenn : « He ! Hektor ! Genaoueg ' zo ac'hanout ! Bremañ eo dit stlepel dezho da vorn pikez ! » Kerkent e savas ar rasailh war ar paour kaezh alier a glevas a bep seurt kunuc'hennoù digant e vignoned gwall-skoueriet. Perak ivez bezañ diskiant a-walc'h d' en em emellout da heñchañ ur c'hoarier pa ouie e oa kement-se a-enep ar reolenn. Droug enno o-fevar, her c'hasjont kuit diwar o zro hag an urcher, gwashoc'h eget ar re all, her pedas da vont da c'hwitellat mouilc'hi da Venez Are.

23

Mezhek ha pinous dezhañ hag an droukrañs o virviñ en e galon, ec'h en em dennas an Troadeg er penn pellañ d' ar vagon. « M' hen talvezo dezho, » a soñje heñ. «A-barzh ma vimp degouezhet e Pleiben, em bo kavet tu warno pe, da vihanañ, war hini pe hini anezho ! » Gant evezh e selle ouzh pakadoù paotred Kastellin hag, o welout penn un anduilhenn o tiskoachañ a-zindan golo ur voest paner kalet, ne zaleas ket d' he lemel ac'hane ha d' he c'huzhat dindan e chupenn. Da c'houde, hep gouzout da zen, he lakaas e malizennig Yann ar Baod ha, neuze, oc'h azezañ war unan eus ar bankeier, e reas van da vorediñ. « Ur gentel vat, » emezañ outañ e-unan, « ya, ur gentel a-zoare e vo va zaol-louarn d'ar baotred dizereat-se ! » Da gentañ da re Gastellin a zo mennet d' ober chegenn gant an anduilhenn ha, d' an eil, d' an hinkin a Vaod-se techet bepred d' am lakaat e renk an ezen ! Pa zeuy Kastellin da glask penn eus o meuz dianket, abaoe pell a vo en devo kavet repu em foull-kalon hag e hini Yann ar Baod a ranko neuze reuziñ ha damantiñ evit ar pezh a vo aet, en e valizenn, diwar o c'houst.

Ur c'hwitelladenn hir ha skiltrus, o tont da zivorfilañ ar c'housker, a dorras dezhañ e huñvre. Edo an treñ oc'h erruout e porzh-houarn Pleiben ha Yann ar Baod, e-ser en em aozañ da ziskenn, o lavarout kenavo da baotred all ar c'hartoù. Kerkent ivez e tostaas an Troadeg, mao e zremm ha chichant dezhañ, da gimidiñ diouto ha d' o fediñ da ginnig e wellañ gourc'hemennoù d' o friedoù. Hag e soñjas re Gastellin e oa an Troadeg, daoust d' e benn kleiz, un den a galon vat, dare da ankounac'haat buan ar vilonioù a veze bet graet dezhañ.

*

War ar c'hae, e-ser hejañ e zorn, d' ar re a gase pelloc'h an treñ gantañ, e lavaras ar baraer d'ar marc'hadour gwin : « Bet em eus o anduilhenn, unan gaer me lavar dit hag he lakaet em eus e-barzh da valizennig da c'hortoz ma raimp kofad ganti hon daou ». Ne glaskas ket Yann ar Baod gouzout hiroc'h ; komprenet en devoa diwar hanter-c'her hag e tistagas hepken : « Mat ac'h eus graet ! »

24

Hep chom re hir da ruzañ dre an tavarnioù, rak edo an diwezhat o tont, e kemerjont penn an distro d' ar gêr war ar marc'hoù-houarn. Pa voe tizhet gant o fal, ne heulias ket Yann ar Baod an Troadeg d' e di da dapout ar banne diwezhañ. An droiad edo oc'h echu ganti he devoa digoret dezhañ e galon hag e oa mall warnañ debri un tamm bennak, rak, evel ma lavare, n' eo ket ur sac'h goullou evit chom en e sav. Hag heñ d' e di hep ober nep meneg eus an anduilhenn ripet, hogen

o c'hrataat d' an Troadeg ec'h en em weljent antronoz.

Evel boaz e oa dibrenn an nor war di ar marc'hadour gwin, ha ne gavas hemañ den ennañ ouzh e c'hortoz na nep meuz o poazhat war an tan. Yen ar fornigell hag an oaled ha goullo kanastell al listrier ; na kig, nag amann, na laezh enni, netra nemet un hanter torzh vara kozh ha disec'het.

Amañ eo ret din lavarout en devoa Yann ar Baod ur vaouez iskis ha didalvez da bried. Bepred o fleisat du-mañ du-hont pe o flepañ e tiez hec'h amezegezed, ne veze kavet morse er gêr, zoken da vare ar predoù a chome hanter amzer hep bezañ aozet. Ne oa ket nec'het al labaskenn gant eur merenn nag hini koan ha nebeutoc'h c'hoazh gant ar pezh a roje d' he zud da zebriñ. Hogen deuet e oa he gwaz d' en em ober ouzh e sioù hag ivez he zri bugel, krennarded dilu ha dispont anezho d' an ampoent. Dre ma teuent da glask o fred, merenn pe goan, ne gavent morse netra aozet e poent hag e mare. Ne veze seurt da zebriñ war an daol voued na, zoken, war an tan ha setu m' en em geite pep hini da fardañ e dammig keusteurenn gwellikañ ma c'helle. Hemañ a rae un alumenn pa gave vioù da fritañ ; henhont a dremene gant un tamm bara larjezet pa veze kig-sall poazh ; an trede a skarzhe ar grek da gavout peadra d' ober boued kafe hag an hini en em gave da ziwezhañ a ranke, peurliesañ, mont da gerc'hat ur voestad sardined-eoul pe ur podad koñfitur d' ar stal ispisiri dostañ. Hag allas, aes eo gouzout, e save trouz etrezo pa chome darn d'ober bouzellenn voan goude m' o deveze ar re all, degouezhet ouzh taol a-raozo, debret ouzhpenn o lod. « Amañ, » a lavare neuze d' ar c'hofoù goullo ar re o deveze bet o gwalc'h,

« enmañ an traoù diouzh krap :
an neb a dap a dap. »

25

Ne dalveze ket ar boan da Yann ar Baod chom da dermal na da brederiañ war an dicheañs en devoa bet o tibab ur wreg ken lezober ha ken labaskenn hag e hini. Rak-se, o welout na oa griñsenn da zebriñ en ti nemet ur c'hozh tamm bara disec'het, ne reas ket daou soñj. Raktal ec'h enaouas ur goc'had tan war an oaled da lakaat an anduilhenn da boazhat e-barzh un hanter chidouarnad dour puñs. Da c'houde, e-pad tost d'un eur hanter e talc'has keuneud, aketus, dindan ar gaoter. Houmañ, laouen gant he golo o tassoniñ hag o kanañ warni, a laoske bep ur mare, da nijal diouti, un aezenn frondus hag a hillige c'hwek difronn ar c'heginer.

Kement a founn he devoa graet an anduilhenn o poazhat ma voe ret da Yann he lakaat en ur bodez, rak n' en devoa plad ebet bras a-walc'h da reiñ degemer dezhi. Dirak e zaoulagad trellet gant ar gwel anezhi e skedas en he brozh tener liv d' ar c'histin ha fichet gant ar perlez hag ar bravikoù lufus a roe dezhi an druzoni tomm-berv a rede diouti a bep tu. « Brav ar gwel anezhi, » emezañ, « met n' eo ket a-walc'h da leuniañ din va c'hof. » Hag, o tispakañ e gontell, e hegas ar meuz saourus d' e zidammañ hep damant. Ne reas biskoazh Yann ar Baod kerkoulz pred ha, panevet e tirestas buanoc'h ar bara eget an anduilhenn, e vije bet lonket houmañ rac'h da heul an hanter torzh.

« Moarvat ne welin nep liv eus an dilerc'h anezhi, warc'hoazh vintin, » emezañ outañ e-unan gant kerse, o soñjal na oa ket distro c'hoazh gwreg ha bugale d' ar gêr, daoust pegen diwezhat e oa neuze. Ha, dibreder-kaer diwar o fenn, ez eas d' e wele da esvoriñ e peoc'h ha gant dudi anduilhenn fetis ha blazet dreist paotred Kastellin. A-barzh en em reiñ da gousket : « Kig, » emezañ o c'hodisa, « am eus debret da wener. Dre eurvad ne ouezo ar person netra, rak n'eo ket gantañ am zapo da gofes... A-hend-all hag evit disammañ va c'houstiañs, anduilhenn ger, az padezin dluz pe grak-houad, mar karez ».

*

D' al lun vintin, tremenet gantañ ar sadorn hag ar sul hep bezañ gwelet Yann ar Baod, edo an Troadeg en e di-forn o lakaat toaz e go. « Petra ' zo c'hoarvezet, » emezañ, « pa n'eo ket deuet disul d' am c'hask da vont da chaseal, evel ma oa bet divizet ? Pa 'z is, aet skuizh ouzh e c'hedal, betek e

di d' e c'hervel, e klevis gant e wreg en devoa sammet e fuzuilh hag aet kuit gant e chas pell a oa... Perak eo bet ken dizoare ha ken dic'hrad em c'heñver ? Me, e wellañ mignon hag e vadoberour, rak... arabat ankounac'haat an anduilhenn... Ha petra ivez eo deuet houmañ da vezañ ? Marteze e vije bet furoc'h he mirout ganin e-lec'h he c'huzhat e malizenn Yann ar Baod ? » Treuflez e benn e save diskred en e spered ouzh Yann ar Baod hag edo o vont da redek betek ennañ da c'houzout hiroc'h pa voe galvet d' an ti gant ar vatezh : « Ul lizher 'zo evidoc'h, Per an Troadeg hag ur sinatur hoc'h eus da reiñ ! »

26

E-kreiz an davarn edo paotr al lizheroù o c'hortoz mestr ar stal : « N' eo ket bemdez, Per, » emezañ, « am bez lizheroù erbedet evit tud ar barrez-mañ ! Chañs deoc'h da gavout e-barzh peadra d' ho laouenaat, arc'hant ha nevezintioù mat!»

- Trugarekaat, Yann Bostek ! » a respontas ar baraer, e-ser reiñ e sinatur. Ha kerkent, d' ar vatezh : « Skuilhit da Yann, » emezañ, « ur werennad hini kalet evit e boan ha din-me kemend-all ! »

E-keit ha ma kase ar c'houviad e vanne d' e c'henou, e tigore an Troadeg e lizher hag e stage d' e lenn. Trefuet holl raktal hag aet gwall livet, en un taol e savas ar gwad d' e benn ken buan all endra ma tistage ul ledouet divalav. « M' eus aon, » eme baotr al lizheroù, « n' eo ket ar c'heleier eus ar gwellañ ? »

Ne glevas ket an Troadeg e c'houlenn. Tavañjer gwenn hag all, e oa dilammet eus an ti, al lizher gantañ en e zorn, hag e skare etrezek magazin ar marc'hadour gwin. Hep kemerout amzer d' e zematañ, e c'houlennas outañ, trubuilhet holl, petra e oa deuet an anduilhenn da vezañ.

« An anduilhenn ? » eme egile ; « pe anduilhenn ? Te, moarvat, ar vravañ hini am eus gwelet pell 'zo ! »

- Met te ' oar, Yann, an anduilhenn a dleomp debriñ hon daou.

- ... a dleomp debriñ hon daou ? Kentañ keloù din hag unan mat, paotr !

- Asa ! mignon kozh, arabat kenderc'hel d' ober an azen ganin ! Lavar din e pe lec'h mañ an anduilhenn am boa lakaet e-barzh da valizenn, an deiz all.

- Ha ! te an hini en devoa he lakaet em malizenn ? Ma ! Bennozh Doue dit a-greiz kalon ! Dispar e oa e gwirionez ha m' ac'h eus unan all kerkoulz hag hi da lodennañ ganin, ne dufin ket warni, e c'hellez krediñ !

27

- Petra ' glevan, hailhon trubard, ez pouzelloù milliget eo diskennet, hep m' ac'h eus bet zoken an anaoudegezh-vat da ginnig din an tañva anezhi ? Din hag he c'huzhas ouzh an urcher hag e genseurted e-barzh da valizenn da c'hortoz kavout ar mare d' he debriñ didrabas hon daou ?

- Pa zigouezis er gêr, digor bras va c'halon, ne oa seurt da zebriñ ha trec'h e voe va naon d' ar c'hoant am boa da lodennañ ganit. An ezhom, te ' oar, a ra ar pec'hed, te ' oar, hag en abeg da se, moarvat, ne oa ket tonket dit kaout da lod eus an anduilhenn-se az trugarekaen, ennon va unan, da vezañ pourvezet din.

- Neuze, pa 'z eo gwir ez out bet gouest d' he lonka da-unan, e tamanti ivez da-unan en abeg dezhi. Sell ouzh al lizher a zo o paouez en em gavout ganin !

Yann ar Baod a gemeras al lizher a ginnige dezhañ an Troadeg hag en em lakaas da lenn. Ha setu ar pezh a zouge an delienn baper-se talbennet e skritur-moul, gant anv an Ao. Mikael, urcher e Kastellin :

« Aotrou Per an Troadeg, an holl a oar ne doc'h ket eus ar re speredekañ e-touez tud ho parrez hag anat eo din bremañ an dra abaoe m' hoc'h eus laeret diwar va c'houst, en treñ bihan, an anduilhenn am boa prenet e Karaez gant ar soñj da lakaat aozañ un tamm lip-e-bav d'ar vignoned a oa d' am heul ha din. Ne dalvezo ket deoc'h nac'h ez oc'h kablus, pa 'z eo aes din prouiñ eo bet graet an taol ganeoc'h hoc'h unan hag hep skoazell den all. Rak-se e roan deoc'h gourc'hemenn da zont, betek va studi, d' am digoll eus ar gaou hoc'h eus graet ouzhin, kerkent ha ma vo en em gavet al lizher-mañ ganeoc'h. Ne c'houlennan nemet pemp kant lur en holl koulz evit talvoudegezh an dra laeret hag ar c'haredon dleet din en abeg d' ho troukober. »

« Fiziañs am eus e tiskouezoc'h ho youl-vat da renkañ dre gaer an afer divalav-se ha na vo ket ret din kas an archerien war ho tro. War-c'hed e vin ac'hanoc'h betek pemp eur emberr. War-lerc'h e vefe re ziwezhat deoc'h dont hag ho pefe neuze d' en em geitañ gant Prokuror ar Republik e-unan. »

« Kenavo dizale, eta, pe gwaz a se deoc'h. »

Dindan ar gourdrouzoù-se edo sinatur an urcher ken enkrezus hag un taol sabrenn distaget a-dro-jouiz.

Yann ar Baod, o taskoriñ al lizher, a lavaras dichal d' ar baraer : « Un dra reizh eo e tamantfe pep den kablus evit ar gaou graet gantañ ha ma 'z out deuet amañ da c'houzout va soñj, e roan ali dit da gas d' an urcher ar pezh a c'houlenn ! »

28

O klevout komzoù ar marc'hadour gwin e tarbas d' an Troadeg kaout un taol gwad, hag e tirollas kounnaret : « Loen fall a zo ac'hanout ! Paeañ gant va arc'hant dek gwech muioc'h eget ma talvez, un anduilhenn hag ac'h eus graet korfad ganti ? Biken avat ! Goap a rez ac'hanon ! Dit eo da reuziñ pa'z eo lonket ganit ! »

- Lonket eo bet ganin, gwir eo, hogen ganit-te hepken eo bet laeret !

- Gwashoc'h droukoberour, ribler daonet ma 'z out, eo an nep a ra e vad eus ul laeroñsi, eget al laer e-unan ! Ya ! ha ma vez enklask gant an archerien, ma 'z tiskuilho dezho !

- Diwall d' ober an azen, fornier bara suilhet, rak gouest e vefen d' az lakaat d' am digoll evit bezañ va zamallet e gaou. Paotred Kastellin a zo test ez int bet laeret ganit da-unan e-keit m' edon-me ganto o c'hoari 'r c'hartoù. Evel-se e tiskleriin d' ar barner e tebris an anduilhenn lakaet gant ur mignon madelezhus bennak hep gouzout din e-touez va zraoù all. Ha petra a lavaro ar barner nemet ez out un den fall, leun a widreoù, ha klasket gant an tu d' am sammañ eus un droukober n' on ket kablus anezhañ ! Kae a-zirak va daoulagad, boued ar groug, d' en em zibab gant an archer hag e genseurted !

Hag e troas Yann ar Baod e gein d' an Troadeg, o leuskel e geneil kozh, hemañ ur c'horfad droug ha kasoni ennañ, da zaskiriat e gerse d' e daol diboell.

*

Un div eur bennak war-lerc'h ar riot, goude bezañ prederiet mat, ec'h anzavas an Troadeg outañ e-unan e oa furoc'h dezhañ kodianañ evit mirout ouzh gwashoc'h koll hag e savas war e varc'h-houarn da gas d' an urcher ar guchennad a c'houlenne eus e anduilhenn.

KAZH HA LOGODENN

Ar pezh-mañ en deus bet prit kentañ EMGLEO SEVENADUREL PARIZ

Pezh-c'hoari e tri arvest gant Jarl PRIEL

Ha n' eus ket pell, am eus klevet kement-mañ digant an diaoul : « Doue a zo aet da anaon, lazhet gant e druez ouzh an dud. Diwallit 'ta diouzh an druez, rak a-benn ar fin e tegasfe houmañ ur goabrenn gwall-deñval a-us da vab-den ».

FREDERICK NIETZSCHE :
« Evel-se e komze Zarathoustra » .

TUD AR C'HOARI

AR MAJOR GUNTHER VON WULLFEN
AR C'HABITEN ERNST SCHELLENBERG
AR FELDWEBEL HAASE
AN DOKTOR OLAF LINDBLAD
AR C'HONT AXEL OESTERMARK
AR MESTR-KELENNER INGMAR HALFOORSON
AR C'HABITEN GUSTAV BENGT
THORWALD BENGT
KARIN LINDBLAD
GUNHILD FAHLSTEDT
MARGIT GOZH
Ur soudard alaman

31

ARVEST KENTAÑ

Ur burev, e ti ar C'hommandantur en ur rakkêr eus Oslo, kêrbenn Norvegia, e-kerzh an hañv 1942.

Gwennet eo ar mogerouñ gant laezh-raz, nemet a-dreñv d' an daol-skrivañ a zo en ur seurt logell e don al leur-c'hoari. Paper gwenn-lufr gant linennoù alaouret a zo peget eno, hag e kreizig-kreiz e weler ur pikol skeudenn eus Hitler en ur stern derv kizellet ; a-us d' ar skeudenn, ardamez Alamagn, da lavarout eo : un **erer** gant e zivaskell astennet war o hed, hag e skilfoù sanket en ur gurunenn lore en-dro d' un hevoud ruz-tan.

Bez 'z eus war an daol ur skriverez, ur pell-gomzer pe zaou, ur bern paperennoù, dielloù hag all. Arrebeuri ebet, nemet an daol, ur gador-vrec'h a-dreñv d'an daol, ur skabell vouret dirak ar skriverez hag ur gador kegin e-kreiz ar gambr.

Bez 'z eus er c'horn dehou, en don al leur-c'hoari un nor a zaou stalaf, ha war an hevelep tu, ur prenestr kalz ledanoc'h eget na deo uhel. War an tu kleiz, rag-enep d' ar prenestr, un nor-all. Graet eo leur ar gambr gant karezennoù gwenn ha du. Bez 'z eus amañ ha du-hont, peget ouzh ar voyer, skritelloù a bep stumm hag a bep liv, skrivet holl, evel just, en alamaneg.

Pa sav ar gouel, emañ ar c'habiten Schellenberg, en e-sav a-dreñv d'an

daol-skrivañ, o tiskouez luc'hskeudennoù d' e sekretourez. Yaouank-flamm eo ar c'habiten - tri pe bevar bloaz warn-ugent; un tagos a zen, met drant ha birvidik evel pa vefe, evel ma lavarer, o paouez tapout un tenn holen-kraz en e benn a-dreñv. E vlev a zo melen-gwenn, liv ar stoup, tost da vad, ha bez 'z eus ur werenn grenn hep stern war e lagad dehou. Gwisket eo gant ur porpant hag ur bragou glas-pers, ur roched feret gant ur gravatenn seiz du. Met evitañ da vezañ er mare-mañ gwisket evel pep den, diouzh e welout, emamp dirak un ofiser anat dimp.

Naontek vloaz bennak he deus an dimezell Fahlstedt, ur gigenn vat a blac'h, dezhi ur vouead blev gell troc'het berr. Gwisket eo gant ur sae seiz du, ha ken turgnet-mat eo hec'h izili, ma vez un dudi hepken sellout ouzh hec'h ufern hag he c'hof-gar.

32

GUNHILD FAHLSTEDT. - Ac'hanta, kabiten, ur plac'h koant hoc'h eus dibabet.

SCHELLENBERG. - Ya, koant-tre, kwita ? Hag ouzhpenn, dalc'hmat e vez stipet brav-kenañ, ha zoken gant ur sae... ur... sae... *Bitte, wie heisst auf norvegisch : ein Kleid von billigen Zeug ?*

GUNHILD - ...von billigen Zeug ? (1) Ur sae danvez marc'had-mat.

SCHELLENBERG. - *Ach, so ? ... Zeug, danvez, Zeug, danvez... Danvez, Zeug...* Derc'hel a rin koun... Ya, zoken gant ur sae danvez marc'had-mat e vez stipet eus ar c'hentañ (O tiskouez dezhi ur skeudenn all.) Ha setu he zad, an Aotrou-mañ, gant un tog foñs-hir war e benn.

GUNHILD - Un den neuz-vat dezhañ, un den a beadra, diouzh e welout.

SCHELLENBERG. - Ya 'vat, hag o vezañ ma pourvez marc'hadourez a bep seurt evit al listri brezel, deiz ha deiz e tle e... a... e... *Bitte, wie heisst : sein Vermögen vergrössen wird ?*

GUNHILD. - ...sein Vermögen ? Deiz ha deiz e tle kreskiñ e zanvez.

SCHELLENBERG. - Dal 'ta, adarre danvez ? (O tiskouez d' ar pdach yaouank ur skeudenn vrasoc'h.) Ha bremañ, setu ni en ur c'hoad, e miz Ebrel diwezhañ. Emañ Gerta, va muiañ-karet, o kutuilh louzaouenn-an-hañv, e-keit m'emaon oc'h engraviñ hec'h anv ha va hini war bluskenn ur faouenn... Ya, marteze n' eo ket anat warnon, met ur... ur... ur... *Bitte, ich bin ein sentimentaler Kerl...*

GUNHILD (en ur gemer fent). - Ur gwaz tener ez on-me.

SCHELLENBERG. - Ya, ya, tener... Ankounac'het am boa ar ger-se. Hag un tammig pelloc'h, sellit, setu aze en he c'hoazez war ar c'hlazenn, oc'h ober stamm evit **ar** beorien, mamm va... va... Ac'h, *Donnerwetter ! Wie heisst : die Mutter meiner künftigen Gatte ?*

(1) Mar plij, dimezell, penaos e lavarer en ho yezh : ur sae danvez marc'had-mat ?

33

GUNHILD. - ...mamm danvez va gwreg...

SCHELLENBERG (sebezet krenn). - Danvez, danvez, ha bep tro danvez ? Diaesat tra da zeskiñ ez eo ho yezh, dimezell Gunhild ! Met n' eus forzh, dont a rin a-benn diouti, rak diwar-vremañ ne vo klevet ger alamaneg ebet em burev, nemet ha na c'hellfer ket ober a-hend-all... (En ur glenkañ al luc'hskeudennoù e tiretenn an daol.) Arsa, n'eo ket den d' e c'her ar Major Von Wullfen, am eus aon bras.

GUNHILD. - Gout oar an ofiser-se distagañ hon yezh ken reizh ha me.

SCHELLENBERG. - N' eo ket ur souezh. Daou vloaz pe ouzhpenn en deus bevet en ho pro, ur pennad-brav a-raok ar brezel, p' edo o labourat war e... e... e... *Wie*

heisst : seine Doktor-dissertation ?

GUNHILD. - P' edo o labourat war e dezenn Doktor.

SCHELLENBERG. - Trugarez ! Redek ha diredek a rae ar vro eus an eil korn d' egile, a-dal ma kleve kel eus furchadennoù graet gant ho tud desket, eus tosennoù peurziskaret amañ pe ahont evit klask relegoù ho kentadoù gwechall gozh, mein gant lizherennoù-rin, bigi ar Wikinged, ha me oar... (Tapout a ra a-ziwar an daol ur follenn-baper, hag eñ d' he daoublegañ ha d' he lakaat en e c'hodell hep sellout outi.) Met arabat eo din ankounac'haat roll ar ganfarded am eus da fuzuilhañ emberr. (Huanadiñ a ra Gunhild en ur stouiñ he fenn.) Ya, dimezell Gunhild, intent a ran, ur glac'har evidoc'h c'hwi, met petra 'fell deoc'h ? Hor soudarded, hon ofiserien a vez atav... heu... heu... *Wie heisst auf norvegisch : korrekt ?*

GUNHILD. - *Korrekt ?* Hegarat a-walc'h.

SCHELLENBERG. - Hegarat, ya hegarat-tre e vez dalc'hmat hor soudarded, ha mad e rafe ho kenvroidi kemer kentel diwarno. Sellit ! hor jeneral Rosenkranz, da skouer, troc'het dezhañ e c'houzoug gant un aotenn, war greiz an deiz, e brasañ straed Oslo leun a dremenidi, ha den n' en deus gwelet netra, den n' en deus klevet mann ?... Mar na deo ket ur vezh ! (En ur sellout ouzh e vontr.) Dal 'ta ! teir eur nemet pemp dija ! Gant na zeuyo ket ar Major re ziwezhat !

En em ziskouez a ra Von Wullfen war dreuzoù an nor dehou.

34

WULLFEN (en ur sevel e vrec'h d' an nec'h). - Heil Hitler !

SCHELLENBERG. - Heil ! Erru oc'h a drugarez Doue, e koulz hag e mare.

WULLFEN. - *Wie geht's, Schellenberg ? Entschuldigen Sie mich, wenn ich...* (1)

SCHELLENBERG. - Ho tigarez, me ho ped, Aotrou Major, met ger alamaneg ebet ne fell din klevout er burev-mañ.

WULLFEN. - *Aber, mein Lieber, wenn Sie...* (2)

SCHELLENBERG. - Nann, nann ! Stouvañ a rin va divskouarn ma kendalc'hit e giz-se... Lakaet am eus em spered deskiñ yezh ar vro evel m' eo dleet, ha dre-se... Kuit a fent, Aotrou Major, grit, mar plij, va c'hoant...

WULLFEN (en ur hejañ e skoaz). - Mat ! 'vel ma karot... Kit en ho koazez, dimezell... N' on ket re ziwezhat, emichañs, Schellenberg ?

Lakaat a ra e gasketenn hag e sabrenn e-pign ouzh ur c'hrog e-kichen ar prenestr.

SCHELLENBERG. - Nann. Er straed-mañ emañ va c'hambr ; n' am eus nemet daou gammed d' ober, ha tizhout a rin da wiskañ va dilhad soudard.

WULLFEN. - Ha gant piv am bo da bleidiñ bremaik ?

(1) Penaos emañ ar bed, Schellenberg ? Va digarezit, mar don me...

(2) Met, va mignon, p' emac'h o...

35

SCHELLENBERG. - Gant an Itron Lindblad, da gentañ-holl, Karin Lindblad, evel ma reer diouti, gwreg an Doktor Lindblad.

WULLFEN. - Ur Yuzev ?

SCHELLENBERG. - N' eo ket 'ta. Ur mezeg pellvrudet, un den hep bar evit ar pezh a sell ouzh an daoulagad. Amañ edo ivez en toull-bac'h, diskred warnañ kerkoulz

ha war e wreg, met ranket am eus dec'h d' an noz e leuskel da vont d' ar gêr.

WULLFEN. - Abalamour da betra ?

SCHELLENBERG. - Ataoe, gourc'hemennet eo bet din a-berzh Heimschlag, rener ar Gestapo, leuskel Lindblad da redek. Aon bras en deus, emezañ, rak dont da vezañ dall, ha fellout a ra dezhañ e teufe bemdeiz Doue ar mezeg-se war e dro.

WULLFEN. - Hag e wreg, petra hoc'h eus da damall dezhi ?

SCHELLENBERG. - Netra resis-tre, bete-vremañ. N' emañ ket a-du ganimp, anat deoc'h, hag en tu-hont da se, hervez an enklask graet gant hon archerien, kar e tle bezañ da Vagnus Vras, *dieses verfluchtes Hurenkind* !

WULLFEN (da C'hunhild). - Troit 'ta en ho yezh, dimezell ! Mab ar c'hast milliget se...

GUNHILD. - Intentet am boa, Aotrou Major.

SCHELLENBERG. - Ha bremañ, poent eo din skarañ. (Tastournañ a ra e c'hodelloù.) Arabat e vefe din ankounac'haat roll va brogarourien. Mat-tre ! emañ em godell. Ken emberr, Aotrou Major !

WULLFEN. - Heil Hitler !

36

(Aet eo Schellenberg er-maez dre an nor dehou, ha stagañ a ra Von Wullfen da lemel e vanegoù. Bez' eo an ofiser-mañ ur skilfen a zen, treut a-walc'h met kreñv da welout. Gourgammañ a ra un tammig, kennebeut ha tra. Dleout a ra kement-hini en deus d' ober gantañ chom nec'het ur pennadig o sellout ouzh e zremm dilaouen ha livet-fall, ouzh ar gleizenn deñval ha don war e jod dehou, o klevout ivez mouezh dichek ha raouet. Iskisat tra, kammed, koulz eo lavarout, ne weler e zaoulagad lemm o tivalvenniñ. Touzet eo e vlev gant un aotenn hag e benn a zo ken lufur hag un irvinenn-saoz nevez-zibluskennet.

GUNHILD. - Un den drant ' eo ar c'habiten, kwita, Aotrou Major ?

WULLFEN (manet da sellout pizh outi). - A gred deoc'h ? (En e goazez.) Selaouit, dimezell, mar degouezh deoc'h labourat alies ganin, e vo ret deoc'h gouzout un draig a denn da vras : ne blij ket din, intent a rit, ne blij ket din klevout ar re zindanon o komz eus traoù n' o deus mann d' ober gant ar burev... (Tapout a ra ur follenn-baper ha stagañ a ra da lenn en ur c'hwitellat goustadik.) Arsa ! hemañ eo roll ar vrogarourien da vezañ lakaet d' ar marv emberr ?

GUNHILD. - Ya, Aotrou Major, un eil-skrid a zo aet gant ar c'habiten en e c'hodell.

WULLFEN. - Ha pa grego Schellenberg da c'hervel dre anv e dud war an dachenn, e kavo e vo diank unan eus e ganfarded ? Mat-kenañ e labourit ho taou, war a welan !... Nann, dimezell, n' eus ket skant war va daoulagad ha betekhen n' am eus ezhomm ebet da gerc'hat an Doktor Lindblad war va zro. Sellit ! an niverenn ugent a zo amañ e traoñ ar roll, met ankounac'haet krenn ' eo bet an niverenn c'hwezek. N' eus nemet naontek anv war ho roll, ha setu petra !

GUNHILD. - Ar wirionez a zo ganeoc'h, Aotrou Major. Met ho tigarez, me ho ped, n' omp ket kiriek, peogwir tri skouer ar roll a zo bet digaset dimp ar beure-mañ gant ur soudard eus Uhel-Strollad ar rann-arme.

WULLFEN. - Atav e c'hoarvez, evel-se gant al louf-torchennou-se, o vezañ ne vez netra en o spered nemet gisti koant, ha taolioù-skarzh da vouc'hañ ur c'heneil bennak. Galvit, mar plij, dre bell-gomzer an Uhel-Strollad, din da gannañ o roched d'an Aotrounez-se. Nann, dimezell paouezit ! Koll a rafen va foan o vreujata ganto, rak biskoazh ne vez ar gaou ganto. Ec'h an raktal da reizhañ va-unan ar roll. Peogwir e welan dirazoc'h al levrig gant holl anvioù ar brisonidi,

dibabit c'hwi etrezo an hini a garit...

37

GUNHILD (o vont buan en he sav). - Me, Aotrou Major ?

WULLFEN. - Na petra 'ta ? Gwell sinac'h oc'h, dimezell, pe gwall-dener, am eus aon. (Hejañ a ra e skoaz.) Digorit da vihanañ al levr. Bez' eus bremañ, 'on vat, tri pe bevar c'hant a dud e kavioù ar c'hreñvlec'h ? Mat ! Ac'hanta, ar maout ac'h ayo gant ar gwaz a zoug war ho levr an niverenn ... heu... an niverenn trizek ha pevar-ugent... Hennezh a vo skrivet war roll ar c'habiten Schellenberg... Prim, dimezell.. Trizek ha pevar-ugent ; gant piv emañ an niverenn-c'hounit?

GUNHILD. - Trizek ha pevar-ugent ? 0 !... Lindblad Erik... Ho tigarez, me ho ped, met...

WULLFEN. - Petra 'fell deoc'h adarre ?

GUNHILD (o tiskouez an nor gleiz gant he biz). - E vamm a zo aze er gambr all, an Itron Karin Lindblad, o c'hortoz bezañ galvet dirazoc'h...

WULLFEN: - Un taol kaer ! N' ho po ket ezhom da lavarout ger d' ar paour kaezh diwar-benn he mab, ha serriñ a rin ivez va genou, nemet ha kavout a rafen ul lañs bennak o tont d' he glac'hariñ.

GUNHILD. - Met n' eo ket c'hoazh deut d' e oad... Ur c'hrennard eo, ha netra ken, krog en e seitek vloaz !

WULLFEN. - Paouezet, mar plij, gant hoc'h ardoù. Lennet am eus gwechall ur varzhoniezh en ho yezh c'hwi. - Ankounac'haet am eus anv ar barzh, met dalc'het am eus koun eus e gomzoù :

Skeiñ a ra ar marv didruez ;
Da gozh ha yaauank a-grenn o buhez ;
Bugel pe gozhiad, petra 'vern ?
ar bez a lonk an holl eskern...

38

C'hwitellat a ran war ar seurt disterachoù, p' emañ o vrezeliañ. Kit en ho koazez dirak ho skriverez. Emaoc'h ganti ?... Kabiten Schellenberg, skej, ha war al linenn-all... N' eus nemet naontek anv war ho roll, pik-skej; dibabet am eus ur brogarour all, skej, ha setu amañ e anv, daoubik : Lindblad Erik, skej, niverenn trizek ha pevar-ugent war al levr bras. Pik. Gwelloc'h e rafec'h plediñ da vad gant ho micher eget strivañ da zeskiñ yezh ar vro. Pik. Ha setu eno. Roit din bremañ ar follenn da sinañ. (E-keit m' emañ o sinañ, en deus gwasket, moarvat, war un nozelenn da seniñ, rak dre an nor dehou e teu tre ar Feldwebel Haase, ur pezh foeltrenn den gant ur c'hof don ha divjod lart, ken hegarat da welout hag ur broc'h o tec'hel eus e doull dirak ur bern chas-red. N' eo ket komz a ra, met beogal gwashoc'h eget un tarv faezh o peuriñ el lanneg.) *Bitte, Haase, dieses Briefchen zum Herr Hauptmann Schellenberg sofort überbringen.*

HAASE (en ur stekiñ e seulioù an eil ouzh egile). - *Zum Befehl, Herr Major !*

WULLFEN. - *Schnell, Haase, pfeilschnell !* (1). (Aet eo Haase e-maez, herr warnañ. Mont a ra Wullfen en e sav ha stagañ a ra da vale er gambr en ur enaouiñ ur segalenn.) Pe anv hoc'h eus, dimezell ?

GUNHILD. - Gunhild Fahlstedt, Aotrou Major.

WULLFEN. - Ac'hanta, dimezell Fahlstedt, daou c'her am eus c'hoazh da lavarout deoc'h. N' eo ket, moarvat, dre heg e chomit er burev-mañ ? N' eo ket, emichañs, a daolioù treid pe a daolioù skourjez ez oc'h bet kaset amañ da sekretourez ? Gout'ouzon pegent diaes eo bevañ en ho pro er mare-mañ, hag a dra sur, e oa stad ennoc'h o vezañ degemeret en hon touez. N' hoc'h eus ket, a gav din, da glemm ouzh ho kopr ? Dre-se, e tlefec'h tanfoeltr er-maez ho spered an denerigezh, an

druez, ha meur a c'hastach-all, mat a-walc'h marteze pa vez ar peoc'h o ren ar bed, ha m' hoc'h eus c'hoant da boanial a-gevret ganimp, pledit 'ta gant ho karg evel m' eo dleet, da lavarout eo, hep diegi, ha gant aked... Va intent a rit ? (En ur dostaat dezhi.) Pe deñvalglev e vefec'h, dimezell Fahlstedt ?

(1) WULLFEN. - Mar plij, Haase, grit ma vo kaset raktal al lizherig-mañ d' an Aotrou Kabiten Schellenberg. ,
HAASE. - En ho kourc'hemenn, Aotrou Major.
WULLFEN. - Buan, Haase, d' an daoulamm ruz !

39

GUNHILD (mezhek-tre) - Klevet am eus, Aotrou Major.

WULLFEN. - Eus ar c'hentañ ! (En e goazez.) Ha bremañ, bec'h d' al labour ! Met kent na vo pedet an Itron Lindblad da zont tre, diskleriit din penaos ha petra, piv eo ar vaouez-se, abaoe pegeit emañ er c'hreñvlec'h, ha me oar...

GUNHILD (o tigeriñ ur pikol levr). - Niverenn 153 ; dalc'het er c'hav lizherenn C, abaoe ar bevar a viz Ebrel...

WULLFEN. - Tri miz 'zo 'ta ?

GUNHILD. - Ya, Aotrou Major. Anv : Linblad. Anv-badez : Karin. Oad : eizh vloaz ha tregont. Micher ebet. Dimezet. O vevañ gant he den, an Doktor Olaf Lindblad...

WULLFEN. - ...Laosket da vont d' ar gêr dec'h d' an noz, a-berzh rener ar Gestapo ?

GUNHILD. - Ya, Aotrou Major. Anv plac'h yaouank : Karin, kontez Oestermark...

WULLFEN. - Penaos e lavarit-hu ?

GUNHILD. -- Karin, kontez Oestermark, Aotrou Major. Ganet er bloavezh 1903, e kastell Oestermarkholm, damdost da Stavanger. (Aet eo Wullfen en e sav, ken prim hag un tenn, ha kerzhout a ra etrezek ar prenestr. Eno e chom da vutunat, e gein troet d' ar sekretourez. Manet eo houmañ da sellout outañ.) Derc'hel a rin da lenn, Aotrou Major ?

Treiñ a ra Wullfen war he zu, evel p' he defe kroget ur wespedenn e chouk e c'hil,

WULLFEN. - Petra ?... Nann, gortozit ur pennadig, mar plij. (Den ne lavar ger. Barailhat a ra goustadik Gunhild ha stagañ a ra da daboulinat gant he bizied war douchennoù ar skriverez.) En anv Doue, dimezell Fahlstedt, paouezit gant ho trouz ! (Adarre e chomont sioul o daou.) Kit, mar plij, da vurev Haase, **ha** skrivit eno war e hed roll an ugent brogarour, met isvarennit gant liv ruz anv Lindblad yaouank. Hag a-raok mont kuit, grit d' e vamm dont tre...

40

Tapout a ra ar sekretourez follennoù baper a-ziwar an daol ha mont a ra da zigeriñ an nor gleiz.

GUNHILD. - Deuit, mer plij, Itron. (Dont a ra tre Karin ha war he lerc'h ur soudard.) Kit amañ en ho koazez.

Diskouez a ra dezhi ar gador gegin e-kichen an daol ha mont a ra er-maez dre an nor dehou.

Emañ bremañ Karin en he c'hoazez a-dal d' an arvestouarienn, reut ha sonn, hep harpañ he c'hein ouzh ar gador. Serret eo he daoulagad hag astennet he deus he daouarn war he daoulin. Spontus eo strujet-fall ; briennoù plouz a zo manet e-mesk he blev fuilhet, krog da wennaat. Joget ha mastaret eo he zammoù dilhad du ; korfoù he botoù, kuit a lasoù, a zo kouezhet war hec'h ibil-troad ; bez' ez

eus ur vevenn lien lous a-walc'h, gweet en-dro d' he gar dehou hep loer. Manet eo ar soudard e-tal an nor, gant e fuzuilh a-dreuz skoaz.

WULLFEN (bepred dirak ar prenestr, hep treiñ war-du ar soudard). - Posten !

AR SOUDARD. - *Ja wohl, Herr Major.*

WULLFEN. - *Treten Sie sofort ins neben Zimmer zurück.*

AR SOUDARD. - *Zum Befehl, Herr Major (1).*

Mont a ra er-maez. Neuze e tro Wullfen war-du Karin, ha chom a ra da sellout pizh outi, kent mont en e goazez. Frikañ a ra e segalenn el ludueg dirazañ.

WULLFEN. - Pe anv, Itron ?

KARIN. - Karin Lindblad.

WULLFEN. - Ganet ?

(1) WULLFEN. - Geder !

AR SOUDARD. - Ya, Aotrou Major.

WULLFEN. - Kit raktal war ho kiz er gambr all.

AR SOUDARD. - En ho kourc'hemenn. Aotrou Major.

41

KARIN. - Ganet an dek a viz Ebrel er bloavezh...

WULLFEN. - Ho tigarez, ne c'houlennañ ket diganeoc'h pegoulz, met pelec'h oc'h bet ganet ?

KARIN. - Va Doue ! abalamour da betra ne vez ket merket, ur wech evit mad, ar seurt traoù ? tremen a rafed hep goulennata bep tro evel-se

WULLFEN. - Petra 'fell deoc'h, Itron ? Ret eo din derc'hel d' ar reolenn. Pelec'h oc'h deut er bed ?

KARIN. - E kastell Oestermarsholm.

WULLFEN. - Kresket he deus an dervenn hon eus plantet hon daou damdost d' ar stank, e penn ho liorz ?

Sevel a ra Karin en he sav da sellout outañ

KARIN. - Gunther ?

WULLFEN (en e sav, daoubleget dirazi). - Ya, Itron... Gunther, baron Von Wullfen... En ho kourc'hemenn.

KARIN. - Amañ 'ta e tegouezh din ho kwelout ?

Mont a ra adarre en he c'hoazez, a-dal d' an arvestourien.

WULLFEN. - Marzhusaat tra, neketa ? (En e goazez.) Renet hor bije hor buhez, moarvat, er stumm all, met siouazh, ret eo bet dimp plegañ d' ho tad, ur penn-kaled hag ur brizh-garevro, ma 'z eus unan. Pinvidik e oan-me er c'houlz-se, ha salokras, Itron, paouroc'h eget ur rafh-iliz edo ar C'hont Oestermars, evitañ da vezañ c'hwezhet gant al lorc'h. Zod-nay e oan ganeoc'h, ha va c'harout a raec'h un tammig, am eus ur gredenn. Diskenn a raen ivez eus ur ouenn-dud gwall-gozh ha gwall-vrudet, ha meur a wech, emichañs, o deus va c'hentadoù hag ho re brezeliet skoaz-ouzh-skoaz evel breudeur. Ya, met ne oa ket ho tad evit klevout komz nag eus va bro, nag eus va c'henvroidi : « N' eus forzh piv, emezañ, nemet ur « Boche » a vefe, a zigemerfen da vab-kaer ! » Hag an deiz e teuis-me, divergont

a-walc'h, da c'houlenn digantañ e verc'h da zimeziñ... Va Jezuz ! e welout a ran c'hoazh, savet war e dachou, gant e vrec'h, reutoc'h eget un orjalenn, astennet da ziskouez din an nor, hag eñ da huchal war ar c'hozhiad fentus-se, ho merer, liorzher, karr-levier, ha marteze paotr-saout war un dro : « Friedhof, emezañ, kasit raktal an Aotrou Baron Von Wullfen er-maez va zi ! »

42

KARIN. - Da vihanañ, gout ' ouzon hiziv e oa ar wirionez gantañ.

WULLFEN. - Deut eo 'ta ar Gontez Oestermak da vezañ gwreg un Aotrou Lindfeld, pe Lindblad, pe Lindberg ?... Ha n'hoc'h eus ket mezher ? Leun a vadoù e ranke hennezh bezañ kwita ? Ha petra a werzhe, glaou-douar, pe demz-ludu, hernach ?

KARIN. - Paouezet d' ober goap eus ar paour-kaezh. Marv eo dija marteze, lazhet ganeoc'h c'hwi, pe gant bleizi all eveldoc'h.

WULLFEN. - Bezit dinec'h diwar-benn ho pried. Laosket eo bet dec'h d' an noz da vont d' ar gêr.

KARIN. - Trugarez deoc'h, nemet ha gevier a lavarfec'h.

WULLFEN. - Ezhomm en doa rener ar Gestapo war var da vezañ dall da gaout war e dro ur mezeg ampart evel ho ten, ha setu petra. Ne dleit din-me anaoudegezh-vat ebet.

KARIN. - Doue da vo meulet !

WULLFEN. - Karin, daoust ha karout a raec'h ar bilen-se ? (Skeiñ a reer war an nor dehou.) *Herein* !

Dont a ra tre Gunhild gant ur pikol plad prenn ; bez 'z eus warnañ ur podte, ur podig koaven, ur pod-sukr, gwer, dour, likur, asiedoù gant bara hag amann, gwestell, frouezh, hag all. Lakaat a ra he flad war gorn an daol ha mont a ra er-maez diouzhtu.

WULLFEN (en ur ziskenn te en ur werenn). - Bugale hoc'h eus ?

KARIN. - Ur mab hepken.

43

WULLFEN. - Ha pelec'h emañ

KARIN. - N' ouzon ket.

WULLFEN. - Gant ho Roue e Bro-Saoz, marteze, pe guzhet er c'hoadoù, war ar menezioù, o vrezeliañ a-enep dimp ? (Ger ebet ne lavar Karin ; hanter-c'hourvezet war he c'hador, emañ war-nes semplañ ha ruzañ d' an douar. Aet eo Wullfen en e sav ha sachañ a ra war he brec'h.) Karin, petra 'c'hoarvez ganeoc'h ?

KARIN. - Nebeut a dra ! (poan vras he deus o komz, evel pa vefe berr warni.) Ho tigarez, met dare on da vervel gant an naon. N' ouzoc'h ket, emichañs, peseurt bevañs ez eo hon hini, ha pa zegouezhas din gwelout aze, ken tost, ar bara, ar gwestell, e fellas din... Met n' eus forzh, na daolit ket pled ouzhin, dalc'hit da c'houlennata.

WULLFEN (degas a ra dezhi un asiedad gwestell ha lakaat a ra dirazi e werennad te ha laezh). - Debrit hag evit, mar plij, kement ha ma karit.

Mont a ra diouzhtu etrezek ar prenestr hag ober a ra neuz da sellout er porzh. Stagañ a ra Karin da lonkañ ar gwestell ar primañ ma c'hell, evañ a ra ivez an te en un alanad, ha goude e krog gant podig ar c'hoaven hag ar bara. Dastum a ra zoken ar bruzunennoù munud kouezhet war he batlenn.

WULLFEN (en ur vont en e goazez). - Un aval ho po, Karin, pe ur berenn ?

KARIN. - Nann, trugarez ! Mezh am eus, ha mezh vras. Sellit, n' eus manet netra eus hoc'h adverenn.

WULLFEN. - Un taol kaer ! Alies a-walc'h am eus graet chervat e kastell Oestermarksholm, ha gallout a ran tremen hep debriñ ar wech-mañ evit ober plijadur deoc'h. (Tennañ a ta ur segalenn eus e glaouier.) Aotre a roit din da vutunat ?

KARIN. - Peseurt aotre am eus da reiñ deoc'h ? N' oc'h ket amañ er gêr ?

Serriñ a ra Wullfen ar c'hlaouier hep tanañ ar segalenn.

44

WULLFEN. - N' hoc'h eus ket goulennet diganin petra c'hoarvezas gant ar paour-kaezh, taolet ken didruez e-maez ho ti ? Ha c'hoant ebet n' hoc'h eus marteze da c'houzout ? N' eus forzh, p' emañ amañ er gêr, evel ma lavarit, klevout a reot ul lodennig eus va darvoudoù... Diouzhtu e redis betek Stavanger, ha raktal ez is war vourzh ul lestr war var da oueliañ, ha me d' am bro, mezhek bras ha droug ennon... N'ouzon ket penaos am eus miret ouzhin an noz-se, d' en em deurel er mor ha d' en em veuziñ... Goude, am eus brezeliet du-mañ ha du-hont : er Meksik, e Bro-Sina, er Chili, em bro ivez pa stagas Hitler d' ober buhez d' ar voutinelerien, e Bro-Spagn, evel just ; e berr komzoù, ne vern pelec'h ma save trouz ha tabut. War an dachenn, e vezen dalc'hmat er penn-kentañ, e-kreiz ar veskadeg, o klask lazhañ, ha dreist-holl bezañ lazhet. Met kaer am boa c'hwistañ, e tec'he bepred an Ankou dirazon, ha setu me deut, a nebeud-da-nebeud, d' ankounac'haat kastell Oestermarksholm hag ar Gontez yaouank am boa karet.

KARIN. - Perak 'ta on bet galvet hiziv dirazoc'h, nemet ha mougañ a rafec'h gant ar c'hoant ober gwall ouzh gwall, ha da vezañ va barner ?

WULLFEN. - Salokras, Itron, biken n' am bije kredet kavout dirazan Karin Oestermark, p' edon e sell da bleidiñ gant gwreg ul Lindblad bennak. Ya, ankounac'haet krenn am boa ac'hanoc'h, met seul aliesoc'h ma 'z aen d' an emgann, seul vui e plije din brezeliañ, ha...

KARIN. - Brezeliañ ? Fent am eus o klevout kemend-all ! Ober ar vicher-mañ ha brezeliañ a zo 'ta, hervezoc'h, tuig ha talig?

WULLFEN. - Selaouit, Itron, goude bezañ bet gwall-c'hloazet e Rusia, on bet karget ur pennadig da... Ha neuze, ha neuze, ne dalv ket ar boan klask digareziou. N'en deus morse un ofiser evel don ezhomm da ruziañ gant ar vezh, n' eus forzh petra a vez gourc'hemennet dezhañ ober evit mat hag enor e vro... Met stagomp gant va micher, evel ma lavarit. Petra a damaller deoc'h ?

45

KARIN. - Mar n' ouzoc'h ket betek-hen pe droug am eus graet, da be vad derc'hel ur vaouez dister ha dinoaz en un toull lous hep gouloù nag aer, da vreinañ ez vev war un tamm teilh gronnet gant laou ha c'hwen ? Sellit, Aotrou Von Wullfen, ouzh va gar, deut da c'houliañ ! Ha mar gouzoc'h a betra on kiriek, paouezit 'ta da c'hoari kazh ha logodenn, barnit ac'hanon war an taol, ha fin d' an abadenn !

WULLFEN. - Peoc'h, Itron ! N' ouzon mann a-zivout ho toareoù. Dre zegouez-rik en em gavan er burev-mañ, e lec'h va c'heneil Schellenberg, e-keit ma vo o fuzuilhañ un toullad torfedourien.

KARIN. - Ul labour dispar evit mat hag enor ho pro ?

WULLFEN. - Ne reont hor soudarded droug da zen ebet ; ra vezo ho kenvroidi ken fur hag i ! Anez-se, kerkent ha ma vo muntret, pe c'hloazet, pe zoken dismegañset un Alaman, bep tro e vo lazhet ugent eus ho re.

KARIN. - Ugent hepken ? Abalamour da betra ne zistrujit ket hanter-kant, pe gant, pe vuioc'h ?

WULLFEN. - A zo gwir ! Kalz re vadelezhus ' omp c'hoazh, din da grediñ.

KARIN. - Va Doue ! pa soñjan e vijen bremañ gwreg an den-mañ, panevet d' am zad ! Met krogit, mar plij, gant ho labour, rak mall eo ganin tec'hel ac'han.

WULLFEN. - Faezh oc'h 'ta dija o tivizout ganin ?

KARIN. - Gwall-verr e tle bezañ ho spered mar n' intentit ket un dra ken splann : evit pep den er vro-mañ, un heug eo gwelout an drec'hourien o tont hag o vont dibreder ; poan a ra dimp klevout noz ha deiz tourni o botoù houarnet en hor c'hêrioù. Ya, skrignat a reomp hon dent, ha liv ar marv a vez en hor c'herc'henn, raktal ma teu... Hogen, a-walc'h gant se ! Daoust ma tistagit kerkoulz ha me ar gerioù, ne gomzomp ket an hevelep yezh.

WULLFEN. - Echu eo ho prezegenn, Itron ? Mat-tre !... Gout' ouzoc'h piv eo Magnus Vras ?

46

KARIN. - Ya ' vat, ur brezelour, ur c'hadarn direbech. Tanfoeltret en doa ar vac'homerien e-maez e vro, ha dieubet e bobl er bloavezh... er bloavezh... Biskoazh n' am eus gallet derc'hel soñj eus an amzerennoù...

WULLFEN. - ...er bloavezh mil daou ha hanter-kant... Un druez, neketa, pa rank un enebour deskiñ deoc'h istor ho mamm-vro ? Met, pell 'zo n' emañ ken ar roue Magnus e-tailh da nec'hiñ ho mac'homerien. Nann, d' ober hon eus hiziv gant kabiten Magnus, lezanvet Magnus Vras. Mar deo besk hor spered, tanav eo hor fri hag hor skouarn, ha hervez ar vrud a red, kar oc'h d' ar c'habiten-se...

KARIN. - Biskoazh kemend-all ! Lorc'h a vefe ennon mar bijen e genitervez pe e dintin, met allas ur fazi o deus graet ho lern.

WULLFEN. - Paouezet gant ho proudadennoù, Itron, Ne herlinkont ket zoken ac'hanon, rak re dev eo va c'hroc'hen. C'hoant bras hoc'h eus, kwita, da vont d' ar gêr davet ho ten ? N' on ket e gwir da zigeriñ diouzhtu dor ho kaoued, met gallout a rafen lavarout evit ho mad ur ger pe zaou el lec'h eo dleet, ha da c'hortoz barrek ' on da wellaat ho stad e-keit ma viot en toull-bac'h.

KARIN. - Drusoc'h, da skouer, e vo va zinell, ha den oc'h marteze d' am fediñ d' adverniañ gwech ha gwech all ?

WULLFEN. - Na petra 'ta ?

KARIN. - ...Gant bara hag amann, gwestell, koaven, per hag avaloù, evel hiziv ?

WULLFEN. - Ya, gant ma reot hervez hon divizoù, anat deoc'h.

KARIN. - Pere ?

WULLFEN. - Kennebeut ha tra ho po d' ober. Hag en tu-hont da se, den ne ouezo mann, na zoken ho pried.

47

KARIN (o vont en he sav). - Petra emac'h e sell da c'houlenn diganin ?

WULLFEN. - Ha peseurt fentigelloù a zo deut en ho penn ? Tremenet eo an amzer, Karin, d' ober al lez !

KARIN. - Gwelomp 'ta ho tivizoù.

WULLFEN. - A-walc'h e vefe deoc'h lavarout e pleg va skouarn an disterañ tra diwar-benn Magnus Vras, raktal e kavfe hol lern an tu da...

KARIN. - Fallakr milliget !

Tapout a ra ar pod-sukr a-ziwar an daol hag e stlepel a ra a nerzh he c'horf war ar Major. Met pleget en deus hemañ e benn, ha mont a ra ar pod da vruzuniñ war ar voger, dindan skeudenn Hitler. Diouzhtu e teu tre ar soudard, ha dre an nor all Haase ha Gunhild.

HAASE. - *Donnerwetter ! was geht hier vor ?*

WULLFEN. - *Netra, Haase, un tammig degouez-fall... Posten, raffén Sie sofort diese Schweinerei zusammen, und werfen Sie es in den Hof weg.*

AR SOUDARD. - Zum Befehl, Herr Major ! (1)

Sentiñ a ra raktal.

HAASE. - Ha bremañ, Aotrou Major ?

WULLFEN. - Bremañ, Haase, kit d' ho labour, ha va laoskit va-unan da gomz sioul gant an Itron Lindblad. (Mont a ra Haase ha Gunhild er-maez.) C'hwitet hoc'h eus ho taol, Karin, ha gwell ' se deoc'h !

KARIN. - Ha bremañ, Aotrou Major, evel ma lavare an den-se ?

1) HAASE. - Daonet e vin ! Petra ' c'hoarvez amañ ?

WULLFEN. - Geder, dastumit raktal ar moc'haj-se hage daolit er porzh.

AH SOUDARD. - En ho kourc'hemenn, Aotrou Major.

48

WULLFEN. - Bremañ emañ e sell da genderc'hel da zivizout ganeoc'h, met war evezh e vin, bete gouzout... (Stagañ a ra da c'hoarzhin. Kerzhout a ra Karin etrezek an nor gleiz.) Da belec'h ez it ?

KARIN. - D' am c'hav. N' ouzon mann eus ar pezh a fell deoc'h klevout, ha mar goufen, ur siell a lakafen war va genou... Kenavo da viken !

Daoublegañ a ra Wullfen dirazi.

WULLFEN. - Ra vezo graet ho c'hoant ! (Gwasket en deus war an nozelenn, rak en em ziskouez a ra ar soudard war dreuzoù an nor gleiz.) Desped am eus koulskoude, rak gallet am bije reiñ keloù deoc'h a-berzh ho mab, kouezhet ivez em skilfoù.

KARIN (en ur vont d'e gavout). - N' eo ket gwir ! O vrabañsal emañ adarre. Biken n' en em laoskfe Erik da vezañ paket...

WULLFEN. - Gwidreüsät kanfard, neketa ? met allas, meur a hini, kalz linkoc'h egetañ a zo bet yennet ganimp, kaer o doa gwinkal. Gaou a lavaran, emezoc'h ? Ec'h it da welout diouzhtu. (Digeriñ a ra an nor dehou.) Dimezell Fahlstedt, degasit din, mar plij, roll an dud da vezañ lazhet emberr. (Reiñ a ra Gunhild ur follenn-baper d' ar Major.) Lennit, Itron ; anv ho mab a zo merket aze gant liv ruz...

Mont a ra Gunhild er-maez.

KARIN (en ur regiñ ar paper a dammoù bihan). - C'hwi eo, kwita, an hini en deus skrivet e anv war ar roll ?

WULLFEN. - Ya, un taol-degouezh.

KARIN. - Met n' en deus graet droug ebet !

WULLFEN. - Hen touiñ a rafec'h ?

KARIN. - N' eo ket echu c'hoazh e seitek vloaz. N' eo nemet ur bugel ; n' it ket

moarvat da lazhañ bugale ?

WULLFEN. - Piv, pe betra a herzhfe ouzhin ?

49

KARIN. - N' oc'h ket en gwir d' hen ober.

WULLFEN. - Peb gwir a c'hell bezañ moustret gant an trec'hour. Arsa, Itron, n' eo ket c'hwi, nag ho ten a zo bremañ en arvar, met ho krennard yaouank, ha mab ebet nemetañ n'hoc'h eus ha marteze n' ho po. Ret eo deoc'h gwelout an traoù evel m' emaint ; kent na vo pell e vo tennet warnañ, nemet ha furoc'h e vefec'h. Petra eo deoc'h termal e-giz-se ?... Den ne ouezo mann, na zoken Erik...

KARIN. - Ha Doue, ha va dlead e-keñver va bro, ha va askre !

WULLFEN (en ur hejañ e skoaz). - Se ' sell ouzhoc'h !... Me n' on ket ur beleg. *Posten, 'raus !*

AR SOUDARD. - *Bitte, Itron, bitte, 'raus !*

Met neuze e klever er porzh kirri dre-dan o vouboual hag ur bern tud o c'harmiñ.

WULLFEN. - Selaouit, emeur o paouez gervel an eil war-lerc'h egile an ugent den barnet d' ar marv. Emañ ar c'harr bras o vont a-raok, hag Erik Lindblad a vo e-barzh...

Digeriñ a ra stalaf ar prenestr ha diouzhtu e klever fraezoc'h an todilhon-se.

UR VOUEZH (a-bouez-penn). - Kenavo, va mignoned, ec'h an da vezañ lazhet... Bevet hor bro Norvegia

AR RE ALL (a-unvouezh). - Bevet !

Stagañ a reont da ganañ o c'han broadel.

AN ALAMANED. - *Still, Schweinhunden !... Das Maul halten ! Schnell auf, donnerwetter, auf, auf !* (1)

Serriñ a ra Wullfen ar prenestr.

KARIN (en ur juntrañ he daouarn dirak ar Major). - Gunther, c'hoant am eus d' e welout c'hoazh ur wech.

(1) AN ALAMANED. - Peoc'h, pennoù-moc'h !... Serrit ho kenou. Pignit prim er c'harr, mil mallozh, prim, er c'harr...

50

WULLFEN. - Evel ma karit.

Digeriñ a ra adarre ar prenestr ha tec'hel a ra dirazi.

KARIN. - Erik, Erik !... Amañ ' on, mabig...

UR VOUEZH (skiltr meurbet, mouezh ur c'hrennard). - Mamm, va mamm, kenavo !...

Met raktal e klever an drouz a ra dorig ur c'harr dre-dan pa ve serret a-stroñs, ha goude, strakadennoù ar c'heflusker ; emañ ar c'harr o luskañ da vont e-maez ar porzh. Pellaat a ra an drouz, ar c'han, ar vlejadedeg. A-benn ur pennadig ne glever nemet ur voubouenn difraez ha d'an diwezh mann ebet. Neuze e krog Karin da souzañ goustadik, ha treiñ a ra war-du an arvestourien. Dislonket eo he daoulagad, met takenn ebet ne ver war he divjod. Fromus eo sellout outi, ha pa fell dezhi kerzhout, e kren he divhar dindani ; mezevenniñ a ra he fenn

gant an anken hag ar glac'har. A-greiz-holl, e kouezh a-hed he c'horf war al leur. Mont a ra Wullfen war e blaen da serriñ ar prenestr ha goude, gant e zivrec'h en kroaz war boull e galon, e van da sellout ouzh ar vamm ledet dirazañ.

AR SOUDARD (en ur dostaat da Garin). - *Bitte, Herr Major, wenn ich die Frau...*

WULLFEN (hep sellout outañ). - *Das Maul halten, Posten !* (1) (Kilañ a ra ar soudard betek an nor gleiz. Aet eo Wullfen da zigeriñ an nor dehou.) Dimezell Fahlstedt !... (Dont a ra tre Gunhild.) Diskennit, mar plij, ur werennad dour d' an Itron Lindblad.

Sentiñ a ra outañ Gunhild ha daoulinañ a ra e-kichen Karin. Deut eo ar soudard da sikour ar sekretourez da zistokañ ar paour-kaezh a-ziwar al leur. Bremañ emañ Karin hanter-c'hourvezet, he divskoaz harpet ouzh bruched Gunhild.

(1) ar SOUDARD. - Mar plij, Aotrou Major, ma rafen d' an Itron...

WULLFEN. - Serr an drap-se, geder !

51

AR SOUDARD: - *Bitte, Itron, bitte !...*

Sachañ a ra goustadik war vrec'h Karin.

KARIN (hep digeriñ he daoulagad). - Pelec'h emañ ?

GUNHILD. - Evit, mar plij, Itron... Ur bannac'h dour a ray vad deoc'h...

Evañ a ra Karin div pe deir zakennad ; klevout a reer he dent o sklintinat ouzh ar werenn, ha, da welout, he deus poan vras o lonkañ. Goude, e serr adarre he daoulagad ha hejañ a ra he brec'h dehou e-dro d' he zal, evel pa vefe o kas kuit ur bern kelien.

KARIN. - Erik !... Erik !... (A drugarez d'ar soudard ha d'ar sekretourez, e c'hell gant kalz a vec'h mont en he sav.) Dimezell... laosket ac'hanon, mar plij... va-unan gant an Aotrou Major... (Mont a ra ar soudard ha Gunhild er-maez. Neuze, ec'h a Karin en ur vrasellat da gaout Von Wullfen, chomet difiñv e-tal ar prenestr, ha kouezhañ a ra war he daoulin dirazañ.) En anv Doue, Gunther, m' hoc'h eus karet ac'hanon gwechall, bezit truezus ouzhin hag ouzh va faour kaezh bihan...

WULLFEN. - N' omp ket e kastell Oestermarksholm. Karin, ha bennoz d' ho tad, n' on ken techet d' an deneridigezh na d' ar sevended. Mann ne roan evit mann. Mar fell deoc'h strivañ da saveteiñ ho mab kent na vo re ziwezhat, grit marc'had ganin, anez-se gwazh a se dezhañ !

KARIN (en he sav). - Ac'hanta mat, sentiñ a rin ouzhoc'h.

Redek a ra Wullfen betek an daol, ha skrivañ a ra div pe deir linenn hep mont en e goazez. Digeriñ a ra neuze an nor dehou.

WULLFEN. - Haase, lammit diouzhtu war ur marc'hhouarn dredan ha kit buan, ken na findaono, da gas al lizherig-mañ d' ar c'habiten Schellenberg...

HAASE. - Met, Aotrou Major, ha pa...

52

WULLFEN. - Met petra ? Ger ebet ne fell din klevout. Raktal ha buan, pa lavaran. (Bountañ a ra ar Feldwebel er-maez ha serr a ra an nor.) E berr komzoù, Karin, gourc'hemennet am eus da Schellenberg, a-berzh rener ar Gestapo, diverkañ ho mab a-ziwar ar roll. Evel just, d' ober am bo goude gant ar pennoù-bras, met spi am eus ne vo ket krozet din dreist-muzul, rak talvout a ra Magnus dek Lindblad d' an nebeutañ.

KARIN. - N' oc'h ket da vihanañ o c'hoari un dro-gamm bennak ?

WULLFEN. - Nann, reiñ a ran deoc'h va ger ofiser ha va ger denjentil.

Klevout a reer ur marc'h-houarn dre-dan o kornal hag o safariñ en ur vont e-maez ar porzh.

KARIN. - Emañ ho Feldwebel o vont du-hont ?

WULLFEN. - Ya.

Ober a ra Karin sin ar groaz.

KARIN. - Gant ma n' erruo ket re ziwezhat !

WULLFEN. - N' hoc'h eus ket ezhomm da gaout aon rak-se. Primoc'h ec'h aio c'hoazh eget ar c'harr bras dre-dan.

KARIN. - Ha mar pije gourc'hemennet dre bell-gomzer ?

WULLFEN. - Ha krediñ a ra deoc'h ez eus du-hont tud o c'hortoz gant ur pell-gomzer e-kreiz an dachenn el lec'h ma tleer lazhañ ar vrogarourien ?... Kit en ho koazez, ha d' ho tro da gomz. Piv ' eo ar c'habiten Magnus ?

KARIN. - Na Magnus, na Magnus Vras n' eo e wir anv ; n' eo ket kennebeut all kabiten, ha biskoazh zoken n'eo bet soudard.

WULLFEN. - Soudard, martolod, pe vanac'h, petra vern ? Fellout a ra din hepken gouzout e anv hag e chomlec'h.

53

KARIN. - Va Doue ! pa soñjan e rankan plegañ d' ober gwashoc'h eget Yudaz !

WULLFEN. - Roet hoc'h eus ho ker ; e seveniñ a reot, ya pe nann ? Pe anv en deus ar mab ar c'hagn-se ?

KARIN. - Hjalmar Looström.

WULLFEN. - Mad-kenañ ! (Diwar-vremañ e stag da skrivañ komzoù Karin.) Ha p' hoc'h eus...

Klevout a reer ur strakadenn heñvel a-walc'h ouzh un tenn e pellder.

KARIN (en he sav, gant he daouarn serret war boull he c'halon). - Gaouiad ! touellet hoc'h eus ac'hanon.

WULLFEN. - Fent am eus ganeoc'h, Karin. Pell-pell, e-maez ar gêr emañ ar park-se, ha biken ne zeufe betek amañ heglev an tennoù. Klevet hoc'h eus unan-bennak, droug bras ennañ, o serr un nor a-stroñs, ha netra ken... Hjalmar Looström, e lavarit-hu ?

KARIN. - Ya, met n' eo ket gwir ec'h omp kerent.

WULLFEN. - Hogen, e anavezout a rit ?

KARIN. - Div pe deir gwech am eus gwelet anezhañ. An Itron Nora Geijerstamm a zo e c'hoar-gaer.

WULLFEN. - Nora Geijerstamm ? Ha pelec'h emañ an Itron-se ?

KARIN. - Amañ.

WULLFEN. - Er c'hreñvlec'h ?

KARIN. - Ya, ganin er c'hav lizherenn C, stok-ha-stok omp hon div.

WULLFEN. - Komz a ra deoc'h a-wechoù eus he breur-kaer ?

54

KARIN. - Kammed.

WULLFEN. - Abalamour da betra ? N' he deus ket 'ta fiziañs ennoc'h ?

KARIN. - Geo, met roet o deus holl merc'hed ar c'hav o ger da devel rik war pezh a sell ar vrogarourien.

WULLFEN. - Dal 'ta ! ha perak-se ?

KARIN. - Er stumm-se, ma tegouezh da houmañ pe da hounnezh bezañ dornet didruez, gloazet pe voureviet en ho purevioù e-pad ur c'houlennadenn, e vo techet marteze ar paour-kaezh da gomz dindan ar boan, met ne lavaro nemet gevier, ha ne werzho den, peogwir ne ouezo netra a dalvoudegezh.

WULLFEN. - Gevier, emezoc'h ? N' oc'h ket, c'hwi ivez, o tibunañ gevier ? Diwallit, Itron, burutellet da vat e vo kement tra hoc'h eus diskleriet.

KARIN. - Ar wirionez a lavaran, gant kalz a geuz hag a zesped, met bete-vremañ n' am eus ket kontet kaozioù deoc'h.

WULLFEN. - Gloazet ha boureviet ? Pebezh dismegañs ! Abaoe tri miz m' emaoe'h dalc'het er c'hreñvlec'h, skoet e vefec'h bet gant unan bennak ?

KARIN. - Nann, gwech ebet, met gwashoc'h c'hoazh hoc'h eus graet din hiziv. Un den kriz oc'h, Gunther !

WULLFEN. - Petra ' fell deoc'h ? Gant mel pe winegr, forzh ne ran, betek ma tapin kelien. Selaout, pa'z eot war ho kiz d' ar c'hav, komzit eus Magnus gant e c'hoar-gaer, ha goude n' ho po mann d' ober nemet displegañ din an disterañ ger diflipet diganti. Daou pe dri deiz e chomot c'hoazh en toull-bac'h, betegouzout na grogfe an Itronezed all da ziskrediñ warnoc'h. Ha diwar-se, mar bez talvoudus a-walc'h ho labour, e c'hellot, emichañs, en em silañ d' ar gêr davet ho pried karet.

55

KARIN. - Hag Erik ?

WULLFEN. - Ret e vo deoc'h gortoz, da vihanañ ur predig amzer. N' ouzon ket petra ' tamaller dezhañ. Met spi am eus d' e dennañ ivez, deiz pe zeiz, e-maez al las... Div pe deir gwech, emezoc'h, hoc'h eus gwelet Hjalmar Losström ?

KARIN. - Ya, met pell 'zo abaoe.

WULLFEN. - E-tailh oc'h, daoust da se, da lavarout din tra pe dra a-zivout e vent, liv e vlev, pe e zaoulagad ? Bez' en deus barv ? Dougen a ra lunedoù ?

KARIN. - N' am eus ket koun eus liv e vlev nag e zaoulagad, met gout ' ouzon en deus kollet ur vrec'h, e vrec'h dehou...

WULLFEN. - Moñs eo an dañvad-se ?... Eus ar c'hentañ !... Ha bremañ, e chomlec'h ?

KARIN. - Evel kement den en e strollad, e tle, moarvat mont da guzh du-mañ ha du-hont, met alies a-walc'h, e kred din, ec'h a da weladenniñ un intañvez yaouank, rak kael a zimeziñ a zo bet etrezo.

WULLFEN. - Pe anv he deus ar vaouez-se

KARIN. - Tilda Laarsen.

WULLFEN. - Hag he chomlec'h ?

KARIN. - Mar na deo ket ur vezh hag ur spouron ! Me, Karin Oestermark, o werzhañ va c'henvroidi, tud n' o deus graet droug ebet din !

WULLFEN. - Kuit a ardoù, mar plij ! Chomlec'h intañvez Laarsen ?

KARIN. - Straed Engelbrekt, met n' ouzon ket niverenn he zi.

WULLFEN. - N' eus forzh, n' eus forzh, kavout a rin an tu d' he zapout war he c'hud.

56

KARIN. - Ya, n' eus forzh, n' eus forzh, mezh an dud ec'h on, ur wreg kalz hakroc'h eget al lousañ yourc'h, met ur vamm on ivez, ur vamm da gentañ-holl ! Ha saveteet am eus va bugel.

AR OUEL

(Eil arvest war an niverenn a zeu.)

Kantvloaziad Rabindranath Tagore

Gant BENEAD

Kant vloaz 'zo eo bet ganet ar barzh indouat Rabindranath Tagore, pevarzekvet bugel un den a renk uhel, Debendranath. Hemañ a oa en em ouestlet muioc'h-mui d' ar bedenn ha d' ar brederouriezh ; krouet en devoa ur greizenn a vuhez speredel, ar Santiniketan « ti ar peoc'h », a zo deuet da vezañ bremañ ur Skol-Veur brudet, « Visva Bharati » (Visva = ar bed, Bharat = Indez).

Ar paotr yaouank ne chomas pell e skol ebet : n' en devoa ket kalz a zoujañs ouzh ar reolennoù strizh. Koulskoude e viras bepred anaoudegezh da unan eus e vistri jesuist, an Tad de Penaranda, a zo bet lavaret gantañ diwar e benn : « Soñjal en ene kizidik-mañ am laka da antren e frankiz didud templ Doue ; e gened a oa anezhi glanded hag izelegezh a galon ».

Ne fell ket dimp amañ komz hir diwar-benn e oberennoù nag e vuhez, nemet ne c'hellomp ket e Breizh lezel ar c'hant-vloaziad-mañ da dremen hep saludiñ Tagore. Iwerzhon avat he deus dediet abadennoù, diskouezadegoù, pennadoù, d' ar barzh en deus bet ganti darempredoù lennegel e-leizh. N' eus nemet soñjal en e vignoniezh ouzh Yeats, a lavare diwar-benn ar « Gitanjali » : « Ar barzhonegoù-se a zispleg ur bed a zo bet va huñvre va buhez-pad ». C'hoant en devoa mont da weladenniñ Iwerzhon ha Pdraig Pearse. E Mae 1913 e voe c'hoariet e bezh « An Ti Post » gant C'hoariva an Abati, e Dulenn, a-gevret gant pezh-c'hoari un arvest Pearse « An Ri : ar Roue ». An arc'hant gounezet a yeas gant Skol St-Enda. Tri bloaz goude e kouezhe Pearse dindan ar boledoù saoz hag an daou vrogarour n' helljont morse en em welout.

58

Tagore a zo bet ur brogarour taer ha tener. Karet en deus yezh e bobl, hag a drugarez dezhañ eo bremañ ar bengali yezh ar Studioù derez-kentañ e Bro-Vengal. Karet en deus e bobl hec'h-unan, an dudigoù diwar ar maez ; bevet en deus en o zouez, en « ashram » Santiniketan, lec'h ma tesave bugale o teskiñ dezho karantez evit « an Doue unan ha diwelus », douster ouzh an dud hag ouzh al loened, eeunded, barzhoniezh, hesonerezh... Evitañ da vezañ ur barzh hollvedel e vrud hag e awen, e chome da gentañ kaner meur e vamm-vro :

« Karout a ran ac'hanout, va Bengal alaouret ! »

* * *

Da gaver e varo, ugent vloaz 'zo, e voe dediet ur pennadig dezhañ gant Maodez Glanndour (« Studi hag Ober » No 15, diskar-amzer 1941). Troet en deus neuze ar barzhonegoù 4, 57 ha 91 eus al levr «Gitanjali ». Diwezhatoc'h en deus troet ivez daou varzhoneg eus an hevelep levr 49 ha 50, ha tri all tennet eus « An Hini dec'hus ». An troidigezhioù-se a oa chomet diembann em c'herzh ; Maodez Glanndour en deus roet din an aotre vadelezhus d' o lakaat amañ war-lerc'h. KERZU 1961.

49

Eus templ ho kador veur oc'h diskennet ha deut da chom dirak dor va lochenn.

Va-unanig en ur c'horn e kanen hag ar son a blijas d' ho tiwskouarn. Diskennet oc'h ha deut da chom dirak dor va lochenn.

E-leizh a sonerion dispar a zo en ho palez, ha dizehan e vez kanet. Hogen meulgan didro an deskard diampart en deus skoet ouzh ho kalon. Hiraezh ur sonennig en em veske gant sonerezh meur ar bed, ha gant ur vleunienn evit va bennozh-Doue oc'h diskennet dirak dor va lochenn.

59

50

Aet e oan da c'houlenn aluzon a zor da zor war hent ar gêriadenn, pa 'n em ziskouezas da garroñs-aour splann evel un huñvre, hag ec'h estlammen da c'houzout piv oa hennezh, Roue ar rouanez.

Kreskiñ a reas va spi hag e soñjen : sed echu an deizioù fall, ha prest en em zalc'hen dija evit aluzonoù largentezus ha pinvidigezhioù strewet er poultr a bep tu.

Chom a reas a sav ar c'harroñs e lec'h ma oan. Da sell a gouezhas warnon ha diskenn a rejout o vouc'hoarzhin. Santout a ris e oa deut erfin evidon chañs va buhez. Hogen a-daol-trumm ec'h astennjout da zorn dehou 'n ur lavarout : « Petra 'c'h eus da reiñ din ? »

A ! Peseurt c'hoari roueel eo astenn an dorn d' an truant evit truantiñ ! Abaf e chomen en entremar. Erfin eus va bisac'h e tennis gorrek ur c'hreunenn-ed hag he reiñ a ris.

Pegen souezhet e voen pa gavis da noz o tisac'hañ va c'hest ur c'hreunenn aour e-touez ar c'hreun dister. Leñvañ a ris neuze daeroù c'hwerv. Perak n' em eus ket bet kalon a-walc'h evit reiñ dit pep tra ?

*

Iskis eo doareoù va ostiziad ! Degouezhout a ra d' an eur na c'hortozan ken anezhañ, ha koulskoude penaos nac'hañ e zegemer ?

E spiañ a ran a-wechoù un nozvezh pad, e-kichen va lamp war elum, ha chom a ra er-maez. Ha p' emañ va gouloù o vervel eo neuze ma tegouezh o c'houlenn plas evitañ. Hag eñ e c'hellfen e lezel e-tal an nor ?

Ha p' emañ o c'hoarzhin hag o tañsal gant va mignonezed, setu eñ o tremen a-daol-trumm en dilhad kañv ; ha neuze eo anat din e oa goullo va joa.

60

Ha p' edo va c'halon o c'houzañv, em eus merzet alies ur mousc'hoarzh war e vuzelloù : ha neuze em eus dizoloet ne oa ket gwirion va doan.

Hag asantiñ a ran chom hep kompren anezhañ bep taol.

*

Kariad, livet ac'h eus va soñjoù ha va huñvreoù gant dasskedoù diwezhañ da glod ; treuzneuziet ac'h eus va buhez gant kaerder va marv war-nes. D' an eur ma ro dimp ar c'huzh-heol damwelout skleur ar Baradoz, ac'h eus kemmet va doan en ur goursav uhel.

Gant nerzh da hud, Kariad, eo deut ar vuhez hag ar marv da vezañ evidon un hevelep achanterezh divent.

*

Ha pa 'n em gaven skuizh goude kerzhout a-hed an deiz, em eus troet va fenn war-du da lez roueel, hag hi pell c'hoazh.

Dont a rae an noz. Hiraezh a save ennon. Petra bennak a oa komzoù va c'han, e vezent bepred mesket gant doan ; rak sec'hed o deveze va c'hanennoù o-unan, o va C'hariad, va muiañ-karet, va c'heneil dreist-hini.

Ha pa gouezhas an eur en donder an deñvalijenn, e lezas ivez da zorn da vazh-roue da gouezhañ, 'vit kemer un delenn ha piñsañ he c'herdin : va c'halon eo a drivlie, o va C'hariad, va muiañ-karet, va c'heneil dreist-hini.

Hogen pere eo an divrec'h am brec'hiata ? Dilezel a rin kement em eus da zilezel ; dougen a rin kement am eus da zougen. Lezet ra vezo din hepken an aotre da gerzhout ez kichen, o va C'hariad, va muiañ-karet, va c'heneil dreist-hini.

Diskenn a-wechoù eus da uhelgador, ha deus evit antren en hon levenezioù, en hon poanioù. Deus da guzhat en holl furmioù, en holl drivliadoù, er garantez, em ene, hag eno, kan ! o va C'hariad, va muiañ-karet, va c'heneil dreist-hini !

AL LEVRIOU

EMBANNADURIOU AR BIBL

gant MAODEZ GLANNDOUR

Ar ger Bibl a zo deut diwar ur ger gresianeg o talvezout : Levr. Al Levr pennañ eo ar Bibl, al levr klasel dreist ar re all.

Sellit ouzh al lennegezhioù estren : oberennoù bras ar saozneg a c'hell bezañ anavezet a-walc'h amañ hag ahont dre ar bed, evel maz int marteze anavezet ganeoc'h... ha kemend-all a c'hellomp lavarout eus ar galleg, an alamaneg, ar spagnoleg. N' eus levr ebet koulskoude a gement a vefe bet, hag a vez dalc'hmat, ken lennet hag ar Bibl, troet m' eo bet en holl yezhoù ar bed pe dost.

Moarvat e Bro-C'hall ne vez ket lennet ar Bibl, evel ma tlefe bezañ, daoust m' eo bet gwerzhet mat, nevez 'zo, embannadurioù Bibl ar C'hardinal Liénart ha Bibl Dominikaned Jeruzalem. Ne vez ket koulskoude sellet ouzh ar Bibl evel ouzh ul levr klasel, ret mat d' un den anavezout anezhañ. Ha kement-se diwar ziv levezon a genlabour d' un hevelep efed, daoust ma seblantont da gentañ, sachañ kontrol. Eus un tu, berrweled ar gatoliked o-unan, a zo gwell ganto, en o skolioù libr, kinnig d' an deskarded, Racine, Voltaire, pe Hugo, evel tud meur ar bed, eget o lakaat da lenn an Avieloù, pe an Diskuliadur, pe un oberenn a dalvoudegezh ken uhel ha Levr Yob. Hag eus an tu all, Skol-Veur Bro-C'hall, gant he strizhder-spered anat d' an holl nemet dezhi : he laikelezh digemmus a vir na vefe studiet ar Bibl er skolioù, zoken er Skolioù meur, e keit maz eus frankiz gant nouspet kelenner a brederouriezh, a istor, a lennegezh, da gomz diwar-benn Marks pe Lenin.

Ha peogwir e vev al lodenn vrasañ eus hor c'henvroiz dindan brizhsklerijenn Pariz, hep gouzout dezho o divije kollet pep personelezh ha frankiz-spered, n' on ket bet re souezhet, daoust ma oa souezhus, gant ar respont a zo bet graet din gant Emglev Breizh, d' ar goulenn-arc'hant, nebeut a dra, am boa kaset evit mouladurioù ar Bibl, un aluzon bennak diwar ar c'hementad dastumet bep bloaz evit ar brezhoneg, hervez. Ma vije bet c'hoazh lavaret din n' hellent ket harpañ pep tra, pe e vije roet diwezhatoc'h, pe me oar, un digarez bennak... met klevit ar pezh a zo bet kavet : n' eo ket, emezo, ar Bibl ul levr klasel. Arabat e lakaat etre daouarn ar skolidi.

Kaerat respont ! Petra 'soñjo ar Broioù all eus un digarez ken sod ? Stummet eo bet saozneg al lennegezh gant yezh ar Bibl lennet ha studiet gant an holl. C'hoarvezet eo kemend-all evit an alamaneg. Saveteet eo bet yezh Kembre gant ar Bibl. N' eus forzh. C'hwi Breizhiz, eo difennet ouzhoc'h en anv Pariz, lenn-ar Bibl.

Ha koulskoude hon eus divizet treiñ ar Bibl e brezhoneg. Kousto pe gousto ez aimp war-raok. Setu dija ouzhpenn dek vloaz m' hon eus kroget ganti. Fellout a rae dimp sevel un droidigezh rik ha peurreizh, ken e-keñver an destenn-orin, ken e-keñver ar brezhoneg.

Betek-hen an troidigezhioù graet en hor yezh, pe evit ar Bibl a-bezh, pe evit lodennoù, ha goude ma oant bet aketus ha kalonek, n' o devoa ket tizhet bezañ peurv, na zoken bezañ a-walc'h peurliesañ.

Gwir eo gant ar studiadennoù a zo bet embannet gant ar Viblourion er bloavezhioù diwezhañ-mañ, hon eus bremañ binvioù-studi kalz gwelloc'h eget ar re o devoa hon araokidi etre o daouarn. Dibardonus e vefemp mar ne rafemp ket hiziv

labour resisoc'h egeto.

Eus an Testament Nevez hon eus dija moulet meur a dra : Aviel Sant Mazhe, Aviel Sant Mark, Aviel Sant Yann, an Diskuliadur. Emaon o skeiñ stensiloù al Lizheroù Katolik a zeuio er-maez a-benn ur miz bennak. Ha ne chomo ken d' ober aze nemet gant Lizheroù Sant Paol, Oberoù an Ebestel, hag Aviel Sant Lukaz, a zo prest ivez pe dost, an destenn anezho.

Eus an Testamant Kozh eo deut er-maez pevar eus ar brofeded Vihan, Habakouk, Hobdia, Yoel, Yona, hag ouzhpenn-se Koheleth (an Eklesiast), Levr ar Furnez. Prest eo a-walc'h traoù all, evel ar Salmoù, Isahia, ha meur a levr istorek.

Daoust d' an diaesamantoù e rankimp, er bloavezhioù a zeu, moulañ bep bloaz, daou pe dri levrig da vihanañ, N' hellomp ket hen ober hep ko skoazell. Bepred evel just eo an hevelep re a vez goulennet outo harpañ ar mouladurioù brezhonek. Peogwir n'hon eus ket sikour da c'hortoz digant ar re all...

Klask a reomp koulskoude ober gant an nebeutañ a vizoù. Evit al Lizheroù Katolik em bo skoet ar stensiloù me va-unan ; al labour roneo a vo graet gant an Aotrou Klerg. Ne vo tennet nemet un niver bihan, 100 skouerenn hepken, evit mirout da lezel arc'hant o kousket.

Tud 'zo o deus lavaret ha skrivet a-dreuz hag a-hed : perak ne vez ken embannet levrioù ar Bibl ? Abaoe 1958 n' hon eus gwelet netra ! Aes eo lavarout perak. Dre maz on bet digalonekaet ! Lakaet em boa tennañ 300 skouerenn eus Aviel Sant Mark : goude pevar kloaz em eus gwerzhet en holl 50 skouerenn. Ar brenerion ne ijinont ket peurliesañ e peseurt degouezhioù tenn e tleomp labourat, ni skrivagnerion vrezhonek.

Komprenit mat ez eus ur gudenn arc'hant. Met n' eo ket c'hoazh an hini diaesañ. Kustum omp da foraniñ arc'hant evit hor menozioù. Ar gudenn pouezusañ eo hini ar galon : perak skrivañ, ma tleer gortoz pevar bloaz evit hanter-kant lenner ?

Prenit. Rakprenit al Lizheroù Katolik, 350 lur franko, da gas d' an dimezell St Gal, Louannec - C. C. P. Rennes 51-940.

63

Evit deskiñ brezhoneg mat n' eus ket gwelloc'h eget ar Bibl, a zo aes peurliesañ e-keñver ar gerioù, met pinvidik kenañ e-keñveran troioù-lavar, ha stumm ar frazennoù. Skarzhit diouzhoc'h kemplezhioù (complexes) ar C'hallaoued : lennit ar Bibl. Al levr klasel e pep keñver, AL LEVR.

Setu amañ prizioù franko levrioù ar Bibl bet embannet betek-hen :
Aviel St Mazhev : 4,50 lur nevez ; Aviel St Mark : 4 ; Aviel St Yann : 4 ;
Diskuliadur St Yann : 3 ; Levr ar Furnez : 3 ; Koheleth : 2 ; Habakouk, Hobdia,
Yoel, Yona : 3.

C. C. P., Rennes 51-940.

Goulenn anezho digant an Dimezell ST GAL DE PONS, Louannec -

PAJENN AR RE YAOUANK

KOUNIOU

gant GARMENIG IHUELLOU

Bale an avel,
a-us d' ar vro.
War skramm an oabl
ur c'hoariva :

Kannadezed,
koumoul a red ;
jabadao
hep distro,
dremmwel
disheñvel.
War skramm an oabl,
ur c'hoariva.

Pa oamp bihan,
ar c'houmoul a zouge
doare ha dremm
diwezhañ Anaon
ar gêriadenn.

Pa oamp bihan,
evned ar maez
oa oberourien
ar strad dasonus ;
gwerz ur geotenn,
un delenn o hiboudiñ
gwech-a-vez.

Pa oamp bihan,
e korolle
a-us d'hor penn,
stumm digemm,
tud Andersen
pe Ahes,
bagad Marion
pe marc'heien...

Pa oamp bihan,
ni, merc'hed
ha paotred
ur gêriadenn ;
aloubadenn,
faltazi dudius
hon andoniou
oa hor rouantelezh.

Arvesterien oamp-ni,
bugale digabestr ;
oberourien, ivez,
da heul lestr hon huñvre
war askell ar c'houmoul.

War skramm an oabl,

ar c'hoariva 'gendalc'h
disheñvel
hepken...

GERIOU

gant ABENNEZ

«Deskit din ar gerioù a zihun ur bobl. » (Y. B. KALLOC'H).

Pa sellan e kuzh va ene,
Pa furchan e sol va ene,
Me 'gav ennañ gerioù, hep gaou,
'Vito mont a rin d' an Ankou
Gant ur gwennc'hoarzh war va genou.

Gerioù, heñvel ouzh ar vein, kri (1) ;
Gerioù, heñvel d' an dour, disi ;
Gerioù, heñvel ouzh stêr, luc'hus ; G
erioù, heñvel d'an Den, fichus ;
Gerioù, war ar genou, tuzhus...

Gerioù, atav ! Dalc'hmat gerioù !
A garantez, a gas ; gerioù
Hag o deus warnomp beli griv (2),
Gerioù hag a laker dre skriv.
C'hwi o lenno... ha me o liv...

Gerioù.

14-10-1959.

- (1) Kri : Gwenedeg evit «kriz ».
(2) Kriv : Gwenedeg evit «kreñv ».

PAJENN AR RE YAOUANK - KAVY

Renerezh : Erwan EVENOU, rue Trebuil, Guéméné-sur-Scorff

NOTENNOU

HOR MIGNONED.

Roger MORIDE ha Rachel a zo laouen o kemenn ganedigezh o merc'h Yola, d' an 9 a viz Kerzu 1961.

Ganet eo d' ar 26 a viz Genver 1962, e ti Yann ha Monique KERGRENE ur verc'hig, Mona hec'h anv bihan.

Théo JEUSSET hag e diegezh a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh :

- Gwenola ha Perig, merc'h ha mab Per Jeusset ha Tereza Lemercier ;
- Mikael Agnola, mab Renea Jeusset ha Michele Agnola.

Klevet hon eus keloù ganedigezh Morwena, merc'h da Remont ha NOVION-LALLOUET.

Buhez hir d' ar vugaligoù hag hor gourc'hemenoù d' o zud.

PROFOU. -

Kaset eo bet d' hor c'hef an arc'hantoù-mañ e-korf an 2 viz diwezhañ :

KERZU 1960 :

It. Abgrall, 10 lur nevez ; F. ar Bleiz, 5 ; dastumet gant M.O.B. rannvro Sant-Malo, 100 ; J.-E. C., 0,50 ; M. Colleau, 2 ; Ewan Gonnar, 5 ; Dr C. Delalande, 10 ; H. ar Floc'h, 2 ; F. Elies, 25 ; M. Runpaot, 5 ; Loeiz Bothorel, 25 ; Y,-L. Perot, 10 ; P. Losquin, 5 ; Y. ar Gall, 5 ; E. Bretonneau, 5.

War un dro, 214,50 lur nevez.

Sifrenn profoù 1961 : 2.357,22 lur nevez. - Bennozh Doue d'an holl!

GENVER 1961 :

A. Noury, 100 lur nevez ; E. ar C'harrer, 5 Kab. Souffes-Despré, 5 ; B. Assicot, 10 ; Alan ar Berr, Brest, 15 ; Yann Chapel, 5 ; J. Abarnou, 10 ; Y. Thomas, 10 ; Fañch Tourmen, 10 ; Dll Gourlaouen, 10 ; Erwan Miniou, 10.

War un dro, 190 lur nevez,

474 KOUMANANTER. -

E dibenn miz Genver 1962, e konte AI Liamm 474 koumananter, rannet evel-hen : Aodoù an Hanternoz, 72 ; Penn ar Bed, 84 ; II ha Gwinum, 51 ; Loar Atlantel, 21 ; Mor Bihan, 39 ; Rannvro Bariz, 105 ; Departamantoù all, 54 ; Afrika an Hanternoz, 4 ; Afrika Du, 2 ; Iwerzhon, 11 ; Kembre, 8 ; Skos, 1 ; Bro-Saoz, 4 ; Bro-Alamagn, 4 ; Helvetia, 1 ; Monako, 1 ; Izelvroioù, 2 ; Stadoù Unanet, 2 ; Kanada, 4 ; Arc'hentina, 1 ; Kaledonia Nevez, 1 ; Aostralia, 1.

Kreskiñ a ra a-nevez niver ar goumananterien. Hogen dister e chom c'hoazh. Nebeut a lennerien hon eus bremañ en Afrika. Hogen ne vez ket lennet kalz muioc'h AI Liamm en Amerika. 267 koumananter a gontomp e Breizh, 159 e Bro-C'hall, 24 e Breizh-Veur. Strivoù bras a zo d' ober evit brudañ ar gelc'hgelaouenn.

67

HOR C'HEF EVIT 1961

FREJOU lurioù nevez

Moulañ 8.074,83

Mizoù-post 318,32

War un dro 8.393,15

ENKEFIADURIOU lurioù serez

Koumanantoù 6.131,51

Niverennoù gwerzhnet 210,50

Profoù. 2.357,22

Bruderezh 110
War un dro 8.809,23

STAD AR C'HEF luriou serez
Koll ar bloavezhioù all 3.637,75
Gounid 1961 416,08
An toull er c'hef 3.221,67

Kalonekaus eo gounid ar bloaz : 416,08 lur nevez, daoust dezhañ da vezañ disterik. Re izel eo c'hoazh sifrenn ar c'houmanantoù. Uheloc'h eo sifrenn ar moulañ er bloaz-mañ, hogen embannet eo bet 452 bajenn (432 warlene). Profet eo bet d' ar gelc'hgelaouenn 2.357,22 lur nevez (2.396,45 e 1960), pezh a zo bet ur skoazell vras.

PRIZ AL LIAMM. -

Ur c'houmanant d' Al Liamm a goust 15 lur nevez. Embannet hon eus evit ar priz-se 452 pajenn, hep mizoù-kas. Ul levr galleg 264 pajenn hag embannet miliadoù a skouerennoù anezhañ a goust, daoust da se, 12,95 lur nevez gant ar mizoù-kas. Ar pezh a ziskouez ez eo marchad-mat-tre ar gelaouenn. Sikourit anezhi eta !

68

KOUMANANTOU HANTER-BRIZ.

- Dre vrokusted unan eus hor skoazellerien e c'hellomp, betek diwezh miz Mezheven, reiñ koumanantoù 8 lur nevez d' ar studierien, d' ar gloer ha d' ar soudarded. Dalc'hit soñj n' hon eus ket kalz a goumananterien ha grit brud war-dro ar c'hinnig-se. Koumanantit ivez ho mignoned yaouank.

KLASK A RA unan eus hor c'houmananterien niverenn 17 « Al Liamm » da glokaat e zastumadenn. Diviet eo an niverenn-se. An neb en dije ur skouerenn da werzhañ a c'hell skrivañ da sekretour ar gelaouenn.

ARC'HANTEREZH. -

Sed amañ an dispignoù hon eus graet er bloavezhioù tremenet gant hon embannadurioù pouezusañ : « An Teirgwern Pembroke » embannet e 1959 : 376.705 lur. Warlene adembannadur ar « Cours Élémentaire » he deus koustet 502.348 lur, er memes bloavezh « Fest-noz » en deus koustet 220.000 lur. Embannadur « An Tri Boulomig Kalon Aour » a zo savet da 311.320 lur.

LEVRIOU NEVEZ. -

Er bloaz-mañ e vezo embannet gant Al Liamm « Damskeud hol lennegezh kozh » gant Abeozen, dindan stumm ul levr 100 pajenn ha gant skeudennoù. Un eil levr, skeudennet kaer-tre gant X. Haas, Doue d'e bardono, a zeuio ivez er-maez e-kerz ar 6 miz a zeu. Ul levr all pe zaou a vezo ivez embannet a-raok dibenn 1962. Kement-se hervez ar sikour a vo roet deomp.

KAZH HA LOGODENN. -

Kregiñ a reomp war an niverenn-mañ gant embannadur « Kazh ha Logodenn » gant-Jarl Priel. Kas a reomp da soñj d' hol lennerien en deus bet ar pezh-mañ ur priz 50.000 lur nevez warlene digant Emgleo Sevenadurel Pariz.

E GWERZH E TI AL LIAMM

- Geotenn ar Werc'hez, mouladur kentañ, 25,00 lur nevez ;
- Danevelloù a Vreiz, gant skeudennoù e liv, 12,00 lur nevez.

DAOU LEVR NEVEZ. -

Kemenn a reer deomp embannidigezh « La Bretagne Ecartelée » gant Yann Fouere. An oberour hag a zo bet sekretour « Poellgor kuzuliañ Breizh » ha rener « La Bretagne » ha « La Dépêche de Brest » a gont en e levr istor an emsavioù breizhek etre 1938 ha 1948. Priz al levr a zo 9 lur nevez. (Studi ha Lenn, 5, rue Auguste-Bartholdi, Paris XV° - C.C.P. Paris 8.626 20.
E dibenn miz C'hwevrer eo deuet er-maez ivez « Buhez Erwan ar Moal » gant an Ao. Poisson. Erwan ar Moal a zo oberour al levr brudet « Pipi Gonto ». Bet eo bet ivez rener ar c'helaouennoù « Kroaz ar Vretoned » ha « Breiz » hag e penn ar

Bleun Brug. Ul levr 192 pajenn, :7,50 lur nevez ; skrivañ da : Abbé Poisson, 22, rue Brizeux, Rennes - C.C.P. 83-07 Rennes.

69

GERIADUR ISTOREL. -

Tamm-ha-tamm e teu ar Geriadur Istorel a zindan ar wask, embannet gant « Preder ». Ar c'haier-mañ roneoskrivet splann-tre a ya eus derou da dilezenn, 100 pajenn a zo ennañ.

Priz ar c'haier : 7,50 lur nevez. Dr Etienne, Chateaulin - C.C.P. 16.093 13 Paris.

GWERZH AL LEVRIOU E KEMPER. -

Er bloaz-mañ, evel pep bloaz, e kas deomp an Itron Kemere sifr al levrioù brezhonek gwerzhet en he stal e Kemper - ur stal ha n' eo ket ur stal-levrioù merzit mat, met ur stal traoù breizhat.

E 1961 ez eus bet gwerzhet 690 levr brezhonek, en o zouez 106 Grammaire Bretonne gant Roparz Hemon, 108 Breton par l'Image, 82 Cours Élémentaire, 64 Dictionnaire Breton=Français, 60 Dictionnaire Français-Breton, da lavarout eo holl 420 levr da zeskiñ ar yezh. - 270 levr da lenn a zo bet gwerzhet, en o zouez 24 Barzaz Breiz, 20 Levr Oferenn ar Chaloni Uguen, 17 Kantikoù Kmpere ha Leon, 8 Pipi Gonto, 7 Peseurt ano a rofec'h d'ho pag ? 6 rummad Sketla Segobrani, 5 Sac'had Marvailhoù, 5 ma C'horn-bro, 4 An Ti Satanazet, 4 Alanig an Tri Roue, 4 Tri Bolomig Kalon Aour, 7 Fest Noz, 20 levr evit ar vugale 7 Levr ar Bibl, h.a.

Setu amañ ar c'hresk : 1958 :407 levr, 88 da lenn ;1959; 449 levr, 150 da lenn ; 1960; 560 levr, 169 da lenn ; 1961 690evr, 270 da lenn.

An Itron Kemere a skriv deomp ouzhpenn « Kalonekaus eo. Ar blijadur am eus bet da welout o tont da brenañ levrioù da lenn tud hag o deus prenet yezhadurioù ha geriadurioù da zeskiñ ur bloaz pe daou vloaz a zo. Dont a rae brav-tre ar brezhoneg gant lod, bravik gant lod all. Met ar sonezhusañ skouer am eus gwelet zo hini un den eus bro Loren deuet da dremen miz Gouhere war aodoù ar vro Vigouden hag a zeskas ar brezhoneg en 10 dervezh. Kaout a rae e amzer war an aod e-pad ar mare amzer fall a zo bet e-kreiz miz Gouhere, ha dedennet gant al levrioù brezhonek war wel er stal, e teuas da brenañ peadra da zeskiñ brezhoneg evit tremen e amzer. 10 dervezh goude e teuas en-dro er stal da brenañ levrioù all, gouest e oa da gompren ha da gomz un tammig brezhoneg, lennet en doa dija gant plijadur « An Ti a drizek Siminal ». Evit ar pouez-mouezh en doa goulennet skoazell digant ur vaouez kozh, ha boazet ma oa eñ da zeskiñ yezhoù, en doa kavet ar brezhoneg dedennus hag aes ».

Evel pep bloaz e reomp hor gourc'hemenoù d'an Itron Kemere, hag a skoazell hon embannadurioù en un doare ken diapar. Perak n' eus ket re all oc'h ober evelti ? Perak ne vez ket, gant ar genwerzhourien a gar Breizh, ur c'hornig « levrioù brezhonek » en o stal ? Gwerzh zo dezho, evel ma welit !

UR C'HAMP EVIT AR VUGALE. -

Eus an 13 béték an 20 a viz Ebrel e vo dalc'het ur c'hamp evit ar vrezhonegerien vihan (eus 8 da 13 vloaz), e Skol Sant-Per, Plouenan. Graet e vo war-dro ar vugale gant skouted ha skoutezed Bleimor. Ur beleg a raio war-dro o buhez relijiel.

Yezh ar c'hamp a vo ar brezhoneg. Graet e vo dreist-holl war-dro ar yezh, an istor, ar sonerezh. Beilhadegoù ha c'hoarioù bras a vo ivez.

Priz : 3,50 lur nevez.

70

FRANKIZ KARET. -

Lennet hon eus war ar c'helaouennoù penaos e oa bet lammet e garg digant rener Radio-Kimerc'h, Ch. ar Gall, evit bezañ skignet e miz Du diwezhañ ur ganaouenn fentus diwar-benn darvoudoù Montroulez (arsailh ar Prefedi). Koulskoude Renerezh R. T. F. Roazhon a gemenn penaos e kendalc'ho an abadennoù evel diagent ha gant Charles ar Gall evel rener.

GWERIN, dastumad a werinoniezh embannet gant Abeozen. Niv. 2. - Evel an niverenn gentañ, an eil niverenn-mañ a ro dimp kanaouennoù pobl bet dastumet gant Gabriel

MILIN, kant vloaz 'zo pe war-dro. Kousket a rae an eostad fonnus-se e dornskridoù bet savet gantañ, kaieroù, pe zoken follennoù distag.

Gant an eil kaier-mañ omp kaset betek an niverenn 81, da lavarout ez eus bet dija embannet 81 kanaouenn. Chom a ra c'hoazh peadra da leuniañ un trede niverenn eus « Gwerin » a vo embannet e-kerz 1962. Ha goude-se e vo kroget gant dastumad « Penvern », a zo ken talvoudus ha maz eo dianav, pe dost. Meur a vloavezh avat a vo ret da beurglozañ an embannadur anezhañ.

Gwerin a zo stummet en un doare skiantel rik : berradurioù a zo bet ijinet evit diskouez an testennoù evel m' emaint en dornskridoù gant o divankadurioù, warskrivadurioù hag all. Pep niverenn a grog gant un taolennadur pizh eus an dornskridoù implijet. Notennoù a zeu, ur wech an amzer, da sklerijennañ ar pezhioù embannet ha da heñchañ war o studi.

Folklor Breizh a zo c'hoazh un dra dianav pe dost. Levrioù an Uhel, Kelien hag all, n' o deus ket diskuliet pep tra : ha n' eus ket kalz a dud o perc'hennañ anezho. Evit gwelout petra zo dindan ur werz evel ar Rannou e vije bet ret dastum kentelioù a bep seurt e Breizh Izel a-bezh. Talvoudus kenañ eo da skouer, stummoù ' zo a gavomp e dornskridoù Milin, evit an aotrou Nann, Silvestrig, pa ne vije ken.

Mojennoù kozh hor pobl, skeudennoù meur he spered, he zrivliadoù a-viskoazh, a advev amañ... Arabat evel just klask er Folklor ar pezh ned eo ket, oberennoù lennegezh peurlipet gant aked, daoust maz eus a-wechoù anezho, evel en niverenn-mañ. « Ar Spilhen » gant Ao. Rouz a zo turniet disi.

Sed amañ danvez a studi evit ar re a gar ene Breizh hag hengoun ur bobl a-dreuz hec'h istor gwirion, poan, fent ha goanag.

160 skouerenn a zo bet tennet eus an niverenn-mañ. An hini gentañ a zo dija diviet. Mar fell deoc'h koumanantiñ kasit 12 lur nevez d' an Dimezell KEILHE, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - C. C. P. 1240-22 Rennes.

71

STURIER - YAOUANKIZ. -

Nebeut-anavezet eo dre vras Bro-Skos gant ar Vretoned. Nebeut a zarempredoù a liamm an div vro. Niverenn 20 STURIER - YAOUANKIZ a zo enni 4 fennad a-zoare diwar-benn istor, douaroniezh, relijion, gizioù, sportoù... hor c'hendirvi tramor. Savet eo bet ar pennadoù-se gant Per G. Keraod ha Per Denez. Treset en deus A. J. R. Peniarth un daolenn vrav eus buhez Alan Fergant. Gouestlet eo lodenn ziwedhañ an niverenn da vuhez BLEIMOR ha KAVY. Koumanant, 6 lur nevez. Yann BOUESSEL DU BOURG, 4, avenue Gruchet, Gagny (St-et-O.) - C. C. P. 137403 Rennes.

KELAOUENNOU. -

Resevet hon eus :

- **La Vie Bretonne** renet gant J. Martray a ro dreist-fioll keleier diwar-benn arboellerezh ar Vro (1, rue Poullain-Duparc, Rennes).

- **Industries de Bretagne** gant R. Tugdual, un adembannadur - Celtia - Merdrignac (C.-du-N.).

- **Skol**, Breizh hag ar Bed un dastumadenn pennadoù diwar torn A. ar C'halvez ha bet embannet war « Renouveau ».

Revue « Skol », Ploueg ar Mor. .

- **Ogam** Kevrenn XIII - Kelaouenn hendraouriezh keltiek. 2 straed Leonard da Vinci (B. P. 2), Roazhon.

- **Preder** a zo o paouez embann « Bevoniezh » gant Arzel Even. Ul levrenn gaer eo 105 pajenn enni ha 22 pajennad skeudennoù. Tri rann a zo en oberenn : Buhez ar gellig, Buhez an hinienn hag an emdroerezh.

10,00 lur nevez ar c'haier. Dr Etienne, Châteaulin - C. C. P. 16.093-13 Paris.

- **Breiz** kelaouenn ar genvreuriezh Kendalc'h, niverenn 55. Laouen omp o lenn evit ar wech kentañ ur rentañ-kont eus Al Liamm war vBreiz.

Koumanant 5 lur nevez - C. C. P. 144-67 Roazhon.

BARR HEOL, niverenn 29, unan eus dedennusañ kelaouennoù hon eus. Ur bern pennadoù a gaver ennañ hag evit echu ar gontadenn Nedeleg boas gant M. Klerg. Ur vurutelladenn a dalvoudegezh a zo ivez e dibenn ar gelaouenn. Hervez e voaz M. Klerg ne ro ket nemet mel d' Al Liamm hogen plijus eo lenn barnadennoù ha pa ne vije ken evit klask gwellaat hor gelaouenn-ni.

Koumanant : 6 lur nevez. M. Le Clerc, Bulien - K. R. P. 917-64 Roazhon.

AR SONER, e galleg, 18, bali Joffre, An Oriant - K. R. P. 1436-15 Naoned.

AR VRO, e galleg, dreist-holl ha politikel. J. Desbordes, 18, rue Kolbert, Konk-Kernev - K. R. P. 1493-79 Naoned.

72

AR BED KELTIEK, miziek, e brezhoneg hepken. Koumanant 10 lur nevez (21, rue Dixmude, Brest - K.R.P. 1907-07 Roazhon).

AR FALZ oc'h embann pennadoù eus Bilzig evit ar skolioù.

DIWAR-BENN BREST. -

François Jourdan de la Passardière a oa krog da embann ur studiadenn diwar-benn anvioù lec'hioù parrezioù Bro-Leon pa vervas e 1913. Eno e kaver a bep seurt displegadurioù diwar-benn Brest.

Bez ez eus da gentañ ar re, leun a faltazi, a wel en anv Brest hini ar roue BRISTOKUS (Albert Le Grand, Fréminville) pe BRIZ TOK = brizh-tog, pe BREIZ TOK, boned, penn Breizh (Fleury), BREIZ VAT, breizhad mat, diwar BRIVATES PORTUS, BRAS TOM hag ac'halese BRESTUM (Bullet).

Bez ez, eus gwashoc'h ha fentusoc'h, da skouer ar rimadell :

Britannorum
Regum
Equorea
STalio

Brest, porzh ar roueed breizhat.

Bez ez eus an douaroniourien hag a fell dezho gwelout e Brest ar porzh roman, BRIVATES PORTUS pe GESO BRIVATE.

A-bell 'zo e kaver an anv familh **Brest** e Breizh (Jean Brest a gaver e 1371) dreist-holl e dielloù Sant Noug, Landerne, Kernouez, Hanveg, met ivez ermaez Breizh e Bro Normandi, e Bro Brovañs, Bro Holland, Bro Flandrez.

Ar ger REST (Koad) a seblant bezañ e gwirionez en anv ar geriadenn hag e gavout a reer meur a wech en anvioù lec'h e Breizh (Rest, Restoù, Resto, Restic, Restigoù), Douar Brest a oa koadek gwechall : e kreisteiz ru L. Pasteur edo Coat ar Foennec ha Coat Amour (bremañ rue du Bois d'Amour).

An deveradurezh gwirheñvelañ a zo BEG REST, kinniget gant Pol de Courcy ; e 1644 traoñ straed L. Pasteur a oa anvet COING E BEC. (Kogn ar Beg).

Ouzhpenn Beg Rest M. de la Passardière a ro BRE REST ha PEN REST. Kavout a reer skridoù meneget gant Dom Morice o komz eus « Guido de Boresta », « Chastiel de Breest », kavout a reer ivez an anvioù Berrest, Perrest ha Prest.

73

Embannadurioù AL Liamm
Rener : Ronan Huon

LEVRIOU KELENN

Dictionnaire Français-Breton, gant R. Hemon	7,00
Dictionnaire Breton-Français, gant R. Hemon	7,00
Grammaire bretonne, gant R. Hemon	3,10
Cours élémentaire de Breton, gant R. Hemon	4,20
Le Vannetals unifié, gant R. Ar Masson	diviet
La Langue Bretonne et ses combats, gant R. Hemon	4,00
Marvailhoù ar Vretoned (Lennadurioù)	2,50

ROMANTOU

An Aotrou Bimbochet e Breizh, gant Roparz Hemon ..	4,00
(war Arches)	6,00
Hervelina Geraouell, gant Abeozen	4,00
Evit ket a netra, gant Roperzh ar Mason	4,00
(war Arches)	7,50

An Ti Satanazet, gant Jakez Riou 4,00
 Alanig an Tri Roue, gant Roparz Hemon 4,00
 En ur Rambreal, gant Kerwerc'hez 4,00
 AQnis Submersus, gant Storm (tr. P. Denez) 2,00
 (war Alfa) 2,80
 An Ti a drizek siminal, gant R. Hemon 4,95
 Tristan hag Izold, gant X. de Langlais (skeudennet) 10,00
 Ar C'horf dindan dreid va zad-kozh, gant R. Hemon 0,50
 An Teirgwern Pembroke, gant Jarl Priel 15,00
 Enez ar Rod, gant Xavier de Langlais 5,00
 Ar Pesk Aour, gant Pol Feval 1,50
 An Tri Boulomig Kalon Aour, gant Roparz Hemon 9,00

KONTADENNOU

Kleier Eured, gant Roparz Hemon 4,00
 Dremm an Ankou, gant Abeozen 4,00
 (war Arches) 6,00
 Labous ar Wirionez, gant Troude ha Milin 4,00
 Ar Marvailher Italiat, gant Boccace diviet
 Geotenn ar Werc'hez, gant Jakez Riou 4,00
 Ar Fest Noz, gant Youenn Olier (208 p.) 8,50
 Kontadennoù an amzer-vremañ 4,60

C'HOARIVA

C'hoariva brezhonek (pemp pezh-c'hoari) 3,00
 An Antekrist, gant Tanguy Malmanche 2,00
 (war Alfa) 3,20
 Ar Spontailh, gant Jarl Priel 3,50
 (war Alfa) 4,80
 Kleñved an Togn, gant Jarl Priel 1,50
 Nomenoe-oe, gant Jakez Riou diviet
 Youenn Vras hag e Leue, gant Youenn Drezen 6,00

DANEVELL-VUHEZ

Va Zammig Buhez, gant Jarl Priel 4,95
 (war Alfa) 8,00
 Va Buhez e Rusia, gant Jarl Priel 4,95
 (war Alfa) 8,00
 Amañ hag ahont, gant Jarl Priel 8,00
 (war Alfa) 12,00

BARZHONEGOU

Barzhaz (barzhonegoù 1350-1950), Alfa 4,00
 Barzhonegoù, gant Kerverziou 4,00
 Telenn Arvor, gant A. Brizeux diviet
 Komzoù Bev, gant Maodez Glanndour 11,00
 Evidon va Unan, gant Ronan Huon (war Alfama) 4,65
 (war Rives) 6,50
 Chal ha Dichal, gant Roperzh ar Mason diviet
 Barzhaz Breiz (Kervarker) 14,70

LEVRIOU BUGALE

Buhez Lommig, gant Haas-Drezen (skeudennaouet) 3,50
 Alanig an Tri Roue, gant Roparz Hemon 4,00
 Bisouzig kazh an Tevenn, gant Abeozen 1,50
 Ali Baba (tr. gant J. Konan) 1,80
 Tour ar Bleiz, gant P. Feval (tr. P. Denez) 1,00
 Merc'hig ar Rozenn diviet
 Paotr e varv glas diviet
 Robinson Kruzo, gant De Foë (skeudennaouet) 1,50
 Ar C'hemener Bihan Kalonek (skeudennaouet) 1,80
 Luduenn, gant Perrault (skeudennaouet) 1,50
 Kabbellig ruz, gant Perrault (skeudennaouet) 1,50
 Gwenn-erc'h hag ar Seizh Korrig (skeudennaouet) 1,50

Gaovan hag an Den Gwer, gant Roparz Hemon	0,70
Istor Meudig (skeudennaouet)	1,50
Ar Goantenn e Koad ar C'housk (skeudennaouet)	1,50
Ar C'hazh gant heuzoù ler (skeudennaouet)	1,50
Kistinenn (skeudennaouet)	2,00
Gwennig ha Gwenola (skeudennaouet)	2,00
Lenn a ran, I	1,00
Mojennoù La Fontaine (skeudennaouet)	2,00
Kroc'hen Azen (skeudennaouet)	2,00
Ar C'havr hag he givri bihan	2,00

GOUIZIEGEZH

Yezhadur Bras, gant Kervella (473 p.)	9,00
Yezhadur berr ar C'hembraeg, gant Abeozen	2,50
Geriadur Istorel, gant Roparz Hemon	10,00
Notennoù diwar-benn ar Gelted, gant Mordiern ha Vallée	8,00
Traoniennoù ha kaniennoù mor	2,00.
Istor al Lennegezh, gant Abeozen	8,50
Sketla Segobrani	diviet

A BEP SEURT

Trema an heol o sevel, gant Kaba	2,50
Marvailhoù Loened, gant Abeozen	2,50
Levr an Amprevaned, gant Kerverziou	0,60
Korf an Den, gant Per Denez	1,00
Istor ar Bed II, gant Meven Mordiern	2,00
Arnodenn an Trec'h	diviet
Archives de l'Institut Celtique (1, 2, 3), pep skouerenn	2,00

Lakaat 10 % ouzhpenn evit ar mizoù kas

P. BODENAN

Verger Saint-Yves, Stang ar C'hoad

KERFEUNTEUN - QUIMPER

C. C. P. 212 23 Rennes

AL LIAMM 91

NIVERENN 91

Meurzh – Ebrel 1962

18vet Bloavezh

TAOLENN

Skub Delioù, gant Angela Duval	81
Toupl, gant Yeun ar Gow	82
Etiam Peccata, gant Didrouz	88
An Gartenn-anv, gant Reun Menez-Keldreg	104
Kazh ha logodenn (kendalc'h) gant Jan Priel	116
Dielloù evit Istor ar Vro, gant B...	140
Notennoù	144
Pajenn ar re Yaouank	151

SKUB-DELIOU

gant Angela DUVAL

Embannet eo bet ar varzhoneg-mañ evit ar wech kentañ war AR BED KELTIEK renet gant Roparz Hemon. Hec'h adembann a reomp amañ evit diskouez war un dro talvoudegezh ar gelaouennig miziek-se hag hini an oberour hag a zo ur goueriadez a Vro-Dreger.

Krog int d' en em ziwiskañ,
 Ar gwez-derv,
 Emaint o vont da gousket.
 Stumm skuizh o devoa
 Ur pennad 'zo,
 Ha morlivet o dremmoù.
 Brenmañ e wiskont o mantell noz.
 An iliav glas paket en-dro d o c'horf.

Taolet ' deus o dilhad a-stlabez
 En-dro dezho.
 Ne reont ken a fed outo,
 Rak lakaet o deus ober reoù nevez
 A-benn ma tihunint adarre
 En Nevez-Amzer.

An derv-gwenn avat, 'm eus aon,
 A zo gwall zivi !
 Manet int kousket dilhad ha tout.

1-12-61.

TOUPLE

Gant Yeun AR GOW

Dibaot-bras eo ar re a chom bev an eñvor anezho hanter-kant vloaz, ha nebeutoc'h zoken, war o lerc'h, daoust dezho da vezañ bet anavezet mat gant an holl ha brudet en o zouezh. Ur c'halz eus o c'hempredidi a vez bet tremenet d' o zro hag ar rummadoù nevez, da heul o digasted hag ar fae a reont peurliesañ war gement na vez ket eus o amzer, a ankoua buan ar pezh o devez bet klevet gant ar re gozh.

Eus an hini a gomzin amañ, koulskoude, e virer c'hoazh ar soñj en e barrez, kentoc'h, moarvat, en abeg d' e zoareoù iskis a-walc'h ha d' ar brezhoneg fentus a veze gantañ, eget d' e vadelezh ouzh an holl, ar beorien da gentañ, ha d' ar vrud kaer a rede diwar e benn e-touez e genvroiz. Un den souezhus e oa, e gwirionez, eus ar seurt na gaver ket kalz a-hed ur gantved, unan eus ar re-se a vez, hervez hor lavar-ni, hadet stank hag a ziwan rouez.

Hag hirio an deiz, e vez anv lies gwech gant bugale ha bugale-vihan ar re hen anavezad hag her c'haras, eus an hini o devoa lesanvet Touple hervez e stumm da zistagañ « Double ! » a oa e douadell, pe e c'her da sakreal, a zeue gantañ dalc'hmat gant an taol-mouezh war ar silabenn ziwedhañ.

E derez an noblañs en devoa ar renk a gont an Touple-se, eus e wir anv Herri-Aleksander-Jozeb de Legge, ganet e Roazhon, d' an 21 a viz Mezheven 1833, a ouenn tudjentil saoz diazezet e Breizh abaoe kantvedoù.

Soñj am eus c'hoazh, d' ar mare ma tarempreden Kerrioù, tregont vloaz 'zo, evit aferioù ar verc'h-kaer, da vezañ gwelet, en istribilh ouzh moger sal-labour ar c'hastell nevez a lakaas homañ sevel eno diwezhatoc'h, un tokarn plat letanant goferien hag ur c'hepi ofiser mobiled, a oa bet, gwechall da aotrou ar maner, evel ma raed outañ d' an ampoent na oa nemet tri aotrou er barrez, heñ, ar person hag an noter.

83

Ur gwall varc'heger e oa bet Touple en e yaouankiz hag ur rejimant goferien eo a zibabas evit ober e amzer servij. War a seblant, evelato, ne blije ket dezhañ nemeur ar vicher soudard, rak he dilezel a reas evit en em ouestlañ d' ar studioù medisinerzh. Degemeret da « ofiser a yec'hed », e tivizas chom da vevañ e Kerrioù hag e lakaas e breder da ober, evit bennozh Doue, war-dro ar glañvourien baour hag ezhommek, er barrez tudet stank ha niverus enni an dud dizanvez.

Er bloaz 1863, e rannas ar c'hont Loeiz de Legge, e dad, e zanvez etre Herri hag e zaou vab all. Evit e lod en devoe Touple, ouzhpenn ar maner ha koad bras Kerrioù, atantoù Kerrioù-Uhelañ, Kerrioù-Izelañ, ar Maezkennoù, Ti-Born, Kerligaon, ar Voulc'henn, Keralan ha Kerflouz-Izelañ gant e lec'h-kêr a Gergaradeg, holl e parrez Goezeg ha dindano a-gevret, un dachenn a bevar c'hant devezh-arat pe war-dro. En ur gornblegenn eus ar Stêr-Aon, ardraoñ ganti betek ar ribl, emañ ar maner, gant darn eus an douaroù emañ o paouez menegiñ hag ar c'hoad bras a waked bepred, dindan e wez, ur steudad taolioù-maen kozh-douar, lakaet pennoc'h-penn war un hed a eizh troatad ha daou-ugent, anvet « Gwele ar Roñfl » gant tud ar vro. Sioul eo al lec'h, hanter gelc'hiet gant doureier teñval ar stêr ha gwaskedet diouzh an avelioù uhel ha re an hanternoz gant torgennoù maner ar Vuzid ha roziou serz ha koadet Marroz, e Pleiben, ha stank ennañ ar jiboes a bep seurt, klujiri, konikled, gedon ha kefeleged. Ha war ar begad douar dudius-se, e-touez kouerien vat hag eeun en em stagas outo, eo e tigadas gantañ da vevañ Nathalie Le Riche de Breulpont, ar Vreizh-Uheladez en devoa dibabet da bried.

Er bloaz 1870, e kavomp ar c'hont Herri o vrezelañ e kêr Bariz, lakaet ar seziz warni gant ar Brusianed. Komandant e oa war batailhon mobiled Penn-ar-Bed, a vrudas, dre Vro-C'hall a-bezh, nerzh-kalon dispont ar Vretoned.

84

D' an 31 a viz Here eus ar bloaz-se, da deir eur goude kreisteiz, e oa en em vodet e Ti-Kêr Pariz, izili Gouarnamant Dibad an Difenn Broadel, en o zouez ar jeneraled Trochu hag ar Flô. A-greiz-holl e tilammas warno un engroez tud dirollet ha drouklaouen a glaske o diskarañ da lakaat en o lec'h tud eus o dorn. Dizale ec'h en em gavas eno an dispac'her Flourens e penn tennataerien komunour Belleville da gemenn en devoa savet ur gouarnamant nevez gant skoazell e genseurt Blanqui hag un nebeud re all eus ar pal pellañ. Da c'houde e tigouezas Blanqui gwisket evel ur bourc'hiz hag ur c'habell komandant war e benn, hag e voe dalc'het pennoù ar gouarnamant diskaret da brizonidi pe gentoc'h, da ouestloù, gant aon e teujed da noazout ouzh ar re a lame o c'harg diganto. E-keit-se end-eeun e oa en em zastumet en-dro d' an Ti-Kêr batailhonoù eus ar Gward Broadel na ouie ket ar re-mañ hag-eñ edont a-du ganto pe a-enep dezho. Diwezhatoc'h e voe gouezet e oa an darn vrasañ tuet d' ar vistri nevez.

Pa glevas ar c'homandant de Legge anv eus ar reuz a oa en Ti-Kêr, ec'h en em gave neuze, gant e soudarded, er c'hazarn a zouge, betek an darvoudoù c'hoarvezet e Sedan anv Napoleon. Kerkent, e penn e vatailhon, e kerzhas ac'hano d'an Ti-Kêr, dre un hent dindan-zouar a oa etre ar c'hazarn hag hemañ. O tiwall an hent, e kavas soudarded eus ar Gward Broadel a lakaas dizarmañ diouzhtu. Neuze e vodas e baotred en-dro d' an Ti-Kêr d' en emaozañ evit an arsailh. Hogen, o c'houzout e oant kelc'hiet gant ar Vretoned, e kasas an dispac'herien ur c'hannad, gant ar jeneral Flô, ministr ar brezel er gouarnamant diskaret, d' o c'havout. Hemañ, o komz outo e brezhoneg, o aspedas da chom hep tennañ, anez e vije lazhet raktal ar brizonidi a oa e dalc'h ar gomunourien.

Daoust da se, hogen hep tennañ, e kemeras ar c'homandant de Legge hag e vatailhon an Ti-Kêr, o tieubiñ izili gouarnamant an Difenn Broadel hag o skarzhañ kuit Flourens, Blanqui ha paotred ar baniel ruz. Evel-se eo e voe saveteet an urzh vat e Pariz, hervez ul levrig savet er bloaz 1870, gant un oberour dizanv, dindan an talbenn « La nuit du 31 Octobre 1870 », hag embannet gant ti-moulerezh Lefebvre, passage du Caire, e Pariz.

Hervez Gozegiz, avat, n'eo ket tre evel-se e tremenas an traoù. Pa ouezas de Legge, emezo, e oa bec'h en Ti-Kêr, e tiredas betek ennañ, gant batailhon Kastellin, dre ganolioù-skarzh kleuzet dindan kêr-Bariz. P' en em gavas er pal, e zilhad goloet a fank hag a loustoni, e tiskouezas an dispac'herien d'e soudarded, ken lous ha mastaret hag heñ, hag e c'hourc'hemennas dezho, taer ha kalet e vouezh : « Ha ma fichont (fiñvont), tuple ! ar baionetezoù en o c'hof ! ». Ne reas nep komunour an neuz d' en em zifenn hag e voent taolet holl er-maez.

85

War-lerc'h an taol kaer-se e tiskouezas ar jeneral Trochu e anaoudegezhvat d' ar c'homandant de Legge o reiñ dezhañ e varc'h emgann e prof. War a glevis gant va mamm-gaer, marv tri bloaz 'zo (Doue d' he fardono !) e vevas al loen, a rae outañ tud ar barrez « Marc'h gwenn an Aotrou » betek ar bloaz 1900. Ur vuhez hag ur gozhni eürus en devoe e Kerrioù, e-lec'h ma veze bepred leun e rastell hag e laouer ha didorr e labour, p' her laosked bemdez, a-hed an deiz, da beuriñ letonennoù tener kloz ar maner.

War-lerc'h ar brezel e tistroas Tuple d' ar gêr hag ec'h en em roas adarre d' e vuhez diagent, o taremprediñ hag o kenteliañ e verourien hag e amezeien, o chaseal gant e vignoned hag oc'h ober war-dro an dud klañv. Brokus e oa ouzh ar beorien hag hini anezho ne astennas morse e zorn dezhañ en aner.

Un deiz, en amzer an Urzh Poellek, pe an « Ordre Moral », e voe anvet da vaer Gozeg gant Mac-Mahon. O tistreiñ, war varc'h, eus bourc'h Pleiben, e tegouezhas war an hent bras, dirak Kroaz-an-Drevez, gant ar maer a oa neuze e karg, Roue Kelvi, unan eus brasañ koulhejen ar barrez. Hag heñ da lavarout

dezhañ, gant un tammig lorc'h ennañ : « He ! me ar maer bremañ, touple ! ». Fuc'het e voe ar Roue ha, diwar neuze, e voe torret an darempredoù etre Kelvi ha Kerriou. Met daoust d' al levezon o devoa enni ar berc'hened pinvidik, e chomas an aotrou de Legge maer ar barrez betek e varv.

Evel maer e rae Touple e-unan embannoù an ti-kêr, bep sul, war sichenn kroaz ar vered, ha kement-se e brezhoneg hepken, evel just. O ! en ur brezhoneg dister, avat, rak ne oa ket « maout » warnañ, daoust ha ma krede e oa ken barrek d' her c'homz ha ne vern pe hini eus Goezegiz, ar pezh a roe tro d' ar re-mañ d' e c'hoapaat kenetrezo. N' o dije ket, evelkent, kredet kavout abeg dirazañ en e gomzoù gant nec'h d' e feukañ, pa oa ken troet ganto ha ken hegarat en o c'heñver.

86

Setu amañ, da skouer, pa veze meneg eus al labourioù aner da aber war an hentoù, penaos e roe an dra da c'houzout da dud ar barrez :

« 'Vit an devezhioù-hent ar zûn kentañ, re ar Gwirioù, ur karr ; re Lanvegen, daou karr ; re Kelvi, tri karr. 'Tre Kroaz Bouzioù hag ar Reun, 'mañ al labour. Bonjour. »

Da lavarout eo : « Evit an dervezhioù hent a zo da ober a-benn ar sizhun a zeu, e tleo reiñ : re ar Gwirioù, ur c'harr, re Lanvegen, daou garr, ha re Gelvi, tri c'harr ».

Hag e daol-mouezh ivez, heñvel-mik ouzh hini ar galleg, a oa ken fentus da glevout ma lakae an holl da vouc'hoarzhin.

Ur wechad e reas ar c'hemenn-mañ, war-lerc'h an oferenn-bred : « 'Benn disul e Kerriou 'zo leur-nevez : tri sonar, tri parrikenn chistr, krampouzh ha krampouzh all ».

Ne vern pegen iskis e oa ar bomm-se e komprenas Goezegiz e oant pedet, gant an aotrou, d' ul leur-nevez, e Kerriou, hag e vije eno tri soner d' o lakaat da zañsal, teir barrikennad chistr da evañ ha krampouezh ed-du ha re winizh da zebriñ.

Fougeet da vezañ Breizh-Izelad ha, war e veno, da c'houzout komz evel e genvroiz, e tismegañse ar re na ouient ket brezhoneg. Ur c'henderv, o tougen an hevelep anv gantañ en devoa e *Le Pertre*, e-kichen Roazhon. Bewech ma'z ae da welout ar c'har-se, ne c'helle ket en em virout da gomz brezhoneg ouzh e vevelien hag e vitizhien. Hag e lavare dezho, p' o gwele souezhet ouzh e glevout o komz ur yezh na intentent ket : « C'hwi Bretoned, touple ? N' eus ac'hanoc'h nemet kozh Gallaoued ! »

Un den devot e oa ar c'hont ha, bep sul ha da geñver pep gouel bras pe vihan, e teue d' an iliz. Un deiz, da geñver ar Rogasionoù, ne oa enni nep gwaz all nemetañ da zougen ar groaz arc'hant evit ar brosesion. Pedet e voe d' hen ober hag e pegas enni, a youl vat, da vont betek chapel ar Feunteunioù, a zo war-dro ul lev diouzh ar vourc'h. War e lerc'h e teue ar person hag ar c'hloc'her, o kanañ letanioù, hag un nebeud dousennadoù merc'hed, o pediñ. Hir eo ar grec'henn a ya da lein ar menez ha, tizh ganto evel boaz, e kertzhe an holl a-gammedoù bras. Morzet ha skuizh a zivrec'h, ne oa ket chalet an aotrou gant ar gwel kaer a zo ac'hano war stankenn ar Stêr Aon, en hanternoz d' ar menez ha tuchenoù an Edern a zo er c'hreisteiz dezhañ.

87

Ur c'hbras a gavas ober un ehan er chapel, e-keit ha ma padas an oferenn. Da c'houde, avat, e rankas adarre, aet an eurvar gant e samm, distreiñ d' an iliz-parrez gant ar groaz a lakaas en he lec'h, ouzh splad an aoter vras. P' edo o tiskenn war an hent, gant diri vein ar vered, unan bennak o vont e-biou a c'houlennas outañ : « C'hwi, 'm eus aon, aotrou kont, an hini a zo bet er Feunteunioù gant ar groaz ? »

« Ya, touple ! » emezañ, en ur sec'hañ c'hwezenn e dal gant e vouchouer. « Un enor bras da gaouet, met pounner da zouget ! »

Intañv e oa Touple hag oadet a eizh vloaz ha tri-ugent pa varvas en e vaner, d'an 3 a viz Genver 1902, o leuskel war e lerc'h ur mab hag ur verc'h. Keuz o devoe Goezegiz d'an oristal madelezhus-se a roe dudi dezho gant e vrezhoneg droch hag e zoareoù fentus.

ETIAM PECCATA ?

Gant DIDROUZ

Alies en em gave gant Anna chom a-sav e-kreiz he labourioù ; ehanañ 'rae neudenn he mennozioù pemdeziek da zibunañ en he spered, troc'het ma veze gant ar goulenn-mañ : daoust ha saveteet e c'hellfe bezañ ?

Keit all 'oa e oa bet lakaet e renk ar bec'herezed, keit all 'oa e oa en em roet d'ar pec'hed, ma tlefe bezañ bet bremañ kaledet en he stad fall. Gwir eo e oa deut d' en em voazañ ouzh he fec'hed, rak he fec'hed a oa Lewis, ar gwaz a veve ganti, he fried hervez lezenn ar stad, hogen gouzout a rae mat a-walc'h ne oa eñ, hervez lezenn Doue nemet he c'haredig : an den ne zispartio ket ar pezh en deus Doue unanet. Ha pebezh karedig e oa Lewis : un den divalo, her merzet he doa a-raok mont gantañ ; lorc'hus koulskoude, hag o kemer lorc'h en ur vaouezh a oa bet brav gwechall, met torret bremañ, daoust ma n' her gouie ket. Un den lezirek a-walc'h war e labour kivizer a lezfe a-gostez ma ne vefe ket hi aze o kennerzhañ anezhañ, un den dievezh, digizidik en e garantez, o kemer anezhi evel ma vez kemeret boued pe vraoued. O ya, ar re o doa aliet anezhi d'e lezel a-gostez e oa ar wirionez ganto. Met n' edont ket en he flas. Daoust d' an holl sioù a wele gant he daoulagad digorr ha didouell, eouie e oant staget an eil ouzh egile. Lewis en doa ezhomm anezhi evit kennerzhañ e volontez, habaskaat e spered klañv, seveniñ youloù e gorf. Daoust hag e garout a rae ? En ur aberzhiñ he buhez evitañ eo e roe talvoudegezh d' he buhez. Hep ar garg-se ne vije bet netra nemet ur goloenn kaset digaset gant avelioù gaonac'h ar vuhez. Karantez ? Ya, ma'z eo karantez chom stag, daoust d' ar fallgaloniñ, d' an didouelladurioù, d' an euzh ha d' ar morc'hed, ouzh an hini en doa goulennet sikour diganti. Met, petra eo ar garantez ?

*

89

Bloavezhioù a-raok, he doa ar garantez en em ginniget dezhi, evit an dro gentañ, gant un dremm dudiusoc'h, ur mare riklet pell a oa en islonk an amzer, ken pell ma seblante bezañ un huñvre...

A-raok anavezout Konrad n' en doa gwaz ebet sellet outi da vat, n' o doa graet nemet c'hoari ganti. N' eo ket dre ma oa divalo, met he c'horf a oa manet evel hini ur verc'hig. Ar wazed a gemere plijadur o sellout ouzh he blev melen, he fri togn un disterañ, he c'horf start ha moan, he divesker tev ha kreñv evel re ur paotr. Ar re gozh dreist-holl a veze dedennet gant he freskder. Distreiñ a raent war he lerc'h, goulenn a raent ur pok diganti evel ma vez goulennet digant ur bugel. Ur minc'hoarzh, ur ger, ur pok ha kuit. He c'halon a domme ur pennadig, ha goude se ne sante nemet muioc'h yenijenn an digenvez.

Konrad a oa ur Poloniad katolik, harluet diouzh e vro gant ar Gomunisted en abeg d' e feiz. Kavet en doa repu e Bro-C'hall, hag e Pariz en doa kroget gant studioù saoznek hag e lakfe barrek da c'hounid e vuhez. Goulennet en doa bezañ digemeret en un tiegezh evit deskiñ ar yezh. Kerent Anna, tud a galon vat troet a-walc'h ouzh an estren, o doa kinniget ur gambr dezhañ.

Da gentañ, n' he doa ket Anna taolet muioc'h a evezh outañ eget ouzh n' eus forzh pe zivroad all. N' en em gavent a-gevret nemet da goan, pa zeue-hi d' ar gêr eus he labour-burev, hag a-wechoù d' ar sadorn ha d' ar sul, pa n'ae ket da c'haloupat gant he mignoned. Ne veze ket hir an diviz kenetrezo, dre m' en doa Konrad poan a-walc'h o tistagañ ar yezh ha ne seblante bezañ netra boutin etre ur Poloniad katolik hag ur Saozez protestant.

Protestantez... ar ger n' en doa ket kalz a ster eviti. Badezet e oa bet e-barzh an Iliz Stad, daoust ma n' o doa he c'herent nemet nebeudig a feiz, ur

fiziañs dispis hepken e oa un dra bennak en tu all d' ar bez. Er skol stad e oa bet e kredenn pe gentoc'h aergelc'h relijiel ar vro, a-walc'h koulskoude evit m' en em zilfe en hec'h ene un trivliad a zoujañs hag a garantez zoken evit Doue. Pa oa deut ar brezel hag he doa gwelet gant daoulagad spontet korfoù tud distammet, flastret, peget ouzh mein ar mogerioù kouezhet en o foull dindan bombezadegoù dall ar bloavezhioù 40 ha 44 he doa kroget da bediñ Doue ha da zaremprediñ an ilizoù.

90

Un abardaez e tegouezhas dezhi mont e-barzh Iliz-Veur Londrez, e-pad m' edod o lidañ un ofis ha ne gomprenas ket kalz a dra ennañ. En em c'houlenn a rae penaos e c'helle tud eus an amzer vremañ kenderc'hel gant gizioù ken iskis. Hogen e-pad m' edo ar veleien e penn all an iliz o vont hag o tont gant ul lestr-ezañs, ul jevr pe an heolenn, ar gwazed hag ar merc'hed en he c'hichen a stoue o fennoù, sioul ha habask evel ma kemerfent ur perzh gwirion el lidoù kevrinus. Ur beleg a savas en ur gador-brezeg, hag a gomzas diwar-benn Doue en un doare divoas dezhi, gant ur spised a roe da grediñ en doa muzuliet ha pouezet anezhañ. Gwagennou meurdeus J. S. Bach a dregernas en-dro dezhi, a zibradas anezhi hag c'holoas he frederiadenn.

Azalek neuze e teuas da soñjal er Gatoliked evel tud o doa ur feiz disheñvel diouzh hec'h hini. Tud hag a ouie ur bern traoù diwar-benn ar relijion, renket en o spered evel dilhad glan en un armel, tud, ouzhpenn-se, hag a dizhe Doue dre un hent kevrinus, dianav dezhi.

Dedennet e voe davet Konrad, a-nebeudoù, dre ma oa eñ e-unan eus ar re-se. Ne gomze ket kalz diwar-benn e feiz, ne veze ket goulennet kalz a dra digantañ kennebeut. Met drezi eo e veve, e komze. Mont a rae bep sul d' an oferenn, daoust m' edo pell an iliz diouzh o c'harter, n' eus forzh pe fall pe vrav e veze an amzer. Diouzh an noz, a-raok klevet ar gwele o trouzal dindan e bouez er gambr e-kichen, e veze ur momed sioulder, pa veze, douetus, o lavarout e bedenn. Doare e gomzoù a veze levezonet gant e feiz, ha dre se e oa disheñvel diouzh e geneiled. Pep hini eus ar re-mañ ne lavare nemet ar pezh a lavare ar re all ; pladennoù moulet warno an hevelep gerioù gant an hevelep benveg. Met komzoù rouez Konrad o doa ur mentadur ouzhpenn : donder, evel m' o dije skoet gwrizioù en e feiz.

Karet he dije komz gantañ diwar-benn ar c'hudennoù-se, degemer ul lodenn eus ar pinvidigezhioù a gave dezhi a oa kuzhet ennañ. Met Konrad a oa boazet bep abardaez da vont da redek bro, war droad pe war varc'h-houarn, e-pad ma veze Anna o viziata ar piano pe o pleustriñ war ur son bennak. A-wechoù ez ae da zigeriñ an nor dezhañ pa zeue en-dro, hag e veze skoet o welout levez e zremm ha luf e zaoulagad, evel ma vije manet enno kened ar c'huzh-heol.

Dont a rae da soñj dezhi neuze pegen gwenvidik e veze hec'h unan gwechall p' edo merc'h vihan, o redek gant he c'heneilezed dre ar maezioù hag ar c'hoadoù. Bremañ avat, hini ebet eus he mignonezed n' he dije kemeret an disterañ plijadur en he c'hompagnunez hag e veze ret dezhi chom er gêr pe mont ganto d' ar fiñvskeudennoù. Kaerder an amzer en hañvezh-se, douster kuñv an abardaezioù a roe dezhi c'hoant da vont ivez d' en em zispakañ er-maez, ha keuz da vezañ rediet da chom er gêr, rak ur plac'h yaouank n' a ket da redek bro.

91

*

Un abardaez goude koan edo-hi el liorz, enoet oc'h ober netra, pa welas anezhañ o vont etrezek an draf. Goulenn a reas digantañ, digas a-walc'h da belec'h edo o vont hag e roas dezhañ da glevet ec'h anaveze mat an trowardroioù abaoe he bugaleaj.

« Me gave din, emezañ, e oan va unan o karout ar maezioù... Dont a rafec'h ganen ?... »

Redek a reas d'en em wiskañ hag e kerzhjont o daou, da gentañ a-hed ar

straed unton gant he ziez, he liorzhoù bihan klozet gant kaeoù glasvez ha drafigoù holl heñvel nemet an niverenn betek diavaez kêr. Ha neuze e kasas Konrad anezhi dre un hent ter-du klouar etre e zaou gae spern touzet plaen. Treiñ a rejont a zehou dre un hent bihan a droidelle da bakañ ur foeneg a dreuzjont evit en em goll e-barzh ur c'hoad. En desped d'ar sec'hor e kailharas he botoù-ler.

« Pri n' eo ket lous, » a lavaras Konrad. « Ha ne gav ket deoc'h e talvez kailharañ ur votez ler evit dont betek amañ ? »

Pa oa loc'het diouzh an ti e oa bet enkrezet un tammig... Petra 'ta emañ oc'h ober ? Mont gant un den hag a zo dianav-rik din... Penaos e komzin outañ ? » hag e-pad ar munutennoù kentañ e oa bet nec'het o klask gouzout penaos toullañ kaoz. Gant aon da lavarout ur ger a-dreuz he doa tavet, ha Konrad ne seblante ket kavout diaesoc'h. Er c'hoad e teuas un disterañ aon d' he skeiñ adarre, aon e c'hellfe Konrad ober un droug bennak dezhi. Met ouzh e welout o kerzhet en he c'hichen, ken seven ha neoazh ken evezhiek, he doa mezhañ da vezañ lezet ar soñj-se da ziwan en he spered. Biskoazh, merc'hodenn ma oa evit ar gwazed, ne oa bet diskouezet kement a zoujañs eviti.

Er c'hoad edo Konrad en e vro, hag e klaske rannañ ganti ar from a leunie anezhañ dirak livioù tomm tanus ar raden e derou an diskar-amzer, pezhioù oabl glas o kreskiñ-digreskiñ dre ma horjelle beg ar gwez gant c'hwezh an avel skañ a-wechoù e tiskoueze dezhi, e-lec'h ma c'helle an heol en em silañ c'hoazh, kefioù ar gwez damveuzet en un aezenn ruz-ruz.

92

« Ar pezh a garan ar muiañ eo ar gwez, a lavare Konrad. O gwelout o sevel aze sonn ha difiñv ha koulskoude pep elfenn anezho o verviñ gant ar vuhez. Eno e kavan skouer gwellañ ar beurbadelezh. En amzerioù gwechall gozh e vijen bet un drouiz, oc'h azeuliñ Doue evit an nerzh habask a ro d' ur wezenn zero... Du-hont em bro ; ni hon doa ur c'hoadig evel hemañ ; kemeret eo bet diganeomp. Met anaout a ran pep gwezenn evel ma vije kar din, ha keit ma ne vezint ket diskaret ne ran ket a forzh da biv e vezint. »

An noz a oa kouezhet p' en em gavjont er gêr.

Ur wech kuitaet ar c'hoad ne oa bet ger ebet etrezo, koulz lavaret. Hogen e-pad an eurig-se tremenet er c'hoad he doa desket muioc'h eget e-pad an teir sizhun a-raok. O diviz en doa sachet anezhi tost dezhañ, e gomzoù o doa troet he spered war-zu soñjezonoù hag a dremene e-biou dezhi, e demspered en doa en em silet enni hag en doa roet d' hec'h ene ul liv, ur stumm disheñvel, un hent nevez a oa digoret dezhi, manet kuzhet betek-hen d' he spered morgousket.

Kenderc'hel a rejont en dervezhioù war-lerc'h da vont da bourmen a-gevret. Ar c'hoad a veze o fal an aliesañ, rak ne oa ket kalz a lec'hioù diwar-dro da welout, met n' eus forzh, bep tro e kavent ur wenojenn nevez ha n' o doa ket kerzhet drezi c'hoazh, ha bep tro ar maezioù a gemere ur stumm nevez gant kemm an abardaezioù ha kemm he zro-spered e-unan. Deut e oa ur poent ma ne oa ar pezh a wele nemet un test eus o divizoù : er vanell-mañ o doa komzet diwar-benn e vro, aze en doa lavaret dezhi peseurt studi edo oc'h ober, war ur c'hef astennet a-dreuz ur wenojenn e oant manet ur pennad hep komz.

Dre ma tremene an amzer ec'h en em c'houlenne hag ar garantez eo a rae dezho bezañ laouen asamblez. Met diwar ar pezh he doa lennet ha klevet, paotr ha merc'h n'eont d' ar c'hoad nemet da boket, d' en em garout. Met etrezo ne oa netra personel, ne oa kaoz nemet diwar-benn traoù estren d' an trivliadoù a c'hellfent santout an eil evit egile. Eviti komzoù Konrad ne oant peurliesañ nemet respontoù da c'houlennoù o doa mestroniet he spered a-bell zo. Penaos envel o darempredoù « karantez » pa ne oa arouez ebet eus ar santimant-se ?

93

Un deiz e kredas goulenn digantañ un dra tostoc'h, marteze, d' e vuhez diabarzh :

« Hag eürus hoc'h c'hwi gant ar feiz gatolik ? » Eviti talvoudegezh ur gredenn a zeue diouzh an eürusted a roe.

« Eürus... N' ouzon ket petra eo bezañ eürus. Evidon-me ar ger-se n' en deus ster ebet... ha n' en deus an eürusted netra da welout gant ar feiz. Ar pezh a zo a zo. Gouzout a ran, koulskoude, ez on bev dre va feiz hag e vijen maro hepti...

« Hag e kredit pep tra a zo gourc'hemennet deoc'h krediñ ? »

« O, c'hwi 'ra goulennou diaes... Krediñ ? Ar gerioù a zispleg ar feiz a cheñh ster dre ma tremen an istor, n' int nemet arouezioù eus traoù kuzhet d' hor spered. Krediñ a ran, pe welloc'h, fiziañs am eus ez eo gwir ar pezh a zo arouziet gant ar gerioù... Met n' on ket gwall chalet gant an dra-se... ar pezh retañ evidon eo bevañ evel ur c'hristen, ha diwezhatoc'h e vezo abred a-walc'h deskiñ stumm gwirion an traoù... »

Komz a reas dezhañ ivez eus ar pezh he doa gwelet e Iliz-Veur Londrez. Eñ a oa ken boazet ouzh al lidoù-se ma ne gave netra iskis enno :

« N' eo ket ma ne vezan ket feuket a-wechoù gant traoù 'zo. An Iliz a zo evel ur vamm gozh hag a zalc'h evel teñzorioù gizioù aet da get pe gollet ganto o ster. Met an hini a gar e vamm gozh a zegemer he froudennoù gant ar peurrest, hep re re a dalvoudegezh dezho. »

Gwelout a rae n' o doa ket lezennoù pizh ha strizh an Iliz bihanaet e spered. Maget ganto, harpet outo, e seblante bezañ dieupoc'h eget an dud na venne kaout lezenn ebet.

Steuziañ rae, gant displegadurioù Konrad, an euzh a sante a-raok e-keñver al lezennoù-se. Ne oa ket prest d'en em reiñ en ul lamm da « Zoue ar gatoliked », met dedennusoc'h e kave anezhañ evel ma oa kinniget dezhi gant Konrad, dre ma ne rae nemet brasaat, donaat an anaoudegezh he doa dioutañ kent. Un abardaez a-raok mont da gousket e taoulinas e-tal he gwele hag e lavaras ur bedenn ma oa kemmesket enni Doue, Konrad, ar maezioù hag hi hec'h unan. Goude-se e reas ar memes tra bemdez, hogen ne gredas ket, dre lentidigezh ober meneg eus he fedenn da Gonrad.

Evel-se he doa tostaet outañ ur c'hammed all, hag unan bras eviti, pa oa en em lakaet da zrevezañ e jestroù. Diouzh un tu all he doa tostaet outañ ivez. Azalek an deiz kentañ m'oa aet gantañ da bourmen, he doa merzhet ne oa ket dereat ar vuhez skañv a rene e-touez he c'heneiled ; gant an donder nevez he doa kavet e ster ar vuhez e kave bremañ divlaz lezel gwazed marlonk da boket dezhi, hag ar pezh ne rae diaes ebet dezhi gwechall a vroude bremañ he c'houstiañs, evel pa vije bet displeal d' un dra bennak pe da unan bennak. Setu ma paouezas.

94

Teir sizhun oant bet assemblez bremañ. An amezeien a vinc'hoarzhe karantezus ouzh Anna hag a roe taolioù-lagad fin en ur gomz diwar-benn Konrad. Anna a zisplije dezhi damvenegoù un darempred diwir etrezi ha Konrad, met en desped dezhi e teue da brederiañ war an dra, ha bep tro e kloze gant an hevelep merzadenn : « Tad eo e vefe din suroc'h, tad va spered, tad va ene, va c'halon n' he deus perzh ebet en hon darempred. Hag eñ ? Ouzh n' eus forzh peseurt den, n' eus forzh peseurt maouez, e c'hellfe bezañ taolet evezh evel ma ra ouzhin-me... » Hast a rae buan pellaat an dristidigezh a zeue dezhi.

Teir sizhun a oa tremenet ha tostaat a rae ar poent evit Konrad da guitaat he zi. Ur sizhun all c'hoazh.

Ar soñj eus ar c'himiad a lakaas, a daol-trumm, an enkrez da skeiñ en he c'halon. O tont d' ar gêr eus he labour edo, gant ar metro, p' en em welas a-

benn eizh deiz hec'h unan kaer adarre, nijet diouti, diframmet diouti, kreizenn he buhez.

Kerzhout a rae buan 'hed ar straed, poulzet da dapout krog en amzer a oa en em lakaet da redek en he raok hag a zistagfe Konrad diouti, Konrad he c'harantez. Gant pebezh karantez e kejas gantañ !

Ar garantez anzavet ganti ne lezas ket he spered ken dieub ha kent. E-pad ma kerzhent dre ar maeziou, e teue un arvar poanius d' he c'hrignat : daoust ha karet e oa gantañ ivez ? Spontet e oa o soñjal ne oa hi marteze nemet ur vaouez evel ar re all, dellezek a zoujañs, evit ar gwaz-se hag en doa doa kemeret ul lodenn ken bras en he buhez. Met petra he doa d' ober a zoujañs bremañ ? Kaer he doa klask reizhañ he spered, al lusk roet d' he c'halon gant ar c'himiad a sache he holl evezh. Chom a rae dilavar, digas ouzh kaerder ar maeziou livet dija ganto liviou an diskar-amzer, digas zoken ouzh divizoù Konrad. N' he doa nemet ur c'hoant foll d' en em lakaat tostoc'h outañ dindan e wasked ha goulenn digantañ menel ganti da viken. Hogen eñ a gerzhe atav ken seven, dievezh ouzh ar glac'har a vreve anezhi.

« 0 va Doue, va Doue, dalc'hit anezhañ din. »

95

Skuizhet gant un nozvezh digousk, ne oa nemet gwanoc'h, an deiz war-lerc'h, da enebañ ouzh ar boan hag an anken. Petra e teufe da vezañ ma kimiadfe Konrad diouti. Gwelout a rae ar c'holl he dije ma 'z afe kuit, talvoudegezh ar pezh he doa degemeret digantañ. E gwirionez eñ eo en doa he stummet evel m' edo bremañ, gant he menozioù, he zrivliadoù, he doare bevañ, e ene a oa kemmesket gant hec'h hini dre ar garantez e touge dezhañ.

Dallet ha dinerzhent gant he freder, e chomas er gêr e-lec'h mont gantañ goude koan. Skuizh e oa, emezi. N' oa ket evit kenderc'hel gant ar boazioù pemdeziek pa n' he doa nemet ur c'hoant hepken : bezañ karet. Peogwir edont da vezañ dispartiet a-raok pell, gwelloc'h deraouiñ diouzhtu da vont adarre pep hini gant e hent. N' he dije ket nerzh d' ober neuz da vezañ laouen p' edo soubet a-bezh er boan.

Konrad ne reas nemet trueziñ outi evit he skuizhder hep klask pelloc'h. « Kenavo bremaik neuze », emezañ.

Petra rafe bremañ ? Digeriñ a reas ar piano hag e klaskas c'hoari an ton kentañ a zeuas en he fenn, met goude un notenn pe ziv e santas pegen nebeut e klote ar muzik gant stad hec'h ene. Menel a reas difiñv da sellout ouzh ar bajenn displeget dirazi, ha mil menoz disheñvel a droe en he fenn ha ne raent nemet he zrobinellañ muioc'h-mui. He mamm a zeuas tre hag a welas e oa un dra bennak a-dreuz, met ne rannas ger ebet diwar-benn ar pezh a soñje. N' oant ket boaz da eskemm sekredoù. Degas a reas dezhi un tasad te.

« Pa soñjan,, pa soñjan. Edon ken eürus betek-hen en e gichen, hep goulenn netra gwelloc'h. Perak 'ta eo deuet ar garantez-mañ, ar c'hleñved-mañ, da vreinañ al levnez habask am leunie ? Perak ?

Nann, koll a rafe he fenn ma chomfe kraouiet amañ da glask ur respont d'ur goulenn ha n' he doa respont ebet.

« Mamm, mont a ran d' ober un droiad... » Kemer a reas he mantell. Taer e kerzhas a-hed ar straed, hanter o redek, met pa gemeras ar wenojenn da ziskenn d' ar foenneg e oa arvarus he c'herzhed. « Petra emañ oc'h ober ? Piv a oar pelec'h emañ ? Ha me o redek war e lerc'h... Petra 'soñjo m' am gwel ? Sodez ma 'z on. » Met kerzhout a rae atav.

Antreet e oa er c'hoad pa glevas e vouezh : « Anna ». Ur blijadur souezhus a santas o klevout hec'h anv distaget gantañ evit an dro gentañ. « Anna », emezañ adarre. Gwelout a reas anezhañ o tont a-benn dezhi en ur redek, hag e

redas ivez davetañ. Chom a rejont a-sav ur momedig, lentet ha dilavar, o vousc'hoarzhin. Lenn a reas war e zremm skedus arouez ar garantez. « Anna », emezañ ur wech all c'hoazh. « O Konrad... » hag e kouezhas etre e zivrec'h.

96

Dudiusañ devezhioù he buhez he doa anavezet goude-se, devezhioù a wenvidigezh hag a garantez. Kazel ha kazel ez aent diouzh ar gêr, dorn ouzh dorn e kerzhent dre ar maezioù. An trivliad dousañ 'oa pa lakae e vrec'h en-dro d' he dargreiz hag he neizhe outañ. Ur vuhez nevez, fresk, yac'h ha kreñv a oa diwanet en hec'h izili. Kemer a rae plijadur o c'hoari gantañ, o redek en e raok, o kuzhat outañ, ha pep kavadenn a oa un digarez d' en em vriata. Alies e rae van da vezañ gwanoc'h eget gwir, evit ma sikourfe anezhi da dreuziñ ur froud, da lammat dreist ur c'hef, da bignat dre ur ribin. A bep eil e tivizent gant ar siriusted kent, pe e tirollent da c'hoarzhin abalamour da netra.

Dont a reas an deiz diwezhañ, hep m' he dije merzet tremen an amzer. Ur sulvezh e oa. Evit an dro gantañ ez eas gantañ d' an oferenn. Traoù iskis a welas hag a glevas, ar wech-mañ c'hoazh. En ur zont d'ar gêr e vennegas ar pezh a oa chomet digomprenus eviti.

« Kalz ' traoù ho pije da zeskiñ c'hoazh, » emezañ en ur vousc'hoarzhin.

« Mes piv a zesko din ? Emaout o vont kuit ? »

Ar c'homzoù-se, savet war veg he diweuz hep gouzout dezhi, koulz lavarout, a zegasas d' he spered dam-enkrezet framm un amzer da zont digenvez...

« N' an ket gwall bell diouzhit. Petra eo un nebeut levioù, ma chomomp unanet a galon ? Skrivañ an eil d' egile a c'hellomp... ha pediñ. »

Koumoulenn an arvar dibradet diwar he spered, e tremenas ar peurrest eus an deiz e peoc'h, e sioulder seder ur garantez rannet, kemmesket gant ur velkoni ha ne rae nemet he zonaat. Ar fiziañs en doa roet dezhi a gompeze ar frailh etre an amzer vremañ hag an amzer da zont. Pa lavaras dezhañ kenavo er gar, ne gave ket dezhi e vije he buhez warchoazh disheñvel ouzh hini hiziv, ne vije nemet un astenn anezhi, un astenn eus o c'harantez.

*

97

En ur mod, evel just, e teraouas ur vuhez nevez eviti. Konrad n'oa ket ken aze, echu oa o divizoù, o baleadennoù, o fokoù. Met kement-se ne oa nemet an diwar-c'horre plijus eus o darempredoù. Ken levezonet oa bet gant Konrad ma seblante dezhi e oa eñ bev, nann en he c'hichen bremañ met en he c'hreiz. Dre he spered e kendalc'he da gomz gantañ pe a-wechoù e vane da soñjal ennañ, netra nemet da soñjal ennañ hag e tiwane un eienenn a eürusted en he c'halon.

Lavarout a reas ur bedenn a-unan gantañ, a soñje-hi. Goulenn a reas digant Doue bennigañ o c'harantez. Daoulinet e-kichen he gwele, e lezas he spered da nijal war-dro ar ger-se : Karantez. Plijout a rae dezhi soñjal penaos Doue en doa degaset Konrad dezhi, ha Konrad en doa degaset Doue gantañ.

Klask a reas skrivañ kement-se da Gonrad a-raok mont da gousket, evit klask lodennañ gantañ an douster a oa enni.

N' eo ket ur respont a zeuas dezhi, met ul lizher skrabet gantañ a-hed e veaj da Bariz, en tren, er vag, en tren adarre. Lenn hag adlenn a reas al lizher, kazimant trelatet gant an traoù a lavare dezhi, kalz didroidelloc'h eget pa oant a-gevret. Pegen eürus e oa bet ganti, pegement e wele bremañ e kare anezhi, pa ne soñje mui nemet enni. Ken teneraet e oa m' en em lakaas da bokat d' al lizher.

Hiviziken e skrivas dezhañ bep abardaez, war-dro an eur ma 'z aent gwechall da bourmen. E lizhiri dezhañ en em gave div pe deir gwech ar sizhun,

skrivet a dammoù bihan bep tro ma kave ur vunutenn vak. Komz a rae dezhi eus e vuhez e Pariz, e labour, an dud ma veve ganto, e soñjezonoù, e drivliadoù. Deut e oa e lizhiri da vezañ ur gwir vagadurezh eviti.

Poaniet oa he spered koulskoude o soñjal ne ranne ket pep tra gant Konrad. Ken nebeut a ouie diwar-benn ar feiz katolik ma n' helle rannañ an dachenn-se gantañ nemet dre vras. M'en em lakfe da studiañ ar gudenn da vat ? Goulenn a reas ali Konrad hag a respontas : « En doare m' emañ skoulmet al liammoù etrezomp ne gav ket din e vefe onest eus va ferzh da heñchañ war an tu-se. Daoust hag anaout a rafez ur beleg bennak ? »

Pell e vanas a-raok ober ar c'hammed diaes-se. Un dra e oa pediñ e don he c'halon hag un dra all mont da gaout ur beleg, un den a vicher hag a rafe skol dezhi diwar-benn traoù uhel ha diaes da gompren. Mont a reas koulskoude, ur sulvezh goude an oferenn, da gaout ur beleg hag a seblante plijout dezhi, ur beleg laouen ha lous e zilhad, un elfenn a deneridigezh denel, daoust da se, en e zaoulagad. Degemeret mat e voe gantañ, komz a rejont, kalon oc'h kalon, eus ar gudenn he degase : « Deskit atav ar pep brasañ eus ar feiz, met arabat mont re vuan ; pep gwirionez a dle bezañ kredet karet ha bevet penn-da-benn pe ne dalvez netra. Amañ ez eus leanezed hag a ouezo ho sikour ».

98

Al leanezed, alas, n'o devoa ket ar memes menoz hag ar beleg. Tapout a rejont krog enni evel en ur preizh, hag he bountjont etrezek ar vadeziant ar buanañ ma c'helljont. Ur bern kredennoù a voe sanket enni hag a oa ur binijenn eviti o deskiñ, rak ne gave ket enni a-walc'h a feiz d' o lakaat da vevañ. Ne harpas ket koulskoude a-enep an diaesterioù-se. P' en em sante re heuget o klevout distammañ ha muzuliañ natur Doue, e sioulae he spered en ur soñjal e oa kement-se hag en em glev mat.

Tri miz e voent evel-se o skrivañ an eil d' egile hep en em welout. Donaet e oa o menozioù, diazezet o zrivliadoù, an eskemm lizhiri a zeuas da vezañ ur gefridi plijus atav met boutin evel ma c'hell ar vuhez bezañ boutin etre daou bried hag a n' em glev mat.

Un dra bennak he lakae nec'het. Betek-hen he doa bet he gwalc'h o vevañ gant Konrad a zeiz da zeiz. Evel pa dreuzer ur stêr, pep maen a ro lañs da dizhout egile, pep lizher a gennerzhe anezhi da c'hortoz al lizher all. Met daoust ha stêrioù ez eus hep ribl ha karantez hep dimeziñ ? Klask a rae stourm ouzh ar c'hoant dimeziñ, lezel an dra-se gant an darvoudoù ne oa ket mestrez warno. Met an dud en-dro dezhi a lakae ar soñj-se en he fenn. He mamm he doa, goustadik, toullet kaoz ganti. He c'heneiled er burev a rae an heg outi diwar-benn hec'h eured gant ur Polonad, ha daoust ma c'hoarzhe ganto e sante ur c'heuz o flemmañ he c'halon. Bremañ e c'hortoze e pep lizher ur seurt goulenn dimez ne zeue ket. Perak ? Dre lentegezh ? Amzer en doa ?

Ur sizhunvezh, ne zeuas lizher ebet.

Ar sizhun war-lerc'h, al lizher spontus. « Pell 'zo e tlefen bezañ lavaret kement-mañ, met aon am boa d' ober poan dit... Ur vignonez dispar out bet din, diskouezet az peus din un eürusted dianav. Da garout a ran kement hag a-raok. Met krediñ a ran bremañ ne dleomp ket kenderc'hel gant hon darempred. An hent hon eus kemeret n' eus penn ebet dezhañ. Penaos hel lavarout dit ? N' on ket graet evit an dimeziñ a dlefe siellañ hor c'harantez... » Hir e oa al lizher, tener, doujus d' he foan. Ne roe krog ebet d' ar gounnar, d' ar gasoni, da netra nemet d' an dic'hoanag noazh !

99

Didalvez ' oa dezhi, ken pell dioutañ, treiñ an traoù en he fenn hag en em c'houlenn mil « perak ». « N' on ket graet evit dimeziñ. » Ha gwir e oa ? Pe un digarez evit mont gant ur vaouez all ?

Ne skrivas ket. Santout a rae soñjoù direizh o vourbouilhat enni ha ne rafe vad ebet o skrivañ. « Pebezh farserezh ! O c'harantez glan, ar c'hristen mat ! Doujet en deus d' am c'horf, bet c'hoariet gantañ gant ar re all. Eñ n' en

deus c'hoariet nemet gant va c'halon ha va ene. Mont a ra kuit direbech, hep lezel bugel ebet ennon. N' en deus graet droug ebet din, rak pe bouez en deus ar glac'har a lez ganen ? » Ne oa ar mojennoù-se nemet gevier ha n' he doa c'hoant ebet d' ober poan dezhañ.

Dougen a reas he foan evel ma toug ur vaouez he bugel marv en he c'horf, difiñv ha ponner. Pal he buhez diframmet diganti, ez en em gave dinerzh a gorf hag a spered.

Ar pezh a rae diaes dezhi a oa ne c'helle ket kuzhat he foan. Kollet he doa he c'hoant debriñ hag he yec'hed a zisleberas tamm-ha-tamm. He mamm a verzas an dra hag en em ziskouezas evezhiantoc'h ha tommoc'h eget kent. Met Anna ne zeuas ket a-benn da gomz eus ar pezh a rae poan dezhi. Er burev e rae he labour koulz ha gwechall, met santout a rae, ouzh douster he c'heneiled, o doa divinet.

Mont a reas, evel kustum, d' ar merc'her da noz d' an iliz. Ar beleg he degemeras a lavaras diouzhtu : « Pebezh doare fall hoc'h eus. Klañv oc'h bet ? » Dirak kizidigezh e galon e teuas dezhi ar c'hoant da skañvaat he bec'h hag e lavaras dezhañ an darvoud. « Ha bremañ, ne gav ket din am bezo an nerzh-kalon da genderc'hel gant ar c'henteliou... »

« N' ouzon ket... Ma kave deoc'h edoc'h a-raok war an hent mat ? Piv ' oar ? Marteze Konrad n' oa bet lakaet aze gant Doue nemet evit diskouez deoc'h hoc'h hent. Da vihanañ, an hent a chom, ma eo aet ho keneil gant un hent all. Deuit atav d' hor gwelout, d' ar merc'her da zeskiñ ar feiz ma kirit ; d' ar sadorn d' en em ziduiñ ha da ganañ, vad a ray an dra-se deoc'h ha c'hwi a c'hell ober vad d' ar re all. »

Anna a sentas, dispi da gentañ. Anna a oa souezhet hec'h unan o welout e oa en em staget ouzh feiz Konrad daoust ma n'edo ken aze d' he c'hennerzhañ. Ar feiz drezi hec'h unan a oa bremañ ur vad he dije kerse d' he c'holl. Hag an iliz a ginnige bezañ un harp un aergelc'h a virfe ouzh ar feiz-se ivez da vont da get da heul he c'harantez. Badezet e oa e-barzh an iliz katolik.

100

Deut e oa ivez da voazañ ouzh bodadegoù ar sadorn da noz. Bez he doa ur vouezh vray, ha plijadur he doa o c'hoari ganti. Kanañ 'rae gant strolladoù pe a-wechoù e veze goulennet diganti kanañ hec'h unan. Dibab a rae alies gwerz Solveig, gant Grieg, he doa kanet ur wech da Gonrad e-pad ma save bannoù an heol diwar o c'hoad karet. Den ne ouie, sur a-walc'h ar boan a vreve he c'halon e-pad ma tistage komzoù Solveig o c'hortoz distro he martolod, met vad a rae dezhi treiñ he foan en ur c'han ha gwelout an dud all levezonet hep gouzout dezho gant he from hag he dic'hoanag.

Piv en dije lavaret en em gollfe e-touez an dud-se ?

Merzet he doa buan Lewis. Un den teñval e benn, ne rae gant ar re all nemet pa veze poent kanañ, rak eñ eo a rene ar strollad. Diwar-benn ar c'han he doa bet digarez da gomz gentañ. Tamm-ha-tamm e teuas da anavezout e blanedenn.

E-pad ar brezel en doa paket ur stokad en e empenn hag e oa chomet ennañ ur melkoni diehan. Dimezet e oa, met abaoe pell ne veve ket mui gant e wreg. Ur verc'h en doa, seizh vloaz bennak, o chom gant he mamm. Lewis, evit en em frealziñ, a rene ur vuhez diroll, o kemer e blijadur gant ar merc'hed, evel ma lavaret, met kement-se ne zibrade ket kalz tristidigezh e spered.

Kalz eus e geneiled a rae fae warnañ evit bezañ diyoul, ha diskouez skouer fall e-touez tud a-zoare. Anna da gentañ a zalc'he pell dioutañ ivez. Met a-nebeudoù e kemas truez outañ hag ec'h en em c'houlennas hag ur vad bennak e c'hellfe-hi ober dezhañ. Met penaos ?

Un devezh e oa tostaet outañ a-grenn. Ar strollad en doa aozet ur pirc'hirinaj da Itron Varia Walsingham. War-dro Mezheven e oa. Anna en em gavas

azezet, er c'harr-tan, e-kichen Lewis. Komz a rejont da gentañ diwar-benn an amzer hag a oa digatar en devezh-se ; diwar-benn an douarou, ar c'hêrioù a dremenent drezo ; diwar-benn ar muzik hag ar c'han o dedenne o daou, hag e voent souezhet o welout ar pezh a blije dezho ar muiañ a oa klevout Iliz-Veur Londrez o tregerniñ gant sonerezh J. S. Bach. Goulenn a reas diganti penaos ' oa deuet da vezañ katolik.

« Dre ranngalon, » emezi, berr.

101

Tremen a rejont un deiz kaer e Walsingham, hanter bardonerien, hanter douristed. Gant he feiz nevez, Anna a oa souezhet o welout ne rae den ebet meneg eus Doue pe ar Werc'hez, daoust m'oant deuet eus a gen pell da bediñ ; panevet an ofisoù, netra ne ziforc'he ar gatoliked diouzh an douristed all. Troidellañ a reas gant ar re all en-dro da zismantrou an neved brudet ha dre straedoù ar gêr vihan.

Er c'harr-tan e voe adarre azezet e-kichen Lewis.

« Klevet oc'h eus, marteze, ober kaoz diwar va fenn-me ? » a atersas eñ, dihed.

« 'Vit lavarout gwir, ya... ar pezh a oar an holl, douetus... »

« Ha c'hwi... a zroukvarn ac'hanon ivez ?... »

« Me ? N' eo ket din-me barn ar re all. »

« Ma ouezfec'h... »

Hag e-pad ma oa ar re all o kanañ, o farsal pe o c'hoarzhin, morgousket e evezh marteze gant hud ar veaj e droc'he diouzh e vuhez pemdeziek, e tanevellas dezhi traoù ha n' en dije ket, emichañs, kredet ober meneg anezho d' ur mare all.

Eürus oa bet gant e bried e-pad an tri bloaz kentañ goude bezañ dimezet. Hi a oa ur goantenn, en em garout, en em glevout a raent. Ur verc'h vihan o doa bet. Met an darvoud-se eo en doa lakaet an traoù da drenkañ. Spontet, marteze, gant ar boan he doa bet o c'henel ar bugel, - met e digarez oa e oant re baour evit sevel bugale all, - he doa e wreg nac'het en em reiñ dezhañ hiviziken.

« Aes eo d' ar re n'o deus ket hor feiz diwall da gaout bugale ha kaout karantez ar c'horf memes tra ; met evit ar Gatoliked al lezenn a zo kalet... Holl pe netra. » Stourmet en doa, pe enep e wreg pe enep e c'hoant, e-pad bloaz, daou vloaz. War fallaat, koulskoude, oa aet an traoù etrezo, ken ma lavaras erfin d' e wreg e tilezfe an tiegezh n' oa mui evit kenderc'hel er stad-se. Hi ne reas van ebet. Ha setu...

Biken n' he doa Anna gwelet ar briedelezh eus an tu-se, hag eus a gen tost. Souezhet e oa o verzout pebezh talvoudegezh en doa karantez ar c'horf evit un den evel Lewis. Etre Konrad hag hi, ar c'horf n' oa bet nemet jubennour an eneoù, a seblante. Goude o c'himiad e oa manet o c'harantez ken tomm ha pa oant a-gevret. Lewis eñ, en enep, a ziazeze e eürusted war gwalc'h ar c'horf da gentañ, hag abalamour d' an diouer-se eo en doa kuitaet ar vaouez a gare.

102

Lewis a oa en ur stad truezusoc'h eget he hini bremañ. Hi a oa bet lezet er-maez eus ar briedelezh he doa c'hoantaet kement evel pal he buhez. Lewis a oa aet e-barzh, an Iliz en doa prenet an nor warnañ, ha bremañ pa oa deuet ar briedelezh da vezañ un ifern evitañ ne c'helle ket dont er-maez.

Goude an devezh-se Lewis a gustumas daremprediñ anezhi muioc'h. Diouzh an

noz goude an abadennoù ec'h ambrouge anezhi betek ar metro ; e-pad ma kerzhent dre ar ruioù didud nemet un diwarlerc'hiad bennak pe merc'hed o vont hag o tont o c'hortoz ostizien, e tivizent o daou diwar-benn e gudenn. Anna ne wele nemet un dra da ober : ma yafe Lewis en-dro d' e wreg... daoust **ha** n' oa ket lezenn an Iliz ? « Marteze bremañ he deus kemmet he menozioù ; hag e c'hellfec'h adkregiñ gant ur vuhez nevez. »

Lewis a oa dinerzh, diyoul, hag a leze an traoù evel m' edont. Da lavarout en dije lakaet e blanedenn etre daouarn Anna, eviti d' he vleinañ. Hi a oa tregaset muioc'h eget maz oa Lewis e-unan, hag he brasañ c'hoant a zeuas da vezañ e lakaat adarre eürus.

Mont a reas, zoken, un devezh, betek e wreg. Gouzout a rae mat a-walc'h pebezh kannadouriezh divoutin e rae, peseurt menozioù faos a zavfe e penn ar wreg. Didro e reas he c'hefridi : deuet oa da c'houlenn diganti kemer Lewis en-dro evel pried.

Ar vaouez ne oa ket kounnaret, a-vec'h souezhet :

« Ken eeun e respontin deoc'h. Ra zeuio en-dro ma kar, e zegemer a rin evel ma ne vije ket bet kimiadet diouzhin morse. Met ne fell ket din kaout bugale all. War ar poent-se ne fiñvin ket. »

« Koulskoude e ouzoc'h pegen gwaleürus eo abalamour deoc'h. »

« Me zo ken gwaleürus hag eñ bremañ... Sellit ouzh an ti paour-mañ... Nann, ar stad m' emañ ennañ n' eo ket mat met n'eus ket gwelioc'h evidomp. Met c'hwi... perak e prederiit kement war e benn ? C'hwi zo... e serc'h, marteze ? Grit anezhañ eürus oc'h unan, neuze... »

Frank oa bet ar vaouez ha didruez. Met ar wirionez a oa ganti. Lezet e unan Lewis ne rafe nemet sankañ donoc'h er fank. Ezhomm en doa eus ur vaouez evit kreñvaat e youl en ur seveniñ e c'hoantegezh, ur vaouez hag a zoujfe.

Pebezh planedenn hec'h hini. Bloaz a-raok, ur gwaz en doa kinniget dezhi mont a-gevret gantañ etrezek ar Baradez. Bremañ, ur gwaz all en doa skoulmet e vuhez ouzh hec'h hini evit hec'h ambroug d' an Ifern.

103

Hent an Ifern e tibabas, gant he daoulagad frank digor. Godiserezh prezegennoù he doa klevet diwar-benn hent ledan ha bleuniet an Ifern !... An hent he doa kemeret a oa strizh ha divleuñv. Gant hec'h onestiz didouell e ouie mat e oa o terriñ lezennoù an Iliz he doa touet doujañ un nebeut mizioù a-raok. Ret e oa dezhi bresañ ar morc'hed a save en he c'halon. Bresañ, ivez, an dristidigezh dener a oa manet war-lerc'h he c'harantez evit Konrad, evit en em reiñ, gant nerzh an dic'hoanag, d' ar garantez nevez.

Goude he distro diouzh ti gwreg Lewis e ouie mat e teufe un deiz ma c'houlennfe Lewis diganti mont gantañ, hag ne c'hellfe nemet asantiñ.

Hep bleunioù na muzik na kan, e teñvalded ur gambr ostaleri marc'had-mat, ec'h aberzhas he gwerc'hed d' ur gwaz hag a oa bet gant pet merc'h all araozi ?

Abaoe he doa bevet gantañ en ur gambr e traoñ kêr, ur c'hav kentoc'h, e-kichen e stalig kivizer. Paour-razh e oant : an drederenn eus an nebeut a c'houneze a yae da beañ bevañs e wreg kent. C'hwec'h miz oa bet klañv ; Anna neuze a oa bet hec'h unan o c'hounid arc'hant evit daou. Ne chomas gwenneg ebet ganti evit prenañ dilhad ; dre ma uze ul lostenn pe ur broz betek an neudenn ziwezhañ e oa ret dezhi kemeret unan goshoc'h he doa douget ha lezet a-gostez bloavezhioù kent.

E gwirionez, pep tra a oa bet lamet diganti. Bugel ebet n' oa deuet da reiñ ur ster bennak d' he aberzh da Lewis. Lewis ne c'houlenne ket gwelloc'h ;

hi avat a garfe bezañ gwelet he c'horf o tougen frouezh. Un devezh e oa aet dre guzh da welout ur mezeg hag en doa lavaret dezhi ar wirionez : gaonac'h e vije betek he c'hozhni.

Ne enebe ket ouzh he zonkadur. Ren a ra ur vuhez a bec'hed, hag ar pec'hed a zegase war e lerc'h ar boan, an dienez, an dic'hoanag.

Dindan mallozh Doue e oa o vevañ. Koulskoude e krede, stouet he ene dindan ar mallozh-se, e oa hi, en un doare bennak, karet gant Doue.

Marteze e penn hent teñval ha dreinek ar pec'hed e kavfe sklaerder ar silvidigezh ?

AR GARTENN-ANV

gant REUN MENEZ-KELDREG

En ho kodell hoc'h eus ho kartenn-anv.

Marteze 'vat ne vije ket ken aes-se deoc'h he diskouez, war an taol, d' ar c'hentañ archer a c'houlennfe he gwelout, rak, evel ma c'hoarvez gant kalz, emañ kazi-sur, e-mesk ur bern traoù didalvoudek en ho toug-paperioù. Met hoc'h ene a zo e peoc'h, peogwir e ouzoc'h emañ aze, en un tu bennak.

Va gwreg ivez oa dinec'h evel-se. A soñje d' an nebeutañ, betek an devezh ma oa bet dav dezhi he c'hlask, d' ampoent kemer an tren evit mont da Bont 'n-Abad, da gerc'hat hor bugale a dremene du-se sizhunvezhioù o ehan-skol e ti o mamm-gozh.

*

P' erruas an devezh merket evit ar veaj, va gwreg a bedas ac'hanon da dremen dre an ti-gar, da greisteiz, a-raok dont d' am merenn, evit kemer he bilhed. Evel-se, a lavaras, n' hor bo ket da zec'henaouegiñ a-dreñv ur renkennad tud brell, o pilpasañ gant an aon c'hwitañ o zren, dres d' an eur da dremen dorig ar c'hae.

Un ali fur oa. Mont a ris.

Pa zistrois d' ar gêr, he c'havis laouen, oc'h aozañ ar pred. En trepas e verzis he malizenn, warni an disglavier hag ur sac'hig-brec'h.

- O ! O ! a lezis da gouezhañ. 'Mañ dija prest ar valizenn ?

Respontet ' oan n' he doa mui nemet un tammig urzh da lakaat er gambr, ha goude, da renkañ pep tra er gegin evit ma ne vijen ket kollet gant va labour keginer e-pad an tri pe bevar devezh a dleen tremen va unan.

105

Mat, a lavarais, c'hwi a gendalc'ho gant an traoùigoù-se goude kreisteiz. Da c'hortoz, ouzh taol. Me 'm eus naon.

A ! a gendalc'his, en ur astenn va dorn betek he flad, sellit amañ ho pilhed. Renkit anezhañ diouzhtu e pleg ho kartenn ; lakañ ho kartenn en ho toug-paperioù gant hoc'h arc'hant, hag an doug-paperioù en ho sac'h. Evel-se e ouiot pelec'h e glask ma teu un enseller en ho kombod e-pad ar veaj. Ha me sevel, e-pad ma komzen, ha mont da gemer ar sac'hig a c'hortoze war ar valizenn. Kemer a reas va gwreg anezhañ ; e zigeriñ a reas evit tapout he doug-paperioù. Displegañ a reas hemañ : furchañ a reas er c'hombodoù bihan evit kaout he c'hartenn-anv. Met kaer doa he klask, amañ, ahont, netra.

- Pelec'h bennak am eus he lakaet ? a c'houlennas, kement evidon hag eviti.

Lakaat a reas ar sac'h war an daol, dirazi. Ha sevel he fenn, o prederiañ.

War-eeun az eas d' ar burev. Tiretennoù a zigoras. Ur bern paperennoù a gemeras, lizheroù, fakturennoù, traktoù : o skuilhañ pep tra dirazi. Kartoñsoù a zigoras ; karnedoù serret gant kaouchougennoù a follennas. Kartenn ebet.

Neuze az eas d' an armel. Daou pe dri sac'h-brec'h a gouezhas da gentañ

penn dindan he lagad, dilezet abaoe-pell met arboellet evit n' ouzon petra. Bizitañ a reas pep hini gant ar brasañ evezh. Hep rannañ grik. Tiretennoù an armel a zigoras goude. Dirak an hini gentañ e seblantas digalonekaat, rak ur bern traoù spontus oa aze : manegoù, levrioù-oferenn, boestoù-drajez (goullo), poltreoù (re hon eured, re hor bugale, hon amezeien, ar familh, kerent tost pe bell) hag ur bern traoù all renket e kombodoù pe e boestoù diniver, lod sifelennet, lod seizennet. Herzel ? Nann. Pep boest, pep pakad, pep kombod ha pep bern oa dizoloet, digoret, displeget ha skuilhet war an daol pe war al leur-blank. Ha kartenn ebet.

Ur ranngalon.

- Ezhomm hoc'h eus eus va sikour ? a c'houlennis d' ar fin.

- Nann, ' oan respontet.

Treiñ a rae an eur. Dam-lirzhin, dam-nec'het, me a c'hortoze, ur mousc'hoarzh e korn dehou va genou ha va sigaretenn er c'horn all. Petra ober ken ? Atav va bilhed em dorn.

106

A-benn ur momed e teuis a-benn d' he lakaat da evezhiañ war ar pred. N' eo ket tout, a lavariz, dav ' vo din bremaik distreiñ d' am labour.

Didrouz oa bet merenn. Dont a reas koulskoude va dousig da sederaat goude bezañ aliet ganin da glask he c'hartenn e-pad an endervezh en ur gemer hec'h amzer.

- C'hwi hoc'h eus lakaet hounnezh en un tu bennak evit he c'havout, sur, p' ho pefe ezhomm. Atav e c'hoarvez evel-se. Hep taol soñj, c'hwi a eñvoro ouzh al lec'h-se goude kreisteiz.

Pa guitais an ti evit mont d' am labour ez ae an traoù kalz gwelloc'h.

Va labour a zedennas va spered war draoù all e-pad an endervezh, a c'hellit krediñ. Rak lakaat klask war-lerc'h ur gartennig n' eo ket koulskoude un afer-a-Stad. Echu a ris 'ta va devezh hep soñjal muioc'h e chal va gwreg.

En ur zistreiñ e soñjen er veilhadenn ez aemp da dremen hon daou, da c'hortoz eur an tren, da lavarout un eur-hanter noz.

Komprenit va souezh 'ta pa zigoris hon nor. Un arvest digalonekaüs a verzis. Er gegin, azezet war ur skaoñ, un ilin war an daol, he fenn harpet war balv he dorn, va gwreg o ouelañ. War al leur-bank ar valizenn am boa gwelet da greisteiz renket gant kement a aked, ' oa digor frank ha goullo. Al lienaj pe an dilhad oa enni a verzis, skuilhet war an daol pe war ar c'hadorioù, displeget.

- Ha va muiañ-karet, va c'halonig tener, a lavaras din neuze, evit echuiñ, ne felle ket dezhi mont da Bont'n-Abad, peogwir ne gave ket he c'hartenn. Ken !

Setu amañ un afer all, a soñjis en ur grafignat va zoull-kil.

Ne oa ket posubl din he lezel war seurt c'hwitadenn.

- Klasket hoc'h eus e pep lec'h ? a c'houlennis.

- An ti am eus troet, a respontas. Betek dindan ar gweleoù am eus furchet kenkas ma vije bet stlapet aze gant ar vugale.

- Mat ! a lavariz. Ur wech all c'hoazh ne rafe ket droug. Deomp dezhi hon daou.

Diwar ar furchadenn-se, paotred, a c'hellan lavarout bremañ e ouzon-me, petra eo turiañ !

107

Pep armel, pep tiretenn e pep armel, pep kartoñs e pep tiretenn, pep sac'h, pep pakad a vizitemp. Hag al levraoueg; sur. Rak, n' ouzon ket pet gwech am eus bet kavet ur bern traoù kollet, bet stlapet ganin pe gant ar re all a-dreñv al levrioù, digarez pres.

Poan gollet.

Ouzhpenn div eur a dremenjomp war-lerc'h ar sapre tamm paper-se.

D' ar fin, aet skuizh, e lavaris :

- Gant kartenn pe hep kartenn, e c'hell unan kemer un tren. Ha ken buan e vez kaset da Gemper an hini n' en deus en e chakod na tres na liv eus paperioù ar Republik hag an hini en deus anezho leun e zoug-paperioù. Deomp da goaniañ. Ha bremaik, d' un eur hanter ni a ziskenno d' an ti-gar ha c'hwi a gemero ho tren.

Ya ! Da sutal !

Lavaret ' doa n'he dije beajet nemet gant he c'hartenn, ha kaer am boa bet prezegiñ, ne felle dezhi intent netra.

- Mat ! a lavaris. Fellout a ra deoc'h kaout ur gartenn ? N' eo ket diaes. Ha me er-maez.

Teir munutenn goude oan en-dro, em dorn ur gartenn nevez hag un timbr, prenet o-daou er burev-butun, kant metr eus hon ti.

- Dalit ! a lavaris. Warc'hoazh vintin, da nav eut, c'hwi a yelo d' ar c'homiserdi evit ober sinañ an dra-mañ. Ha bremañ peoc'h en ti, ha koan war an daol. Ha setu.

- Ha setu, a eilgerias va gwreg. Ken a chomis beg digor.

*

Antronoz vintin, a-raok mont d' am labour, en em intentis ganti e vijen deut un hanter eur abretoc'h eget boaz d' ar gêr evit hec'h ambroug d' an tren kreisteiz.

A-raok serriñ an nor e savas ur menoz em fenn, ha me en-dro d' an ti.

- Disoñjet hoc'h eus un dra bennak ? a c'houlennas hi ganin.

108

- Nann, a respontis. Fellout a ra din kas diouzhtu un taol pellgomz d' ar c'homiserdi evit goulenn ganto, resis, ar paperoù a vo dav deoc'h kinnig dezho evit kaout sur ho kartenn. Evel-se n' o do ket an abeg d' ober deoc'h ober tro c'houllo. Gant an ebestel-se ne oar ket unan, ha, d' am menoz, tregas a-walc'h hon eus bet dija gant an tamm paper-se.

Ar c'homiserdi a respontas din : levr ar familh, ur gartenn (dinamm evel just, rak er burev 'oa da vezañ leuniet), un timbr, hag ur poltred « pevar-war-bevar ».

Lakaat a ris kement tra dindan ur golo lizher.

- Evel-se, a lavaris, skoilh ebet dirazoc'h.

Ha me d' am burev.

Seul vuioc'h a dregas a c'hoarvez gant unan, seul welloch, a gredan, e talec'h soñj eus mareoù zo eus e vuhez. Evit prouiñ kement-se, kounaat a ran amañ, ar c'hiz vantrus a rene etre an dud, gwechall-gozh, hervez a lavarer. Flac'hatañ ha bazhatañ a raent o bugale, bras pe vihan, dirak ar madoù nevez prenet, douar dreist-holl, evit ober dezho derc'hel soñj. Evidon oa bet heñvel. Evel flac'hadoù ha bazhadoù a gouezhas an trubuilhoù war va choug an devezh-se. Kazi-sur eo en abeg da-se am eus dalc'het soñj ken pizh eus pep tra. Bez' e c'hellfen kontañ deoc'h penaos ' oan bet dalc'het e-pad div eur, ' doug ar mintinvezh ma lavaran, o raouliañ va mouezh er pellgomzer en arbenn d' unan eus hor c'hirri-samm skoilhet gant e gargamant a win en un tu bennak e-kichen Belfort, ha penaos ' oa bet ret din, a-zehou hag a-gleiz, tizhout paotred an tailhoù evit hiraat amzer dougata ar gwin (urzhiat eo strizh ha pizh betek ar vunutenn an amzer-se, evel ma ouzoc'h), hor prener, a c'hortoze e varc'hadourezh, ha goude, ur mekaniker evit diskoilhañ hor c'harr. Nemet, er-maez eus va displegadenn a gartenn-anv e vije kement-se. Menegiñ a ran koulskoude oa faoutet va fenn pa c'hellis d' ar fin, n' em deurel war va labour vurevier.

Sachet am boa dirazon ur bern paperennoù, hag en ur analañ pounner e kemeris va c'hreion glas-ruz evit o notenniñ.

N' am boa ket lennet ul linenn pa dintas, a-nevez, an telefon. Mallozhioù a ris leizh va genou. He stlepel am bije graet, a-greiz kalon, er penn all eus ar sal.

Kregiñ a ris koulskoude er selaouer.

- Alo ! a glevis. C'hwi eo, Reun ?

- Mouezh va gwreg. Sederaat a reas va spered war an taol. Siouazh ! Diskanañ a ris buhan. Fuloret oa-hi. E-pad hir amezher e prezegas hep lezel ganin un toullig da lakaat ur gomz er gaoz, o tisplegañ din peseurt degemer he doa resevet er c'homiserdi. Evit echuiñ, pe va feurgas mar karit, e roe urzh din da gemer va gwetur ha da vont diouzhtu, dus-se, d' o lakaat en o renk.

109

Ken imoret fall ' oan m' am bije, a galon vat, heuliet hec'h ali ma ne vije ket bet hor c'harr en arvar war an hent. N' hellen ket dilec'hiañ eus va burev kenkas m' am bije bet ur galv eus ar blenier. Met prometiñ a ris d' am gwreg pellgomz d' ar c'homiserdi diouzhtu evit gouzout peseurt sardonenn he doa flemmet anezho.

- Goulennit ar c'homiser-meur, a lavaras-hi din rak gant ar reoù all n' eus netra d' ober. Pennek int evel azened ha n' eus ket fellet dezho intent rezon ebet.

Ha me da choukañ.

Peseurt buhez !

A-raok kontañ deoc'h penaos e teuis a-benn anezho, eo dav din displegañ plaen pezh a c'hoarvezas gant va gwreg.

Ur sarjant, azezet a-dreñv un daolig du, dirak ur prenestrig, a rae digemer d' an dud.

Abaf e chomas pa welas va bigoudenn. Ur momed a lakaas, a-raok dont a-benn, en ur serr gant poan e veg, da dapout an tammig spered a chome gantañ ha da respont d' he demat.

- Va gwaz en deus pellgomzet ar mintin-mañ, a lavaras hi, evit gouzout peseurt paperoù oa dav kaout evit goulenn ur gartenn-anv. Degaset am eus ganin ar re a zo bet diskleriet dezhañ ; setu int amañ. Fellout a rafe deoc'h, mar plij, ober pep tra ret evit din kaout ur gartenn nevez ?

An den a gemeras ar paperoù. Spisaat a reas war bep hini.

Pa verzas ar poltredig « pevar-war-bevar » e savas e benn. Un neuz a evezhier a baras war e zremm. En e lagad, e spered a gilas-tre betek ar foñs. Evit kemer tizh, kazi-sur. Sellout a reas outi en ur geñveriañ ar poltred hag ar vaouez.

Hi, dinec'h, a c'hortoze.

A-benn ur pennadig an den a gomzas.

- N' hellan ket degemer ar poltred-se. Ne dalv netra.

- A ! a lavaras va dousig, abafet d' he zro. Me eo koulskoude.

- Ne lavaras ket ar c'hontrol, a respontas egile. Met evit ur gartenn-anv, ar poltred-se ne dalv netra.

- Petra a c'hoarvez gantañ 'ta ? a eilgerias va chanig, diskredus. Ar muzul en deus. Gant ur micherour eo bet graet.

110

Un aer a varner a gemeras an den, ha goude bezañ krizet roufennoù e dal e lezas da gouezhañ : « n' eo ket hervez al lezenn ».

- Perak ? a c'houlennas va gwreg, dichek.

An den a savas e viz-yod a-raok respont. Soñjit ! Evit ar wech kentañ eus e vuhez, kazi-sur, e wele, e gwirionez, ur Vreizhadez, setu ma n' ae ket da lezel an tu d' ober dezhi ur gentel :

- Hervez urzh al lezenn, e rank ur vaouez bezañ « penn-noazh » war boltred he c'hartenn.

- Penn-noazh ? a zevegas va gwreg, evel un heklek. Iche ! !

- Ya ! Penn-noazh, a gendalc'has egile, eürus gant e efed. Dav vo deoc'h dont en-dro gant ur poltred all ma fell deoc'h kaout ho kartenn.

Buan ec'h adkavas va dousig he spered dirak « genou-gwelien-lanteumañ » ar poliser. C'hoant a zeuas dezhi memes c'hoarzhin, rak, re wir, ne ouie hemañ tres liv ebet eus gizioù ar Brezhonezed.

An dra-se n' eo ket posubl, Aotrou, a lavaras-hi gant ur vouezh dereat ha seder. Ur Vigoudenn ne vez ket gwelet morse war he fenn-noazh. Ne vez ket gwisket ma n' he deus ket he c'hoefoù. Ne da ket hepto, zoken war ar straed e-tal he zi. Pa ziskenn, d' ar mintin, eus he c'hambr, emañ dija he c'hoefoù war he fenn. Penaos a fell deoc'h az afe « penn-noazh » da di ur poltredour ? Termaji a rafe tro-kêr, ur vezh.

- Mezhus pe zivezhus, a respontas egile, n' eo ket me am eus graet al lezenn. Hag al lezenn, betek-hen a zo graet evit an holl, Bigoudenned pe get. N' an ket me, da vreutaat war gement-se. Lavar a ran'ta e fell din kaout ur poltred « penn-noazh », anez-se, kartenn ebet.

Gant palv e zorn, ledan evel ur bal, e tastume dre ma gomze, ar paperioù

ledet dirazañ, hag hep ur ger muioc'h, e taolas anezho war ar c'hontouer hag e serras e brenestrig.

Va gwreg a skubas anezho, kounnaret, hag o bountas holl bern-war-vern, en he sac'h, ha d'ar gêr.

Neuze e pellgomzas din.

*

111

D' am zro 'ta da vont er jeu.

Ober a ris an niverenn war glorenn doull ar pellgomzer. E-pad ma c'hortozen, e c'hoarie va bizied ur bale kadarn war an daol.

- Alo ! a glevis a-benn ur momed.

- An Aotrou Komiser Meur, mar plij, a c'houlennis.

- Eus perzh piv ?

- Va anv ne zisklerio netra dezhañ, a respontis, n' anavez ket ac'hanon.

- Petra fell deoc'h ?

- Komz ouzh an Ao. Komiser Meur, a lavar is evit an eil gwech.

- Diwar-benn petra ? a adc'houlennas egile, pennekoc'h eget ur mul.

- Fellout a ra din goulenn gantañ perak en deus nac'het unan eus e boliserien ober d' am gwreg, ar gartenn-anv he deus goulennet bremaik er c'homiserdi, dindan an abeg a gavan iskis-tre, he deus kinniget ur poltred « e-koef » e-lec'h unan e « penn-noazh ».

- Ya, a lavaras. Me 'm eus degemeret anezhi. Lavaret am eus dezhi...

- A nann, a respontis, en ur droc'hañ dezhañ e gomz. N' eo ket dav adkomans gant ho menegoù. Fellout a ra din komz ouzh an Ao. Komiser Meur ha netra ken. Va gwir eo, n' eo ket ?

- Ya sur, Aotrou, a respontas. Gortozit mar plij.

Ar peoc'h a renas war al linenn. Kazi-sur, e tisplege ar paotr d' e vestr, piv ' oan, hag evit petra e pellgomzen.

Ur pennad goude e klevis :

- Amañ ar C'homiser Meur.

Diskleriañ a ris va anv. Ha goude :

- Va gwreg a zo o paouez pellgomz din un dra a gavan souezhus. Fellout a rae dezhi kaout ur gartenn-anv hag aet eo bremaik, betek ho purev. Nac'het eo bet aze reiñ dezhi ar gartenn-se, dindan an abeg m' he deus kinniget d' ar gward ur poltred « e-koef » e-lec'h unan « e penn-noazh ». Krediñ a ran ez eus aze ur fazi eus perzh ar poliser en deus graet dezhi digemer.

- Gwelet am eus ho kwreg, brematuchant, eus va burev, a respontas, pa dreuze ar blasenn o tont davet ar c'homiserdi. Va gourc'hemennoù a bedan ac'hanoc'h da zegemer evit kaerder ha braventez hoc'h Itton, ha muioc'h c'hoazh evit ar veurdez ma toug he gwiskamant brezhat. E gwirionez n' am eus ket soñj bezañ gwelet em buhez un dra ken plijus. Un eston eo evidomp, Gallaoued, gwelout merc'hed ho pro o terc'hel gant kement a aked d' o gwiskamantoù broadel.

(O ! O ! a soñjis, setu amañ ur brezegenn na c'hortozen ket. Mel d' ar c'helienn me bari.)

- O tremen dre ar gêr-mañ emaac'h ? a c'houlennas.

- O tremen ? Tamm ebet, a respontis. Er gêr-mañ emaoamp o chom abaoe bloazhanter. Setu perak hon eus ezhomm eus servijoù ho purev evit kaout ar gartenn-se.

- Intent a ran. Ar serjant en deus he degemeret bremaik, en deus roet din da c'houzout perak en deus nac'het ober dezhi he c'hartenn. Ha war ar poent-se, Aotrou, ne c'hellan mann. Displijus eo evit ho kwreg, kompren a ran, met, hervez al lezenn eo bet displeget dezhi ar reolennoù. N' aotreer nemet al leanezed da vezañ toget war boltredoù o c'hartenn-anv.

- Neuze, Ao. Komiser Meur, penaos e tisplegit e reer, em Bro, hep skeud a vreutaenn, seurt kartennoù d' an holl verc'hed gwisket e mod Breizh ha toget, evel ma lavarit, eus ar bravañ ? Disentus e vije holl gomiserien va Bro ouzh ar Stad ?

Touellus eo ho komzoù, Aotrou, a respontas. Neblec'h na gavfec'h ur c'homiser a asantfe sinañ ur gartenn gant seurt poltredoù a c'hell bezañ gwelet er vro a-bezh. Nikun ne fellfe en em lakaat, ken diboell, a-enep al lezenn.

- Re wir eo koulskoude. Hag asuriñ a ran deoc'h n' emañ ket prest ar gomiserien-se da vezañ tamallet gant o Frefed, na muioc'h gant Pariz. Ha dereat eo, rak ur Vretonnez n' eo ket gwisket hep he c'hoef. Ken dizurzh e vije dezhi ermaeziañ e-giz-se evel d' ur poliser bezañ penn-noazh war e labour. Hag ouzhpenn, da betra e talv ur gartenn ma n' eo ket heñvel ar poltred a zo warni ouzh an hini a zoug anezhi ?

- Faziañ a rit, Aotrou, a lavaras ar C'homiser Meur. Ur vizaj ne gemm ket.

- A zo gwir, a eilgeris. Linennoù un dremm na gemmont ket. Met ur vizaj a gemm koulskoude, dre vras, gant un disterañ tra : barv, mourroù, lunedoù hag all. Ha kalz muioc'h c'hoazh eo gwir an dra-se evit ur vaouez. Ar boaz hoc'h eus da evezhiañ an dud, ho micher eo ; daoust da se on sur e c'hwitfec'h war ho taol gant va gwreg ma tremenfec'h en he c'hichen hag hi gwisket e giz kêr. N' anavezfec'h ket anezhi.

Ouzhpenn, en ur stad diaes a lakait ac'hanomp rak, ma kendalc'hit da nac'h reiñ dezhi he c'hartenn, n'ouzon ket penaos a c'hell ober evit kaout unan.

- N' hoc'h eus nemet plegañ dindan reolennoù al lezenn ha, buan-tre e vo renket pep tra hervez ho koulenn.

- Evit un tenn ne raio ket.

Hag ouzhpenn, n' eus forzh penaos, zoken m' he dije c'hoant heuliañ hoc'h alioù, n'he dije ket amzer d' hen ober peogwir e renk beajiñ hiziv.

Respont ebet e penn all al linenn.

- Beajiñ a raio 'ta, a gendalc'his, met, hep kartenn. Ma c'hoarvez ganti un dra bennak, hi a zisklaerio eo bet nac'het ober unan dezhi gant Komiser Meur ar gêr-mañ.

- E mod ebet ! Difenn a ran groñs ouzhoc'h seurt tamall em c'heñver. N' eus ket bet nac'het ober ur gartenn d' ho kwreg ; hi eo a nac'h plegañ ha sentiñ ouzh al lezenn. Taolit evezh, mar plij, war ar pezh a lavarit ha muzulit ho komzoù.

- Mat, a lavariss. Tevel a ran war gement-se.

Koulskoude, Ao. Komiser Meur, ur gerig a lavarinn c'hoazh a-raok echuiñ. Koll amzer n' eo ken tabutal kenetrezomp.

Aliañ a rin va gwreg da veajiñ hep kartenn, c'hoarvezo pezh a c'hoarvezo met un ali all a roinn dezhi : mont warc'hoazh vintin da Gomiserdi Pont-'n Abad, ha goulenn du-se ar gartenn a fazi dezhi, en ur ober lakaat warni hor chomlec'h amañ. Du-hont n'he do na prezegenn war gemennadur al Lezenn na nac'h ouzh seurt ebet.

War-bouez tri pe bevar devezh e tistroio amañ gant hor bugale. Neuze, ni yelo hon-daou, a-gevret, betek ho purev evit diskouez deoc'h, nevez-flamm, ar gartenn a vo bet graet dezhi er Vro, ha c'hwi a c'hell merzout warni ar bravañ poltred eus va gwreg « e-koef ».

Ha ma chomit diskred dirak seurt testeni, e pellgomzin eus ho ti da gomiserdi Pont-'n Abad, war va c'houst, evel just, ha c'hwi a c'hell goulenn gant ho keneil penaos ha perak en do gouzañvet oberiañ a-enep al lezenn.

- Mat, ' oan respontet e penn all al linenn. Lavarit d' ho kwreg dont d' am burev. Prientet e vo dezhi diouzhtu he c'hartenn. Kenavo Aotrou.

- Trugarez, a respontis.

D' am zro da vezañ sabatuet.

Pellgomz a ris war an taol d' am gwreg. Evel kan ur c'hilhog faro e tregerne va mouezh, rak, ur mell taol biz troad am boa graet d' egile.

114

Un hanter eur bennak goude, hi a c'halve ac'hanon d' he zro.

- Emañ dirazon, a lavarass din. War barlenn ar siminal am eus he lakaet, dirak an telefon.

*

Hervez ma oa bet divizet etrezomp diouzh ar mintin, e tistrois eus va burev un hanter eur abretoc'h eget boaz evit hec'h ambroug d' an ti-gar.

Pa zigouezhis er gêr, e kavis ar valizenn a-nevez er pondalez, renket brav ha serret, war ur gador. Warni, an disglavier, hag ar sac'hig-brec'h en he c'hichen.

Hep koll amzer e sammis pep tra, ha ni buan d' ar gar. Ne oa nemet ar blasenn da dreuziñ.

Mare an disparti a zeuas re vuan ; a-boan m' am boa bet amzer da gontañ dezhi doare va fellgomz d' ar C'homiser Meur ha klevout ganti, hini hec'h eil droiadenn er c'homiserdi ma erruas an tren.

Amzer klask ur c'hombod, renkañ ar valizenn er rouedoù, ha goude, kemmeskañ hor bouchoù trouz, ma c'hwitelle dija paotr ar c'hae.

*

Ha setu me o tistreiñ d' am zi, paotr yaouank evit un nebeut devezhioù. Met se, a lavariss, ouzhiñ va-unan a zo evit un den, traoùigoù dister. Amzer vak evel-se a c'hell bezañ leuniet aes : ul levr bennak a gaver atav da lenn, urzh a c'heller lakaat er paperoù, hep kontañ ar pezhioù-c'hoari skignet dre ar radio, d' abardaez, pe ar sumfonioù a selaouer atav gant kement a blijadur en didrouz

kaer un ti goullo. Ha ne gomzan ket eus an amzer a dremen un den bav evel don, d' aozan e breoù pe da skotañ e zistalac'h. Ouzhpenn, pa vezer enoet, ar sinema n' eo ket graet evit ar chas.

Evel-se a rambreen.

Digoret va dor, stlepel a ris anezhi war va seulioù ur wech aet tre en ti. Tennañ a ris va zog, ha gant ur jestr ledan, e vannis anezhañ da dogiñ an telefon war barlenn ar siminal er gambr.

115

Ouzh hen ober, e verzis un dra bennak e-kichen ar pellgomzer. Tostaat a ris, hag e welis, Petra ? Met kartenn-anv nevez va gwreg evel just.

- Ha turiet am eus neñv ha douar evit he c'haout, a soñjis. Ma, ne dalv ar boan.

« A ! Merc'hed ! evel ma lavare Marzhin, va zad-kaer, ma ne vije ket stag ho revr... »

Amañ e tlefe bezañ echuet va lavar. Koulskoude, ur gerig a rankan skrivañ war-lerc'h, rak bremañ, va gwreg he deus div gartenn-anv. An hini nevez-se am eus komzet deoc'h eus he doare hag an hini gozh am boa kavet e-pad va c'hentañ beilhadenn, em doug-paperioù.

Daoust hag am eus lavaret dezhi eo bet kavet hounnezh ganin ? Ne gredan ket. Kazi-sur n' am eus ket bet soñj.

KAZH HA LOGODENN

Ar pezh-mañ en deus bet priz kentañ EMGLEO SEVENADUREL PARIZ

Pezh-c'hoari e tri arvest
gant Jarl PRIEL

(Kendalc'h)

Ha n' eus ket pell, am eus klevet kement-mañ digant an diaoul : « Doue a zo aet da anaon, lazhet gant e druez ouzh an dud. Diwallit 'ta diouzh an druez, rak a-benn ar fin e tegasfe houmañ ur goabrenn gwall-deñval a-us da vab-den. »
FEDERICK NIETZSCHE :

« Evel-se e komze Zarathoustra ».

EIL ARVEST

Ur miz goude, e ti an Doktor Lindblad, war-dro seizh eur d'arbardaez.

Ur sal kempennet evel e ti tud pinvidik. En don al leur-c'hoari, ur prenestr uhel ha ledan ma weler drezañ gwez, bleuñvioù ha gwenodennoù ul liorz. Dirak ar prenestr, ur gourvez-vank ler du. War an tu dehou, ur siminal e maen-marbr ruz, hag a-us dezhañ ur skeudenn vras, poltred ur paotr yaouank ; bez 'z eus ul lienn-kañv en-dro d' ar stern alaouret. A bep tu d' ar siminal, un armel-levrioù. War an hevelep tu, er c'hentañ hed-gwel, un nor a zaou stalaf. Dirak ar siminal, un tammig a-skej, un daol-skrivañ turgnet brav. Bez' ez eus warni ur pell-gomzer hag ur c'hleuzeur : ur voull feilhañs wenn gant un tog seiz melen.

War an tu kleiz, er c'hentañ hed-gwel, ur pikol kador-vrec'h ler du hag un daolig ; bez 'z eus warni un tasad kafe, ur chipod-butun hag ur c'horn pri gant ur c'harenn hir meurbet. En don, war an hevelep tu, ur seurt logell, ha dirazi div bazenn dre lec'h ma pigner da vont d' ar rakkambr, met ne weler eno dor ebet. Ur c'hantolor strink a zo e-pign ouzh ar solier. Teñval a-walc'h eo ar sal, dre ma ra glav ha m' eo koumoulet an oabl, rak, anat d'an holl, diwezhat tre e tegouezh ar c'huzh-heol e Norvegia e-kerzh an hañv, ha koulz eo lavarout, biskoazh ne vez noz er c'houlz-se bloaz.

Pa sav ar ouel, emañ an Doktor Lindblad o vutunat ur segalenn en e goazez ouzh an daol-skrivañ. Bez ez eus dirazañ un tasad kafe. Pa vez en e sav, e weler ez eo un den a vent etre daou, na re vras, na re vihan. Kigennet mat eo, arabat e vefe lavarout ez eo treut, met n' eo ket lart kennebeut all. E vlev melen, krog da loediñ, a zo regennet strizh ; n' en deus na barv na mourrennoù. Glas-mouk eo e zaoulagad hag ar peurliesañ e vez prederiet hag enkrezet e selloù. Bez' ez eus un toullig e-kreiz e c'hroñj ha diouzh e zremm, eo anat e tle bezañ un den kalonek met soñjus-tre. E vouezh a vez dalc'hmat sioul hag hegarat. Daouarn stummet mat, daouarn diouzh e labour en deus, daouarn un oberatour dispar. Hanter-kant vloaz, pe dost, en deus. Bez' eus en-dro dezhañ ur porpant, ur jiletenn hag ur bragou mezher du ; kolier e roched feret a zo ken lintrus ha ken kaled da welout hag ur borselenenn.

118

E dad-kaer, ar C'hont Oestermak, un den war an oad, dek vloaz ha tri-ugent d' an nebeutañ, a zo en e goazez war ar gador-vrec'h, a-dal d' an arvestourien. O lenn ur gazetenn emañ, ha pell eus e zaoulagad e talc'h ar gelaouenn, e-giz ar c'hozhidi hirwel. Berr eo e zivhar, met ledan e chouk ha goude ma krog e gof da grennaat, ez eo bepred ur paotr feuls ; n' eo ket gwad, met arc'hant-bev a red emichañs en e wazhied, ha pa stag da gerzhout, e vez ken

sonn e benn evel hini ur c'hilhog stad ennañ : « C'hwezhet eo ho tad gant al lorc'h ! » hervez ma lavare Von Wullfen da Garin. Gwenn-kann eo e vlev gwevnoc'h eget neud seiz ha ken hir ma tapont bete kolier e levitenn. En desped d' ar gozhni, eo chomet livrin e zremm hep kriz ebet, nemet div pe deir roufenn vunud e korn e zaoulagad. Dalc'hmat e vez o vousc'hoarzhin ha diouzh e neuz, e tle bezañ ur goapaer. E mezher du ez eo gwisket evel e vab-kaer, rak e kañv emaint o daou.

Bez ez eus c'hoazh un all o vont hag o tont dibaouez ; chom a ra hemañ ur wech en amzer d' evañ un dakennig kafe, rak lakaet en deus e das e-kichen hini Lindblad, war gorn an daol. Biken ne gredfer ez eo an den-se ar prederour Ingmar Halfoorson, ur mestr-kelenner. Evitañ da vezañ skrivet meur a oberenn holl-vrudet, e tenn bremañ war ur micherour dilabour, pe zoken war ur foeter-bro. Treuzwisket eo ar paour kaezh, rak klask a zo warnañ, ha ma tapfe krog an Alamaned en e gabiez, e vefe diouzhtu barnet d'ar marv. N' en deus na kolier, na kravaten, na jiletenn, hag ezhomm en deus e roched melen-gell da vezañ kannet. Berr daonet eo manchou e chupenn, evel pa vefe gwisket e dibourc'h un all, ha takonet eo war e c'hlin dehou e vragou krog da deuc'hiñ. En ur strivañ da gemmañ muioc'h-mui e spez, en deus laosket blev, barv ha mourrennou da vountañ e giz ma karent. Ha bennozh d'ar bern krev-se ken reut ha reun, d' e fri togn, d'e zaoulagad sanket don en o foull, ha d' e vent uhel, na din na deoc'h ne blijfe kavout ar seurt paotr war hon hent e korn ur c'hoad pe en ul lec'h digenvez. Dleout a ra bezañ un tammig koshoc'h eget e geneil Lindblad.

E-pad ul lajad, ne laver ger nag an eil nag egile, met a-benn ur predig amzer e stag ar C'hont Oestermark da jogañ ha da regiñ e gelaouenn.

119

OESTERMARK. - Gevier, gevier ha gevier ! N' eus nemet gevier da lenn war an torch-reor mañ.

HALFOORSON. - Ya, diouzh klevout ar B B.C. war washaat bemdeiz ec'h a droukverzh an Alamaned e Rusia, kaer o deus poanial.

LINDBLAD. - Ha krediñ a ra dit, Ingmar, e vez dalc'hmat ar wirionez gant ar Saozon ?

OESTERMARK (en ur gouchañ e gorn-butun). - O te, !... (Hejañ a ra e skoaz.)

LINDBLAD. - Dalc'hit 'ta, va zad, gant ho kaoz, din da c'houzout petra 'zo war ho spered.

OESTERMARK. - Ataoe, deut out da vezañ gwall glouar e-keñver da vro.

LINDBLAD. - Va bro, a lavarit-hu ? Tri miz am eus ranket chom e toull-bac'h da c'houzañv gant an aon hag ar baourentez. Ankounac'haet hoc'h eus e pe stad eo bet laosket ho merc'h da vont d' ar gêr, e-leizh a c'horioù hag a c'houlioù war hec'h izili. Met hon anken, hon dienez-ni ne dalv ket ar boan komz diouto. Ur mab hor boa, ur paotr karantezus, donezonet-kaer, - deut e vije da vezañ un arzour, ur mailh-kizellour, kwita, Ingmar ? Ya, ur bugel hepken hor boa (en ur ziskouez ar skeudenn a-us d'ar siminal) ha setu petra ' zo chomet en e zilerc'h, netra ken ! N' ouzomp ket zoken pelec'h emañ e vez. N' am eus ket c'hoazh roet trawalc'h d' am bro ?

Emañ ar C'hont o tanañ e gorn-butun, hag er giz-se e c'hell tremen hep eilgeriañ.

HALFOORSON. - Krog on da grediñ, Kont, e vo d' an diwezh an Alamaned trec'h d' ar bed-holl.

OESTERMARK. - Tavit din, Halfoorson, gant ar seurt sorc'hennou. Biken ne c'hoarvezo ar gwalleur-se, a drugarez Doue.

LINDBLAD. - Doue ? Bez' eus c'hoazh 'ta en neñvoù un Doue hollc'halloudek ? N' eo ket aet da droadañ evel meur a dra hag a zen doujet ha kanmeulet kent ar brezel ? Pe stouvet e vefe e zivskouarn ha mouchet e zaoulagad ? Daoust din da vezañ ur pec'her, ur paour kaezh techet da wall-ober, pa gavan war va hent ur preñv, pe ur verienenn, e tiwallan d' o frikañ. Hag ho Toue, an Hollvadelezh, evel ma rit dioutañ, en em blijout a ra o sellout ouzh al lazhadeg-mañ, o welout an dud krouet gantañ, mac'hagnet, muntret, bruzunet, brevet dindan dreid, bras ha bihan, kozh pe yaouank ? Nann, na gomzit ken dirazon nag eus ho pro, nag eus ho Toue... (Den ne lavar ger. Goude ur pennadig.) Va digarezit, me ho ped, va zad, ha te ivez, Ingmar, met evidon da vont ha da zont, da zebriñ ha d' evañ evel pep den, n' eo ken an Doktor Lindblad, met ur c'horf-marv a zo bremañ en ho touez...

Daouzrailhañ a ra ar reolenn edo o c'hoari ganti ur pennad 'zo, ha teurel a ra an tammoù war an daol. Mont a ra en e sav hag eñ da gerzhout etrezek ar prenestr. Chom a ra an daou all da sellout outañ en ur hejañ o fenn.

HALFOORSON. - Ya, ya, dre hir-amzer e teuer da zigalonekaat. Krog on da vezañ skuizh o klask repu bemnoz en ur marchosi pe ur c'hrignol, dalc'hmat war-c'hed, ha zoken dre va c'houk. Talvout a rae din ar boan bezañ anvet da « Zoktor honoris causa » e Skol-Veur Iena, Bonn ha Heidelberg !

OESTERMARK. - Bez' ez eus marteze unan bennak eus ho tiskibien gwechall o redek war ho lerc'h.

HALFOORSON. - A c'hellfe bezañ, met biken hini ne dapo krog ennon, (en ur dennañ ur bistolenn e-maez e c'hodell) rak gant ar benveg-me, barrek on da vezañ dieub, kerkent ha ma karin.

OESTERMARK. - Ha da be vad, Halfoorson ?

HALFOORSON. - Na petra 'ta, Kont ? Bez' e vo ur brogarour nebeutoc'h e Norvegia, ha setu eno. Rak aon bras am eus na zeufe hon enebourien da c'hounit. Marteze, kent na vo gwall-hir ar geot war va bez, stankoc'h eget ur c'horadenn c'hwenn-gwez war ur bod roz e vo amañ ar waskerien hag ar re a-du ganto. Ha seul vui ma tremeno an amzer, seul vui ma kemerint o c'hreñv, e stagint d' ober buhez d' hor c'henvroidi ; difenn a raint outo da gomz o yezh, ha me oar. Ha tamm-ha-tamm, dre lorc'h, evit bezañ erru mat ganto, e teuyo ar pennoù-bras hag ar vourc'hizien da sent outo, ha zoken d' ober gwashoc'h egeto...

OESTERMARK. - Biken ne raint.

HALFOORSON. - Graint, Kont, graint !

OESTERMARK. - Petra, hon noblañs, hon eskibien ?... Ne raint ket, pa lavaran.

LINDBLAD (en ur vont adarre d' azezañ ouzh taol). - Graint, va zad, bepred e c'hoarvez evel-se kel lies tro ma tegouezh d'ur bobl koll e frankiz.

HALFOORSON. - Met petra vern ? Kenderc'hel a rayo ar gouerien, ar beorien, an dud a netra d' en em dommañ ouzh yezh ha stumm-bevañ o c'hentadoù ; derc'hel a raint koun eus hor c'hanaouennoù kozh, hor c'horolloù, hor gwiskamant gwechall. (Dre an nor dehou e teu tre Karin ha Margit.) Ha tra ma vano un toulladig tud war ar maeziou, ha marteze en don ar c'hoadoù, e-tailh da gomz hon yezh, ne vo ket marv c'hoazh hor bro. (En ur sevel e vrec'h d'an nec'h.) Bevet da viken Norvegia !

AR RE ALL (a-gevret, en ur ober eveltañ, holl nemet Lindblad, chomet difiñv ha dilavar en e goarez). - Bevet !

MARGIT. - Va Doue, gwall-deñval e kavan amañ ; takenn ne weler. Ec'h an diouzhtu da vouchañ ar prenestr kent enaouiñ ar gouloù.

Ober a ra evel ma lavar hag enaouiñ a ra ivez Lindblad ar c'hleuzeur war an daol.

Margit a zo un tammig gwrac'h gromm, gant un dremm ha daouarn melen-koar. Daouzek vloaz ha tri-ugent he deus, met daoust da se, ez a bilpazig evel ul logodenn, dalc'hmat eskuit hag aketus. Heñvel eo da welout ouzh ur gozh leanez gant he c'hoef hag he lien-askre feret, ha dreist-holl he sae liv ludu, ur regennad nozelennoù munut dezhi, manchoù ledan meurbet ha plegoù bras ouzh he bandenn. O vezañ m' he doa Karin kollet he mamm ez vihan, e komz outi ar vatezh evel pa vefe an Itron Lindblad he merc'h.

122

HALFOORSON. - Glav a bil a ra bepred, Margit ?

MARGIT. - Tavet eo ar barr, Aotrou, ne ra bremañ nemet un ailhenn.

KARIN (en he c'hoazez war ar gourvez-vank e-kichen Halfoorson). - Va digarezit c'hoazh ur wech, Ingmar, ur vezh eo din degemer ken fall em zi ur c'heneil evel doc'h, met petra fell deoc'h, en amzer a ren, e rankomp bevañ evel peorien.

OESTERMARK (da Vargit, krog da zastum an tasoù-kafe). - Ya, Margit, pe voc'hach hoc'h eus diskennet din ? Blaz ar gwelien ha liv ar braoued a zo warnañ, c'hoant hoc'h eus 'ta da gontammiñ un den kozh ?

MARGIT. - Evel-se 'mañ, Aotrou kaezh ! Nag evit aour nag evit arc'hant ne gaver mui kafe mat d'aozañ. Allas, ne ziuon na te na kafe evel spoue e skeud ar sapr war hor menezioù.

Mont a ra er-maez gant he zasoù.

HALFOORSON. - «An holl draoù a ya ganto ! » hervez ma lavar ar bobl.

OESTERMARK. - Ha gant gwir abeg. Hogen, mar bijen me va mab-kaer ne vefe amañ dienez a netra. Bez' e vefe bara a-leizh, kig, likur, kafe, ha me oar.

LINDBLAD. - Dal 'ta ! ha digant piv an diaoul ho pefe ar madoù-se ?

OESTERMARK. - Digant Heimschlag.

LINDBLAD. - Biskoazh kemend-all ! Plegañ a rafec'h 'ta da vevañ diwar aluzon rener ar Gestapo ? C'hwi, ur brogarour ken ferv ?

123

OESTERMARK. - Ya 'vat ! Lemel e dra digant al laer. N' eo nag ur si nag un taol-kaer, evel ma teu gant kouerien hor c'horn-bro.

LINDBLAD. - Ret mat eo din kemer digantañ arc'hant hag ur voestad segalennoù ur wech en amzer, ha c'hoant bras am bez d' o zeurel e-kreiz tre e zaoulagad, met goulenn digantañ tra pe dra, nann, nann, biken ne rin se, a drugarez Doue !

HALFOORSON. - Ha peseurt den eo da glañvour ?

OESTERMARK. - Heimschlag ? Ur ramz, emichañs, a vent gant Holophernez, ur pikol blonegenn gwintet war zaou biped hir ha tev, e-giz Bismark pe Ludendorff, ha beogadenn a dle leuskel, gwashoc'h eget ur porc'hell pa vez an troc'her-moc'h o plediñ gantañ.

LINDBLAD. - N' eo ket 'vat, va zad. Bez' eo Heimschlag un tammig gogez a dregont vloaz, ur floc'hig leun a ardoù, gant ur vouezhig flour hag ur mousc'hoarzh hegarat-tre. Muioc'h a c'hwez-vat a vez gantañ eget gant ur goantenn gwall-vrudet ; a-wechoù zoken e fell din mezevenn pa vezañ war e dro. Bez' ez eus en e gambr ur bern bleunioù evel dirak teltenn ar Sakramant...

KARIN. - Ha gwir ? Ur pezh kriz eveltañ, gleb touilh gant daeroù ha gwad hor c'henvroidi ?

LINDBLAD. - Ya, Karin, ha diouzh e glevout, e vrasañ dudi a vez sellout ouzh e zastummad kozh boestoù chimik ; bemdeiz, emezañ, e kresk an niver anezho, hag aon en deus rak bezañ dall, o vezañ ne c'hellfe ken gwelout na merat an teñzor-se.

HALFOORSON. - Poan am eus o krediñ ar seurt traoù...

LINDBLAD. - Geo ! ha bamet e chomis da c'henaouegiñ war dreuzoù e gambr an deiz kentañ e teuis d' e vete. O redek edo war-lerc'h e vevel, rak strivañ a rae hemañ da lazhañ ur wenanenn dihentet, ha derc'hel a rae Heimschlag da vesteodiñ : « En anv Doue, Fritz, emezañ, diwall da c'hloazañ ar paour kaezh loenig ! »

124

OESTERMARK. - Kerse eo ganin, dre ma n' on ket mezeg evit an daoulagad. Kaset am bije prim-ha-prim an Aotrou-se d' an ifern da sellout pet boest chimik en deus ezhomm an diaoul pa fell dezhañ enaouiñ e dan.

KARIN. - Ha da be vad ? Dougen ar boan evit ho taol a rafe ur c'hant tud d' an nebeutañ, distrujet ganto ha marteze e teufe da ren ar Gestapo ul loen kalz krisoc'h hag akuitoc'h eget Heimschlag.

OESTERMARK. - Piv ' oar, Karin ?... Sell, lazhet eo bet hor c'habiten Magnus, ha ne dalv ket Magnus Vras, ha pell ac'hane zoken, an hini hon eus dibabet en e c'houde, evitañ da vezañ un den dizaon hag ampart-tre.

HALFOORSON. - Ya, Magnus Vras, bez ' oa hennezh ur mailh, Doue d' e bardono !... Bete-vremañ n' on ket evit intent dre be stumm o deus gallet e bakañ, p' edo o tont eus ti danvez e wreg. Gwerzhet eo bet, moarvat, gant un trubard.

OESTERMARK. - Pe gant ur c'hast bennak, rak er mare-mañ, e ranker diskrediñ war verc'hed 'zo, muioc'h c'hoazh eget war ar baotred. (Aet eo Karin en he sav, kerzhout a ra etrezek un armel-levrioù, hag eno e van d' ober an neuz da lenn.) Olaf, daoust ha takennoù ac'h eus da verañ en daoulagad paotr e wenanenn ?

LINDBLAD. - Ya, bep beure ha bep noz, hag en tu-hont da se d' ober am bez gwech ha gwech all gant ur strinkell.

OESTERMARK. - Ac'hanta flistr ur binim bennak e gwazhied an amprevan.

LINDBLAD. - Netra aesoc'h, hogen ne don ket e sell d' ober diouzh hoc'h ali. Arabat eo d' ur mezeg lazhañ e glañvour, ha pa vefe e vrasañ enebour.

HALFOORSON. - Gwazh a se ! rak a drugarez d' ar c'hanfard-se, ret eo din en em ziskouez e-touez an dud e-giz-mañ, treuzwisket ha heñvel ouzh ul lakepod. Dec'h ar beure, da skouer, p' edon o tremen dirak ar c'hoc'hu, e stagas ur vaouez da huchal warnon : « Selaou 'ta, kac'h-moudenn, emezi, ro dorn din da wintañ ar vannad pesked-mañ war va c'harr bihan ». Graet am eus he c'hoant, evel just, hag he deus bet ar vadelezh da lakaat un tammig gwerzh-butun e palv va dorn...

125

KARIN (en ur zistreiñ war e du). - Daoust ha kemeret hoc'h eus hec'h arc'hant ?

HALFOORSON. - Na petra 'ta, Karin ? N' am boa ket gounezet va gopr ? Gwall-danav e vez dalc'hmat va yalc'h, evel ' ouzoc'h.

LINDBLAD. - Arsa, Ingmar, pet gwech am eus lavaret dit : « M' ac'h eus ezhomm da gaout arc'hant, pe n' eus forzh petra all, a-walc'h eo dit va... »

HALFOORSON. - Tav, Olaf, tav ! Diegi am bez o taoubenniñ va nesañ. Ha petra vern ?... A-barzh nemeur e paouezin da c'houzañv, ha gwell a se, rak n' on ket evit

padout gant ur vuhez evel-hen. Ya, kent na vo pell, hervez ma touas din ul lennerezh planedennoù, e vin...

OESTERMARK. - Petra ' lavarit-hu, Halfoorson ? C'hwi, ur mailh gouiziek, a gredfe ul lennerezh planedennoù ?

HALFOORSON. - Ha petra 'virfe, Kont ? Da bep den e stultenn. Dastum a ra Heimschlag boestoù chimik, darn all a stag gant balafennoù eus ar broioù tomm, pe gant timbroù kozh... Ar skiantoù amguzh, setu aze va zu gwan, ha pa soñjan...

Dont a ra tre Margit.

MARGIT. - Emañ seizh eur o paouez da seniñ, Aotrounez.

OESTERMARK (en e sav). - Poent eo dimp 'ta tostaat.

HALFOORSON (o vont ivez en e sav). - Amzer hoc'h eus. N' ho po d'ober nemet ur pennadig-kerzhout ; gallout a reot mont bete du-hont war ho troad hag a-zoug ho kamm.

LINDBLAD. - Ha pelec'h e vo an dro-mañ ar vodadeg ?

126

HALFOORSON. - E vanell ar Gigerien, a-dreñv ar Skol-Veur, en ur stal-labour e don ar porzh, e ti ur mouler.

LINDBLAD (en ur vont en e sav). - Ret eo din ivez mont war-dro an Aotrou Heimschlag, hag hoc'h ambroug a rin, va zad, rak ar vanell-se a zo war va hent.

HALFOORSON. - Arabat eo din bale er straed gant Aotrounez gwisket kaer ha dereat evel doc'h ho taou. Diskenn a rin gant diri ar gegin, panevet da se e vefe ho porzhier e-tailh da grozal din : « Eus pelec'h an tanfoeltr e teuez-te gant da votoù lous, hailhevod a zo ac'hanout ? »

OESTERMARK (o treiñ war-du Halfoorson). - Ho tigarez, Halfoorson, ankounac'haet am eus adarre niverenn chomlec'h ar mouler. Setu petra ' eo koshaat !

HALFOORSON. - Eizh ha daou-ugent, banell ar Gigerien, e don porzh ur mouler. Kenavo ar c'hentañ, Karin, ha mar na don ket tonket d' ho kwelout c'hoazh ur wech, dalc'hit koun eus ar prederour Halfoorson, marvet evel meur a hini evit e vro.

KARIN. - Petra eo deoc'h, Ingmar, en em chalañ e-giz-se ?

HALFOORSON. - En em chalañ, emezoc'h ? Ne ran ket avat, met faezh on o vevañ dindan guzh, ha m'emañ ar wirionez gant va lennerezh planedennoù, biken ne vin tapet ez-vev gant an enebourien. « Va buhez, va brud en dorn Doue », setu aze, kwita, gerioù ardamez ho kendadoù Oestermark ? Va buhez-me ha va brud a zo em dorn... Kenavo, va flac'hig... (Pokat a ra da zorn Karin. En ur dremen dirak Margit, e sav e vrec'h d' an nec'h e-giz ur c'hlezeiataer roman dirak an Impalaer). Ave, Margit, moriturus te selutat

MARGIT. - Ya, ya, Aotrou, na rit gwad fall, kendalc'hit da c'hoarzhin ha da farsal...

Mont a ra Halfoorson er-maez dre an nor dehou, e-keit m'emañ ar C'hont hag e vab-kaer o vont kuit dre logell an tu kleiz.

127

MARGIT (en he c'hoazez war ar gador-vrec'h). - Selaou 'ta, Karin, petra ' vefe mat din aozañ arc'hoazh da verenn ?

KARIN. - Va Doue ! emaut adarre o komz eus boued, ha ni o paouez da gaout ur pred ken treut. Begad ebet n' en deus debret Olaf, koulz eo lavarout.

MARGIT. - Gout' ouzon, met n' on ket kiriek.

KARIN. - Ha klevet az pefe unan bennak o klemm ?

MARGIT. - Ma ! pesked ez on e sell da brenañ, ha marteze e vo ganto leizh-kof, daoust dezho bezañ dreinek. Ha mar kavan un tammig bleud, ha daou pe dri vi, e torloin ur wastell, evel ma teuio e teuio...

KARIN. - Dit eo da welout... (En he c'hoazez war vrec'h ar gador.) Truez am eus, Margit, eus va faout kaezh pried. Ne vez ken e benn gant ar c'hlañvourien na gant e vicher. Kildreñ a ra el liorz den ne oar pegeit, evel un ene hirvoudus. Ar peurliesañ, ne gousk takenn en noz, ha degouezhet eo din en em gavout warnañ, en e goazez amañ ouzh e daol-skrivañ, hag eñ o tifronkal gwashoc'h eget ur c'hrennard.

MARGIT. - Ya, n' on ket souezhet. Ha te, Karin ?

KARIN. - Me ?

MARGIT. - Ya, va flac'hig... N' eus ket pell c'hoazh... Met diwall da grediñ emañ o tamall dit tra pe dra... n' eus ket pell, a-dal ma veze klañv da vab, p' en em gave zoken diaes un nebeudig, ne bades ket gant ar boan-spered, ha bremañ, setu...

KARIN (en he sav). - ...bremañ, kwita, morse ne weler ac'hanon o skuilh daerou nag o leñvañ ? Ur vamm griz, ur vamm digañv on, a gred deoc'h ?... N' eus forzh, noz ha deiz e vez atav va spered gant Erik, ha pediñ a ran a-greiz kalon evit va faotr bihan. Met ne ran ket eveldeoc'h ; n'eo ket evit ur bugel aet da anaon e kendalc'han da bediñ Doue...

MARGIT (en he sav). - Karin ! neuze 'ta spi ac'h eus c'hoazh da... ?

128

KARIN. - Tavomp gant se ! Dont a ri deiz pe zeiz da c'houzout ar Wirionez. Da c'hortoz, pled evel boaz gant hor bevañs, frit pesked da verenn, ha dorlo ar gwestell a blije d' Erik. Prestig marteze e teuyo adarre d' ober e lipous en-dro dit...

MARGIT. - Ne dout ket oc'h huñvreal, va merc'hig ?

KARIN. - Peoc'h war se, pa lavaran ! Diwall da gomz eus kement-mañ da zen ebet, na zoken da Olaf, rak o vezañ ma...

Klevout a reer ur c'hloc'hig o seniñ er rakkambr.

MARGIT. - Va Doue ! piv ' zo aze ken diwezhat ?

KARIN. - Kae da welout.

Mont a ra Margit er-maez dre al logell met hogos diouzhtu e teu war he c'hiz.

MARGIT. - Bez eus amañ un Aotrou, ha c'hoant bras en deus da gomz ganit.

KARIN. - Pe Aotrou ?

MARGIT. - N' ouzon ket ; ur c'heneil a gozh, emezañ.

Dont a ra tre Von Wullfen. N' eo ket gwisket gant e zilhad soudard ha dougen a ra war goubl e vrec'h ur vantell disglav.

WULLFEN. - Nozvezh vat deoc'h, Karin. Penaos emañ ar bed ganeoc'h.

KARIN. - C'hwi eo ?

WULLFEN (en ur ziskenn d'an traoñ). Ya, kant vloaz zo n' am boa ket gwelet ac'hanoc'h. Ho pediñ a ran d' am digareziñ, dre ma 'z on deut d' an eur-mañ d' ho tregasiñ, met diredet on d' ho kweladenniñ, kerkent ha m' am eus kaset va labour da benn ; da bep hini, 'vel ouzoc'h, e vicher.

MARGIT (e-tal an nor dehou). - Karin, te pe gafe. petra ' vo degaset d' an Aotrou ?

129

WULLFEN. - Nag an eil nag egile, trugarez ! Koaniet am eus, ha netra ne fell din nemet adgwelout Karin ha komz ganti eus gwechall-gozh.

Mont a ra Margit er-maez.

KARIN (en ur vont dezhañ diouzhtu, drouk enni). - C'hwi, em zi ? Gwall dichek ho kavan, Aotrou Von Wullfen !

WULLFEN. - Peoc'h, Itron ! A-benn ur pennadig e c'hellot krozal din kement ha ma karot, met kent stagañ gant ho rebechoù bec'h d' am labour !... Piv ' eo an druilhek gant barv ha blev hir a zo o paouez mont er-maez ho porzh ??

KARIN. - O c'hedal e vezit 'ta atav en-dro dimp ?

WULLFEN. - Nann ; ezhomm am boa da c'houlenn diganeoc'h un draig, met ret mat e oa din gortoz ken na vije aet ho pried war dro e glañvour Heimschlag, ha goude ma tremenas dirazon ho tad hag ho ten, e tegouezhas din parañ va daoulagad war an druilhek-se. Piv eo hennezh, Karin ?

KARIN. - N' eus bet druilhek ebet amañ ; n'on ket boaz da zegemer ar seurt tud.

WULLFEN. - Tavit gant ho kevier, mar plij ! Evitañ da vezañ dineuziet ha treuzwisket mat a-walc'h, am eus anavezet war an taol ar mestr-kelenner Halfoorson, prederour holl-vrudet. Alies e vezen pedet gwechall d' e di.

KARIN. - Diouzh ho klevout, manet oc'h gwall drugarezus en e geñver.

WULLFEN. - Hervezon, n' eus nemet daou rummad tud hepken e-pad ar brezel : ni, da lavarout eo, an Alamaned tonket da ren ar bed, hag ar re all, gouestlet da vezañ gouzilh dindan hon treid-ni... Tizh ' oa, moarvat, gant an Aotrou Halfoorson, mont d' ar red e lec'h ma tle en em vodañ henozh renerien ar strolladoù a-enep dimp ?

KARIN. - Va Doue ! gout ouzoc'h 'ta zoken kement-se ?

Mont a ra en he c'hoazez war ar gador-vrec'h, a-dal d'an arvestourien.

130

WULLFEN. - Ya, ha meur a dra all ouzhpenn, a drugarez d' un toullad kenlabourerezed evel doc'h. Pelec'h e vo ar vodadeg ?

KARIN. - Klaskit hoc'h unan, pe kit da c'houlenn digant ur genlabourerez all.

WULLFEN. - Bezit war evezh, Itron ! Mamm ebet nemedoc'h n' he deus ur mab em skilfoù, ur mab chomet bev, daoust ma 'z eo bet dija e anv embannet war roll ar re lazhet, ur mab, Itron, savetaet ganin-me dre guzh ouzh ar re a-us din, ha p' edod war var da denañ warnañ. Emañ e vuhez em dorn, un neudenn voan-voan, hag an neudennig-se, a c'hellan he zroc'hañ pa garin... (Ger ebet ne lavar Karin.) Kerse a vo ganeoc'h ! (En ur ziskouez ar skeudenn.) Mat a reot arc'hoazh skoulmañ ur seizenn du ledanoc'h en-dro da boltred ho mab, rak poent a vo deoc'h dougen e gañv hep ober an neuz, ha da vat, evel m' eo dleet...

Kerzhout a ra etrezek ar rakkambr.

KARIN (en he sav). - Gortozit !

WULLFEN. - Na rit ket din koll amzer, Itron. Pelec'h e vo henozh ar vodadeg ?

KARIN. - Va Doue ! va zad a vo du-hont ivez !

WULLFEN. - Gwazh a se dezhañ ! Komz a reot, ya pe get ?... Pelec'h ?

KARIN. - E vanell ar Gigerien, a-dreñv ar Skol-Veur, e ti ur mouler, en ur stal-labour e don ar porzh.

WULLFEN. - Ha niverenn an ti ?

KARIN. - Eizh ha daou-ugent.

131

WULLFEN. - A zo mat ! (Stagañ a ra da gomz dre bellgomzer en alamaneg, met fentusat tra ! kel lies tro ma teu dezhañ lavarout « Herr Oberst » (Aotrou Koronal) e taoubleg en ur stekiñ seuliou e votoù an eil ouzh egile, evel pa vefe oc'h ober chiboudig dirak e vestr Hitler.) *Allo, das Postamt ?... Bitte, null, drei-drei und dreissig... So !... Gut !... Herr Heimschlag da ?... Hier, der Major, Freiherr von Wullfen, zum Befehl, Herr Oberst !... Heute abends, bin ich zufällig über den Professor der Philosophie Ingmar Halfoorson hergefallen, den längs von unseren Spürhunden vergebens getrieben worden ist... Jawohl, Herr Oberst, ich habe diesen Übeltäter vertrefflich entlarvt, obgleich er sehr geschickt verkleidet war... Bitte schön, Herr Oberst ?... Selbstverständlich ! ich weiss auch dass der Professor der Terroristenversammlung beiwohnen muss... Jawohl, Herr Oberst, ich weiss gleichfalls wo diese Versammlung stattfinden wird... Keineswegs, Herr Oberst, dieser Mal nicht neben an der Kavallerienreitbahn, so wie vor kurzen, sondern in einer andern Richtung der Stadt, nämlich : auf dem Metzgergäschen, bei einem Drücker, Hausnummer acht und vierzig... Ja, Herr Oberst, acht und vierzig, im Werkstatt am Ende des Hofes... Ja, jetzt soll die Versammlung eröffnet werden und wenn man sofort einige Feldgendarmen mit Ihren Leuten dorthin absenden will, mag es sein dass... Ach so ?... Sie sind selbst gesonnen alles zu tun ?... Ganz richtig, Herr Oberst... Aber nein, Herr Oberst... das ist nicht der Rede wert... Ich ?... Danke schön, Herr Oberst !... Auf Wiedersehen, Herr Oberst ! Heil Hitler !... (1)*
(Lakaat a ra ar pellgomzer en e lec'h.) Graet eo an taol !... (Da Garin en ur dennañ ul lizher eus e c'hodell.) Ha setu amañ ho kopr, ul lizher a-berzh ho mab Erik. (Diframmañ a ra Karin al lizher eus dorn ar Major, met tremen a ra hep digeriñ ar golo.) Dal 'ta, n' eo ket mall ganeoc'h gouzout penaos emañ ar bed gant ur paotrig ken karet ?

(1) Allo, an ti-post ? Mar plij, niverenn 03-33... Ya... Mat !... An Aotrou Heimschlag ?... Amañ, ar Major von Wullfen, en ho kourc'hemenn, Aotrou Koronal !... Degouezhet eo din henozh en em gavout gant ar mestr kelenner Ingmar Halfoorson, klasket pell 'zo gant hon archerien... Ya, Aotrou Koronal, fraez-mat am eus anavezet an torfedour-se, evitañ da vezañ treuzwisket eus ar c'hentañ... Penaos e lavarit-hu, Aotrou Koronal ?... Ya, evel just ha gout' ouzon ivez e tle ar Professor mont d' ar vodadeg an Derroristed... Ya 'vat, Aotrou Koronal, gout ' ouzon pelec'h e tleont en em vodañ. Nann, Aotrou Koronal... Ar wech-mañ n' eo ket e-kichen ar Skol-varc'herez evel an dro-all, met e penn all ar gêr, da lavarout eo, e vanell ar Gigerien, e ti ur mouler, niverenn 48... Ya, Aotrou Koronal, 48, en ur stal-labour e don ar porzh... Ya, bremañ e tle an dalc'h en em zigeriñ ha mar bije kaset du-hont raktal un toullad archerien a-gevret gant ho tud, moarvat e vije... - Ya, aotrou Koronal... e sell oc'h da bleidiñ hoc'h unan gant se ?... Evel just, Aotrou Koronal... Nann, Aotrou Koronal, ne dalv ket ar boan komz eus... Me ?... Trugarez deoc'h, Aotrou Koronal... Kenavo ar c'hentañ, Aotrou Koronal... Hell Hitler !..

132

KARIN. - Lenn a rin e lizher kerkent ha ma viot aet kuit... Roet ho poa din ho ker ofiser, Aotrou Major, ho ker denjentil, Baron von Wullfen : « Mar grit

marc'had ganin, emezoc'h, e viot laosket da vont d' ar gêr ha den ne zeuio morse d' hoc'h hegasiñ ». N' am boa ket 'ta gwerzhet a-walc'h a dud ?

Mont a ra Wullfen en e goazez war ar gador-vrec'h ha stagañ a ra da danañ ur sigaretenn.

WULLFEN. - Dindan ho toenn hag e pep lec'h emañ an trec'hour evel er gêr ; dre se e c'hellan diskuizhañ war va flae en ur vutunat... Gwir eo, roet am boa va ger. Hogen, e-kerz ur brezel, mezh ebet n' am bez o c'hoari un taol-yud bep tro ma vez meneg eus mat va bro. Keit ha ma chomo bev ho pugel, e viot dleourez din.

KARIN. - Ha pelec'h emañ bremañ ar paour kaezh paotr ?

WULLFEN. - Rankout a ran tevel war se, met yac'h mat eo, ha spi am eus da...

KARIN. - Abalamour da betra hoc'h eus graet embann e anv war roll ar re varv ?

WULLFEN. - Ret mat e oa din tremen dre eno. Digant den n' am boa goulennet aotre da vezañ ken madelezhus en e geñver. Un tammig gwidre eus va ferzh, ha setu eno...

KARIN. - Fiziañs ebet n' am eus ennoc'h, ha marteze emaac'h adarre o tibunañ gevier.

WULLEN. - Hag al lizheroù a gasan deoc'h ?

KARIN. - Allas, bez' eus tud ampart, e-tailh da zevrezañ skritur n' eus forzh piv.

WULLFEN. - Ha kavout a ra deoc'h n' eo ket heñvel skritur al lizheroù ouzh hini ho mab ?

133

KARIN. - N' eo ket gwall heñvel.

WULLFEN. - Ataoe, teñval eo ar c'hav ; fall eo, emichañs, e damm kreion, ha dreist-holl rankout a ra skrivañ ar primañ ma c'hell gant aon rak bezañ tapet. Evel just, difennet groñs eo ouzh ar brizonidi reiñ keloù d' o c'herent...

KARIN. - Ha pegoulz e teurvezot d' an diwezh e leuskel da vont d' ar gêr ?

WULLFEN (en ur vrizhc'hoarzhin). - ...ha klask a reot raktal an tu d' e gas e-maez ar vro, ha diwar neuze e viot gouest da dremen lost al leue dre va genou ?... Nann, nann, Itron, ret e vo deoc'h gortoz. Gwech ha gwech all ho po c'hoazh d' ober ganin.

KARIN. - Taolit pled da sachañ re feuls war ar gordennig !

WULLFEN (en ur sevel en e sav). - ...bete gouzout na dorfe ?... Bez eus en ho yezh ur c'hrennlavar :

A rank kaout aon rak bezañ touzet...
N' eo ket ar bleizi, met an deñved

Ho pediñ a ran da brederiañ war gerioù ken fur... (Tapout a ra e vantell ha daoublegiñ a ra dirak Karin.) Kenavezo 'ta ar c'hentañ gwelet, Itron.

Astenn a ra houmañ he brec'h da ziskouez dezhañ dor ar rakkambr, ha mont a ra ar Major er-maez en ur vouskanañ.

KARIN (en ur sellout ouzh skeudenn he mab). - Erik, va faotr bihan, ha krediñ a raio biken da vamm parañ he selloù warnout goude kement-mañ ? (Stagañ a ra da zigeriñ he lizher, met rankout a ra paouez rak klevet he deus unan bennak o tont en ti. En em ziskouez a ra he den e don al logell.) Te, Olaf ?... Ken

abred-mañ ?

Strivañ a ra da guzhat al lizher a-dreñv he c'hein.

LINDBLAD (en ur vont etrezek an daol-skrivañ). - Ya, aet eo, emezo, an Aotrou Heimschlag war e c'hiz d' e vurev. N' emañ ket henozh e spered na gant e zaoulagad na gant e vouestoù chimik. Alies a-walc'h e c'hoarvez gantañ evel-se.

134

KARIN (en he c'hoazez war ar c'hourvez-vank). - Ha bep tro e tegouezh da veur a hini bezañ wazh eus e labour-noz.

LINDBLAD. - Anat dit... (En ur danañ ur segalenn.) Ha piv an daonet eo an den am eus gwelet o tiskenn a-ziwar hor pondalez ?

KARIN (nec'het bras). - Piv ?... ur... c'heneil gwechall-gozh ; ur c'heneil **er** c'houlz ma oan plac'h yaouank.

LINDBLAD (en e goagez, en ur furchal tiretenn an daol). - Pe anv en deus ?

KARIN. - Axel.

LINDBLAD. - Axel penaos ?

KARIN. - Axel... Oxenstiern.

LINDBLAD. - Biskoazh n' az poa komzet anezhañ.

KARIN. - Pell 'zo n' en doa ket roet keloù ; ne ouien ket zoken ha bev oa betek-hen.

LINDBLAD. - Ha pelec'h ac'h eus graet anaoudegezh gantañ ?

KARIN. - E... Skol-Veur, p' edon war va studi.

LINDBLAD (o vont hag o tont en ur vutunat, gant e zaouarn en e c'hodelloù). - Selloù fall a zen en deus, ha kasaus eo e vousec'hoarzh... N' eus forzh, gallout a rafe e bediñ un deiz bennak da verniañ.

KARIN. - Ha talvout a ra ar boan, Olaf ?

LINDBLAD (en ur hejañ e skoaz). - Va feiz, gwir eo, gwall baour e vez an dinell amañ, ur pennad 'zo.

KARIN. - N' ac'h eus debret tamm da goan. Yac'h out ?

LINDBLAD. - N' am boa ket naon. (Chom a ra da sellout outi.) Klev 'ta, Karin, livet fall out, ha gwall ruz e kavan da zaoulagad. Gouelet ac'h eus ? Am eus aon bras, n' eo ket bet dudius-tre da gaoz gant an Aotrou... penaos e rez dioutañ ?

135

KARIN. - Oxenstiern... Axel Oxenstiern.

LINDBLAD (en e goagez en he c'hichen). - Goude holl, den ne vez troet da farsal na da c'hoarzhin er mare-mañ. (Tapet he deus krog en dorn he fried.) Dal 'ta, c'hoant ac'h eus ivez da lenn va flanedenn ? (Stagañ a ra da seniñ kloc'hig ar rakkambr.) Piv a zo o c'houlenn digor ? Tra pe dra, emichañs, en deus ankounac'haet da geneil ar Skol-Veur.

KARIN. - Marteze ; bez ' oa gantañ ur vantell war e vrec'h.

LINDBLAD (en e sav, en ur sellout en-dro dezhañ). - Mantell ebet ne welañ.

Kregiñ a ra ar c'hloc'hig da seniñ dibaouez ha skeiñ a reer zoken a-

daolioù treid war an nor.

KARIN (en he sav). - Alamaned a dle bezañ aze.

LINDBLAD. - Ya, den nemeto ne gredfe skeiñ ken didruez.

Skeiñ a reer gwashoc'h c'hoazh.

KARIN. - Daoust ha bouzar eo Margit ?

LINDBLAD. - Mat e rafen digeriñ raktal, bete gouzout na dorfent an nor.

E-keit m' emañ he den er rakkambr, e teu Karin a-benn da glenkañ al lizher e-mesk al levrioù en armel nesañ.

MARGIT (o tont tre dre an nor-dall). - Arsa, piv ar foeltr a ran an dourni-se ?

Dont a ra tre Olaf, kazel ha kazel gant e dad-kaer. Dimp da welout, emañ ar C'hont war var da semplañ ha berr spontus eo warnañ. Un tog du a zo war e benn ; dougen a ra ivez ur vantell-hañv ha bez eus en e gerc'henn un dro-c'houzouk seiz gwenn.

KARIN. - En anv Doue, va zad, petra ' c'hoari ganeoc'h ?

136

OESTERMARK. - Gortoz, Karin... ret eo din... da gentañ... azezañ... rak krenañ... a ra dindanon... va divhar...

A boan vras e teu ar gerioù e-maez e c'henou ; sikour reont ar paotr kozh da vont en e goazez war ar gador-vrec'h.

KARIN. - Met petra ' zo c'hoarvezet ?

LINDBLAD. - Ha bez eus tud o redek war ho lerc'h ?

MARGIT. - Roit dezhañ da vihanañ amzer da dennañ e alan ; ne welit ket emañ dare da vougañ ? Ez 'an diouzhtu, Aotrou, da gerc'hat ur banne gwin-ardant ; ne raio ket droug deoc'h evañ un dakenn.

Mont a ra buan er-maez.

OESTERMARK (en ur stlepel gant herr e dog pell dioutañ). - Flatret omp bet, ha setu eno !

LINDBLAD. - Flatret ?

OESTERMARK. - Ya, gwerzhet, mar deo gwell dit... Daouzek bennak a dud a oamp du-hont... Ranket hor boa gortoz ul lajad, rak ne oa ket erru c'hoazh Halfoorson ; un distro, emezañ, en doa graet, dre evezh, evel just... Ne oamp ket peurazezet, setu ma tiredas mab ar mouler en ur vlejal a bouez e benn : « Forzh ho puhez, emezañ, emañ an Alamaned war va seulioù... » Hag eñ da vorailhiñ an nor-dal. Allas, n' en doa ket lavaret mat e c'her ma stagas archerien, pe soudarded, pe me oar, da zrailhañ ar prenestroù a-daolioù koad-fuzuilh : « Ho taouarn d' an nec'h, emezo, anez-se !.. » Neuze e dapas Halfoorson krog en e bistolenn, ha leuskel a reas un tenn e korn e dal. Setu diouzhtu ar soudarded o tenañ warnomp hag ar vrogarourien warno ; e berr komzoù, ul lazhadeg hag ur safar euzhus...

LINDBLAD. - Ha c'hwi, va zad, e pe stumm hoc'h eus gallet en em zibab ?

Dont a ra tre Margit gant ur werennad hini-kreñv.

137

OESTERMARK. - Penaos am eus sachet ganin va skasoù ? Ataoe, skaret am boa raktal war-lerc'h mab ar mouler, dre un nor vihan e don ar stal-labour. En em gavout a

ris 'ta en ul liorzha ha goude, lammat a ris en ul liorzha all, dreist ar c'harzh, ken ouesk hag ur c'hrennard. Eno, e reas sin din un Itron da bignat en he zi dre ar prenestr. O lenn ur gelaouenn edo ar vaouez-se ha me da ziframañ ar gelaouenn diouzh he daouarn, hag er-maez diouzhtu, hep lavarout dezhi na trugarez, na kenavo...

LINDBLAD. - Petra, e straed ar Gigerien, en arvar da vezañ paket ?

OESTERMARK. - Ya, er-maez war va flaen, en ul lenn ar gelaouenn, kuit a sellout en-dro din, evel ur c'hoziad direbech o vont d' ober ur valeadenn goude koan. Ha daoust ma oa e-leizh a soudarded hag archerien er vanell, den ne daolas fed ouzhin. Hogen, anat deoc'h, a-dal ma 'z on bet pell a-walc'h diouzh al loened-se, em eus kemeret va lañs ha deut on d' ar gêr ken na findaone va zreid.

LINDBLAD. - Hag ar re all ?

OESTERMARK. - Lazhet, moarvat, pe gaset d' an toull. Arc'hoazh ar beure e vimp abred a-walc'h da c'houzout.

LINDBLAD. - Bet eo 'ta ar paour kaezh Ingmar den d' e c'her ?

MARGIT. - Aet eo an Aotrou Halfoorson da anaon ? Doue d' e bardono ! (Ober a ra sin ar groaz.)

OESTERMARK. - Drouksantout a rae ur pennad ' zo edo war var da gimiadiñ diouzh ar bed-mañ. Krog on da grediñ e tegouezh d' al lennerezed planedennoù lavarout gwech ha gwech all ar wirionez.

LINDBLAD. - Gwerzhet hoc'h bet, a gav deoc'h ?

OESTERMARK. - Hen touiñ a rafen, ha marteze un teod bresk bennak a zo kiriek da gement-mañ, kaer am eus erbed an eil hag egile da vezañ dalc'hmat war evezh : « Paotred, emezon, n' omp ket o c'hoari mouchig-dall, hon irienn a zo un dra arvarus tre ».

MARGIT. - Na rit ket gwad fall, Aotrou, ha deuit d' ho kambr ; prest eo dija ho kwele. Sentit ouzhin, ha lemit ho mantell.

138

OESTERMARK. - A c'hrad vat, Margit, ha dreist-holl ar seizenn-mañ, rak herlinkat a ra va gouzoug evel p' he defe kroget ennon ur sardonenn.

Lemel a ra e dro-c'houzoug. hag he reiñ a ra d' ar vatezh.

MARGIT. - Va Doue, toullet eo an danvez, ha diwadañ a ra ho kouzoug.

Betek-hen e oa manet Karin dilavar, he c'hein harpet ouzh an daol, met bremañ e tosta prim d' he zad.

KARIN. - Petra ? gloazet eo va zad ?

LINDBLAD. - Diwallit ho tiv, tec'hit alese, ma sellin ervat... (Daoulinañ a ra dirak ar paotr kozh. Goude ur pennadig.) Ya, tennet o deus warnoc'h... Dre eurvad, n' hoc'h eus nemet ur skrapadenn... N' eus forzh, diskouezit din ho torn, ma tastourniñ ar wazhienn-veud... Un tammig terzhienn ho po, ha ret e vo deoc'h mont d' ho kwele evel ur paotr-mat. (Mont a ra en e sav.) Margit, bez' eus c'hoazh dour bervet ?

MARGIT. - Siwazh, Aotrou, krog eo da glouariñ.

LINDBLAD. - Unvan eo din, gant ma 'z eo bet bervet. Degasit amañ ur podad-mat, e-keit ma redin d' am burev da gerc'hat ar binvioù hag an traoù am eus ezhommm.

Mont a ra Margit er-maez.

KARIN. - Olaf, lavar din ar wirionez ; n' eus arvar ebet ?

LINDBLAD. - Nann, nann, kignet eo bet ar c'hroc'hen, ha netra ken. Met gallout a reomp trugarekaat Doue evit an taol-degouezh-mañ ; mar bije aet an tenn un nebeudig donoc'h, en divije troc'het krenn gwazhienn vras ar gouzoug, ha kollet en dije da dad e holl vannac'hig gwad.

Mont a ra er-maez a gammedoù bras.

OESTERMARK (da Garin). - Dal 'ta, va flac'h, goude ma 'z eo bet lemet da vab diganit, war-nes taol out bet da zougen da dad d' ar vered.

KARIN (en ur zaoulinañ dirazañ). - Va zad, va zadig paour !

OESTERMARK. - Peoc'h, merc'hig, peoc'h ! Bev-buhezek eo c'hoazh Oestermark gozh... (en ur ober kaezhig da Garin.) Ya, gwerzhet omp bet... Ha gant piv ?... Tagañ a rin an amprevan-se, mar degouezh din e dapout, ha goude ma vefe ur c'heneil, ha zoken unan eus va c'herent nesañ...

Stagañ a ra Karin da zifronkañ. Dont a ra tre Margit gant he dour ha Lindblad gant e vinviou.

AR OUEL

DIELLOU EUIT ISTOR AR VRO

gant B...

E niverenn 83 « Al Liamm » hon eus embannet un toullad lizheroù skrivet gant Frañsez VALLEE da F. DEBAUVAIS. Marteze e vo dudius d' hon lennerion kavout amañ da heul un nebeudig lizherioù bet skrivet (1) gant DEBAUVAIS da VALLEE e 1936, en ur mare ma oa pennrener Breiz Atao, gwasket, muioc'h eget biskoazh gant ar c'hleñved, an diouer a arc'hant hag a skoazellerion. Fromus int, en gwirionez...

I

30/6/36.
Kenvroad ker,

Degouezet eo ganin eul lizer digant an Aotrou Besnier (2). Emañ hor paper-emgleo e ti an « enregistrement » e Roazon. Kaset e vo d'eoc'h a-benn eun nebeut deiziou.

Lenn a reot ar galv a gasan d'eoc'h hirio. Marteze e c'hellot respont d'eomp en eur rei da Vreiz Atao eun darn eus al leve bloaveziek a vezo roet d'eoc'h gant an ti-moulerez, evit ar geriadur ?

Kalet eo an emgann hon eus boulc'het ennañ, c'houi 'oar ! Emaomp bremañ war eur « dro ». Mar domp skoazellet e c'hellomp mont war raok. Ma n'omp ket, kollet hor bezo frouez an holl strivadennou hon eus graet, abaoe bloaveziou, hep fallgaloni.

Kredi a ran e rankomp beza skoazellet.
Ganeoc'h.
DEBAUVAIS.

- (1) O lezet hon eus evel m' emaint, gant o fazioù.
(2) Breutaer eus Sant Brieg a oa karget d' ober war-dro aferioù Vallée.

141

Kaset e oa bet gant al lizher-se pemp pajenn roneotet war baper Breiz Atao, Kelaouenn Strollad Broadel Breiz, skrivet e galleg, ha setu perak n' hellomp ket o eilskrivañ amañ, met talvezout a raio ar boan o embann e lec'h all. E traoñ ar bajenn diwezhañ, en deus Debauvais skrivet al linennoù-mañ :

« Spi am eus e c'hellot ober c'hoazh eun dra bennak evit Breiz Atao. Diehan e kendalc'h da stourm evit Breiz hag ar brezoneg. Eur strivadenn nevez a zo da ober. Fizians am eus e c'hellot, c'houi hag hoc'h eus diskouezet d'eomp an hent, dont d'hor skoazella eur wech c'hoaz. Ganeoc'h e karantez Breiz. »

DEBAUVAIS.

II

D' an Aotrou VALLÉE
37, Str. St Benoît
St Brieg

Aotrou ha kenvroad ker,

N' am eus ket gellet tremenn dre St Brieg evel am boa lavaret d'eoc'h an deiz all, e ti an hent houarn.

Bez e felle d'in komz ganeoc'h eus hon aferiou.

1° An emgleo diwarbenn ar geriadur. Kas a ran d'eoc'h unan eus ar paperiou sinet. N'am eus ket gellet kaiera an tamm paper. Koust a rafe 330 lur. Pec'hed e vefe rei arc'hant d'ar gouarnamant gall. Da lavarout gwir, arc'hant n'am eus ket.

Evel m'emañ, an hevelep talvoudegez e deus. Dalc'hit anezan neuze.

2° Ho prof da Vreiz Atao.

Kaset hoc'h eus, eun amzer 'zo dija, eun tamm paper, merket warnan e rofec'h eun darn eus ar pezh a zo dleet d'eoc'h gant an ti moulerez evit ho keriadur. Ho trugarekaat a ran evit ar sonjezon vat-se a greiz kalon. Ret e vefe avat gouzout pegement hoc'h eus sonj rei da Vreiz Atao e-giz-se.

3° Soñj am eus moula war bep niverenn B. A. hiviziken, eun dekvet bennak a c'heriou. N' int ket anavezet hag a vefe mat de lakaat da veza implijet gant an dud. Geriou micherel dreistoll.

142

Ha plijout a rafe d'eoc'h aoza eur roll geriou evit an niverenn da zont ?

Tapet am eus anouedur epad va zro beaj diweza. Skriva a ran d'eoc'h eus va c'hambr.

Spi am eus emao'h yac'h evit ar mare.

Ganeoc'h e karantez Breiz.

DEBAUVAIS.

N. B. - Lenn a ran ho levr nevez : Geriou gallek ha brezonek reizet dioc'h (perag dioc'h ha nan diouz ?) ar ster.

Deskit a ran kalz traou hag e gwirionez talvoudus bras e vo ho levr.

N'oun ket gouziek awalc'h evit burutella ho labour. Va aotreit koulskoude da lavarout unan eus va sonjou :

1° Re a c'heriou brezonek e lakait e kenver ar ger gallek. Sponta ha trelata an dud a ra an doare-se, am eus aon.

2° A-wechou ar ster ne glot ket mat, da skouer :

p. 15. bégayer : gagei, gagouilkat, besteodi, balbouzat, etc.
balbouzat eo : balbutier, bredouiller kentoc'h.

3° Ne gavan ket mat lakaat ar stumm evit ar rannyezou : Treger ha dreistoll Gwened. Poent e ve echui gant an doare-skriva rannyezel. Eur ger : eur stumm ha nann daou pe dri.

Pa vez graet gant geriou gwenedek, ha mat eo ober ganto, skriva anezo diouz an doare skriva unvan.

Klevet am eus e vefemp tost da unvani da vat ar yez, da lavarout eo lakaat ar gwenediz da skriva gant an hevelep doare eget ar re all. Ha kredi a rit emañ an traou o vont da vat war ar poent-se ?

F. DEBAUVAIS
Rue Malaguti - Rennes 5/12/36.

Kenvroad ker,

Ya, klañv oun atao. Ret eo bet d'in chom em gwele epad an 15 devez diweza ; nemet hirio am eus gellet mont beteg an ti moulerez da glask an diou baperenn. Setu int aman.

Grit ar pezh a zo ret. Paour bras omp bremañ ha gant va c'hlenved gwasoc'h c'hoaz an traou.

Ganeoc'h a galon.
DEBAUVAIS.

143

N'hoc'h eus ket kaset d'in roll ar gerioù am boa goulennet ouzoc'h evit ar gelaouenn ?

Talvoudus bras e ve ma teskfe hol lennerien ar gerioù nevez.

* * *

En ur bevare lizher, skriverezet d'an 14/12/36, e c'houlenn Debauvais digant Vallée kas an 330 lur a zo meneg anezho en eil lizher d' « enregistrement » Roazhon. Ha lavarout a ra ouzhpenn : « N'oun yac'h tre c'hoaz ».

Da echuiñ setu al lizher all skrivet diwezhatoc'h gant Debauvais.

D'an 17.1.38

Kenvroad ker,

Trugarez evit ho eil pennad « sell ouz ar yez ». Laouen e vimp moula ken alies ma plijo d'eoc'h seurt pennadoù, talvoudus tre evit pep skrivagner.

Deuet eo beteg ennomp kelou maro an aotrou Ernault. Degemerit amañ hor gourc'hemennou a gengañv evit Akademi Breiz. Eur c'holl bras eo evit ar yez, rak daoust ne oa ket broadeler, eur Breizad mat ha gouiziek-tre eo bet ha labouret en deus epad e vuhez evit studia hor yez ha suraat e giz-se he amzer da zont.

Soñj am eus moula war niverenn kenta B. A. (23 a viz genver) eur pennad bras diwar e benn hag e labour, e galleg. Den gwelloc'h egedoc'h ne oar petra en deus graet an aotrou Ernault ha talvoudegez e labourioù. Laouen e vijen eta ma c'hellfec'h sevel ar pennad skrid se. Ma ne kredit hen ober, talvoudus bras e vefe d'in kavout diganeoc'h d'an nebeuta notennoù. N'oun ket gouiziek, hag ouspenn an amzer a vank d'in ar sizun mañ d'ober furchadennoù el Levr-di. Spi am eus eta e c'hellit va skoazella.

Ma plije d'eoc'h ivez sevel eun nebeut envorennoù, e brezoneg, war ho tarempredoù gant an Ao. Ernault, gant plijadur e vefent moulet amañ, ar wech mañ (gwelloc'h) pe eur wech all.

Eun nebeut notennoù ivez war ar Chaloni Uguen, mar gellit.

Ober a rin kont evit ar geriadur e miz c'houevrer. Dies eo d'in e sevel bremañ, rak va unan penn emañ ha kalz a zo da ober.

DEBAUVAIS.

NOTENNOU**HOR MIGNONED.**

Arzel EVEN ha Mair PHILIPPS o deus bet un trede merc'h d' an 28 a viz Kerzu 1961, en Aberystwyth. Anvet eo bet Gwenfrewi-Nonn.

Anaig, Mai-Kristina, Marivonig, Padrig, Gwenola ha Morwena KOAILH a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o breur bihan Erwan-Judikael, e Sarcelles (Meurzh 1962).

Anna, Soazig ha Berc'hed Ar BIHAN a gemenn deoc'h ganedigezh o c'hoar vihan, Armela, d' an 12 a viz Ebrel, e Courbevoie. Hor gwellañ gourc'hemennou a gasomp d' hor mignoned.

Lidet eo bet eured Loeiz BIHANNIG ha Paola GRUIEG, en iliz Lokorn, d' ar 27 a viz Meurzh.

Hor gourc'hemennou d' ar priedou nevez.

KAÑV.

Glac'haret omp bet o klevout keloù marv mamm hor mignoned An Ao. Jakez DUCAMP, an Ao. KLERG ha Per LOISEL.

Aet eo ivez da anaon an Itron CHOLEAU, e Gwitreg, d' ar 24 a viz Meurzh.

Kemer a reomp perzh en o foanioù hag e kasomp dezho soñjoù mantret hor mignoniezh.

PROFOU. -

Degemeret hon eus an arc'hantoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

C'HWEVRER : Erwan Troal, 5 lur nevez ; Jakez Konan, 20 ; Dll M. Miniou, 15 ; A. Gwilhou, 150 ; R. Corre, 5 ; C. Le Mercier d'Erm, 10 ; Erwan Bonvallet, 5 ; Herve Maze, 5 ; Berri Kalvez, 5 ; A. ar C'halvez, 15 ; Lusian Bothorel, 5 ; K. Faou, 5 ; Dll J. Keilhe, 5 ; Dll D. Guieysse, 5 ; Kuzul ar Brezhoneg, 100.
- War un dro, 310 lur nevez.

MEURZH : Per Manac'h, 5 lur nevez ; F. Kaloneg, 5 ; Andrev Cloitre, 5 ; A. Baron, 5 ; Dr Leon, 5 ; Dizanv, 5 ; R. Pellen, 5 ; Yann ar Beg, 150 ; Dll O. Chevillotte, 10 ; Glaoda Barbotin, 5 ; J.-J. Tilly, 5 ; Yann-Ber D'Haese, 10.
- War un dro, 215 lur nevez.

715 lur nevez a brofoù a zo kouezhet e kef AL LIAMM abaoe derou ar bloaz. Trugarez d' an donezonerien galonek.

KOUMANANTOU HANTER-BRIZ. -

Kaset eo bet deomp 10 koumanant 1/2 briz ha 3 adkoumanant. Pezh a ra talvoudegezh $7 \times 13 = 91$ lur nevez. Pell eo da vezañ diviet ar prof hon eus bet da hanterbaeañ ar c'houmanantoù. Studierion, kloer, soudarded... a c'hell koumanant pe adkoumanantiñ d' AL LIAMM evit 8 lur hevez hepken. Dav d' ar c'houmanantoù.

Kresket he deus c'hoazh sifrenn ar goumananterien, ha se daoust d' un toullad tud o deus nac'het adkoumanantiñ evel ma c'hellit gwelout el lizhiri da heul. Ret eo, buan, tizhout c'hoazh ar 500 koumananter. Lakañ ho mignoned da goumanantiñ ha roit deomp chomlec'hioù a dud an c'hellfe bezañ dedennet gant AL LIAMM.

LIZHIRI.

Digant V. B. :

« Va gourc'hemennou evit niverenn ziwedhañ « Al Liamm », plijet he deus kenañ din kontadenn R. M. K., an istor war ar menez... »

Digant an Ao. L. G. :

« An diwezhañ niverenn a zo deut gwelloc'h eget meur a hini en he raok. Danevell R. Menez-Keldreg a laka da soñjal e Pio Baroja... hevelep doare eeun ha linennel hag an arouezelezh don dindan c'horre... »

Ar pezh a lavar Maodez Glanndour diwar-benn ar skritur sakr a zo mantrus. Soñj a ra din adarre e vije posubl ober un dra bennak evit pareañ kement-se. Lakaat e gwerzh e « Tiez ar Bibl » an troidigezhioù-se. Kinniget am eus an dra-se pell 'zo endeo d' an Ao. Per ar Bihan en ur c'houlenn digantañ ober ar pezh a zo ret. Skrivet en doa d' an Itron Sant-Gal. Skrivañ a reas-hi da « Di ar Bibl » e Pariz. N' he deus bet respont ebet diganto, « Tiez ar Bibl » o deus e gwerzh levrioù nevez ar skriturioù sakr e rannyezhoù 'zo eus a Vro-C'hall... Iskis eo eta o doare emzalc'h. Kaset am eus nevez 'zo ul lizher d' an Ao. Floc'h evit adpleustriñ war ar gudenn. Kinnig a ran kas un den dibabet mat dezho.

Daoust ha ne vije ket posubl lakaat e-barzh an Notennoù un nebeut linennoù o pouezañ war lennerien A. L. evit ma c'houlennfent digant « Tiez ar Bibl » an embannadurioù-se.

G. S. : Evit brudañ ar brezhoneg e kinnigan lakaat al levrioù-se e « Tiez ar Bibl ».

NOTENN. - An Ao. L. G. en deus bet ar respont-mañ : « N' hon eus nemet mouladurioù kozh eus ar Bibl e brezhoneg ». War o roll, Tiez ar Bibl n' o deus nemet tri levr e « rannyezhoù Bro-C'hall » : en euskareg, *Lizhiri Sent Per* ; e provañseg, ar *C'heneliezh* ; e yezh Oc a-vremañ, an *Testament Nevez*.

Sed amañ unan bennak eus chomlec'hioù « Tiez ar Bibl » : Pariz, 8, rue Val-de-Grâce. - Oran, 6, rue du Général-Joubert. - Sénégal, Dakar, 3, rue Huart. - Casabianca, 5, Bd Tahar-el-Alao. - Brezil. Sao-Paulo, 133 rua Senador Feijo.

146

Digant an Ao. G. C., beleg e S.&-O. :

« Teir barrez war va choug en em gavan bremañ re baour evit derc'hel da goumanantiñ d' Al Liamm. Kredit mat ez eo ur c'herse evidon. Souezhet on chomet dre ma n' hellan ket mui lenn abaoe meur a niverenn kontadennoù F. Eliès. Sed aze lennegezh e brezhoneg gwirion hag ur gwir spered breizhat enni. Gant va c'heuz, kredit e choman a du ganeoc'h hag gant an uhel-venoz a zifennit. Va fedennoù evit Breizh hag ar re a chom feal dezhi. Bevet Breizh. »

Ul lizher e galleg digant F. D. :

« Da heul ho lizher diwezhañ, diwar-benn va adc'houmanant d' Al Liamm, em eus keuz da gemenn deoc'h ne adkoumanantiñ ket.. Fellout a ra din avat resisaat n' am eus netra da damall deoc'h... »

Digant un Iwerzhonad G. B. :

« Endorsed please find 2 pounds which I hope covers arrears and subscription for a further year to Al Liamm, I do not yet appear to have received n° 89. Due to the great help the magazine has been to me, I should not like to miss it... »

Digant Y. C. :

« Ne skrivan ket deoc'h alies. Ret eo din koulskoude lavarout an holl vad a soñjan eus Al Liamm hag an istim am eus evit ar Vrezhoned kalonek a labour eviti. »

KORAIZ E BREST. -

D' ar 16 a viz Meurzh eo bet graet beilhadeg Koraiz e brezhoneg e parrez Sant-Mark. Er bloaz-mañ n' eus bet tu d'ober nemet ur veilhadeg e-lec'h tri en abeg d' ar mision. Ar brezegenn a zo bet graet gant an Aotrou 'n Eskob Fave. D' an 11 a Vezheven, da geñver Lun ar Pantekost, e vezo un oferenn vrezhonek evit lidañ gouel sant Erwan.

KAMPOU EVIT AR VUGALE. -

Ur c'hamp evit bugale etre 9 ha 15 vloaz, hag a oar komz brezhoneg a vo dalc'het e Skol Sant-Erwan, Elliant, etre ar 5 hag ar 15 a viz Eost. Unan all evit gallegerien ha dindan paeroniez « Kendalc'h » a vo graet etre ar 16 hag an 29 a viz Gduere, en Elliant ivez. O daou int renet gant an Itron DE ROHAN-CRABOT, 11, rue des Fossés, Rennes. Ar priz evit an devezh a zo 2 skoed nevez.

DIWAR-BENN ANV KÊR VREST. -

N' eus geriadur ebet o rein d' ar ger **rest** ar ster a g- « koad ». A-hend-all brezhonegour ebet n' en deus kadarnaet ar ster-se lakaet da « rest ». E bro-Boher, e-lec'h m' eo kreñv ar pouez-mouezh, e-barzh anvioù-lec'h evel « rest-ar-bleiz », « rest-al-louarn », « rest-ar-manac'h », rest a c'hell bezañ ur stumm berraet eus **resed**, skrivet « **recet** » e brezhoneg-krenn, hag o tont, gouez da Emil Ernault, eus al latin (dre ar galleg) : **recedo** : « mont a ran war a-dreñv ». Talvoudegezh « rest », er feur-se, a vefe eta « lec'h distro, lec'h da guzhat » ?

Ar pezh a zo sur a-zivout BREST, n' hell ket an anv-mañ, kozh a-walc'h dija, (BRESTA e « La Chronique de Nantes », 10vet kantved), bezañ ur berradur eus ur « Beg-ar-rest » bennak, rak ar gensonenn galet **g** diwar « k » (bec gwechall), ne vije ket bet steuziet. Ar ger « beg » a zo c'hoazh ur ger bev komprenet hag implijet e pep lec'h... Ha dreist pep tra, ur ger a deir silabenn evel « Begarrest » ne vije ket bet, ken abred all e « Istor Breiz », gwasket ha berraet en ur silabenn nemetken : Brest.
F. UGUEN.

HOR YEZH. -

Niverenn miz Meurzh « Hor Yezh » a zo ar 31añ niverenn embannet abaoe krouidigezh ar gelaouenn p' hon eus soñjet tennañ eus Al Liamm ar pezh a selle ouzh ar yezhadur. Kavout a reer en niverenn-mañ ur studiaden dedennus hag a-bouez diwar-benn ar brezhonekadurioù gant Y. Blerger. Pleustriñ a ra amañ war ar verboù (bervoù) araogenet eilster. Dipitus eo avat **e** kemerfe ar grammadegour plijadur o tisplegañ e vennozioù en ur yezh dezhañ e-unan, e krennvrezhoneg pe e kembraeg (berv, lunioù, gweizh, h.a.) p' az eo dija divoaz a-walc'h d' an darn vuiañ ac'hanomp termenadur ar yezhadur. Ur c'hoari e seblant bezañ, un tammig evel yezh ar vezeged hag a zo leun a visterioù evit an dud voutin.

Tu a zo ivez da dabatal war ar menoz en deus Y. Blerger eus ar yezh lennegel : « Ma, be ' oar an holl e rank ar yezh lennegel, ha muioc'h c'hoazh an hini ouiziegel, bout disheñvel-krenn diouzh hini ar pemdeiz hag an dud dizesk ». Ya evit ar yezh ouiziegel, pe varzhoniezh uhel. Ne welan ket mat perak e rankfe avat ar yezh lennegel bezañ atav digomprenus d' an darn vuiañ. Evel just e vo a-wechoù gerioù dianav da Yann Gouer, sklaer eo hag anat d'an holl pa ne oar ket ur c'houer eus ar menez petra eo gouel ur vag. A-hend-all ne gredan ket eo gwir kennebeut ar pezh a lavar A. Even war-lerc'h Gagnepain. « A-du on gant ar skrivagner pa lavar ez eus un islonk etre ar yezh lennegel, ne vez komzet e nep lec'h, hag ar rannyezhoù hag isrannyezhoù diniver. » Da gentañ eo ret gwelout eus peseurt rannyezh e komzer, mar deo hini Skaer evel just ez eus un islonk. D' an eil eo ret gwelout eus peseurt yezh lennegel ez eus kistion, eus peseurt skrivagner ha peseurt levr. Gwiroc'h eo ar pezh a lavar Y. Blerger ivez diwar-benn hor yezh lennegel : « N' eus anezi (sic) nemet lavar Yann Gouer graet un tamm kempenn dezañ, unvanaet ha pinvidikaet ». Kement-mañ a zo ur fed hag a zo gwir d' am soñj ha gwir eo ivez ez eus un islonk etre yezh « Hor Yezh » hag hini ur brezhoneger dizesk evel ma 'z eus etre galleg « Metaphysique » hor yaouankiz

ha galleg ur c'houer pe ur micherour gall dizesk !
HOR YEZH, niv. 16-17, Dll QUEILLE, 47, rue Notre-Dame, Guingamp - C. C. P. 1240-22 Rennes.
148

AR STOURMER. -

Degouezhet eo ganeomp ar gelaouennig roneoskrivet « Ar Stourmer » enni dek pajenn. Petra eo soñj ar gelaouenn-se ? Ar ger-stur a c'hellfe hor sklerijennañ un tammig : « Gouenn ha glen, gwad ha glad ». Ar renerien a zispleg ez int paganed hag ez eo o stourm ur stourm gouennel. Ar yezh a zo heñvel a-walc'h eus hini Y. Blerger.
- 8 lur nevez. - Itr. JOSSEAUME, 12, Str. ar Mail, Savigny-sur-Orge (S.-et-0.) - C. C. P. Paris 13.949.23.

YANN FOUERE - LA BRETAGNE ECARTELEE

(9 lur nevez) - Nouvelles Editions Latines, 1, rue Palatine, Paris VI.

Nevez 'zo eo bet embannet meur a levr a bouez e-keñver istor an emsav breizhek hag e-keñver istor Breizh. Da skouer levr R. Pleven « L'Avenir de la Bretagne », hini Yann Poupinot « Les Bretons à l'heure de l'Europe » (gwelout Al Llamn niv. 89, p. 438), hag ivez oberenn Y. Jikel « Le Comité Consultatif de Bretagne ». Ezhomm bras a oa studiañ en un doare skiantel ha gwirion istor an darvoudoù tremenet e Breizh e-pad ar brezel ; hogen ul levr evel hini Jikel, graet diwar dihelloù gant un den re yaouank da vezañ bet emellet en darvoudoù-se a vez sklerijennet dispar pa vez klokaet gant testenioù bev. Ha piv oa barrekoc'h eget ar re giriek o-unan da reiñ un testeni a dalvoudegezh ? en o zouez, anat eo e talc'h Yann Fouéré ul lec'h eus ar re gentañ. En e levr « La Bretagne écartelée », en deus gouvezet danevell ha displegañ en un doare dispar emzalc'h an emsav a-bezh e-pad ar brezel : emzalc'h diaes-kenañ, enket ma oa etre pobl hor bro, kelaouet en un doare enep-breizhat, gouarnamant Bro-C'hall, an Alamanted, tud ar Rezistañs...

An heskinerezh kriz hag alies bouc'h a spered renet gant an drec'hourien adalek 1944, ha levezon yac'hus beaj dileuridi bro-Gembre a zo amañ kontet en un doare dreist. N' hellor ket diwar vremañ komz eus darvoudoù 1940-44 e Breizh hep bezañ studiet aketus levr Yann Fouéré, a ro war an holl dachennoù munudoù prizius-dreist ken e-keñver politikerezh, ken e-keñver sevenadurezh (ar pennad diwar-benn peurunvanidigezh ar yezh da skouer a zo dellezek da vezañ prederiet warnañ gant ar re a blij dezho kaout ur menoz sklaer hag onest war ur gudenn bet luziet a-youl gaer).

Hetomp ma vo aotreet gwerzh dieub an oberenn-se, barrek da gendrec'hiñ an dud leal o c'halon, ha da reiñ nerzh d' ar stourmerien a-wechoù digalonekaet gant an digomprenusted hag ar fallagriezh...

Hetomp ivez ma vo embannet testenioù all, reoù anezho e brezhoneg !

A. L.

ENKLASKOU WAR C'HERIADUR AL LABOUR-DOUAR.

- Embannet evit ar wech gentañ war « Annales de Bretagne » ez eo bet strobet en ul levr 153 pajenn an Enklaskoù-mañ kaset da benn gant hor c'houmananter Per Trepos, kelenner e Skol-Veur Roazhon.

An enklask a ro ar gerioù disheñvel pe ar stummoù trefoet implijet war ar maez evit envel ar binvioù hag al labourioù.

149

Ul labour a basianted ha graet gant kalz a evezh e seblant bezañ hag un diazez e vo da veur a labour all war an distagadur pe ar geriadur daoust maz aio da get kalz eus ar geriadur-se gant an doareoù modern da labourat douar.

N' on ket gwall varrek war c'heriadur al labour douar met hemañ a seblant dimp bezañ klok a-walc'h. Perak avat skrivañ « yeur » e-lec'h yer pa n' eo ket meneget ez eo un distagadur rannyezhel ? Ur ger am eus klevet war ar maez ne gavan ket amañ a zo **distignañ** hag a dalvezfe « débrayer ».

Hor gourc'hemenoù da Ber Trepos evit al labour-mañ, ma c'hellimp kavout e-barzh

gerioù a c'hello bezañ implijet da envel binvioù 'zo er vuhez a-vremañ.

KAMP AR VREZHONEGERIEN. -

Pemzekvet Skol-Hañv K.E.A.V. a vo dalc'het ar bloaz-mañ e Sant-Nikolaz ar Pelem, eus ar lañ d' ar 15 a viz Eost. Lojet e vo an dud e skolioù ar vourc'h. Evel boas e vo renet ar c'hamp gant Ronan Huon, V. de Bellaing ha P. Lemoine. Kentelioù, prezegennoù a vo diouzh ar beure, baleadennoù ha nozvezhioù laouen diouzh an abardaez. Studierien an derez uhelañ a zo pedet da gas ganto trede levrenn Abeozen diwar-benn « Barzhaz Breizh » hag « Al Lennegezh dre an Testennoù » (Skol).

Na lezit ket da vont e-biou ar gwellañ tu da zeskiñ pe da beurzeskiñ yezh ar vro. Grit bruderezh evit ar champ : lavarit d' ho mignoned dont ganeoc'h. Priz an devezh : 7,50 lur nevez.

Evit gouzout hiroc'h ha kas an enskrivadurioù, skrivañ (gant un timbr evit ar respont) d' an Itron DE BELLAING, 28, rue des 3 Frères- Le-Goff, Saint-Brieuc.

GOULENN. - Bro-Gerne. -

Ur brezhoneger, 27 vloaz a glask ober anaoudegezh dre eskemm-lizhiri - e brezhoneg - gant ur plac'h yaouank eus ar vro. Skrivañ d' Al Liamm.

KELC'H BREZHON BREST. -

Un oaled, en he fenn an Ao. Boucher a zo bet savet e Brest. Ar pal a zo bodañ Bretoneg ha brezhonegerien evit labourat hag en em ziduiñ. Ar bodadegoù a vez graet en ostaleri Le Sann, 20, rue Algésiras, Brest.

Dañsoù ha kan bep meurzh da 8 eur noz.

Skol Izel e ti an Ao. Boucher, 12, straed Branda, d' ar merc'her da 9 eur noz.

Skol-etre e ti an Ao. Loarer, 15, straed Boussingault, d' ar yaou da 9 eur.

D' ar sul 20 a viz Mae baleadenn da Lokrist e-kichen Konk-Leon. Gweladenn da vezh ar Gonideg ha pred war vord ar mor.

D' ar Sadorn 23 a viz Mezheven, tantad Sant Yann war dorgenoù Plougastell.

EMBANNADURIOU « AR BIBL ». -

Evel ma oa bet kemennet war hon niverenn diwezhañ emañ « Al lizheroù katolik » o paouez dont er-maez. An droidigezh a zo gant Maodez Glanndour ha Marsel Klerg. Ment an dastumadenn a zo kemmet. Arabat e vije avat kemmañ stumm bep gwech rak nec'hus-tre e vo evit ar re a fello dezho koublañ « Ar Bibl », ar pezh a vo ret ober evit mirout al levrennoù-se.

3,50 lur nevez franko, da gas d' an Dimezell ST GAL, Louannec - C. C. P. Rennes 51-940.

150

BARR-HEOL. -

Setu amañ un niverenn deo 56 pajenn enni ha boued e-leizh. Ur welladenn ivez eo ar golo kartoñs. Pennad digeriñ Klerg a zo fur : Doujañs d' an den, dirak an Deknikelezh. Personelezh an den a rank bezañ diazez pep tra. Setu un dra a zisoñj ar gouarnamant gall hag ivez alies hor politikerien vreizhat. Gant ma vo savet labouradegoù e vint laouen, ne sellont pe ne welont ket pelloc'h. Ne reont ket kalz a forzh pelec'h e vint savet na gant piv na petra ' vo. Doujañs d' an den ha d' ar breizhat ! Kaout ijinerezh (labour ha bara) ha « bevañ » evel loened e-kreiz tiez duet, moked, trouz ha c'hwez fall n' eo ket mui ur vuhez den. Gant se ez a kuit ivez hor sevenadurezh hag hon ene. Petra chomo eus ar vro vrezhonek etre Lanuon ha Pleuveur a-benn dek vloaz : ur c'hornad gallekaet penna-da-benn.

Ret eo stourm war an div dachenn war un dro hag aon am eus e ve bet ankounac'haet an eil, hini ar spered, gant hor politikerien. Roet e vo boued d' ar c'horf ha lazhet an ene war un dro, a-wechoù gant Kened ar Vro.

BARR-HEOL, koumanant 6 lur nevez. M. LE CLERC, Person, Bulien.

HOR YEZH. -

Deut eo er-maez « Skol nevez » ar c'hembraeg. Un adembannadur eo eus « Skol vihan » ar c'hembraeg gant Abeozen ha Kerverziou.

Resevet hon eus ivez Ogam, levrenn XIV, ha Sturier Yaouankiz, niv. 21.

TROET DIWAR AR BREZHONEG. -

E niverenn Nedeleg ar gelc'hgelaouenn « Taliesin », renet gant Dr Gwenallt Jones, ez eus bet embannet un droidigezh kembraek, graet gant J. Piette, eus pezh-c'hoari Roparz Hemon « Meurlarjez ». Ar pezh-c'hoari-se a voe troet un nebeut bloavezhioù 'zo e frizeg, ha displeget. Unan eus hor pezhioù-c'hoari kaerañ eo, n' eo bet morse c'hoariet e Breizh.

C'HOARIVA BREZHONEK E ROAZHON. -

Pezhig-c'hoari R. Hemon, « Perig ha Gwignolig », bet embannet war « Ar Bed Keltiek », a zo bet displeget e Kelc'h Roazhon, d' ar 24 a viz Meure, gant bugale Yann Souffez-Despre ha Youenn Olier. Displeget eo bet ivez « Un taol Strap » gant Jakez Konan, bet embannet war « Al Liamm ».

KEMBREIZ E KASTELLIN. -

E-pad ehan-skol Pask e oa deut ur strollad Kembreiz, un tregont bennak, da studiañ kudennoù hor bro ha d' he gweladenniñ. En o fenn e oa kelennerien eus Skol-Veur Kembre hag holl e komzent kembraeg kenetrezo. Prezennoù a zo bet graet dezho gant an Itron Mevel, Armañs ar Chalvez, Maodez Glanndour, Per Trepos, Per Denez, Ronan Huon ha tud all c'hoazh.

PAJENN AR RE YAOUANK

ARGANTAEL

gant GWENOLE AR MENN

Noziñ a ra.
 Glizi.
 Gwadañ a ra.
 Gwallfinveziñ.
 N' eus mui netra.
 An heol o trebarzhiñ an diabell
 A zargoll e vel er reveulzi...

Ar bannwell-noz a lamm
 Nammoù lieslivet ar skramm.
 A rez an dremmwel
 Gant he mantell
 An noz a ziverk
 Roudoù an darvoud
 Hag en he barr
 E willioud ur bezoud :
 Al loar...
 Al loar-vas,
 Al loar-nevez,
 Al loar-gann,
 Al loar en he gloria mundi.

Hag o welout heol ar bleizi
 War bolz an neñv steredennet
 E sav c'hoant gant ar paotrig bamet
 Da vont davet al loar, da grapañ enni,
 Ha dindan toenn an noz
 Ez a gant an hent
 Dizehan, dic'hortoz
 Ez a er gwent.

Ur vouezh a guzulik :
 « N' heller ket ober,
 N' heller ket kemer
 An evn bras
 A blav
 'Us d'ar bed a dav
 ...Siwazh ! »

152

Met stardet e vuzelloù
 E kendalc'h ar c'hrennard.
 En arnev e soñjòù
 E par ur gredenn stard :
 « Paket, dalc'het e vo diarvar
 Ha pa vefe ret diskar
 An neñv war an douar !
 Kendalc'homp !
 Ha kanomp ! »

Neuze e sellas tro-war-dro
 E-unan e oa atav.
 Neuze e komzas d' ar gwez
 D' ar plant, d' al loened gouez

Pediñ hag aspediñ a reas
Ganto e c'houlennas
 « Kanit, kanit ganin
 Betek ar mare ma kavin
 Al lagad kann,
 'Man a-hont, a-us d' al lann. »
Hag e savas eus pep boud
Un hiboud, un hirvoud
Hag ar paotr da ganañ...

Faezh met balc'h
E kendalc'h ar paour kaezh.

« Marteze n' heller ket »
E soñje digalonekaet
Pa erruas e-tal ur poull.

War vor al lenn lor
Al loar, al loar en dour boull
Lagad bras digor.

« Beuzet oc'h ?
Mont a ran d' ho sikour
Ha ganeoc'h... »

« Genaoueg ! N' out ket ur gour !
Un neveziant dizesk
Ne lavaran ket
Al loar n' eo ket ur pesk
En dour n' amañ ket !
Sell ouzh an oabl du !
Sot eo da gundu ! »

Hag eñ a sell
Ouzh ar stergann
War voulouz an neñv e wel
Ar gantenn gann
Du-hont, pell, pell...
153

...Met ar c'helc'h arc'hant
N' eo ket un tasmant !
N' eo ket un dremm dismant
Amañ emañ ken koant
Hag an hini all.
Karout ar gantenn eo va fal.
En oabl ez eus unan
En dour ez eus unan all.
N' eus ket unan mat hag unan fall.
An daou o deus un neuz c'hlan.
Unan zo en oabl re uhel
Kemeromp an hini a zo izel.

Hag ar paotr en em ziwiskas
Hag en dour ez eas.

Met gwagennoù al lenn
A zistrujas ar skeudenn.
 Ne chome nemet tammoùigoù
 Sklerijenn
 O vransellat war ar c'hoummoù...

Hag ar paotr da ouelañ
War vevenn al lenn
Hag al loar da horellañ

Hag ur valafenn wenn
Da ziskenn
War ur vleunienn halegenn
Da gomz chuchumuchu
 « Paotrig ! Sell!
 Brav an noz !
 Gortoz !
 Sell ! an avel
 A ra lazig dit ! »

« Balafenn wenn
It kuit !
Marv eo va c'hoantadenn ! »

 « N' eo ket gwir ! Sell ! »
 Hag e nijas pell.

War-c'horre ar poull
Deut a-nevez lor
Edo ar voull
Didorr.

Ar paotr a soñjas a gomprenas
E oa ret ober goustadik ober sioulik
Arabat tapout gant re a dizh
An hini karet
Pe pep tra a vo torret
Gant lusk ar vuhez,
Houl didruez.

154
Hag ar paotr o vont gant evezh
Da grapañ et loar gaezh
Met a-nevez ar skeudenn a vildorr...

Digalonekaet-krenn e tistroe
War an douar hag e leñve
Pa welas ul loa-zour gourvezet
Blin hag izil war an dour.

« N' eo ket ken flour
Na ken brav marteze. »

Hag e kemeras al lugustrenn goant
Stumm ur skudell-zour ganti
Hag en ur gemer anezhi
An dour en em silas enni.
Erruet war an douar e sellas outi
Chom a reas bamet.
 War al lennig
 Er gantenn gutuilhet
 'Edo e garedig
 Hag e wel
 Ec'h argantael
 O vousc'hoarzhin dezhañ.

« C'hwi, Argantael, amañ !... »

Embannadurioù AL Liamm

Renner : Ronan Huon

LEVRIOU KELENN

Dictionnaire Français-Breton, gant R. Hemon	7,00
Dictionnaire Breton-Français, gant R. Hemon	7,00
Grammaire bretonne, gant R. Hemon	3,10
Cours élémentaire de Breton, gant R. Hemon	4,20
Le Vannetais unifié, gant R. Ar Masson	diviet
La Langue Bretonne et ses combats, gant R. Hemon	4,00
Marvailhoù ar Vretoned (Lennadurioù)	2,50

ROMANTOU

An Aotrou Bimbochet e Breizh, gant Roparz Hemon	4,00
(war Arches)	6,00
Hervelina Geraouell, gant Abeozen	4,00
Evit ket a netra, gant Roperzh ar Mason	4,00
(war Arches)	7,50
An Ti Satanazet, gant Jakez Riou	4,00
Alanig an Tri Roue, gant Roparz Hemon	4,00
En ur Rambreal, gant Kerwerc'hez	4,00
Aquis Submersus, gant Storm (tr. P. Denez)	2,00
(war Alfa)	2,80
An Ti a drizek siminal, gant R. Hemon	4,95
Tristan hag Izold, gant X. de Langlais (skeudennet)	10,00
Ar C'horf dindan dreid va zad-kozh, gant R. Hemon	0,50
An Teirgwern Pembroke, gant Jarl Priel	15,00
Enez ar Rod, gant Xavier de Langlais	5,00
Ar Pesk Aour, gant Pol Feval	1,50
An Tri Boulomig Kalon Aour, gant Roparz Hemon	9,00

KONTADENNOU

Kleier Eured, gant Roparz Hemon	4,00
Drenn an Ankou, gant Abeozen	4,00
(war Arches)	6,00
Labous ar Wirionez, gant Troude ha Milin	4,00
Ar Marvailher Italiat, gant Boccace	diviet
Geotenn ar Werc'hez, gant Jakez Riou	4,00
Ar Fest Noz, gant Youenn Olier (208 p.)	8,50
Kontadennoù an amzer-vremañ	4,60

C'HOARIVA

C'hoariva brezhonek (pemp pezh-c'hoari)	3,00
An Antekrist, gant Tanguy Malmanche	2,00
(war Alfa)	3,20
Ar Spontailh, gant Jarl Priel	3,50
(war Alfa)	4,80
Kleñved an Togn, gant Jan Priel	1,50
Nomenoe-oe, gant Jakez Riou	diviet
Youenn Vras hag e leue, gant Youenn Drezen	6,00

AL LIAMM 92

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 92

Mae – Mezheven 1962

18vet Bloavezh

TAOLENN

Gouleier Bihan, gant Roparz Hemon	161
An Den Kozh, gant M. L. G.	163
Lili, gant Reun Menez Keldreg	164
Leue ar Presbital, gant Didrouz	179
Morian ar Gontez, gant Yeun ar Gow	186
Kazh ha Logodenn (kendalc'h), gant Jarl Priel	196
Penaos e voe savet "Gwinizh hepken", gant Langleiz	223
Levrioù	225
Pajenn ar re Yaouank	230
Notennoù	232

Gouleier Bihan

gant ROPARZ HEMON

Gouleier bihan, gouleier bihan,
oc'h ortoz ar gouloù-deiz.

Ar gleuzeur a zev ken dous,
war an armel,
e kambr ar c'hlañvour.

Al letern a gren dihun e dorn
Mari, pounner he malvennoù,
o vont da c'horoz ar saout,
kent ar beure.

En ti-se, prenestr ar gegin
a luf e werennoù.
Paol ha Terez
a sav abred.

Ahont ar gouloù-tredan e lochenn
gedour an hent-houarn,
o c'hedal an trenioù.

Pelloc'h, lagadig an tour-tan,
o strinkellikat ingal,
er vorlusenn.

En iliz, dirak an aoter,
emañ ar flammig o veilhañ ;
e skleur a flour eskell arc'hant
an ael seder war e sichenn.

162

Gouleier bihan.

Gortoz a reont gortoz a reont,
o strivañ padus
da argas an noz yen.

Bremaik e paro an heol.
Ar gouleier bihan a vo mouget
en deiz bras.

Da skediñ ez ay o ene,
e kuzh, gant ar stered,
ar gouleierigoù kalonek,
o deus lintret,
daoust d'ar bed,
e noz ar c'halonoù.

AN DEN KOZH

Gant M.L.G.

Ein weiser Mann...
(Voss>

Ar c'hoad a zo evel gwechall,
an holl evned en o neizhioù,
an holl evned war e ziweuz,
ha n' eus nep trouz, na freuzh, na reuz,
ha n' eus nikun a ve en noz,
nemet, marse, un den kozh
o chom a-sav war lez an hent,
e labour ehanet pell 'zo,
gant ur re vleunioù en e c'hodell
kutuilhet pa guzhe an heol,
a zo deuet eus pell er bed
da adkavout e amzer gent
p' emañ c'hoazh bev.

Gortoz a ra nebeut a dra,
ouzh pep den e tere e zeiz,
pep devezh a zeu d' e ziwezh,
deuet eo eus pell er bed
da adkavout e amzer gent
p' emañ c'hoazh bev.

gant REUN MENEZ-KELDREG

Ruzet am eus va botoù war meur a hent digompez, digenseurt ha digenvez.

Baleet am eus evel ur c'hlasker-bara ha dilezet da vat, ha da viken, ar Vro nemeti a garen. Hep keuz. Evit disoñjal.

Ne felle din mui, na klevout ur gomz e yezh he c'havel (ha va hini) na gwelout un dremm heñvel ouzh he dremm.

Troet am eus, eta, va fenn ; ha sonn, ez on aet pelloc'h. Atav pelloc'h. Betek amañ ma tegouezhis tost bremañ ugent vloaz, doñvaet, o vervel gant an naon. Evel aluzenn eo bet kinniget din plouz, en ur c'harrdi, d' astenn va izili brevet gant ar skuizhder ; ha gopret un tamm bara evit an traoùigoù a ris el liorz.

Dereat am eus kavet an estren a roas din herberc'h. Ha chomet on, peogwir en doa ezhomm eus ul liorzher.

Abaoe, soublet bemdeiz va dargreiz davet an douar, e vernian bloavezhioù dic'hoanag war va choug. O klask disoñjal, em eus lavaret ; pe, marteze, o vevañ diwar va soñjoù. N' ouzon mui. Hep darempred gant nikun. Ha mut.

N' en n' em vezvan ket mui. Ne dalv ket ar boan, rak bep tro ma bellae ar soñjoù diouzh va spered goude ur c'hofad re a win, ar glaz a soner en ospital e-kichen, a lakae da sevel em empenn koun eus LILI. Rak, me eo a sonas hec'h hini. En hon iliz parrez, du-se er c'hornog, ar mintinvezh yen a viz du ma touaremp anezhi.

Ha glaz a soner bremañ-dres adarre. Evel bemdez. Re dost eo an ti-mañ eus ti ar glañvourien. Perak e choman ? Ar bed a zo ledan ha labour a gavfen, hep mar, - rak mailh on war ar vicher peogwir on bet mevel bras en ur stal a bevar marc'h, - pell diouzh kleier ha beredoù. Kazi-sur e karan re gouli va ene morse pareet.

165

Savet em eus an taol-mañ c'hoazh va c'hein diwar va labour da dint kentañ ar c'hloc'h, ha kroazet palvoù va daouarn war droad va rastell. Va selloù o deus 'n em gollet, er boked kelvez, e penn all al liorz, ken par d' ar re a zo du-se e park an draonienn, war zouarou Dinaou.

Gwech pe wech ec'h huñvre pep unan en e amzer dremenet. Me ne huñvreat ket. Kalz gwashoc'h eo va stad : bevañ ' ran diwar va huñvreoù. War gil, a soñj din, e stlejan va buhez ; ha war gil ez afen, me gred, betek va zermen diwezhañ.

Bet am eus, evel ar re all, va bloavezhioù nemeto ; re va yaouankiz, m' am eus gwelet, e gwirionez, digor frank dirazon, porastell ar vuhez.

- Pa garen Lili.

Karet am eus, du-mañ, du-se, a-raok kejañ ganti. Ha goanaget dirak an dremmoù koant hag an neuzioù flour a dreuzas va hent. Met an holl eñvorioù-se a zo bet skubet diouzh va empenn evel ma vez dispennet ur c'hoabrenn gant an avel.

- Pa garis Lili.

Gouzañvet am eus e-leizh ; diwar re ezhommoù ha paourentez ; rak kriz eo bet an Tonkadur em c'heñver. Talmet em eus va gwalc'h el limon ma oan sternet ha savet a-enep an dorn a vac'he war **va** choug. Ha troet va daoulagad davet an neñv.

Met pep tra am eus kavet goullo.

- Ken goullo ha kalon Lili.

Leun a feiz e braventez ar Bed em eus boulc'het va buhez. Soñjal a raen a oa eeun pep youl, ha naet pep koustiañs.

Siouazh ! Kejet em eus aliesoc'h gant al loustoni hag an dreitouriezh eget gant al lealded hag ar glanded. Ha redet am eus el lastez hag er fank, hag el lec'hid !

- War-lerc'h Lili.

Petra a chom bremañ eus an hent frank ha lark a welen em yaouankiz ? Petra a chom, em ene, eus va menozioù a haelded ?

Kamm-digamm eo aet va hent, ha va ene a zo goullo. En islonk distrad va bloavezhioù kollet, eo kouezhet pep tra.

- Abaoe m' em eus kollet Lili.

166

Bewech ma soñjan enni, e welan he skeudenn, splann da gentañ, gant ur mousc'hoarzh tener war he muzelloù, o kilañ, o kilañ betek 'n em steuziañ, evel un delwenn digorf, par da vrumenn skañv beureoù miz Mae. Hag e choman, evel un den taget gant an derzhienn, o krenañ, war vord islonk va buhez.

He gwelout a ran o vac'hañ war he brennid gant he dorn re wenn, o plegañ, krommet he divskoaz. Ha gwelout a ran, em eñvor, an dour a bare en he daoulagad ; daeloù a boan hag a enkrez.

Met piv a bouezo, pe vuzul vurzhdus a vuzulio an anken a leunie he c'halon ?

Tavet eo ar glaz.

Lakaat a ran va c'horf d' adkregiñ gant e labour. Met gedal a ra va spered. Em divskouarn, evel un heklev d' ar zon a nij-c'hoazh war zivaskell an avel, e klevan, resis, evel ma vije em c'hichen, ar paz a ziruske skevent Lili.

Ha penaos ne savfe ket em soñj ar mouchouer atav kuzhet e palv he dorn abaoe an devezh-se ma tufas, dirazon, un dra bennak livet e ruz ?

Gwelet em eus he liv o kemmañ, miz war-lerc'h miz. Merzet am eus an takennoù ruz a bike e divjod. Sellet am eus, ankeniet, ouzh he daoulagad difiñv, dre ma klaske tennañ hec'h anal ; ha gortozet, n' ouzon mui pe Vurzhud, en dije he fareet, korf hag ene, ouzh he zisammañ diouzh an dizesper a 'n em sile en he c'halon.

Ha pa starde va brec'h he dargreiz, pa waske va dorn hec'h askre, o klask, war he bronn noazh, dislamm andon he buhez, ne santen nemet an tan a zeve he c'hreiz.

Peseurt gopr orgedus en dije talvezet an hini a rae din he selloù karget a garantez hag a drugarez, pa chomen, dirazi, mantret ha mut, o welout he glac'har hag he foan ?

E barr he zriwec'h vloaz.

En abeg da grizder ar vuhez en he c'heñver e tiwanas, en he c'hreiz, un tan diano, fellout a rae dezhi kregiñ er vuhez. Leizh he dent ; evel un den o 'n

em veuziñ a grap e pep tra a gav dindan e zaouarn.

Hag e verzis, adalek neuze, ur youl dianav e mab he lagad. Ar c'hoant kemer, ha diouzhtu, ha brasañ ma c'hellfe, he lodenn gaerañ eus ar vuhez a sante o redek diouti, evel ma red an dour etre bizied ur bugel o c'hoari er wazh.

A ! Merc'hed ! peseurt talvoudegezh en deus 'ta evidoc'h ho pok kentañ ?

A ! Lili ! E pe wasked heoliet, war be leton marellet gant bleunioù an nevez amzer, hec'h eus tañvaet blaz kevrinus an orged ? Hag etre divrec'h piv ?

Kriz eo bet ar vuhez en da geñver. Kasoni an dud ac'h eus dastumet, disourisi, war da benn ; re bounner ha didruez.

Divuzul ha dinatur an dle o deus graet dit paeañ.

N' on ket bet a du ganto. Doue va barno ! n' am eus gouezet netra betek an devezh m' az kavis, yen ha noazh, en douar gleb.

Hen gouzout a ran, bremañ, me az anaveze : n'eo ket bet dre da faot. An tan a zeve da galon oa dreist natur. Da youl, stegnet da derriñ, n' en dije ket da zifennet ouzh an nerzh spontus a vounte ac'hanout davet da donkadur.

*

En amzer-se ne oa mui joasted dre ar bed. Ur gorventenn c'hilac'har a c'hwezhe war dremm an douar, o lezel anezhi sonnet, gant roufennoù a boan, evel gorre ul lenn skornet a-daol-trumm e-kreiz ar spontusañ barr-avel ; re bar da zremm ur c'hozhiad falc'hed d' ar marv, e-pad ar skrijusañ spont.

Pep hini a blege e choug dindan beli an alouberien. Rannet oa ar Bed. Ha rannet pep Bro. An aer a anale ar skevent a oa pounneroc'h d' ar spered, eget samm ar gozhni ; eget ar vizer ; eget an dienez.

Aer ar Gwalleur. Aer ar Brezel.

Nijet oa ar sioulder ; teuzet an habaskter, evel frond ur rozenn disec'het war bav na ginnig mui d' al lagad nemet delioù goeñvet ha brein.

Trouz a reuz hag ar freuzh, o ruilhal e pep empenn, gant dason taolioù seulioù pounner bagadoù soudarded dre ar straedoù. Ar gasoni o sevel a-ziwar an dienez, a-ziwar ar morc'hed ouzh an amzer dremenet, o lakaat an dud d' en em zrailhañ.

168

Met piv, pe betra, a viro ouzh ur rozenn da vleuniañ er fank ? Piv pe betra a viro ouzh ar garantez da greskiñ e kalon ur goantenn ?

Paotred o blev melen a gerzhe dre gêr ; re a bep ment, a bep neuz. Disourisi. O klask magañ c'hoantegezh o yaouankiz gant o brud a vrezelourien.

Unan anezho, eo a gutuilhas e c'hopr, war muzelloù Lili !

*

Dilezet he doa re he Gouenn.

Va dilezet.

En un taol-trumm ; hep ur ger ; evel ma faout ur vouc'hal ur geuneudenn e daou, en em gavis rannet diouti. Goullo va fenn ; heug em c'halon, leun barr.

Diskred e chomis pell amzer. Betek an devezh ma welis anezho o daou,

kazel-ha-kazel, e lanneier an Enez.

Ar vrec'h he starde ne oa ket mui va hini. Davet un estren e save he selloù ; hag un estren a gutuilhe war he diweuz ar pokoù orgedus am boa tañvaet ar c'hentañ.

- Kollet am boa Lili !

M' he doa lakaet hec'h evezh, da gentañ, da guzhat en deñvalijenn pe war ar maeziou he darempredadur, goude un nebeut sizhunvezhioù en em ziskouezas, hep mezh na keuz, dindan lagad an holl.

Na skandal, da gentañ, na flac'hadoù goude, digant he re, nag alc'houez, d' ar fin war he dor, ne zeuas a-benn d' he herzel war an hent dibabet ganti.

Santout a rae re vat, a oa tonket dezhi mervel, hep dale. Ha dreist pep skoilh ez ae, ur wir leskidigezh en he c'hreiz.

Barnet eo bet. Gant ar re yac'h.

He brud ? Hec'h enor ? Komzoù goullou pa geñverier anezho gant ar pal davet pehini e oa bountet a-enep dezhi.

Gourc'hemenoù al lezenn ? Alioù an nesañ ? Ar furnezh ? Ar resped, ha me oar ? Kaelioù houarn an dud sentus ; ar re o deus o buhez eeun ha plaen da vevañ betek kreiz ar gozhni ; ar re a sav dirazo bloavezhioù hir ha didro ; hep ar paz ; hep an droug-skevent.

169

Eviti, evel un dorn he degemere, he dedenne. Na harz, na kil, na rae d' an dorn-se dispegañ. Ha ma loske he buhez, ne rae nemet sentiñ ouzh ar c'hleñved a loske he c'hreiz.

Fellout a rae dezhi pegañ, leizh he genou, er mizioù a chome ganti. O gwaskañ evit ober dezho diverañ eviti, betek an disterañ takenn a blijadur.

Hep lezel na keuz na truez war he lerc'h.

Daoust hag a verze kement-se an estren he daremprede ?

Miz Eost a dremene, o tizhout d' e fin, pa oa gwelet, a-nevez, bagadoù soudarded o treuziñ kêr ; diouzh renk. En ur ganañ e kemerent hent an disparti. Tamm ebet aer ur c'himiad gant o c'han. Yaouankiz o vont, dic'hoanag ma n' eo ket digeuz, d' an emgann.

Kollet en o zouez, ar Frank pe an Ernst a garas Lili. O tilec'hiañ, ur wech muioc'h ; en ur lezel a-dreñv, ur plac'h, unan muioc'h, ha netra ken. Boued d' e sorc'henoù evit an amzerioù kriz a zeue davetañ.

Adalek an devezh-se, den, pe, koulz lavaret, na welas mui Lili.

An teodoù a vrudas e oa klañv. Lavaret oa az ae ar medisin d'ober war he zro. Gwir pe c'haou, ne selle ket ouzhin. Ne glaskis ket he gwelout. Torret oa, da vat, al liammoù am stage outi. Na gwitaen mui an ti am implije.

'N em daolet ' doa en he c'hlorenn hep ober van ouzh tra. Nag an dud, nag o barnedigezh.

Ur yaouvezh koulskoude, hec'h adwelis.

Da zevezh ar foar. War he fouez e valee, harpet war brec'h he mamm. E derou miz Gouere edomp. Fellout a rae d' am mestr prenañ ur c'houblad moc'h, hag e heuliet am boa, rak devezh ar foar a verk, evidomp, kouerion, kement hag ar

sul ; hag ouzhpenn, kaer e plije d' an den va alioù war al loened.

E-touez un engroez e vanis, harpet ouzh ur c'hased, va selloù kollet war ar boblad a dud o voudal o safar en-dro din, pa verzis anezho.

170

Tost da dizhout va bagad e tremenjont. Dianavez oant o div d' ar baotred a 'n em gave em c'hichen. Gallout a ris eta hec'h arvestiñ, leun va daoulagad. He liv, gwennet dija pevar pe bemp miz a-raok pa he darempreden, oa deut da vezañ par da liv ar plastr gleb. Ar ruz, re ruz, a verke he muzelloù a flac'he he bizaj d' an hanter. Krommet oa hec'h izili evel dedennet davet an douar gant pouez, pe samm ar c'hleñved. Meur a sell a baras warni, estonet. Va re hec'h heulias, pell amzer, betek ar mare ma troas, pouezus, war brec'h he mamm, korn ar straed.

Digalonekaet-naet, e tistrois d' ar gêr.

Gant an hañv, hervez a glevis, e teuas un disterañ gwelladenn en he yec'hed. Ken a zeuas da vezañ gwelet a-wechoù, da serr-noz o pourmen er vanell a dremene dirak he zi.

Daoust ha brudet oa bet kement-se ? ha fellet 'doa d' ar baotred yaouank hec'h adwelout ? pe dre zegouezh, marteze, e teuent, da dremen dirak he zi ? N' ouzon ket.

Un abardaevezh sul e c'hoarvezas an dra. Ur bagad a baotred yaouank, re dommet gant ar gwin, a dremenas er vanell. Harpet ouzh he zi Lili a rambree e douster an devezh oc'h echuiñ. Ur vouskanenn oc'h heuliañ trouz o fazioù o tont daveti a glevas, a-raok o gwelout. P' az ec'h anavez, na fellas ket dezhi 'n em denn en he zi. En ur welout anezhi ar ganaouenn a davas war o muzelloù, ha kuzilig a zeuas etrezo. Daoulagad an holl a bare warni dre ma tostaent. Herzel a rejont en he c'hichen. War emglev. Unan anezho a dostaas outi. Hep ur ger he c'hemer, war e vruched ouzh he briatañ. (Kinniget 'doa muioc'h, kea ! d' an amprevaned a enebourien.)

Ne reas ket ar plac'h ur jestr. Ne rannas grik. Met pa dostaas egile e vuzelloù, leizh nerzh he dent a begas. Gwadañ a reas ar paotr ; en ur youc'hal. Kilañ a reas ur paz pe zaou, hag a dro brec'h he flac'hatas, a-gleiz, a-zehou. Dilavar, ar re all a selle. Ne reas ket muioc'h an den fuloret, ha kemeret aon emichañs gant an holl e troas ar vandenn kein hag e tilec'hiont. Ar plac'h a yeas d' he zi.

Brudet oa bet an taol.

Goude-se, ma oa enebiezh en a-raok en he c'heñver, e teuas da vezañ kasoni, ha kounnar hag enebouriezh.

171

An dismegañs gouzañvet gant ar baotred a fouetas o lorc'h, heskinus evel un draen. Ha touiñ a rejont ober dezhi paeañ.

*

Gant paotr al lizhiri e teuas al lizher. War ar golo, merk an «Ti-Kêr » gant al Leon ardamezek ; kemend-all war ar paper lizher. E traoñ ar bajenn ur sinadur hanter ziverket gant merk ront ar Maerdi re garget a liv. O kemenn dezhi 'n em rentañ da vurev ar magadurezh gant he c'hartenn-voued.

Gwellañ tu d' he lakaat d' ermaeziañ o doa kavet rak re dalvoudek oa ar gartenn-se d' an holl evit d' unan ober fae war galv ar gargidi. Asant a reas mont, daoust d' ar strafuilh a sailhe war hec'h ene pa soñje en taol c'hoarvezet ganti er vanell. N' he doa ket, abaoe, lakaet he zreid er-maez. Fellout a rae dezhi dibab hec'h amzer ha kemer evit he zroiad mare an deñvalijenn, pe d' an

nebeutañ hini ar rouz-nnoz. Hag ouzhpenn, a brederias, n'eo ket bet embannet am eus ur vizit d' ober d' ar maerdi. Ne vo na muioc'h na nebeutoc'h a dud eget boaz war ar straedoù. Ha pa vije, tremenet he dije dija d' an eur-se, a-raok kaout amzer d' an dud d' he anavezout.

E-kreiz miz Du edod.

Teñval e chomas an amzer e-pad an deiz. Ur vogedenn begus ha gleb a c'holoe an douar abaoe ar mintin. Yenaet oa an amzer ; dorioù an tier a chome kloz.

E gwrez he c'hamb, hec'h izili astennet da dommañ ouzh he fornigell, e c'hortoze. Gouzout a rae e oa ret dezhi 'n em renkañ, ha zoken 'n em glenkañ evit hec'h ermaeziadenn. Diegi 'doa.

Abegoù a bep seurt a save en hec'h empenn, oc'h ober dezhi lakaat da gilañ ar mare sevel. Diegi ivez, 'n em gavout dirak he melezour dilezet abaoe pell.

Sevel a reas d' ar fin. Skuizh-divi e kavas hec'h izili ; evel ma vijent bet bazhatet. Diharp eo ur c'horf pa n' eo ket mui douget gant nerzh ar spered.

Ha pa 'n em gavas dirak he melezour, pe skrijadenn a dreuzas anezhi, korf hag ene, en ur welout evel ma oa, e gwirionez, gant he liv a dasmant ?

172

Peseurt evezh a lakaas da 'n em fichañ ? Peseurt menoz a dremenas dre he spered e-pad ma selle ouzh he skeudenn dindan sklerijenn gri ar gouloù ? Pe venozioù a heug a santas o sevel eus donder he c'halon par d' an dislonk, en he c'heñver hec'h unan ?

Pe marteze a geuz, hag a velkoni, e-keñver he braventez tremenet da viken ?

Ha dont a reas dezhi soñj eus an eurioù eürus a dremenas gwechall dirak an hevelep melezour, pa c'helle merzout braventez he seitek vloaz o liv tener ?

E pe rambre e kouezhas, e-pad an hanter- eur a dremenas evel-se, o sellout pizh ouzh pep takenn a bike he c'hroc'hen ?

Pe bisaj a zamverzas, stouet a-us d' he skoaz, dre ma kloze gant hec'h hivizenn he doa dibabet broudet ha skañv, hec'h askre gwenn ?

Amzer a gemeras da rodellañ he blev, d' o lakaat da gouezhañ evel gwechall da glozañ krogen hoalus he skouarnig, disterañ tra chomet digemm en he dremm.

Evit echuiñ e ruzias he muzelloù. Ar brasañ evezh a lakaas d' hen ober. Dres evel ma vije bet c'hoazh, evel pa laboure, o vravaat merc'hodennoù. Siouazh, foñs al liv ne glote ket. Hag evel un troc'h gwadek e paras ar « ruz » war liv raz gleb he dremm. Un druez !

Diveuziñ a reas d' ar fin, eus ur mor a soñjennoù. Un hej a reas d' he skoaz evel m' en dije fellet dezhi diskargañ ur bec'hiad re vec'huis. Kemer a reas he mantell, ha kuit gant he c'halonad.

An aer yen a fouetas he bisaj. Skrijañ a reas. Ur momed e chomas, a-sav, war vord he dor. 'N em sammañ 'reas koulskoude en he mantell, ha, hanter vadaouet, e tilec'hias.

N' eas ket pell.

En ur dremen e teñvalijenn ar vanell, dres el lec'h ma oa bet taget gant ar baotred mezv, oa frapet a-daol-trumm davet ar voger. Un tamm lien a vougas he

mouezh a-raok m' he dije komprenet pezh a c'hoarveze ganti. Div vrec'h a zalc'he anezhi stardet war ur bruched. He daoulagad, dispourbellet gant an aon, troet war-du he zi, a rae dezhi merzout gouloù he c'hambrig disoñjet ganti war enaou. Evel ul luc'hedenn e welas he neizhig kloz, gant he zraoùigoù a gare kement, abaoe ma oant deut da vezañ hec'h holl buhez e-pad mizioù. Hag ivez he zaol koaret ; ha digor warni, al lizher ! An hini skrivet war baper Ti-Kêr ! Kompren a reas. Re ziwezhat. He nerzh a guitaas anezhi ; hep gouzout, e 'n em lezas da vont war gil, war skoaz an hini he briate a-dro gouzoug. En ur zifronkañ ; o klask hec'h an anal, damvouget gant al lien a starde kement he genou hag he fronelloù, ma kinnige mougañ. E-pad an hevelep amzer, unan all a liamme he daouarn. Hep ur ger.

Sammet oa goude. Ha kaset nepell, betek ur c'harr a c'hortoze en deñvalijenn, dic'houlou, e pleg ar vanell. En he gourvez oa stlapet war ar bank a-dreñv, ur pallenn war he bisaj evit he c'hlozañ. Lamm ar baotred er c'harr he dihunus. Daou ken. Ha diouzhtu e tilec'hias ar c'harr. Hent ar maezioù a gemerjont. Azezet war ar memes bank, harpet kaer ouzh ar c'hein, ar baotred a gloze anezhi, ne c'helle fiñval.

Didrouz, ar c'heflusker a droe ingal, o kas ar wetur, war enaou he gouleier, war hent an enez. Ul lev bennak a rejont a-raok kemer an estreved a ya war-du Dinaou.

Noziñ a rae abaoe pellik.

Anavezet mat e seblante bezañ an hent d' ar blenier ; dre voaz e gemer marteze, pe dre studi evit an taol, marteze all. Ne ra forzh. Distankañ a ra an estreved war ur park kollet en un draonienn digenvez.

Dibabet lec'h evit seurt labour !

Herzel a reas ar c'harr. Frapet oa ar plac'h er-maez, ha neuze, dindan mantell an deñvalijenn ec'h oberias an dorfedourien.

En noz e fiñv ar viled, bremañ evel gwechall, er c'hoadeier hudur.

*

Ur benveg, marr pe bal a stokas ouzh ar c'harr.

Er pellder, ki bras Dinaou a harzhas. E vouezh raouliet, anavezet ul lev tro-war-dro, a dorras habaskter ha peoc'h burzhudus an douar. Leizh e c'henou e taole e vouezh. Hep ehan. Kounnaret.

Ur c'hi all, ha goude daou, tri, a respontas, evel gedourien leal fiziet enno repoz ar maezioù, o kas da c'houzout d' o mistri e tremene un dra bennak nepell. Er sabad a rejont hag a leunie an noz e klevet tagnousoc'h eget re ar chas all mouezh kounnaret ki bras Dinaou. Goude ur pennad, ar re all, a davas. Hemañ, a gendalc'he da chalpat a-boan kemer amzer da dennañ ec'h anal. Lavaret e vije bet e oa unan bennak oc'h ober war-dro e gêr. Pell e padas gantañ an abadenn. Un hanter-eur marteze, ma n' eo ket muioc'h. Goude-se, bep a dammig e kemmas e vouezh betek dont, d' ar fin, da vezañ ul leñvadenn hir, par dres d' ar re a lakae gwechall an dremenidi da grenañ pa dreuzent ar c'hoadoù, re ar bleizi.

174

Ken a zeuas ar vestrez da 'n em chalañ en he zi. Ha ganti ar vugale aon dezho, o 'n em stardañ outi.

Pell e chomas o c'hi da choual, daoust dezhañ da vezañ galvet n'ouzon pet gwech gant e vistri.

D' ar fin, aet skuizh ha pourchuet gant e verc'h, an tad-kozh, (- an ozhac'h oa en tu bennak en Alamagn -) a gemeras e vazh hag a yeas d' e zistagañ evit e zegas d' an ti.

Estonet a chomas an den kozh. E gi, e-lec'h bezañ azezet war gab-e-reor evel ma n'em lak ar chas pa yudont d' al loar, oa harp e bevar bav ouzh an douar, a-bouez e chadenn stegnet.

Tostaat a reas outañ en ur c'helver anezhañ gant ur vouezh tener. Allazikañ a reas e benn en ur gemer e golier evit e zistagañ.

Ur grenijenn a santas o redek a-hed kroc'hen al loen evel ma vije bet pres warnañ bezañ digabestret. Hag, a-boan ma santas e frankiz, hep ur sell ouzh e vestr, e splujas evel ur speg en deñvalijenn, en ur chalpat leizh e vouezh. Sabatuet, an den kozh a chomas en e sav, simudet. Hervez e vouezh e heulias anezhañ o sankañ tizh davet an draonienn.

Nebeut goude e tavas.

Sur a-walc'h emañ o furchal war-lerc'h un dra bennak, a brederias an den.

Mouezh peoc'hus an noz a savas a-nevez e sioulder meurdezus ar parkeier.

Taget gant ar yenijenn, an den a zistroas d' an ti. Ne badas ket pell e habaskter. En un taol oe klevet ar vouezh adarre ; er pellder da gentañ, evel kollet e donder an draonienn : met buan e kreñvaas ; ha nebeut goude oa tost d' an ti.

Kounnaret ; fero ; muioc'h eget a-raok.

Ar wech-mañ, an anken en em silas da vat e kalon pep hini. Ar vugale a ouele. Ar vamm o c'hemeris evit o c'has d' o gweleoù, hag a rankas chom pell amzer ganto evit o sioulaat. Pa ziskennas, e kavas he zad azezet war bank an oaled o tommañ e dreid ouzh ar glaou keuneud. En e soñjoù e seblante bezañ o selaou e gi. N' en doa e welet er seurt stad biskoazh.

Ar vaouez a gemeras he stamm.

175

Dek eur a sonas en orolaj nebeut goude. Chom a rejont o-daou, dilavar, badauet gant ar reuz a rae al loen. Meur a wech e savas an tad-kozh e-pad ar veilhadenn da vont d' e c'helver. Met bep tro m' az ae er-maez e kave e gi en hevelep stad ; ha kaer ' doa komz outañ gant e vouezh dereatañ, en ur flachata e benndaoulin, ne selle ket memes outañ. Gwashoc'h, pennadoù tizh a gemere evel p' en dije fellet lakaat e vestr d' e heuliañ.

Nec'het, an den a zistroe d' e di.

Ar skuizhder en em zile en o izili, nebeut ha nebeut ; koulskoude ne felle ket dezho mont d' o gweleoù keit ha ma padfe al loen da harzhal e-giz-se.

Unnek eur a sonas. A-boan echuet gant an orolaj seniñ ma klevjont trouz boteier war an hent o tostaat hag o seblantout dont daveto. Nebeut goude, mouezhioù tud o c'helver war-lerc'h o c'hi a zeuas betek enno. O c'halonou a sederaas.

- Yann ! Kousket hoc'h ? a c'halvas ar vouezh tost, er memes amzer.

- Nann ! a respontas an den kozh. Te eo Tin ?

- Ya. ! Petra a c'hoarvez amañ ? a c'houlennas egile.

- Netra ! Emaon ' vont da zigeriñ. Piv ' zo ganeoc'h ?

- Ar mab hag ar mevel.

- Petra ' c'hoarvez gant hemañ ? a c'houlennas dre ma tigore an tad-kozh e zor ? Ar c'harter a zo war zihun gantañ. Ma, sellit 'ta e pe stad emañ !

- Ken estonet ha c'hwi ez on d' an nebeutañ, a respontas an tad kozh, nec'het un tammig dirak ozhac'h an ti nesañ abalamour d' an direnkamant. Kae-sur en deus follet warlerc'h ur gouez bennak, a gendalc'has an den kozh.

- Ankeniet oamp du-mañ, d' ar fin, gant ar safar a rae abaoe ken pell. Galv anezhañ, 'ta !

- Kie ! a lavaras an den kozh, sentus.

D' an drot an loen a dostaas, evel m' en doa graet dija ken alies d' an hini kozh, met hep 'n em lezel da vezañ tapet. Diouzhtu e pellaas, a-boan degouezhet en o c'hichen en ur daoler mouezh evel en diagent. Teir pe beder gwech e reas ar memes van gelver pe dedennañ ar re-se gantañ

176

Hag int kuit o fevar.

Al loen a gemeras ur pennad tizh-her, pa welas e dud oc'h e heuliañ. A-dreuz ar parkeier nevez hadet, e kasas anezho, ha buan, ken e oa dao d' an tad-kozh e c'helver alies. Treuziñ a rejont parkeier, ha goude, pradeier, war e lerc'h, betek tizhout Park-an-Draonienn.

Aze e weljont anezhañ, pennfollet, o redek davet ar porched a zigore war an estreved. Herzel a reas en ur harzhal muiañ ma c'helle, daoust d' e vouezh bezañ ken raouliet ma ne zeue mui eus e c'henou nemet un trouz par a-walc'h d' ur roc'hell.

Abaoe pellik, e oa savet al loar. Fellet en doa 'michañs d' an neñv kinnig e sklerijenn d' an dud a youl vat.

E welout a rejont, e c'henou a-rez an douar, hag e baviou o labourat.

Pa dostaas ar baotred, al loen a herzas en ur fustañ e lost hag en ur lezel da vont ur c'hlemm ken truezus ma vanas ar bagad 'n e sav, mantret, ar strafuilh o c'hounit anezho. Al loar a sklerijenne an dachenn. Ur skleurenn danav a c'holoe pep tra, trawalc'h da lakaat unan da verzout furmoù an traoù hep o spisañ.

Souezhet, mestr an ti all a yeas davet al loen en ur gomz outañ sioulik. Sevel a reas e benn ; hag an den a verzas en e zaoulagad ur sell karget a c'hilac'har ken gwirion ma chomas mantret. Er memes amzer, ur yud a daolas ken a skrijas pep hini.

Ur paz a reas ar gwaz en ur flourañ penn ar c'hi evit gwelout d' ar fin e gavadenn.

- O ! Ma Salver ! a lezas da gouezhañ, souezhet. N' eo ket posubl ! Deuit 'ta paotred ! N' eo ket posubl ! N' eo ket posubl ! a randone evel un den diodet war an taol.

An tri all a dostaas, o c'halon o lammat en o c'hreiz en ur welout strafuilh egile, pell anezhañ da vezañ ur babig koulskoude.

Un « O ! » pouezus, doaniet, souezhus, ankeniet, a zeuas, a-gevret, eus o genou.

Aze oant, o fevar, sabatuet, dilavar ; o sellout ouzh un dornig, gwennkann dindan bannoù al loar, o trec'hiñ gant e wennded war an douar teñval, nevez diskrapet, stignet war-du an neñv.

177

An daeloù a save e daoulagad ar wazed. Mab en ti-all, yaouankoc'h, a zifronkas ; hep mezh. An tad-kozh a vougas en e c'henou ur c'hlemm mantrus, e-pad ma randone ar mestr atav ar memes komzoù : n' eo ket posubl ! n' eo ket posubl !

Ar mevel, gwennet e vlev war an taol, a vane, mut, seizet. Sellout a rae ouzh an dorn savet davet an neñv, gant daoulagad difiñv, bras-digor. Ha pa fellas d'ar mestr, goude pell amzer, kemenn un dra bennak, evel dihunet, e astennas e zivrec'h evit difenn da nikun tostaat. Ha neuze, war e bouezig, ez eas. Atav ken difiñv e zaoulagad, evel liammet ouzh an dorn. Hag e taoulinas. Astenn a reas e zaouarn, ha kemer a reas etre e vizied o krenañ, ar bizied mistr ha gwenn a save eus an douar. Esaeañ a reas o falvata ; pe gentoc'h o allazikañ a reas gant kement a evezh ha ken flour ma oa par e jestr da flourad an avel hañv a lak da ganañ deil ar pupli e gwasked ar stankenn. Evel ur frond a andone eus an dornig-se evitañ. Spisaat a rae outañ ; diskredus. Betek ma anavezias ar walennig troet he bisig davet palv an dorn. Neuze a lezas da vont ur garm par d' hini ul loen gouez tizhet d' ar marv e don ar c'hoadeier.

Evel un derzhienn dreistnatur a ziwanas en e wazhied, ha gant e grabanoù en em lakaas da zizoleiñ ar c'horf.

*

Ha dav eo displegañ pelloc'h pezh a c'hoarvezias goude ? Da betra e talvezfe ?

Tennet 'voe ar c'horf diouzh an douar ha lakaet e sioulder ar gwez kelvez e-tal ar c'hazh.

Noazh evel ur c'hrouadour o c'henel oa bet hi lakaet en douar.

- Ha bev ! a lavaras ar medisin.

Ul liñser graet gant mestrez Dinaou a servijas d' he sebeliañ.

Ur boked bleñchoù pin, dastumet gant ar mevel, ha renket e kroaz war hec'h askre, etre he divronn a save, un druez, o begoù dindan al liñser, a oa an diwezhañ kimiad a resevas er bed-mañ.

Ha m' az pije bet an tu da welout kement-se, evel ma welis, az pije gouelet, va c'hredit, evel ma ouelis, an zevezh ma sebeliemp Lili.

178

Rak me eo, a oa mevel an ti all.

Kenavo Lili !

Sonet am eus evidout ar glaz. N' on ket aet da heul ar re all d' ar vered. Gwelloc'h em eus kavet gant mouezh ar c'hloc'h a dintis, e-pad hir amzer, kas betek ennout, betek da ene paour nijet er bed all, pell dreist an oabloù goullou, va galv diwezhañ.

Koun am eus ; mouezh va c'hloc'h a ruilhe en neñv evel ma ruilhe an daeloù war va divjod.

N' hellan ket disoñj. Setu perak a vevan gant va eñvoriou. Eürus en ur feson, rak adkavet am eus Lili !

LEUE AR PRESBITAL

gant DIDROUZ

War borzh presbital Bodilio e tigure un nor vras, ruz, ha brein. Damzigor e vane atav, rak re bounner e oa da vaneañ **ha** kouezhet e vije bet pell a oa en he foull ma vije bet digoret pe serret gant an dud a veze heb ehan o vont pe o tont diouzh ar presbital. Bremañ oa deuet an dud da vezañ ken boazet d' he gwelet digor, m' o dije kredet e oa en em gavet un darvoud spontus bennak er presbital m'he dije kavet serr un deiz bennak : suilhet ar patatez gant ar plac'h, marteze, pe kroget ar foerell er c'hazh.

Me 'oa d' ar poent-se ar yaouankañ kure er barrez, ar « bilostig » evel ma vez graet diouzhin. Evel ma ne oan mat da ober netra gwelloc'h, kestañ pe ganañ ar servijoù, va c'harg a oa ober katekiz da vugale ar skol.

Daou gure all a oa, ec'h en em gleven mat a-walc'h ganto, hag ur person a c'hiz kozh, un den santel evel ma veze santel ar personed gwechall, mestr war ar barrez, ar maer ha Doue, rust a-walc'h ouzh e barrezianiz hag ouzh e gureed. Evidon-me dreist-holl, n' en doa nemet ur garantez gristen abalamour ma oan yaouank hag ma tirenken gant va mojennoù nevez ar bed diloc'h en doa eñ graet e doullig ennañ.

« Hañ, » a lavare en ur huanadiñ, « ar yaouankizoù bremañ. »

Ar yaouankiz oa bouc'h-kannad holl bec'hedoù ar bed.

Ar pezh a sanke ac'hanon donnoc'h c'hoazh e toull-kirin e zispriz a oa ma oan berr-spered, atav oc'h ankounac'haat un dra bennak war va lerc'h, atav o lezel dorioù digor. Er skolaj, er c'hloerdi am boa klevet sabad a-walc'h war gement-se ouzh va heuliañ dre ma 'z aen.

180

E Bodilio, da nebeutañ, ne vije ket klasket kaoz ouzhin abalamour d' an nor. Breinadurezh an nor a oa ur bennozh evidon.

*

Hogen, un deiz ma oan o tistreiñ d' ar presbital va fenn stouet dindan pouez va mennozioù, ez is da gignat va zal ouzh an nor.

Serr e oa.

Ur pennadig e chomis da glask kompren ar mister-se deuet da greskiñ ar bern misterioù all. Serr e oa an nor, sternet a-nevez, he mudurunoù eoliet, ur c'hliked nevez evit he digeriñ.

Un arnod dianavez oa din he bountañ ha mont tre.

Un all oa gwelet e-kreiz ar porzh, ul leue o klask fringal, dinerzh ha kropet a-walc'h c'hoazh war e zivesker hir. Ur sell a reas ouzhin : ur gelienenn bennak a dremenas dre e empenn, hag e redas d' an daoulammig d' ar c'hraou.

N' em eus ket bet a soñj da lavaret deoc'h : e-touez annezidi ar presbital, e oa ur plac'h, kilheien ha yer, lapined hag ur vuoc'h leue-ponner... leue ponner betek-hen, nevez-hal bremañ.

Al loened-se, ne raen ket kalz a hast outo. Karout a ran kezeg ha chas, mes ar re all n' int nemet merc'hetaj. Ne savas karantez ebet em c'halon evit al

leue bihan.

Dreist-holl pa serris an nor. Warni e oa skrivet va « Mane, Tesel, Fares », e doare ur skritell staget outi gant ar gerioù-mañ distaget gant pluenn kaerañ an Aotrou Person :

FERMEZ LA PORTE A CAUSE DU VEAU

Santout a ris peoc'h va ene o nijal diouzhin « à cause du veau ».

*

Da boent koan, da heul ar Benedisite, an Aotrou Person a zisklerias : « Emichañ ho peus gwelet al leue bihan, daoust ma n' oa hini ebet ac'hanoc'h aze da halañ ar vuoc'h. Bremañ, taolit evezh ne z' ay ket da goll : serrit an nor beb tro ma zeot er-maez ».

181

Ar sell a daolas war-du ennon a en em zilas em c'hreiz hag a drenkas va boued. Deuet oa betek ennañ, douetus bras, brud va dech fall.

Antronoz vintin, paz is d' ar gegin evit goulenn digant ar plac'h ur bannig laezh da doueziañ ar c'hafe du, e voe respontet din en doa an Ao. Person kemennet derc'hel al laezh evit al leue bihan.

An Aotrou Person, gwir oa, a roe skouer e unan en ur chom dilaez. En despet da se e seblante birviñ gant ar vuhez, al levenez hag al lorc'h.

Hor c'hribell-ni, avat, a danave a zeiz da zeiz. Va hini-me dreist-holl. An nor a flastre va spered evel ur gwall huñvre. Na pet gwech e tistroen da weled ha serret am boa an nor. Na pet gwech e tihunen e-kreiz an noz o youc'hal war al leue a welen o tifloupañ dre an nor zigor.

*

Edon er skol o klask reiñ da gompren d' ar baotred penaos e oa un Doue e tri Ferson, pa zigoras an nor en un taol-kont hag ar Person, korf hag ene, a zeuas e-barzh.

« Deuit buan, deuit buan, » emezañ, gant ur vouezh strafuilhet ha kounnaret er memes amzer.

Lezel a ris va zorrad filiped da nijal lec'h a garfent, hag, heuliañ an Aotrou Person er-maez.

Er porched e tistroas krenn warnon : « Ha serret ho-poa an nor 'n ur guitaat ar presbital ? »

« Ya ; douetus, ya ; kaout a ra din da vihanañ. »

« Mat, penaos ta neuze eo kollet al leue ? »

Setu 'ta neuze tarzhet ar vombezenn, kaer am boa bet ober.

An Aotrou Person en doa goulennataet ar c'hureed all em raok. Den ne oa bet gouest da lavaret da belec'h e oa aet al leue. Santout a raen, warnon va unan eo e kouezhe ar bec'h. Tud zo er mod-se hag ar zach ar gwalleur warno evel ma vez sachet ar gurun gant an direnn.

Bodet oamp holl en-dro d' an daol. Biskoazh c'hoazh n' em boa gwelet kement a lorc'h o skediñ war dremm ar plac'h eget e-pad m' edo an Ao. Person o c'hourdrouz ac'hanomp. P' hon doa klevet hor fater e voe savet ur raktres evit klask al leue.

Ar plac'h a furchfe e pep korn eus ar porzh hag al liorz ; an daou gure a yafe pep hini da c'hwesa un tu eus ar bourk ; me... an Ao. Person a chomas dilavar.

182

Neuze e lavaris ar gerioù kentañ o doe an eurvad da blijout d' am ferson.

« Me a c'hell lakaat paotred ar c'hatekiz da redek warlerc'h al leue dre ar barrez ; posubl e ve p' en em lakaint holl a-gevret e pakint anezhañ. »

Evel-se oe graet. Hor bodadeg a oa bet da zek eur ha kard diouzh ar mintin. Me n' em boa skol gant ar vugale nemet da c'houde kreisteiz. Da vare lein an Aotrou Person n' en doa kavet netra, dre ma n' en doa ket klasket. Ar plac'h n' he doa kennebeut degaset nemet ur gevridenn war beg he fri ; an daou gure o doa paket ur banneig bennak e tiez ar bourk, mes ne oant ket laouenoc'h eget dereat. Me a oa c'hoazh diskuizh.

*

« Selaouit mat, paotred. A-benn warc'hoazh e teskoc'h ar gentel unnek en e fezh. Ur goulenn dre skrid e vo graet ; hag an hini ne ouezo ket e gentel penn-da-benn a gousto ker d' e ler. (Teñval ar pennoù.) Bremañ, selaouit c'hoazh. An Aotrou Person en deus kollet e leue. Deoc'h c'hwi eo e vezo e glask. Job Penneg, Lan Troadeg, Perig Gougeg, Paolig Lagadeg : deuit amañ... Dibabit pep hini un tolpad kamaladed... Mat, pep tolpad en devo ur palevarzh eus ar barrez da gribat : Job Penneg a z' ay war-du karter Stangala, Lan Troadeg war-dro Lan Uhel, Perig da Geriel, ha Paolig da Geronenn. Emberr, da seizh eur d' an diwezhatañ, pep mestr tolpad a zeuio da rentañ kont din er presbital... »

M' ho pije klevet an hu, ar c'hri hag ar youc'h. M' ho pije gwelet an drefen torret, ar c'haeiou freuzhet, an ed flastret. Betek pemp eur e voe klevet ar youc'hadennoù o tarzhañ a-us maezioù mezheven, mouezhioù skiltr ar baotred ha sabad groz ur c'houer bennak o tichoual al laeron diwar e zouarou.

Kement a zroug o doa graet ha lern Samson gant o lostoù tan war barkeier ar Filistined.

Mes pa zeujont en-dro d' am c'haout war-dro seizh eur, skuizh o c'horf ha marv luc'hedenn ar blijadur en o daoulagad, ne oa leue ebet ganto.

E-pad koan an Aotrou Person a oa dija kroget da ober kaoñv d' e leue. Ma ne oa ket kavet bremañ ne vije kavet biken. Marteze ar c'higer... Douetus bras, ar c'higer... Sur, ar c'higer... » N' am boa ket lavaret deoc'h serriñ 'n nor ?

183

An daou gure bremañ a oa un tammig kounnar o parañ en o daoulagad, daoust ma ne gredent ket e lakaat e komzoù. « Kement a dregas evit ul leue, » a c'hrozmolas unan d' egile. « Doue en doa e roet, Doue en deus e gemeret, E Volontez bezet graet, » a eilgerias egile etre e zent.

Mes farsal n' eo nemet lakaat c'hoalen e soubenn drenk.

*

Mous ebet, evel just, ne ouie e gatekiz en devezh war-lerc'h. N' em boa ket a nerzh d' o c'hastizañ evit ken nebeud all. Mister an Dreinded a vanfe pell a-walc'h d' e zirouestlañ d' an hini garfe ; al leue avat, ma ne zeufe ket en-dro, a lakafe freuzh ha reuz er barrez. Dija ar goueriaded a oa deuet da glemm d' ar presbital abred diouzh ar mintin ; an Aotrou Person a venne mont e unan da welet ar c'higer ; ar plac'h he doa hadet komzoù noazus dre ar bourk...

Edon o treuziñ ar porzh, teñval va spered ha doaniet va c'halon, pa glevis ur vouezh o tiskenn davedon diouzh an Neñv : « Aotrou Kure, Aotrou Kure ».

Ne welis a-us din nemet oabl digatar mezheven. Pe vouezh diwel am c'halve evel-se ?

« Aotrou Kure, Aotrou Kure... » Doue pa c'halv e servijerien a gustum envel anezho dre o anv bihan. Perak 'ta ne oan nemet ur « chure » evitañ ? Ha kablus e lake ac'hanon ivez evit koll al leue ?

« Al leue... » O c'hedal e oan an oabl da regiñ hag al loen milliget, benniget, da ziskouez e gilhoroù dre an toull, pa anavezis erfin ar vouezh, diverglet e stumm gant ar pellder ; kerkent e welis o tirafourchañ diouzh al lomber ur valafenn... nann, koef ar plac'h hag he fenn dindan.

« Aotrou Kure. Amañ 'mañ. »

« Piv ? »

Ne oa ket nijet ar ger diouzh va diweuz pa enaouas ar respont em spered. Hep soñjal pebezh tra iskis 'oa kaout ul leue er c'halatrez, e pignis an deleziou d' an daoulamm.

Gwir oa : edo al leue aze, izel e gribell gantañ bremañ, hag ouzh va gwelet e lezas ur vlejadenñ dic'hoapaus ; er c'hraou en traoñ ar vuoc'h a eilgerias war an ton bras. Heñvel ouzh ar c'hloc'her hag ar c'haner o tibunañ ar Salmoù e-pad ar gousperoù.

184

« Mat, emeve, n' eus nemet e ziskenn d' an traoñ. »

Ya, n' eus nemet... An holl loened a zo gouest, en ur mod bennak, da bignat un dorgenn ha d' e diskenn ; gwelet hoc'h eus penaos e oar ur gazeg en em harpañ war e divesker araok evit treuziñ ur park war ziribin. Mes gwelet hoc'h eus ivez ar saout, a ya atav da glask an hent plenañ, kropet ma 'z int war o divesker. N' eus kae ebet sounn a-walc'h d' o mirout da vont da laerezh, mes ur vil vizer eo o lakaat da zont er-maez.

Ha lakaat ul leue da zont war-eeun e traoñ daou estaj, neuze.

Koulskoude, dre heg pe dre gaer...

Dre heg da gentañ. Gerioù flour evel ar mel, desket diwar Kantig ar c'hantikoù : « Veni, veni de Libano, veni veni coronaberis... » Un allazig d' e benn, a-zioc'h, a-gleiz, d' e gein, d' e gov, d' e lost...

Teir pe beder delez en doa diskennet evel-se. Ar plac'h am sikoure kalz, o touellañ al leue gant komzoù ha chestroù dianav din, ar re a oa manet en he c'halon, emichañs, evit an hini ne oa ket deuet.

N' ouzon ket petra a yeas a-dreuz en e spered leue, marteze oa tafet gant ar garantez re deo skuilhet warnañ : en un taol setu al leue o chom a zav sounn, en ur sellet gant daoulagad digompren ouzh an hent a zigore dirazañ.

Bremañ ne felle ket dezhañ bezañ touellet na gant allazig na gant ger flour. Lodenn ar plac'h a oa echu ; va hini me bremañ. Ur vountadennig, ur ger rustoc'hik, an hini a vez lavaret d' ar saout a goll o amzer o tourtañ 'r c'haeiou : « Allo tae ».

Ur paz pe zaou, hag a-sav adarre. Netra da ober bremañ, ken start e harpe ouzhimp. Neuze e kollis va fenn, evel m' en em gave ganen gwechall pa ne felle ket d' an traoù pe d' al loened plegañ d' am youl. Un hanter mallozh : « Allo tae, gas' kozh », un hanter tro en e lost, ur mell bountadenn : al leue a loc'has, a stouas, a blegas, hag a gouezhas. E-pad ur momed e welis ugent penn, ugent lost ha kant gar distag o tiskenn a-ruilhoù betek ar pondalez.

Aze e chomas, ul leue en e bezh adarre, mes gourvezet, aet, a gave din, d'

ar bed all : rak kouezhañ treid an deleziou a zo ken fall da leueoù yaouank ha da verc'hed kozh. O klask edon ar paterioù gwellañ evit repoz e ene, pa glevis trouz kammedoù war an deleziou o tont davedomp.

185

Nann, ne oa get an Aotrou Person, mes an daou gure. N' eo ket brav c'hoarzhin d' un interamant ; evito n' oa ket brav c'hoarzhin dirak ar pezh a welent dirazo : ul leue aet da anaon etre e dud doaniet. Koulskoude, diroll a rejont o daou da da lezel youc'hadennoù a fent ken na savas kounnar ennon.

« Gwelloc'h e vije deoc'h hor sikour da sevel hemañ ac'haleñ, » a lavaris, taer outo evit an dro gentañ. « Ma 'n em gav an Ao. Person warnomp ! »

Ha dav. Unan da gregiñ en divesker a-raok, unan all en divesker adreñv ; me da souten ar penn, ar plac'h da zelc'her al lost : evel-se oa hor mennoz. Mes a-vec'h ma santas un dorn o vont d' e bakañ setu hor pabor dasorc'het, yac'hoc'h ha kreñvoc'h eget biskoazh. Pa welas kement a dud o klask afer outañ, e kounnaras d' e dro, hag ec'h en em lakaas da bignat ar skalierioù war e giz, en ur sachañ ac'hanomp war e lerc'h evel ma ne vijemp nemet kelien.

Bras oa ar youc'h, an trouz hag ar safar, pep hini o kemenn d' egile ar pezh en doa d' ober, gant ar ouiziegezh en doa dastumet er gador-brezeg.

Evit echuiñ ar gwalleur, e oa ret en em gavfe warnomp an Aotrou Person : hag aze edo d' ar poent merket dezhañ. Pa welas ac'hanomp tudigoù diampart o klask krabanata al loen, ne vanas ket da c'houlenn tamm na tra. N' eus ket ezhom da zeskiñ d' ar vuoc'h nevez-hal lipat he leue.

« Roit plas din, » emezañ.

Hag en ur zastum e lostenn etre e zivesker evel evit mont war velo, treiñ lost al leue a-gostez, kuit da vezañ strobet, sammañ ur c'har adreñv dindan ur gazel hag eben en tu all... hag al leue, sabatuet, mezhek, trec'het gant youl start an Aotrou Person, ne voe ket pell oc'h en em gaout e traoñ an deleziou.

Morian ar Gontez

Gant Yeun AR GOW

War-dro peder eur diouzh an endervezh, ec'h en em gavas, an deiz-se, Frañsig Kochenneg, gwisket evel holl wazed e barrez, e bali an Tour-Maubourg, e Pariz, dirak ti-annez tonius an Itron Silia Rita Monteiro de Barros, kontez Legge. Hag heñ da bouezañ war vouton tredanek an nor a voe digoret dezhañ kerkent.

Gant ur vouezh laouen, e saludas ar borzhierez hag anat e oa ec'h en em anavezent pa respontas houmañ, chichant dezhi, war an hevelep ton. Edo o c'houlenn outi hag heñ e c'helle bezañ degemeret gant an itron gontez, pa c'hoarvezas gant Yannig Kariou, paotr-a-gambr an aotrou kont, treuziñ an trepas. O welout Frañsig, setu hen etremek ennañ da ginnig dezhañ e zorn. « Ac'hanta, paotr Pleiben, » emezañ seder, « plijadur a ra din gwelout ac'hanoc'h adarre ! Eizh deiz 'zo e oan bet kaset d' ober n' ouzon ket petra ha n' edon ket amañ pa oac'h deuet d' an ti evel boaz. Mall am eus da gaout keloù eus ar vro, rak en toull-mañ, ne glever netra eus an tolead nemet pa zeuit da Bariz. Diskennit ganin da sal-debriñ ar servijerien hag, e-ser gortoz an itron ha kontañ kaoz, ez ay ho merenn-vihan ganeoc'h. »

« Bennozh Doue, mignon kozh ! » a lavaras Frañsig, « met, siouazh ! n' em eus tamm amzer ebet da goll. Ouzh an itron e fell din komz diouzhtu ha, ma n' emañ-hi ket er gêr, ne zalein ket hiroc'h. N' em eus nemet amzer da vont da Vontparnasse da dapout va zreñ a ya kuit da beder eur hag eizh munud ha tregont. »

« N' emañ ket bremañ an itron en he zi, » a anzavas Yannig gant kerse, « met sur on e vo distro a-benn un nebeud munudoù. Klevet em eus, gant ar paotr-gwetur, e rank beza deuet en-dro da beder eur ha dek d' an diwezhat. A-hend-all, m' en em gavfec'h diwezhat, ez afe Urban an Enoret hag an hini du da gas ac'hanoc'h d'ar gar a-raok eur an treñ, gant ar wetur-dre-dan nevez. »

187

« Ne ouien ket edo Urban e servij an itron. »

« Eo, paotr paour, eizh pe zek deiz 'zo emañ amañ o teskiñ d' an hini du bleniañ ar Voisin, ur wetur eus ar re gaerañ gwerzhet gantañ d' an itron... Amzer hoc'h eus, eta, da ziskenn ganin da dañva ar gwin ha da zebriñ un tamm rost yen. »

Eeun d' an ampoent e klevjont ur c'harroñs o chom a-sav dirak an nor-dal. « Sell ! » eme Yannig ; « en em gavet eo an itron ! Kerkent ha m' am bo servijet ac'hanoc'h ez in da lavarout dezhi emac'h ouzh he gortoz. » E berr amzer avat, e voe staliet an daol hag, e-keit ha ma torre Frañsig e naon hag e sec'hed, ez ae e vignon da gemenn d' an itron e c'hoantae hemañ ober ur gwel dezhi.

« Ho pediñ a ra, » eme ar paotr-a-gambr pa ziskennas a-nevez, « da vont d' he c'havout p' ho po echu gant ho kortozenn ha da vezañ dinec'h diwar-benn eur an treñ. Urzh am eus bet diganti da lavarout da Urban ha da Armando, ar morian, mont da gas ac'hanoc'h da Vontparnasse pa blijo ganeoc'h... Bremañ hon eus un tammig amzer da rannañ kaoz. Hag a-nevez e Pleiben hag e Gozeg ? »

Lamproc'h-lamprañ ez eas an teodoù en-dro, seul vui ma vezent glebiet gant gwin mat an itron. « Ha petra a livirit eus marc'had hiziv er Villette ? » a c'houlennas Yannig.

« N' eo ket bet fall tamm ebet, » a respontas Frañsig. « Kresk a zo war

briz ar saout lart ha va re-me am eus gwerzhet mat a-walc'h. »

« Feiz, gwell a se ! Met petra 'zo c'hoarvezet gant boulouzenn ho tok ? »
eme ar paotr-a-gambr souezhet o welout e oa bet krennet berr hini e vignon.

Frañsig a ziskordas da c'hoarzhin. « O ! nebeud a dra ! » emezañ. « Ur genaoueg a giger parizian, c'hoant gantañ d' ober al lu ganin ha d' am lakaat da dremen evit un azen, en deus kavet speredek dont, gant ur sizailh da drouc'hañ va boulouzenn dog, e-keit ha ma oa unan eus e genseurtes oc'h ober marc'had ganin ! Hogen, me an hini eo en deus c'hoarzhed da ziwedhañ p' am eus kavet tu da zistoupa diwarnañ un hanter kant skoed bennak. Peadra da brenañ meur a voulouzenn all !... »

*

188

Frañsig Kochenneg, eus e vicher kiger e bourc'h Pleiben a oa, ouzhpenn, marc'hadour saout lart. Teir pe beder gwech bep miz e veze, e marc'had ar Villette, o werzhañ un div pe deir bagoniad loened-korn prenet gantañ e foarioù ar vro. E-ser mont da Bariz ha distreiñ ac'hano, e rae kefridioù ar gontez, perc'hennet pinvidik-mor kastell Kerriou, e Goezeg, e wellañ ostiziadez hep mar ebet. Soñjit ' ta he devoa bemdez an itron pemp servijer warn-ugent da vagañ, hep ober meneg eus an dud kran a veze ouzh he zaol, da lavarout eo hi hec'h-unan, he ziegezh ha noblañsoù all hanter-rivinet a veve diwar he c'houst. Setu ma veze Frañsig, meur a wech ar sizhun, dreist holl pa zeue ar gontez da dremen an hañv d' he c'hastell, o kas e wellañ karterennoù kig tener da Gerriou, rak n' eo ket yod kerc'h pe avaloù-douar poazh-disec'h a weled eno war an daol. Aes eo gouzout, eta, perak e talc'he ar c'higer d' e ostiziadez hag e rae kement ha ma c'helle evit ober plijadur dezhi.

Houmañ, ur Vraziliaedez anezhi, d' ar mare ma c'hoarvezas an darvoudig emeon o tibunañ, da lavarout eo war-dro ar bloaz 1905, he deveze, eus he bro, c'hwec'h kant mil lur leve an eil bloaz da gas egile. Pa soñjer na oa ket gouest neuze ur mevel pe un devezhour da c'hounit pevar real bemdez, e c'heller krediñ aes edo « an aour ganti war ar raden », evel ma lavarar amañ. Hogen, brokus ha madelezhus e oa, ha, rak-se, karet gant an holl.

*

Ne oa ket lorc'hus ar gontez hag e ouie penaos komz ouzh tud ar bobl hep o lakaat nec'het. Un degemer hegarat a reas da Frañsig ha, goude bezañ goulennet outañ keloù eus e wreg hag e vugale, e roas dezhañ he gourc'hemennoù evit ar pezh a selle outi hec'h-unan. « Arabat, » emezi, « ho talefen pelloc'h pa 'z eo gwir e rankit bezañ er gar a-benn eur an treñ. Moarvat en deus roet Yannig urzh da Urban ha da Armando d' ho kas di diouzhtu. »

War ar straed, dirak an ti, o c'hortoz Frañsig, edo ar Voisin, ur wetur dispar anezhi, n' ouzon ket nerzh pet loen kezeg biskoazh en he c'heflusker, ur ganestell gloz ha lintrus war he rodoù gom tev, ha peder dor warni, pep hini anezho fichet kaer gant patrom ur gurunenn gont. Ouzh he fenn adreñv, staget uhelik a-walc'h, e oa ur skaoñg keinet, plas warni d' un den hepken.

189

Ar sabatur a gouezhas war Frañsig, met n' en devoe ket amzer da alvaoniñ. Ull lakez, aes da c'houzout diouzh an dilhad a zouge, a zigoras dezhañ unan eus an dorioù a-dreñv heg her pedas da bignat er wetur.

Ken blot ha ken ledan e oa an dorchenn eno, ma kavas d' hor c'higer ec'h azeze war ur c'holc'hed plu skañv. Edo evel en un neizh flour ha gwaskedet, en ur c'hombod sioul ha kran meurbet. Dispartiet e oa eno, diouzh ar penn a-raok eus ar c'harr-tan, gant ur speuradenn wer tev hag, en tu all dezhi, e wele Urban peg er rod-vleniañ hag ar morian Armando azezet en e gichen.

« Demat, paotred ! » a hopas Frañsig, en ur ober dezho ur sin a vignoniez

gant e zorn. Met n' her c'hlevjont ket o vezañ ma vire ar speuradenn wer ouzh e vouezh da vont betek enno. Diouzh o zu, laouen an tamm anezho hag o c'hoarzhin a-greiz kalon, e lavarjont ivez un dra bennak na voe ket intentet gant o beajour, hag ec'h hejjont o dorn dezhañ.

Ha neuze, e-kreiz un trouz meurdezus hag ur vogedenn c'hlas, e kemeras karr-tan ar gontez e lañs war straedoù kêr Bariz.

*

A-barzh mont pelloc'h gant va danevell e vefe mat din, a gredan, lakaat va lennerien da ober anaoudegezh gant blenier ar wetur hag e gavandad du.

Ar c'hentañ, Urban an Enoret, war-dro pemp bloaz warn-ugent dezhañ, a oa mekaniker e Kastellin. Un teoteg eus an dibab e oa, ken chafouler hag e vignon Frañsig e-unan ha ken troet hag heñ da farsal ha da c'hoari troioù fentus d'e nesañ, bewech ma kave tro d' hen ober.

Armando dos Santos, ganet a gerent du-pod, o-daou o servijañ ar gontez en unan eus hec'h atantoù planterezh kafe e tolead Sao-Paulo, a oa anezhañ ur morian kroc'henet ken teñval hag e dad hag e vamm. Gwisket kran ha paotr brav a-walc'h, daoust d' e bennad-blev gloanek ha d' e fri un tammig re dougn, e plije d' an holl o vezañ ma oa chomet ken dibreder hag helbiker hag ar vugale troet gant ar c'hoari. War-dro triwec'h vloaz en devoa hag, enorusat chañs ! Filhor e oa d' an itron. Daou pe dri bloaz kentoc'h, ouzh her c'havout seven ha savet mat, e oa deuet ganti, eus ar Brazil, e vro c'hinidik, da servijañ evel floc'h ha blenier ar c'harr-tan he devoa menoz da brenañ. Ouzh e vestrez ne gomze nemet portugaleg, daoust ma ouie galleg madik a-walc'h, met kalz barrekoc'h, avat, e oa war ar brezhoneg, pa 'z eo gwir na veze nep yezh all gant servijerien ar c'hastell etrezo. Spederek ha ken fin hag ul louarn, e vourre o c'hoari troioù kamm pa c'helle.

190

*

Un tizh ruz a oa gant ar c'harr-tan ha tiez ar gêr vras a dremene evel luc'hed dirak daoulagad sebezet Frañsig. Morse n' en dije kredet e c'helle ur wetur dre dan mont ken buan ! A-barzh pell, avat, o verzout n' en devoa ket an disterañ anaoudegezh eus ar straedoù ma 'z ae ganto, e savas nec'hamant ennañ.

Huchal a reas da c'houlenn ouzh Urban hag heñ ne oa ket faziet diwar an hent mat. En aner e voe, rak ar speuradenn wer daonet a harze ouzh e c'halv da zont pelloc'h. Brouezet ha taeret, e skoas warni gant kein e viz kreiz da sachañ evezh ar blenier. Hemañ a daolas ur sell a-dreñv e skoaz ha, mao bepred e zremm, a reas ur jestr karadek gant e zorn.

« Gast an ampez ! Mil mallozh ruz ! » a sakreas Frañsig. « Ken gwaz hag ur prizon eo an tanfoeltr gwetur-mañ ! » Hag, o sellout ouzh e vontr a verke peder eur hanter ha tri munud, e c'harmas, gant droug ha skodeget : « A-benn pemp munud e vo aet va zreñ kuit ! Ne vin biken abred a-walc'h da gaout anezhañ ! »

Neuze eo e kouezhas e sell war un dorikell vihan a oa er speuradenn ha n' en devoa ket soñjet kentoc'h petra a c'helle bezañ. Hag heñ en ul lamm d' he digeriñ ha da hopal dreizi a-bouez-penn : « Urban ! arziod 'zo ac'hanout, ha direizhet eo da benn ? Ne ouezez ken an hent d' ar gar hag e ri din mankout war va zreñ ! »

« Koulz pe welloc'h egedout, » a respontas ar paotr-karr, « ec'h anavezan an hent-se ! Met e-lec'h ma tleemp tremen ez eus labourioù war ar straedoù ha setu m' am eus ranker klask hiroc'hik tro ! »

« Hag evel-se, sac'h an diaoul, e chomin, hep mar, war-lerc'h va zreñ, me hag a grede em bije bet amzer da baeañ, deoc'h ho-taou, bep a vanne a-raok an eur ! »

« N' en em chal ket ! Degouezhout a ri ur wech bennak ha banneoù a-walc'h a vo kavet da evañ. Bez dibreder aze, p'ac'h eus an enor da lakaat da feskennoù e-lec'h ma vez o re gant ar gontez hag hec'h aotrou ! »

Hag e nijas ar wetur buanoc'h-buan a-dreuz ar gêrbenn, endra ma selle Frañsig adarre ouzh e vontr. « Mil c'hast ! » emezañ, kounnaret holl d' e zaou gavandad a c'hoarzhe leizh o genou, « peder eur eizh ha tregont eo ha bremañ e welan sklaer hoc'h eus c'hoariet an troad-leue d' ar genaoueg a zo ac'hanon ! »

*

Niverus-kenañ e oa an dud dindan disheolienn lien « Tavarn eus Pariz », unan eus toniusañ ha darempredetañ kafedioù ar gêr veur. Ouzh pep taol, war-bouez nebeud, e oa aotrounez dibikous hag itronezed faro ha gwisket skañv o lenn o c'hazetenn, o vutuniñ, pe c'hoazh, o varvailhat, e-ser evañ war o fouezig, gwerennadoù evajoù a bep seurt. Moged ar sigarennoù, o sevel a-us d' ar pennoù, a rae troellennoù glas en aer, endra ma trouze ar mouezhioù evel safron un hed-gwenan. Hag, o vont hag o tont e-touez an dud vak-se, e weled ar baotred tavarn o tougen, war o fladennoù, boutailhadoù diedoù a bep ment hag a bep liv.

A-viskoazh eo bet kontet ar Barizianed da gaout genaouioù da dapañ kelien ha dizale e tiskouezas everien an davarn na oa ket bet laeret ganto ar vrud-se.

Ur wetur-dre-dan Voisin, eus ar c'haerañ reoù a veze kavet d' an ampoent hag ur gurunenn gont war bep hini eus he dorioù, a oa o paouez ober un harp dirak an davarn. Kerkent e oa diskennet, diwar he skaoñig a-dreñv, ur paotr dilu a lakez da zigeriñ, e-ser ober ur stouadenn doujus, d' un den bras, tev ha ruz, e benn ha gwisket iskis gant un tok ledan hag ur vlouzenn c'hlas.

Frañsig an hini ' oa, evel m' hoc'h eus divinet, didaeret dezhañ a-benn neuze, goude bezañ graet kañv d' e dreñ ha c'hoarzhed glas da gentañ, evit gwir, eus taol-gwidre dizoare e vignoned. « Ne dalvez ket diskouez dezho an tu yen, » en devoa soñjet gant furnezh. Ne vefe nemet o hisañ d' am godisañ muioc'h-mui. Ha pa 'z on lakaet ganto da gont evit ur predad, ez eo kerkoulz din derc'hel gant ar roll-se e-keit ha ma pado ar c'hoari !... Hag, oc'h eñvoriñ pe emzalc'h o deveze an noblañsoù a-wel d' an holl, e kerzhas e-unan, uhel ha sounn e benn ha ken meurdeuz e neuz hag hini ur roue, da azezañ ouzh unan eus taolioù goullo an davarn, e-touez an everien sebezet mik hag o c'henaouegiñ outañ.

Diouzhtu e tilammas davetañ ur paotr-tavarn da c'houlenn petra a c'hoantae : « It, m' ho ped, » eme Frañsig e brezhoneg, « da gemenn d' am servijerien e vinnan kinnig dezho bep a vanne ha da reiñ urzh dezho da zont d' am c'havout ! » Alvaonet, e respontas an den : « M' ho ped d' am digarez, aotrou, met n' ho komprenan ket ! »

« Ma ! » a lavaras hor c'higer, e brezhoneg bepred, « neuze e vo ret din o gervel va-unan ! »

Hag, o sevel diwar e gador, e c'harmas a-bouez-penn etremek ar c'harr-tan : « He ! lampronidi an diaoul ! Chas re-vak ha koll bara ! Lakepoded mezh-o-gwelet ! Me a dlefe leuskel ac'hanoc'h a-hont da zideota gant ar sec'hed ruz ! Koulskoude, ur galon dener a zo em c'hreiz-me, ho mestr ha kont a Gênetra ! Deuit amañ, eta, d' am sikour da evañ ar voutailhad a dleit din evit ho fallentez em c'heñver ! »

Raktal e tihlukas, eus ar wetur, Urban, ar morian hag al lakez hag e teujont da stouiñ gant kalz elevez dirak an hini a seblante bezañ o mestr ha da azezañ ouzh taol en e gichen. Hag o-fevar e krogjont da gomz er yezh na gomprens ket ar paotr-tavarn a oa chomet da c'hedal e roje dezhañ, hini pe hini anezho, un urzh bennak e galleg.

« Lavar d' ar beulz-se, te, Armando, » a c'hourc'hemennas Frañsig, « digas deomp peadra da evañ ! »

« Paotr-tavarn, » eme kerkent ar morian e galleg, « ur Picon-Curaçao evit an aotrou kont ha betek ober bep a hini all deomp hon-tri. »

Endra ma 'z ae ar servijer da gerc'hat ar pezh a oa gourc'hemennet, e pegas nouspet hini eus an ostizidi all en e vilgin da c'houlenn outañ piv a oa an divroidi sebezus-se. « N' ouzon netra diwar o fenn, » a respontas hemañ. « Ur yezh estren a zo ganto ha, war a seblant din, n' eus nemet ar morian o c'houzout galleg. Ur c'hont, avat, eo ar mestr, war am eus komprenet.

« Klaskit gouzout hiroc'h, » a lavared dezhañ a bep tu. « rak iskis eo, e gwirionez, e kavfed, en ugentvet kantved, ur c'hont pinvidik, perc'henn d' ur Voisin, gwisket evel ur c'houer breizhat ha diouizieq war ar galleg, o weladenniñ Pariz gant mevelien ken souezhus hag heñ. »

193

E-keit-se ez ae ar gaoz en-dro, en o yezh, gant ar pevar c'hanfard, pep hini o c'hoapaat hag o kavout abeg er c'henaouerien a zalc'he o daoulagad da barañ warno hep ehan. Distreiñ a reas ar paotr-tavarn gant gwer goullou ha boutailhoù leun hag, e-ser servijañ ar banneoù, e klaskas toullañ kaoz gant ar morian : « Evel-se, » emezañ, « ez oc'h deuet, gant an aotrounez-mañ, da ober ur weladenn d' hor c'hêrbenn ? »

« Ya ! » a zistagaz, landreant, Armando, « hir e kave an aotrou kont e amzer, du-se en e gastell, ha me eo am eus roet ali dezhañ da veajiñ, evit e zizenoeiñ hag e lakaat da gavout tu da zispign darn eus ar bern arc'hant na oar ket petra da ober gantañ. »

« Ha ken pinvidik-se eo an aotrou kont ? » eme ar paotr-tavarn oc'h estlammiñ. « Hag e pe yezh dianav e komz ganeoc'h 'ta ? »

« Ya, pinvidik-mor eo hag, e Pariz, n' eus ket ur palez hag a vefe par d' an hini en deus en e gontelezh a Gênetra. Ar yezh a gomz eo hini e genvroiz ha sujidi hag an hini en deus desket war varlenn e vamm... »

Galvet da servijañ un ostizad nevez, e kuitaas ar paotr-tavarn ar pevar orin gant keuz ha, d'ar re ranellañ eus an everien na baouezent ket d' e atersiñ, e roas an disaouzan en devoa bet digant ar morian. « Marzhus-kenañ ar pezh a livirit, » a souezhent holl. « Arabat ez afe kuit ar c'hont a-raok ma anzavfe ar morian piv hag a be lec'h eo ! » Ha pep hini a gonte neuze d' e amezeien kement en devoa klevet eus an den kevrinus hag ar c'heloù, kaset a c'henou da c'henou, a zeuas da vezañ burzhudusoc'h-burzhudusañ. darn a lavare e oa ur priñs estren galloudus oc'h ober un droiad incognito e Bro-C'hall ; darn all e oa, kentoc'h, ur mondian trevariet e spered, o tebriñ e zanvez gant un nebeud mignoned, ha n' ouzon ket pet sorc'henn biskoazh.

Edo ar pevar c'hanfard o peurevañ o banneoù, ha, diduet bras gant ar sotonioù a glevent diwar o fenn gant ar Barizianed droch-se, pa lavaras Urban da Frañsig : « N' emañ ket ar c'hiz ganeomp, e Breizh, da gerzhout war un troad hepken ha, pa 'z out lakaet da gont ganeomp ha da briñs gant ar c'hlapenzeien-se, e paei c'hoazh un droiad all ! »

A-barzh m' en devoe amzer ar c'higer da nac'h e c'houlenn ouzh ar mekaniker a gave rankles ha gwall-hardizh, e savas ar morian da c'hervel ar paotr-tavarn. Hemañ a sentas gant mall hag, a-greiz leuniañ ar peder gwerenn, e lavaras da Armando :

194

« Un den a renk uhel, moarvat, eo ho mestr en e vro, e-lec'h ma tle bezañ anavezet gant ar pennoù bras !... Un enor dispar a rafec'h da Davarn Vras Pariz ma teurvezfe ganeoc'h diskuilhañ e anv hag hini al lec'h ma chom ennañ. Brudetoc'h a se e vefe c'hoazh hor stal, ken darempredet koulskoude, evel ma welit, gant ar vegenn eus tud Pariz. »

« Un den dilorc'h eo an aotrou ha ne blij ket dezhañ bezañ kuriuzet. Daoust da se, evelato, e kredan diskleriañ deoc'h, gant ma ne deoc'h ket da vrudañ an doare, ez eo ar c'hont a Gênetra eus unan eus ar brasañ familhoù a zo e Breizh. E dad-kuñv, m' am eus soñj, a oa amiral meur war listri-splujer ar Mor Disec'h hag e dad-kozh jeneral Chouanted kastell Brest. E dad gouarnour morskouled Beg-ar-Van, a roas e zilez eus ar garg-se o vezañ na oa ket troet gant an enorioù hag ar politikerezh. »

Badaouet e benn gant ar c'hoñchoù-born-se, distaget dezhañ ken dic'hoarzh ha tra gant un taol mouezh estren, ec'h estlamme ar paotr-tavarn : « Pebezh familh e gwirionez ! Un amiral, ur jeneral, ur gouarnour !... En eñvor d' ar jeneral chouant, e dad-kozh, eo e toug, hep mar, gwiskamant tud e vro?»

« Evel just ! Hag evel-se ivez e vez gwisket bepred hag evelto ouzhpenn, ne gomz nemet brezhoneg. »

« Biskoazh kemend-all ! Ha ne vern da be lec'h ez a, e vezit atav d' e heul ? »

« Ya sur ! Hennezh bras a zo azezet en tu dehou dezhañ eo bleiner e garrtan hag an hini tostañ din e lakez. »

« Ha c'hwi, neuze, petra a rit en e ser ? »

« Me ? 0 ! nebeud a dra. Va zad, roue er C'hongo hag unan eus e vrasañ mignoned, en deus va frestet dezhañ p' en devez ezhomm ac'hanon. »

« Ho prestet dezhañ ? Hag evit petra, m' ho ped ? »

« Met evit as veaj-mañ hepken, pa ne oar galleg nag heñ na nikun eus e servijerien. »

« Ha c'hwi ' ta eo... »

« Ya ! Je suis l'interprète. » (1)

(1) Da lavarout eo : « Me eo ar jubennour ».

*

195

Frañsig, aes eo da gompren, a rankas paeañ priz ar banneoù ha leuskel un tamm brav a werzh-butun war e lerc'h. Ne vije ket bet dereat d' un den eus e renk goulenn o skodenn digant e drikon kavandidi. Ken otus ha ma vije bet an impalaer Gwilherm II e-unan, ez eas d' e wetur endra ma save d' e saludiñ genaouerien an davarn a-bezh, rak evito, ne c'helle bezañ nemet un doare gouron, war lerc'h ar pezh o devoa klevet lavarout anezhañ gant ar paotr-tavarn troet da vravaat c'hoazh koñchennoù ar morian.

Gant ur mell taol tog e kimiadas diouto, e-keit ha ma stoue al lakez dirazañ a-raok digeriñ dezhañ dor as wetur. Garmoù a levnez ha strakadeg daouarn a voe respont ar bagad arvesterien a grie a-gevret : « Bevet Breizh ! Bevet ar priñs breton ha beaj vat dezhañ ! »

Hag e voe gwelet ar Voisin skedus o pellaat dindan bannoù ruz-aour heol an abardaez hag Armando, ar morian, o kas gant e zorn ur c'henavo diwezhañ da lonkerien poulc'hed « Tavarn Vras Pariz », bepred o strakal o daouarn hag o youc'hal kalonek d' an hini a gemerent, gant an ezhomm a draoù marzhus o devoa o speredoù kredik, evit un doare gouron difluket en ur par re-verr, evel ur steredenn-rederezh, eus obl kevrinus ur vro dianav dezho ha beuzet c'hoazh, war o menno, e teñvalijenn ar Grenn-Amzer, met o kemerout a-nebeudoù ar gwellaennoù deuet da heul an ugentvet kantved...

Antronoz, n'eo ket da glask karr-tan ar gontez ez eas Frañsig da vont d' an treñ. Gant ar skiant en devoa prenet, e kavas gwelloc'h feurmiñ ur fiakr pe ur wetur louaj, evel ma lavare.

KAZH HA LOGODENN

Ar pezh-mañ en deus bet priz kentañ:
EMGLEO SEVENADUREL PARIZ

Pezh-c'hoari e tri arvest
gant Jarl PRIEL
(Kendalc'h)

Ha n' eus ket pell, am eus klevet kement-mañ digant an diaoul : «
Doue a zo aet da anaon, lazhet gant e druez ouzh an dud. Diwallit 'ta diouzh an
druez, rak a-benn ar fin e tegasfe houmañ ur goabrenn gwall-deñval a-us da vab-
den. »

FEDERICK NIETZSCHE :
« Evel-se e komze Zarathoustra ».

ARVEST III

Ur miz goude, war-dro teir eur goude kreisteiz, en un ti-hañv war ar maez,
damdost d' un aber.

Ul leur a-us d'ul liorz. War an tu dehou, ur voger uhel gant un nor a
zaou stalaf da vont er sal vras ; digor eo bremañ war hec'h hed. Bez eus en-dro
d' al leur ur vogerig livet gant raz kerkoulz hag an ti. Gallout a reer tremen
etre penn an ti hag ar vogerig e don al leur-c'hoari met ne weler ket an diri da
ziskenn el liorz. Stignet a-us d' al leur war dreustoù prenn, ez eus ul lien
maret, ruz ha gwenn. A-zindan al lien-se e spurmanter er pellder ar mor glas
gant un enezennig pe ziv. Bez' eus e-kreiz al leur-c'hoari un daolig grenn hag a
bep tu ur gador-vrec'h prenn, livet e ruz-tan evel an daol hag an treustoù. War
an tu kleiz, ez eus ur bank maen stok ouzh ar vogerig hag a-us dezhañ, e-kichen
ur pellgomzer, ur pikol pod-pri gant bleunioù hañv : brulu, roz-chas, raden, hag
all. Chomet eo traoù merenn war an daol a stlabez war ur plad arc'hant :
servietennoù, tasoù kafe, pod al laezh, chipod ar sukr ha loaioù.

Pa sav ar gouel, emañ Margit en he c'hoazez war ar bank ; edo moarvat o
freselat loeroù, rak lakaet he doa he lunedoù ha bez' eus war he barlenn ur
banerig gant polotennoù gloan a hep seurt liv hag ur pikol sizailh dir, met
manet eo kousket a-greiz labourat, ha diroc'hal a ra zoken un nebeudig. Ur
pennad goude e tifloup Karin eus penn an ti. Bez' eus war varr he sae du un
davañjer seiz gwenn dantelezet..

KARIN. - Margit !...

Kerkent ha ma wel ez eo moredet an hini gozh, e stag da gerzhout
goustadik-tre etrezek an daol ; e sell emañ, moarvat, da glenkañ an traoù a-
stlabez, met diflipañ a ra diganti ul loa vihan ha dihunet eo raktal ar vatezh
gant ar stirlink-se.

MARGIT. - Arsa, Karin, laosk an traoù-se ganin da glenkañ.

KARIN. - Chom aze, paourig, rak skuizh marv e rankez bezañ.

MARGIT. - N' eo ket ur souezh ; gor a zo en amzer ken a zo ; ha neuze a-dal ma

krog ur vaouez da vont en tu all d' he dek ha tri ugent ne vez ken evel just ken gwevn hag ur grennardenn.

KARIN. - Arc'hoazh kentañ e klaskin war-dro ur plac'h yaouank akuit da reiñ dorn dit.

MARGIT. - Na ri ket moarvat ! Hag ankounac'haet ac'h eus abalamour da betra ez omp deut da chom war ar maez ar wech kentañ abaoe ar brezel ? Tud a bep seurt a zeu d' az ti : brogarourien, darn all a vez klask warno, ha me oar. Flatret ha gwerzhet omp, eme ar C'hont, ha te a fell dit degas en hon touez ur penn-avel bennak, ur sav-he-fri marteze pe ur Vari-strap-latenn ? Azez amañ da freselat loeroù, gwelloc'h egedon e ri al labour-se, rak krog eo va daoulagad da vezañ pikous. Laosk an traoù-mañ ganin-me ; o skaotañ a rin da c'houlz adverenn, ha da c'hortoz, e rin emichañs ur gouskadenn war va gwele...

Mont a ra Margit war-du an ti gant he fladad traoù, ha kregiñ a ra Karin da blegañ doubier an daol.

KARIN. - Ya, ne rafe ket droug dit.

MARGIT. - Dal ' ta, n' eo ket padet pell hiziv baleadenn an Aotrou.

KARIN. - Pe Aotrou ?

199

MARGIT. - Va feiz, da dad. (Dont a ra ar C'hont eus ar sal vras.) Gwall abred, Aotrou, e teuit war ho kiz.

Lakaat a ra Karin an doubier war gein ur gador-vrec'h.

OESTERMARK. - Ya. N' eo ket aet c'hoazh da vestr e kêr ?

MARGIT. - Nann 'vat, emañ el liorz, a gred din, o lenn en disheol.

Mont a ra d' an ti.

OESTERMARK. - Karin, galv raktal da bried, ha buan, mar plij, rak d' ober am eus gantañ.

Mont a ra Karin betek ar vogerig e don al leur-c'hoari.

KARIN. - Olaf !

LINDBLAD (el liorz). - Petra ' zo ?

KARIN. - Deus amañ diouzhtu. (En ur vont adarre d'azezañ war ar bank.) Edo Olaf o tapout e dog hag e vinvioù pa ' z eo bet kemennet dezhañ dre bellgomzer chom er gêr, ha tremen, hep dont ken arc'hoazh war-dro e glañvour.

OESTERMARK. - Ya, reuz a-walc'h en deus hiziv Heimshlag, kuit da blediñ na gant e zaoulagad nag e voestoù-chimik.

Dont a ra an Doktor eus penn an ti.

LINDBLAD. - Va Doue, a betra ez eus kael ? Ac'han, erru oc'h, va zad ?

OESTERMARK. - Ya, ha herr warnon. Karin, bez az pefe ar vadelezh da dec'hel ur pennadig ? Daou pe dri c'her am eus da lavarout tal-ouzh-tal d' az ten.

Aet eo Karin en he sav, e sell moarvat da sentiñ ouzh ar C'hont.

LINDBLAD. - Chom aze, Karin. Ho tigarez, va zad, met n' am eus netra da guzhat ouzh va gwreg.

200

OESTERMARK. - A gav dit ?... Ma ! evel ma kari... Bez eus, va faotr, ur Judaz e-touez ar vrogarourien.

LINDBLAD (en ur gouchañ e gorn, en e goazez war ur gador-vrec'h). - Ya, alies a-walc'h ez eus bet kael a gement-se, met krog on ivez d' am zro da grediñ emañ ar wirionez ganeoc'h.

OESTERMARK. - Ha tapet eo ar wech-mañ an treitour. Stad a zo ennout, moarvat, o klevout-se ?

LINDBLAD (o tenañ e gorn). - Stad, emezoc'h ?... Pa welan un naer pe ul loen-fall bennak war-nes bezañ paket, e vezan techet da gaout muioc'h a druez eget a levenez.

OESTERMARK. - Ur gwaz gwall dener eo da hini, Karin.

Abaoe m'eo savet ar gaoz-se, e ra Karin an neuz da boanial gant he nadoz-c'hloan hag he sizailh, met selaou a ra, nec'het ha spontet bras.

LINDBLAD. - Piv ' ta eo an trubard ? E anavezout a ran ?

OESTERMARK. - Ya, kerkoulz ha me. Klask en-dro dit...

LINDBLAD. - Va feiz, diaes e vefe din ; ne don ket un den war ziwall hag a-hend-all n' am eus ket bet bete-vremañ kalz amzer da blediñ gant ar gudenn-se.

OESTERMARK. - Ya, dalc'het out, evel just, gant da vicher ha da glañvourien. Ac'hanta, selaou... Pemzek deiz zo e tlee dont d' hor bete eus Londrez ur c'hannad a-berzh hor Roue, ha gourc'hemennet e voe dimp kas daou vrogarour en arbenn dezhañ... Teñval-sac'h e oa an noz ha takenn ne wele hon tud kuzhet en ur c'hoad a-us d' an aod digenvez. Trec'hiñ a rae ar mor ha dre-se n' hellas ket tostaat al lestr saoz. Rankout a reas 'ta ar c'hannad dont war neuñv betek an draezhenn, met kerkent ha ma stagas da bignat dre ar wenojenn, e sailhas warnañ ur bagad soudarded hag archerien. Edont o c'hortoz anezhañ pell ' oa, darn a-dreñv ar reier, darn all er brouskoad. Ha piv ' ta a ouie edomp ni o c'hortoz unan bennak e noz-se, ha war ribl an aber-se ?... Ar c'habiten Gustav Bengt, rener ar vrogarourien, e vreur yaouank Thorwald, te ha me...

201

LINDBLAD. - Hag ivez an daou baotr aet en arbenn d' ar paour kaezh.

OESTERMARK. - Serr da c'henou !... Ar c'habiten Bengt hag e vreur setu piv 'oa an daou-se... Hiziv, war-dro kreisteiz e tlee ar c'habiten chom ur pennadig en ti-butun rak enep an Iliz-Veur. Un dra skeudik a-walc'h, ne lavaran ket nann, un taol tu-pe-du, met ezhomm en doa da glevout traoù a-bouez digant un den deut eus penn-all ar vro. Treuzwisket e vije, evel just : ur bragoù voulouz, ur flotantenn c'hlas, ur c'hozh boned kreouichennek ha heuzoù kailharet, e berr gomzoù, heñvel ouzh ur c'houer deut e kêr da brenañ pe da werzhañ marc'hadourezh ...

LINDBLAD. - Daoust ha tapet o deus ivez ar c'habiten Bengt ?

OESTERMARK. - N' o deus ket. Ul logotaer hor boa stignet da bakañ hon Iskariotez, rak na c'hoant nag ezhomm n' en doa Bengt da dostaat d' an ti-butun-se. Hogen, emañ bepred an Alamaned o klask paotr e heuzoù kailharet en-dro d' an Iliz-Veur ; eus an nec'h d' an traoñ e furchont kement ti a zo eno, ha den ne c'hell tec'hel alese... Hahahahaha ! Ha piv a ouie e pe stumm e vije gwisket Gustav Bengt ? E vreur hag eñ, te ha me...

LINDBLAD. - Hag un all ouzhpenn.

OESTERMARK. - Piv ' ta ?

LINDBLAD. - Karin, va gwreg.

OESTERMARK. - Tav din, fallakr ! Ha krediñ a rafes tamall d' ur gontez Oestermark un torfed ken euzhus ?

LINDBLAD. - Nann, ha pell ac'hane zoken... rak gwelout a ran petra 'zo war ho spered. Den nemedon, kwita, n' eo bet laosket da vont d' ar gêr war zigarez en doa Heimschlag aon rak bezañ dall. Den all nemedon n' a div wech bemdeiz davet rener ar Gestapo...

202

OESTERMARK. - Emaomp ganti d' an diwezh ! Anzav a rez ta ez out kablus ?

KARIN (en he sav). - Va zad, ankounac'haet hoc'h eus, moarvat, emaoc'h bremañ em zi ?

OESTERMARK. - Ez ti ? Petra ' drailhez din, genaouegez ? Marteze ne gredez ket ac'hanon ? Sell ouzh ar paotr brav-mañ, taol ur sell warnañ ! Neb en dije tamallet din kemend-all, am bije lammet raktal warnañ evit e dagañ. Met chom a ra hemañ war gab e reor da vutunat en ur vrizh-c'hoarzhin...

LINDBLAD. - Deiz pe zeiz e vo kerse ganeoc'h, Kont Oestermark, o vezañ m' hoc'h eus komzet e-giz-se ouzh un den ken direbech ha c'hwi.

OESTERMARK. - Dall ' on ' ta, a gav dit ? Ac'hanta, Doktor, gra da vicher, lemm ar skant a-ziwar va daoulagad. Klask da vihanañ un digarez bennak... Sed aze, Karin, ger ebet ne rann, petra ' fell dit c'hoazh ?

KARIN. - Gwell e vefe deoc'h tevel ! emaoc'h o verzheriañ tad Erik.

OESTERMARK. - Gout' ouzon, skuilhet en deus va mab-bihan e wad evit e vro, hag e veuliñ a rin dre-se da virviken, met ruilhet en deus va mab-kaer e gorf er fank, ha c'hoant am boa da bellaat dioutañ, rak c'hwezh ar brein a zo gantañ. Hogen, deut on d' az ti, evel ma lavarez, dre druez evidout, va flac'hig, ha daoust din da vezañ roet va ger da serriñ va genou. Selaou ! hep dale e tle dont amañ an daou vreur Bengt ; pediñ a raint an den-mañ d' ober ganto ur valeadenn en don ar c'hoadoù war ar menez...

KARIN. - Ha petra 'vo graet dezhañ ?

OESTERMARK. - Anat dit ! ne vaner ket pell da dermal gant neb a werzh e genvroidi. Ken na vo pell, Karin, e vi intañvez...

203

KARIN. - Daoust ha n' hoc'h eus ket mezh, va zad ?

OESTERMARK. - Geo, ha teuziñ a ran zoken gant va c'hofad mezh. Hogen, o vezañ n'hellan ket padout o soñjal e vefe krouget an hini a zimezas d' ur gontez Oestermark, dal, Lindblad, setu amañ ur bistolenn... (He lakaat a ra war an daol.) Mar dout c'hoazh un den, tap krog enni ; un tenn ez tal, ha fin dre eno.

Mont a ra er-maez a gammedoù bras.

KARIN (en he c'hoazez). - O va Doue, pebezh gwalennad !...

Stagañ a ra da ouelañ en ur harpañ he fenn ouzh an daol.

LINDBLAD (en ur skarzhañ e gorn). - Ya, n' az poa ket 'ta gouzañvet trawalc'h... (Mont a ra da waskañ war un nozelenn e-tal an nor. Margit a zeu tre.) Margit, mar degouezh da hemañ pe da henhont, ur c'hlañvour, pe n' eus forzh, c'hoantaat komz ouzhin, lavarit da gement hini am eus ranket tec'hel a-greiz-holl.

MARGIT. - Ha hir e vo ho tro, Aotrou ?

LINDBLAD. - Ne vo ket ; ne rin, koulz eo lavarout, nemet mont... ha dont.

MARGIT. - Mat ! ec'h an diouzhtu da glenkañ ho traoù... Er valizenn vras pe en hini-vihan ?

LINDBLAD. - Ne gemerin nag an eil nag eben ; du-hont e kavin emichañs kement tra am bo ezhomm da gaout. (Aet eo ar vatezh en ti, ha kerzhout a ra Olaf etrezek ar pellgomzer.) Allo, an niverenn nav ha tregont-naontek, mar plij...

Tapout a ra Karin krog en e vrec'h.

KARIN. - Olaf, petra ' fell dit ober ?

LINDBLAD. - Pledañ gant va micher, keit ha ma chomin bev... Allo ? Emañ an Itron Heldlund er gêr ?... Amañ, an Doktor Lindblad ; kemennit, mar plij, d' an Itron n' hellin ket dont henozh war he zro ; va digarezit, me ho bed, met ret eo din pellaat hep dale... Pegoulz, emezoc'h ?... Arc'hoazh e klevo, moarvat, an Itron keloù diouzhin... Ya... Trugarez ! (Lakaat a ra ar pellgomzer en e lec'h.) Karin, daoust hag heñ ac'h eus fiziañs ennon ?

204

Karin. - Ya 'vat, Olaf.

LINDBLAD. - Koulskoude, e krede dit, neketa, am boa c'hoant da glask repu dindan askell rener ar Gestapo ? Nann, ne din ket da c'houlenn sikour digant hon enebourien, ha netra ne rin kennebeut all gant ar bistolenn ginniget din gant da dad.

KARIN. - Met kae kuit, Olaf, tec'h hep dale, kent na vo erru amañ ar re all.

LINDBLAD. - Ha da belec'h tec'hel ? Ne fell ket din sachañ va skasoù evel ur c'hrener, evel un torfedour mezhek, rak gallout a rez sellout ouzhin, e-kreiz tre va daoulagad, n' on kiriek da vann, Karin, didamall-rik on kerkoulz ha te !

KARIN. - Da lazhañ a raint, paour kaezh !

LINDBLAD. - Un taol kaer ! Ne dalv ken ar boan bevañ, hag a c'hrad-vat e troin kein d'ar vuhez.

KARIN. - Ha din, Olaf, ha din ivez ?

LINDBLAD. - Un draig am eus da c'houlenn diganit, o vezañ ma 'z omp hon unanik, moarvat evit ar wech diwezhañ. Panevet d' an degouezh iskis-mañ - rak emañ e par ar marv, evidon da vezañ ken yac'h ha n' eus forzh piv ! - am bije tremenet hep disammañ va c'halon. Selaou, va flac'hig, va c'harout a rez bepred ?

KARIN. - Va Doue, pe abeg ac'h eus da deurel diskred warnon ?

LINDBLAD. - Ur pennad ' zo, n' out ken heñvel ouzh ar wreg a oa gwechall va hini.

KARIN. - N' eus c'hoarvezet, marteze, kemm ebet en hor buhez ?

205

LINDBLAD. - Geo, Karin, geo ! Hogen, un amzer a voe, p' edomp hon daou a-gevret goude al labour, te o wriat, pe oc'h ober stamm, ha me gant ul levr em dorn, an eil a lenne e spered hag en daoulagad egile. Ur ger hepken etrezomp, ur sell, pe ur mousc'hoarzh, ha setu e-leizh a zudi hag a levenez evit pep hini... Bremañ, mar degouezh din komz ouzhit, raktal e tridez evel ul laer tapet gant e zorn er sac'h. Perak-se, Karin ?... Gortoz, ar pep diaesañ am eus c'hoazh da lavarout... Dec'h da noz, dre da gousk, ac'h eus komzet evelhen : « Gunther, ne rin ket !... Tec'h buan, Gunther, bete-gouzout na zeufe va fried d' ar gêr ! » Piv 'ta eo Gunther, mar deo arabat din e welout ?

KARIN. - Oc'h huñvreal e oan.

LINDBLAD. - Ya... Ret e vo din ' ta mont da gaout ar wirionez dre un diribin all. Piv eo an Aotrou Oxenstiern ? N' eo ket Gunther e anv-badez ?

KARIN. - Oxenstiern ? Un den am eus kas outañ, ha trugarekaat a rafen a-greiz kalon neb a zegasfe din kaeloù eus e varv...

LINDBLAD. - Petra eo dit 'ta e zegemer ken alies, ha bep tro pa ne vezan ket er gêr ? Meur a wech am eus lavaret dit : « Deiz pe zeiz e vo ret pediñ da geneil Oxenstiern da verniañ pe da goaniañ ganimp », ha pep gwech az peze-te un digarez bennak... Arsa, pebezh galloud en deus warnout ur c'hanfard ken kasaus ? Troet out da devel ?... E gwir on, evelkent da glevout piv ' eo an hini a zeuio war va lerc'h. Mont a ran dreist ar roudenn pa fell din gouzout ha bez eo un den a feson an hini a zimezo d' am intañvez ?

KARIN (en ur dapout krog er bistolenn). - N' on ket evit padout gant da rebechoù direizh, ha bennozh Doue d' am zad paour o vezañ m' en deus laosket dindan va dorn ar benveg-mañ. Tremen poent eo din lammat e-maez ur vuhez ken kriz.

Strivañ a ra an Doktor da ziframmañ ar bistolenn diouzh daouarn e wreg.

LINDBLAD. - Karin, ro din diouzhtu an dra-se... Ha kollet ac'h eus da holl skiant ? Tamallet e vo din c'hoazh am eus tennet warnout p' edos o herzel ouzhin da bellaat diouzh ar re a dle va c'hastizañ !

206

KARIN (en ur stourm outañ). - Gloazañ a rez va brec'h...

LINDBLAD. - Ha te, rannet ac'h eus va c'halon. (Emañ gantañ bremañ ar bistolenn hag he bountañ a ra en e c'hodell. Aet eo Karin en he c'hoazez ha difronkañ a ra evel ur bugel.) Piv eo e gwirionez Oxenstiern ?

KARIN. - En anv Doue, az pez truez ouzhin !

LINDBLAD. - Truez am eus, met piv eo hennezh, hag eus pelec'h e teu ?

KARIN. - Piv eo ? Gunther von Wullfen.

LINDBLAD. - Petra ? ar baron a felle dezhañ dimeziñ dit ?

KARIN. - Ya, ha bremañ ofiser er c'hommandantur.

LINDBLAD. - Penaos-se ?... Darempred ac'h eus dre guzh gant unan eus hor brasañ enebourien ?... En desped d' hor gwalleur ?... Lazhet en deus marteze da vab...

KARIN (buan en he sav). - N' en deus ket. Erik a zo bev.

LINDBLAD. - N' ac'h eus ket lennet e anv war roll ar re varnet d' ar marv ?

KARIN. - N' eus forzh ! Erik a zo bev ha skrivañ a ra din... alies... ur wech ar sizhun d' an nebeutañ.

LINDBLAD. - Ha digant piv az pez al lizheroù-se ?

KARIN. - Digant Oxenstiern, pe gentoc'h digant von Wullfen.

LINDBLAD. - Digant ?... Neuze 'ta, te eo an hini a werzh hor c'henvroidi ?... rak mann ne ra evit netra an Aotrounez-se ?... Karin, ya pe nann ?

207

KARIN. - Ya, Olaf, me eo.

LINDBLAD. - Ooooo !... Keuz am eus bremañ... Betek-hen da gemer a raen evit ur vaouez hep tech na si ; gwintet am boa ar Santez-se war un aoter, koulz eo lavarout. Siwazh, kouezet eo ar santez d' an douar, libistret he deus he sae

gant gwad ha loustoni... Ya, gwell e vije bet din gouzañv hep rannañ ger...

KARIN. - Ur vamm on, ur vamm ha netra ken. Na mignoned, na kerent, na bro, nag enor, na Doue zoken, mann ne dalv buhez va mab.

LINDBLAD. - Diskouez din da vihanañ unan eus al lizheroù-se.

KARIN (o tennañ ul lizher eus he sae). - Sed amañ an diwezhañ.

LINDBLAD (goude ur pennadig). - Allas, n' eo ket Erik en deus skrivet kement-mañ.

KARIN. - Petra ?

LINDBLAD. - Anavezout a ran skritur va mab. N' eo ket ganin en doa desket skrivañ ? Emeur oc'h ober goap ouzhit, o c'hoari ganit kazh ha logodenn...

KARIN. - Ha gwir ?

LINDBLAD. - Sell, paour-kaezh, sell ervat ! Rankout a rez bezañ dall, pe vouchet e vefe da zaoulagad gant ar spi hag ar glac'har.

KARIN. - Neuze ' ta, netra ne van ganin nemet va foan, va anken, va aon ha va c'heuz ?

LINDBLAD. - Ret eo krediñ, ya.

KARIN. - Emañ Erik o paouez da vezañ lazhet evit an eil gwech.

Berañ a ra d' an douar evel pa vefe bet troc'het a-grenn he div arzell gant un aotenn.

208

LINDBLAD. - En anv Doue, Karin, diwall da semplañ... Sav buan alese... Erru int... Ne glevet ket ? emaint o tont en ti...

Sikour a ra e wreg da sevel.

KARIN. - Mat !... Kerkent ha... ma vin... e-tailh da gomz... anzav ' rin...

LINDBLAD. - Na ri ket !... Gortoz c'hoazh... Marteze e kavin un tu da...

GUSTAV BENGT. - Deiz mat deoc'h, Itron hag Aotrou Lindblad, penaos emañ ar bed ganeoc'h ?

Deut eo tre ar C'hont, ha gantañ an daou vreur Bengt. Bez eo ar c'habiten Gustav Bengt un den a zaou ugent vloaz bennak, treut a-walc'h met sonn war e dachoù. E zaoulagad a zo lemm ha leun a dan, gant abrantoù a-bik ha sparlet a-us dezho ; diouzh e stumm da gomz, da fiñval ha da gerzhout, ec'h intenter ez eo ur paotr disaon ha didruez heñvel ouzh un ofiser e-maez a garg, evitañ da vezañ treuzwisket. E vreur Thorwald a zo ur c'hanfard yaouank-flamm (tri bloaz warn-ugent marteze) seder ha dibreder, dalc'hmat o klask un tu fentus da gement-tra, en desped d' ar vuhez c'harv hag arvarus en deus da ren. Gwisket int o daou evel liverien gant ur bragoù hag ur flotantenn wenn ; mastaret eo o dilhad hag ivez o daouarn hag o dremm gant raz ha takennoù livaj ; dougen a ra ar c'habiten ur c'helorniad dour-raz e pep dorn ha dindan e gazell ur pikol gwespon ; bez' eus war e benn ur c'hozh tog plouz. N' eus gant Thorwald nemet ur skeulig a zaou vann hag ur pennad kordenn rollet war goubl e vrec'h ; e gasketenn vezer a zo mat da vezañ taolet war ar bern. Leuskel a reont o samm war al leur, a-rez moger an ti.

THORWALD. - Ho tigarez, Doktor, lakaet am eus hor c'harr bras en ho porzh, a-dreñv an ti ; laeret am eus zoken ur vriad foenn da reiñ d' hor c'hezeg.

LINDBLAD. - Mat hoc'h eus graet. Petra, bemdeiz e stagit 'ta gant ur vicher nevez ?

GUSTAV. - Ret eo tremen dre eno. Dec'h da skouer, e oamp o vale kêr, stipet ha duet da vat evel daou skarzher siminaloù. Biskoazh n' ankounac'hain na c'hwez na blaz an huzil !

THORWALD. - Na fentusat buhez hon hini ! Goude ar brezel, e tegouezho din moarvat dougen kañv d' an amzer-mañ, ha diwezhatoc'h e lavarín d' am bugaligoù da zont : « Er c'houlz-se, e lidemp Sant Meurlarjez eus an eil penn ar bloaz d' egile ».

LINDBLAD. - Epañ a rafec'h marteze ur banne hini-kreñv pe ur werennad vier ?

THORWALD. - Va feiz, ken tomm ha ma ra, e lonkfen a-walc'h un dakenn...

KARIN. - Ac'hanta, paotr yaouank, ret e vo deoc'h tremen hep terriñ ho sec'hed, ha va den n' aio ket ganeoc'h da vezañ lazhet er c'hoadoù...

GUSTAV. - Oc'ho, Kont Oestermark, n'hoc'h eus ket sevenet ho ker, am eus aon bras.

KARIN. - Ha c'hoant hoc'h eus ivez da damall un torfed bennak d' am zad ?

THORWALD. - Na petra ' virfe, Itron ? Er mare-mañ eo ret diwall ouzh kement den, paotred ha merc'hed, ha zoken ouzh al loened.

GUSTAV. - Ma ! deus d' an ti ur pennadig, Thorwald, ezhomm da guzuliañ ganit.

KARIN. - Ne dalv ket ar boan, kabiten. Me eo an hini a glaskit.

LINDBLAD. - Karin !

KARIN. - ...Me am eus gwerzhet Magnus Vras, ar mestr Kelenner Halfoorson, ar c'hannad eus Londrez, ha meus a hini all...

THORWALD. - Dal 'ta !

OESTERMARK (manet betek-hen e don al leur-c'hoari; e gein troet d' ar c'hoarierien all). - Na serri ket da c'henou ? Na selaouit ket ar strakell-mañ, kabiten ; ne welit ket emañ o tennañ ar bec'h war he chouk war zigarez disammañ an trubard a gendalc'h da garout en desped dezhi ? N' eo ket ar wech kentañ e c'hoarvez kement-mañ, ha ne vo ket ivez an hini diwezhañ.

KARIN. - Dalc'het hoc'h eus koun, va zad, eus Gunther von Wullfen ?

OESTERMARK. - Ya, mil mallozh warnañ hag e holl genseurted !

KARIN. - En em gavet eo adarre war va hent ; emañ bremañ er C'hommandantur, ha dont a ra alies amañ d' am gwelout...

OESTERMARK. - Ne c'hell ket bezañ !

GUSTAV. - Laoskit ho merc'h da gomz, Kont, traoù a-bouez emañ o tiskuliañ dimp.

KARIN. - ...Ha pa ne vez ket e-tailh da dec'hel eus e vurev, en em glev ganin dre bellgomzer. Olaf Lindblad ne ouie mann, hen touiñ a ran, rak pa veze er gêr, biskoazh ne lakae von Wullfen e dreid em zi... Met n' eo ket dre garantez evit an amprevan-se, n' eo ket kennebeut evit arc'hant pe vadoù all, n'eo ket zoken dre aon rak koll va buhez, met...

En em ziskouez a ra Margit war dreuzoù ar sal.

MARGIT. - Karin, erru eo an Aotrou Oxenstiern ; c'hoant en deus, emezañ, da gomz ganit.

211

KARIN. - Eus ar c'hentañ ! Deut eo e koulz hag en amzer. Gra dezhañ gortoz ul lajad er sal vihan, ha kerkent ha ma sonin div wech, ped an Aotrou Oxenstiern da zont amañ. (Mont a ra ar vatezh en ti. - D' ar re all.) Ha bremañ, kit holl da c'hedal e penn an ti ; alese e klevot fraez-mat diviz an Aotrou Oxenstiern eus ar C'hommandantur. Blejal a-walc'h a raio, moarvat, rak droug a vo ennañ o vezañ n' eo ket bet paket an hini a glaskent da greisteiz en ti-butun e-kichen an Iliz-Veur... Ha te, Olaf, displeg e berr komzoù dirak an Aotrounez-mañ ar pezh he deus graet da wreg hag abalamour da betra.

Kerkent ha ma 'z int aet er-maez, e wask Karin gant he biz war an nozelenn e-tal an nor.

MARGIT (en ur zont tre gant von Wullfen). - Amañ emañ an Itron.

WULLFEN. - Dal 'ta, gopraet hoc'h eus liverien, war a welan.

MARGIT. - Daoust d' ar brezel, Aotrou, ret mat eo naetaat ha gwennañ gwech ha gwech all ; met ac'han d'arc'hoazh, emezo, ne grogint ket gant o labour.

WULLFEN. - Deiz mat deoc'h, Karin... Kaerat korn-bro ! Mar bijen o chom ken tost d' ar mor, e vijen a-hed an deiz o neuñvial pe oc'hheoliañ war an draezhenn.

KARIN. - Heoliañ ha neuñvial a rin ivez marteze pa viot aet pell ac'han.

WULLFEN. - Ur pennad-mat ho po 'ta da c'hortoz. (Aet eo Margit war he giz d' an ti.) Hogen, n' eo ket se eo se... Ne blij ket din, Itron, e vez graet al lu ganin. Ul labour a bouez am eus d' ober, ha tanfoeltr amzer n' am eus da c'hoari mouchig-dall war zigarez ma fell deoc'h dibunañ gevier.

KARIN. - Din me ?

WULLFEN. - Ya, a drugarez deoc'h am eus klevet va fegement digant rener ar Gestapo ken ma sklok va divskouarn, rak kaer o deus bet hor gwellañ chas-red loeniñ e dro d' an Iliz-Veur, n' o deus ket tapet war he ched ar c'had a glaskent. Perak 'ta, Itron ? Teurvezit diskleriañ, kuit a dermal, pelec'h emañ ar fardilhon-se, pe da vihanañ peseurt skoilh en deus harzet outañ da zont d' an ti-butun.

213

KARIN. - N' ouzon ket, met kit c'hwi da c'houlenn digantañ.

WULLFEN. - Tuet oc'h, a gav din, d' ober ho penn-fall ?

KARIN. - Bez eus amañ gedon gwidreüsoc'h eget holl chas ho pro.

WULLFEN. - Taolit pled, Karin, rak aes e vefe din ho kas da choukañ. Fur e viot, ya pe nann ? Pe vouzar e vefec'h deut da vezañ ?

LINDBLAD (war dreuzoù ar sal). - Arsa, piv an diaoul a gomz ken divergont ouzh va gwreg en he zi ?

WULLFEN. - An Doktor Lindblad, a gred din ? Ho tigarez, Aotrou, a-wechoù e sav, evel 'ouzoc'h, un tammig tabut etre mignoned a-viskoazh...

LINDBLAD. - Paouezit gant hoc'h ardoù, Major von Wullfen, rak n' eo ken gant ur paour-kaezh mamm spouronet ho po bremañ d' ober, met gant paotred na grenont ket dirazoc'h.

WULLFEN. - Re hir eo bet 'ta ho teod, Itron ? Ma ! gwazh a se deoc'h ho taou, ha

d' unan all ouzhpenn...

LINDBLAD. - Erik ?... Fent a rit din, ha goude n' am eus c'hoant ebet da c'hoarzhin... Petra eo deoc'h sellout en-dro deoc'h ? Emaoc'h, marteze, o klask ur pellgomzer ? Setu aze unan dirak ho taoulagad, war ar vogerig. (En ur dennañ ur bistolenn eus e c'hodell.) Met diwallit !... Mar grit ur c'hammed hepken etrezek ar benveg-se...

GUSTAV. - ...ha mar fell deoc'h zoken ober an disterañ fiñv, raktal e laoskin va strinkell da flistrañ plom... Ho taouarn d' an nec'h, Major, ha buan !

E-keit m' edo Wullfen o komz ouzh an Doktor eo deut tre e don al leur-c'hoari an daou vreur Bengt hag ar C'hont. Bez' eus gant ar c'habiten ur vindrailherez vihan buket war an ofiser alaman.

213

THORWALD. - Ezhomm ho poa da welout gad an ti-butun ? (En ur ziskouez e vreur.) Setu hi amañ.

WULLFEN. - Paket on 'ta d' am zro ? Petra vern ? « C'est la guerre », evel ma lavar ar C'hallaoued.

GUSTAV. - Kont, furchit, mar plij, godelloù ar Major.

THORWALD. - Hag e-keit-se, me a weo un tammig kordenn en-dro d'e zaouarn hag hualañ a rin ivez e dreid a-dreñv, betek gouzout nazeufe dezhañ c'hoant gwinkal evel un ebeul harlinket gant kelien.

OESTERMARK (en ul lemel ur bistolenn all eus godell ar Major). - Ho tigarez, Baron, met adal-vremañ, n' ho po mann d' ober gant ar c'hoariell-mañ.

Lakaat a ra ar bistolenn war an daol e-kichen sizailh Karin.

WULLFEN. - A gred deoc'h, kozh brabañser ? Gout' ouzer, evel just, em burev da di biv am boa da vont ha ma kav d' am zud e pad re bell va zro, war-eeun e tiredo emañ ur bern soudarded hag archerien.

GUSTAV. - Ha pa vefent ugent, pe gant, n' eus forzh ! rak evn ebet ne chomo war e glud ; tarnijal a raint holl, pell-pell ac'han.

Klenkañ a ra e venveg dindan e flotantenn rak ereet mat eo bremañ ar Major. Lindblad a vount ivez e bistolenn en e c'hodell.

THORWALD. - Ha c'hwi, Aotrou, a zeuio ivez ganimp, hogen na rit ket gwad fall ; ur valeadenn er c'hoadoù e-kerz an hañv n' en deus graet biskoazh droug da zen.

Ur strollad soudarded a dle bezañ difloupet eus korn ar straed nesañ, rak klevout a reer trouz o solioù tacht ha houarnet ; kanañ a reont ivez, met re bell emaint c'hoazh ha n' intenter ket ar c'homzoù.

214

WULLFEN (a-bouez-penn). - *Zu Hülffe, Kameraden ! Ich bin der Baron Von Wullfen, ein Major der Wehrmacht, und die Terroristen vollenn mich sofort...* (1)

Diframmañ a ra Lindblad an doubier a-ziwar ar gador-vrec'h ha pakañ a ra ganti penn ar Major, e doare na vez ken klevet o komz. Sailhañ a ra warnañ an daou vreur Bengt hag e zougen a reont prim-ha-prim d' an ti, kaer en deus difretañ. An Doktor a serr an nor war o lerc'h e-keit ma red ar C'hont betek don al leur-c'hoari, hag eno, daoubleget a-us d' ar vogerig e chom da sellout ouzh ar soudarded o tremen.

AR SOUDARDED:

Wer will unter die Soldaten
Der muss haben ein Gewehr, (bis)

Das muss er mit Pulver laden
Und mit einer Kugel schwer.
Bübchen, wirft du ein Rekrut
Merkt dir dieses Liedchen gut,
Hopp, hopp, hopp, hopp, hopp, hopp !
Das muss er mit Pulver laden
Und mit einer Kugel schwer...

UN OFISER. - Donnerwetter ! Warum marchieren sie wie Weibchen ? Den Takt halten,
Sakrament !... Ein... Zwei !... Ein... Zwei Ein... (1)

Pellaat a ra trouz ar soudarded. Dont a ra tre Gustav Bengt.

GUSTAV. - Ac'hanta, Kont ?

(1) Forzh va buhez, keneiled ! Me eo ar Baron Von Wullfen, ur Major er
Werhmacht, ha fellout a ra d' an Terroristed va...

(1) Neb en deus c'hoant da vont da soudard - A rank kaout ur fuzuilh - hag he
c'hargañ gant Poultr - ha gant ur boled ponner - Paotrig, mar deus da vezañ
soudard yaouank - Desk ervat ar sonig-mañ - Hopp, hopp, hopp, hopp, hopp, hopp -
hag all.

UN OFISER. - Pe da vin daonet ! Petra eo deoc'h kerzhout evel dimezelled ?
Pouezet war ho treid, mil mallozh !... Unan, daou, hag all.

215

OESTERMARK. - Arvar ebet, n' en deus hini savet e benn war du amañ... Ha bremañ,
petra ' vo graet ?

GUSTAV. - Skarañ, hag ar primañ gwellañ. N' eus ganimp nemet ur c'harr a zaou a
gezeg, met ur c'harr bras dre dan a zo ouzh hor gortoz e porzh ur c'heneil o
chom teir lev bennak ac'han, hag kent na vo kuzh-heol, e vimp holl er-maez a
ziraez...

THORWALD (en ur zont tre). - Kavet am eus ar paper-mañ en godell ar Major ; ul
lizherig, marteze, a-berzh e vuiañ-karet.

Reiñ a ra ar paper d' e vreur.

GUSTAV (o lenn a vouezh uhel). - Kabiten Schellenberg, gourc'hemenn a ran deoc'h
tremen hep tennañ war ar vrogarour niverenn 93, Lindblad Erik. Goude e rin
deoc'h da c'houzout penaos ha petra.

WULLFEN. - Hag un tammig izeloc'h... Allas, re ziwezhat ; lazhet eo Lindblad
kerkoulz hag ar re all... Schellenberg.

Manet bete-vremañ sioul en he c'hoazez evel pa vefe pell-bras alese, Karin
a sav buan en he sav.

KARIN. - Ha gallout a ran ivez teurel ur sell war al lizher-se ?

Lenn a ra goustadik ar paper hag e blegañ a ra kent e lakaat en godell he
davañjer.

OESTERMARK. - Evit pezh a sell ouzh ar Major, a-walc'h e vefe dimp, d' am meno,
en em zisober dioutañ gant un tenn pe zaou en e benn hag e lezel e-lec'h m'
emañ.

GUSTAV. - Ne blij ket din kemer skouer diwar an Alamaned. Pep enebour, ha zoken
ur spier, a zo e gwir da vezañ barnet hervez hol lezennoù ; met n' hoc'h eus ket
ezhomm da gaout aon, ne vo ket barnet gant dimezelled re wak o c'halon.

KARIN. - En desped d' ho lezennoù, roit din aotre, mar plij, da blediñ gantañ

va-unan.

216

GUSTAV. - Va feiz, Itron, intent a ran hoc'h eus kas ouzh an den-se, rak kriz eo bet en ho keñver ha noazet en deus ouzhoc'h en ur doare euzhus, met ret eo dimp bezañ war evezh ha...

KARIN. - Petra ? daoust ha krediñ a ra deoc'h emañ e sell d' e zistagañ ha da dec'hel kuit, kazel ha kazel gantañ ?

GUSTAV. - Mat !... Thorwald, kae war ar pondalez ha bez war-c'hed. Bez eus ur bistolenn ganit ?

THORWALD. - Ya.

Karin a ro dezhañ hini ar Major manet war an daol.

KARIN. - Setu amañ un all choazh, ha mar fell d' unan bennak mont er-maez, tennit warnañ, paotr yaouank, tennit didruez... Gant ar sizailh-mañ en em zibabin.

Mont a ra en ti gant he sizailh, ha Thorwald war he lerc'h.

GUSTAV. - Truez am eus ouzoc'h, Doktor Lindblad. Biken n' am bije kredet !

LINDBLAD. - Ha me 'ta, kabiten, ha me !

OESTERMARK. - Olaf !

LINDBLAD. - Lavaret am boa deoc'h : « Deiz pe zeiz, Kont Oestermark, e vo kerse ganeoc'h ! ». Met n' on ket tuet er mare-mañ da selaou ho tigarezioù...

A-greiz-holl e teu eus an ti ur glemmadenn skrijus.

GUSTAV. - Klevout a rit ? (Serriñ a ra daou stalaf an nor.) Un dra am eus da c'houlenn diganeoc'h, Doktor. Bez' eus amañ kozh seier pe ur gozh vallin, hag ivez un tamm plouz, div pe deir vriad d' an nebeutañ ?

LINDBLAD. - Ya, evit ober petra ?

217

GUSTAV. - Ataoe, ret e vo deoc'h holl mont en ho kourvez e don ar c'harr dindan ar plouz hag ar seier. Va breur a gaso ar c'hezeg, ha me a vo en e gichen va mindrailherez prest da c'hwistañ, mar bez ret... (Dont a ra Margit eus penn an ti ; bet eo moarvat el liorz, rak ur gaolenn a zo ganti.) Arabat e vo deoc'h fiñval na komz, ha war enk e viot, rak ar vatezh gozh a zeuio ivez ganimp, evel just...

MARGIT. - Ha da belec'h 'ta, Aotrou ?

GUSTAV. - Gwelout a reot, va moereb. Ur veaj risklus a vo hon hini, ac'han ma vimp e ti va c'heneil, e-lec'h m' emañ ar c'harr dre dan o c'hortoz, met...

Daoust ma z eo serret an nor, klevout a reer adarre ur glemmadenn spontus.

MARGIT. - Piv 'ta a c'harm e-giz-se ? (Mont a ra da zigeriñ an nor, met souzañ a ra raktal evel p' he defe gwelet ur spes.) O va Doue... Karin !...

En em ziskouez a ra Karin war dreuzoù ar sal. Fromus eo e gwirionez sellout outi ; liv ar marv a zo en he c'herc'henn, dispourbellet eo he daoulagad ha diblañsonet he blev. Kerzhout ha komz a ra evel un den o vale dre e gousk ; bez' eus strinkadennoù gwad war he davanañjer gwenn, ruz eo he bizied hag ivez div lavnenn he sizailh.

KARIN. - Graet eo an taol, Aotrounez, ha graet mat ! (Stlepel a ra ar sizailh pell diouti, ha torchañ a ra he daouarn gant he davanañjer.) Biskoazh kemend-all ! Ur galon en doa ivez al loen-se, ha gwadañ a rae evel hini n' eus forzh piv... Gant mamm all ebet ne c'hoario bremañ kazh ha logodenn... Iskisar tra !... taget eo bet an dro-mañ ar c'hazh gant al logodenn... (Brizhc'hoarzhin a ra un tammig. Seniñ a ra kloc'hig ar pellgomzer.) Gortoz, Margit !... Moarvat emañ ar c'hizhier all o viaoual gant aon rak koll o c'henseurt... (Tapout a ra ar pellgomzer.) Allo, *die Kommandantur* ?... Emañ an Itron Lindblad o komz... Ac'han, c'hwi eo, kabiten Schellenberg, n' ho poa ket anavezet va mouezh ?... Daoust ha distagañ a rit bremañ hon yezh evel m' eo dleet ?... Ya 'vat, eus ar c'hentañ e teu ganeoc'h... Piv ? ar Major von Wullfen ?... Nann, n' eo ket erru c'hoazh... Kenavo emberr 'ta, kabiten... (O treiñ war-du ar re all.) Va gervel a raio adarre, emezañ, kent na vo pell.

218

Dont a ra tre Thorwald.

GUSTAV. - Diskennomp buan er porzh ha bec'h d' ar c'hezeg. Anat deoc'h, Itron, ret e vo deoc'h dont ganimp, peogwir...

KARIN. - Ha talvout a ra ar boan kemer trubuilh ganin-me ? Koulz eo din chom amañ gant ar Major hag... e dud... N' emañ ken von Wullfen e-tailh da dec'hel kuit...

THORWALD. - Nann, n' eus takenn vuhez ennañ, ha ken reut eo bremañ hag un ahel-karr.

KARIN. - Bep tro ne gouezh den dindan o fav, e tapont hag e lazont un ugent pe un dregont bennak, tud n' o devez graet netra. Boulc'het am eus-me an dorzh, ha dre se eo dleet din he lonkañ betek an tamm diwezhañ...

GUSTAV. - Ma ! ra vezo graet 'ta evel ma karit.

KARIN. - Kenavo da viken, Olaf, dalc'h soñj eus da wreg, hag az pezh truez outi... Ha pa zeuio dit c'hoant mallozhiñ warni, lavar evel-hen : « Evel ur vleizez e oa, ur vleizez heget gant chas kriz, hag evel ur vleizez ne rae van eus netra gant ma chomje bev he bugel... »

LINDBLAD. - Karin !...

KARIN. - Nann, ger ebet... Tav ! Frailhañ a rafe va c'halon gant da gomzoù, hag er mare-mañ am eus ezhomme, hag ezhomme bras zoken, da virout va holl nerzh... Ha c'hwi, va zad...

OESTERMARK. - Da dad, emezout ?... Ne c'hell ket bezañ ! N' eus takenn ebet eus va gwad e gwazhied ur yourc'h evelout. Ha goude n' am eus bet biskoazh mann da damall d' az mamm, Doue d' he fardono, an deiz ma 'z out bet ganet er c'hastell Oestermark, eo deut war an douar, am eus aon, ur penn bastard... Foei warnout !...

Mont a ra er sal a gammedoù bras.

219

KARIN. - Grit eveltañ, na gollit ket amzer, ha pellañ hep dale. E-keit-se, e strivin da douellañ paotred ar C'hommandantur, ha da herzel outo gant ar pellgomzer.

GUSTAV. - Ar wirionez a zo ganti. Deuomp kuit...

THORWALD. - Hag hor binvioù ?

GUSTAV. - Menel a raint e-lec'h m' emaint, genaoueg ! Arc'hoazh e vo ret dimp klask ur stumm all d' en em dreuzwiskañ.

MARGIT. - Met petra he deus graet Karin ?

GUSTAV. - Emberr da noz, va moereb, mar domp c'hoazh bev ha yac'h, e vo diskulhiet deoc'h an holl draoù war o hed. Met bremañ, war-raok... ha c'hwi da gentañ, Doktor !

Mont a reont en ti, herr warno. Chomet eo Karin da sellout outo ur pennadig ha goude, pa fell dezhi lemel he davanjer e kouezh he dorn war al lizher he doa bountet en he godell. Adlenn a ra a vouezh uhel ar frazenn diwezhañ.

KARIN. - Allas, re diwezhat ! Lazhet eo Lindblad kerkoulz hag ar re all... (En ur sevel he selloù etrezek an neñv.) Erik ! va faour kaezh bihan ! (Stagañ a ra da regiñ ar paper a dammoù munut ; mont a ra goustadig e don al leur-c'hoari ha hi da deurel el liorz dreist ar vogerig an drailhennoù paper en ur vouskanañ :

Bübchen, wirft du ein Rekrut,
Merkt du dieses Liedchen gut :
Hopp, hopp, hopp, hopp, hopp, hopp !...

Met pa dro war-du an arvestourien, e van sebezet krenn o welout he den war dreuzoù ar sal.) Olaf ! abalamour da betra n' out ket aet gant ar re all ?

LINDBLAD. - Ha te a vanfe amañ, da unanig ? N' am eus ket c'hoazh ankounac'haet ar gerioù am boa lavaret dirak ar beleg da zeiz hon eured : « Dibab a ran ar plac'h yaouank-mañ evit gwreg ; touiñ a ran he c'harout e-keit ma vin bev, he diwall a rin diouzh pep droug, ha kemer a rin dalc'hmat va lod eus he levenez, kerkoulz ha va lod eus he glac'har... » . Amañ e tlean bezañ, Karin, ez kichen.

220

KARIN. - Met da lazhañ a raint !

LINDBLAD. - Lazhet e vimp, a dra sur, ha n' eo ket tonket hon relegoù da vreinañ stok-ha-stok er vered. Hogen, n' eus forzh, en em glask a raimp e tu all ar bez, ha mont a raimp a-gevret da gaout an hini a zo du-hont dija o c'hortoz e gerent.

KARIN. - Etik ? Biken ne gredin tostaat dezhañ, na zoken parañ va selloù warnañ.

LINDBLAD. - Ha petra 'virfe ? Er bed-all, kaezhig, e teu pep hini da welout sklaer ; du-hont n' eus ezhomm ebet eus medisined evit an daoulagad.

KARIN. - Met skuilhet en deus e wad, ha me...

LINDBLAD. - Te ? roet ac'h eus evitañ muioc'h eget ar vuhez. Da vrud-vat, ha da garantez evit hor bro... Paouez da ouelañ ; pa vi galvet dirak ar Barner Hollc'halloudeg, e vo da vugel en tu dehou dit, ha komz a raio evidout, diouzh ret...

KARIN. - Ha gwir, Olaf ?

LINDBLAD (en ur vriata e wreg). - Neb a vez er stad emamp enni, ne vez ket techet da lavarout gevier...

Seniñ a ra ar pellgomzer.

KARIN. - Va Doue ! emaint adarre o seniñ !

LINDBLAD. - Ya, ret eo krediñ... Met petra eo dit krenañ e-giz-se ? Emaout gant an derzhienn ?

KARIN (en he c'hoazez war ur gador-vrec'h). - Nann, aon am eus, aon bras rak bezañ gloazet...

LINDBLAD. - Ar gloaz hag ar boan, Karin, a dremen evel pep tra... Ha neuze, neb

en deus pec'het a-enep an nesañ, neb en deus graet gaou outañ, a rank bezañ prest da c'houzañv, ha zoken bezañ laouen ha kennerzhet o vezañ ma 'z eus roet dezhañ tu da baeañ e dle... (Seniñ a ra adarre ar pellgomzer.) Kae bremañ, kae !

221

KARIN. - Ha petra a lavar in dezho ?

LINDBLAD. - Ar wirionez, kaezhig, ar wirionez war hec'h hed.

E-keit ma kerzh Karin etrezek ar pellgomzer, e klever o tostaat ur strollad soudarded ail, pe ar rummad kentañ o tont war o giz.

KARIN. - Allo, die Kommandantur ?... Ya, erru eo ar Major, met allas n' emañ ken e-tailh da gomz ouzhoc'h... Abalamour da betra ?... Selaouit ervat, kabiten : *soeben, habe ich Ihren Freund, den Baron von Wullfen, gefoltert und getotet.* Ya, n' on ket oc'h huñvreal : Emaon o paouez da voureviañ ha da lazhañ ho keneil, ar Baron von Wullfen... Intentet hoc'h eus bremañ, kabiten Schellenberg ?

Mont a ra en he c'hoazez war ar bank e-kichen he fried, ha harpañ a ra he zal war skoaz an Doktor. Chom a reont eno dilavar ha difiñv evel tud gwall-bell dija diouzh holl draoù ar bed-mañ. Ne welont mann, ne glevont netra, na zoken ar soudarded, kaer o deus kanañ a-bouez-penn en ur dremen a-hed moger al liorz.

AR SOUDARDED:

Als Helden hat uns Gott geschaffen,
Kommt, Tod, und lass die Gräber Klaffen :
Ha, ha, ha, ha, ha, tra la la !
Die ganze Welt soll unser sein.
Kommt alle welche Klauen haben,
Kommt, Adler, Wölfe, Eulen, Raben,
Wir la den euch zur Tafel ein...

UN OFISER. - Ein, zwei !... Ein, zwei !... Ein, zwei...

222

AR SOUDARDED :

Lass Sturm von allen Türmen,
Last Hörner und Trumpetten klingen :
Ha, ha, ha, ha, ha, tra la la !
Und weil uns... (1)

AR GOUEL

(1) AR SOUDARDED

Evel kadarned krouet omp bet gant Doue
Deus 'ta, Ankou, ha gra d' ar beziou harzal
Ha, ha, ha, ha, ha, tra la la !

Ar bed holl a dle bezañ dimp.
Deuit holl, neb en deus skilfoù,
Deuit, aered, bleizi, kaouennoù, brini,
Ho pediñ a reomp da zont ouzh taol.

Ra vrallo kloc'h an tan e kement tour,
Ra seno kornioù ha trompilhoù :
Ha, ha, ha, ha, ha, tra la la !
Ha pa vimp ni...

PENAOE E VOE SAVET "GWINIZH HEPKEN"

Skridenn ha skeudennoù

Hepdale e teuio er-maez « Gwinizh hepken », skrid gant Marianna ABGRALL skeudennet gant X. HAAS. E vignon X. LANGLEIZ en deus savet rakskrid al levr-se, treset ur golo kaer ha lec'hiet ar skeudennoù er skrid. E drugarekaat a reomp da vezañ hor sikouret da embann an oberenn-se.

R. H.

Skeudennoù GWINIZH HEPKEN a voe savet gant Xavier Haas e-pad ur goañvezh a dremenas er menezioù Are, e ti an Aotrou Yann-Vari Perrot e geneil kozh. Kizellet int bet e tammoù koad troc'het diwar ur berenn eus liorzhus presbital Skrignag na zouge mui frouezh. En e ster resisañ e tle bezañ kemeret eta, evit ur wech, ar ger « engravadenn war goad ». An aked, ar boan (hag ar garantez) a lakaas an arzour evit peurechuiñ e engravadurioù bihan, a ro dezho muioc'h a briz c'hoazh.

Abaoe pell-amzer, e c'hoantae an Aotrou Perrot embann, en ul levrig distag, kontadennoù gwellañ e genlabourerez feal, aet da anaon abaoe un nebeut bloavezhioù, Marianna Abgrall. N' eo ket diaes ijinañ pegen laouen e voe, o welout e huñvreenn o tont da vezañ gwir, tammig ha tammig, koulz lavarout dirak e zaoulagad.

224

GWINIZH HEPKEN (ar gwinizh nemetken)... Perak ne lavarfeomp ket avat ar wirionez evel m' emañ : kontadennoù Marianna Abgrall n' o deus ket bepred un dalvoudegezh lennegel uhel tre, darn anezho n' int ket bet ijinet ganti penn-da-benn, troidigezhioù int ; darn all a zo re « gentelius ». Ken reizh ha ken bev eo o yezh, koulskoude ma vint lennet gant plijadur « keit ha ma vo Breizhiz e Breizh », evel ma lavare, pe dostik, rener « Feiz ha Breizh ».

Ur priz all o deus, ouzhpenn-se, oberennoù Marianna Abgrall evidomp-ni brogarourion : un testeni dispar int. Ganet e 1850 e Kerloareg, nepell diouzh Lambaol, marvet e 1930, Marianna Abgrall he deus bevet pell a-walc'h evit gwelout diwezh ur bed ha ganedigezh ur bed all. Soñj he rummad eo he soñj. N' he deus ket kuzhet, en he skridoù, nag hec'h enebiezh e-keñver an amzer-nevez nag he c'harantez evit an « amzer dremenet » (amzer he yaouankiz) ; hep gwelout resis, marteze, ar pezh a oa prizius dreist en hon doareoù kozh (hag a zlee bezañ savetaet koustet a gousto) hag ar pezh a zeree hepken ouzh ur mare bennak eus istor hor pobl, hag a oa tonket da gemmañ, deiz pe deiz, ne lavaran ket da vervel, evel ma kemm, a-benn ar fin, an holl vodoù diamzeriet.

Nebeut a dra eo avat an tamall-se e-keñver ar vad he deus graet.

E-pad ar 35 bloavezh ma stourmas Marianna Abgrall evit difenn hon ene en argoll, e voe lennet he skridoù gant miliadoù ha miliadoù a Vreizhiz (war-dro 20.000 lenner en doa « Feiz ha Breizh » en amzer-se !). Ne voe ket bihan, eta, ar skoazell a zegasas d' hon Emsav.

Ar skouer vat a roas d' an holl, ouzhpenn-se, a-hed he buhez penn-da-benn, hor rediañ da selaou hec'h alioù (hag a-wechoù he zamalloù) gant doujañs ha gant from : *chomet feal bepred d' he menoz-uhel, e c'helle prezeg evel ma prezegas.*

N' eus ket kalz a skrivagnerion, e-touez ar re vrudetañ zoken, a dalv ur seurt meuleudi.
LANGLEIZ.

LEVRIOU

LEVRIOU IWERZHONAT.

CASEMENT'S LAST ADVENTURE, gant Robert MONTEITH, rakskrid gant Franz Von Papen, emb. Michael Moynihan, Dublin. - MICHAEL COLLINS, gant Rex TAYLOR, emb. Four Square Books, London. - THE BLACK AND TANS, gant Richard BENNETT, emb. Four Square Books, London. - THE ASSASSIN, gant Liam O'FLAHERTY, emb. Four Square Books, London. - INSURRECTION, gant Liam O'FLAHERTY, emb. Four Square Books, London. - MEMORABLE IRISH TRIALS, gant Kenneth E. L. DEALE, emb. Digit Books. BORSTAL BOY, gant Brendan BEHAN, emb. Corgi Books.

En em c'houlennet em eus a-wechoù perak o deus bet atav ar Saozon ur seurt kasoni ouzh Roger Casement. Tud all o deus stourmet ken kalet all a-enep dezho, ha n' eus ket bet maget ur seurt drougiezh en o c'heñver : Collins, da skouer. Meur a wech o deus gouezet ar Saozon anavezout, goude an emgann, kardedd hag emroustet o enebourien. Da g-Casement, avat, n' eus bet pardonet netra : e eskern, pe an dornadig poultr a zle chom diouto, a vez nac'het kas da Iwerzhon, dezho da resev, er gêr, an douaradur, hag an enorioù, a zellezont kaout. O lenn levr Robert Monteith em eus komprenet perak : Casement an hini eo en deus adc'hounezet da Iwerzhon ur bezañs etrevroadel, en deus lakaet e vro adarre e-touez broadoù Europa hag en o renk : a-raok na vefe bet emsavadeg en Iwerzhon, zoken, e sine Casement, « en anv ar bobl iwerzhonat », un emglev a dalvoudegezh etrevroadel gant ar c'hansellour Zimmerman « en anv ar gouarnamant impalaerel alaman ». Setu aze an torfed dibardon : bezañ adlakaet Iwerzhon, hep aotre ar Saozon, e renk ur vroad.

Robert Monteith a zo bet mignon feal Casement betek an diwezh - e heuliañ a reas betek an deiz ma tegouezhjont adarre war zouar Iwerzhon - e-lec'h ma voe tapet Casement diouzhtu da vezañ kaset da grougañ e Pentonville. Klaf e oa Casement abaoe pell, gwan hag izil, ha darbet e voe dezhañ bezañ beuzet o tiskenn e Banna strand, e-kichen Tralee, e-lec'h ma oant bet dilestret gant ul lestr-spluj alaman. Ne c'heller ket chom hep kounaat diouzhtu tonkadur un Iwerzhonat all, degaset ivez gant ul lestr-spluj alaman, lavaret em eus Sean Russell, rener an I. R. A. : eñ ne zilestras ket zoken, mervel a reas el lestr-spluj hag e gorf a voe sebeliet er mor; gant enorioù an arme, un nebeut miltirioù diouzh aodoù e vro. Gantañ er vag e oa Frank Ryan, bet rener ar bagad iwerzhonat o stourm er Brigadennoù Etrevroadel, a-du gant ar Republik, e-pad Brezel Spagn (1939).

226

Kalz traoù em eus lennet diwar-benn Casement, lod kriz-tre. Tamallet eo bet outañ bezañ heñvelreizh hag an tamall-se en deus graet droug d' e eñvor en Iwerzhon zoken - marteze en Iwerzhon dreist-holl. Ar soñj a chom din eus Casement goude lenn levr R. Monteith eo hini un den mat, madelezhus, hag un den dibleg en e fealded d' e vro. Leun a breder e oa gant soudarded ar vrigadenn iwerzhonat savet en Alamagn - er mirdi broadel, e Dulenn, e c'heller gwelout un dilhad-soudard, ha kaiz traoù all, eus ar vrigadenn-se - ha soñjal a rae atav er re all a-raok soñjal ennañ e-unan.

Renket fall a-walc'h e oa bet dilestradur Casement ha dilestradur an armoù alaman en Iwerzhon. Pep tra a c'hwitas. Ur fazi a oa bet graet gant unan bennak hag erruout a reas ar vag un nebeut devezhioù abretoc'h eget na oa gortozet. Ar c'hwitadeg-se eo a voe an abeg ma tigemennas Eoin MacNeill an emsavadeg - an abeg ma troas da fall darvoudoù Lun Fask.

Diskleriadurioù mat a gaver el levr diwar-benn ar stourm evit Iwerzhon en Amerika - etre 1918 ha 1922 - ha traoù talvoudua ivez diwar-benn buhez ar

vrigadenn en Alamagn. Traoù, c'hoazh, hag a c'hellou souezhañ kalz hiziv : e-kreiz brezel 14-18 e veze lakaet kazetennoù saoz ha gall e gwerzh e Berlin - unan eus prederioù bras Casement a oa skrivañ pennadoù da zislavarout an traoù faos a c'hoarveze dezho embann ! - ha bez e c'helle unan eus soudarded ar vrigadenn degemerout, dre ur bank, leve e zouaroù en Iwerzhon !

Skrivet gant un Saoz, al levr diwar-benn **Michael Collins** a zo eus ar gwellan-holl. E-pad dek vloaz en deus labouret an Ao. Rex Taylor evit dastum danvez e levr : diaes e vije bet sevel gwelloc'h studiaden eget e hini. An talvoudusañ lodenn eo marteze an hini ma tispieg enni labour Collins evel Adjutant-General en Arme Republikan. Penaos e teuas Collins a-benn da dec'hout diouzh ar boliserien, ar spierien hag ar vuntreerien laosket war e lerc'h, penaos e teuas a-benn da gas en-dro e labour, da ren an arme, da zastum arc'hant, da vevañ, a zo sebezus. Morse n' en em zic'hizas. Tost e voe meur a wech da vezañ tapet. Met gouzout a rae skeiñ pa oa ret : da skouer er sul-se ma voe lazhet dek spier degaset eus an arme saoz en Ejipt da ziskar anezhañ. Ar pennadoù diwar-benn an divizoù gant ar Saozon a zo ivez dedennus-meurbet, ha diskleriet en deus an Ao. Taylor kement a oa c'hoazh da ziskleriañ diwar-benn marv Collins : unan eus an darvoudoù tristañ, euzhusañ, en istor ar vro. Graet en dije Collins ar peoc'h gant ar Republikaned, hag emglev ganto a-enep d' ar Saozon diouzh ret. Ar re a zeuas war e lerc'h a voe, er c'hontrol, didruez. Aliañ a ran start al levr d' ar Vretoned a gar studioañ Istor Iwerzhon ; marc'had-mat eo en dastumadenn-se (3/6), hag e talvez aour.

227

Skrivet gant un Saoz ivez, ez eo al ievr all-mañ, **The Black and Tans**, disheñvel-bras. Dedennet e oan bet gant an anv, ha souezhet war un dro e kredfe ur Saoz sevel istor ar Black and Tans, ar bagadoù a reas kement a draoù euzhus en Iwerzhon. Met n' eo ket un istor eus ar Black and Tans : den ne gredfe hen sevel ! Ar c'hoari eo hemañ : teurel disfi war o muntroù, lavarout n' int ket prouet mat, lavarout n' o deus ket graet, goude-holl, kement a draoù fall, hag e varv, war an hent, e gwallzarvoudoù kirri, muioc'h a dud eget na voe kaset ganto d' ar bed all : e gwir, kement a zo bet skrivet evit difenn brezel ar C'hallaoued en Algeria ! Richard Bennett, avat, en deus bet ur soñj marzhus all : ar Black and Tans eo o deus labouret ar muiañ evit frankiz Iwerzhon. Rak o lazhadegoù, brudet dre ar bed, o deus lakaat ar Saozon da gaout mezhañ ha da blegañ, a-benn ar fin, da Iwerzhoniz. Gwelit : Massu e-touez harozed dieubidigezh Algeria, dre ar gibell hag an tredan ! ! ! Rak, evel just - anavezet ton ha kanaouenn - « an I. R. A. n' en deus ket trec'het an Tans : tud Breizh-Veur eo o deus trec'het anezho ! », dres evel ma klever hiziv n' eo ket bet rediet ar gouarnamant gall da blegañ gant ar soudarded aljeriat, met gant « enebourien an diabarzh »... N' eus el levr kunujenn ebet ha na vefe taolet ouzh Iwerzhoniz, a vez graet diouto « muntreerien » ha « laeron » ez-ingal. Sinn-Fein a zo maget gant « aour rusiat », a skriver er bajenn 129, tra ma skriver er bajenn 131 e prestas De Valera « 20.000 dolar da Rusia ar Soviedoù » : neuze, reiñ pe degemer a reas Sinn-Fein ? ! E-lec'h all e tiskouez an oberour e geuz n' eo ket bet fuzuilhet un emsaver yaouank, da virout outañ da ober distruj en-dro dezhañ goude-se ! Hag evit Kevin Barry, krouget e voe « da reiñ ur merzher muioc'h da Iwerzhon ha da lezel e anv gant unan eus straedoù Dulenn » ... Ha c'hoazh, ar re a stourmas ar gwellañ evit Iwerzhon n' int ket Iwerzhoniz, gouez d' an Ao. Richard Bennett, met hanter-Saozon : Cathal Brugha ne oa ken Charles Burgess e anv, Liam de Roiste a oa William Roche, hag evit De Valera an holl a oar ez eo ur Spagnol Amerikan ! Ur gasoni divent a seblant kaout R. Bennett a-enep ar c'hanaouennoù pobl iwerzhonat : anat eo, ma oa tu da Iwerzhoniz sevel kanaouennoù en enor da g-Kevin Barry, e oa diaes d' ar Saozon sevel kanaouennoù en enor d' e vuntreerien. E gwirionez, n' em eus ket soñj bezañ kavet kement a erez a-enep Iwerzhon e skrid ebet savet gant Saozon, nemet e vefe er rakskrid kempennet gant Sir Basil Thomson, rener an Intelligence Service, evit un destenn dispered a-walc'h savet en toullbac'h gant ur paotr yaouank hag embannet gant an I. S. dindan an anv Ireland's Secret Service in England (mouladur gallek, 1933, e ti Payot). Diazezet eo levr R. Bennett war karnedoù ar Jeneral Sir Henry Wilson : souezh ebet ma echuas Sir Henry Wilson dindan bolodoù daou soudard iwerzhonat.

The Assassin n' en deus ket kaiz a dalvoudegezh evit Iwerzhon vroadel, met **Insurrection** en deus. Daoust ma 'z eo iskis a-walc'h gwelout ur paotr o vont d' en em gannañ peogwir eo bet laeret e arc'hant gant ur c'hast : haros hep gouzout perak. Ur romant eo **Insurrection**, met ar framm a zo ur pennad istor studiet mat-tre gant O'Flaherty : unan eus an emgannoù kalonekañ en emsavadeg 1916. Un dornadig paotred - an 9 den nemeto eus ur bataillon hag o doa respontet d' ar c'halv d' an armoù - en em gavas war an hent a gemere rujumantoù saoz da vont betek unan eus pontoù al Liffey : e Clanwilliam House, hag en un ti bihanoc'h e-kichen, e oant bodet, hag e-pad pell e talc'hjont penn ouzh an enebour, o lazhañ kalz anezho. Disoñjet e vez re alies anvioù ar baotred kadarn-se. Brian O'Higgins, en e Wolfe Tone Annual, ken talvoudus, evit ar bloavezh 1960 (*Salute to the Soldiers of 1916*) a zegas da soñj anvioù an daou rener : Michael Malone ha George Reynolds. Daou vicherour eus Dublin e oant.

228

En e levr e ro Kenneth Dale an istor eus un nebeut muntroù c'hoarvezet en Iwerzhon en tregont bloavezh diwezhañ : talvoudus e c'hell bezañ al levr d' an enevizionour, met pell emañ ar muntroù er gwir vuhez da vezañ graet ken kempenn hag er romantou-polis, ha pell ar vuntreien da vezañ ken barrek. Un danevell, avat, a dalvez evit ar peurrest : penaos e voe laeret, e 1908, bravigoù Urzh Sant Padraig (talvoudegezh : 50.000 lur sterling eus ar mare-se). Ne lavarer ket deomp gant piv int bet laeret. Hag e lavarer ouzhpenn eo bet gwelet ar bravigoù, douget gant tud uhel, goude al laeroñsi. Piv a oa ret gwareziñ ? Notenn souezhus : an den a oa en e garg diwall bravigoù Kastell Dulenn, Sir Arthur Vicar, a voe lazhet e 1921, e-pad brezel Iwerzhon, hag e di tangwallet : perak ? gant piv ? Distrujet e voe pep tra, zoken e armel-greñv, - kement tra a c'helle kaout en e gerzh diwar-benn laeroñsi bravigoù Sant Padrig.

Levr Brendan Behan a zo difennet en Iwerzhon. En abeg d' ar yezh un tammig, un tammig mat, re zruz ? Ne gredan ket. Sur-mat dre ma tiskouez hep tamm kempenn emzalc'h ar beleg, aluzenner en toullbac'h, hag a nac'he ar sakramantoù ouzh prizonidi an I. R. A. : rak trubuilh o deus bet Iwerzhoniz broadelour gant o eskibien, lod anezho da vihanañ, evel Breizhiz broadelour gant eskob kozh Kemper. N' eo ket oberenn Bredan Behan ul levr politikel : un danevell, pinvidik ha garv, eus ar vuhez en toull-bac'h. An droidigezh c'hallek (Un Peuple Partisan, NRF) a zo bet evidon ur gerseenn : talvoudegezh al levr a zeu, evit ul lodenn vat, eus ar yezh m' eo skrivet enni, ur yezh n' eus ket tu, 'm eus aon, da dreiñ en un doare ken bev ha ken livus. Rak berr e chom ar galleg war galloudezhioù ar saozneg. Muioc'h eget buhez prizonidi an I. R. A. en toullbac'h, e tispleg buhez ar brizonidi berr-ha-berr : netra heñvel ouzh eñvorennoù Tom Clarke... A-wechoù e vez fromus ar skrid (ar paotr fall, muntret a gredan, o leñvañ a-hed an devezh goude klevout e oa « e hini kozh » o vont da vezañ krouget an deiz war-lerc'h), alies farsus, morse didalvoud. Ul levr da lenn, daoust d' an difennoù ! Da nebeutañ ma n' hoc'h eus ket aon ouzh ar gerioù na vezont ket kavet er geriadurioù kempennet evit ar skolioù !

PER DENEZ.

« HARGNE EN BRETAGNE » gant Paul Binic (Editions de l'Arabesque - 219 p. - 2,70 NF).

Ur romant-polis eus ar re a vez prenet da dremen un endervezh klet ha diskuizhañ e empenn. Ul levr skrivet dilorc'h ha prim-ha-prim da vezañ lennet prim-ha-prim. Dedennet e oan gant anv Breizh war an talbenn, gant soñj ebet na ratozh d' en em lakaat da brederiañ. An en-dro a zo hini darvoudoù emsav ar goueriaded e-pad an hañv diwezhañ. Diskouez a ra e zoare broadel, al lod oberiant kemeret ennañ gant yaouankiz Breizh a-bezh.

229

Hag evit se, ha pa ne ve nemet evit bezañ taolet pled ouzh se, un dra muioc'h e vefe al levrig-mañ eget ur romant-spierezh pemdeziek ha boutin.

Gant studienn an dud a ren ennañ, e tremenomp war ur bazenn all, en ur c'houlz amzer disheñvel : Mikael a zo an haroz yen e galon n' eo nemet un empenn e servij e vro, ur pal nemetken en deus n' eus forzh penaos ha dre n' eus forzh pe hent e tizho anezhañ. Marteze evit bezañ moustret ennañ, flastret betek re pep gwander kalon, e vank a bsikologiezh ; e oberoù hag a venn breizhek-rik a vezo lakaet da dalvezout a-wechoù gant estrenion divorc'hed da seveniñ o dezo o-unan.

Ha n' eo ket gwall zarvoud stourmerion breizhat a zo e-pad ar brezel diwezhañ ?

Galway a zo ar C'helt-hep-gouzout-dezhañ, un dremm a gejomp gantañ bemdez ; ensterniet en ur vroad estren, e servij un uhelmennad arall-vro, digelenn eo war an daol grenn ha Kouc'houlin e tiskouez kaout pezhioù e ouenn. Gwir marc'heg keltiek, kalonek ha dizaon, skeudenn kement a Vreizhiz o foraniñ bemdez o strivoù hag o gwad evit palioù n' int ket o re.

Ha Gwenola ? Soñj a ra din a-walc'h eo Gwenola ar bobl vrezhon hec'h-unan, gant he luskoù a heuilh kentoc'h hent ar galon eget hini ar boell, hag a-enep, lies a wech d' he mat dezhi hec'h-unan. Ar pezh hor c'has en-dro ur wech muioc'h e mare ar brezel diwezhañ.

Piv a drec'ho, Galway pe Vikael ? Piv a zo karet gant Gwenola e gwirionez ? Setu ar pezh on bet dedennet gantañ el levr-mañ kentoc'h eget tonkadur ar c'hasedoù kevrinus.

Evit ar peurest, evit neudenn an danevell, n' eo ket ar boaz da sevel ar ouel en raok e seurt skridoù ne petra ' ta.

KERVORC'H.

PAJENN AR RE YAOUANK

BARZHONEG

gant GARMENIG IHUELLOU

AWEN AR VEL' (*)

Strinkañ-strakal, 'mañ bamet maen an hent
 dindan daoulamm ur boutoù fav gwenn.
 Piv amañ en noz-mañ o pourmen ?
 fonn-difonn, e ganaouenn a-bouez-penn,
 o pourmen gant an hent,
 an hent o tremen.

C'hwitell lemm, mevel Kerihuel
 o treiñ e valeadenn war du ar vel'
 Avel al lenn a c'hwezh 'n e vlev gwenn.
 Rin-dirin, avel al lenn,
 an Awen en avel,
 a avel e benn.

D' an den kaezh eo deuet ar menoz :
 kutuilh en dour kevrin an amzer.
 Ar raoskl a goroll, al lugustrenn a gren.
 Rin-dirin, e-giz en amzer gozh,
 e chom mut an noz,
 an noz kozh a breder.

Gwall boent an distro, dont endro.
 Stok-distok, 'harp ar vazh skav pe fav,
 un den gant rezeoù a-wechall o nijal
 evel pell war askell an avel,
 an avel re uhel,
 ec'h askell divrall...

(*) ar vel' = ar vilin en Dreinded-Langonned.

231

KAZH STRAED AN HENT-HOUARN

Goude treizh un treiñ, setu sioulded ar straed.
 Un hent mein da dreuziñ, hag e tegouezh an daolenn
 Tron ur rouantelezh : ribl ur prenestr war he hed
 ha pep boud bev a zo ur sklavour o tremen.

Ur roue a liv ludu louet, gantañ daoulagad an Anav,
 marteze meleour furnezh ar bed a-bezh.
 Er mintin lirzhin e taol e vadelezh
 gant kevrin ur Sfins ha divorc'hed ar Marv.

Eus an Henejipt eo pep kazh ur priñs adenkorfet,
 ur o'hannad rinus, atav war evezh, o tiwall...
 Tonkad bed al loened n'eo nemet ur gudenn all,
 kudenn iskis ar Marveled, biken dizoloet...

PAJENN AR RE YAOUANK - KAVY

Renerezh : Erwan EVENOU, rue Trebuil, Guéméné-sur-Scorff

NOTENNOU

KAÑV. -

Klevet hon eus keloù marv Roperzh AODIC, e Douarnenez e miz Ebrel, hag hini an Dr KERVRAN, e Maisons-Laffitte. O daou e oant bet e-pad meur a vloaz e-touez koumananterien « Al Liamm ».

Pediñ a reomp o c'herent hag o mignoned da zegemer hor gourc'hemennoù a gengañv.

HOR MIGNONED.

Annaig ha Gwenola Boo a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o breur Herve, e Vitry-sur-Seine, d' ar 24 a viz Mae.

Laouen eo ar C'homandant hag an Itron SOUFFEZ-DESPRE da gemenn deoc'h ez eo bet gant o c'hwec'hvet bugel, Servana hec'h anv, e Roazhon, d' ar 25 a viz Mae. Herve BERTHO, Mari-Annaig hag Erwan a zo laouen ivez da gemenn ganedigezh o breur Gwenaël, e miz Mezheven.

Hor gwellañ gourc'hemennoù a gasomp d' hor mignoned.

Eudon de ROHAN-CHABOT ha Solange de MONTI REZÉ a zo laouen da gemenn ez int bet euredet e Roazhon, d' ar 16 a viz Mezheven.

Hor gourc'hemennoù d' ar priedoù nevez.

PROFOU. -

Degemeret hon eus an donezonoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

EBREL :

Yann ar Gall, 10 lur nevez ; Yann Le Chapelier, 5 ; Andrev Daniel, 35 ; Dll Le Comte, 5 ; Frañsez Kemener, d. a. b., 5 ; Yann Thomas, 10 ; Yann Kadoret, 3 ; Dr A. Rousseau, 5 ; Loeiz Lullien, 5 ; Yann er Meliner, 10 ; Job Kemener, 3 ; Ao. Fiaut, 2.- War un dro, 98 lur nevez.

MAE :

F. Eliès, 20 lur nevez ; R. Le Prohon, 5 ; A. ar C'halvez, 15 ; Ronan Pellen, 15. - War un dro, 55 lur nevez.

Profet eo bet d' AL LIAMM, abaoe derou ar bloaz, 868 lur nevez. Bennozh Doue d' hor skoazellerien !

482 KOUMANANTER. -

18 koumananter c'hoazh hag e konto AL LIAMM 500 koumananter. Lizhiri ha niverennoù-bruderezh a gasimp. Roit deomp chomlec'hioù. Hor skoazellit.

233

LIZHIRI

Sed amañ lizher hor 482^{vet} koumananter :

« Bennozh Doue deoc'h evit an niverenn eus Al Liamm hoc'h eus kaset din e miz Genver diwezhañ.

Setu aze ur c'helc'hgelaouenn dudius ha plijus-kenañ ! Ne ouzon ket kalz c'hoazh lenn na skrivañ mat brezhoneg : o teskiñ ar yezh-se ez on bremañ gant « Skol Ober ».

Koulskoude em eus c'hoant kaout ho kelaouenn kentelius, dreist-holl evit ar re a zo evel don o teskiñ brezhoneg. Setu perak e c'houlennan ur c'houmanant-bloaz adalek miz Genver...

Kas a ran deoc'h priz va c'houmanant. Un doare ez eo ouzhpenn evit skoazellañ hor yezh, peogwir n' edon ket, siwazh ! e Breizh evit devezh ha kest ar

brezhoneg. »

Y. T.

Digant ur c'hoummaanter all :

« Spi am eus e talc'ho ho kelaouennig da vezañ ken dudius hag a-raok. Hetiñ a ran ez aio c'hoazh niverenn ho lennerien war greskiñ. »

C. M.

Setu amañ ur varnadenn a-bouez diwar-benn « AL LIAMM » kaset gant unan eus hor mignoned :

« Pellik 'zo n' am eus ket bet tu da skrivañ deoc'h diwar-benn « Al Liamm ».

Setu me dalc'het evit ar pred pell eus ar gêr, hag amzer vak din. Setu m' am eus bet tu da adlenn pishoc'h an niverenn 91 a zo deut ganin.

An danvez. - Souezhet on bet un tamm gant « Etiam peccata ? » Didrouz. N' eo ket un doare displegañ omp boas anezhañ e Breizh tamm ebet. Gwir eo ne dremen ket en hor bro kennebeut. Hag evel-se e tegas un dra bennak nevez en oberoù hor yezh.

Ar brezhoneg a zo mat daoust d' un nebeut fazioù souezhus.

Pennadoù Reun Menez-Keldreg a gendalc'h da vezañ plijus, hep koulskoude ma adkavjen enno an elfenn am boa santet en hini kentañ bet embannet war « Al Liamm ». N' on ket evit barn ali unan eus ho lennerien hag a geñver e zoare ouzh hini Pio Baroja, rak ne anavezan ket a-walc'h oberennoù hemañ... Evit pezh-c'hoari Jarl Priel « Kazh ha Logodenn » eo gwall abred marteze barn peogwir n'eus embannet betek-hen nemet daou arvest war dri, hogen petra lavarout nemet ez eus aze danvez un den a oar e vicher.

Un tamm kollet eo « Argantael » Gwenole ar Menn e « Pajenn as re Yaouank » (« Korn » pe « Lodenn ar re Yaouank » a vije gwell moarvat). P' en devo desket an oberour mestroniañ e zanvez e vijen laouen ouzh e welout o klask ur framm startoc'h d' e werzennoù. Kaeroc'h a se ne vo ken !

Ur ger bennak bremañ diwar-benn urzh an danvez el Liamm. Aon am eus na vije lakaet un tamm n' eus forzh penaos. Evit ar pennadoù barzhoniezh eo reizh e teujent da gentañ, hogen goude e ve mat lakaat ar pennadoù lennegezh gwirion, hag amañ da skouer ne lakaan ket « Touple » Yeun ar Gow e-touez ar pennadoù-se, pegen plijus bennak e c'hell bezañ da lenn, hag e lec'h a vije d' am meno goude pezh-c'hoari Jarl Priel, a-raok an dielloù hag a zo en o lec'h. Kemend-all a lavarjen evit ar pennadoù rannyezh pe skridoù kozh roet en o stumm orin, hag a zo da vezañ e-touez an « dielloù », da lavarout eo war-lerc'h an danvez nevez.

.. .. .

234

Brest ha rest. - Moarvat ne zleer ket klask re bell un dalvoudagezh da anv kêr Vrest. Moarvat ez eus aze ur wrizienn-ger ha neket un anv savet ; ne gredan ket re er roue « Bristok », koulskoude... Evit ar pezh a sell ar ger rest, ne welan ket pizh penaos e c'heller diskouez e talvez « lec'h diskuizh » pe « lec'h distro » (nemet ha kavet e vije diarvar stummoù kozh an anv). Tchet e vijen-me kentoc'h da welout er ger-se ur ger o tiskouez un doare d' al lec'h ha ne vijen ket re zouezhet e vije ennañ ur wrizienn kar d' ar ger « roz ».

Setu eta mesk-ha-mesk un toullad evezhiadennoù, n' o c'hemerit ket avat evel tamalloù tamm ebet, ar pep pouezusañ, er stad m' emañ ar brezhoneg bremañ, eo e teuje deomp bep daou viz, ur pevar-ugent bennak a bajennadoù a seurt gant ar re-se, ha keuz am eus na c'helljen ket muioc'h ho sikour da sevel danvez da reiñ da lenn d' ar re a glask skridoù brezhonek. »

F. K

Setu ur varnadenn all diwar-benn an niverenn-se :

« Pezh am eus kavet dudiusañ e niverenn diwezhañ Al Liamm eo kontadennig Yeun ar Go. An div gontadenn all n' int ket fall, hogen ret e vefe d' ar skrivagnerien studiañ o yezh un tammig muioc'h. »

R. H.

KOUMANANTOU HANTER-BRIZ :

N' eo ket diviet c'hoazh ar prof roet gant unan eus hor skoazellerien evit paeañ

an hanter eus o c'houmanant d' ar re yaouank a zo war o studi, pe en arme. Koumanantiñ pe adkoumanantiñ a c'hell an dud-yaouank-se en ur gas deomp 8 lur nevez hepken, peurrest ar c'houmanant o tont diwar arc'hant ar prof. Evel just, e c'hell ivez ar re berr an arc'hant ganto : tud war o leve, tud klañv... koumanantiñ evit ar priz-se. Rankout a ra AL LIAMM kaout muioc'h a lennerien : grit brud war-dro ar c'houmanantoù hanter-briz.

BRUDEREZH WAR « AL LIAMM ». - Setu amañ hor prizioù

	1 niverenn	3 niverenn	6 niverenn
1 linenn	0,50 lur	1,20 lur	2,20 lur
5 linenn	2 »	5 »	10 »
1/4 pajenn	4 »	10 »	20 »
1/2 bajenn	7 »	16 »	32 »
1 bajenn	12 »	28 »	50 »

235

KAMP AR VREZHONEGERIEN. -

Pemzekvet Skol-Hañv K.E.A.V. a vo dalc'het ar bloaz-mañ e Sant-Nikolaz ar Pelem, eus lañ d' ar 15 a viz Eost. Lojet e vo an dud e skolioù ar vourc'h. Evel boas e vo renet ar c'hamp gant Ronan Huon, V. de Bellaing ha P. Lemoine. Kentelioù, prezegennoù a vo diouz ar beure, baleadennoù ha nozvezhioù laouen diouz an abardaez. Studierien an derez uhelañ a zo pedet da gas ganto trede levrenn Abeozen diwar-benn e Barzhaz Breizh » hag « Al Lennegezh dre an Testennoù » (Skol).

Na lezit ket da vont e-biou ar gwellañ tu da zesk pe da beurzeskiñ yezh ar vro. Grit bruderezh evit ar c'hamp : lavarit d' ho mignoned dont ganeoc'h. - Priz an devezh : 7,50 lur nevez. Evit gouzout hiroc'h ha kas an enskrivadur, skrivañ (gant un timbr evit ar respont) d' an Itron de BELLAING, 28, rue des 3-Frères- Le-Goff, Saint-Brieuc.

SKOL-VEUR BANGOR E BREIZH. -

Evel m' hon eus kemennet war niverenn diwezhañ « Al Liamm » ez eus bet dalc'het ur skol da vare Pask. Renet e oa ar c'hentelioù gant ar c'helenner J. E. Caerwyn Williams hag ar c'helenner Alun Llywelyn-Williams, o daou eus Skol-Veur Bangor. Setu amañ roll al labour hag an ergerzhadennoù :

17 a viz Ebrel - Prezegenn digeriñ gant ar c'helenner J. E. Caerwyn Williams.
« Breizh en XIXvet hag an XXvet kantved », gant Per Denez.
« Skiant-prenet ur C'hembread e Breizh », gant Humphrey Lloyd Humphreys.

18 - « Ar brezhoneg hag e rannyezhoù », gant Per Trepos.
« Breizh araok he stagadur ouzh Bro-C'hall », gant an Itron Mevel.
« Tisaverezh-iliz e Breizh », gant an Ao. Le Clerc.

19 - « Breizh ha lennegezh Europa er c'hrenn-amzer », gant F. Gourvil.
Kendalc'h prezegenn P. Denez.
Displegadenn diwar-benn Ar Bleun-Brug « Urdd Gobaith » Breizh, gant an Ao. V. Selle.

20 - Ergerzhadenn e ledenez Kraozon.
21 - Ergerzhadenn e Karnag.
22 - Lokorn, Beg ar Raz, Douarnenez.
23 - « Ar brezhoneg en deskadurezh », gant an Ao. Le Calvez, beleg.
« Al Lennegezh vrezhonek a-vremañ », gant Ronan Huon. Fest-noz e Poullaouen.
24 - « Gwerinoniezh Breizh », gant Y. Kerlann.
« Sonerezh pobl Breizh », gant an Ao. Floc'h.
25 - « Toledoù rakistorel », gant P. R. Giot.

DISKOUFEZADEG. -

Kemenn a reer deomp e tiskouezo al livour Gwengampat Alain Lenost e daolennoù e Sal Jérôme Bosch e Brussel, eus an 19 a viz Mae betek ar 6 a viz Mezheven. Diskouez a raio ivez e daolennoù e Landreger da geñver ar C'hendalc'h Keltiek war un dro, spi hon eus gant livourien breizhat all evel Langleiz, Miles,

Kreston hag all.

236

BODADEG KUZUL AR BREZHONEG HA SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H. -

Dalc'het eo bet ar vodadeg e Louaneg d' an 13 a viz Mae, dindan renerezh Yann ar Beg. Komzet ez eus bet dreist-holl eus ar C'hendalc'h a vo dalc'het e Landreger. Kregiñ a raio d' ar sadorn 18 a viz Eost dre un Nozvezh lacuen hag ec'h echuo d' ar merc'her da noz. Danvez ar c'hendalc'h a zo ar yezhoù keltiek er mare-mañ. Kudennoù all evel hini ar C'hamp, degemeridigezh ar C'huzul gant Kendalc'h, hag an U. F. C. E. a zo bet divizet diwar o fenn.

FLANDREZIZ O STOURM OUZH AR GALLEG. -

Emañ brogarourien Bro-Flandrez o stourm muioc'h-mui ouzh aloubadeg ar galleg en o bro. E miz Mezheven adarre o deus en em vodet en-dro d' un iliz m' edo ar beleg o prezeg e galleg enni.

AR BED KELTIEK, niverenn 42, Mezheven. -

En niverenn, e kaver
- keleier pennañ ar miz, anezho un heklev eus buhez ar bed hag ivez eus hini ar broioù keltiek hag hon Emsav. Ur gelc'hgelaouenn gentelius eo Ar Bed Keltiek ;
- ur gontadenn vrav, gerioù kroaz. Ur gelc'helaouenn blijus eo Ar Bed Keltiek ;
- pajennoù fromus o taolenniñ ar stourm renet evit hor yezh, menozioù resis evit reiñ lañs d' ar stourm-se. Ur gelc'hgelaouenn gadarn ha speredek eo Ar Bed Keltiek.

AR BED KELTIEK, 21, rue Dixmude, Saint-Marc, Brest. - C. C P. Rennes 1907-07. - Koumanant : 10 lur nevez.

PREDER, Kaier 31-32. -

Gouestlet eo ar pikol niverenn-se da drede lodenn labour ABEOZEN, « EN UR LENN BARZHAZ- BREIZH ». Studiet-pizh en deus an oberour oberenn Kervarker, hogen karet en deus anezhi ivez.

PREDER, koumanant-bloaz (12 niverenn) : 36 lur nevez, Dr ETIENNE, Châteaulin - C. C. P. 16 093-13 Paris.

AR SONER, niverenn 127, Meurzh-Ebrel-Mae. -

Lenn a reer gant dudi pennadoù Tonig an Timeur, LOGIQUE ET TRAITS D'ESPRIT ha GRANDS D'ESPAGNE ET MARINS BRETONS ; reoù Martial Pezenneg, L'IGNORANCE DU SOLFÈGE ha LE PRECIER « SON HA KOROLL », hag un toullad keleier.

AR SONER, koumanant : 10 lur nevez, P. MONJARRET. 18, boulevard Joffre, Lorient C. C. P. Nantes 1436-15.

BLEIMOR - SANA, kevredigezh ar Vretoned klañv, -

Prestañ a ra ar gevredigezh levrioù ha diskoù d' e izili. Gallout a reer profañ dezhi levrioù pe gelc'hgelaouennoù e brezhoneg pe diwar-benn Breizh. Skrivañ da Gi KREAC'H, 37, rue A.-Daudet, Channprosay-Draveil (Seine-et-Oise).

237

TOPONYMIE NAUTIQUE DES COTES DE BASSE-BRETAGNE : INDEX ALPHABETIQUE GENERAL. -

Emañ Servij-kreiz dourlec'hiadurezh ar Verdeadurezh o paouez embann ur geriadurig eus an anvioù-lec'h. Klokaat ra ar studiadenoù bet savet dre aked an Ao. Dyèvre, penn-ijinour. Prizius e vo al levrig-mañ e meur a geñver. Service Central hydrographique de la Marine, 13, rue de l'Université, Paris (7°).

DEGEMERET HON EUS :**- L'AVENIR DE LA BRETAGNE.**

Laouen omp o welout ar gelaouenn kevredelour-se o tont er-maez div wech ar miz. Kalonekaus eo ivez gwelout a-benn ar fin brezhoneg e-barzh. Un tamall a rin avat. Komz a ra ar gelaouenn en he fajenn sevenadurel kalz muioc'h eus oberennoù e galleg eget e brezhoneg. Chom a ra paourik lodenn hol lennegezh broadel. En niverenn 56 da skouer hon eus lennet ur pennad diwar-benn levr nevez Abeozen hogen ne oa bet embannet nag ar priz nag ar chomlec'h.

Sur omp e raio ar gelaouenn ur striv evit reiñ al lec'h brasañ d' hol lennegezh e brezhoneg evel ma tere ouzh ur gelaouenn vreizhat. A-hend-all kalz a bennadoù pouezus a gaver war an « Avenir » ha ret eo he sikour evit ma talc'hfe da zont er-maez div wech ar miz. -

Koumanant 8 lur nevez, B. P. 89, BREST - C. C. P. Rennes 1132-86.

NOTENN. - War an niverenn 57 ez eo bet reizhet pep tra ha g ur skeudenn vuhezek eus Abeozen a zo bet lakaet ivez. Kemeret e oa bet al luc'hskeudenn-se da geñver Kamp ar Vrezhonegerien e Plouenan 2 vloaz 'zo gant Gwenaël Maze. Trugarez d' an Avenir.

- BREIZ, miziek. Koumanant 5 lur nevez, B. P. 78 LA BAULE - C. C. P. 144-67
Rennes. -

En niverenn 58, pennadoù a-zivout ar gest evit ar brezhoneg ha notennoù diwar-benn kelaouennoù eus an Emsav deut er-maez e-pad ar miz. Ar barnadennoù a zo... lavaromp souezhus a-wechoù.

- FRANCE - FEDERALE.

Meur a vreizhad a genlabour gant ar gelaouenn viziek nevez-se.

Sekretour : M. MORVAN, 52, rue Boissonnade, Paris (14°). - C. C. P. Paris 5693-95.

- Traktoù « KER ARVOR », kevredigezh a ra war-dro an Ergerzh. J.-P. CORAUD. 10, rue Héronnière, Nantes S C.

- AN TRIBANN, kelaouenn ar Gorsedd a ro dreist-holl keloù diwar-benn hec'h izili. 70, avenue du Plessis-Tison, Nantes.

DAMSKEUD HOL LENNEGEZH KOZH. -

Embannet hon eus dindan stumm ul levr oberenn ABEOZEN. Dont a ra al levrig-mañ da glokaat Istor al Lennegezh. Bez ez eus ennañ pemp skeudenn gaer.

- ar skouerenn voutin 5 lur nevez

- ar skouerenn war Alfa niverennet eus unan da zek 8 lur nevez

GWINIZH HEPKEN gant Marianna ABGRALL. -

Al levr-mañ e daou liv, skeudennet gant X. Hastis ha Langleiz a zo dindan ar wask. Dont a raio er-maez e miz Gouere.

- 10 akouerenn kaer-tre, gant 5 skeudenn diembann ouzhpenn 20,00 lur nerez

- 30 skouerenn war baper kaer 12,00 lur nevez

- boutin 7,00 lur nevez

AR ROUE HA MEUDIG E VAB. -

Hon trede levr dindan ar wask a zo ul levrig evit ar vugale, skeudennet gant Rothman; oberour **Nijadenn an Aotrou Skanvig**, bet embannet gant Gwalarn gwechall. Al levr-mañ en deus 64 pajenn, gant div skeudenn e liv war bep hini. 4 lur nevez

ar pezh. Dont a raio er-maez a-benn ur miz.

MARI VORGAN gant Roparz HEMON. -

Ar pevare oberenn hon eus lakaet moulañ a zo ur romant gant Roparz Hemon. Ul levr dedennus ha souezhus kemmesket ennan ar gwirvoud hag ar faltazi ha skrivet en ur yezh resis ha heson. Un distaol a vo graet d' ar rakprenerien betek lañ Gwengolo

- war « Marais » : 15,00 LN e-lec'h 20,00
- war « Lafuma » : 10,00 LN e-lec'h 15,00
- boutin : 7,50 LN e-lec'h 8,50

AL LENNEGEZH VREZHONEK DRE AN TESTENNOU,

eil levrenn gant Fañch ELIES, roneoskrivet, gant « Skol » niverenn. 17-18. Peder lodenn a gaver enni : barzhonegoù, troidigezhioù, pezhioù-c'hoari, danevelloù. Kavout a reer ivez war an niverenn-se ha kemmesket en un doare fentus a-wechoù pennoù tud eus an Emsav, treset int bet gant An Timeur. Koumanant 12 lur nevez- Plouézec, C. C. P. Rennes 1911 06.

AL LIAMM 93

AL LIAMM

NIVERENN 93

Gouhere - Eost 1961

18vet Bloavezh

TAOLENN

D'ar Goanag, gant Roparz Hemon	241
Ebrel, gant Abanna	242
Goude, gant M. L. G.	243
Dor ar Baradoz, gant Reun Menez-Keldreg	244
Ti ar Strafulh, gant Yeun ar Gow.	251
C'houez ar Pec'hed, gant Youenn Drezen, diwar Gregor Botzovitch	265
Gwionvarc'h ar Pesketaer, gant Roparzh Droudig	270
Galia er pevare ha pempvet kantved, gant Youenn Olier	285
Sevel un Akademiezh dre Skrid, gant Jil Ewan.	297
Pajenn ar re Yaouank	307
Notennoù	308

D'ar Goanag

gant ROPARZ HEMON

Pet gwech em eus da voustret dindan va zreid ?
 Pet gwech em eus da vreset e-barzh va dorn ?
 Pet gwech em eus da villiget em c'halon ?
 Pet gwech em eus da harluet eus a spered ?

Treuzgeotenn, louzaouenn fall, alouberez va liorz,ha,
 Va liorz,ha kaer,
 Liorzh va faltazi, liorz,ha va huñvre,
 Liorzh sioul va dudi ha va labour.

Alies em eus da welet o weñviñ,
 O vervel, a gave din.
 Erfin, erfin, e vin dieubet diouzhit,
 A soñjen em follentez.

Hag atav, aze em aout,
 Izelek ha balc'h,
 Tener ha seder,
 Kizidik ha kreñv.

Emaout aze,
 Aze out,
 Aze e vezez,
 Aze, amañ,
 Em c'hichen,
 Ennon,
 Trubardez feal,
 Bepred.

EBREL

gant ABANNA

Ur c'hazh
 er geot glas o piltrotat
 o treiñ war-du ennout
 e benn du
 ha sellout

Na loen na den, ken sellou

Deviñ 'ra gloaz an didrouz

Azet oc h e barlenn an amzer.

GOUDE

Gant M. L. G.

War lez ar gwrimennoù er pantennoù diserzh
 ma 'z echu plaenenn veur ar Veauce
 ez eo damwenn an douar, prizius gant ar marv.
 Ar c'honikled a doull o c'hevigoù en traezh ;
 ar balan, kar-nes, a zaskren dous ha tavedek.

N' eus levenez na geuz.
 Frealzh. Ur ger diechu. Al lano.
 Me a zo noazh.
 Me 'zo ganto.
 Rak kalz am eus roet.
 Nebeut a zo kemmet war lez ar a plaenennoù
 ha va diskuizh enno a zo hini va c'halon - don ha gwan
 N' am boa a spi nemet ster ar bed.
 Abaoe pell n' am gore ket an heol,
 an hañv, ar goañv a dremene disell.

DOR AR BARADOZ

Gant REUN MENEZ-KELDREG

Un den yaouank, mentet eus ar c'haerañ, a dreuze ar gompezenn c'heotek.

Abaoe pellik, e selle ar Paotr outañ o tont davetañ a gammedoù hir en ur vranisigellat e zivrec'h. Sonn e kerzhe, hag eeun dirazañ e valee hep treiñ morse e benn nag a-gleiz nag a-zehou.

Ar Paotr, kurius, a spie anezhañ.

Gwelout un den o treuziñ ar maeziou ne oa ket iskis evitañ : chaseourien a wele bemdez, eus a-dost pe eus a-bell, hervez ar rannvro ma teuent anezhi, o chom war wel a-wechoù e-pad eurvezhioù en ur droidellañ gant o chas war-lerc'h n' ouie ken petra : pe c'hoazh ur marc'heger o sankañ tizh, du-se er pellder, o heuliañ, a vije lavaret, linenn an dremmwel. Met ar re-se a oa tud anavezet gantañ, dre o stumm pe dre o neuz, pe c'hoazh hervez o gwiskamant pe o boazioù.

Biskoazh n' en devoa gwelet unan par da hemañ.

Tizh a oa warnañ. Ar Paotr e geñverias ouzh ur c'hannad, rak ne oa gantañ nag arm na ki.

Pell amzer e chomas da sellout outañ, e chink e kreiz palv e zaouarn, hag e ilinoù harpet war e benndaoulin. Nebeut ha nebeut e tostae egile, betek dont war wel kaer, ken na verzas pep tra eus e wiskamant.

Un tog plijus, kelc'het gant ur seizenn du broudet a neud aour a c'holoe e benn. Gwintet etre ar seizenn hag ar galabousenn, ur bluenn liesliv, par d' an hini en devoa gwelet ouzh tog e eontr Herri, war e boltred a viniaouer, pa oa bet skeudennet e Bro-Skos - a lavare - hag a oa ur bluenn gilhog-gouez (nemet ken gaouier e oa an eontr Herri-se !)

245

Davetañ e seblante dont. Pe d' an nebeutañ, davet ar fiezenn ma oa dindani o c'hedal.

Ha bras e-giz ma oa ! Kalz brasoc'h eget e dad. War an taol e c'hoarzhas. En e ziabarzh, hep distardañ e zent ; en e ene kentoc'h hag evitañ e-unan. Penaos, a soñjas, keñveriañ e dad gant un den ken splann ? Kozh e oa e dad. Pemp bloaz ha tregont d' an nebeutañ. Ha gwisket e kotoñs glas dislivet, alies peget a dammoù. Hemañ a oa gwisket evel ma n' en doa gwelet den morse. Un hobregon-ler a samme e gorf bras. E kroc'hen naer e tlee bezañ, hervez m' hen spurmante o lintrañ dindan bannoù an heol. Divilgin. O lezel e zivrec'h en noazh. Ur gouriz-ler a starde e zargreiz, warnañ ur renkennad tachoù melen-aour o 'n em zistagañ ouzh e liv gell. Mistr e oa e otoù, ha staget ouzh e ufernoù. E sandalenoù laset gant lerennoù e oa e dreid.

Tostaat e rae an Den Yaouank, dre ma evezhie ar Paotr outañ.

Un dra hen tregase : Petra bennak a zeue an den-se ken disheñvel diouzh tud ar Vro d' ober dre amañ ? A dra sur, a lavare outañ e-unan, en deus ur c'heloù da gas da unan bennak diwar-dro, marteze d' ar maner. Demed, mab ar c'hont, en deus damdost, ar memes oad gantañ. Hemañ a dle bezañ unan bennak eus

e genseurted war ar studi.

Daoust ha dihentet e vefe ? Bremaik e oufe. Ar pezh a oa, davetañ e teue, rak bremañ e pare e selloù warnañ. Ar Paotr ne fiñve ket. Erruout a reas hag herzel dirazañ. Ken diskuizh ha tra, ur souezh ! daoust dezhañ bezañ treuzet war-droad ar gomezenn divent en em lede dirazañ. Ya ! divent ! a soñje en un taol, rak n' en doa ket soñj bezañ he gwelet morse gant daoulagad ken lemm. Betek-hen e selle outi evel ma sell ur paotrig ouzh pep tra ; ha setu a-daol-trumm, hep dezhañ gouzout na penaos na perak, e tigore e spered, hag e skede pep tra dirazañ evel p' en dije daoulagad nevez. Hag e gwirionez, bras divent en em lede ar bed, un eston.

Simudet, e-giz seizet gant ur seurt hud a zerede eus egile, ar Paotr a c'hortoze. En em stardañ a rae e galon en e greiz. E wad a voude en e zivskouarn. An Den Yaouank, evel p' en dije bet c'hoant, d' e vuzuliañ, d' e bouezañ, d' e geñveriañ, d'e brizata, a selle outañ. D' ar fin, gant ur mousc'hoarzh o parañ war e vuzelloù e lavaras :

- Sav alese, ha deus d' am heul !

246

Evel bountet diouzh e du, gant un nerzh estren, e savas ar Paotr ha mont d' e heul.

Dija an Den Yaouank a droe kein hep evezhiañ outañ pelloc'h, hag a gemere an hevelep hent graet ergentaoù.

Ar Paotr war e seuliou.

Pell amzer e padas o baleadenn. Hep ur ger e kerzhent, pres warno, ken na ouie mui abaoe pegeit e oant dilec'hiet diouzh ar fiezenn aet abaoe pell a-ziwar wel.

D' ar fin e taolas an Den Yaouank e selloù war an hini yaouank a gerzhe en e gichen, hag en ur lakaat e zorn war e skoaz e c'houlennas gantañ :

- Aet out skuizh ?

- Nann ! ' oa respontet, tra ma lavare daoulagad an hini bihan « ya », rak brevet e oa e izili.

Herzel a rejont. En o sav. Vad a reas d' ar Paotr an ehan-bale. Nebeudig goude e santas un nerzh nevez o kreskiñ en e izili, evel ur wrez dianav : kazi-sur, atav e tiwane an hud-se diouzh an Den. Diskuizhañ a rejont. Eñ da nebeutañ, rak daoust hag egile a skuizhe morse ? A-benn ur pennad e tennas e zorn diwar e skoaz. Kas a reas e zaou viz bihan betek e c'henou, ha c'hwitellat etrezo. Ken kreñv ha ken skiltr e oa e c'hwitelladenn, ma vouzaras an hini bihan war an taol. Ur momed goude e klevas, evel ur respont, ur c'hwirinadenn kreñv ha leun, kaset betek enno war zivaskell an avel. Treiñ a reas e selloù davet an tu ma teue ar c'hwirinadenn-se hag e verzas neuze stumm daou jav o tont d' an daoulamm ruz eus dindan diwezhañ lod an neñv a c'holoe an dremmwel.

E pep lec'h en-dro dezho e wagenne geot ar gomezenn dindan anal flour an avel a lake da grenañ pluenn tog an Den Yaouank hag a c'hoarie gant blev ruz ar Paotr touzet-berr.

Difiñv e oant o-daou. Ha mut. Eñ o tivegañ gant ar souezh, agile o seblantout prederiañ.

D' ar c'haloup e teue ar roñseed daveto ha war greskiñ ez ae o ment. Hep dale e tizhent anezho.

Unan a oa du, ken du ma lintre ar vlevenn anezhañ tost d' ar glas. Gwenn e oa egile, evel erc'h dinamm ar menezioù bras. Bailh e oa an hini du. Nemet ar

merk war e dal ne oa ket ur poked blev gwenn distumm : ur c'helc'h a rae ken brav ha ken resis ma seblante bezañ bet treset gant an dorn, ha par mik d' an hini arc'hant en doa gwelet war ul levr skeudennet ken kaer hag a gomze eus ar Gelted Kozh.

247

Ar marc'h gwenn a zouge an hevelep merk, e reun du. Souezhus e oa kement-se evitañ.

Gant ar memes herrder e kendalc'hent da zont, o-daou o c'hwirinañ bep ar mare, an douar o strinkañ dindan o zreid, o lostoù hir astennet gant an tizh, hag o moueou o tarnijal en avel. Bras-meurbet o c'havas, ken na aonas. Van a reas en em skoachañ a-dreñv kein an Den Yaouank :

- Hor roñseed ! a lavaras hemañ, seder, en ur stardañ dezhañ un tammig e zorn war e skoaz.

An daou loen, nebeut goude, a harze dirazo, o fronelloù digor o lezel da vont un aezhenn hir, ur wech echuet ganto o abadenn-saludiñ en-dro d' an daou zen, goude meur a hej-penn hag a c'hwirinadenn.

« Stleugomp ! » a c'hourc'hemennas an Den Yaouank.

Kabestroù-ler gant tachoù-aour a oa d' an daou loen, dalc'het a-ratozh-kaer ouzh an dibr. Estonet e chomas ar Paotr p' en em gavas war gein an hini gwenn bet bountet aze gant dorn nerzhus an estren.

- Dalc'h mat d' ar c'habestr, a lavaras, ha bez dinec'h. Hor c'has a raint betek ar pal.

Fizius e pegas hemañ el lerenn, ha damstouet war golier e varc'h e teraouas gant e vignon e varc'hekadenn.

Herrus evel herrusañ avel miz Meurzh ez aent : fronell a-rez fronell, o zreid o skeiñ a-gevret ken kaer war dirienn ar prad ma ne glevet nemet un trouz.

Eürus, e skevent oc'h analiñ ledan, laouen, ken e c'hoarzhe. En em silañ a rae an avel etre e roched hag e groc'hen. Al loened, o fennoù astennet war-bouez o gouzoug, a gendalc'he atav ken ingal, atav ken diskuizh, hep ur vlevenn c'hlep war o c'hroc'hen.

Ar pellwel a seblante tostaat outo a-feur ma 'z aent, evel p' en dije fiñvet en e bezh war o zu, a-dreuz ledander ar gompezenn. Brasaat a rae ar menezioù hag uhelaat betek dont nebeut ha nebeut par da vogerioù-difenn. Kurunet e oant a erc'h, hag en em wintañ a rae o begoù betek an neñv. N' eveshae netra en-dro dezhañ, koulz lavarout, ken dedennet ma oa gant o redadenn. Pep kammed, pep darlamm a zassone en e zivskouarn, ha c'hwezhadenn an avel war e vizaj a oa ur gwir flouradenn. Mogerioù ar menez a dostae, re vuan, rak aze, dirazo, e echufe bremaik o zroiad.

Aon a gemeras o welout ar roñseed o kenderc'hel gant an hevelep tizh. Ur skrijadenn a redas a-hed livenn e gein. Dres d' ar memes amzer, evel p' en dije lennet en e spered, e lakaas an Den Yaouank e varc'h da lañsañ war an hini gwenn, ur c'hammed pe zaou. Hep gourc'hemenn nag urzh, en em renkas hemañ a-dreñv, hag o-daou atav d' an daoulamm ruz ez aent davet ar menez a save bremañ dirazo, tost da vezañ tizhet gant an dorn.

248

Spontet evit mat, hep gouzout mui pezh a rae, e serras ar Paotr e zaoulagad en ur dapout krog startañ ma c'helle, er c'habestr hag er moue, o c'hortoz ar stok spontus ouzh ar reier o dije o brevet.

Ne c'hoarvezas netra. Digeriñ a eure e zaoulagad. Neuze, diskredus, e welas dirazañ ar marc'h du gant e varc'heger, fronelloù e hini stok ouzh e

dalier, o kenderc'hel gant e redadenn. Dindan an douar. En ur vougev difin. Evel un aezhenn lugernus en-dro dezho. Dre belec'h o doa tremenet ar menez ? ne ouie ket.

Boudal a rae e zivskouarn gant an trouz a zerede bremañ eus taolioù treid ar mirc'hi abaoe ma ne oa mui na geot na tirienn da servijout da ballenn dindan o hern. Hep treiñ penn, evel liammet e selloù ouzh kein an Den Yaouank, e kertzhe ar Paotr en deñvalijenn. Nebeut ha nebeut e teuas d' en em voazañ ouzh ur seurt hent, e c'hellas merzout e pade an damskleur en o zro hag e tilec'hie er memes amzer ganto. Souezhet-mik e chomas o teurel pled e teue eus ar c'helc'h en doa gwelet war dal pep marc'h.

Pell e padas ar varc'hekadenn dindan an douar. Keit hag an hini war ar blaenenn. Hep skuizhder avat, nag evito nag evit o loened.

« Na ledan e tle bezañ ar menezioù ! » a soñje.

- Sell ! Ar Sklerijenn ! a lavaras d' an ampoent, an Den Yaouank, evel ur respont d' e c'houlenn.

En efed, ur poentig gwenn a bike an deñvalijenn dirazo. Nemet ken bihan e oa ma vousec'hoarzhaz en ur soñjal e tremenfent dre aze bremaik, den ha marc'h ! Bep a dammig e vrasaas ar poent betek dont da gentañ da vezañ evel al loar-gann ; ha goude e-giz un dorzh vara segal-winizh. Adal neuze e kemmas an traoù buan-tre ; dont a reas ken bras hag ur rod-karr, ha goude, un toull kev o lezel da zont daveto sklerijenn an neñv. Spurmantiñ a rae bremañ diabarzh an hent kleuz. Hanter-gelc'hiek, a-us d' o fenn en em astenne ar maen ; lintrus e oa ar mogerioù anezhañ abalamour d' ar sklerijenn a skoe outo a-gostez.

249

Derc'hel a rae o roñseed gant o c'herzhadenn, hag a-benn ur pennad, deut frank-tre an hent ec'h en em lakaas an daou varc'h keñver-ouzh-keñver, ha setu ma en em gavjont tre war an dro o tont er-maez eus ar menez dindan bannoù an heol. Serriñ a eure ar Paotr e zaoulagad ; p'o digoras en-dro, e chomas bamet ma kouezhas e chink war e vruched, troc'het dezhañ e anal.

Dirazañ, ul lec'h ledan, frank ha plaen. Dindano, en traoñ, - rak war ur savadenn uhel ouzh kostez ar menez e tigore genou ar vougev - e welas o 'n em astenn ar Bed Burzhodus.

Ur gompezenn c'heotek, kelc'hiet gant mogerioù divent ar menezioù. War gribenn ar re-mañ, erc'h o lintrañ dindan bannoù an heol, un estlamm ! Gwelet en doa lec'hioù dispar : Mor Penmarc'h, Koadeier Sant-Jermen, pe an Oded hep e bar hag en doa diskennet ur wech gant e dad. Met evel ma tisverk un dresadenn gleiz war un daolenn zu, gant un taolig tamm pilhoù, e teuzas pep eñvor eus pep tra en e spered.

En e gichen, edo an Den Yaouank o c'hortoz, en ur sellout ouzh pep tra gant daoulagad seder e-giz ma ra ur mab o tistreiñ da di e dad, pa en em ziskouez dirazañ e gêr skoachet e deun ur stankenn, diouzh krec'henn ar menez tostañ.

Ar mirc'hi, o saludiñ, a bilpaze dindan o marc'hegerien, en ur anavezout o c'hompezenn tener he geot.

A-benn ur pennad e sellas an Den Yaouank ouzh ar Paotr hag e komzas :

- Va Bro!

Hag e lavaras :

- Seizh lev a hed ha seizh lev a ledander he deus. Seizh renkennad

venezioù, gwintet o seizh beg, seizh mil metr uhelder en neñv d' he difenn. Abaoe seizh kant vloaz, emañ o vevañ enni Gouenn ar Seizh Breur deut amañ eus Seizh Bro ar Gelted.

Seizh Paotr evelhout a gemeromp bep seizh vloaz da yaouankaat hor gouenn. Dibabet out bet a-douez seizh gwech seizh kant. E-pad seizh vloaz e chomi amañ d' ober da zeskadurezh betek dont a-benn da c'honit seizh skiant. Ur wech tremenet ar seizh vloaz, e vo ret dit kenstrivañ gant seizh prouenn ha bezañ barnet seizh gwech gant seizh den furañ hor seizh rann. Ha da gurunañ, ur wech tremenet ar seizh arnodenn, e savo seizh kanevedenn war ar seizh menez, diouzh toull ar seizh avel, ha dres d' ar memes amzer, e youc'ho ar seizh mil den a vev amañ, seizh gwech ez enor. Deuit d' o gwelout bodet evit hon degemer.

250

Ober a rejont d' o roñseed araokaat betek dont tre war vord ar savadenn. Bamet, abafet e chomas ar Paotr dirak an engroez a verzas, hag ar youc'hadenn a zeuas ganto holl en e enor, a lakaas e galon da zarlammat.

Dres d' ar memes amzer, un taol kreñv spontus, a strakas en e gichen war an tu dehou. Treiñ a reas e benn evit gwelout ar pezh-kanol, rak un tenn-kanol e oa se, sur-mat. Diouzhtu goude avat, e klevas un taol all ken kreñv war an tu kleiz, hag a-daol-trumm e tregernas youc'hadenn ar bobl ouzh hen saludiñ.

D' an ampoent, hep dezhañ gouzout penaos, ec'h en em santas kemeret dre e zivskoaz, diskennet diwar e varc'h, ha sammet gant daouarn nerzhus. Daoust hag ez aent d' e lakaat war ur skoed evit ober un dro aenor gantañ ?

Al lorc'h a leunias e galon. Digeriñ a reas e zaoulagad. Evit mat an taol-mañ. Ha gwelout a reas... fri ha lunedoù e vestr-skol ! En e zorn e vazh-vambouz.

Tennoù-kanol e huñvre : pa zisvantis an Aotrou Lanuzel daou daol-mestr war e vurev ! En-dro dezhañ al lamponed eus e oad, lod azezet, lod all en o sav, lod all pignet war ar bankeier oc'h ober ur safar divergont. Youc'hadenn an engroez, da belec'h e oas nijet ?...

- Kousket 'oas, Reunig ? a lavaras ar mistr dezhañ.

- Ya, Aotrou, emezañ, aonik ha mezekaet.

- Mat ! Te ' adskrivo din a-benn warc'hoazh vintin, seizh gwech an daolenn seizh hon eus desket bremaik.

Un daerenn o vont war vrasaat a baras e korn e lagad. Ruziañ a rae e jod. Hiboud e geneiled a leunie atav e zivskouarn. Ur galonad, leun-barr, e oa evitañ.

Na pegen trist eo d' ur bugel distreiñ war an tamm douar-mañ goude bezañ tizhet... Dor ar Baradoz !

TI AR STRAFUILH

Gant Yeun AR GOW

Edomp e dibenn ar bloaz 1919, e miz Du pe Gerzu, ha war-dro c'hwec'h eur diouzh an abardaez e c'helle bezañ. Yen e oa, doare glav gant an amzer, hag, a bep korn d' al leur-gêr vras, e taskrene rouz ha dister, en deñvalijenn, gouloù lutik ar c'hleuzeurioù straed.

A-dreñv an ti-kêr, e sal vras ar gouelioù hag ar bodadegoù, sklerijennet peuz-vat evit ar mare, e oa un engroez gwazed, holl en o sav, ha troet war-du daoù zen, unan bras hag unan bihan, pignet o-daoù war ul leurenn goad-prenn. An hini bras eo a gomzas da gentañ da reiñ anaoudegezh d' ar selaouerten eus e gavandad bitous, an aotrou Guépratte, an amiral brudet dre ar perzh a gemeras e stourmad drastus strizh-vor an Dardanelloù. Digoret e oa, emezañ, pred ar strif da envel kannaded da gas d' ar gambr hag ec'h alias kement den a oa prederiet gant amzer-da-zont Bro-C'hall ha kement soudard kozh a lakaas e vuhez en arvar da zieubiñ ar pobladoù bihan gwasket gant impalaeredoù preizher Alamagn hag Aostria, da reiñ e vouezh d' ar gouron a ambrouge. Heñ, a lavare, a ouezje, a-gevret gant ar gannaded vat a zibabje ar Frañsizien, lakaat an urzh da ren e aferioù ar Vamm-vro veur, adsevel an dismantrou graet gant ar brezel, digoll ar re a nozas hemañ outo, soudarded gloazet ha dic'hloaz ha tud ar re lazhet, ha reiñ levezeg hag eürusted da bep hini.

Pa voe tro an aotrou Guépratte da gomz, e voe anat d' an holl na oa ket ur prezeger a vicher : « Kenvroiz ker, » emezañ, « m' ho ped d' am digareziñ pa n' on ket evit komz deoc'h, c'hwi tud a-ziwar ar maez o vevañ pell diouzh ar mor, eus kudennoù al labour-douar, ar c'henwerzh hag ar micherioù bihan. Hogen bezit dinec'h, daoust da se, rak, ma rit din an enor d' am envel da gannad, e vin bepred a-du ganeoc'h, e tifennin ho kwirioù hag e klaskin gwellaat ho stad a vuhez. Ma n' on ket barrek war ar pezh a sell ouzh ho mad, ez eus kevezerien all heñvel o menozioù ouzh va re, en em gevredet ganin war an hevelep roll hag a anavez mat hoc'h ezhommoù hag a ouezo, gant va skoazell, lakaat seveniñ ar gwellaennoù a c'hortozit hag a zo dleet deoc'h war-lerc'h an darvoudoù spontus a zo o paouez tremen ».

252

Un nebeud strakadennoù daouarn a voe ha, goude bezañ tapet e anal a-nevez, e kendalc'has ar c'homzer evel-hen : « Met ur gudenn all, kevatal d' an holl Frañsizien, dreist-holl d' ar Vretoned ken niverus o servijañ war vor, ur gudenn all a zo ivez da ziluziañ hag hounnezh eo hini meurbet pouezus hor Merdeadurezh brezel bet ken drastet gant al listri-splujer alaman. A drugarez d' hon listri emgann a warezas, hep ehan, hon listri-marc'hadour, dalc'hmat o tegas deomp kement a oa ret, eo o devoe tud hor mamm-vro garet peadra da zebriñ hag he soudarded kalonek armaj a-walc'h da c'hounit an trec'h. Siouazh ! un darn vras anezho a zo bremañ e strad ar mor hag ar re a chom ganeomp, skuizh, uzet ha kozh, ne dalvezont mui nemeur a dra hag o deus ezhomm e teufe re nevez da gemerout o lec'h. Ur vro, evel hon hini, anez koll he brud hag he galloud, ne dle ket kaout diouer d'ur verdeadurezh niverus ha kreñv, ur verdeadurezh dellezek eus he gloar ken skedus hag eus hec'h ezhommoù ha re an trevadennoù kaer he deus du-mañ ha du-hont dre ar bed. Ha setu perak e vo anv amañ ganin eus ar skouer dispar a roas deomp Richelieu, pa lakaas aozañ al listri a oa ret d' ar rouantelezh evit ma vije doujet he banniel war holl vorioù ar bed !... »

Ur vouezh kreñv ha diardoù a droc'has, neuze, ar brezegenn : « Richelieu ? » emezi, « piv 'ta eo ar Richelieu-se ? » Tin Gerfuñs, ar marc'hadour saout lart, badaouet mat, evel ma veze alies, gant ar banneoù a eve re stank, eo en devoa komzet.

« Richelieu, » a respontas Guépratte, « Richelieu, ministr ar roue Loeiz XIII, a oa kardinal. »

« Perak neuze, » a c'harmas Tin a oa eus ar gostezenn wenn, « klask un amiral da bleustriñ gant ar verdeadurezh, pa 'z eo gouest ur c'hardinal bennak d' ober kerkoulz hag heñ ha marc'hadmatoc'h, moarvat, rak n' eus ket kempennoc'h eget an dud a iliz war an arc'hant ? »

253

Skodeget hag evel troc'het e latenn outañ gant an teodad dic'hortoz, ne gavas an amiral netra da respont war an taol. Ar mestr-kantoner Bikrel, dezhañ ur mab kartet-mestr a vicher er verdeadurezh, a voe gwallskoueriet ha heget gant ar c'homzoù dismegañsus. Tommet mat e oa dezhañ ivez hag e tirollas war Din Gerfuñs gant buanegezh ha kasoni : « Kalotin an diaoul ! liper penn a-dreñv ar veleien ! » emezañ. « Hemañ a rank bezañ atav o kavout abeg er re a zo dindan ar gouarnamant, evel don va-unan, va mab hag an amiral Guépratte, amañ eus ar re en deus saveteet ar Frañs ! Hailhon milliget ! Gortoz ma rin bleud gant da eskern ! » Hag e tilmmas da freañ Tin, ur sac'had yod anezhañ, war a grede.

Hogen, a-greiz ma edod o tispartiañ an daou rioter, e savas ur vouezh fentus da c'hoapaat : « M' eus aon eo hiroc'h hiriv teod ar Bikrel eget an deiz all, pa 'z eas da glask penn, gant Kêrloc'h, eus lutun ar Vorvaned Nevez ! Abaoe ma 'z on deuet d' ar gêr, n' eus ken kaoz, dre amañ, nemet eus al lutun-se ! » An hini en devoa komzet a oa Jil Rannoù, ur paotr yaouank graet gantañ ar brezel penn-da-benn ha dizoudardet daou viz a oa.

« Aet on skuizh amañ, » eme Herri Gourvest, « ha mil gwech gwelloc'h eo ganin klevout anv eus lutun ar Vorvaned eget eus diotachoù evel al listri-brezel flêrius-se a zo anezho gwir doullou beziou da glozañ tud ez-vev ! Eomp ac'han, Jil, da dapañ bep a vanne ha laoskomp ar breugeuder kozh da gontañ bidennou d' ar re-mañ. »

O-daou e kuitajont ar sal, dichal diwar-benn ar politikerezh hag an doareoù ijinet gant an amiral evit reiñ lufr adarre d' ar verdeadurezh gwall-aozet gant taolioù-yudaz splujerien an impalaer Laouig.

*

N' edo ket pell diouzh an ti-kêr tavarn pe ostalidi Naig ar Pont hag eno, ouzh un daol vihan, ec'h azezas an daou gavandad.

254

Ar Rannoù, nevez disoudardet evel m' am eus lavaret, a oa diwar ar maez hag o chom, da c'hortoz kavout labour, gant e dud en ur penn-ti a gaver, war lez hent bras ar C'hastell-Nevez, etre Chapel ar Vioù ha Chapel an Anduilh, div davarn tostik d' ar Vorvaned, al lec'h ma tremenas an darvoudoù iskis a vo anv pelloc'h anezho. Ur paotr kalonek hag a zoare e oa, tapet gantañ ar Groaz a Vrezel, gant nouspet steredenn ha palmezenn, o vrezeliñ er 118vet war-droad eus Kemper, ar rejimant-se, gwechall e Lyon, hag a droas kein d' an enebourien war an dachenn emgann, en amzer Napoleon kozh, hag a voe lakaet gantañ er pinijenn e kêrbenn Bro-Gerne, da c'hortoz ken a vije bet adsavet hec'h enor gant ar Vretoned.

N' ouzon ket penaos e oa deuet ar Rannoù hag ar Gourvest da vezañ mignoned, ken disheñvel e oant an eil diouzh egile dre an temz-spered hag o emzalc'h. Ar Gourvest, unan eus « chas ar vourc'h », dare bepred da glask tabut, a oa anezhañ un tamm lampon ledanik mat e goustiañs. Martolod e oa bet, met ken disuj e voe kavet m'her taoljod kuit eus an arme a vor da lakaat er « bif », evel ma lavare gant fae, e-touez ar gempennerien fozioù-difenn, ar soudarded-se a veze o c'hefridi, war-lerc'h an arsailh kaset da benn, e fozioù-difenn an enebourien, peurlazhañ ar re c'hloazet ha drailhañ, a daolioù greunadenn, ar re zibistik a veze skoachet en douarennoù kuzh.

Naig ar Pont, he boestad vutun malet en he dorn hag, e-ser kinnig dezho

bep a friad, evel ma oa boaz d' hen ober da gement den a lakae e droad en he zi, a ziskouezas dezho he fouge d' o gwelout distro dic'hloaz d' ar vro hag a c'houlennas outo penaos o devoa graet evit reiñ lamm d' an tammoù Boched fall-se.

« Peoc'h deomp, Naig, gant ar brezel ! » eme ar Gourvest. « Re a draoù spontus hon eus gwelet hag heuet on ganto bepred, daoust ma n' eo ket ur galon c'hwil-derv a zo em c'hreiz... Kontit din kentoc'h, c'hwi, petra ' zo a nevez dre amañ ha servijit deomp bep a vanne druz. Bremaik ez eus bet meneg, gant va c'hamarad Jil Rannoù, eus lutun ar Vorvaned Nevez. Me ' garfe, mil gurun ! gouzout muioc'hik eus an aplikant-se ! »

« Paour kaezh Herri ! » a lavaras Naig en ur lakaat sin ar groaz en he c'herc'henn, « gwelloc'h chom hep komz eus an traoù spontus-se ! An diaoul e-unan eo a rank bezañ deuet da stravagañ an intañvez kaezh hag he bugale. »

An diaoul, » eme ar Gourvest, diskordet da c'hoarzhin. « Un dra ijinet gant ar veleien da spontañ ar c'henaouerien ! C'hwi 'oar n' eus diaoul ebet, maouez kaezh ! »

255

« Ma ! un dra bennak a zo, koulskoude, rak bemdez, kerkent hag hanter-nouz, e vez ken strafuilhet gantañ tud an ti ma ne c'hellont ket chom ennañ da gousket. »

« Pe zoare, da vihanañ, en deus an istrogell a lutun-se ? Gwelet eo bet gant unan bennak, moarvat ? »

« War a glevan, n' en deus gwelet den netra eno biskoazh. Na teuz, na spes, na tasmant. »

Ar Gourvest a reas ur c'hruz d' e ziskoaz : « Sot-magn e rank bezañ an dud dre amañ evit lonkañ ez eus ul lutun er Vorvaned pa n' eo ket bet gwelet morse gant den ganet ebet. »

« Ouzhpenn genaouerien ken sot ha va broz kala-goañv a zo er barrez-mañ, 'mechañs ! » eme Naig, brouez enni. « Ma n' en em ziskouez ket al lutun, e vez klevet, siouazh ! ken alies ha bemnoz, abaoe ma 'z eo marv Per ar Peneg, ozhac'h ar Vorvaned Nevez, lazhet er Champagn, war-dro daou vloaz hanter 'zo. Amañ e oar an holl n'eo ket dav gwelout ar spes evit gouzout ez eus anezhañ. Kement a drouz a ra oc'h eilpenañ an arrebeuri dre an ti, ma laka an dud ennañ da zisec'hañ war o zreid gant an aon hag ar strafuilh. Ken stravaget eo Marianna ar Graneg, an intañvez paour, ma 'z eo aet ken treut hag an Ankou. Moarvat ne zaleo ket da ober kozh eskern, ma kendalc'h an tasmant da c'hoari 'r vazh evel ma ra. »

« Ar wirionez a zo gant Naig ar Pont, » eme ar Rannoù, dilavar betek neuze. « N' emañ ket pell ti va zad diouzh ar Vorvaned hag ec'h ouzon ervat na c'hell ket an intañvez, he bugale hag he servijerien chom da dremen an noz er gêr-se, gant ar safar hag an talabao-ifern a vez enni kerkent hag hanternoz. Dalc'hmat e vez ur c'houblad bennak a baotred diskredik ha kurius o vont di da glask gouzout hag heñ eo gwir ar pezh a lavar ar vrud, met, pell a-raok m' en devez kanet ar c'hilhog, e tapont hed o gar da zont ac'hano ha ne vez anv ganto, da c'houde, eus o gweladenn d' an ti strobinellet. »

« Te, moarvat, » a c'houlennas ar Gourvest, « a zo bet eno ivez gant ar soñj da gavout penn eus ar spes, pe gentoc'h eus ar sorser, a zo kiriek d' ar reuz ? »

« Evit gwir, » a anzavas ar Rannoù, « n' eo ket bet, betek-hen, keit va fri ha re ar re-se. Hogen, diwezhat bras, an noz all, o tistreiñ eus Brasparz, e-lec'h ma oan bet oc'h ober ur gwel d' ur c'hamarad brezel, e chomis sebezet oc'h anavezout daou waz a oa o tilammat eus porzh ar Vorvaned war an hent bras hag a hope e oa ur burzhud na oant ket bet lazhet a daolioù maen, p' edont o

vont da zor an ti. Gant ar c'horfad aon a oa e pep hini anezho, n' am gweljont ket war ar c'hlaenn, en tu all d' an hent, e lec'h ma tisteraas o spontadenn, daoust ma strake c'hoazh o dent en o genou. Evel just ne chomjont ket da yariñ hag e skarjont etremek ar vourc'h. Hogen dre ma pellaent o c'hleven o lavarout e oant bet meinatet ken gwazh ma kredent e oa disac'het warno ur gaouad paveziou ken stank ha grizilh, hogen, dre eurvad, hep ober nep droug dezho. Hag hiniennou eus ar vein-se, evel stlapet gant un nerzh diaoulek, a dremenas etre o divesker, o stekiñ ouzh flokennoù o brageier... »

256

« Ha piv ' oa ar grenerien-se ? » eme ar Gourvest, e-ser tanañ e vutun.

« Feiz ! » a respontas ar Rannoù, « daou zen ha n' o deus ket aon rak o skeud, war o meno ; daou baotr ha na gredont ket kalz e Doue ha nebeutoc'h c'hoazh en diaoul : Kêrloc'h, ijiner an hentoù, ha Bikrel, e vestr-kantoner. »

« Ha setu perak, » a lavaras ar Gourvest, o skrignat e walc'h, « ac'h eus taolet e damm d' ar Bikrel, bremaik, e-kreiz sal an ti-kêr !

« Met penaos 'ta n' edo ket Kêrloc'h o selaou an amiral kozh da ranezenniñ diwar-benn e listri ? Ne wriont ket war ar memes liñsel, moarvat, hag e oa gwell gantañ kas ur spier en e lec'h hag hemañ, fentusat tra, o treiñ a-du gant ar randoner ! Farsus, evelato, e c'hoantafe paotr ar chadenn-vuzuliañ hag e flastrer tousigi ren ar politikerezh dre amañ pa sav ar flaer en o bragoù kerkent ha ma vez meneg da ziskoachañ ul lutun, ijinet ne oar den gant piv, da spontañ ar merc'hed hag ar vugale ! Tudigoù, a lavaran dit, tudigoù ha n' int ket bet mat, zoken, da vrezeliñ er burevioù !

« Pe benn o dije graet du-se, pa lakajomp ouzh ar groug, un nebeud paotred eus va c'hompagnunez ha me, an archerien a vire ouzhomp da vont da gerc'hat gwin a-dreñv an talbenn ? »

« A-walc'h gant an daou gac'h-alanig-se ! » eme ar Rannoù. « Anat eo n' int ket bet e Verdun nag e Craonne. »

« Mar kerez, paotr, » a c'houlennas ar Gourvest, « ez aimp henozh d' ober anaoudegezh gant an hini, bev pe varv, a vez o trubuilhañ re ar Vorvaned ? C'hoant bras am eus da c'houzout petra eo an oristal-se. »

257

Hep marc'hata, ec'h asantas ar Rannoù ha, goude bezañ peurlipet o banneoù, e savjont da vont kuit, endra ma lavare an ostizez e oa pec'hed ar soñj iskis o devoa da dentiñ an droukspered.

*

Ne oa ket deuet ar c'hiz er vro da skeiñ war an dorioù evit goulenn digor. Peg er c'hliked, e roas ar Gourvest un taol skoaz d' an nor ha setu heñ hag e gavandad en ti ken didrouz, war-bouez nebeud, hag un toull-bez. Kentañ tra a weljont a voe flammig toc'hor ur pennad gouloù o tamskleuriañ dister un nebeud dremmoù bodet en-dro d' an daol-voued. A-hend-all, e oa teñval-sac'h a bep tu, daoust d' un etev bennak da lintrañ war an oaled.

« Noz vat deoc'h holl ! » eme an daou weladenner goude bezañ sarret an nor war o lerc'h. Hogen, den ne respontas nag o fedas da azezañ hag e selljont sebezet ouzh an daoliad o koaniañ.

Daoulagad skoelfet an hini a seblante bezañ ar vestrez a baras warno evel re un diskiantez. Neuz ar gwashañ digaloned a oa skrivet war he dremm treut-gagn ha gweñvet don ar roufennoù enni. Eviti da vezañ peuz-yaouank, e tenne d' ur wrac'h-kozh ha digempenn, gant he blev gwennet ha rouestlet o fuilhañ, a-zindan he boned-noz, a bep tu d' he div jod. Evel flastret e oa, korf hag ene, dindan samm mantrus un anken guzh ha mut.

Azezet e oa war ur skaoñ geinet etre daou vugel yaouank en em skoachas outi, maraonik, p' en em gavas an daou waz en ti. Ouzh an tu all d' an daol, an tostañ d' ar prenestr, edo ar mevel, un den kozh, chouket e gein ha chouchet e zaoulagad gant irienn e dok ledan. Er penn izelañ ec'h en em gave ar vatezh, ur plac'h en oad da fortunañ, met chomet dizimez en abeg d' ar brezel. Etrezi hag ar mevel e oa ur c'hrennardig dek vloaz o pismigañ un tamm greun bara.

Anat e oa d' ar Gourvest ha d' ar Rannoù e oa buget an tiad simudet e enkreuz ha gourdrouz ur c'hevrin dispis hag euzhus. Ken mantrus ha ken sklas e voe digemer tavantek an dudigoù keizh, ma tizhas reuzeudigezh ar re-mañ o div galon, kaledet, koulskoude, gant gwall-zarvoudoù didruez ar brezel o devoa bet perzh ennañ. Edont bepred en o sav e-kreiz al leur-di, ken difiñv ha ken divenn ha daou beul-kloued. Evel morgeuz o devoa da vezañ deuet hag edont etre daou soñj, chom eno pe en em dennañ kuit, pa lavaras ar Gourvest, en ur hejañ e vantell soudard aet glep-teil gant ar glav : « Fall an amzer, maouez, ha setu perak omp troet en ho ti da zisglaviñ ».

258

« Traoù a zo kalz falloc'h eget an amzer ! » eme ar vestrez o tialvaoniñ. « Ha n' eo ket da waskediñ diouzh ar glav ez oc'h deuet en ti-mañ. Re all a zo bet araozoc'h ha ne gredont distreiñ ken. »

Hag, o sevel diwar ar skaoñ, e kendalc'has : « Marteze n' eo ket koaniet deoc'h ? Chom a ra c'hoazh un nebeud avaloù-douar poazh disec'h hag un tamm kigsall er chidouarn ha chistr ha bara a zo ivez war an daol... »

An daou gavandad he zrugarekaas hag, hep muioc'h a c'heizoù, a dostaas ouzh an daol edo ar goanerien all o paouez kuitaat. Marnaoniet, ne voent ket figus da lonkañ, ken broust ha tra, an dilerc'h eus ar pred dister a gavjont, tost da vat, ken saourus hag un tamm lip-e-bav.

« Bremañ, » eme ar vaouez, dinerzh he mouezh, « ma plij ganeoc'h chom amañ da dremen an noz, e c'helloc'h mont da c'hourvez er gwele-kloz a zo e-kichen an oaled. Evit kousket, avat, ne reoc'h ket ha ne vo kement-se nemet nebeud a dra e-skoaz ar pezh hoc'h eus da c'hortoz el lec'h milliget-mañ. A-hend-all, ma kavit gwelloc'h chom war-sav, ez eus, er c'heuneudeg, pengosou drailhet da dommañ hag ur voutailhad sistr, war gorn al listrier, da evañ... Ni a zo o vont ac'han, evel boaz, da lojañ e tiez hon amezeien eus ar c'hêriou tostañ, truezek ouzh ar stad reuzeudik a zo hon hini... Kenavo, warc'hoazh, m' ho kavan amañ c'hoazh a-benn ar mintin ! »

Hag ez eas kuit, e-kreiz an noz teñval, gant he bugale, he mevel kozh hag he matezh.

*

« War a welan, » a lavaras ar Rannoù, « n' eo ket gwall avius planedenn ar vaouez kaezh hag ar re a zo en he ser. Edon o trueziñ warno p' o deus kuitaat an ti hag aesaet eo d' am c'halon abaoe. »

259

« Me ivez, » eme ar Gourvest, « a zo bet mantret gant o zristidigezh hag o strafuilh hag ez eo sederoc'h din p' o gouzon pell diouzhomp. »

« Asa ! piv pe betra, » a c'houlennas e gavandad, « a gav dit a zo kiriek d' an drubuilh a vez amañ, ma 'z eo gwir, da vihanañ, ar pezh a gonter hag ar pezh he deus anzavet an intañvez ouzhomp diwar hanter-c'her ? »

« Petra a lavararin dit pa n' ouzon ket muioc'h egedout ? Gortozomp ha marteze hor bo disaouzan eus ar pezh a glaskomp. Daoust din da vezañ diskredik d' an traoù dreistnatur ha da gelennadurezh ar veleien, ez on techet da soñjal eo barrek ar re-mañ war an taolioù-gwidre hag anaoudek war an doare da douellañ ar c'henaouerien. Ne vefen ket souezhet ez afe ar vestrez, un deiz bennak, d' o goulenn da zont da gonjuriñ, pe da sioulaat an traoù amañ, ar pezh a vo dezho ur

c'hoari hag a sach'o dour war o frad. »

« Ne gredez ket, eta, e c'hell un den marv dont en-dro war an douar da ober pinienn ha da c'houlenn pedennoù ? »

« Me, krediñ seurt diotachoù ? Nann a dra sur ! M' en dije bet ozhac'h ar gêr-mañ ezhomm da lakaat pediñ Doue evitañ, en dije komzet, moarvat, da ziskuilhañ e c'hoant, e-lec'h dont da stravagañ an holl en e di. Ma 'z eus anezho, ne dle ket an anaon bezañ ken ganas... Hag un abeg bennak en devoa ar Pennege da drubuilhañ e wreg ? »

« Ne gredan ket, ma 'z eo gwir ec'h en em garent hag ec'h en em glevent mat. »

« Ma vez reuz e-doug an noz, e c'halvin ar Pennege da c'houlenn outañ petra e vo o klask ha, ma ne respont ket, e welimp sklaer, eta, n' eus er strobinnell nemet drouk-ijin beleien. »

War-lerc'h an diviz-se, e taolas ar Rannoù ur vriad keuneud war regez an oaled hag e tostajont o-daou ouzh an tan da sec'hiñ o dilhad glep ha da dommañ o unan. E-pad ur preda, e-ser evañ o boutailhad sistr, e komzjont eus o eñvorennoù brezel, pa zispakas ar Gourvest e vontr : « Unnek eur, » emezañ. « Un eur da nebeutañ da c'hortoz a-barzh ma c'hoarvezo netra. War a glever n'emañ ket ar c'hiz gant al lutuned da gregiñ gant o labour a-raok hanternoz. »

« M' emañ an eur nevez ganit, » eme e gile, « ha ma eo gwir ar pezh a lavarez, e rankimp gortoz un eur muioc'h. D' am meno, ne dle ket ar spesoù heuliañ an doare ijin gant ar re vev, abaoe ar brezel, da verkañ red an amzer... Ha sur ez out ivez na vezont ket war vale a-raok hanternoz ?... Az pezh soñj eus an dro-lous a c'hoarias hini ar gêr-mañ an deiz all war-dro unnek eur, d' ar Bikrel ha da Gêrloc'h ? »

260

« E gwirionez, » a anzavas ar Gourvest, « ankouaet em boa kement se ! Froudennus eo hon hini, hep mar, pa ne ra e ardoù nemet pa blij gantañ. Bezomp habask, eta, ha daoust pegen displijus eo bezañ o c'hedal, laoskomp, hep en em chalañ, an amzer da dremen. »

Hogen, kaer o devoe gortoz, ne zeuas na ne c'hoarvezas netra. O welout o goulaouenn o verraat, e soñjont e vije mat hec'h arboell hag he lazhjont kerkent. Ur vriad keuneud all a daoljont en tan hag e savas ar flamm dioutañ da skleurañ dispis an arrebeuri beuzet en deñvalijenn.

An avel o voudal e lein ar siminal a reas d' ur pezh tamm huzil disac'hañ war an oaled, o lakaat ar baotred, moredet o daou, da zivorfilañ gant an trouz. « Ha c'hoant zo gantañ d' en em ziskouez ? » a lavaras ar Gourvest o vadailhat.

« Pet eur eo pelloc'h anezhi ? » a c'houlennas ar Rannoù, o tisleviañ-gen, evel e gavandad.

« He ! gast an ampez ! » a sakreas hemañ. « Teir eur eo din, da lavarout eo div eur d' an heol ha keloù ebet c'hoazh eus an istrogell. Ma n' en em gav ket a-benn ur c'hardeur ac'han, ez aimp d' ar gwele da gousket e-lec'h chom da luduennañ e-korn an oaled ! »

Tremen a reas ur c'hardeur hag, ivez, un hanter-eur, hag e kanas ur c'hilhog e loch ar yer. Enoet ha skuizh, ec'h enaouas ar Gourvest ar gouloù hag e tiwiskas e zilhad, en ur c'hrozmolat etre e zent : « Ar foerell ruz d' al lutun kerkoulz ha d' ar re a gred ez eus anezhañ ! Buan da gousket, begoù glapez a zo ac'hanomp ! » Hag ec'h en em silas er gwele, dindan ar pallennoù, endra ma heulie ar Rannoù e ali.

P' edo hemañ, d' e dro, o sevel er gwele-kloz, hag a-greiz ma varve ar gouloù anezhañ e-unan, hep an distera mouchad avel, e tapas ken gwas palvad war

e feskennoù ma tregernas an ti gant an trouz. « Arziod a zo ac'hanout ! » a c'harmas heñ, droug ennañ, « n'emañ ket ar mare da ober beulzerezh din ! »

« Petra ' c'hoari ganit, alvaon ? » a respontas ar Gourvest, bihan e zaoulagad.

« Ha n' eo ket te a zo o paouez lazhañ ar gouloù ha reiñ ur flac'had din war va revr ? »

261

« Me ? mil gurun ! Penaos e vije bet hir a-walc'h va brec'h d' hen ober, pa 'z on difiñv amañ, en tu pellañ d' ar gwele ? »

« Piv neuze 'ta en deus graet an taol ? »

« Piv nemedout-te da-unan pe, marteze, an hini ez omp deuet da glask penn anezhañ. Deport un tamm, ma 'z in er-maez da welout. »

Goude bezañ enaouet ar gouloù, e wiskas pep hini e vragoù hag int-i, o daou, da furchal dre an ti, e-barzh hag a-dreñv an arrebeuri, ha dindan ar gwele. Met en aner e voe, rak ne gavjont na roud na tres eus nep den bev pe varv.

« N' eo ket huñvreal am eus graet, koulskoude ! » a randone ar Rannoù, chifet hag imoret fall. « Distroomp d' hor gwele, me da gentañ ar wech-mañ, hag e vo gwelet hag heñ e tapi da fread evel don ! » Hag heñ da ober evel ma lavare ha d' en em skoachañ ouzh ar voger, dindan an dilhad-wele. Ne zaleas ket ar Gourvest da zont war e lerc'h hag, eeun d' an ampoent ma kuitae ar bank, e varve ar gouloù hag e kouezhe, war e benn-adreñv, ur flac'had distaget ken rust ma laoske ar c'hanfard ur jarne gouest da spontañ an diaoul e-unan.

« Ha pell e pado an oriuz-mañ ? » a gounnaras heñ. « A ! loen milliget, ma 'z a bremaik va c'hrabanou warnout, ec'h ehani gant da zrocherezh divalav ! » Hag e lamm, divragoù war al leurenn, da glask e c'houlouenn ha d' hec'h enaouiñ. E gavandad, o c'hoarzhin hag o c'hoapaat, a ziskennas ivez eus ar gwele da furikal gantañ a bep tu ha da sellout er siminal. Evel ar wech kentañ, e rejont tro wenn ha, kouezhet ar meud en o dorn, ez ajont adarre da gousket.

Ar Gourvest eo a yeas, da gentañ er gwele hag ar Rannoù, diouzhtu d' e heul, en devoe ar palvad war e feskennoù, endra ma varve ar gouloù. « A-walc'h evel-se ! » emezañ. « Ne blij ket din ar farserezh lutun ha n' eo ket me a gendalc'ho gant an abadenn. Kouskomp, eta, pa n' hon eus ket gwelloc'h doare da dremen hon amzer, da vihanañ, ma vezomp laosket e peoc'h »

A-vec'h klozet e zaoulagad gantañ ma santas, war e dreid, ur pouez pounner o sevel a-nebeudou gant e zivesker. Hag heñ, o reiñ un taol ilin d' e gavandad : « Bez war evezh, » emezañ, a vouezh izel, « emañ an aneval e-barzh ar gwele, war va div c'har zoken. Pa vo war va c'hof, hen lavarinn dit hag e pegi ennañ a-gevret ganin. M' hen tou dit e talvezimp dezhañ ar goap en deus graet ac'hanomp. »

262

Kerkent e laoskas ur skrijadenn euzhus hag a dregernas dre an ti. Raktal ivez ec'h astennas ar Rannoù e zivrec'h, en deñvalijenn, da begañ en enebour na c'helle gwelout, met ne gavas e zaouarn netra dirazo. E-keit-se e skrije ar Gourvest gwashoc'h-gwashañ, stravaget holl hag o kinnig mougañ. « Forzh va buhez ! Forzh va buhez ! » a c'harme heñ, hanter stoc'het e c'hourlañchenn, o c'hagouilhat gant bec'h : « Ur moustrerig 'zo warnon o vougañ hag o flastrañ va c'herc'henn ! »

« Petra an diaoul a c'hoari ganit ? » eme e gavandad, nec'h ennañ. « Ne gavan seurt war da vruched ! »

Ur skrijadenn, euzhusoc'h c'hoazh eget ar re all, a droc'has e gomzoù : «

Sach ac'hanon ac'han, » a lavare ar Gourvest, « rak n' on ket evit fiñval vanan ! »

Ar Rannoù, o lakaat sin ar groaz en e gerc'henn, a reas ul lamm war ar bank hag o pegañ en e vignon, hen tennas er-maez eus ar gwele. « Mil gurun ! » eme neuze ar paotr, hanter semplet hag o tiflakañ, « me ' soñje edon o vont da vezañ sammet gantañ. A drugarez dit, setu distardet e grabanoù dezhañ hag aet ar samm diwarnon. »

Enaouet e voe ar gouloù adarre hag e hastas an daou ganfard gwiskañ o dilhad. « Koulz eo deomp mont ac'han, » eme ar Rannoù, « pe bremaik, hep mar, e c'hoarvezo droug ganeomp. »

« Mont kuit, ken lostek hag ar Bikrel an deiz all ? » eme ar Gourvest war e c'her. « Biken avat ! n' eo ket gwazed, bet er gwashañ arvar eveldomp, a zo o vont da dec'hout, par da chas skaotet o krenañ dirak ur banne dour yen. Me a rank gouzout petra ' zo er mister-mañ ha, ne vern petra en em gavo, e chomin amañ ken a vo savet an heol. »

Neuze e teraouas ur cholori spontus gant an arrebeuri o tañsal dre an ti. Evit diwall da vezañ flastret ganto, e savas an daou gavandad war an oaled, met, tra estlammus ! ne voe nep stokadenn etre ar gwele-kloz, an daol-voued, ar skinier, an armelioù hag al listrier. Holl e renent o abadenn evel ur rummad dañserien akuit ha boazet da friñgal. Hag endra ma korolle an annez a-dreuz ar gegin, e tassone un trouz pounner hag iskis o tennañ da dalmoù gurun hantervouget kemmesket gant c'hwiban ur gorventenn. « Kement-mañ, » a zistagas ar Gourvest sebezet, « a zigas din da soñj ar jabadao a reas en toull-kuzh m' edon ennañ, e-kichen Hent an Itronezed, ar vombezadeg a zisac'has warnañ ur wechad, gwashoc'h eget ar re all. An nebeudig traouerez hor boa en hon douarenn ne ehanent ket d' ober « lamm chouk e benn » hag an douar da grenañ, evel ur bern delioù, dindan hon treid. »

263

D' an ampoent e tirollas un tousmac'h all er solier. Un dourni, re-bar da dalabao paotred ar sabad, a oa o ren er c'hrignol. « Petra an dra-mañ adarre ? » a c'houlennas ar Gourvest, dinec'h kaer hag ankouaet gantañ gwaskadenn ar moustrerig. « Klaoustre e kavin hon aplikant en nec'h, ma 'z eus anezhañ ! »

Evel un tenn, e treuzas ar gegin hep ma stokas outañ an arrebeuri bepred o tañsal, hag e kerzhas d' ar solier gant an diri. E gavandad hen heulias ivez hep an disterañ droug. Ne oa seurt eno, nemet ur bern avaloù-douar o ruilhal eus an eil penn d' egile d' ar c'hrignol. Ur gwir sabatur a oa o gwelout oc'h en em vernañ, bep eil tro, e penn pe benn hag o tisac'hañ a-nevez, gant un trouz bouzarus, da redek d' ar penn all. « Ha lutun ebet c'hoazh war-wel ! » eme ar baotred, estlammet gant an arvest digompren.

Diskenn a rajont d' an traoñ ha, diwar hanter an diri, e hopas ar Gourvest war-du an arrebeuri a gendalc'he dibaouez gant o dañs-tro : « Ne vern piv a zo kiriek d' ar reuz-mañ, ra lavarado deomp petra emañ o klask ! » Ne voe respont ebet ha, div wech all, e reas an hevelep goulenn.

Neuze eo ec'h ehanas an trouz ha pep pezh arrebeuri en em gavas adarre el lec'h m' edo diagent. Hag e voe klevet ur vouezh don ha goloet, evel o tont a-zindan an douar : « Ho trugarekaat a ran, » emezi, « p' hoc'h eus kredet chom amañ ha komz ouzhin. Den araozoc'h n' eo bet kalonek a-walc'h da ober seurt goulenn ouzhin ha me ne c'hellen ket reiñ va mouezh da glevout. Bremañ em eus ar gwir da reiñ da c'houzout petra a fazi din... Lavarit d' am gwreg mont da Santez Anna ar Palud da lakaat eno teir oferenn evidon. »

Ne voe ger all ebet hag an daou geneil, trefuet betek an donañ eus o c'hreiz, a zistroas da azezañ war an oaled. « Ar Penneg eo en deus komzet, » eme ar Rannoù ; « anavezet em eus e vouezh. » Da heul an deiz o c'houlouañ, e kanas ur c'hilhog ha, dizale, ec'h en em gavas ar vestrez en ti. Alvaonet o welout o devoa ar baotred tremenet ennañ an noz, e c'houlennas outo penaos ne oant ket

marv gant ar spont. Pa glevas petra a glaske he fried, e redas an dour eus he daoulagad hag ec'h huanadas, sедераet : « Ar pezh a dle da Zoue a vo paeet ganin. An Aotrou d' e bardono evit ma chomo e ene e peoc'h. Va gwellañ bennozh deoc'h ho-taou a-hend-all, rak panevedoc'h, n'em bije ket gouezet penaos dieubiñ ene va fried paour. »

264

Prederiet gant kevrinoù ar Bed All, e tistroas ac'hane an daou gavandad, pep hini o tizoleiñ d' egile ar menozioù diwanet enno da heul an nozvezh trubuilhus. Ankouaet e oa e c'hodiserezh gant ar Gourvest ha, bep ur mare, e tave da gomz ; beuzet gant soñjezonoù doanuis ur spered o c'houzigeriñ d' an traoù marzhus a grede enno an darn vrasañ eus e genvroiz hag en devoa kemeret, betek neuze, evit huñvreoù ganet e pennoù berrboell pe glañvidik.

*

Nebeut goude e ouezas an holl er barrez e oa tavet al lutun da c'hoari e baotr er Vorvaned-Nevez. War a lavare darn, e oa bet aet an intañvez, teir gwech war he zroad, da chapel Santez-Anna da lakaat, bep tro, un oferenn evit he gwaz ha, diwar ar wech diwezhañ, emezo, eo he devoe ar vaouez kaezh an distag eus al lutun...

C'HOUEZ AR PEC'HED

gant Youenn DREZEN

diwar Gregor BOTZOVITCH

Gant dorn asur ar marc'heg akuit a oa anezhañ, an Tad Abad Moses Zetchevitch a vountas e jav bailh war-raok, er stêr Boutchka-Bistrika, nepell diouzh ar c'hember, ma kej gant ar froud Lim.

* * *

Daoust hag erru a-vec'h e-kreiz e vrud ar manac'h a oa anavezet, pell a oa. Eñ eo a oa mestr gwirion Vassoievitchiz an Traoñ ha re ar Menez. An hini kentañ o sevel e vouezh, an hini kentañ en emgann. Ur priñs gwirion e oa anezhañ, gouez d' ar renerien all ha da wazed ar meuriadoù.

Hervez giz tiegezhioù-meur ar vro, e veze dibabet gant ar Zetchevitchi ar gwellañ hini en o zouez, d' e ouestlañ da Zoue ha d' ar bobl. Hag ar gwellañ hini a oa bet Moses Zetchevitch.

Skoliet e Leandi Detchani, deut mat da zijentiled uhelañ ar vro, lennet gantañ kalz levrioù, ha desket war veur a yezh, ar manac'h, pa oa deut da servijañ e Bobl, a oa, a-benn neuze, ur micherour barrek war e labour.

Anaout a rae Wien ha Triest, Istambul ha Petrograd, hag ivez renerien pennañ hor bro. O vezañ ma vage en e ene holl nerzhoù-natur Paotred Vassoievitch, n' oa ket bet pell o sevel e penn kentañ e veuriad. Anv ur sant en doa. Aon a oa rak e c'hourdrouz, evel rak an tan-kurun. Gant e bedennoù, e teue war o c'hiz ar yaouankizoù tec'het d' ar c'hoadoù ; habask evel heizezed, e tistroe d' ar gêr, diouzh leandi Djurdjevi-Stupovi, ar maouezed yaouank re duet da daeriñ. Deredek a rae kozh ha yaouank d'ar c'hroaz-hent, ken nemet evit kaout digantañ ur vinnigadenn, pa rae e dro er geriadennig. Un den en e vrud, a dra sur. Gant ur vlevenn arc'hant bennak en e varv, gant e velladoù daoulagad tan, e zremm uhelouenn, heñvel-mat e oa ouzh goured ar Mojennoù Kozh.

266

* * *

Aet e oa e varc'h ponner strebot-distrebot, e red ar stêr, ha strinkañ a rae gant e bavioù chintradennoù dour sin.

Ur vaouez a oa eno, troñset he broz ganti, an drochig anezhi, betek he dargreiz. Noazh e oa he divrec'h betek he divskoaz. Dibrennet e oa bet ganti ivez he chupennig war he brennid, abalamour d' ar wrez. Pradañ 'rae kreziou diflour kouerien, o tiskouez, un hoal, he divrec'h kuilh ha gwennerc'h. Badaouet gant he yaouankiz hag he yec'hed, hantergousket ouzhpenn gant luskellerezh taolioù ingal he golvazh, na ne wele na ne gleve mann.

Chom a rae an Abad sabatuet ; tremen a rae e zorn war e zaoulagad tan, ha kregiñ a reas ar c'hrenerezh en e gorf. Ma redas en e wazied ur froudad gwad berv, ha ma voe luziet e sell gant ur voren. Doue ra viro ! Biskoazh n' oa c'hoarvezet gantañ seurt darvoud ! Gwelet en doa n' oar den pet maouez er « kolo » (1) hag e gouelioù an iliz, ha zoken pa vezent, e noazh-pilh, o' n em walc'hiñ, da c'houlou-deiz. An Abad a oa trellet e sell, gant ar gwenn a oa korf ar gannerez, hag ar furmoù difazi anezhañ, dreist-holl adalek al lec'h ma tiforc'he, war-du an traoñ, an divhar, stummet ur bam ! Mestr e oa a dra sur, Zetchevitch, an den bagol d' e skiant ha d' e youl. Setu, avat, m' en em gavas skourjezet gant un trivl nevez, evel gant ul luc'hedenn, un trivl dianav kent ;

strobet e voe en e lasoù, ha klevout a reas ur vouezh diboell ha kuñv.

(1) kolo : un dañs-pobl er Balkanioù.

267

E varc'h en doa savet e benn ha, 'lec'h mont war-raok, evel boaz, manet e oa al loen a-sav, o sellout, evel ma vijent bet ouzh e zere ivez, ouzh an izili soubet en dour sin. Ar manac'h a voe taeroc'h c'hoazh e strafuilh. Ma klaskas hopal, da lakaat ar plac'h da zidroñsañ he lostenn. An trelat, avat, a oa brasoc'h e nerzh eget youl an den. Difoupat a reas, gant e holl c'halloud, moustret keit-all, e wad puilh en e askre. Mont a reas dall, krizañ a reas e dal, hag eñ ha bountañ e varc'h, er-maez d' ar roudouz, eeun war-du ar vaouez. Hag e vennad a oa en em aotreiñ dezhañ e-unan, ur wech nemetken en e vuhez, an dra n' eo ket difennet ouzh ar re all. Ar marc'h, souezhet, a lamm e-barzh an dour, trouz bras d' e heul. Neuze, e troas ar vaouez yaouank he fenn. Chom a reas difiñv, mezekaet. Ne gasas ket he daouarn d' he brozh, d' he stouiñ. Parañ 'reas, avat, he sell, sebezet, war an Tad Abad o tont dezhi dre greiz ar stêr.

Pa asoupas ar marc'h. Da grediñ e oa bet kiliet gant daoulagad ar vaouez yaouank. Kouezhañ a reas an Tad Abad da heul e jav. Ha kuit e gamilavka (1) uhel gant kas an dour.

Krizet e zremm, sachañ 'reas ar beleg war e rañjennoù, gant un dorn taer ; en em lakaat a rae ar marc'h war e bevar bav dindanañ, hag e chomas a-sav :

- En anv an Tad !. En anv !...

Ne glevas ket zoken ar c'homzoù a oa bet rannet gantañ, evel ma vijent bet lakaet war e vuzelloù gant un estren, digarez ober goap outañ. Parañ 'reas e sell adarre war zivgroazell kenedus ar plac'h, o kemer joa e-giz ul leon, kent lammat war an tamm. Amzivinnet e voe an dra gant ar goueriadez :

- Kollet ar roudouz ganit, Tad ...

Zetchevitch a zeuas e anaoudegezh dezhañ en-dro. Hag en em gavout a reas dister, ken na oa, a-daol-trumm.

Ur brizh-c'hoarzh en devoe ar manac'h. Herr ha taer, e sachas adarre war ar rañjennoù, hag e sankas e gentroù e kof e varc'h. Hag al loen o treiñ en dour ha sevel war e baviou a-dreñv evit kemer an daoulamm. Neuze e tennas e vestr ur gontellig eus e chakod, hag eñ ha troc'hañ ar rañjennoù da skourjezañ al loen aet skoelf.

Ne harpas nemet e-tal iliz ar manati ; krenañ 'rae evel ma vije bet an erevent eeun-hag-eeun war e lerc'h.

- Petra ' zo 'ta ? a c'harmas paotr e varchosi, a oa ivez e geneil, Paiko Chkipatz e anv, o teredek davetañ, en ur skeiñ war e vruched.

- En anv an Tad !...

- Mechañs n' eo ket aet dit ar Ramousovitchi ! Eme adarre Paiko, o welout an Tad gant e liv glas hag e zent o chilpa (2).

(1) kamilavka : boned beleien ar vro.

(2) Chilpa : ger implijet er Vro-Vigoudenn, evit lavarout stlakañ an dent diwar spont, anoued, h.a...

268

Brasoc'h e voe c'hoazh e strafuilh, pa welas e oa bet troc'het ar rañjennoù. M' en em lakae da youc'hal forzh e vuhez :

- Ac'hanta ! Piv eo, Vassoievitch ?... An Durked ?... .Skoazell !...

Skoazell !...

- Peoc'h, Paiko ! pe ' vo ar mintin en da eneb betek penn diwezhañ ar c'hantvedoù ! eme gant glac'har an Tad Abad. Ro din an dorn da ziskenn. N' en deus ar manac'h Zetchevitch nag aon rak na doujañs d' ar Ramoussovitchi. Darvoudoù all a zo c'hoarvezet gantañ. Peoc'h !... O ! en anv an Tad !...

Kerkent ha lakaet e droad gantañ war an dirienn gant sikour paotr ar marchosi, ez eas Zetchevitch da sac'h-dibr e jav, hag eñ ha tapout ennañ div bistolenn ha pennadiñ an hent a gas da zindan ar manati, en ur gemenn da Baiko dont ivez, goude m' en divije kaset ar marc'h d' e graou.

* * *

Dres dindan mein-diazez manati Djurdjevi-Stupovi, e strink ur puilh a stivellad dour yen e-giz ar skorn, seurt ne gaver nemet er menezioù Komovi.

Degouezhet e-tal ar stivell, e lakae ar manac'h e bistolennoù war vord an dour ; diwiskañ 'rae e vantell-vlevek hag e soutanenn, ha neuze e heuzoù. Hag eñ ha 'n em astenn, noazh-ran, en eienenn sklas. Ne chome a-zioc'h an dour nemet e zorn dehou, e-kichen e bistolennoù.

- En anv an Tad, va zad ! a glemme Paiko, dre ma rae sin ar groaz, o welout an Abad astennet, e noazh-ran, en dour-skorn.

- Peoc'h, Paiko, va mab !

- Penaos e rin peoc'h, siouazh din, p' az kwelan er stad-se ? Deus alese, en an' Doue !... Mervel a rafe eno ar c'hakouz Malissoratz zoken !

An Tad, avat, a reas outañ ur sell du, ha, bec'h warnañ o virout ouzh e javedoù da stlakañ, hopal a reas, diouzh an dour, gant e vouezh valc'h, evel gwechall :

- Lavar d' al lean Maximos lakaat evezh war ar manati. Ne zle den, nemedout-te, diskenn amañ. Gwelout a rez ar pistolennoù-se, em c'hichen ? Lazhañ 'rin kement hini a dostaio din pe a roio din ali da zont er-maez eus an dour, ha pa vefe outañ Voivoda Cognouh pe Vouch... Ra vi flemmet gant an naer, ma c'hoarvez a-hend-all !... Ma 'maon yac'h ha grën atav warc'hoazh, pa ziskenno an heol a-dreñv ar menez, e chomin c'hoazh amañ... ha c'hoazh, keit ha m' am bo da zispac'h em gwad... Ne vez roet ur ger nemet ur wech... hag ar ger roet da Zoue e vez dalc'het dezhañ... N' eo ket bet gouestlet ganin va blev dinamm da vez santel Roue Detchani, evit ma vint fuilhet diwezhatoc'h gant bizied ul lardenn a Achanka, eus Loug !...

269

« Diwall, va falc'hun ! Gouest eo ar manac'h Zetchevitch, daoust hag hanter-varv, da denañ daou daol pistolenn, p' en deus pec'het dija en e gig !...

Un eur goude, e voe degaset da Baiko Chkipatz ar c'hamilavka, o tiverañ gant an dour. El lakaat a reas, gant doujañs, en ur c'horn-kuzh, da sec'hañ, ha neuze, o vont e-barzh an iliz, e krogas da enaouiñ holl c'houleier an arkus (1).

(1) arkus : beilhdeg ar re varv.

GWIONVARC'H AR PESKETAER

GANT ROPARZH BROUDIG

Tregont vloaz en doa Gwionvarc'h d' ar c'houlz-se.

Bez' e oa ur paotr a-ziwar-dro Landreger, mab an aod, liv ar bezhin sec'h warnañ, gant daoulagad glas-wenn, liv ar gwall-amzer. E vestr bihan e-unan e oa abaoe dek vloaz endeo.

War e vag a ugent troatad hed, en doa darempreded parkeier Mor-Breizh an Hanternoz gant ar seizh avel. Labouret en doa anezho, aret gant staon ar « Stourmer », da c'hounit e dammig bara.

E zalc'h e veze anezhañ e-touez reier an Treoger, e-lec'h e kaver toullou legistri e-leizh, poullou traezh da blomañ kevell war dreuzoù ar c'hevioù.

Tra ma poanie Gwionvarc'h a-zornadoù gant e holl nerzh war fard ar c'havell, bez e oa evitañ an hevelep tizh hag an hevelep terzhienn. Ha pa veze bet mat ar preizh, ne oa par e lorc'h nemet d' e levenez.

Koulskoude, ne zivere ket an trivliadoù-mañ a-ziavaez dezhañ : kuzhet don en e galon, ne lavaran ket. E zaoulagad digor-frank en ur spiañ ar spoue bihan e pleg an donn, ne weler enno nemet asked unton ar mor houlennek.

Da heul pep striv, e skrije e fronelloù, ha neuze, leuniañ meginou galloudek e skevent gant ur mell sunad. Prest ha pare evit an eil kavell, e-pad ma levie e vag gant un dorn peg ouzh ar varrenn-stur, e tape krog gant egile er spoue war-benn an dour.

Evel-se en holl e oa dres buhez Gwionvarc'h. Marc'heger digenvez ar mor, en ur zamc'holeiñ ar c'hribennoù hag en ur zinaouiñ amduioù ar saonnenou sall, ec'h ergerzhe e zomani ; analañ a rae an aer, an aer-se ken kreñv, ken boull, ken dieub, hag a oa dezhañ e-unan, n' eus forzh pe e vije e zaou-ividik glebiet gant c'houezh pardaezioù tomm an hañv, pe gant morniz ar mizioù du.

271

Ya, e gwirionez, ne oa nemet se buhez Gwionvarc'h : an heol, ar glav, ar mor, hag ar frankiz-se, ferv, gant blaz an holen warni. Nemet se, a lavaran-me, ha koulskoude e oa ivez un dra ouzhpenn, ur garg a bouez, da c'houzout: buhez ar re all, ar re all er gêr, e dud en e di. Rak dimezet e oa. Kreskiñ a rae ar vugale. Peadra ha pennabeg... ne dalv ket lavarout hiroc'h.

Pesketaer a vicher, e touge kalz a riskloù : koll ijinoù, ha rann amzerioù fall. Hag evit pezh a sell an disterachoù-goañv, a-boan ma lakaent ar gaoter da verviñ. Biskoazh n' en doa goullet meizañ en traoù-se, ha nebeutoc'h c'hoazh prederiañ gant efedoù gourdrouzus e stad.

Kendalc'het en doa gant ar peskerezh betek ar bevennoù pellañ, en ur zaleañ atav an termen dezhañ. Gouzout e ouie evelkent, e tlee paouez ar vuhez-mañ. Gouzout e ouie penaos e oa ret ha reizh d' e vugale mont d' ar skol, d' ar skol-uhel zoken. Dleet e oa an dra-mañ dezho. Ha dezhañ evel just da baeañ boued ha dilhad muioc'h-mui dre maz afe.

Daoust hag heñ e-unan n' en doa ket graet studioù gwechall ? Nemet e garante evit ar mor hag e sec'hed a zishualded o doa e lakaet da ober gant ar vicher-mañ.

Dek vloavezh-pad, pell diouzh ar bed e-lec'h ma veze gounezet arc'hant,

dek vloavezh-pad en doa bevet e-touesk e diegezh ha tañvaet un eurvad eeun, dindan an doenn ruz kluchet en tornaod evel neizh ur morskoul.

Hep arvar, tuchantik pe diwezhatoc'h, ret e vezo dezhañ mont kuit. Mont kuit, pellaat diouzh ar vro c'henidik, setu lod ar voraerien, ar voraerien wir, ar re-se dres hag a sko war vergl ar pont gant ur morzhol a-hed an deiz. Evitañ, betek-hen, ne oa ket bet memestra. Evit ur wech nag evit mann, n' en doa gouzañvet ruzañ e votoù kinoù war vourzh ur penton-kenwerzh. Pesketaer e oa, na petra 'ta ?

Bremañ avat, ret e oa dezhañ choaz, hag ar buanañ ma c'helle ober. Da gaout du-hont, tud a vije klasket evit ar peskerezh-vras ijinerezhel. Melloù listri-roueder... Bourrañ a raent a-hervez, ha gounit arc'hant. Araokaat atav... Setu ar pezh a lavarar.

272

Hemañ a glev e ur vouezh en e ziarbarzh hag a hiboude dezhañ : « Arsa Gwionvarc'h, gra da venoz. Ma lavarez kenavo da varzhoniezh da vicher dister, kerkent e vezo echu da drubuilhoù pemdeziek ha, war an dro, teuzet an damant, antronoz ar gwallamzer. Sav da vag er gourlenn, dastum ha renk da gevell, klenk da linennoù. Poent-bras eo ober da sac'h, Gwionvarc'h, ha neket selaou da wreg a lavaro dit chom, gant komzoù flour, chom er gêr evit ur pennadig c'hoazh. Eviti, hag evit da vugale, e rankez loc'hañ pell. Arabat gortoz a-benn arc'hoazh, kerzh a-raok, tec'h kuit, ha dreist-holl, na sell ket war da lerc'h... »

Koulskoude, e pleg-tro ar wenodenn, ur wech, ur wech hepken, e tistroas. Gleb ha lintrus e pare e zaoulagad, evel pa vijent bet leuniet gant dour mor. Setu perak ne c'helle ken, a-dreuz ar ferenn-se, gwelout an ti bihan gwenn e doenn ruz, nag aod e reier glas. Neuze avat, e flastras gant e viz-meud ar beradennoù a ruilhe war e zivjod betek pleg c'hwerv e c'henou : o blaz etre e ziweuz a lakaas, hep gouzout dezhañ, e gorzailhenn da strizhañ.

Treiñ e gein a reas war an taol.

*

Dindan mogerioù-kreñv Sant-Malo kozh, er beurevezh morennec, e kerzh ur martolod a-hed ar c'haeou, ur sac'h-lien war e choug, ur valizenn-gartoñs en e zorn.

- O, brigader... Emaon o klask al lestr-roueder « Tos-Mor ». Daoust hag heñ e c'houzout petore tu mont d' e gavout ? Ha plijout a rafe ganeoc'h va ambroug betek eno ?

- Tamm brigader ebet ac'hanon. E sell da vezañ evit an deizioù da zont, ne lavaran ket. Bennozh deoc'h memestra, va faotr. Emaon dres o vont war-du an « Tos-Mor », ha mar fell deoc'h e viot ambrouget ganin diouzhtu.

- Trugarez, Aotrou brigader. Mont a ran d' ho heul.

- Evel-se neuze, martolod, emac'h war an disparti, eme ar maltouter.

- Ya hervez...

- Un tamm mat a hini ez eo ar vag-se. Hounnezh avat a zo nevez-flamm, ha ne deo ket debret c'hoazh he strad gant ar preñved, na gant ar mergl kennebeut. Mil gurun...

- Sur a-walc'h.

- Arsa Yann, emichañs e vez peget an teod ouzh ar staon war-dro du-se ? Pe a-hend-all, marteze ho peus tapet kleñved ar vro a-raok an dizouaradur ?

273

- Ne ouzon ket.

- Da lavarout, e pe seurt derez-karg emac'h o lestrañ ?

- E-giz letanant takoner-rouedoù.

- C'hola vat, ne viot ket fall : ur c'hombod evit daou zen... Karrez an ofiserien, er bourzh-mañ, a zo kempennet ken brav ha war ur mordreizher bras. Evit ar pezh a sell ouzh ar vartoloded, n' o deus bet morse ar re-mañ ur post ken kaer all e-pad o c'hoñje war ar galeoù roueel, na kennebeut war re Varianig. Ah, treid ejened milliget anezho... Pebezh chañs vat o deus ar « beltazed » d' an eur-mañ... Hogen, va faotr, setu ni degouezhet d' ho « Tos-Mor ».

Ar moraer a ziskrog eus e bakadoù, da sellout pizh ouzh trolinenn mistr ar vag ahedet dirazañ. Doare mat he deus houmañ a dra sur, livet a-nevez. E mod-all ez eo ret lavarout ne vezo nemet he zeirvet beaj.

Hor paotr-an-aod a ginnig ur sigaretenn d' ar maltouter, ha tanañ e hini en un doare amyulek, o chom ur pennad huñvreek ha difiñv. Dre douez ar moged glas dianalet gantañ e taol ur sell war ar pont : hemañ a zo ac'hubet gant ruilhenoù houarn, rolloù kanab, krougoù da sevel pannelloù ar roued, ha gant ar mell traouilh kanellet gant kerdin dir.

Er c'henstroll-mañ, e tamsanter un nerzh tagos, kemennet dre ar c'heflusker galloudek a vez klevet o tianalañ e-kreiz al lestr.

Gwionvarc'h a soñj gantañ penaos ez eo heñvel al lestr-roueder-mañ ouzh un ejen-labour, peogwir ez int o-daou un doare loened-sach. Unan anezho, kig hag eskern, empennet gant an Aotrou Doue, a dro goustad an douar stuz gant an arar, tra ma pleustr egile gant irvi luc'hus ar mor, houarn ha tan anezhañ dre ijin mab-den.

Hogen, diouzh kenstroll ar follennoù-houarn hag an ardivinkoù, e tiviner un dra bennak kevrinus, souchet ha dizoñv, evel spered youlek ar vag hec'h-unan. Daoust hag-heñ n' en deus ket klevet Gwionvarc'h gant ur moraer kozh a-wechall, he deus pep batimant ur seurt ene evel an dud ?

Dre-se, div vatimant, an hevelep ment dezho, a c'hallje bezañ disheñvel-krenn an eil diouzh eben. Unan doñv, laosk, didalvez, hag unan all taer, youlek, pennek, ha me 'oar.

Amañ, el lenn-borzh, e tiskuizh al lestr-roueder, fur meurbet. Er mor don avat, pa wint daoust da evezh al loman... aze emañ dres en e vleud, froudennus peurliesañ, ha gouez zoken.

274

- Ya va faotr, spiañ ervat a c'hellit : ar vag-mañ a ro anezhi un tamm mat a vailh..., a lavar ar maltouter en ur estlammiñ. Houmañ a zo evel ur garreg war an dour, ur gwir « Tos-Mor », ul labouradeg veur, ha, ken brav all, ur gaer a ostaleri war an dro, gant he zri-ugent a lestridi. War ar bourzh-mañ n' eus ket a riskl da dapout ur pakad-mor. Gwechall-gozh, en amzer an dorised, ne veze ket a skorn evit ar c'hig, tamm bara fresk ebet, nemet kig-sall, favennoù ha gwispid-kras. Ne oa ket re vray stad ar paour kaezh « peltazed » war o zeir-gwern lien ha koad. Neuze avat, an abadenn peskerezh a bade nav miz end-eeun, hag ar vicher ne roe ket boued d' an den evit doare, m' hel lavar deoc'h. Bremañ va aotrou, gallout a reot mont du-hont da gargañ ar c'hal... ha bec'h dezhi, gast a gurun, a-benn tri miz e viot en dro er gêr, gant arc'hant leun ho kodelloù... A ! a ! An Douar-Nevez d' ar mare-mañ ne deo mui nemet ur blijadur ober war e dro...

- Ya, ur blijadur, na petra 'ta, eme ar moraer evitañ e-unan, en ur sammañ e sac'h-aod. Ar c'hozh valtouter-mañ a c'hell chaokat e c'henou, heñ hag a chomo

kräpet ouzh ar sec'h, e zivesker peg ouzh ar c'hae e-pad an deiz, en ur c'hortoz an noz da lestran gant e wreg en ur gwele ledan. Evit un den evel-se, ha na wel eus an traoù nemet an derou hag an diwezh, mont a ra mat ar bed gantañ bepred.

Evit Gwionvarc'h avat, ne deo ket dre blijadur emañ o vont da redek war-lerc'h ar morued. N' emañ ket hep gouzout ez eus reuzeudigezh da gaout e-leizh war bankoù ar Sterenn, a bep eil o tistripañ, sanket er pesked betek ar c'hof, hag o tresañ rouedoù gant daouarn skalfet ha frailhet. Doujañ a ra en em santout digenvez e-touez ar re all. Penaos e vezo e zoare speredel a-hed an devezhioù pounner a soñjoù du, en ur c'hortoz ur peskerezh frouezhus a lakafe an distro da zont primoc'h ?...

Memestra, Gwionvarc'h a gas dichipot e gammedoù etrezek an ode-lestr.

*

« Tos-Mor war ar bank. Mat an holl e bourzh, » a veneg kannadur ar skingomzer.

Abaoe pemzekteiz en em denn war-raok ar stlejerez-mor-mañ gant ur strivadenn gamm-ki, hualet en he c'herzhed dre an daou fard-houarn a ziforc'h eus an aros.

275

En ur splujañ e spoum ar roudenn, ar funioù a steuz e louetlivadur an islonkoù kevrinus, betek ar roued pounner. Ravanelliñ ha skrabañ a ra houmañ, dres evel ur mell kof gant ur genou a gant troatad-treuz, dall-mik e teñvalijenn ar c'hondon, da lonkañ n' eus forzh peseurt pesked.

Da c'houde pep eurvezh-pad a ravanellezh, e tistaol ar roñfl etre divesker ar vartoloded, palankadoù moruennoù riklus.

Mat-tre ez eo ar peskerezh hiziv, er c'hontrol eus ar sizhun dremenet pa zeue ar roued er bourzh, roget ha toullgofet da bep taol. E-barzh ar gourliorzhoù graet gant blodenoù koad, emañ ar skejerien o labourat, sanket er pesked betek o gouriz.

An holl war o zu mat, a gan hag a c'hoarzh. Ur mous bihan a dremen, o tiskenn ur bannac'hig « boujaron » d' ar wazed. An « hini kreñv » a laka diouzhtu tommder da redek en o gwazhied, hag ar morued a ya war-raok war-du ar c'hibelloù-gwalc'hiñ.

En ur zistripañ pesked, ur pezh den anezhañ, ur mailh da ganañ, a zibun evel ul lamm-dour, sonerezh ur « Bempoulladez », etre daou daol kontell, tra ma respont en heklek mouezh raouilhet ur skejer bennak.

- Arsa, va faotr kaezh, ar vuhez ne deo ket ken fall-se, eme Wionvarc'h evitañ e-unan...

Kloc'h sklentin an dreuzell-c'hourc'hemenn a zo o paouez seniñ ar c'hreisteiz. Dont a ra tre ar bourzhiad nevez war ar pont, tra ma laosk an daou all manegoù ha kontilli, evit mont d' o zro ouzh taol.

Gwionvarc'h a chom en hevelep kombod gant an trivet letanant, Yann ar Reun e anv. En em walc'hiñ a reont o-daou, da dennañ ar gwad kaouledet etre o bizied ha war o arzoù gludek.

- Ha neuze Yann, daoust hag heñ e vezo troet ar « Paotr Kozh » war e du mat hiziv ? Gant ur peskerezh a seurt-se, e vefe ret, ne soñj ket dit ?

- Dereat d' an nebeutañ... Setu eizhteiz-pad ma talc'h ar mestr e benn « avel-dreut » : un tammig re hir d' am blaz. Sur-mat en deus lavaret litanioù ar Werc'hez ha pedenoù e-leizh, ar beure-mañ, en ur verzout ar pont karget-kouch

betek al listenn portolo... An taol-mañ, ober a ra ganti en un doare plijusoc'h, da genbouezañ evit ar gwechoù-all, pa rae en-dro d' an Aotrou Doue gant anvioù laboused. Pa veze dalc'h gant ar roued, ha pa zeue houmañ noazh-pilh er bourzh, hep pesk ebet, hervez, ez oa kablus holl sent ar baradoz...

276

- Farser ac'hanout, eme Wionvarc'h : emañ o kontañ gevier din.

- Daoust ha ne gredfes ket ac'hanon ? Gwelout a reer emañ nevez deut er bourzh, pe anez e oufes ez eo dreist-muzul ar « Paotr Kozh » e pep tra. En douar, reiñ e roched a rafe. Er mor avat, ne anavez den ebet, posubl e vab e vefe nemet evit youc'hal war e lerc'h. N' eus nemet un dra hag a dalv evitañ : tapout pesked leun, dreist-holl muioc'h eget ar bagoù arall. Eñ a damall d' an holl ma 'z a ar morued war rouesaat. Kregiñ a ra neuze gant treuzfurmadurioù ar roued evit gwelout hag eñ ez afe gwelloc'h e mod all. Troc'hañ an eskell dre amañ, hiraat an diaouligoù dre aze, laoskañ fard, berraat an divrec'h, kemmañ ar panelloù. D' an ampoent, e c'hallez krediñ, e vez un tammig re strizh o botoukinoù gant al lestrad-martoloded.

Hogen, e diwezh ar vareaj, ret eo lavarout ar wirionez, ne soñj mui den en traoù-se, rak ober arc'hant evit an holl en deus graet ar « Paotr Kozh ». Er veaj diwezhañ, me am eus hen gwelet, war an dreuzell-gemenn, o soñjal gantañ e oa e unan penn, ar grusifi en e zorn kleiz ur pezh kontell en hini dehou, o kontañ kaozioù da Vab an Aotrou Doue evel-hen : « Ac'hanta neuze, Mab ar C'hagn, daoust hag emañ o lakaat ac'hanomp da gaout pesked a-benn ar fin ?... Gouzañvet ac'h eus te, tchet war ar groaz. Gwir eo, neketa ? Bremañ tuchant emañ o vont da vroudañ da dreid dit gant ar gontell-mañ, ma kendalc'hez da c'hodisat ac'hanomp. Ha klevout a rez ?... » Ur berr amzer da c'houde, habaskaet un tammig : « Nann, evelkent, emezañ, n' out ket kad da ober droug deomp-ni, paour kaezh martoloded ac'hanomp, pa n' eus tra ebet da damall deomp ». Ar barrad-kounnar tremenet, e klenke Jezuz-Krist hag ar gontell en diretenn.

- Sot nañ eo ar c'habiten, eme Wionvarc'h, sebezet gant kement-se.

- Ne deo ket. Un den-a-feiz ne lavaran ket, kentoc'h brizh-kredennus eget kevringar e spered.

- Memestra, Yann ar Reun, ne deo ket da ganin da grediñ.

- Mat eo : hen gwelout a ri drezout da-unan : hogen hastomp mont ouzh taol.

277

War an « Tos-Mor », sal-debriñ an ofiserien a zo dindan an dreuzell-gemenn. War-du a-raok an daol, un azezenn a zo keinet ouzh ar speurenn, hag eus an tu all ez eus war renk ur c'hwec'h bennak a gadorioù-treiñ.

Gwionvarc'h ha Yann ar Reun a zo ar re gentañ anezho o tont tre.

Kempenn an daol a-zoare en deus graet mevel ar c'habiten : asiedoù, gwerennoù ha boutailhoù, disrannet an eil diouzh egile gant elvennoù a-enep an horelladur.

Hep dale, an eil-gabiten hag ar mestr-mekaniker a zeu tre er sal, en ur farsal o daou.

- Ac'hanta Gwionvarc'h, kae war-raok un tammig ; na gollomp ket a amzer... Bremaik-tuchant ez afe ar Paotr Kozh da c'hrozmolat, ma ne gavfe pep hini ac'hanomp en e blas.

- Me ho ped, mestr, tremenet da gentañ...

- Ne rin ket avat, eme ar mestr. Arabat deoc'h ober ardoù amañ. Hag en ur lavarout kement-se, e vount Gwionvarc'h d' ar penn all, etre an daol hag ar

speurenn.

Dre gaer pe dre heg, e rank hemañ pellaat a-hed an azezenn, kement ha ma kouezh dres dirak kador ar c'habiten.

Gouzout a oar penaos ne glask den ur seurt enor... Evel just, ar paour kaezh hag en em zalc'h eno, a rank selaou divizoù ar mestr. Ret eo dezhañ gouzout petore respont ober, ha gwell eo evitañ treiñ nav gwech e deod en e c'henou a-raok hen digeriñ.

A-wechoù n' eus kaozeadenn ebet. Pa vez stumm arnev en aer, pep hini a laka e fri en e asied, ha gwell-a-se. Neuze, e vez kaset ar predoù en traoñ ken buan ha lavarout ur « benedisite ».

Hiniennoù a gerzh da c'houde davet o c'hombod, darn all a zo gwell ganto adkregiñ gant o labour war ar pont.

Hiziv, pa eo bet mat ar peskerezh, a dra sur e vezo habaskaet an imor endro. Petra em boa lavaret deoc'h ? Sellit 'ta ar Paotr-Kozh o tont gant ur voutailhad « Pernod » dindan e gazel...

- Aze ' oac'h paotred... Tostait da dañva ur sklopad hini melen. Savomp hor gwerennoù da yec'hed hon tud, ha pedomp an Aotrou Doue evit ma kaso deomp pesked e-leizh. Arsa Gwionvarc'h, na rit ket ur penn evel-se. Lavaret e vefe, ouzh ho kwelout, en dije ur «c'haplan» lonket ur c'hrankal-dentek. Petra a c'hoari ganeoc'h va filhor ?...

Koulskoude, ar mestr-mekaniker en em riskl war ur gudenn a nevezinti :

278

- Ar wech-mañ, em eus aon, e vefe lavaret emaoamp ervat war ar bern.

- Dalc'homp peg-mat outañ neuze, eme baotr ar skingomz, en ur c'hoapaat un tammig.

- Ya, eme ar Paotr-Kozh d' e dro, spi am eus e chomimp ur pennad mat war e c'horre. Ar sizhun dremenet, a dra sur e oamp a-us d' un deveradur eus ar Gulf-Stream : abalamour da se ne voe tra da dapout.

Da gemer e berzh er gaozeadenn, e lavar Gwionvarc'h e oa yen a-walc'h an amzer d' ar c'houlz-se.

- Penaos, aotrou letanant, me a soñje din e oac'h desketoc'h eget-se, a respont ar mestr en ur c'hoarzhin. Na ouzoc'h ket c'hoazh ez eo an dour tomm skañvoc'h eget an dour yen ?

- Gouzon evelato, ha me a soñj din e rank an dour tomm dont da ledañ a-us d' an hini yen...

- A ya, a soñj deoc'h ?... Faziañ a rit, hag ar froud dour dous o tont eus al Labrador, daoust dezhañ da vezañ yen, ne deo ket skañvoc'h evidoc'h eget an dour tomm sall ?

« An deiz all, an dour-mor a oa yen war ar strad, va faotr, dour tomm ar Gulf-Stream war e c'horre, ha c'hoazh dour yen al Labrador war-laez. Nec'het emaoac'h gant kement-se, neketa Gwionvarc'h ? Petra hoc'h eus desket er skol ?

« Ar voruenn a zo boaz da vevañ e foñs ar mor, nemet pa dremen froud ar Gulf-Stream a-us d' he fenn, karget a c'hevr hag a stivelled, me a c'houlenn diganeoc'h petra a ra ar baourig kaezh da gargañ he c'hof ? Ne deo ket diaes soñjal eta, e pign ar voruenn uheloc'h, da zebriñ e-lec'h ma 'z eus boued ken lipous eviti. Ha neuze, e c'hellfec'h lakaat e foñs ho kodell ar pezh e tastumfet e-barzh ar sac'h-roued.

D' an ampoent, ar martolod-servij a laka war an daol daou labous-yar ilbouedus rostet en amanenn. Hervez an henc'hiz e stag ar mestr gant an didammadur gant e gontell-c'hodell.

- En deiz all, emezañ, evit va fred diwezhañ er gêr, va gwreg he doa prenet un evn a seurt-mañ ; ne oa ket ur poñsin anezhañ, na kennebeut ur yar gozh, unan kaer ne lavaran ket, kaerañ hini zoken em boa gwelet morse. Memestra, pa m' eus gouvezet pegement en doa koustet, em eus bet kalz a boan o lakaat anezhañ da ziskenn war-draoñ... Ha war-dro du-se, Gwionvarc'h, daoust hag-eñ ez eo ken ker-all ar yerklud ?...

E gwirionez, emañ ar paotr Gwionvarc'h war an dorchenn.

- Feiz, emezañ, me, ne ouzon ket ervat peseurt priz a zo war al loened-se em bro, rak kement ha lavarout, ne dañvan ket alies diouto. Nevez 'zo ez eo kroget va gwreg da sevel konikled, ha...

279

- Mallozh ruz, a youc'h ar c'habiten...

Flastret e servietenn e-kreiz e asied, setu eñ kuit en ur strakal an nor war e lerc'h... N' he deus ket padet pell an abadenn.

Mantret an holl gouvidi. Kaer en deus Gwionvarc'h sellout en-dro dezhañ gant daoulagad dispourbellet, ne veziz netra. M' en deus graet ur fazienn bennak, e plijfe dezhañ gouzout pehini ez eo.

Ar re all a ziskenn o fri kazi betek o boued, holl a-gevret, evel p' o dije na gwelet na klevet tra ebet.

- Arsa, me a garfe gouzout petra an diaoul em eus lavaret, graet, hag a zo ken kablus-se ? a c'houlenn a-benn ar fin ar paour-kaezh Gwionvarc'h.

An eil-gabiten, sammet war e gein ar giriegezh da ober un diskuliadur ken pouezus, a zistag neuze :

- Amañ er bourzh, arabat eo komz a-zivout krignerien : logod, razhed, konikled, gedon hag all. Hervez klevout, ar re-se a zoug an dicheañs : al lagad fall a zo ganto peogwir e sellont a-dreuz, evel a ouzoc'h.

Mab ar yar, ken kaer rostet, a chom war e blad : den na soursi outañ, hag ar pred ken lipous a zo echuet damdost a-raok bezañ bet kroget gantañ. Hogen, emañ ar pesked o c'hortoz er parkeier leun-kouch.

D' an eil taol-abardaez, e teu ar roued er bourzh a dammoù pilhoù, freuzhet betek he revr. (Evel-se e vez lavaret, resped deoc'h, pa vez graet dereat gant yezh ar besketaerien.) Ar stammerien, mall ganto, a wri ar roued a-daolioù nadoz-koad, gant neud ken tev ha sifelenn. Dic'hougerien ha skejerien a grog gant o labour kement ha ma c'hellont. Ne vez ket mui klevet kanañ war ar pont.

Souezhusañ tra, ne laka ket ar Paotr-Kozh e fri er-maez dre brenestr an dreuzell. Koulskoude ne deo ket boaz da leuskel an dud da labourat hep youc'hal ur wech an amzer.

Ur martolod, o tont eus krec'h, a embann dre guzh, emañ an aerbouezer o paouez kouezhañ e foñs ar c'hal.

A-hend-all, santout a reer ez eo kresket an horelladur : a vare da vare e kas an « Tos-Mor » taolioù-skoaz a laka ar pesked da riklañ, ar pezh a zo skuizhus-kenañ evit ar baotred en em zalc'h e-kreiz ar bern.

Glaziñ a ra an amzer da vat, hag ar mor a zo donoc'h-don e donnoù.

N' eus mui kaoz bremañ da skeiñ ar roued er-maez. Pep hini, tizh gantañ, a ro an dorn da zileuniañ ar parkeier, pe da ziskenn ar morued. War-dro c'hwec'h eur noz, eo ret renkañ ar panneloù er bourzh ; ereet ervat gant chadennoù. Ar roued a zo paket war al listenn, an diazezadurioù distrollet, ar pont netaet. Poent bras ez eo kemer ar c'hap... hag an holl dud en traoñ.

Pell a-raok lein, an teodoù a zo aet en-dro, e post al lestridi. Darn a gomz eus dichañs. Darbet eur da gaout reuzeudigezh e-leizh, peogwir en deus digoret unan bennak e c'henou da c'hlabousat langachoù difennet... Sur-mat e vezo ar vareaj en arvar en taol-mañ.

Tosañ a ra ar vag a-hed an noz, a-benn d' an avel. Antronoz da c'houloù-deiz, ul liv gwenn glaourennek a zo gant ar mor, hemañ ken kleuz ha ken uhel a-bep-eil, ma vez kaset-degaset ar vag evel ur spouenn-lech. Daoust d' an « Tos-Mor » da redek dargarik, he staon a gas e-barzh, kement ha ma ruilh an dour dreist an traouilh ha penn-da-benn betek an aros. Ret eo youc'hal a-bouez-penn evit en em glevout en avel.

Da zek eur, emañ al letanant eus kard en dreuzell. Dre an nor damzigor, Gwionvarc'h a verz ar Paotr-Kozh en e gambr-lestr.

Hogen, ne wel nemet kein ar c'habiten hag a zo daoubleget war ur gador-ilinek kinklet gant voulouz ruz, stouet e benn gantañ etre e zaouarn.

Dre a-us d' e benn, war ar speurenn adreñv, skeudenn lies-liv ar Werc'hez a zo peget en un doare kalon graet gant ur chapeled Jeruzalem, melloù greun dezhañ.

Daoust hag-eñ en deus graet Gwionvarc'h un taol diavizded en ur sellout ? Gant ar soñj da vezañ kablus, ez a hemañ adarre d' ar prenestr da gemer e veilh.

D' ar c'houlz-mañ ne deo ket chalet ar sturier gant ar « gyro », na kennebeut gant an nadoz-vor pennfollet-mik. Hemañ a sell dirazañ, en ur stourm a-enep an tonnoù, evit ma chomo ar vag a-benn. Ar paour-kaezh « Tos-Mor » avat, ne c'houl ken diouti. Loveañ a ra diehan, peogwir n' he deus ket tizh a-walc'h, hag an tarzhiou a vount anezhi da zont a-dreuz.

Prederiet-bras, Gwionvarc'h a dremen en e spered darvoudoù an deiziad, en ur glask an neud a c'hellfe o lakaat da glotañ, ha ne glev ket ar Paotr-Kozh o tont-tre. Pouezañ e zorn war skoaz an den a ra hemañ, en ur lavarout :

- Ac'hanta neuze, penaos e teu ganit, va filhor ?...

- Fall a-walc'h, kabiten, ganin-me koulz ha gant ar reoù-all. Derc'hel a ra da c'hlaziñ.

- Ya, va niz, gwelout a rez sklaer a-walc'h. Me a gav din ez aio hemañ da dreiñ en un doare korventenn.

Dindan divabrant strouezhek ar mestr, ez eus daoulagad lemm hag a sell pizh ouzh al letanant : skediñ a reont, enno ur goulaouig, un tamm goulaouig lazhet kerkent hag enaouet.

Gwionvarc'h, koulskoude, en deus merzet ar skleur dindan-dec'h-se.

Bremañ avat, daoulagad disliv ar c'habiten a zeu en-dro da vezañ youlek, jedour, kalet evel an dir, e-kreiz o malvennoù pounner. Spiañ a reont ar mor, a-raok dres, ha netra ken.

A-daol-trumm e seblant ar mestr bazañ krommoc'h ha koshoc'h dindan pouez e giriegezh. Endalc'het eo da gemer e berzh e pep degouezh. Ne vern an darvoudoù-mor, e tle kemer divizoù da lakaat e lestr da vale. Bezañ eo hollc'halloudus er bourzh, diouzhtu goude an Aotrou Doue, pennrener e wazed, ha, war an dro, tad-mager o bugale. Kousto pe gousto, ret e vezo tapout pesked, leuniañ ar c'hal ar c'hentañ ar gwellañ, hag evit kement-se, stourm a-enep ar mor, ha korvigellañ gant ar morued. Sur-mat ne dapfe gour e beadra en e lec'h.

- Gwionvarc'h, emezañ, kit buan da gerc'hat pevar martolod er post a-raok, ha lakañ anezho da eren diouzh o gwellañ an holl fustoù-eoul a red war ar « spardek ».

- Diouzhtu, emañ kuit.

Gwionvarc'h a steuz a-zindan an abourzh. Neuze d' an ampoent, e soñj ar Paotr-Kozh en dije gallet seniñ ar c'hloc'h da c'hervel ar vartoloded. Damaon a grog ennañ kerkent. Emañ o tigeriñ ar prenestr da grial war al letanant, evit e lakaat da zont en dro raktal. E vouezh, koulskoude en em goll en avel diroll. Egile, hag a zo endeo en em silet e-touez ar funioù-dir, a ziraez penn-araok ar vag, etre daou strinkad-morniz.

- Pevar den a-youl vat, diouzhtu, evit reiñ dorn war ar penn-adreñv.

Er post, emaint o c'hoari ar c'hartoù, pe o lenn en o c'hombodoù. Un darn anezho, savet da c'halv al letanant, a wisk o dilhad koaret.

282

- Gortozomp ar pakad, paotred... Setu eñ tremenet. Kit dezhi bremañ ar buanañ ma c'hellot... Redit, redit, war-raok bepred...

Unan a zo aet... daou, tri, pevar... En em strinkañ a ra Gwionvarc'h d' o heul. Hemañ a-dreuz ar pont hep diaester ebet, hogen, e skeul an dreuzell en em gav harzet, amzer un eilenn, gant botoù-kinoù ar paotr araozañ.

Dres d' ar mare-se, e horell ar vatimant en un doare arvarus kenañ, e kleuz ur wagenn donoc'h.

Tec'hout ne c'hell mui ar paour-kaezh den. Ispilhet, peg ouzh ar skeul, Gwionvarc'h a verz kribenn wenn an donn uhel-uhel a-us dezhañ, evel ur pezh bourled glas-gwer glaourennek e stumm genou euzhus un aerouant : Ur gwir gweled eus fin ar bed.

Serriñ a ra e zaoulagad...

Un taol tourz a laka al lestr da grenañ penn-da-benn. Froudoù spoumek hag arwenn a ziver eus an dreuzell, evel ma ra an houl en ur dremen war ar garreg.

Aze, e-kreiz ar skeul, emañ Gwionvarc'h bepred. N' en deus santet nemet ur pezh taol-frap war e skoaz. Paouezet eo bet ur pennadig e anal en e vruched. E zorn kleiz a zo nemetañ krog c'hoazh er skeul, hag e gorf e-pign dioutañ.

Ne c'hell mui fiñval. Koulskoude, buan e laka e spered da vont en-dro. Hemañ a rank youc'hal, gervel tud. Ya, hogen, penaos hen ober ?... Lavarout petra ?... Skoazell, skoazell... N' en deus ket c'hoant da ober al lu gantañ e-unan. Biken... Ne deo ket aet da fall evit c'hoazh.

Ar pevar martolod, deuet war o c'hiz, a-striv da sevel Gwionvarc'h dre bouez e ziskoaz.

- Paouezit, emezañ, torret eo va brec'h.

Da c'houde dre-bouez e zreid :

- Ne sachit ket... torret eo va divesker ivez...

Bremañ avat, e sav dezhañ un droug ken lemm m' emañ war-nes semplañ evit mat.

War e zremm louet-ludu, en em vesk gant dour-mor ur c'hwezenn yen a zever eus e varv takenn-ha-takenn.

- Krogit kentoc'h em dorn kleiz, paotred, mont a ray gwelloc'h.

Er stumm-se a reont d' e sachañ betek e gombod, dres evel ma rafe ur bezhiner da dennañ un diforc'had en aod.

Nag estlammus ez eo kevredad ar menoziou... Penaos, er predig-mañ, e c'hell hemañ adwelout taolenn ur « western » ? Da c'houzout : ur paotr-saout amerikan staget dre bouez e arzorn ouzh lost ur marc'h d' an daoulamm.

283

Ur wech astennet war e fled, eo ret trouc'hañ e zilhad dezhañ a daolioù-kontell.

Aze emañ ar Paotr-Kozh ivez, o sellout pizh, hep rannañ grik. Brec'h Gwionvarc'h a zo ken tev hag e vorzhed : an eskern a zo torret a-dammoù e-barzh. E zaoulin a zo digor : c'hwezhañ a reont spontus. Ar c'hlañvour a goll kalz a wad, tra ma vez lakaet dezhañ sparloù, digontammerezh, lienenoù, estell.

Ober a ra ar Paotr-Kozh ur bikadenn vorfin da Wionvarc'h, e-pad ma laka an eil-gabiten ur sklopad rom da ziskenn gantañ en e c'hourlañchenn.

An holl vartoloded rust-se, bodet en-dro d' ar gloaziad, a blijfe ganto ober un dra bennak evitañ. N' emaint ket disouezhet c'hoazh, ken buan eo tremenet an holl draoù. Ar from a lenner war o zal hag en o daoulagad. Hiboudiñ a reont kenetrezo, en ur soñjal ne c'hell ar c'hlañvour o c'hlevout.

- Bet eo daouhanteret e voledoù-glin gant derezioù houarn ar skeul ar paour-kaezh den... Ha bez en deus bugale...

Mont a reont er-maez an eil war-lerc'h egile. Koulskoude, ar Paotr-Kozh a chom e-unan-penn gant Gwionvarc'h. Ne oar ket petra lavarout dezhañ. Izel ha raouliet e vouezh e talc'h da lavarout : « Martolod eus ar c'hentañ, eus ar c'hentañ, eus ar c'hentañ ».

D' ur c'hi gloazet, en dije lavaret kemend-all en ur flourañ dezhañ e gein : « Tamm ki mat, tamm ki mat... » Dont a ra gantañ gerioù ha n' eo ket ar re e vije ret lavarout d' an ampoent. Ha goude, daoust hag-eñ e ranker lavarout un dra bennak ? Gwell eo un tamm mat chom dilavar dirak degouezh an tonkadur. Ar gerioù a zo dreistezhomm.

- Emaon tapet fall, kabiten, eme Wionvarc'h en ur ober orbidoù gant ar boan a c'houzañv.

- Na rit ket gwad-fall, va niz... Ar c'hab a zo war-zu Sant-Yann an Douar-Nevez : a-benn arc'hoazh e viot en ospital.

- Mantrus eo memestra : abalamour din e vezo kollet daou zevezh-peskerezh...

Antronoz d'abardaez ar glañvdiourion a zilestr ar gloaziad war ur c'hravazh.

284

E-kreiz ar pont, e chom mut ar vartoloded. Diaes emaint. Ma voe en o zouez unan bennak diskredik a-zivout « afer ar c'honikl », bremañ avat, hep mar ebet, emaint lakaet da grediñ startoc'h-start ez oa kablus Gwionvarc'h, peogwir eo bet

tapet, hag eñ hepken.

Argaset ar blanedenn, bremañ e c'hellfe adarre ar vuhez kenderc'hel er bourzh evel a-ziagent.

Ha bec'h d' ar pesked...

En ur gas e zichañs gantañ, e ra Gwionvarc'h ur mousc'hoarzh kerseet, e-pad ma kouezh eus e zaoulagad un toullad takennoù dour-sall e dour-mor al lennborzh.

A-benn arc'hoazh e vezo lennet er c'hemennadur : « Tos-Mor o pesketa ; Netra da ziskleriañ ».

GALIA ER PEVARE HA PEMPVET KANTVED

Gant Youenn OLIER

RAKSKRID.

Al labour-mañ a oa bet kaset da benn ganin c'hwezek vloaz zo p' edon o klask tremen ar skolveuriegadur. Bez ez eus anezhi testenn un « Diplom uhel a studioù klasel ». Ar skrid a ginnigan hiziv a zo bet kempennet ha krennet diwar an destenn-se. Meur a wech em eus soñjet kregiñ enni en-dro hag hel ledanaat ; un nebeut bloavezhioù zo em boa lennet oberenn ur Saoz a blede gant ar memes marevezh, hini Sidonius Apollinaris da vihanañ ; adlennet em eus ivez skridig Rutilius Namatianus ar Galian a veve da goulz an aloubadegoù ; anavezout a raen a-hend-all studiadennoù an Ao. Loyen diwar-benn gre S. A. A-benn ar fin e kavis ne dalveze ket ar boan kreskiñ al labour-mañ : re a imbourc'hadennoù hir ha diaes a c'houlennje evit kaout un dalvoudegezh skiantel. Ar pezh a fellas din hepken eo reiñ un alberz eus ar rakkerzh en deus degaset pobloù keltiek en henamzer da zinac'hañ a-grenn o broadelezh.

Saouzanet on bet bepred d' ar c'henelioù keltiek aet da goll da neuze. Re heñvel e oa o zonkadur ouzh an hini a zo o kinnig beuziñ hor bro evit n' em bije ket klasket damveizañ da vihanañ penaos e c'helle c'hoarvezout seurt gwalenn. Diouzh se eo diwanet ennon an dezo da gas da benn an drevell-mañ.

286

Moarvat o doa Kelted an douar-bras gwechall un tamm karantez ouzh o mammvro. Huñvreet o deus zoken en amzer o sklavelezh ober eus Galia ur... stad roman, kendalc'her ar stad roman e unan ! (1)

Portavimus umbram Imperii,
 Promptissima nuper fulsit conditio
 Proprias qua Galia vires exereret...

(« Douget hon eus skeud an impalaeriezh ; nevez zo, a-daol-trumm, e lugernas an emgav ma c'hellje Galia gorren he nerzh hi hec'h unan...»)

Evel-se e skrive Sidonius Apollinaris.

Hogen, evel ar Vretoned a hiziv, e oa dallet ar Gelted neuze gant ar spont hag an azeulerezh a zougent d' an idol kozh, ar stad roman, d' ar mare dres ma oa o vont da gouezhañ en e boull - evel ar Vretoned o deus skuilhet o gwad a gant miliadoù evit sevel un impalaeriezh hag a oa tonket da zisac'hañ e-korf pemzek vloavezh. Hogen klevomp Rutilius Namatianus o kanmeuliñ an doueez :

Exaudi, Regina, tui pulcherrima mundi
 Inter sidereos, Roma, recepta, polos,
 Exaudi, genitrix hominum, genitrixque deorum...

(« Selaou hor pedenn, Rouanez kaer-dreist ur bed a zo dit, Roma, degemeret e-kreiz an neñvoù stergannek, selaou hor pedenn, mamm an dud ha mamm an doueed... »)

Ur ganenn-gañv e oa kement-se e gwirionez peogwir e oa marv an impalaeriezh hogen, siwazh, en he bez e sache ganti an holl vroioù plaouiet ha lonket gwechall.

Klokoc'h e rankfe bezañ al labour mañ moarvat ; fazioù a vo kavet ennañ, sur mat ; n'em eus ket gallet kontrolañ troidigezh ar pennadoù latin : dianket eo bet va geriadur latin e-kerz unan eus va dilojadennoù. R' am digarezo al

lenner eta. Un dra a fell din lavarout adarre : n' eo ket hemañ ul labour a skiant tamm ebet. Re e c'houlenn ar Skiant digant unan en em zigenvezañ diouzh e amzer hag e vro ha re ez on-me stag ouzh va fobl evit klask repu en ur minic'hi - pe skiantel pe lennegel e ve. Bez ez eo dreist-holl eta ur brederiadenn - na petra 'ta ! - diwar-benn ar blanedenn a fell deomp pellaat diouzh hor pobl, ar blanedenn a voe, siwazh, hini pobloù e-leizh kaset a-grenn da get en henamzer.

Roazhon, 14 a viz Mezheven 1962.

(1) Marzhvoud Roma en deus aloubet spered an holl bobloù barbar pe get en henamzer. Sellit ouzh ar C'hermaned o unan hag a felle dezho bezañ hêred da Roma hag o sevel an « Impalaeriezh santel roman german » !

287

STAD AR YEZHOU HA SKIANT AR VROADELEZH E GALIA ER PEVARE HA PEMPVET KANTVED
GOUDE HOR SALVER

hervez oberenn AUSONIUS ha SIDONIUS APOLLINARIS

gant YOUENN OLIER

RAKLAVAR.

Hervez Julian, an istorour gall keltgar, e vefe dister a-walc'h talvoudegezh lennegel oberenn Ausonius. A c'hell bezañ awalc'h, daoust ma kaver amañ hag ahont en e skridoù pezhioù koant a-walc'h, a-wechoù zoken pennadoù awenet gant ur gizidigezh wirion. Ret mat eo anzav neoazh n' emañ ket aze dudi pennañ an oberenn savet gant Ausonius, hag hañval gont en em gav moarvat gant e genvroad Sidonius Apollinaris. O daou n' o devoa ijin ebet - diaes eo nac'hañ an dra-se. Hogen ar pezh a gavomp en o skridoù eo un testeni talvoudus diwar-benn o amzer, un testeni seul briziusoc'h ma ne gaver hini all ebet par dezhañ d' ar memes mare. Moarvat eo diglok tre diskuliadurioù an daou skrivagner-mañ ha n' int ket bet mennet e nep stumm : nag Ausonius na Sidonius Apollinaris n' o deus meizet ervat pouez an darvoudoù a dremene dirak o daoulagad, heñvel a-walc'h er c'heñver-se ouzh meur a gempredad deomp. Nag an eil nag egile n'o deus rakwelet diskar Roma tost a-walc'h a-benn neuze ; n' o deus ket komprenet mat kennebeut ster an dispac'h kristen a oa o peurdrec'hiñ d' an ampoent. Evito da vezañ berrboell avat e roont evelato diskleriadurioù hep o far : dre o oberennoù e c'hellomp damwelout petra oa stad-spered ur galian romanekaet da zerc'hent drouziwezh an impalaeriezh roman ha barn betek pegeit e oa bet kaset romanekaet ar speredoù er C'halia gozh. An dra-se eo dres emaoamp e soñj imbourc'hañ. Studiañ a raimp a bep eil ar geltiegezh o treistvevañ er IVE - Vet kantved e Galia, ar skiant o doa an daou skrivagner-se eus o galianelezh hag eus o broadelezh dre vras.

288

KEVRENN GENTAÑ

AR C'HELTIEG O TREISTVEVAÑ

1.

Mat e vefe, a gredan, a-raok kas pelloc'h hon enklask, ensellout penaos e oa kresket-digresket karantezvro ar C'halianed abaoe an aloubidigezh. E gwirionez ned eas ket da get diouzhtu an emskiant-vro e Galia : studiadennoù zo bet savet da ziskouez e tivroas kalz Kelted kentoc'h eget plegañ d' an alouber ; an dra-se e broufe e oa kreñv tre ar spered gouenn d' ar c'houlz ma voe trec'het ar pobloù kelt da heul ur brezel hir ha kriz. E-barzh skridoù Takitus e c'heller merzout a-hend-all o doa soñj Galianed ar c'hentañ kantved goude H. S. eus o istor ha dreist-holl, siwazh, eus o rendaeloù diabarzh. Bez e kendalc'has ar c'heltieg d' en em ledañ betek derou ar c'hantved-se e Novempopulania hag en Akwitania (kv. J. Loth : Les graphites gaulois de la Graufesenque, « Rev. Celt. » 1924, pp. 1-64 - A. Dauzat : Les noms de lieu,

1926, pp. 108-111). Enskrivadurioù keltiek rik evel hini deiziadur Coligny savet en amzervezh galian-roman a ziskouezfe a-walc'h ivez n' oa ket ar vrientinion neuze zoken diseblant ouzh ar yezh ; rak int hepken a oa pinvidik a-walc'h evit urzhiadañ oberennoù ken koustus all. En trede kantved, e gre Septimius Severus, e kemer al leuga keltiek lec'h ar «millia passuum » a-hed hentoù Galia. Gwelloc'h : rankout a ra melestradurezh ar Romaned anzav ar c'heltieg evit ur yezh a-berzh-stad, un tammig bennak da vihanañ. Diskleriañ a ra an den a lezenn Ulpianus ez eo talvoudleun ur skrid-feiz goude bezañ skrivet e keltieg (Digestum 32, 11).

289

Ne voe ket skignet ar sevenadur latin ken prim ha ma c'hellfed krediñ. Plinius Junior a skriv e-barzh unan eus e lizhiri Epist. VIII-72 : « Bibliopolas Lugduni esse non putabam ac tanto libentius ex litteris tuis cognovi venditari libellos meos ». « Ne soñje ket din e oa levr diourion e Lugdunon ha seul blijetoc'h on bet o c'houzout e veze gwerzhet va levrioù eno. » Ha padal e oa Lugdunon kêrbenn vrasañ Galia d'ar mare-se moarvat. Diouzh e du e ra Martialis eus Bourdeliz « *crassi* tud pout o spered ». Emichañs n' oant ket gouest da dañva e skridoù. Bez e c'heller asuriñ eta n' oa ket a vuhez spered displeget dre al latin e Galia en amzer-se peogwir n' he devoa kêr Lugdunon hag hi kêrbenn nemet dibaot a levr diourion. N' eo ket souezhus eta o defe ranket ar Romaned reiñ ul lec'h bihan d' ar sevenadur keltiek, e-giz m' em eus meneget a-ziagent. Mat eo kounañ ivez penaos anv ar Bagaudi a zo a orin keltiek, pezh a broufe a-walc'h e komze keltiek an emsavid.

A-hend-all, sevenadur danvezel ar Gelted o unan a zo chomet bev buhezek, o artizanelezh dreist-holl ha gouest eo bet zoken ar sevenadur-se da levezonañ ar sevenadur roman ; ra lennor er c'heñver-se levr J. Carcopino : *Points de vue sur l'impérialisme romain*. « Ur fazi e vefe krediñ eta ez eo aet yezh ha sevenadur keltiek buan da get goude dalc'hidigezh ar vro gant ar Romaned. Kement-se a ziskleir penaos Ausonius ha Sidonius Apollinaris hag int latinekaet a veve en ur vro he doa miret, e gre Ausonius dreist-holl, he c'heneliezh orin evit un darn vras. »

2.

Ausonius hag ar c'heltieg

Dres, daoust hag Ausonius e unan a gomze pe a ouie ar c'heltieg ? Diaes eo gouzout rik evel just. A-hend-all, diouzh un tu, ne oa ket Ausonius galian digemmesk : darn eus e c'hourdadoù a oa genidik eus Tarbae en Akwitania. Padal e c'heller notañ un nebeut traoù a ro da soñjal en deus Ausonius anavezet ar c'heltieg evel ur yezh vev a vije bet komzet en-dro dezhañ. Lakaat a ra evezh da resizañ ez eo latin e anv : kredapl eo eta e oa kement-se un dra da deurel perzh outañ emichañs o doa miret ar C'halianed a renk uhel zoken o anvioù keltiek en amzer-se. Gouzout a reomp a-hend-all dre Ausonius e-unan e oa anv e dad « Arborius » un anv galian, haeduat a orin.

290

Bez et pe vezet, goarnet e oa bet an hengoun keltiek e-barzh tiegezh Ausonius, evit darn da vihanañ. Pezh a ziskouezfe an dra-se eo ar c'homzoù a lak e genou e dad er poz : « Epidecion in patrem, Domestica 24. « Sermone impromptus latio ». « Ne zeue ket aes al latin gantañ. » Dalc'homp soñj e klemm Ausonius e unan diwar-benn e zistagadur. «Ac nisi haec a nobis missa ipse lecturus esses etim de pronuntiatione rideres. » « Ha ma n' az piye ket lennet ar skridoù-se am eus kaset dit e c'hoarzhjes goap ivez ouzh an distagadur. » (Ep. lib. XI-30). Soñjal a-walc'h a c'hellfemp eta e oa ar c'heltieg evit e dad yezh ar c'havell - eus ar werin e oa hemañ a-hend-all - ha, moarvat, e rankas Ausonius bevañ en ur c'helc'hiadur e-lec'h e oa implijet ar yezh-se peogwir e anzav ne oa ket reizh e zoare da zistagañ al latin. Rak diaes eo krediñ e oa kiriek d' e zistagadur un teod distagellet fall ; hag, e mod all, n' en defe ket getlet merzout e oa disheñvel e bouez-mouezh diouzh hini al latin reizh ma n' en dije klevet nemet latin e genou e genvroiz.

Anzav a ranker, a-hend-all, n' eus ket kalz tra e-barzh oberenn Ausonius hag a rofe da grediñ e oa prezeget ar c'heltieg dalc'hmat e Galia. Anvioù keltiek a gaver moarvat gant lod eus an dud a zo meneget gantañ : ur c'hantved diwezhatoc'h e touge Namatianus bepred un anv keltiek. Tenn eo gouzout peur e paouez un anv den da vezañ ur ger bev hep ken-verkoù all. Kemend-all a c'heller lavarout diwar-benn an anvioù-lec'h keltiek meneget gant Ausonius : *Hebromagum* ha *Dumnitunum*, anvioù hag a oa, e doare, anvioù kêriadennoù dister a-walc'h. Ar gerioù keltiek rik implijet gant ar skrivagner amañ hag a-hont e-giz « *caesium, nausus, petorrita* » a oa bet amprestet pell zo e latin : « *petorrita* » « *pederrod* » a gaver e-barzh skridoù Horatius zoken. N'eo ket diouzh an tu-se e ranker klask roudoù ur geltelezh da c'houlakaat.

191

3.

Da verkañ e vefe div arroudenn - n'int ket krennus a-walc'h, siwazh - hag a rofe marteze da soñjal ne oa ket bet rannvro ar Rodanon hec'h unan romanekaet ken buan ha ma vefed techet da asuriñ. Diwar-benn houmañ e lavar Ausonius : « *Quid populos varios discrimine vestis et oris ?* » (Ord. Urb. Nob. XV, 119). « Ha *petra* lavarout eus he fobloù liesseurt dre o gwisk hag o yezh ? » Damveneg eus dilhad ha yezh keltiek (pe yezh werinel da vihanañ) enebet ouzh re Roma, a gaver amañ a gredan. « *Gallia bragata* » ha « *Gallia togata* », na *petra* 'ta.

Dav eo krediñ ne oa ket aet pobloù ar « *provincia* » hec'h unan ken prim an eil hag eben war hent ar romanekaet : ec'hon ha lies-doare e-keñver stuz-douar, stuz-amzer e oa a-hend-all ar rannad-vro a oa bet aloubet gant ar Romaned adal an eil kantved a-raok Hor Salver. Aotreet e vefed eta da ziogetiñ e oa manet keltiek rik peurrest Galia er IVe kantved peogwir ne oa ket peurlatinekaet ar « *Provincia* » hec'h unan d' ar mare-se. Hogen ur goulenn a sav amañ : daoust ha n' hon eus ket ul lavarenn hengounel, evel ma kendalc'her da gomz eus Breizh-Izel e-giz pa vije manet keltiek rik hag unyezh betek an deiz a hiziv ?

Dudius eo un arroudenn all peogwir e c'heller dezastum diwarni ne oa bet tizhet ur gêr vras evel Bourdel nemet a-nevez zo gant ar sevenadur latin en amzer Ausonius : *Setu* houmañ, tennet diouzh Comm. X :

« *Ingeniis hominum Burdigalae rudibus introtulere tamen grammatices studium.* » « E Bourdel e tegasas ar gelennerion (« *gramadegourion* ») ar c'hoant da studiañ da speredoù an dud, pegen fraost bennak e oant. » Ret eo krediñ eta ne oa ket bet stummet da vat ar speredoù a neuze e Galia gant ar c'hultur gresian-roman.

4.

Evel just n' eus testeni resis ebet diwar-benn stad ar yezhoù e Galia ar pevare kantved. Gouzout a reomp evelato e komzed keltieg c'hoazh e bro-Drewer (germanek hiziv) hervez Sant Jerom. O tostaat ar fed-se a zo diarvar ouzh ar pezh a c'heller dezvarn diouzh an arroudennoù meneget uheloc'h e c'heller krediñ a-walc'h e oa ar c'heltieg ar yezh voutin c'hoazh er IVe kantved e Kornog Europa a zo dalc'het gant ar stad gall hiziv.

292

Penaos edo an traoù, avat, er pempvet kantved gant ar yezhoù e Galia ? Arabat eo disoñjal e oa erru ar C'hermaned etretant hag o doa graet o annez el lodenn-se eus an impalaeriezh roman. Un nebeut linennadoù eus Sidoious Apollinaris, kargiad roman, eskob eus an iliz, a c'hell reiñ deomp un tamm sklerijenn war ar poent-se. *Setu* an arroudenn gentañ tennet diouzh ul lizher (skrivet diouzh doare Plinius Junior) :

« *Mitto istic ob gratiam pueritiae tuae undique gentium confluisse studia*

litterarum tuaeque personae quondam debitum quod sermonis celtici squamam depositura nobilitas, nunc oratorio stylo, nunc etiam camaenalibus modis imbuebatur. Illud in te affectum principaliter universitatis accendit quod quos olim latinos fieri exegeras barbaros deinceps esse vetuisti. » (10, II).

Setu un droidigezh a ginnigan : « Ne venegan ket el lizher-mañ a resevi ez eo deredet a bep tu er bed ar re a gar al lennegezh abalamour d' ar garantez evit ar c'helenn (ar vugale ? ?) hag ar pezh a zo bet dleet d' az levezon a-gent : an noblañs a oa war-nes dilezel koc'henn ar yezh keltiek a veze gourdonet / ganit / ken war ar yezh-plaen ken war ar varzhoniezh ivez. Kement-mañ dreist-holl a vroud anaoudegezh-vat an holl ez keñver : ar re ac'h eus degaset ergantaou da vezañ latined ac'h eus miret outo a c'houdevezh da zont da vezañ barbared ».

Penaos jubenniñ ar skrid-mañ ? D' ar c'hentañ lenn e tlefed degemer e komze an uhelidi c'halian en Arvernia - bro Sidonius Apollinaris - keltieg c'hoazh en e amzer, pe da vihanañ e oant o paouez deskiñ al latin un nebeut dekvedoù a-raok, latin lennegel, evel ma tiskouez an troiennoù « oratorio stylo », « camaenalibus modis ». An darvoud-se, forzh penaos, n'eo c'hoarvezet nemet e-pad ma veve Sidonius Apollinaris. Gourc'hemennoù a ra hemañ d' e vignon da vezañ desket yezh Roma d' an noblañsoù galian. Peur ? « Olim ». « Un deiz, gwechall ». Ne vern penaos e oa e-pad ar memes buhez den. Ma oa chomet ar c'heltieg eta yezh an noblañs, seul veiz e oa manet ivez yezh nemeti ar werin.

293

Un nebeut evezhiadennoù a ranker ober. N' eus skrid ebet hag a ziskouez e ouie Sidonius Apollinaris ar c'heltieg. Lakaomp eta na ouie ket pe na ouie ket mat : marteze e teufe alese an dispriz a ziskouez kaout ouzh ar c'heltieg rak ur ger dismegañsus eo ar ger « squamam » implijet da zoareañ ar c'heltieg. A-hend-all eo kredapl e oa dedennet ar C'halianed gant yezh an alouberion nevez, ar germaneg, peogwir e lavar deomp ar skrivagner latin en deus miret e geneil ouzh an noblañsoù da dreiñ da varbared. Komprenomp : al latin hag eñ yezh seven a oa gouest hepken da herzel ouzh lanv ar barbareaat. An dra-se a ziskouez pegen diasur e oa planedenn al latin d' ar mare-se.

Ar poent diwezhañ-mañ a vefe kadarnaet a-walc'h gant an arroudenn all tennet diouzh al lizher, 1, II.

« *Quocirca sermonis pompa romani, si qua adhuc superest, belgicis olim, sive Rhenanis abolita terris in te manet.* » « Evel-se eta, meurdez ar yezh roman, ma chom c'hoazh un tu bennak, kaset da get maz eo war zouarou Belgiz gwechall, pe c'hoazh war zouarou ar Roen, a zo deut da chom ennout. » Diwall a ranker amañ avat : ar pezh a fell da Sidonius Apollinaris lavarout eo na gaver mui den evit anavezout al latin lennegel en tu-hont d' an Hegwan ha war ribloù ar Roen. E gwirionez eo en em ledet kalz ar germaneg hogen daoust hag e reas diwar goust ar c'heltieg pe al latin ? N' eo ket spizet deomp. En em c'houlenn a c'heller avat ha n' en em ledas ket neuze diwar goust ar c'heltieg evel ma kendalc'he al latin d' en em ledañ ivez diwar goust ar memes yezh d' an ampoent.

5.

O vezañ ma oa ar germaneg ur yezh alouberion en doa gonezet un tamm brud. Diouzh ar c'hiz e c'helle bezañ klask deskiñ yezh ar vistri nevez. Lod eus henvroiz a strive da vezañ deut mat dezho hag a yae betek arnodiñ reolennañ ar yezh dianav-se. Lennomp ul lizher kaset gant Sidonius Apollinaris da Syagrius, V, 5 :

« *Quantum stupeam sermonis te germanici tanta facilitate rapuisse... ; aestimari minime potest quanto mihi ceterisque sit risui quoties te presente formidet facere linguae suae barbarus barbarismum... Amplectantur in te pariter et discunt sermonem patrium, cor latinum.* »

« Pegen bamet on o welout ac'h eus tapet ken aes se ar yezh c'hermanek : ne oufed soñjal tamm ebet pegement am eus-me - hag ar re all - c'hoant c'hoarzhin bewech m' en devez aon dirazout ur barbar d' ober ur barberekadur en e yezh : pakañ ha deskiñ a reont drezout ken-ha-ken, o yezh vroadel hag ar spered latin. »

Moarvat emañ Sidonius Apollinaris o farsal amañ ha gwelout a-walc'h a c'heller n' eo ket ar germaneg d' e soñj ur yezh sirius evel al latin. Ar fed a veneg amañ a zellez bezañ notet evelato. Da gentañ e oa degemeret beli ar Varbared gant lod eus an henvroiz ; klask a raent zoken reiñ un diazez lennegel da yezh ar vistri nevez. Abred a-walc'h e voe digemmet stumm lennegel ar goteg, da skouer ; troet (1) e voe an aviel en o yezh. D' an eil, kalz a gemmesk a oa e stad ar yezhoù d' ar c'houlz-se e Galia ha gwirheñvel a-walc'h eo e talvez e al latin neuze da genyezh etre ar rummoù arallouenn : ar yezh trec'h e oa forzh penaos, a-raok ar mare-se zoken : ar c'heltieg a oa yezh tud div wech trec'het.

Un dezastumadur all a c'heller ober marteze. Ma klasked diazezañ ur germaneg lennegel eo kredapl-tre ivez e oa bet diazezet a bell zo ur c'heltieg lennegel, seul vui ma oa unvan tre ar yezh-se adal Preden betek Galatia, hervez testeni Sant Jerom da skouer.

(1) Kudenn ar yezhoù lennegel en Europa an henamzer n' eo ket aes da ziskoulmañ. N' hon eus testeni ebet diwar-benn oberennoù keltiek lakaet dre skrid. Hogen gouzout a reomp en doa Ovidius savet e yezh Barbared ar Mor Du ur ganenn en enor da diegezh an impalaer - sañset evit en em zasprenañ.

*

6.

Hengounioù keltiek o treistvevañ

E gwirionez ne oa ket marv c'hoazh er pevare kantved, en amzer Ausonius, an hengoun keltiek stag ouzh an drouizelezh. Lennomp, da skouer, ar pezh barzhoniezh gouestlet gant Ausonius da Vourdel. Anv a ra ennañ eus DIVONA an doueez keltiek, arc'houere kêr :

*Salve urbis genius, medico potabilis haustu
Divona Celtarum lingua, fons addite divis...*

Salud, arc'houere kêr, a c'heller evañ d' en em brederiañ,
Divona e yezh ar Gelted, feunteun a zo profet dit perzhioù doueel...

Notomp da gentañ ar meneg-se eus yezh ar Gelted a zo dibaot a-hend-all e-barzh oberenn Ausonius. Amañ e kavomp ouzhpenn relijion ar feunteunioù doueel pareüs hag he deus dreistvevet betek an deiz a hiziv. D' ar mare-se e oa anavezet an doueez dindan hec'h anv keltiek, pezh a vefe un arouez a zreistvuhez an drouizelezh.

E-barzh pezhioù all e kavomp arroudennoù o prouiñ anat a-walc'h e oa bev bepred hengoun an drouized en amzer Ausonius. Da gentañ, ar pezh IV, Commemoratio, gouestlet d'ur c'henvreur Attius Paterna :

*Tu, Baio cassi stirpe druidarum satus
Si fama non fallit fidem,
Beleni sacratum ducis e templo genus...*

Te hadet e Baius eus penngos an drouized,
ma n' eo ket faziet va c'hredenn gant ar brud
e tennez da ouenn sakr eus templ Belenus...

Bez e oa eta d' ar mare-se tiegezhioù ma oa miret enno hengoun an
drouized. Levezonet e oa bet ar greden gelt avat gant an hini roman peogwir ez
eus kel amañ eus un templ gouestlet d' an doue Belenus. Resizet eo an testeni-
mañ gant unan all en ur pezh barzhoniezh e-lec'h ez eus anv eus ur Phoebicius
(X, Commemoratio).

Nec reticebo senem
Nomine Phoebicium
Qui Beleni aedituus
Nil opis inde tulit
Sed tamen, ut placitum,
stirpe satis druidum
gentis aremoricae
Burdigalae cathedram
Nati opera obtinuit...

296

« Ne chomin ket hep ober anv eus an den kozh e anv Phoebicius : hag eñ
beleg Belenus ne dennas gonid ebet eus an dra-se. Hogen evitañ da vezañ, e-giz
m' eur akord da soñjal, dishiliet a gef an drouized, a vroad Arvorig, e teuas a-
benn da gaout ur gador (« gelenn ») e Bourdel a drugarez d' e vab. »

Un nebeut munudoù talvoudus a c'heller dezastum eus ar skrid-mañ. Da
gentañ penn, e-giz m' hon eus merket endeo, e oa bev bepred hengoun an
drouizelezh en amzer Ausonius, evitañ da vezañ toc'hor ; d' an eil adarre, e oa
an drouizelezh un hengoun a ouenn koulz lavaret : « ...*stirpe satus...* », «
...dishiliet a gef... » ; da drede, e oa bet Arvorig. « broad Arvorig », repu an
drouizelezh betek neuze ; erfin, e oa an drouiz-se un doare den a spered, den a
zeskadurezh, a anaveze latin moarvat, ha marteze gresianeg, peogwir e welomp
anezhañ o vont da gelenner e Bourdel pa oa re dreut ar peuriñ gantañ.

Mat eo pouezañ war an dra ziwedhañ-mañ rak diskouez a ra e oa an
drouizelezh war an diskar : Phoebicius n' en doa ket mui a-walc'h a fideled d' e
vevañ. A-hend-all e c'heller soñjal a-walc'h ne oa ket relijion an doueed roman
hec'h unan kiriek da zrouiwezh an drouizelezh : kentoc'h, a gredan, e oa houmañ
lodek e digarantez ouzh ar relijionoù pagan dre vras en em lede a-nebeudoù dre
an impalaeriezh dindan levezon ar gristeniezh oc'h astenn. An dud desket n' o
doa mui kredenn ebet - e-giz Ausonius e unan, daoust ma oa hemañ kristen a anv -
pe neuze e tegemerent da vat ar gristeniezh.

(da genderc'hel.)

Sevel un Akademiezh dre Skrid

Gant Jil EWAN

-I -

MELESTREREZH AR GERIOU NEVEZ

Peogwir n'hall ket ar vrezhonegerien en em vodañ alies awalc'h da studiañ, burutellañ ha dibab etre an holl c'herioù divoutin pe get a rankont sevel evit mont da heul lusk ur vuhez leun hag arnevez, pe zoken evit kaout termeniou resisoc'h e-keñver kealioù pe draoù bet geriet-fall betek-hen, ar gwellañ d' ober a vefe sevel un AKADEMIEZH DRE SKRID, dindan askell hag uhelvarnerezh « Hor Yezh », kelaouenn spisplederiet war studi ar brezhoneg.

Pep brezhoneger desket, dreist-holl kement hini a skriv tamm pe damm, e vefe dleet dezhañ pleustriñ gant doujañs hag evezhiegezh vras war dachenn ar geriaoua, hep morse koll ar soñj e rank seurt labour bezañ diazezet war reolenn aour an « termenadurata », da lavarout eo, an imbourc'h war dermenadur an dra pe ar c'heal da lakaat e brezhoneg.

E skeud kement pennad a vez o skrivañ, en devez bepred goar ar brezhoneger desket da seveniñ seurt kefridi, daoust, c'hoazh ur wech, ma c'houlenn houmañ digantañ preder da vat, imbroud pervezh, faltazi sperius, hentennegezh hag ijinegezh.

298

Hogen, penaos ober, dres ?

N' eo ket a-walc'h, a gav din, goveliañ ar ger evitañ e-unan. Gwelloc'h eo sevel bep taol, war un dro gant unan hoc'h eus ezhomm anezhañ en ho skrid, un nebeut reoù-all kar dezhañ dre ar ster. Resisoc'h un tamm mat e vo deoc'h neuze disentezad hoc'h imbroudadenn, rak, war-bouez keñveriañ an eil gant egile gerioù un hevelep kerentiad, e teuot da welout kalz diarvarusoc'h hag eñ ez eo mat e gwirionez an termen diank (pe nann-diank, met fall evit bremañ) hag a ra diouer deoc'h evit ho skrid. D' ar pred-se, avat, ne vo ket c'hoazh pengennet ho labour ganeoc'h. Rak, ha goude ma terefe ho koveliadur ouzh ho testenn ha pergen ouzh an arroud emaoch gantañ, arabat ankounac'haat e ranker diazezañ ar ger nevez hervez kement ster a c'hell da gaout hiziv an deiz. Mar tapit an tu da grouiñ un termen hollsteriek, e vo peurvut ho labour, pezh a vo diaes ar peurlivrañ. Anez, e rankot goveliañ an niver a vo ret evit aroueziañ an termenadurioù disheñvel stag ouzh ar ger hollsteriek, gallek pe aralvezhek, a vo war ho spered.

N' on ket ali gant ar re a gred ez eo fall evit an holl yezhoù kaout ur bern gerioù evit displegañ pep tra. Gwir awalc'h eo se marteze o sellout hepken ouzh ar yezhoù bras deut d' o oad-gour evel ar galleg ha dreist-holl ar saozneg, rak, diouzh skouer ar mousmenegoù hag ar braskealioù a spir peurlivrañ d' an dud war an oad evit meizout an eil egile, alies-mat e vez trawalc'h ivez d' ar yezhoù bras kaout gerioù hollsteriek, - o livañ braskealioù e gwirionez, - diouzh displegañ kealioù spis ha diseurtel.

Yezhoù, avat, evel ar brezhoneg ha n' o deus ket c'hoazh graet o c'hresk, a rank aozañ meur a c'her evit un hevelep keal pe un hevelep pezh pa vezont liestallvoud, hag alies evit un hevelep tra zoken. Rak, yaouank evel ma 'z int c'hoazh, o dibab-gerioù a van ganto d' ober ; ha mat eo, peogwir war-bouez ampletiñ ha dibab, e teuont end-eeun da nerzhekaat ha war un dro da wevnaat. Dareviñ a reont ivez. Ar perzh gwellañ, avat, e c'houlvezont evel-se gant an

amplañ-gerioù, eo, d' am c'hredenn, ar vividigezh hag ur vevusted evit ur viken, seurt na seblant ket yezhoù « bras » koulskoude evel ar galleg kaout, pa weler houmañ oc'h amprestañ, HEP AN DISTERAN MORC'HED, ur yoc'h termenioù nevez digant amezegezed, bras ivez o mestroni, met brasoc'h baot o bividigezh hag ivez, - an dazoned, avat, hen diskouezo, -,o bevusted.

299

Ne vern penaos, stuz yezhoù evel ar brezhoneg a zo hañval ouzh hini bugaligoù pe glañvourion gizidik pe gizidikoc'h hag a rank euvriñ bouedoù liesseurt, dibar da welout, hogen ganto an hevelep perzh magadurel ha graet evit ma kavint saourekoc'h o fredoù ha ma vevint, diwar-se, yac'hoc'h en o c'horf hag en o spered. Ha setu gadarnaetoc'h on em c'hredenn m' emañ kont evel-se ganimp evit gwir war-c'horre ar geriaoua brezhonek, o vezañ ma kaver neket 2 pe 3 hepken, hogen alies 3 pe 4 ger nevez o liveañ an hevelep keal, adalek ma pleustr skrivagnerion disheñvel war destenoù divoutin en hor yezh.

Seurt fonn geriadurel ne c'hoarvez ket kennebeut diouzh ma 'z eo strewet ha distroll ar skrivagnerion pe diegezhioù ar vrezhonegerion emskiantek. Un ezhomm-natur eo se dimp evit an ampoent, pa n' hellomp ket, evit c'hoazh, ober kaeroc'h eget tastournat gant hor yezh skilgresket, dres, ur wech ouzhpenn, evel bugale hag o deus ezhomm eus ur bern dafar da gas da benn ur c'hoari bennak, tra ma c'hell o zad, da skouer, tizhout raktal ar pal ha reiñ o gwalc'h dezho diwar-bouez un dafarennig hepmuiken.

Ober neuze, evit bremañ, ar pezh a zo diouzh hon ezhomm bremañ, ar pezh a zo diouzh hon oad yezhel brezhonek, gant lakaat emichañs un tamm urzh gwech an amzer e-mesk hon traezoù, evel ma rank ober zoken ar vugale vrellañ, anez dezho koll poell o c'hudenn ha dont en diwezh da skuizhañ gant o c'hoarioù.

Hogen lakaat urzh a zo dastum ha klenkañ.

N' ouzon ket ha klasket ez eus bet endeo renabliñ, neket hepken ar goveliadurioù mat, met ivez ar re fall o deus paret dindan lagad an heol abaoe an Adsav a vez graet anezhañ ganimp Adsav « Al Liamm ». Un dra ret-holl d' ober c'honvat. Rak zoken mar ne vez ket kavet mat pe vastus d' an ampoent kement termen nevez pe c'hoveliadur a vez hadet dre hor c'helaouennoù brezhonek, arabat e vefe teurel an anaoue warnañ. Reishoc'h ha furoc'h eo dastum ha mirout pep nevezc'her mat pe fall, ha setu perak :

300

1° - N' haller ket diogeliñ e vo dic'hrataet evel fall da viken kement goveliadur a vez barnet heñvelseurt hiziv an deiz. Souezhet-awalc'h e vije bet marteze neketa, an hini a savas ar ger gallek « phonographe », m' hen dije gwelet an degemer graet diwezhatoc'h d'ar ger « gramophone », lakaet en dije soñjet sevel an termen-mañ da gentañ. Rak, gant emdro diziwezh an ijinañ, ha zoken ar menoziañ war dachenn ar Brederouriezh, e vez emsav hag heluskus kaout ur mirva hag evel pa lavarfed ur sanailhad-termenioù, pegen fall bennak e c'hallfent bezañ kavet hiziv an deiz, peogwir e talvezont bepred da wellaat labour ar geriaoua, war-bouez rediañ dalc'hmat ar c'hoveliourion d' imbroudiñ donoc'h ha spisoc'h war ar c'heriadurezh. Ur broud salvus e vez evito arvestiñ ouzh muioc'h-mui a c'hoveliadurioù bet sellet pe sellet c'hoazh bremañ, darn evel fall, endra vat ha darn-all evel mat, endra fall.

2° - Ar gerioù fall e gwirionez, da lavarout eo diglot-krenn e-keñver ar ster hag an termenadur pe neuze diresis en abeg d' o c'henelfennadurezh a chom bepred prizius hag a zo ivez da vezañ lakaet dirak daoulagad an holl vrezhonegerion evit m' en devo pep goveliour skouerioù fetis o tiskouez dezhañ ar pezh na zle ket ober hag ar fazioù da bellaat diouto. N' eus nemet ar c'hoveliourion arroutet, avat, a gement a ve barrek da varn war an taol, kuit a fazi, ur ger nevez bennak, hep na rankfe unan-all ober skol dezho en a-raok. Pezh n' hallont ket ober, c'hon vat, eo dont d' anaout an holl c'herioù nevez, koulz, dre an abeg ma n' int ket evit lenn an holl skridoù lec'h m' o c'haver, koulz dre an abeg eeunoc'h c'hoazh ma n' eo bet biskoazh embannet ar gerioù-se. Setu perak e tleer o lakaat dindan o selloù.

Renabliñ ar gerva brezhonek nevez a zo e gwirionez melestrañ rann bouezusañ ar yezh. Hogen « Melestrerezh ar Gerioù » n' eus tu ebet evidomp bremañ da reiñ dezhañ an disterañ loc'h, nemet hag e stern ur gelaouenn lennegel pe skiantel an hini ve. Mat eo dimp eta gwelout penaos e c'hallfed kas evel-se al labour da benn, dre raktresañ ar reolennoù a dalvezfe da lakaat hon Akademiezh dre Skrid war he zreid ha da vont en-dro, gant ma plijfe da renerion « Hor Yezh » sammañ seurt kefridi war o choug.

301

-II-

REOLIADUR PRIENT AN AKADEMIEZH VREZHONEK DRE SKRID

MELLAD 1. - Un Akademiezh Vrezhonek dre Skrid a zo savet dindan baeroniezh hag uhelvarnerezh ar gelaouenn « Hor Yezh ». Displeget eo ar reoliadur anezhi gant ar melladoù da heul.

MELLAD 2. - Izili an Akademiezh a vo :

a) Rener ar gelaouenn, anezhañ Kadoriad an Ensavadur hag uhelvarnour war al labourioù sevenet ;

b) Sekretour ha Teñzorer ar gelaouenn hag ivez tri ezel all da vezañ dibabet gant rener ar gelaouenn evit mont d' ober Poellgor an Akademiezh gantañ ar galloud da lezenniñ diwar-benn reoliadur an Ensavadur hervez ar pennsturioù boutin d' an holl vreujoù ;

k) Goveliourion ar gerioù, barnourion pe vurutellourion ha difennourion ar goveliadurioù kinniget.

MELLAD 3. - Labour-burev an Ensavadur a vo diazezet ha kenurzhiet gant ar C'hadoriad er vro dramor lec'h m' emañ, diouzh ma vo miret gwelloc'h a se an dihelloù fiziet en Akademiezh. Skoazell a c'hellou goulenn evit seurt labour digant Kelted-all a-douez e geneiled.

Dalc'het e vo kement marilh ha savet kement dihell a vo ret, warno kement kenditour rekis, evit ma c'hellou an Akademiezh prouiñ he deus pledet gant ar gerioù kinniget adal ma 'z int bet lakaet dindan he barnerezh.

MELLAD 4. - Kement ger nevez, kement goveliadur, ha pa vefe kavet zoken un termen pe ur stummadur kenster gantañ endeo e brezhoneg, a vo dastumet, marilhet ha douget war ur fichennaoueg-embreg evit bezañ miret gant an Akademiezh.

MELLAD 5. - Seurt renablerezh a ranko bout astennet, neket hepken da gement goveliadur pe roll-gerioù nevez a vo kinniget gant ar vrezhonegerion, pere bennak e vent, met ivez d' an holl nevezc'herioù a gavor e kement skrid a zo.

302

MELLAD 6. - Kentiezh ha ma vo gouest d' hen ober, e tleo an Akademiezh dastum, renkañ hervez urzh al lizherenneg, marilhañ ha fichennaouañ an nevezc'herioù strewet dre ar skridoù niverus, dihelloù, lizheroù zoken, pe gelaouennoù bet embannet pe chomet diembann, da vihanañ abaoe derou an Adsav bet broudet gant « Al Liamm ».

Diouzh c'hoant ar C'hadoriad e c'hallfe neuze an hevelep nevezc'herioù dont da gevezañ ivez ouzh ar re a vefe kinniget d' an ampoent gant aozourion all.

MELLAD 7. - Bep ma kerzho war-raok al labour o tennañ da renabliñ an nevezc'herioù a vo tañvoueset gant an Akademiezh dre skridoù liesseurt, evel erbedet gant ar Melladoù 5 ha 6 rakveneget, e vo diazezet, hervez urzh al lizherenneg, roll ar gerioù gallek o klotañ gant ar seurt termenoù, e-sell da skañvaat al labour-keñveriañ etre an termenoù-hont, diouzh un tu, hag ar gerioù nevez kenster ganto, diouzh un tu all, hag a c'hellfe bezañ goveliat en dazoned.

Ur fichennaoueg diforc'h pe fichennaoueg c'heriadurel a vo savet evel-se, gantañ doare ur geriadur gallek-nevezvrezhonek. Bennoz dezhañ e vo aesaet kefridi ar c'hadoriad pa fello dezhañ lakaat an nevezc'herioù tañvoueset gantañ da gevezañ ouzh ar re a vo kinniget gant an aozourion, bep ma teuint.

MELLAD 8. - Arabat e vo kinnig ouzhpenn 20 ger bep tri miz, da virout na vefe re sammet an Akademiezh gant al labour. Ne vo embannet nemet gerioù daou c'hoveliour war un dro hag 20 ger tañvoueset gant an Akademiezh.

MELLAD 9. - Embannet e vo ar gerioù nevez gant ar gelaouenn « Hor Yezh », war deir niverenn diouzhtu pe vuioc'h diouzh ezhomm.

War an eil niverenn e vo disklêriet, ouzhpenn ar rollgerioù gant e varilharouez, burutelladurioù gant brezhonegerion all, mar bez anezho, diwarbenn ar gerioù kinniget.

War an drede niverenn e rankor kavout, en tu-hont d' ar gerioù adarre, respont ar goveliour pe an difennourion, mar bez anezho, ha forzh penaos, respont ar c'hadoriad o tegemenn roll ar gerioù anzavet pe c'hrataet hepken ha roll ar re erbedet d' ar vrezhonegerion DRE RAKDIBAB, pe neuze o reiñ da c'houzout ez eo daleet e droc'hvarnadenn gantañ betek embannidigezh un niverenn-all hag a vo ret dezhañ spisaat.

303

MELLAD 10. - Prantad ar Rakdibab a bado 5 bloaz, en abeg da herregezh an Emdroadurezh war bep tachenn ha da verrbadelezh pep-levezon en hon deizioù.

Kerkent ha grataet ar goveliadur pe ar roll-goveliadurioù, e vo klokaet e varilharouez, pergen dre spisaat outañ termendeiziad ar rakdibab pa vo rakdibabet.

Gerioù un hevelep rollad a c'hell kaout an hevelep marilharouez, douget ma vint war un hevelep fichenn.

MELLAD 11. - O lakaat e vefe kavet gwelloc'h gant ar C'hadoriad ur goveliadur bennak hag a vefe kinniget gant ur burutellour da geñver un embannadenn, padal n' hallfe ket bezañ rakdibabet anez plegañ evel ar re all da reolenn an teir embannadenn d' an nebeutañ (Mell. 9, dil. 1).

MELLAD 12. - Moarvat e chomo rener an Akademiezh war vordo gwech an amzer, kas dibab etre lod gerioù, hep gallout diwar-se dougen e droc'hvarnadenn war an taol. Setu perak en devo ar gwir d' astenn niver an embannadennoù, kent divizout netra (Mell. 9, dil. 3), dezhañ da gaout amzer da c'houlenn ali digant spispledourion war an tachenoù ma tenno dezho ar ger pe ar gerioù dindan varn.

Pep goveliadur a ranko koulskoude bezañ troc'hvarnet dindan ur bloavezh adalek e varilhidigezh.

MELLAD 13. - Kaset e vo d' an holl gelaouennoù brezhonek all, evit bezañ embannet ganto, folennoù o reiñ titour eus roll ar gerioù, grataet ha rakdibabet, renket hervez urzh al lizherenneg ha marilharoueziet dre rolladoù pe dre hiniennoù, diouzh ma tegouezho. Ledanoc'h e vo evel-se ar bruderezh graet en-dro da nevezc'heriadurezh ar brezhoneg.

MELLAD 14. - An nevezc'herluniadurioù, da lavarout eo an ijinadurioù o tizhout ar yezhadurezh en abeg d' o stumm nevez hag estren marteze e-keñver gerluniadurezh, n' hallint bezañ embannet na grataet nemet e stern lavarennoù pe frazennoù, tonket ma vint da gaout ul levezon hollidik war ar frazennerzh. Re arvarus e vefe o degemer evel ar goveliadurioù-all, ha digelenn ivez, rak, estreget ur Burev-Marilhadur, ur Skol e ranko ivez bezañ an Akademiezh dre Skrid.

304

MELLAD 15. - E diwezh ar prantad-rakdibab 5 bloaz, e vo adc'hraet un eil

rummad a deir embannadenn d' an nebeutañ, gant burutelladennoù nevez, diouzh ezhom, hag eilkinnigadennoù gerioù heñvelster na vint ket bet grataet 5 bloaz diagent. Bez' e c'hallor ivez kinnig stummadurioù-all heñvelster, o tont koulz diwar zorn goveliourion nevez pe neuze tañvoueset gant an Akademiezh e kelaouennoù ha skridoù liesseurt.

MELLAD 16. - An holl gasadennoù-gerioù a ranko bezañ graet dre ar Post war un dro gant ul lizher lec'hiet, deziadet, sinet ha merket-fraez warnañ anv ha kentanv, oad, micher ha chomlec'h resis an aozour.

Pep golo-lizher oc'h enderc'hel ar gasadenn a vo miret aketus gant an Akademiezh, e doare ma vo gallet lenn fraez warnañ dalc'hmat sielloù-deiziadañ ar Post, rak pep aozour en devo ar gwir da c'houlenn titour eus pep marilhadur.

Marilhoù an Akademiezh e vo douget warno, dre ret, an holl vunudoù rakveneget, e taras da dennañ war bep troc'hvarnadenn akademiell, bet pe da zont, kastiz an dinerzh hag an didalvoud dre rakarnod (ipso facto).

MELLAD 17. - Mar deufe ar C'hadoriad da vezañ harzet en e gefridi evel troc'hvarnour, e rafe evitañ an aozour a vefe da gentañ war ar renk dre niver ar goveliadurioù bet grataet betek neuze.

MELLAD 18. - Ar gerioù nevez a c'hellfe dont diwar zorn ar C'hadoriad a vo, e diwezh pep prantad a deir embannadenn troc'hvarnet gant an aozour a vo neuze da gentañ dre niver ar goveliadurioù bet grataet betek-hen.

Mar befe harzet troc'hvarnour ar C'hadoriad en e gefridi, e rafe neuze evitañ an aozour a vefe an eil war ar renk, atav hervez divizoù an dilinennad diagent, hag evel-se lerc'h-ouzh-lerc'h, keit ha ma vefe ur skoilh bennak ha peurgetket o lakaat e vefe kevezerezh etre ar C'hadoriad hag e droc'hvarnour, pe c'hoazh etre un adtroc'hvarnour hag un aozour e-keñver niver ar goveliadurioù grataet.

305

Mar n' eus bet c'hoazh uhelvarnadenn ebet, ne c'hall ar gerioù krouet gant ar C'hadoriad bezañ troc'hvarnet nemet gant ur goveliour, pa ne ve zoken nemet unan, hag en devo kinniget endeo gerioù nevez d' an Akademiezh. Mar befe daou c'hoveliour avat pe ouzhpenn evel-se, ha kevezerezh ivez etrezo evit kel niver ar gerioù e vefe dalc'het kont eus deziad ar marilhadur pe c'hoazh eus an oad a vefe pep hini, diouzh ma tegouezhfe.

MELLAD 19. - Geriadurioù spislederiet war ur Skiant pe un danvez bennak, e vo trawalc'h dezho bezañ bet embannet gant ur gelaouenn pe c'hoazh dindan stumm levrioù pe levrennoù dishual, kuit a blegañ da zivizoù ar reoliadur-mañ e-keñver embann ha fichennaouañ.

Ne c'hellint koulskoude bezañ grataet gant an Akademiezh nemet war an divizoù da heul :

1°) goude 2 vloaz adalek ma vint bet marilhet gant an Akademiezh, mar n' eus bet den o kas hini ebet eus o goveliadurioù dirak an Akademiezh, hep na c'hellfe mui nikun, nemet Kadoriad an Akademiezh, klask abeg enno neuze, da vihanañ evit kel an embannadur kentañ anezho ;

2°) hervez ar reoliadur-mañ, o lakaat e vefe dec'houlenn ouzh an Akademiezh, e sigur unan bennak eus o goveliadurioù, e-kerzh ar prantad 2 vloaz spisaet uheloc'h. Neuze, o vont diouzh reoliadurezh voutin an Akademiezh, da lavarout eo, war-lerc'h ar prantad-rakdibab 5 bloaz, ha gant ma vo bet grataet emichañs kement ger tamallet, e vo sellet ouzh ar seurt oberennoù evel degemeret evit mat en o fezh, hep n' en defe nikun, nemet Kadoriad an Akademiezh, gwir ebet hiviziken d' azgervel en arbenn dezho, da vihanañ evit kel an embannadur kentañ anezho.

MELLAD 20. - Dindan 10 vloaz, adalek ar bloavezh 1963, da lavarout eo e

dibenn ar bloavezh 1973, pa zegouezho end-eeun d' o zermen an 2 brantad-rakdibab kentañ, e vo gallet bodañ, dindan renerzh ar C'hadoriad, holl izili anavezet an Ensavadur. Divizet e vo neuze hag eñ e vo barrek an Akademiezh pe ne vo ket da rediañ pennadurelaos ar vrezhonegerion, embannet ganto pe anat warno un emskiantegezh wirion, d' ober en o skridoù gant gerioù ha goveliadurioù a vo bet rakdibabet. War an hevelep tro e ranko ivez ar Poellgor disklêriañ war betore divizoù e vo kendalc'het an dazoned gant Melestrerezh ar Gerioù Brezhonek Nevez. Neuze e vo diazezet testenn dibrient Reoliadur an Akademiezh.

306

GERIOU DIRES AR REOLIADUR

PRIENT : provisoire.

DIBRIENT : définitif.

KENDITOUR : référence.

RENABLIÑ, RENABLEREZH : inventories, inventaire (formalités d'),

MARILHAROUZ : matricule.

DRE RAKDIBAB : par priorité, par préférence.

SPISPLEDOURION ; SPISPLEDERIET : spécialistes ; spécialisé.

NEVEZC'HERLUNIADUR : goveliadur o resisaat pe o klotaat a-wechoù gerluniadurezh ar brezhoneg hag o tizhout dre se reolennoù gerlunoniezh ar brezhoneg en he stad kempredel.

MARILHADUR : enregistrement (pezh a zo merket war ar marilh).

MARILHIDIGEZH : enregistrement (al lakaat war ar marilh).

TROC'HVARNOUR : ar barnour o troc'hañ evit mat war ar c'hrafoù.

ADTROC'HVARNOUR : an hini a ra evit an troc'hvarnour pa vez harzet hemañ en e gefridi.

DEC'HOULENN OUZH : recours à, action de saisir un tribunal.

AZGERVEL EN ARBENN DA : recourir en appel contre une décision.

NOTENN

E-sell da skañvaat labour-burev an Akademiezh ha da sklaeraat darn eus ar reolennoù rakdispleget, en deus savet aozour ar pennad-mañ skouerioù evit an dihelloù liesseurt a rankfe an Ensavadur derc'hel ha mirout (folennoù-skouer evit ar marilhoù, fichennoù-skouer, h.a.).

J. E.

PAJENN AR RE YAOUANK

KAVY - Renerezh : E. EVENOU rue Trebuil, Guéméné-sur-Scorff

RANNOU AR BLOAZ

Gant ABENEZ

Genver : paotred ha merc'hed a ra o huñvre,
Miz an derou mat eo : goanag ar vugale ;

C'hwevrer : amzer ar bleiz, amzer ar yaouankiz,
Sportoù-goañv 'viti : koulz an divergontiz ;

Meurzh : baradoù amzer broñsad kentañ ar gwez,
Koulz hon Dasprenadur gant Doue dre garantez ;

Ebrel : anien nevez : kleier laouen ar feiz
A gas kemenn ar Pask d' an dud da c'houloù-deiz ;

Mae : miz laouen ha kaer : miz ar Werc'hez Vari ;
Plac'h gaouank o c'hortoz ar gwellañ karet dezhi ;

Mezheven frouezh nevez, en Iliz gouelioù gwenn,
Deuet eus an neñv war ar vugale ur Fulenn ;

Gourheneñv : digolloù 'vit ar skoliad ;
Miz an here eo : ed dastumet a feskad ;

Eost : an dehan-labour : an holl e-tal ar mor,
Fronn ar frouezh darev a zeu betek an nor ;

Gwengolo : miz ar gwin ruz-gwad, miz an emolc'h,
An dilost-hañv a brof a-grenn amzer an tolc'h ;

Henoal : kouezh an delioù, kouezh an had en douar,
Mari, hon pellait diouzh ar bed hag e safar ;

Miz Du : bleuñv kala-goañv : «Ag an toull don » :
War ar beziou, hon Anaon ra zeuint d' hor c'houn ;

Miz Kerdu : glav, avel, atav un amzer c'hlas,
Miz an Nedeleg eo : ganegezh (*) ar Mesiaz.

*) ganegezh : gwenedeg : al lec'h ma c'hanas Jezuz ennañ. (Douar Alre.)

NOTENNOU

HOR MIGNONED.

Klevet hon eus keloù marv an Ao. N. GWILHOU, mezeg e Lanvolon, d' ar 15 a viz Meurzh. An Dr Gwilhou a oa unan eus hor fealañ koumananterien.

D' e gerent ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

Frañsez KERRAIN, eus Kamlez, a gemenn d' e vignoned ez eo bet beleget e Sant-Brieg, d' an 30 a viz Mezheven.

PROFOU. -

Profet eo bet d' hor c'hef an arc'hantou-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

MEZHEVEN : F. Nedeleg, 25 lur nevez ; Per Roy, 10 ; Dll Marot, 15 ; R. Bothorel, 5 ; A. er Meliner, 5 ; Laddarath, devezh ar brezhoneg, 20 ; Yann-Loeiz Abiven, 5 ; J. Habasg, 5 ; R. Jestin, 15. - War un dro, 105 lur nevez.

GOUHERE : A. Gwilcher, 35 lur ; It. V. a Sant-Per, 100 ; Erwan Souffes, 15 ; Per Peneg, 40 ; R. Tassel, 30. - War un dro, 220 lur nevez.

Degemeret hon eus, abaoe derou ar bloaz, 1.193 lur nevez a brofoù. Kavent hor skoazellerien galonek amañ merk hon anaoudegezhvat !

LIZHIRI.

Digant G. D.

« ...Plijet on dreist-holl gant ar studiadennoù uhel. Kavout a ran ez eus re a draoù poblel er gelaouenn. Ul lennegezh uhel hon eus ezhomm da gentañ. »

Digant L. B. :

« ... War un dro e fell din lavarout deoc'h pegement ez eo d' am c'hrad ho kelaouenn ha penaos ez on digollet eus ar boan am eus o lenn ar pennadoù ken uhel o zalvoudegezh hag o interest. »

Digant J. K. :

« Va soñj diwar-benn :

- KAZH HA LOGODENN : plijus-tre, mat-tre, marteze ur bennoberenn. Ur rebechig : re a alamaneg troet evit al lenner, met ma vefe c'hoariet ?

- ETIAM PECCATA : mat-tre ivez, an danvez a zo modern ha rouez-tre e brezhoneg. »

Digant ur c'houmananter eus ar C'hanada :

« Goude bezañ chomet hep koumanantiñ d' Al Liamm, evit abegoù arc'hant, emeon o paouez prenañ daou vloavezhad klok 1959-60 hag o soñjal lakaat va anv war roll ho lennerion adarre. Diwar-benn ho niverenn 78 e fell din skrivañ deoc'h.

Marteze n' eo ket re ziwezhat respont d' ar goulennadeg-se.

Danvez ar gelaouenn : lakaat a ran ar c'hontadennoù da gentañ, kontadennoù ar Vro evel just. N' on ket a du gant troidigezhioù a c'hellomp lenn war gelaouennoù gallek, ur c'holl paper eo evidomp-ni. Evel just, kement-se a gont dreist-holl evit oberennoù saoznek, germanek, hag all. Evit pezh a sell ouzh ar broioù bihan sujet pe dieub, se 'zo un afer all. A-du on ivez gant ar re a c'houlenn niverennoù ispisial war ur vro, pe war un oberour, pe c'hoazh un danvez. Un niverenn e-giz-se bep bloaz pe d' an nebeutan bep 10 niverenn a vefe deut mat. Met hervezon me ar pezh a ra diouer d' Al Liamm, ha d' ar c'helaouennoù brezhonek dre vras, eo ar pennadoù istorel : studiadennoù pe zoken romantou ha danevelloù. Piv a gonto dimp buhez Pontkalleg pe hini Kadoudal pe zoken taolioù meur Surkouf, istor kêr-mañ-kêr : Pont-'n Abad, Kemper, Naoned ha

me oar-me ? »

KOUMANANTOU 1/2 BRIZ. -

N' eo ket diviet c'hoazh ar prof graet d' AL LIAMM evit hanterbaeañ koumanant ar studierien, ar gloareged, ar soudarded, an dud berr an arc'hant ganto. Laromp memes tra en deus kavet hor c'heneil Yann-Ber Piriou 12 koumananter nevez e-touez ar studierien anavezet gantañ. Ur skouer gaer, ha da heuliañ.

UN DOARE DA SKOAZELLAÑ « AL LIAMM », PRENAÑ HON NIVERENNOU KOZH. -

Prenañ a c'heller an holl niverennoù nemet ar re-mañ, diviet (3, 7, 8, 9, 10, 12-13, 14, 15, 17, 18, 21, 27, 41, 42, 44, 48, 50, 51, 52, 54, 59), 8 real ar skouerenn. Priz ispisial evit an niverennoù 60 ha 61, 16 real (4 lur nevez).

- Da skouer ar re a blij dezho c'hoariva Jarl Priel a c'hello kavout e bezhioù en niverennoù-mañ

16 : TRI DEVEZHOUR EVIT AN EOST

19 : PAOTR E VARV RUZ

23 : EN-DRO DA VARI-SENT

25 : GwENER AR GROAZ

30 : KLEÑVED AN TOGN 69 : EIRE GO BRAGH-

- Pezhioù-c'hoari gant Roparz Hemon a gaver ivez en niverennoù

37 : AR BANK-OALED

67 : AN DORNAD FLOUS

- E koun hon tud vrudet, ez eo bet gouestlet lod eus pajennoù an niverennoù :

16 : FRANSEZ VALLEE

26 : G. B. KERVERZIOU

31 : ROPERZH AR MASON

38 : TANGI MALMANCH

39 : LOEIZ HERRIEU

310

- Skouerennoù an niverennoù

61 : diwar-benn BRO-HUNGARIA

88 : diwar-benn BRO-PLANDREZ

a chom c'hoazh un nebeut anezho.

- Menegomp c'hoazh : ALI-BABA HAG AN DAOU-UGENT LAER, aozet gant Jakez Konan (niv. 36), BISOUSIG KAZH AN TEVENN, gant Abeozen (niv. 45), GEOTENN AR WERC'HEZ, gant Jakez Riou (niv. 60) hag adalek an niv. 71, SKOL-LOUARN VEIG TREBERN, romant nevez Youenn Drezen.

Evel just n' hon eus ket meneget ar palevarzh eus ar skridoù a dalvoudegezh embannet gant « Al Liamm ». Kenvroiz, leugnit un tamm hoc'h armel-levrioù... ha war un dro kef ar gelc'hgelaouenn. Kas ar goulennoù d' ar sekretour.

123 DEN E KAMP AR VREZHONEGERIEN. -

Pemzekvet Kemp ar Vrezhonegerien - Skol ar Studioù Uhel, a zo bet dalc'het e Sant-Nikolaz ar Pelem azalek ar c'hentañ a viz Eost betek ar 15. Renet e oa gant Renan Huon sikouret gant Vefa de Bellaing ha Pol-Kalvez. Morse ne oa tremenet kement a dud : 123.

Ar pevare deiz e oa 67 den ouzh taol. Tremenet 'z eus bet 73 paotr ha 50 merc'h, 83 anezho a oa dindan 30 vloaz ha 35 a zo chomet eus an deiz kentañ betek an deiz diwezhañ. Pa ouzer ez eo difennet komz ur yezh all estreget ar brezhoneg hag e labourer bemdeiz eus 8 eur betek kreisteiz ez eo kalonekaus gwelout kement-se a dud yaouank. Daou Iwerzhonad a oa deut ivez hor mignon Oscar Mac Uillis hag an Ao. Cavannagh, kelenner e Skol-Veur Kork. C'hwec'h Kembredd a zo deut ivez, en o rouez Jean Hugues, ur plac'h yaouank hag a zo krog da aozañ un dezenn war « an danevell el lennegezh vrezhonek ».

Bep noz e veze graet ur veilhadeg, c'hoariet dañset ha kanet, A. Kochevellou, S. Nobletz ha Berc'hed Keraod o c'hoariñ telenn. Un noz ez eo deut Rojer Laouenan da ziskouez ar filmoù savet gantañ evit beilhadegoù Treger. Kemeret o deus perzh ar gamperien en ur fest-noz e Sant-Nikolaz.

Sed amañ roll an devezh :

8 eur : Ger ar rener, Ronan Huon.

8 eur 1/2 : Lein.
9 eur : Kentelioù
Skol Uhel : Kembraeg gant J. Hugues ;
Skol-etre : Trec'h kentañ gant Pol Kalvez ;
Skol Izel gant Ronan Huon.
10 eur : skol Uhel, kentelioù gant Abeozen, Per Bourdelles, Abanna.
11 eur : Prezegenn.
2 eur : Baleadenn.
8 eur 1/2 : Dañsoù ha beilhadeg.

311

Sed amañ roll ar c'hentelioù uhel hag ar prezegennoù :
d'an 3 : Per Lemoine, tisavour, « PETRA EO AR C. A. R. ? ».
d'ar 4 : Per Peneg, lenner e Skol-Veur Tunis, « KUDENN AR GURDED ».
d'ar 6 : H. Lloyd Humphreys, « BRO GORLE ».
d'ar 7 : Abanna, « BROADELEZH HA STADELEZH ».
d'an 8 : Per Bourdelles, « TALVOUDEGEZH LENNEGEL AR PEVAR MAR EMON ».
(endervezh)
Y. Olier, « AN EMSAV WAR-LERC'H AR BREZEL ».
d'an 9 : Abanna, « AN HEREREZH » ;
Abeozen, « GWERZH SKOLVANT ».
d'an 10 : Per Denez, « AR C'HENDALC'H » ;
« ISTAR BREIZH » ;
Per Bourdelles, « AR PEVAR MAB EMON ».
d'an 11 : P. Bourdelles, « ITRON VURZHUDUS TREVIZON » ;
Abeozen, « FILHOREZ GWESKLIN ».
d'an 12 : P. Bourdelles, « TI KANIRI BREIZH » ;
Abanna, « BEVONIEZH ».
d'an 13 : A. Al Louern, « DAREMPRED HA BRUDEREZH » ;
J. Hugues ha Rita Morgan, « KELENNADUREZH AR C'HEMBRAEG ».
d'ar 14 : Per Bourdelles : « STAD HA BOBLANS » ;
« AN DESKADUREZH HAG AL LEZENN STUR ».
An Trec'h kentañ a zo bet tremenet e dibenn ar c'hamp gant seizh den.

KENDALC'H KELTIEK. -

Unan eus ar c'haerañ kendalc'hioù etrekeltiek a zo bet dalc'het etre an 18 hag an 22 a viz Eost e Landreger. Niverus bras e oa an dud, en o zoues tud yaouank o taremprediñ n' eo ket hepken an abadennoù-noz met ivez ar bodadegoù-labour. Sed amañ un diverrañ eus an devezhioù-se :

Sul, 19 a viz Eost :

9 eur : Lid Protestant el lise gant ar Rev. Caradoc Jones.

10 eur : Degemer en ti-ker.

11 eur 1/4 : Oferenn en Iliz-Veur.

Da 9 eur noz ez eus bet un abadenn sonerezh breizhat a-vremañ. Ar sonerien deut eus Roazhon a oa dindan renerezh Jef ar Penven. Kaer-tre eo bet ar sonadeg-se dindan tourioù. sklerijennet an Iliz-Veur.

Lun 20

Da 9 eur 1/2 e krogas an abadennoù-labour : Ar yezhoù keltiek en deskadurezh, gant Oscar Mac Uilis, Donald Grant, Eluned Bebb, Ronan Huon ha Hugh Minera.

2 eur 1/2 - Bodadeg-labour : Al lennegezh a-vremañ, gant D. Grant, Rhiannon D. Jones, Maodez Glanndour, Don Piatt ha May F. Hunter.

9 eur - Filmoù keltiek : **Man of Aran** ha **Mise Eire**.

Meurzh 21

9 eur 1/2 - Bodadeg-labour : Ar yezh er gevredigezh hag er stad, gant Victor Jones, Yann Sicard, R. Jenkin, May MacMillan.

2 eur 1/2 - Bodadeg-labour : An emsavioù o labourat evit ar yezhoù keltiek, gant Gi Etienne-Abanna; H. Miners, Maire Bhreathnach, J. Mac Rae, T. Gwynn Jones, Priscilla Roberts.

5 eur : Bodadeg Veur.

312

9 eur, er c'hloastr : Abadenn Vreizhat gant Laz-kanañ Kamlez - Sonerien ha dañserien Boulvriag - Kanerien Rostrenen - Biniou kozh - Ur soner-biell - Telennourien (Kochevellou ha merc'hed Bleimor) - Kanerez : Andrea ar Gouilh - Kaner : Glenmor.

Merc'her 22 :

Bodadeg-labour dindan renerezh Per Bourdelles : Ar broioù Keltiek hag ar C'henvarc'had, gant Rener Sened Iwerzhon Liam O Buachalla, William Hume, A. J. Raude, Audrey Randle Humphreis.

2 eur 1/2 - Klozadur : Ur sell war labour ar C'hendalc'h ha war an Dazont.

9 eur, er c'hloastr : Abadenn Geltiek. E-pad an abadenn fromus-se eo degouezhet eus Pariz Kannad Iwerzhon e Bro C'hall, degemeret eo bet gant Rener Sened Iwerzhon, Rener ar C'hendalc'h ha Maer Landreger. Echuet eo bet an abadenn gant kanoù broadel ar pobloù keltiek. An neb n' eo ket deut d' ar c'hendalc'h souezhus-se n' en deus nemet keuz da gaout rak n' eus bet morse gwelet hini ebet ken buhezek ha gant kement a dud yaouank oc'h ober war-dro. Sikouret o deus treiñ ar prezegennoù e brezhoneg pe e saozneg.

STURIER YAOUANKIZ. -

An niverenn 22 a zo aozet ha skeudennet kaer-tre evel boaz. Gouestlet eo da Iwerzhon Pajennoù ar Vrezhonegerien Yaouank a ra lodenn vrezhonek ar gelaouenn. N' omp ket penn-da-benn a du gant ar c'huzulioù a ro Kerlann evit distagañ hor yezh. Skrivañ a ra « e-keñver an doare distagañ ret-holl eo plegañ d' ar bobl evit traoù 'zo ». Peseurt pobl ? lavarout a ra ez eo ret-holl eta distagañ « heñchoù » koulskoude ar bobl a lavar **henteu** e Bro Wened. Heñvel eo evit an **s**. « An **s**, eme Kerlann, kalet atav - alas - gant ar vrezhonegerien nevez a zo da zistagañ **z** - ekouer : ar zil, ar zoubenn. D' hor soñj ez eo ken reizh lavarout « ar sil » pe « ar soubenn » pe « an dra-se » o vezañ ma 'z eo distagadur Bro Wened ivez. A-hend-all n' omp tamm ebet a-du gant distagañ ar Verc'hez peogwir e vez skrivet gant w ha distaget « ou » (Werc'hez) e Treger hag « u » (e tost eus w) e Bro Wened. An distagadur kinniget a zo diazezet betek re war al leoneg.

SKOLIOU MEUR SKANDINAVIA O TIFENN AR YEZHOU BHIAN. -

Setu ma teu pobloù sevenetañ Europa d' hon sikour en hor stourm. Ur goulenn, sinet gant 52 kelenner ha lenner eus 11 Skol-Veur Skandinaviat, a zo bet kaset d' ar lañ a viz Mae gant an Ao. Naert, kelenner e Skol-Veur Lund, da Guzulioù U. N. E. S. C. O. ar broioù krec'h : Danmark, Finland, Norvegia ha Suomi. O asped a reont da c'houlenn digant bodadeg meur an U.N.E.S.C.O. e Pariz ober pep tra a zo en he galloud evit saveteiñ ar yezhoù a zo e danjer bras da vont da get hepdale evit abegoù politikel pe re all. Ar brezhoneg a zo e-touez ar yezhoù meneget.

Skrid ar gelennerien a vije da venegiñ en e bezh. Setu amañ lodennoù anezhañ : « En holl vroioù koulz lavarout ez eus strolladoù ha lezennoù o tiwall ar plant hag al loened rouez. Hogen n' eus ket ur gevredigezh anavezet ez-ofisiel evit difenn ar pobloù bihan ha mirout o yezh hag o sevenadurezh.

313

« Unan eus an abegoù eo ne vez desket netra d' an dud diwar o fenn ha den ne gompren o zalvoudegezh. Met an darn vuiañ eus ar pobloù ma reer pobloù sevenet anezho a soñj ez eo o sevenadur a-us da re ar stadoù bihan. Marteze ez int uheloc'h en ur stumm, met kement-se ne ro ar gwir da bobl ebet da gas ar re all da get ouzh o lazhañ o unan pe o lazhañ o sevenadurezh.

« N' hell ket ar pobloù bihan bevañ hervez o hengounioù na mirout o yezhoù dre ma klask ar stadoù bras en em ledañ pe o lonkañ. Pa ne vezont ket gwasket er stumm-se, da skouer en inizi Feroe pe en Island, n' emañ ket o yezhoù en arvar.

« N' eus kriteriom anavezet ebet evit barn an talvoudegezhioù sevenadurel. Sevenadurezh ar C'hornog he deus avat meur a dech hag c'hell he lakaat izeloc'h eget meur a hini izel : gwall sevenadurezh ar re yaouank er c'hêrioù da skouer. Ar brezelioù hag al lazhadegoù bras a zo skouerioù ivez. Evit pezh a sell an arz e vez ivez amprestet digant ar pobloù a anver gouez. »

Ret eo deomp-ni Bretoned kalonekaat ar gelennerien-se ha reiñ dezhe kement skoazell a zo en hor galloud evel m' eo bet divizet e Kendalc'h Landreger.

KELAOUENNOU. -

Trugarekaat a reomp ar c'helaouennoù « Breiz » (e galleg) ha « L'Avenir » (e galleg) evit o barnadennoù hag ar bruderezh a reont evit hol levrioù.

BREIZ B. P. 78 La Baule - L'AVENIR B. P. 89 Brest.

War niverenn 29 « An Tribann » e c'heller lenn evit kregiñ ur pennadig o reiñ un diverrañ eus istor Ar C'hendalc'h Etrekeltiek. Ar gelaouennig a zo moulet kalz gwelloc'h eget gwechall. - (79, avenue Plessis-Tison, Nantes.)

GERIADUR ISTOREL AR BREZHONEG. -

Pempvet rann liesskrivet ar Geriadur Istorel a zo o paouez dont er-maez embannet gant PREDER, eus ar ger « dilezer » betek « divizoud ». (7,50 NF. - Dr Etienne, Châteaulin - C. C. P. 16.093.13 Paris).

ANV BREST. -

War niverenn 2 Mezheven 1962 « Revue Internationale d'Onomastique » e kaver ur pennad diwar-benn **Brest** dindan bluenn hor c'houmananter Pol Kentel.

KELC'H SEVENADUREL ROAZHON. -

Tri bloaz ' zo e voe savet ur C'helc'h Sevenadurel Brezhonek e Roazhon. Kement tra, er gevredigezh-se, a dlee bezañ kaset da benn e brezhoneg. Evel just, evel boaz, kavet e voe tud digredik da lavarout ne badfe ket ur seurt strollad. Emaomp bremañ e 1962. Bev eo chomet ar C'helc'h Sevenadurel Brezhonek ha manet eo fidel d' e bennreolenn : pep tra e brezhoneg.

A bep seurt traoù e vez embreget gant ar C'helc'h

- ul levraoueg ma c'hell bezañ amprestet diouti levrioù ha kelc'hgelaouennoù en hor yezh ;
- bodadennoù ma vez marvailhet, korollet ha c'hoariet e brezhoneg enno ;
- c'hoariva (« Un taol-strap » gant J. Konan) ;
- prezegennoù ;
- pourmenadennoù a-stroll ;
- kentelioù brezhoneg.

314

Ha ma vefe tud hag o dije c'hoant c'hoari bridge pe belote pe gourdonañ war ar sportoù pe dastum timbroù, pezhioù-moneiz kozh ha kement 'zo e vefent degemeret a galon laouen er C'helc'h gant ma vefent prest d' ober pep tra e yezh Breizh. Brezhonegerien a bep seurt a vez kavet er C'helc'h : brezhonegerien a vihanik, re hag o deus desket ha re a grog gant ar brezhoneg.

Studierien ha studierezed eo dreist-holl a gemer perzh en abadennoù ar C'helc'h met digor e vez evel just d' an dud a bep oad hag a bep micher.

Da glozañ ar pennad-mañ moarvat ne vo ket fall reiñ roll al labour, sevenet gant ar C'helc'h etre miz Here 1961 ha miz Mezheven 1962 :

- skol vrezhonek bep sizhun gant daou rumm kentelioù (wardro daouzek diskibl) ;
- servij al levraoueg ;
- nav abadenn diduamant ;
- div c'hoariadeg gant daou pezh-c'hoari : unan c'hoariet gant tud yaouank, un all gant bugale ;
- ur gaozeadenn ;
- ur bourmenadenn a-stroll ;
- diskouezadeg al levr brezhoneg (80 stal) ;
- skignañ levrioù e brezhoneg.

Ouzhpenn-se, ar c'helc'h en deus lakaet kalzik brezhonegerien d' ober anaoudegezh etrezo. Hag e komz brezhoneg ar re-se p' en em gavont er maez eus bodadennoù ar C'helc'h.

Ha goude vakañsoù 1962 e vo kroget adarre gant buhez ar C'helc'h oc'h esperout e vo niverusoc'h-niverusañ e izili.

Moarvat ez eus e lec'hioù all e Breizh pe e lec'h all kevredigezhioù hag o deus ivez da bennreolenn implij ar brezhoneg e pep keñver. Laouen e vefe Kelc'h Sevenadurel Roazhon da skoulmañ darempredoù ganto.

D' ar re o deus c'hoant da c'houzout hizoc'h skrivañ da Y.-Ch. VEILLARD, 30, boulevard de la Liberté, Roazhon.

OFERENN E BREZHONEG E ROAZHON. -

Abaoe miz C'hwevrer, e vez lavaret da 10 eur 1/2 bep sul diwezhad eus ar miz, e Roazhon, un oferenn evit ar re a blij dezho pediñ e brezhoneg. E chapel leanezed Santez-Klara, straed Brizeux, e vez lavaret an oferenn-se. Sermon, kantikoù ha lennadurioù en hor yezh.

ALI DA SKRIVAGNERIEN « AL LIAMM ». -

Barr-heol a damall da gelaouenn Iennegel an emsav nemeti bezañ re lennegel. D' ar skrivagnerien o unan da reiñ o ali ha d' en em zifenn. « Daoust d' an notennoù fonnus a-walc'h a gaver e dibenn pep niverenn hag a ro tu da silañ menozioù ha keleier a bep seurt, e kavomp ez eus re a lennegezh el Liamm. Marteze e oa mat kement-se en amzer Gwalarn gozh, met en amzer a ren, n' hellomp mui c'hoari gant gerioù ha traoù al lennegezh hepken : frankoc'h eo tachenn ar vuhez hag ar bed modern. Hogen an tamall a reomp d' Al Liamm a sell kentoc'h ouzh ar skrivagnerien a chom da galfichat kontadennoù ha barzhonegoù e-lec'h pled, darn anezho, gant tachenoù all ivez. »

315

Va respont a zo : da bep kelaouenn he zachenn, hag e-leizh a gelaouennoù o stourm war dachennoù resis a zo bet savet gant kenlabourerien Al Liamm : Preder evit ar skiant hag ar bredereuriez, Ar Bed Keltiek evit ar c'heleier, Hor Yezh ha zoken Barr-heol evit ar relijion hag ar bolitikerezh, ar rener o vezañ, en desped dezhañ marteze, ur c'halficher kontadennoù eus ar c'hentañ. A-hend-all, mar deo kistion eus efedusted e vefe mat da v-Barr-heol dilezel ar brezhoneg ha kemer ar galleg evel Ar Vro.

Koulskoude laouen e vefen ma kasfe kenlabourien Al Liamm muioc'h a studiadenoù, ober a reont diouer d' ar gelaouenn er mare-mañ.

DEIZIADUR GODELL. -

Goulenn a reomp digant ar re a felle dezhe kaout deiziadurioù 1963 dre vras skrivañ dimp diouzhtu. Gallout a reomp embann war o c'hein bruderezh a-ratozh evit netra, met ret eo dimp kaout ar skrid diouzhtu.

AL LIAMM 94

AL LIAMM

NIVERENN 94

Gwengolo - Here 1962

18vet Bloavezh

TAOLENN

Kentelioù an Istor, gant Ronan Huon	321
Ar Geben Donvaet, gant W. Shakespeare; (tr. J. L. Emily)	323
Hêrez an eontr Amerika, gant Yeun ar Gow	350
Al Lennegezh vrezhonek a vremañ, gant Maodez Glanndour	357
Galia er pevare ha pempvet kantved, gant Youenn Olier	364
Levrioù Iwerzhonek, gant Youenn Olier	378
Pajenn ar re Yaouank	382
Notennoù	384

KENTELIOU AN ISTOR

Gant Ronan HUON

Ar Sevenadurezh gant un S bras a zo en arvar, da lavarout eo ar sevenadurezh c'hall ! Ar gelaouennerien a ra eus ar Flandrezeg « ur yod a-boan mat evit ar c'hizhier » dre ma fell da Flandreziz difenn o yezh a-enep ar galleg. Jean Cau er gelaouenn « L'Express » a fulor ruz dre ma klask gouarnamant Aljer kemer ar sevenadurezh Arabek-Islamek e-lec'h an hini c'hallek (votre arabisme est une billevesée). Ni, brezhonegerien a vez, hag a vezo taget ivez peogwir e fell deomp adkavout pe mirout hor sevenadurezh.

Er memes bag ez omp holl eta, ar memes kudennoù a n'em gav dirazomp, ar memes kunujennoù a vezo taolet warnomp.

Setu perak, o studiañ istor ar sevenadurioù all e welomp hor c'hudennoù hon-unan evel en ur melezour.

En hor stourm sevenadurel e klaskomp ober eus hor yezh, war un dro hor benveg pemdeziek hag hini an holl skiantoù. Stourm a reomp a-enep bruzhunadur ar yezh e rannyezhoù hag a-enep d'ar menoz ne dlefe ar brezhoneg servij nemet war ar maez pe da sevel koñchennoù.

Hevelep menozioù a zo un danjer bras ha laouen on bet o kavout, dindan pluenn ur gall, e oa ar menozioù-se abegoù diskar ar yezhoù arabek ha skoilhoù o adsavidigezh.

Diouzh ul levr anvet « Al lennegezhioù a-vremañ er bed a-bezh » (Hachette) eo bet tennet an arroudennoù-mañ. Dindan an talbenn « Meurded » e skriv J. Lecerf kement-mañ diwar-benn ar mare a-vremañ : « Ar souezusañ eo c'hoazh ar pleg o deus Skolioù Meur 'zo, war zigarez da zerc'hel prenestroù digor-frank war ar bed diavaez, da virout ar yezh arabek evit al lennegezh hepken ; lakaat a reont en araok an diaester a zo da gelenn ar matematikoù hag ar brederouriezh en ur yezh bet implijet koulskoude gant kement a jedoniourien hag a brederourien ». Hag eñ da venegiñ neuze sked ul lennegezh he deus levezonet a-hed deroù ar C'hrenn-Amzer ar bed a-bezh ha dreist-holl ar C'hornog (da skouer « Canzon »- an droubadoured e Bro-Spagn hag ar garantez Platonek). Servijet he deus ivez, emezañ da gas betek Europa ar skiantoù ha predouriezh Aristotelez hep ankounac'haat al lizherjedoniezh ha prederouriezh Averroes. Ha c'hoazh an droierien o deus disoñjet an oberenn dalvoudusañ gant Ibn Khaldoun, rakkannad dreistsperedek an arbollerezh politikel hag ar sokiologiezh er pevarzek kantved hag a vije bet ken bras e dalvoudegezh hag hini Descartes !

322

Sevenadurezh skedus arabeg Andalouzia a oa en he barr uhelañ koulskoude pa zegouezhas an diskar trumm ha spontus a chom digomprenus hag a zo bet danvez ur vreuradenn etrevroadel e Bourdel e 1956. ur respont diglok koulskoude, eme an istorour, a zo bet roet gant Fernau en e levr « Dihun ar Bed Muzulmat » : « A-hed ar c'hantvedoù-diskar a heulias an aloubadeg Osmani (Ottoman), o doa an Arabed dilezet krenn, koulz tavarout, o yezh lennegel. Ar rannyezhoù a vouge yezh ar C'horan ». (Paj. 250).

Saveteet e voe an Arabeg er c'hantved diwezhañ, gant ul lusk deut eus Europa : Emsav ar yezhoù broadel diwanet eus an Dispac'h Gall ha menoz ar broadelezhioù. D'ar mare-se ivez, evel ma ouzer, e kroge Azginivelezh ar brezhoneg gant Ar Gonideg ha Kervarker.

Bruzhunadeg ur yezh eta, ur yezh vihan dreist-holl, a zo reuzius eviti. Ret-mat eo pinvidikaat hor yezh gant ar rannyezhoù met diwallomp da zistruj Ar brezhoneg hag hor sevenadurezh a-bezh en ur vont re bell. Evel ma welomp, n'eus

netra nevez war an douar, hag istor diskar ha dasorc'hidigezh pep yezh ha pep lennegezh a zo ur gentel evidomp hag a ziskouez emañ war an hent mat ma fell dimp savetiñ hor peadra.

AR GEBEN DONVAET

(The Taming of the Shrew)

pezh-c'hoari gant W. SHAKESPEARE

lakaet e brezhoneg gant J. L. EMILY

prientet evit an embann gant Alan Toravel hag ur strollad brezhonegerien

Rakskrid gant P. Denez

324

UR GER A-RAOK.

Shakespeare Meur a zo bet unan eus ar skrivagnerien o deus dedennet ar muiañ an troour breizhat. En hol lennegezh, ken paour koulskoude a droidigezhioù evel a bep tra all, e kaver, lakaet en hor yezh, un nebeut eus pezhioù-c'hoari barzh Stratford war an Avon : Marc'hadour Venezia, troet gant J. L. Emily hag embannet gant « Gwalarn » (1927) ; Makbez, troet gant Roparz Hemon hag embannet gant « Sterenn » (1941) ; Otello, troet hag embannet gant an Ao. Klerg (1959). Emañ M. Klerg o treiñ bremañ Romeo ha Julietta, ha me a zo o labourat, eus va zu, war Hamlet, priñs an Danmark. Ha sur e c'hellomp bezañ n' eo ket echu d' ar Vretoned bezañ dedennet gant ar c'hoariva shakespearel.

Meur a zoare a zo, avat, da dreiñ c'hoariva, dreist-holl c'hoariva Shakespeare. Bez e c'heller ober evel R. Hemon : klask mirout ar ster resis, dreist-holl. Dre-se eo emañ ar Makbez brezhonek e komz-plaen penn-da-benn. Met daoust ha n' eus en ur skrid nemet ar ster ? Daoust ha n' eus ket ivez un hesonerezh, ul lusk, ur chal-ha-dichal hag a vez kollet, hep arvar ebet, pa gouezher eus ar gwerzennoù d' ar c'homz-plaen ? Bez e c'heller neuze ober evel J. L. Emily : klask da gentañ kaout ur skrid aes da lenn. Met resisted ar ster ? Heuilh poellek ar menozioù ? D' am soñj, emañ an diskoulm hanter-hent : ken-ha-ken pouezus eo ster ha lusk, ha kentoc'h eget un droidigezh ger-emit-ger, na zegas a-wechoù nemet skeudennoù marv ha diamzeret, ha - dreist-holl gant Shakespeare - arvarioù un destenn vuturniet, e ranker klask un doare da zameuc'hiñ an hesonerezh hag an helavarded koulz hag ar ster : rak skiant ar ger ne oa ket unan eus perzhioù bihanañ mestr ar c'hoariva.

N' eus mare bet diwar-benn se : J. L. Emily en deus graet e droidigezh war-eeun diwar ar saozneg. En e skrid e kaver, amañ hag ahont, notennoù saoznek (da skouer, hemañ fentus : 3 vers not understood), pe c'hoazh, digemm en destenn vrezhonek, gerioù chomet dientent dezhañ evit ar mare - merket em eus, e-touez meur a dra all, *aglet-baby* hag a *pip out*. E soñj e oa, anat eo, dont en-dro war e skrid : met e soñj a zo chomet ur soñj, ha skoet eo bet gant taol ar marv kent bezañ e gaset da benn.

Daoust ma laboure diwar ar saozneg, n' eo ket e droidigezh un droidigezh pervezh : gwall-bell ac'han. A-wechoù en deus lammet dreist pennadoù en o fezh, hag atav - pell dioutañ ar c'hoant treiñ ar skrid gwerzenn dre werzenn - en deus addezrevellet kentoc'h eget troet. Da skouer setu ar pezh a respont Gremio, e testenn Emily, p' emañ tad Bianka, en arvest 11, o c'houlenn gant amourouzien e verc'h peseurt o deus da ginnig dezhi :

325

Setu amañ un diverrañ eus va madoù :
 Da gentañ ar maner a anavezit mat,
 Ar wreg a deuio di ne vo ket fall he stad ;
 Ne vanko seurt dezhi eus ar pezh a zo ret
 Da gaout war-dro un ti... ha ma vankfe, me gred

E vezo aes dezhi kaout ar pezh a c'hoanta :
 Arc'hant a zo, hag an alc'hwez, na petra 'ta
 A lezin etre he daouarn... mes ar maner
 N' eo ket va holl danvez, a-vec'h ma 'z eo 'n hanter.
 A dro war dro dezhañ ez eus c'hoazh un atant
 Hag en deus talvoudegezh vras. E-serr ur c'hant
 A loened korn hag a ro laezh leizh ar vasin,
 Ejened lart... Mes ha talvout a ra din
 Envel deoc'h kement tra am eus war va ano ?
 Nann, neketa, rak ne achufen ket hizio.
 Un abeg zo avat hag e rankan anzav :
 Ne c'hellan ket kuzhat, dija on oadet brav,
 Mes an holl zanvez-se em atant hag em zi
 Ma teufe din mervel, warc'hoazh a ve dezhi.

Aes da lenn, aes da zisplegañ, neketa ? Met ar Gremio-se a gomz evel ur
 bourc'hiz bihan a Vreizh-Izel. Setu avat pezh a lavar an denjentil italian e
 skrid Shakespeare (n' em eus ket klasket lakaat an destenn e gwerzennoù) :

Da gentañ, e ouzoc'h, va zi e kêr
 A zo pourvezet mat gant listri argant hag aour ;
 Pladoù ha picheroù a zo, da walc'hiñ he daouarn koant ;
 Ar pallennoù, ouzh ar voger, a zeu holl eus kêr Tyr ;
 E koufroù olifant e talc'han va c'hurunenoù,
 E koufroù prenn-siprez va dantelezh Arras,
 Va ficherezh prizius, teltennoù, stignoù-gwele,
 Lien fin, torchennoù turkat enbrodet gant perlez,
 Gwiad-aour Valañs, nadoziet e Venezia (!) ;
 Podoù staen, kouevr, am eus, ha kement tra
 A zo ezhomme en un ti ; em mereuri ouzhpenn
 Em eus kant buoc'h-laezh goroet bemdez,
 Kant ugent ejen lart zo dalc'het em c'hrevier,
 Ha kement-se war ano va gwreg da zont.
 Me ' zo kozh a-walc'h, anzav a ran ;
 Ma varvan watc'hoazh, kement-se zo dezhi
 Ma asant-hi bezañ, pa 'z on bev, gwreg din.

326

Daoust ha ne vefe ket bet tu, zoken gant gwerzennoù brezhonek heson, da
 chom tostoc'h ouzh an destenn eget n' en deus graet Emily ? Neuze... disfi
 diouzh galloud ar brezhoneg ? Leziregezh speredel ? Santadur a izelder ?
 E gwirionez, n'eo ket aes gwelout dre ar munud (pouezañ a ran war ar gerioù :
 dre ar munud) pegen feal pe di-feal eo bet Emily. Gouzout a reer pegen troc'het,
 distroc'het eo bet skridoù Shakespeare. Ne glot ket kalz skrid Emily gant an
 embannadur saoznek em eus bet em dorn (hini Blackie and Son). Met evit barn
 reizh e vije bet ret adkavout an embannadur eus The Taming of the Shrew en deus
 Emily labouret diwarnañ. Tu a oa d' hen adkavout, o studiañ an holl vouladurioù
 e gwerzh d'ar mare ma laboure. N'em eus bet nag ar c'hoant, nag an amzer d' hen
 ober. Emichañs e vo graet al labour-se un deiz, pa vo tu da reiñ muioc'h a amzer
 d'ar studioù brezhonek.

Talvezout a rae ar boan saveteiñ skrid Emily. N' eo ket hepken dre ma 'z
 eo prizius-aour kement tra savet e brezhoneg. N'eo ket hepken dre ma ranker
 doujañ, evel eñvoriou breudeur, kement skrid lezet war o lerc'h gant ar re o
 deus karet ar brezhoneg. Met c'hoazh dre ma 'z eus gant yezh leonat Emily ha
 gant e labour ur gwir dalvoudegezh : un dalvoudegezh lennegel, a-raok zoken na
 ve bet termenet gant skol Walarn doareoù al lennegezh vrezhonek.

Saveteiñ ar skrid-se, avat, n' eo ket bet - evel m' hen dispieg A. Toravel
 - un dra aes. Deut e oa ar skrid betek ennon e-touez paperioù kozh Y. F. Ar Go,
 legadet din gantañ a-raok e varv. Skrivet-munut evel ma oant, ar follenoùigoù
 divalav-se, hep niverenn nag arouez ebet d' o didoueziañ, a oa ezhomme kalz
 pasianted evit tennañ diouto an oberenn klozet en o c'hreiz : Alan Toravel en
 deus bet ar pasianted-se. Daoust ha n'eo ket ur seurt burzhud o welout J. L.

Emily, un daou-ugent vloaz bennak goude e varv, o tont en-dro, a-drugarez d'ur brezhoneger yaouank kalonek hag aketus, d' ar vuhez ha d' ar stourm ? Feal eo tiegezh vras ar vrezhonegerien.

Per DENEZ.

327

Notenn.

Hep mar ebet, J. L. Emily n' en deus ket soñjet e tlee bezañ adkemeret brouilhed e droidigezh gant unan all bennak ouzhpenn tregont vloaz goude bezañ hen dornskrivet.

Marteze en devije lakaet neuze muioc'h a aked ouzh sevel e skrid. Komz a ran amañ hepken eus stumm danvezel ar skrid, ha n' eo ket eus e dalvoudegezh lennegel evel just. D' ar c'hentañ gwel, ne oa ket kalonekaus-kenañ an dornskrid a voe fiziet ennon : un toullad follennoù-bruderezh evit dilennadegoù 1919 ne oa nemetken, ha skrivet war o c'hein an droidigezh. Meneg ebet eus arvestoù nag eus divizoù ar pezh-c'hoari, pep tra mesk-ha-mesk, hag anv ebet eus ar c'hoarierien.

Ret eo bet din da gentañ urzhiañ ar follennoù, oc'h en em harpañ war ar skrid saoznek ; goude-se e krogis gant al labour eilskrivañ - aes a-walc'h eo da lenn skritur munut Emily ; war-dro dibenn ar pezh-c'hoari avat, en deus bet ar menoz fall da skrivañ gant ur c'hreion, ar pezh a lakaas va labour da vezañ ur gwir c'hoari-divunadell. Ne voe ket lodenn disterañ va labour meizañ ster ar gerioù hanter-ziverket.

Spi am eus bezañ adroet hep fazioù an droidigezh. Arabat d' al lenner klask un heñvelder rik etre skrid Emily hag hini Shakespeare. Troet eo bet ar skrid saoznek en un doare laosk a-walc'h evit bezañ diouzh ijin ar brezhoneg. N' eo ket bet troet ivez ar ragarvest ; oc'h heuliañ skouer Emily, n' am eus ket kredet hen ober ; gwir eo ivez n' eo ket pouezus-kenañ al lodenn-se e-skoaz peurrest ar pezh-c'hoari, hir a-walc'h a-hend-all.

A. T.

Adnotenn.

Abaoe ma 'z eo bet skrivet an notenn a-us gant Alan Toravel, ez eus c'hoarvezet kement a draoù gant ar pezh-c'hoari-mañ ma kavan gwelloc'h addisplegañ an istor penn-da-benn. Evel ma laver Alan Toravel, gwall-ziskempen e oa ar follennoù lezet war e lerc'h gant J. L. Emily. O eilskrivet en deus hor c'heneil, penn-da-benn, pezh a zo bet un hir labour, meur a wech diaes-tre. Siwazh, dornskrivañ, ha n' eo ket skriverezañ, skritur... apotiker, diaes a-walc'h da lenn. Adwelet em eus e eilskrid penn-da-benn, o reizhañ pezh a seblante din bezan bet lennet a-dreuz, ha, peogwir ne oa ket tu da reiñ al labour evel-se d' AL LIAMM, fiziet anezhañ en Ao. beleg R. da skriverezañ. Kalonek en deus graet an Ao. R. e labour, diaes-tre ivez. Kavet eo bet gwelloc'h goude-se ober un adskrid c'hoazh : gant Gwenole Ar Menn - daoust da samm e labour studier - eo bet graet ar akriverezañ ar wech-se.

Hennezh eo ar skrid diwezhañ a zo bet kaset da rener AL LIAMM, goude m' eo bet adlennet gant Gwion ar Menteg ha ganin. Un oberenn a genlabour eo eta an embannadur-mañ - un dra frealzus pa weler kement a dud prest da dabutal kentoc'h eget d' en em glevout.

PER DENEZ.

328

AR GEBEN DONVAET

TUD AR C'HOARI :

BAPTISTA, un denjentil a Badova.

VISENSIO, un denjentil kozh a Biza.
LUSENSIO, mab da VINSENSIO, treuzwisket evel KAMBIO, kelenner war ar yezhoù.
PETRUCHIO, denjentil a Verona.
GREMIO, un denjentil kozh.
HORTENSIO, treuzwisket evel Lisio, kelenner war ar sonerezh.
AR PEDANT, treuzwisket evel VISENSIO.
TRANIO, treuzwisket evel LUSENSIO,
ha
BIONDELLO (o-daou mevelien da LUSENSIO).
GRUMIO, mevel da B-PETRUCHIO.

KATARINA, ar Geben,
ha
BIANKA (o-div merc'hed da V-BAPTISTA).

UR C'HEMENER - UN INTANVEZ - MEVELIEN.

Ar c'hoari a dremen e kêr Padova, en Italla

329

ARVEST I

Diviz 1

Piza. Ul leur gêr. Lusensio ha Tranio e vevel a zeu tre

LUSENSIO

Tranio, lavar din da soñj evel m' emañ.
Kuitaet em eus Piza va bro, 'vit dont emañ
Da glask deskadurezh. Visensio va zad
A zo marc'hadour bras hag anavezet mat
Dre ar bed. Evel ma 'z on mab e galon,
En deus c'hoant ober un den desket ac'hanon,
Un den gwirion, fur hag helavar war un dro.
Hag abalamour da se em eus lezet va bro
Evit dont da Badou, kêr ar skolajoù bras,
Evel ma tilezfen ur c'hozh tamm bara kras
Pa gaver bara fresk evit gwalc'hañ an naon.

TRANIO

Lavarout a rin deoc'h va soñj laouen. M' eus aon
N' eo ket tamm disheñvel diouzh hoc'h hini. Mat eo
Da un den evel doc'h sunañ ar seo
Eus gwezenn ar furnezh hag an deskadurezh.
O chom er gêr un den na vez nemet klapez.
Ouzh un dra koulskoude e vo ret deoc'h diwall :
Ar mor, gouzout a rit, en deus chal ha dichal,
Evel e rank bezañ an traoù gant hor spered.
N' eo ket mat e chomfec'h dalc'hmat evel beuzet
En ho soñjoù, dalc'hmat ho fri en ho levrioù.
Un tamm ehan bennak a ra vad a-wechoù,
Hag un tamm plijadur a zistan ar galon
Hag a yac'ha ar gwad. Atav ar memes ton
A ra eus ar c'haner gwellañ ur raneller.
Rak-se, mar am c'hredit, gant kemerout preder
Arabat e vo deoc'h ankounac'haat c'hoarzhin

330

LUSENSIO

Bennozha Doue dit eus ar c'huzulioù a roez din.
Na teufe ket Biondello evit gellout mont
Ar c'hentañ ar gwellañ betek penn-kêr du-hont
Da c'hoût ha ni ' gavo ur gambr vras dereat
Evit resev ar vignoned am bezo great.
Sell 'ta ! Petra eo ar vandenn ' zo arru
Aze en ur grial er c'hostez all d' ar ru ?

TRANIO

A-walc'h 'vit barn Padova ha gwelout ez eo hi
Ur gêr hag a reer ouzhpenn leñvañ enni.

Baptista, Katarina, Bianka, Gremio hag Hortensio a zeu tre. Lusensio ha
Tranio a chom war ar c'hostez.

BAPTISTA

Va mignoned, na dorrit ket pelloc'h va fenn
Rak va soñj a zo graet ganin, ha graet a-grenn
Da larout eo na zimezin va yaouankañ
Nemet p' am bo kavet ur gwaz 'vit ar goshañ.
Rak-se, ma 'z eus unan ac'hanoc'h hag a c'hell
Kaout en e greiz un tamm karantez 'vit Katell,
E c'hell gant va aotre ober dezhi al lez.

OREMIO (evitañ e unan)

Bec'h ! He broudañ kentoc'h : un tamm eo re bikez.
(Da Hortensia.)
Ha te, mignon, petra e kavez anezhi ?

KATARINA (da Vaptista)

Me her goulenn, va zad. Hag ezhomme hoc'h eus c'hwi
D' am droukprezeg da gement pichon a zired ?

HORTENSIO

Pichon a levez ? Pichon ebet, me ' gred,
Na vezo panezenn evit en em lezel
Da vezañ desevet gant ur seurt turzhunell,
Nemet dont a rafe a-grenn da cheñch arvez.

331

KATARINA

N' hoc'h eus ket ezhomme da gaout aon, e gwirionez.
N' oc'h ket aet c'hoazh ganti. Ma teu da c'hoarvezout,
Gouezit diouzhtu e raio hi he holl c'halloud
Evit displuañ deoc'h ho penn en un doare
Ma vezo evidoc'h tremenet ar mare
Da rankout skrabat ken. Dak'hit soñj em gerioù.

HORTENSIO

Diouzh ur seurt diaoulez va diwallit, Aotrou

GREMIO

Ha me ivez !

TRANIO (da Lusensio)

A ! Ur c'hoari vrav, neketa ?
Ar verc'h-se, diouzh va soñj, a zo sot da stagañ
Pe e rank kaout ur penn fall evel ma n' eus ken.

LUSENSIO (da Dranio)

Gwel nag a gemm a zo etre hi hag eben :
N' eus ket ur ger ganti... hag un dremm ken dinoaz.

TRANIO (da Lusensio)

Gwelout a ran e c'heller fiziout ennoc'h c'hoaz.
Leuniit 'ta ho lagad gant skeud an durzhunell.

BAPTISTA

Va mignoned, evit ma c'hellin a-barzh pell
Kas va menoz da benn, te, Bianka, tec'h kuit
Ha na vez ket feuket ma 'z on ken rok ouzhit,
Rak ne d' az karan ket nebeutoc'h evit-se.

KATARINA

Ur moumoun kaer, e gwir, va zad, hoc'h eus aze.

BIANRA

Ya, ya. Bez lorc'h ennout diwar va c'hont, c'hoarig.
Va zad, d' ho kourc'hemenn sentiñ a rin hep grik !
Va levrioù-skol a zalc'ho din kompagnunezh
Ha ganto e c'hellan tremen mat va devezh.

332

LUSENSIO (da Dranio)

Un ael ne gomzfe ket disheñvel eus houmañ.

HORTENSIO

Aotrou Baptista, e gwir, daoust ha c'hwi a ve klañv ?
O tont amañ ne glaskemp nemet mad ho merc'h,
Mes pa welan he magit gant hevelep kerc'h
Ne c'hellan ket chom hep bezañ glac'haret holl,

GREMIO

Chê, Baptista, e yafec'h gant taolioù morzhol
Da brennañ warni dor he c'hambr ? Evit petra ?
Evit ur gozh diaoulez evel houmañ, ne ra
Nemet distagañ deomp gerioù trenk ha kivioul.
Pec'hed e vefe neuze bezañ fur ha sioul ?

BAPTISTA

Va lezit da ober : va menoz a zo start,
Ha d' an oad am eus me, n' on ket mui un deskard.
Sent ouzhin, Bianka... Gouzout a ran re vat
E blij kenañ dezhi lenn, skrivañ, musikat,
Ha graet em eus va sot da glask dezhi diouzhtu
Mistri eus ar gwellañ. Gremio, emit-hu,
Pe c'hwi, Hortensio, ma oufec'h e pelec'h
E kavfec'h ur seurt tud, klaskit din. Bezit trec'h
D' an diegi a c'hellfent kaout. Arc'hant a zo,
Hag evit skoliañ va merc'hig, me a vezo
Brokus keit hag un all. Alo, intentet eo ?
Etrezomp emichañs e pado an emglev.
Kenavo mignoned... Chomit c'hwi, katellig
ur ger all a rankan lavarout deoc'h, merc'hig.

KATARINA

Chi ! Me 'soñj din moarvat e c'hellan mont ive,
Ha n' hellan ket ? Ha diskouezet e vo din-me
Petra rankan ober ha petra ne rin ket ?
Ha kaset gant an dorn evel un den dianket ?

(Mont a ta kuit.)

333

GREMIO

Mont a c'hellit da foar ar foeltr ! Kement a berzhioù mat hoc'h eus ma n' eo ket

gouest un den da stourm ouzhoc'h... Hor c'harantez n' eo ket ken divuzul, Hortensio, met bez e c'hellomp c'hwezhañ asamblez en hor bizied, ha derc'hel bravig-brav da yun betek ma vo klozet ar stal : hor c'houign a zo poazh diouzh an daou du. Kenavo... Ha koulskoude, kement a garantez e zougan d' am dousig Bianka, ma c'hellan kouezhañ gant un den bennak hag a vezo gouest da zeskiñ dezhi ar pezh a blij kement dezhi : me a ginnigo anezhañ d' he zad.

HORTENSIO

Ha me ivez, Gremio. Ur ger c'hoazh, mar plij. Daoust ma n'hon eus ket bet c'hoazh an dro da gaout kaoz diwar-benn hon tabut, gouez koulskoude un dra hag a sell ouzhomp hon daou : da lavarout eo e c'hellomp a-nevez tostaat ouzh hor mestrez, ha bezañ kefererien eürus e karantez Bianka, da ober un dra-se, mar plij ?

GREMIO

Hag an dra-se, mar plij ?

HORTENSIO

Da gaout ur gwaz evit he c'hoar.

GREMIO

Ur gwaz ? Un diaoul !

GREMIO

Ur gwaz a lavaran.

HORTENSIO

Un diaoul a lavaran me. Ha kaout a ra dit, Hortensio, pegen pinvidik bennak e c'hell he zad bezañ e vezo kavet ur gwaz sot a-walc'h evit dimeziñ d' an ifern ?

HORTENSIO

He, Gremio, daoust ma n' hon eus ket, na te na me, pasianted a-walc'h evit gouzañv he c'hurun, he paotr, tud vat a vez kavet dre ar bed - mar gellfed lakaat ar graban warno - hag a gemerfe anezhi gant he holl sioù hag arc'hant a-walc'h d' o heul.

334

GREMIO

Ne lavaran ket nann. Mes koulz a ve ganin kemer hech argouroù war ar gondision-mañ : bezañ skourjezet bep mintin war groaz an hent.

HORTENSIO

E feiz, evel ma lavaret, tanav eo ar choaz e-touez avaloù-brein. Mes deus atav : pa 'z eo gwir an difenn-se graet gant he zad a ra ac'hanomp kamaladed, chom a raimp kamaladed ken n' hor bezo, dre gaout ur gwaz d'ar goshañ, lezet ar yaouankañ dieub d' ober he choaz d' he zro, ha neuze, dav dezhi a-nevez. Bianka, va dousig ! Ra vezo ur gwaz mat da lodenn er bed-mañ. An hini a vezo al lijerañ a dapo ar maout. Petra a lavarez, Gremio ?

GREMIO

Mat e kavan kement-se. Ha karout a rajen bezañ roet ar marc'h gwellañ e Padou evit komañs ober e lez d' an hini a raio dezhi al lez e gwirionez, a zimezo ganti, hag a yelo ganti da gousket, en ur skarzhañ an ti diouti. Alo, deus...

(Gremio hag Hortensia a ya kuit.)

TRANIO

Me her goulenn ouzhoc'h, aotrou ; ha posupl eo
E teufe da ziwanañ ur garantez ken beo,
Ken trumm en ur galon ?

LUSENSIO

Ken n' am eus her santet,
Nann, biken, Tranio, n' am bije her c'hredet.

Mes ba ! Endra m' emañ aman, sebezet holl,
E verv e-barzh em c'hreiz ur garantez diroll
Ha pa 'z eo gwir e c'hellan kaout fiziañs ennout,
Gwellañ tra a c'hellan ober eo anzavout :
Deviñ ' ra va c'halon ennon. Mervel a rin,
Ma n' am eus ket ar plac'hig a blij kement din.
Ro din ur c'huzul mat, hen ober a c'hellez,
Ha d' am sikour, klev, laka da holl volontez.

TRANIO

Ya, n'emañ mui ar poent da ober gourdrouzoù.
Kalonoù ken taget, petra rafed dezho ?
« Redime te captum quam queas minimo ».

335

LUSENSIO

Bennozh Doue dit, ha kendalc'h gant da guzuliou.
Vad a ra o c'hlevout.

TRANIO

Gwell a se. Ho selloù
Hoc'h eus dalc'het ken pell war ar plac'h da barañ
Ma 'z eo aet kuit e-biou deoc'h, 'm eus aon, ar pep bravañ

LUSENSIO

Nann, evezh mat em eus taolet ouzh he c'hened :
Un all ken koant hag hi n' ez eus ket dre ar bed.

TRANIO

Krediñ ' rafen... Mes n' hoc'h eus gwelet tra ken ?
N' hoc'h eus ket taolet pled war varvailhoù eben ?
N' hoc'h eus ket komprenet ar gounnar a verve,
An arnev a save e kalon ar plac'h-se ?

LUSENSIO

Gwelet am eus pep ger o tont war he muzell
Ha da heul he gerioù, e santen o sevel
Dre an aer ur c'hwezh-vat dudius d' ar galon.
Un ael, ha netra ken, a welen dirazon.

TRANIO

Gwelout a ran eo mall bras din hen dizonañ :
Perak huñvreal evel-se ? Dihunit 'ta.
Ma karit ar plac'hig, n' hoc'h eus tra da ober,
Nemet klask an tu d' he gounit. Hoc'h holl breder
A rank mont d' an dra-se. Evel-hen e c'hoarvez
Ar verc'h koshañ a zo ken rok ha ken pikez
Ma 'z eo mennet an tad d' he strobañ ouzh ur gwaz,
A-raok lezel ar yaouankañ d' ober he choaz.
Setu perak, kentoc'h eget bezañ bemdez
Heget gant ar baotred o tont d' ober al lez
D' ar yaouankañ ha d' he goulenn da zimez,
En deus soñjet kuzhat ha klozañ anezhi
En he c'hambr, gant difenn d' en em ziskouez da zen.

LUSENSIO

O Tranio, na pebezh tad digar eo eñ !
Mes n' ec'h eus ket e glevet o lavarout penaos
Emañ en e venoz kemer tud d' he skoliañ ?

TRANIO

Eo da, klevet am eus, asur ; hag hoc'h aliañ...

LUSENSIO

Gouzout a ran peseurt ali... Me ' barife
Hon eus hon daou ar memes soñj war ar poent-se.
Lavar te da soñj da gentañ.

TRANIO

C'hwi ' vo skolaer,
Evit gellout ober en doare-se, dre laer,
Ho lez d' ar verc'h hep goût d' an tad. Ha gevier eo ?

LUSENSIO

Ya, kement-se a zo gwir, ken gwir ha ma ' zo on beo.
Mes ha kaout a ra dit e c'hellin dont a-benn
Eus an taol.

TRANIO

N' oun dare 'm eus aon e vezo tenn.
Rak piv a vo kavet amañ hag a c'hello
Kemer ho lerc'h ? Tremen evit Lusensio,
Mont d' ar skol en ho plas e-touez ho mignoned,
Hag ouzhpenn-se chom hep bezañ anavezet ?

LUSENSIO

N' en em chal ket, rak gouzout a ran va c'hentel.
Evit ar pezh a zo m' emamp amañ, piv c'hell
Hon anaout, ni hon daou, an eil diouzh egile ?
Evel-hen emañ kont. Degas da dog din-me,
Ha kement ac'h eus a zilhad. Ha me, d' am zro,
A roio dit va re... Te a vo Lusensio
Hag a ouezo bevañ hervez da renk nevez.
Me a vo unan all bennak : un den a lez
Pe me oar piv... ar pezh a droio en va fenn.
Alo, intentet eo ? Distaol din da chupenn.
Biondello lezin ganez e-giz mevel.
Bez dienkrez : deskiñ a rin dezhañ tevel.

337

TRANIO

Ret mat e vezo deoc'h... Mes pa 'z eo ho menoz,
N' am eus nemet sentiñ da ober. A brepoz
Ho tad eo a roas din an ali en ur loc'h.
Bez d' am mab, emezañ, ar pezh ma 'z eo e floc'h
D' ar priñs yaouank : leun a evezh, atav sentus.

LUSENSIO

Marteze 'vat ne soñje ket en taol farsus
Emaomp war-nes d' ober.

TRANIO

Intentet eo. Neuze,
Me ' vo Lusensio penn-kil-ha-troad.

LUSENSIO

Ha me?
O ! Me ' welo peseurt reun e rankin skignañ
Evit desevel an durzhunell, hag he fakañ.
Sell, emañ ar paotr o tont. Eus pelec'h out arru ?

(Biondello a zeu tre.)

BIONDELLO

Eus pelec'h on arru ? E pelec'h emaoe'h-hu ?
Kentoc'h ? Daoust Tranio hag eñ en deus laeret
Ho tilhad ? Ha c'hwi laeret e re ? N' oufen ket
War beseurt digarez...

LUSENSIO

Deus amañ ma klewi,
Rak tremenet eo ar poent da chom da nec'hiñ.
Va buhez a espern din, dre wiskañ va dilhad,
Ha dre wiskañ e re, me a c'hello, moarvat,
Tec'hout ac'han a-raok bezañ anavezet.
Ur pezh rendael emañ o paouez bezañ bet,
Hag em c'hounnar em eus lazhet va adversour.
Evit en em sachañ ac'hann, ne vezin dleour
Nemet d' am skarinoù. Hemañ ' zo en da gont
Ha taol evezh : anezhañ ac'h eus da respont.
Intentet eo ?

338

BIONDELLO

Ya, ya. Na gomprenan takenn.

LUSENSIO

Hag arabat a vezo dit hiviziken
Hen gervel Tranio, rak deut eo da vezañ
Lusensio.

BIONDELLO

Gwel a se n' eo ken evitañ
Me a ve kontant bras da ober eveltañ.

TRANIO

Ha me ivez, mar gellfen kaout war ar marc'had
Ar pezh a glask, ar pezh emañ war an hent mat
Da gaout, hervez va soñj : merc'h yaouank Baptista
Dre garantez evit hor mestr, me ' gred eta
E ri pep tra evel ma c'houlenn diganez.
N' eus hepken da ober nemet teurel evezh :
Pa ne vo nemedomp, neuze on Tranio.
Dirak estren, galv ac'hanon Lusensio
Alo, deomp ac'halen.

LUSENSIO

Mes a-raok ma 'z aimp kuit
E chom ganin un dra all da c'houlenn ouzhit.
Te ivez a vezo ret dit ober al lez
D' ar verc'hig.

TRANIO

Perak ?

LUSENSIO

A ! Lavar Amen ha kuitez !

339

Diviz 2

Padova. Dirak ti Hortensio. Petruchio hag e vevel a zeu tre

PETRUCHIO

Verona, va bro, kuitaet am eus ac'hanout evit ur pennad, evit dont da Badou da
welout va mignoned, hag e-touez ar re-mañ, dreist-holl an hini a zo an tostañ d'
am c'halon, Hortensio. Hemañ eo e di, a gredan. He, Grumio, sko, paotr, sko amañ
!

GRUMIO

Skeiñ, aotrou ? War biv a skoin ? Hag unan bennak a zo en deus graet droug deoc'h ?

PETRUCHIO

Lakez, sko din amañ kalet, a lavaran.

GRUMIO

Skeiñ deoc'h aze, aotrou, perak aotrou ? Piv on me 'ta, aotrou, ma rankfen skeiñ deoc'h aze ?

PETRUCHIO

Lakez fall ma 'z out. Sko din amañ ouzh an nor-mañ, ha sko e doare, pe me d' az skoio, lakez.

GRUMIO

Va mestr a zo arru kivioul : me ranko skeiñ warnoc'h da gentañ, ha goude-se me 'oar piv a vezo gwazh.

PETRUCHIO

Ober a ri pe ne ri ket ? Ma ne skoez ket ez an da blantañ tro dit en da skouarn. Me 'welo penaos e c'hellez lavarout « do ré mi fa » en ur leñvañ.

(Gweañ a ra Petruchio e skouarn da Grumio.)

GRUMIO

Sikour 'ta, sikour 'ta, va zudoù !

340

PETRUCHIO

Sko 'ta !

GRUMIO

Va mestr a zo sot !

PETRUQHIO

Ac'hanta, sko din pa laran dit ! Lakez ma 'z out !

(Hortensia a zeu tre.)

HORTENSIO

Petra 'zo a-nevez ? 0, 0 ! Sell, Grumio, Ha va c'hamalad ar gwellañ, Petruchio ? Hag ar bed e Veron ?

PETRUCHIO

N'ouzon ket, mes amañ Ne ya ket kaer evit komañs.

HORTENSIO

Nann a welan, Mes emichañs n'eus netra grevus etrezoc'h. C'hwi 'vo mignoned adarre, hag e vezoc'h. Alo, deus. Hast buan, sav en da sav, va den ha te paouez outañ.

GRUMIO (en e sav)

Ma n'eo ket honnezh e gwir un digarez vat evidon da zilezel e servij : gwelit kentoc'h, aotrou. Lavaret en deus din skeiñ dezhañ kalet. Daoust ha tro ur mevel a zo da embreger e vestr en doare-se ? Pa en deus hemañ evit ur gwel tregont vloaz ? Ha sal em bije skoet kalet da gentañ, neuze ne vije ket me bet gwazh.

PETRUCHIO

Ur c'hozh lakez n'eo ken. Kaer em eus bet goulenn outañ skeiñ war da zor evit gervel unan bennak da reiñ digor, n'eo ket darbet dezhañ.

341

GRUMIO

Skeiñ war an nor, o Gwerc'hez ! Daoust ha n' hoc'h eus ket lavaret sklaer : sko din amañ, lakez, sko din a-zoare, ha sko din kalet ? Hag e teuit bremañ gant skeiñ war an nor ?

PETRUCHIO

Chom peoc'h din, te, ha tec'h kuit, rak a-hend-all diwall, n'ouzon ket petra 'rin !

HORTENSIO

Alo, Petruchio, ur mevel ken koulz-mañ
A zo ur pec'hed bras bezañ ken rust outañ.
Peoc'h 'ta war gement-se. Ha lavar din, mignon,
Peseurt avel en deus graet dit dont eus Veron.

PETRUCHIO

Ba ! Ar memes avel-se a ra d' an dud bale
Pa vezont klañv er gêr ha skuizh en o gwele.
Selaou : Anton va zad a zo nevez marvet,
Ha setu me lezet va unanig er bed,
A zo savet ganin c'hoant mont da redek bro,
Gwelout ar bed... Ha klask ur vaouez war un dro.

HORTENSIO

Ac'ha. Hag e karfes e teufen d' az sikour ?
E feiz, me c'hell d' az teurel war da benn en dour,
Nemet avat, ez po droukrañs din, marteze
Da vezañ dibabet ur seurt... Ha koulskoude
Me warant dit he deus arc'hant leizh he barlenn...
Mes nann. Re vras mignoned omp, 'vit ma c'hellfen
Reiñ ali dit da vont ganti.

PETRUCHIO

Gouzout a rez
Etre kamaladed, gwelloc'h eo bezañ fraezh
Evel-se ma kav dit anaout ur plac'h bennak
Hag a yafe diouzhin 'vel ma ya rik diouzh rak,
Arabat e ve dit kaout aon o lavarout.
N' on ket figus, ha din ne vo ket diaes plijout
Rak me ne c'houlennan netra nemet arc'hant
Ur pezh kaer, a dra sur, ha pa ne ve ket koant
Ha pa vez kozh, ridet, gwall bezh ha berrboellik,
Me ne ran forzh, nemet e vezo pinvidik
Ha pa ve hi ken rust ha ma vez rust ar mor
E-pad ar mizioù du, pa vez en e fulor,
Ne spontin ket evit he c'hlevout o krozal,
Gant m' he do danvez. Danvez ! Eno 'mañ 'r stal !

342

GRUMIO

Hé ! Aotrou ! Lavarout a ra deoc'h didroidell e soñj evel m' emañ. E gwir roit dezhañ danvez a-walc'h hag hen dimezit d'ur bapaig pe d'ur gornandonez pe ur c'hozh gwrac'h ha ne chom dant ebet ganti ken. Ha p' he devije kement a visoù ha daou hag hanter-kant penn kezeg, he, netra n' eo fall gant ma teuio arc'hant da heul.

HORTENSIO

Pa 'z eo gwir emañ kont evel-se, koulz eo din
Bezañ didroidell ganez. Evit c'hoarzhin
Ha netra ken, edon oc'h hegal ac'hanout
Bremañ avat e kredan e vo da blijout
An hini a ginnigan dit. Arc'hant a zo
A-benn vremañ dija. Muioc'h c'hoazh a vezo

Pa vo marv an tad. Galloud a zo ouzhpenn
Hag ar vaouez, daoust ma n' eo ket hi ur goantenn
Na vezo ket mezh he gwelout ouzh da gazel.
Hec'h oad ? Daou warn-ugent. Evit un dimezell,
Hennezh eo an oad mat. N' he deus nemet ur mank,
Mes ur mank bras, siwazh, evit ur plac'h yaouank
Hag anez n' edo mui bremañ da zimeziñ
N' eus bet gallet biskoazh dont a-benn anezhi.
Ur gwall bezh eo ur seurt ha ne weler ken
Er bed mañ... Ken gwall bezh eo zoken
Ma c'houlennan kentoc'h mervel dizimez, paour
Eget dimeziñ ganti en despet d' hec'h aour.

PETRUCHIO

Te be ! Gwelout a ran ne anavezez ket
Galloud an aour... Hag he zad, penaos eo anvet ?
Diskuilh din, rak mennet on da vont d' he goulenn
Ha pa vefe dalc'hmat droug en he c'halastrenn.

HORTENSIO

He zad a vez anvet Baptista Minola,
Hi, dre hec'h anv mat, a zo Katarina.
Anaout a ran he zad, rak gant va zad gwechall
Ez eo bet meur a dro o c'haloupat Bro-C'hall
Evit e aferioù.

343

PETRUCHIO

A-walc'h am eus klevet.
Ne gouskin berad ken ken n'am bo he gwelet
Rak-se ez an da lavarout dit kenavo,
Nemet dont a rafes ganin betek eno.

.

HORTENSIO

Gortoz, Petruchio, mont a rankan ganez,
Rak e ti Baptista ez eus ouzhpenn hounnezh
Ur verc'hig all a zo ivez, ar yaouankañ,
Un ael, ma 'z eus unan, hec'h anv Bianka.
Hounnezh, Petruchio, hounnezh eo a garan.
Siwazh ! ouzh he c'harout n'emaon ket va-unan.
Nouspet a hini all a ra ivez he lez
Nemet Baptist ouzhomp holl a chom digenvez
Rak Katellig ar Bik a ranko kaout ur gwaz
A-raok ma vo lezet eben d'ober he choaz.

GRUMIO

Katellig ar Bik, hé ! Un anv flour e feiz
Evit ur plac'h yaouank : flour evel paper seiz !

HORTENSIO

Petruchio, ar pezh a c'houlennin ouzhit
N' eo ket kalz tra. Lavar da Vaptista : « Ma karit,
Me ' gavo deoc'h un den kreñv-kreñv war ar muzik
Ha ne vezo ket pell 'vit skoliañ ho merc'hig ».
Evel-se e c'hellin heuliañ va faltazi :
Gwelout ar verc'h hag ober brav va lez dezhi.

GRUMIO (outañ e-unan)

Evit gwir, kement-se n' eo ket trucherezh.
Ar re yaouank a rank labourat asambles
Hag a-unan, 'vit dont a-benn eus ar re gozh.

Gremio a zeu tre. D' e heul Lusensio, treuzwisket, gant levrioù dindan e gazel.

.

HORTENSIO

Ha deoc'h 'ta, Gremio.

344

GREMIO

Ha deoc'h. Laouen bras on
Ouzh ho kwelout amañ e poent vat, va mignon,
Ha gouzout a rit-hu da belec'h e kerzhan ?
Da di Baptist ; rak prometiñ a ris dezhañ
Klask ur skolaer evit e verc'hig Bianka.
Unan am eus kavet eus ar re varrekañ :
An aotrou yaouank-mañ, ouzhpenn ma 'z eo desket,
A zo evel er gêr e-touez hon hall varzhed,
Den all ebet ne raio 'n afer koulz hag eñ.
Me ' gred eo diskennet a-ratozh eus an neñv
Evit bezañ skolaer.

HORTENSIO

A zo mat... Me d' am zro
Am eus kavet unan all hag e sikouro
Da zeskiñ ar muzik hag ar c'hanañ d' ar verc'h.
An holl ganerien all a zo pell war e lerc'h.
Dre ar soursi vras hag ar boan am eus kemeret
Evit hen dineizhañ, em bezo diskouezet
Da Vaptista pegement e plij e verc'h din.

GREMIO

E plij din-me kentoc'h... hag hen diskouez a rin.

GRUMIO (evitañ e-unan)

Hen diskouez a raio p' en dezo bet e sac'h.

HORTENSIO

N' emañ ket ar mare da c'houren 'vit ar plac'h
Na da c'houzout karantez piv eo ar vrasañ
Pe da hini-te, pe va hini. Un esa
A raimp diwezhatoc'h. Mes da c'hedal, selaou
Ma kontan dit un dra vat evidomp hon daou.
Gant un aotrou yaouank on degouezhet amañ,
Hag a zo kontant mat d' hor sikour, emezañ.
Goulenn a ra hepken diganimp hon asant,
Hag emañ prest diouzhtu da heuilh e santimant,
Da larout eo da ober al lez da Gatell
Ha mont ganti, m' he deus arc'hant an dimezell.

GREMIO

Evel-se bezet graet. Arc'hant a zo da ruilh,
Mes traoù all 'zo ivez hag e ve mat diskuilh.

345

PETRUCHIO

Ya, ya. Gouzout a ran peseurt pik eo kontet.
Mes ma n' eus netra all, kement-se ne vern ket.

GREMIO

E gwir, n'oc'h ket figus. Eus peseurt bro ez oc'h.

PETRUCHIO

Da Roue an Itali on sujed evel doc'h

Rak e Veron on bet ganet. Anton va zad
A zo marv. Ha dre ma 'z on eus fortun vat
Am eus fiziañs da vevañ devezhioù eürus
E serr ur wreg.

GREMIO

E serr Katell ? N' oc'h ket figus ?
Ma ne vank netra all evit ho kontantiñ.
E feiz, m' ho sikouro ivez da vont ganti.
Mes nann ! N' eo ket posupl ! Gant ur seurt gwall bezh !

PETRUCHIO

Neuze 'ta, e kav dit, war beseurt digarez
On diredet amañ ? Kaout a ra dit eta
'Vit an disterañ trouz emañ prest da spontañ ?
N' am eus me ket klevet leoned o roc'hal,
N' am eus me ket klevet an avel o yudal,
War ar mor fuloret, pa vez en e washañ,
N' am eus me ket gwelet ar gurun o kouezhañ
E-kreiz un trouz spontus ? Daoust ha n' on me ket bet
Er gwashañ emgannoù, ha n' am eus ket klevet
Trouz pounner ar c'hanol o krozal en-dro din,
Fuc'hadenn gasaüs ar volod, ha trouz sklintin
Ar sabrinier o stekiñ an eil ouzh eben ?
Hag e vefen spontet gant ur vaouez hepken,
Ne ra ket gwashoc'h trouz, forzh peseurt trouz a ra,
Eget ur gistinenn war an tan o poazhañ
Be te ! Gant ar barbaou e sponta ur bugel.

GRUMIO

Ya, ya. Spontañ hemañ avat n' eo ket heñvel.

346

GREMIO

Selaou va faotr, n'ez eus ket da lavarout nann
Ouzhpenn ma rayo eñ e eurvad e-unan,
An den-mañ a rayo hon eur dimp ni hon daou.

HORTENSIO

Me ' gred ; ha prometiñ ' ris dezhañ ergetaou
Labourat evitañ keit ha m' am eus galloud.

GREMIO

Me ' bromet ivez, ha karout a rafen e welout
O vont gant Katellig. O ! Ma c'hellfe he c'haout !

GRUMIO

Sal e vefen ken sur emberr eus fest ar maout !

Tranio a zeu tre, treuzwisket evel Lusensio, gant Biondello.

TRANIO

Deiz mat deoc'h, aotroned, ha karout a rafec'h
Dre un tamm sklerijenn va zennañ eus a nec'h ?
Pehini eus an hentoù-mañ eo ar berrañ
Evit mont betek ti Baptista Minola ?

BIONDELLO

An den-se hag en deus div verc'h koant ha brudet...
Hennezh eo a glaskit ?

TRANIO

Just ! C'hwi ' peus divinet !

GREMIO

N' eo ket ar verc'h hounnezh hag...

TRANIO

Ar verc'h hag an den,
Aotrou. Afer am eus ouzh an eil hag eben.

PETRUCHIO

Ouzh hounnezh hag a zo ken gwazh soroc'herez ?

347

TRANIO

Ne garan ket soroc'h, Aotrou. He ! Dont a rez,
Biondello ?

LUSENSIO (evitañ e-unan)

Ne da ket fall evit komañs
Kendalc'h 'ta, Tranio.

HORTENSIO

Mar plij, aotrou, 'michañs
Na 'z it ket da c'houlenn ar verc'h a lavarit ?

TRANIO

Ha pa 'z afen, hag an dra-se a sell ouzhit ?

GREMIO

Nann, nann, gant ma yeloc'h kuit ac'han hep chikan.

TRANIO

Chê ! Daoust an hent hag eñ na ve ket ken ledan
Din-me ha ma 'z eo deoc'h.

GREMIO

Eo, eo, aotrou, eo, eo
An hent, ar verc'h avat n' eo ket evidoc'h eo.

TRANIO

Ha perak 'ta aotrou ?

GREMIO

E feiz, sur abalamour
An aotrou Gremio eo a zo he c'harour.

HORTENSIO

Hag abalamour, aotrou, m' em eus me he choazet
Evit bezañ va gwreg.

348

TRANIO

Goustad, goustad paotred
Nemet c'hoant chikanat ho pefe, selaouit
Baptista ' zo un den brudet bras, a ouezit,
Hag e verc'h n' eo ket fall he c'haout evit pried.
Arabab e ve deoc'h eta bezañ souezhet
E tiredfe kalz paotred yaouank war he zro,
Na souezhet e teufent eus pep korn ha pep bro.
Merc'h Leda a zeuas gwechall kant d' he goulenn,
Da c'houlenn Bianka e teuy unan ouzhpenn,
Ha me Lusensio a vezo ar pabor,
Ha pa zegouezhfe deoc'h kreviñ gant hoc'h imor.

GREMIO

Chikan ! An aotrou-mañ a gav dezhañ moarvat

E raio dimp-ni holl chom peoc'h gant un teodad !

LUSENSIO

Lezit eñ, lezit eñ ! Evel pep bozolier,
En em droc'hañ ' raio gant e bompadoù kaer.

PETRUCHIO

Hortensio, petra sinifi kement-mañ ?

HORTENSIO

Bah ! N' ouzon ket peseurt c'hoant en deus anezhañ.
Mes lavar din, gwelet az peus un dro pe dro
Merc'h Baptista ?

TRANIO

Nann, biken n' on bet war he zro
Klevout a ran hepken ez eus div verc'h en ti,
Unan a zo na c'heller ket tostaat outi.

PETRUCHIO

Hounnezh a zo din-me. Lezit hi mignoned !

GREMIO

Ya, ya. Lezomp al labour-se gant Herkuled
Eus gouenn hemañ !

PETRUCHIO

Selaout ganin ur pennad.
Ar verc'hig yaouankañ - hec'h anaout a rit mat -
A zo bet gant he zad kraouiet en ur gambr kloz.
Eno e ranko chom, koulz en deiz hag en noz,
Ha den ebet outi ne c'hell komz ur ger.
Ken n' he devezo ar goshañ kavet prener.

349

TRANIO

E feiz, e feiz, aotrou, ma 'z eo c'hwi eo an den
A c'hell hor skoazellañ ha tennañ ur spilhenn
Eus hon treid, va re-me kenkoulz ha re un all,
Ma rit al labour-se hon eus kement a vall
Da welout graet, ma timezit gant ar goshañ
Ha dre-se lezel libr ganimp ar yaouankañ,
N' eus forzh piv ac'hanomp en dezo bet an trec'h,
A zalc'ho soñj ho pezo hen tennet a vec'h
Hag a ziskouezo deoc'h e holl anaoudegezh.

HORTENSIO

E gwir, aotrou, komz a rit aze gant furnezh
Ha pa eo gwir c'hwi ivez a intent bezañ
E-touez ar re a zo o neudenn da nezañ,
Ret eo deoc'h bezañ a-unan ganimp bremañ
Evit lavarout bennozh Doue d' an aotrou-mañ.

TRANIO

Eus a greiz va c'halon hag evit testeni
- Hep klask gouzout ho menoz - setu va hini :
Emberr goude hor pred ec'h evimp assemblez
Ur voutailhad gwin kozh da yec'hed hor mestrez.
Diskouez a raimp d' an holl, ma 'z omp keferien
E ouzomp pa garomp, evel gwir everien
Goullonderiñ hor gwer, ha lezel en o strad
Kement a c'hell freuzhañ etrezomp an urzh-vat.

GREMIO ha BIONDELLO

Netra kaeroc'h, e gwir. Kenavo 'ta emberr !

HORTENSIO

Bennozh, Petruchio. C'hwi a zo hor salver.

Mont a reont kuit.

(DA GENDERC'HEL.)

Hêrez an eontr Amerika

Gant Yeun AR GOW

Ur wechad ha ma edo da vat va c'henvreur ha keneil Per Kerdonkuñv, noter e Lokouenou o tibunañ din bourdoù fentus diwar-benn ostizidi e studi, e lavaras gant ur mousc'hoarzh goapaüs : « Hervez unan eus hor c'hrennlavarioù, Bleud an diaoul a ya bepred da vrenn. Kement-se a zegas din da soñj un afer farsus-tre am boe da blediñ ganti war-dro tri pe bevar bloaz ' zo... »

Kerkent e savis va skouarn da selaou, rak, peurliesañ, e veze didu da gaout pa zispake ar c'hoñchennoù a veze gantañ e goueled e sac'h, evel ma lavare. Ur c'honter dispar e oa, ar barrekañ en hon touez, hep gaoù, da lakaat an talioù da ziroufennañ hag ar c'hoarzh da ziskordañ.

Ha me da c'houlenn outañ, ken ranell hag ur bugel gant koñchoù born e vamm-gozh : « Petra, Per, ac'h eus kavet c'hoazh da zisplegañ din ? »

« Istor marzhus ur susit, pe heritaj, evel ma lavar Leoniz. Ya, susit un den eus ar barrez-mañ a vije bet aet da Amerika hag a vije marv dishêr eno, o leuskel milionoù ha milionoù war e lerc'h. »

« Ha te an hini eo en deus dirouestlet an afer-se ? Neuze ac'h eus bet un tamm brav a c'hounidegezh ! »

« Gortoz ! gortoz ! » eme Gérondonkuñv, « arabat mont re vuan. An traoù ne deont ket atav evel ma karfed ez afent. »

Hag eñ, e-ser tanañ e sigaretenn, da zeraouiñ, evel-hen, gant e zanevell.

*

« Moarvat, » emezañ, « ac'h eus miret koun eus ar pennadoù niverus a voe embannet war ar gazetenn *Prouesse de France*, war-dro ar bloaz 1957, diwar-benn ur susit burzhudus a vije bet diskoachet, e Stadoù-Unanet Amerika, gant un alvokad eus ar vro-mañ. Ar gelaouenn-se, te ' oar, e-lec'h pleustriñ, gant kudennoù Breizh ha difenn gwirioù hor c'henvroiz, a zo muioc'h goubet da baskañ dezho luz ha da saouzanañ o boulienn gant fistilherezh didalvez.

351

« Diouzh ar goañv e oa hag o vezañ ma ne oa ket neuze tu da gomz eus Dukez nevez Breizh nag eus Miss Perroz-Gireg, e voe an istor-se un taol-chañs dic'hortoz d' ul lastez kenskriver bennak da ziduiñ e lennerien. Hep mar e ouie ar paotr e vicher rak, arabat dit krediñ e skarzhas en un taol kement sorodenn a oa bet klevet pe ijinet gantañ. Bemdez, e-doug ur pemzek deiz bennak, e tozvas aketus ur pennad aozet a-zoare, da gentañ, da sachañ evezh ar re a lenne ar gelaouenn ha, da c'houde, da zanevelliñ traoù ken sebezus ma voe treboulet darn anezho. Diouzhtu e kreskas kement gwerzh ar *Prouesse de France*, ma savas gwarizi er *C'hardiogramme de Presse*, ar gazetenn all a bled ivez, evelti, da gontammiñ ar speredoù. Ober a reas houmañ he seizh gwellañ da dapañ an dachenn gounezet gant eben hag ec'h embannas, war an afer, bommoù hag a venne bezañ ken estlammus hag he re. Hogen aet e oa ar voull gant *Prouesse de France* ha den ne lenne ar *C'hardiogramme*. Ur vengleuz aour en devoa kavet ar c'henskriver oberiant ha, betek ober, e oa koulz dezhañ tennañ diouti ar muiañ ma c'helle eus ar metal prizius.

« En e bennad kentañ e lavare e oa eürus o vrudañ ur c'heloù a bouez bras hag a roje levenez da veur a hini eus tud parrez Lokouenou. Un den na anve ket, genidik ac'hano, bet aet da Amerika pa oa yaouank, a oa marv eno o leuskel war e

lerc'h nouspet milion a zollarioù. Ne oa ket evit diskleriañ diouzhtu anv an den, war zigarez n' ouzon mui pe zigarez. Met a-barzh pell e ouezje an holl piv a oa hennezh, hag e c'hellje e hêred dastum ar man a gouezhe warno, evel ar glizh klouar war un dachenn sec'h-korn.

«War an eil pennad e oa anv eus un alvokad en dije bet graet ar mennad da ziluziañ an afer, da glask penn eus ar susit diberc'henn ha da ziskoachañ ar re o devoa perzh ennañ. Evel just, nep anv eus an alvokad-se a vije marv a-barzh bezañ deuet a-benn da gas e gefridi da vat.

« An trede pennad a ziskulias e oa GADAL anv an hini marv. Dibaot a dra a anaveze ar c'henskriver anezhañ, hep mar, pa ne roe ket e anv-badiziant, na lec'h e c'hinivelezh. Hogen trawalc'h a voe da lakaat firbouch e-touez holl C'hadaled an tolead hag er re a oa kar pe bar dezho ha da entanañ spered pep hini. Hag antronoz, setu ur meuriadig anezho, holl tud diwezhat ha paour, ur C'hemperad dimezet d' ur C'hadalez en o fenn, oc'h en em gavout em studi. Hemañ, diskouezer filmoù truilhek war ar maez, en em gave ur paotr distagellet, met ne ouie ket ur poz brezhonek, endra ma ne gomze ar re all nemet hor yezh. E wreg, avat, a rae ar jubennourez etrezañ hag he c'herentiez a raed outi ar Fougizien, n' ouzon perak. »

352

Pa voe ar bagad astud-se em sal-labour e c'harmjont a-gevret : « Ni ar susitourien ! Ni ar susitourien ! » ha kement-se ken kreñv ma kroze ganto an ti. « C'hwi ar susitourien ! » emezon, « ha da biv, mar plij ? »

« Da biv ? » a respontjont. « Da biv ? Met d' hon tonton Amerika, sur ! Ha n' hoc'h eus ket lennet ar gelaouenn ? Hennezh a oa ur Gadal ha ni holl a zo Gadaled eveltañ ! »

« Ha penaos e ouezit ez oc'h kerent dezhañ ? » a c'houlennis.

« Hor mamm-gozh, » emezo, « a lavaras deomp gwechall he devoa soñj eus ur c'har dezhi, pe d' he gwaz, a guitaas ar gêr da vont d' an Amerik. Ur Gadal e oa hag abaoe n' eus bet aet di Gadal all ebet ! Hennezh eo hon den, deomp eo e susit ha c'hwi, Aotrou Kerdonkuñv, a ray ar paperioù da reiñ tu deomp da gaout ar voujedenn ! »

Ur safar spontus a oa ganto hag e rankis sevel va mouezh d' ober dezho tevel. « Bremañ, » emezon, « unan ac'hanoc'h hepken a responto d' am goulennou. Dibabit unan en ho touez evit ar gefridi-se ha peoc'h, mar plij, gant ar re all ! »

An diskouezer filmoù, ma ne oa ket tre warnañ tres un troc'her yilc'hier, a oa, koulskoude, eus ar seurt tud-se a gaver gwelloc'h gwelout o c'hein eget o dremm. Un tamm pabor anezhañ ha gantañ taol-mouezh dislangourien fabourzioù Pariz, e tispakas kelaouennou eus e c'hodell hag e klaskas dibunañ din un dra bennak.

« Mirit ho kazetennoù, » emezon, « ha roit din, gwellañ ma c'helloc'h, disaouzan eus an hini marv. Pe anv bihan en devoa hen, e pe lec'h ha war-dro pe vloavezh e voe ganet ? »

« N' ouzon ket, Aotrou, met sellit ouzh an niverenn-mañ eus *Prouesse de France...* »

« Foei gant ho paper a c'heller moulañ warnañ kement ha ma plij gant ne vern pe c'henaoueg a oar skrivañ ! Unan all, emichañs, a ouezo muioc'hik egedoc'h pe, neuze, n' hoc'h eus nemet mont ha da c'hwitellat mouilc'hi da Venez Are ! »

« Na daerit ket, Aotrou ! Klevet em eus gant ur mignon din, tamallet da vezañ graet ul laeroñsi, e voe difennet, dirak al lez-varn, gant un alvokad gouiziek bras hag a c'hellfe bezañ an hini emañ gantañ ar sklerijenn eus hon

afer.

« Hag e teuit d' am c'havout e-lec'h mont da c'houlenn ouzh an alvokad-se ar pezh a oar eus ar gudenn ? Hep mar emañ gantañ, war e baperioù, kement a sell ouzh an hini marv, e gerentiezh hag an danvez ez eo bet perc'henn dezhañ. »

353

« Siouazh ! Aotrou, tremenet eo ivez an alvokad ouzhpenn dek vloaz 'zo. Kavet em eus penn, avat, eus e intentez ha gouezet diganti eo bet kollet an holl notennoù en devoa bet he fried kemeret ar boan da zastum. Setu perak ez omp en em glevet d' ho pediñ d' hor c'huzuliañ ha da gemerout an afer en ho karg. Arabat deoc'h kaout aon na vezoc'h ket digollet ganeomp ! »

« Va den, » emezon, « e-keit ma ne vo gouest hini ac'hanoc'h da reiñ din gwelloc'h disaouzan eus hoc'h eontr marv hag eus al lec'h m' edo gantañ e vadoù, ne c'hellan netra evidoc'h. »

« Koulskoude, Aotrou, hervez ar c'helaouenner emañ an danvez en Amerik hag e oa e berc'henn ur Gadal ha ni eo e susitourien pa 'z omp Gadal eveltañ. Ha c'hwi, pa oc'h un den a vicher, ne vefe ket diaes deoc'h reizhañ pep tra evit hon lakaat da biaouañ ar susit. »

« Va micher, paotr kaezh, n'eo ket klask un nadoz e-touez ur c'harrad foenn ha, rak-se, hoc'h aliañ da welout ho kelaouenner a dle gouzout hiroc'h egedoc'h hag egedon-me diwar-benn ar susit kevrinus-se ! »

E-keit ha ma padas an diviz e klevis ar merc'hed o kuzulikat kenetrezo. « Me, » a lavare unan, « kerkent ha m' am bo bet va lod, a lakay sevel un ti nevez hag un tamm mat a hini ! »

« Me, » eme unan all, « am bo ur wetur-dre-dan ken kaer ha kement hag hini an Aotrou Maer ! »

« Ni, betek ober, » a viaoue un deirvet, « 'z ay e-pad tri miz d' ar mor, evel an douristed ! »

« Me, » eme ur bedervet, « ne vin ket ker sot-se hag a chomo er gêr da vevañ diouzh va leve hep ober netra. Marteze, zoken, e kemerin ur vatezh ! Met un tamm gouel e vo dav ober evit merkañ ar susit hag ez aimp holl d' an hotel d' ober un tamm lip-e-bav a-zoare ! »

« Diwallit, va zud, » emezon, « e kouezhfe ar meud en ho torn rak ar susit-se, ma 'z eus anezhañ, a zo e skouarn ar c'had. »

O lakaat a ris er-maez hag, endra ma pellaent o c'hleven o chupennañ warnon : « An noter-se ne fell dezhañ labourat nemet evit ar re binvidik ! Soñj hor bo anezhañ pa vimp pinvidik d' hon tro ! A-walc'h eo dezhañ gouzout anv an tonton marv evit bezañ sur n' eus nemedomp da susitañ dezhañ ! Ur Gadal e oa ha ni a zo Gadaled, netra sklaeroc'h ! »

354

Antronoz hag an devezhioù all war-lerc'h, e teuas adarre ar c'helaouennoù da vroudañ ar pennoù kaezh ha d' o zrevariañ muioc'h-mui, gant pozioù damguzh ha dispis, mat hepken d' o zouellañ gwashoc'h-gwashañ. Ha n' eo ket ar Fougizien o-unan a oa dirollet, pa zeuas re all, tud a-zoare hag aes dezho bevañ, da gemenn din e kredent kaout perzh e teñzor ar C'hrezus-se marv en tu all d' ar mor. Ur c'har dezho, Loeiz Gadal, ganet e Lokouenou, war-dro ar bloaz 1855, war a lavarjont, a oa divroet d' e ugent pe bemp bloaz warn-ugent da c'hounit arc'hant er Stadoù-Unanet pe, marteze, en ur vro all eus Amerika. Hag e c'houlennent ouzhin ober un enklask da c'houzout hag heñ e oant eus lignez an den-se chomet hep reiñ biskoazh nep keloù anezhañ d' e dud.

« Petra a dalvezo kement-se deoc'h, » emezon, « pa n'ouzer ket gant piv hag

e pe lec'h emañ ar voujedenn ?»

« Dre gannad Bro-C'hall, » emezo, « he c'havimp marteze. »

Aheurtet e oant hag e lavaris dezho e rajen an enklask kentañ ma c'helljen. Diwezhatoc'h, an deiz ma oan mennet da vont d' an ti-ker evit ar gefridi, em boe ul lizher a gavis dizoare ha diseven zoken.

« Aotrou, » a lennis war ar skrid, « diouzhtu e rankan da gaout roll lignez ha kerentiezh ar Gadal emaooc'h o pleustriñ gant e hêrezh. Digasit-heñ din raktal o vezañ ma 'z eo va fried unan eus hêrezed an hini marv. Da c'hortoz, ha dre al lizher-mañ, e lakaan harz etre ho taouarn war lod va gwreg hag e ran difenn ouzhoc'h da rannañ an danvez a-raok m' ho po bet aotre diganin d' hen ober.

« Gedal a ran ho respont, Aotrou, hag e kasan deoc'h va saludoù gwellañ. »

Ha, skodeget, e kouezhas va daoulagad war ar sinatur John Ronald Thomson-Elliott, esq., liver, 37, straed Marcadet. Pariz. Evel just, nep meneg eus anv ar wreg ha nep timbr evit ar respont.

En ti-kêr e furchis e-barzh ur bern kaieroù hag, e-barzh unan eus re ar ginivelezhioù, e kavis e oa deuet war an douar al Loeiz Gadal-se a glasken roud anezhañ, d' ar 5 viz Du 1855. War ar skrid edo ivez, aes eo gouzout, anvioù e dad hag e vamm. Met pet bugel all o devoa bet ar re-mañ hag ouzhpenn, piv a oa bugale ha bugale-vihan ar vugale-se ? Setu un tamm labour hag a c'houlennje kalz aked hag amzer ha me, siouazh din ! ne oa ket bras an hini am boa da goll.

355

A-greiz-holl, e-ser treiñ ha distreiñ follennoù ar c'haieroù enoeüs-se, ez eas va dorn war ur baperennig velen chomet e-barzh unan anezho da verkañ ur bajenn bennak. Daoust ha ma oa un dra didalvez d' am meno, ne voen ket evit mirout da reiñ, en ur dremen, un taolig lagad d' ar skridig a oa pleget etre daou. Sebezet mik e voen o welout em boa kavet ar c'houlouenn dic'hortoz a sklerijenne splann an deñvalijenn edon enni. Ha setu amañ petra a lennis gant souezh :

Renerezh ha Melestrerezh Tiez-Galeourien
Sant-Lorañs-ar-Maroni

Sant-Lorañs, d' ar 27 a viz genver 1885.
Ar Renner da Aotrou Maer Lokouenou (Penn-ar-Bed),

An enor hon eus da gemenn deoc'h eo marv amañ, d' an 13 a viz Kerzu 1884, ar galeour GADAL, Loeiz, ganet e Lokouenou, d' ar 5 a viz Du 1855.

Ma anavezit e hêred, e kasimp deoc'h, da vezañ rannet etrezo, an dilerc'h eus e c'hoproù, da lavarout eo ul lur ha c'hwec'h santim warn-ugent (1 lur 26).

Evel-se, eta, ec'h echue mojenn an teñzor burzhudus deuet da vezañ peadraig ur galeour ! En em droet e oa ar menez uhel en ur bernig douar-gozh !

Ne chomis ket da yariñ en ti-kêr ha, kerkent ha distroet d' ar studi, e lakais ober un nebeud adskridoù eus lizher renner tiez galeourien Sant-Lorañs-ar-Maroni. Bep a skouerenn a gasis d' ar c'helaouennoù *Prouesse de France* ha *C'hardiogramme de Presse* hag unan all d' ar Saoz John Ronald Thomson-Elliott. Paotred ar c'hazetennoù a dapas o fegement diganin en abeg d' o c'hoñchennoù born a lakae o lennerien da sod ha d' ar mister estren e skrivas na oan ket mevel gantañ hag her c'hemeran evit an disevenañ eus e genvroiz, hag e rois ali dezhañ da skrivañ war-eeun da Sant-Lorañs-ar-Maroni ma oa mennet bepred da gaout e lod eus ar susit.

An ostizidi all am fedas d' ober an enklaskoù am eus meneget uheloc'h, pa

ouezjont an diskoulm eus an afer, a lavaras din, mezhek an tamm anezho : « Ni, kerent d'ur galeour ? Biskoazh kemend-all, avat ! Bremañ e teu soñj deomp n' eo ket Loeiz Gadal e oa anv hon eontr aet d' an Amerik, hogen Yann-Loeiz Gadal an hini ' oa ! » Evel just e kavis gwelloc'h o c'hrediñ eget mont da welout.

Hag ar Fougizien, a c'houlennez, penaos e tigemerjont ar c'heloù ? Va Doue, ar Fougizien a zo chomet atav Fougizien evel ma oant. Un toullad anezho a zeuas adarre war va zro, o harzhal gant ar c'hoant d' ar susit. Pa lennis ar baperenn am boa diskoachet en ti-kêr, e rankjont gouzout e pe lec'h emañ Sant-Lorañs-ar-Maroni hag unan a c'harmas : «Ma ! n' eo ket gevier penn-da-benn a zo bet war ar gazetenn p' en devoa kavet an tonton an tu da dreuziñ ar mor ! »

356

« Met perak, » eme unan all, « eo bet kaset d' ar galeoù ? »

« Un torfed bennak en devoa graet, moarvat, » a lavarais.

« Ya ! » eme an hini en devoa komzet da gentañ ; « marteze en devoa laeret an teñzor a zo klask dezhan hag a zo bet kuzhet gentañ ne oar den e pe lec'h. Piv 'oar hag heñ ne zeuimp ket a-benn da lakaat an dorn warnañ un deiz bennak ? »

Aet e oa teñval o fenn da heul o joa vil, evel ma lavaromp, met darn anezho o deus miret ar spi da veudañ, pa blijo gant Doue, teñzor marzhus an eontr galeour.

Ar spi, te ' oar, a zo un dra gaer.

AL LENNEGEZH VREZHONEK A-VREMAÑ

Gant MAODEZ GLANNDOUR

Krediñ a raen anavezout al Lennegezh vrezhonek a-vremañ : nemet pa 'm eus kemeret va skriverez evit duañ paper awalc'h evit un hanter- eur prezegenn, em eus santet nec'hamant hag un tamm mezevell. Neuze, petra ho pije graet nemet mont evel don d'am levraoueg, da sachañ er-maez pikol studiadenñ Abeozen, **Istor lennegezh an amzer-vremañ**, ha lenn gant evezh ar pennadoù-se o tont ingal ha plaen da varn darvoudoù, tud hag oberoù. Ha me o soñjal : war lerc'h Abeozen, petra c'hoazh lavarout a vije a bouez, ha tu ebet d'ober un diverrañ, rak ne vije ken nemet ur roll sec'h-korn, ken digor ha relegoù an Ankoù.

Evelato e rankan komz deoc'h diwar-benn al Lennegezh vrezhonek a-vremañ, ha neuze pa n'hellan ket displegañ awalc'h petra eo, e klaskin lavarout da vihanañ penaos e welan anezhi ? N'on ket un istorour : plijout a rafe din hepken ho lakaat da santout petra hon eus kredet ober ha petra a fell dimp c'hoazh bevañ.

Al Lennegezh vodern e Breizh he deus bremañ hanter-kant vloaz, muioc'h pe nebeutoc'h. Kregiñ a ra gant daou dra o c'hoarvezout a-gevret er bloavezhioù etre penn kentañ ar c'hantved hag ar brezel 14, daou dra a seblant din bezañ kenstag ; da gentañ ar yezh o n' em stummañ da vezañ ur benveg a zoare ; d'an eil, ur spered nevez, digor war ar bed a-bezh ha war emdro al lennegezh er broioù estren.

Menegomp un nebeut darvoudoù evit resisaat an eil degouezh hag egile. War dachenn ar yezh evel benveg eo Vallée a gemero al labour war e gont ; ha tri reizhañ a zo d'ober : reizhañ ar reizhskrivadur, reizhañ ar yezhadur, reizhañ ar geriadur, a-benn krouiñ ur yezh unvan, barrek da zisplegañ n'eus forzh peseurt menoz, zoken ar re uhelañ. El labour-se, goude ar brezel 14, e teuio ivez Meven Mordiern, stag dija ouzh Vallée gant mignoniezh hag azaouez vrasañ ; eñ a harpo a vounto anezhañ war hent an dic'halleg, ha zoken an dilatin taerañ.

358

Ma c'hoarvez ur seurt kemm e buhez ar brezhoneg eo dre ma oa tarzhet war un dro ur spered nevez er vro. Betek-hen e rene ar rannvroelerezh, a oa moarvat karantez evit ar vro, met muioc'h c'hoazh karantez evit ar c'hornad-mañ-kornad, an istim evit ar brezhoneg du-mañ, an hini anavezet nemetañ, hag an dispriz evit ar brezhoneg du-hont, dianav, hag a-wechoù digomprenus ; ne veze klasket nemet mirout, skrivañ evit ar bobl, evit tud ar maezioù, peogwir eo int a rae c'hoazh gant ar brezhoneg. Ha setu ma strake ar rannvroelerezh gant nerzh menozioù nevez o sevel. Malmanch en devoa klasket adal 1903 skignañ anezho gant e gelaouenn **Spered ar Vro** ; tra dibad e oa bet, met tamm ha tamm e oa bet gonezet ar re yaouank, hag e 1911 en em stumme war dachenn ar politikerezh ar c'hentañ strollad emrener. Ur spered krouiñ a oa o vezañ ganet, unan a c'houlenne evit Breizh he flas e pep keñver e-touez broioù ar bed.

Adalek ar penn kentañ en em ziskouez eta hol lennegezh a-vremañ evel engouestlet. Gwir eo, en un doare bennak, e vez engouestlet ul lennegezh, zoken pa ne seblant ket bezañ. N'eo ket da lavarout koulskoude e rankfe bepred an dra-se bezañ anat-kaer e vefe ret d'un oberenn komz a dreuz hag a hed eus emrenerezh, diouzh doare ar « Varzhed vrudet » a save barzhonegoù pe pezhioù-c'hoari evit randoniñ : Chomit er gêr, mirit ho koefoù ! Nann, al lennegezh ar muiañ engouestlet eo an hini na seblant ket bezañ. Malmanch a zo ur broadelour donoc'h ha taeroc'h eget Kalloc'h daoust d'an diavaezioù.

Met deut eo ar brezel 14. Maro eo Kalloc'h. Aet eo Malmanch da vevañ en e soñjoù, eñ ar Gurban digomprenet gant Aziliz, hanter antreet dija er

beurbadelezh.

Echu ar brezel, petra chom ? Emañ an tan o vont da ludu. Ha setu ar burzhud o c'hoarvezout evit ar wech kentañ, o c'hortoz an eil gwech, Gwalarn. Lennegezh engouestlet : diwarnañ a ra **Gwalarn** eus **Breiz Atao**. Ha Vallée, ranket gantañ dilezel **Kroaz ar Vretoned**, a anavezo e R. Hemon, gant an taol sell kentañ, an den barrek da grouiñ hol lennegezh vrezhonek a-vremañ.

Nebeut a skrivagnerion endro dezhañ : Drezen, Abeozen, Kerrien, Riou, Yann-EOzen Jarl, ha tamm-ha-tamm reoù all o tont... Nebeut a lennerion : rankout a ran, a skrivo R. Hemon, gortoz ma paeo ar goumanterion o skodenn evit prenañ ur vantell c'hoañv.

359

Diaes eo lavarout penaos spered Gwalarn a zo bet evidomp ur gwir dieubidigezh : mont ermaez eus kement a oa bet desket dimp gant skol ar galleg, hag a oa evidomp un toull-bac'h, pe kambr an aezenn-vougañ, evit alanan aer fresk ar bed. Digeriñ ar prenestroù, gaoliata dreist an harzoù, bezañ dizoloerion, kavadeniñ an traoù tostañ hag an traoù pellañ, ar bed ha Breizh en ur mont-dont eus an eil d'egile. Bemañ dirak kizidigezh ar japanadez Sei Shonagon evit tañva gwelloc'h krennlavarioù ha divunadelloù hor bro. Anavezout erfin piou e oamp, diwar komz gant ar re all, diwar lenn mojennoù Iwerzhon ha Kembre. Evel-se levr R. Hemon, **Ur breizhad oc'h adkavout Breizh** a oa evidomp ur pare, ur feunteun a yaouankiz, kenkoulz ha troidigezhioù Abeozen eus danavelloù ar Mabinogion.

Komprenit mat petra a fell din lavarout : evit lennerion diaketus, e c'hellfe levr R. Hemon, **Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh**, bezañ evel un distro d'ar vro goude bezañ ergerzhet dre ar bed. N'eo ket se. An emziviz etre Breizh hag ar bed eo an hini a oa.

Adlennit eil pennad al levr, **Breizh hag ar bed** : « Evit traoù ar spered, eme R. H. hon eus ezhomm eus ar Bed holl. Ul lezenn a gemer hag a ro a stag kenetrezo holl bobloù ar Bed. Hag o teurel ur sell ouzh an istor e welomp n'en deus biskoazh sevenadur ebet kresket hep skor ar sevenadurioù all... Deomp d' ober un enklask dre ar Bed. Bez ' hon eus en tu hont da harzoù Bro-C'hall, broioù ken kaer hag hi, pobloù skiantek hag oberiant, a zo o yezhoù ken pinvidik, o lennegezhioù hag o ijinoù kaer ken brav ha re Vro-C'hall pobloù ken ampart hag ar C'hallaoued war bep seurt micher. Bez ez eus pobloù furoc'h, desketot'h, sevenaetoc'h eget ar C'hallaoued. Ha diwar ar pobloù-se eo e tleomp kemer skouer... N'eus ket ul lec'h war an douar n'en deus ket ur gentel evidomp... ».

Ha pep niverenn eus Gwalarn o tont betek ennomp a lake da dremen war hon dremm ur bouilhad nevez eus avel ar frankiz.

Ha dont a ra an eil brezel-bed. Goude labour taer ar bloavezhioù 40-44, setu diskaret ar Strollad Broadel ; an emrenerion pe lazhet pe toullbac'het, Breizh dispennet, drailhet. Ur bern o rankout mont d'ar broioù estren, o mouezh mouget, Gwalarn taget.

360

Ha setu an eil burzhud. Reoù yaouank o sevel endro, o krouiñ a bep tu kelc'hkelaouennoù nevez, roneoskrivet, pe moullet wellwazh, reoù yaouank a felle dezho stourm adarre daoust da bep tra. Hag ar strivadenoù o'n em unaniñ, Arzel Even, Per Denez, Ronan Huon, Youenn Olier, **Kened, Tir-na-nog, Al Liamm**.

Ur wech c'hoazh, lennegezh engouestlet ha diwar spered broadel. Ur wech c'hoazh ivez en em strollo ar skrivagnerion endro d'ur gelc'hgelaouenn. Ne c'hoarvez ket e Breizh pezh a zegouezh peurliesañ er broioù all : n'eo ket hol lennegezh tra embannerion pe vulerion o klask gonit arc'hant gant soñjoù pe kaozioù ar re all. Hol lennegezh a zo un dra a youl, un abostolerezh, ha ne vev nemet diwar donezonoù.

Ar gelaouenn nevez, Al Liamm, n'he devoa ken da grouiñ nag ur yezh lennegel, na zoken ur spered. Ar pezh o devoa ar re yaouank d'ober a oa derc'hel gant an hent.

Pa daolan ur sell ouzh labour **Al Liamm** e welan n'eus ket bet diroudennet diwar al luskad kentañ. Kendalc'het hon eus an emziviz etre Breizh hag ar bed, prederiet hon eus war skouer ar broioù bihan evel Israhel ; hag ar paotr muzik en deus kendalc'het da veajiñ dre seizh mor ar bed, evit goude se distreiñ d'ar gêr d'en em soñjal.

*

Hiniennoù moarvat a lavar dezho o-unan emañ o skemadekaet betek re, e tlefen komz eus kelaouennoù all evel **Sav**, e-pad ar brezel 40-44, evel **Galv**, evel **War-du ar Pal**, evel **Brud** bremañ. Hen gouzout a ran. Met derc'hel a ran d' ar pep pennañ. Ha taolit pled penaos e chom gwir ivez evit ar re-mañ ar pezh a lavaren diouzhtu : al lennegezh vrezhonek a vremañ a zo tra ar c'helc'h-kelaouennoù : hon lennegezh a zifenn bepred menoz pe venoz ; ha muioc'h a bolitikerezh a zo en disterañ niverenn eus Bleuñ-Brug eget e levrennoù tev Al Liamm.

*

N'hellan ket amañ, pa ne fell ket dimp re gargañ hon devezhioù studi, mont war ar munudoù, na sevel ur roll loreidi gant anvioù hor skrivagnerion. Aner e vefe. Rak pep unan ac'hanomp, hervez doug e spered hag e galon, a sav evitañ e-unan ur seurt renkadur, hag arabat kemer ar gontell dre al laonenn.

361

Talvoudusoc'h eo, a gav din, teurel ur sell war ar furmioù o deus kemeret oberoù hon lennegezh a-vremañ. Da skouer, peseurt lec'h a zo gant ar varzhoniezh, pe ar romantoù, pe ar studiadennoù hag all...

Lavaret ez eus bet meur a wech n'hon eus ket kalz a romantoù. Gwir eo. Ha dreist-holl n'hon eus ket romantoù o taolennañ reuzioù-ene evel ar romantoù gall. Nebeut a romantoù a garantez : lakaomp **Hervelina Geraouell** gant Abeozen. Zoken **Itron Varia Garmez** gant Drezen, daoust d'an istor a garantez a zo ebarzh, a zo kentoc'h ur romant darvoudoù. Hevelep tra evit levr Abherri, **Evit ket ha netra**. Darvoudoù a-wechoù skrijus, ha muioc'h c'hoazh spouronus, evel en **Teir gwern Pembroke**, pe er c'hontrol fentus : **An ti satanazet**.

Gant romant Priel e troomp dija war-du ur stumm a blij dimp muioc'h : ar romant a faltazi, ha n'eo ket koulskoude faltazi, penn da benn, ar romant a rafen anezhañ aes awalc'h ar romant dreistgwirvoudel (1), mar n'eo ket re bonner ar ger evit un dra ken dilu : mont en tu-hont d'ar gorre evit tizhout ar gwirvoud don. E-touez ar seurt romantoù e tleomp renkañ, **Enez ar Rod** gant Langleiz, met kenkoulz all ar re wellañ eus romantoù R. Hemon, adalek **An Aotrou Bimbochet e Breizh** betek **Alanig an tri Roue**, hag **An tri Boulomig kalon aour**. Ar pezh a zo souezhus eo e sellomp diouzhtu ouzh ar romantoù-se evel ouzh pennoberennoù. Hep mar ebet ez eus aze un dra bennak a ya gant hon temz-spered.

Perak n'hon eus ket muioc'h a romantoù hir ? Priz ar moulañ ? Marteze, met tu a vefe da liesskrivañ. An amzer ret evit sevel ur seurt oberenn ? Kenkoulz all. Met dreist-holl, a gav din, hon doug da lavarout berr ha berr ar pezh hon eus da lavarout. N'eo ket e vefe an doug-se un dra kozh en hol lennegezh ; kentoc'h, an oberennoù a wechall a oa hir-spontus, gant klakennerezh didermen... Met levezonet omp bet holl gant skrivagnerion gentañ Gwalarn, gant R. Hemon e-unan, a blije dezhañ krennañ, displegañ berr. Perak implijout 300 pajenn evit lavarout ar pezh a c'hell bezañ danevellet gwelloc'h gant 30, ha zoken 10 pajenn hepken ? En abeg da se, hol lennegezh a vremañ a zo tachenn dreist-par an Danevell, ur munud bennak o tont da vezañ sebezus, pe o tigeriñ dimp bedoù dianav, pe muioc'h c'hoazh a lakaat da sevel kudennoù betek ar re donañ, betek ar ster da reiñ d'ar vuhez, d'ar bed...

Soñj am eus bezañ bet ken fromet a-wechoù o lenn danevelloù berr gant R.

Hemon pe gant Abeozen, ma n' em eus c'hoant ebet ken da lenn romantoù hir, hag evit gwir, ne vraslennan ket bep bloaz unan anezho. Hag-eñ ne vefemp ket Japaniz Europa ? N'ouzon ket.

(1) surréaliste.

362

Un evezhiadenn all. Al lec'h a bouez kemeret en hol lennegezh gant ar c'hoariva. N'eo ket e vefe chomet kalz e Breizh en amzer vremañ. Rankout a ran lavarout zoken ne vez ken c'hoariet tamm ebet, n'eus ken a strolladoù c'hoari. Met c'hoariet ez eus bet gwechall. Hag un doug ez eo ; un doare da zisplegañ hor menozioù. Pe e vo c'hoariet pe ne vo ket, n'eus forzh. Pe e c'hellfe bezañ laket war ul leurenn, pe ne c'hellfe ket ; n'eus forzh. Ne welan ket mat penaos e c'hellfe bezañ c'hoariet Nomenoe-oe, nemet displeget gant ar Radio. Ha koulskoude ne welan ket penaos e c'hellfe J. Riou bezañ displeget ken bev ha ken brav e soñjoù a-hend-all. Nomenoe oe ? Marteze, diwar-benn hor c'hoariva e tleomp ivez komz eus pezhioù dreistgwirvoudel a oa dija **Gurvan** gant Malmanch an hini kentañ anezho.

Muioc'h c'hoazh eget romantoù eo ur pezh c'hoari un dra bev evidomp. Lenn a ran bepred gant plijadur oberennoù Jarl Priel, ha fromañ a ran ganto ; lenn a ran zoken gant dedenn pezhioù c'hoari Pêr Helias, e keit n'hellan ket gouzañv diw bajenn eus komz-plaen e gontadennoù.

War dachenn ar c'hoariva, kalz a bezhioù berr ivez. Hor bro a zo hini ar chapelioù, ar manerioù bihan o vevañ enno tud gwirion. N'hon eus ket en hol lennegezh kalz a ilizoù-meur ; moarvat n'eo ket ret.

Gortoz a rit e komzfen deoc'h eus ar varzhoniezh. Ar gudenn a oa dreist-holl krouiñ gwir varzhoniezh. Petra hon eus graet ? Studiet hag adstudiet hon eus holl, pennadoù R. Hemon evel Barzhoniezh, Stumm ar Varzhoniezh, en e levr : **Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh**. Ha penaos skrivañ, penaos gwerzaouiñ ? Aet eo pep unan hervez e galon, ha Kerverzhioù en deus kizellet ha rimiet e vein prizius, e keit ma save Langleiz gwerzennoù dieub diouzh skouer Kalloc'h, e keit ma plije da R. Hemon implijout menterezh ar saozneg. Kement-se, evit gwir a zo nebeut a dra. Gwiskamant hepken. Ar pezh a zo talvoudusaoc'h hag a vo da studiañ deiz pe zeiz en hol lennegezh, eo frammadur diabarzh hor gwellañ barzhonegoù merzet e vo neuze penaos hon eus krouet war an dachenn-se stummoù nevez, stummoù a zo marteze dimp-ni hon-unan, marteze heñvel ouzh reoù all, frammadurioù speredel a zo kalz skeudennusoc'h ha talvoudusoc'h eget klotennoù pe diabarzh, pe diavaez, pe klotenn ebet. Kemerit da skouer ar **Bedennerez** gant R. Hemon, pe **An eur iskis** gant M. Glanndour e niverennoù diwezhañ « Al Liamm ».

363

Daou-ugent vloaz 'zo e c'helle Meven Mordiern skrivañ da Vallée : Ar Vretoned a zo tud didalvez, n'o deus graet netra ; n'eus en o yezh netra a bouez da lenn, hag evit ar skiantoù eo evel pa ne vije ket anezho. Abaoe an amzer-se, Vallée ha Mordiern o-unan o deus labouret da sevel geriadur skiantel ar brezhoneg : tamm-ha-tamm eo deut ar yezh d' en em stummañ. Hiziv e savomp studiadennoù a bep seurt hep re a ziaesamant. Kelaouennoù nevez hon eus : Hor Yezh, Preder, Gwerin, Barr-Heol, ar Bed Keltiek, pep unan gant he stumm. Hag en em ziskouez a ra ar brezhoneg barrek da vont ingal gant emdroerezh ar bed a-vremañ. Tud al lennegezh vodern e brezhoneg a zo bet war un dro tud a labour resis ha skiantel.

*

Ha koulskoude e talc'h ar brezhoneg da gilañ, hag e chom hor yezh en arvar marvel. Nerzhioù ar stad gall a zalc'h da labourat a-enep dimp, ingal. Ar skolioù a bep liw a welc'h, a lisiv ar speredoù diouzh kement a zo brezhonek ha breizhat. An nerzhioù ekonomikel a venn stourm a-enep dimp. Hag evelato e talc'homp : hag hol lennegezh a-vremañ a zo ur burzhud. Ur burzhud a youl : kredet em eus a viskoazh e oa a-benn ar fin youl an dud a drec'he war pep tra. Gwalarn a zo aet war raok gant youl R. H. Ha trec'het en deus. Al Liamm a zo aet war raok gant youl un nebeut reoù yaouank. Ha trec'het o deus. Perak ne

drec'hfemp ket betek trec'hiñ da vat ? Dalc'homp.

(Prezegenn graet er c'hendalc'h Etrekeltiek).

GALIA ER PEVARE HA PEMPVET KANTVED

Gant Youenn OLIER

(kendalc'h)

EIL KEVRENN

ROMA HA GALIA E SPERED AR C'HALIANED ROMANEKAET ER IVE HAG ER Vvet KANTVED

1.

Skiant ar vroadelezh gant Ausonius

Petra oa Galia ha Roma evit Ausonius ? Ar goulenn-se a c'heller respont aes a-walc'h dre en em harpañ war skridoù ar skrivagner ha tu a zo da daolennañ pervezh evel-se ar skiant en doa eus e vroadelezh.

Da gentañ, daoust hag anavezout a rae Ausonius istor ar Gelted ? Arroudenn ebet en e oberenn ne ro da soñjal en dije gouezet Ausonius betek pelec'h e oa en em ledet « impalaeriezh » ar Gelted a-raok argadoù ar stad roman. Meneg a ra Preden hogen ne verk ket e komz ar vro-se ur yezh keltiek heñvel bras ouzh hini douarbriz, pezh a ra Takitus. Marteze dre ma oa un dra anat a-walc'h evitañ ? Hogen ivez n' en doa an dra-se pouez ebet en e sell kennebeut. Ur wech e ra anv en un epigramenn eus ur « Bonus Silvius » a oa « Breizhad ». Netra ken avat. E-lec'h all, e-barzh ar « Mosella » ez eus kel eus ar Vrezhoned, gwerzennoù 68 ha 407 : a-walc'h eo avat da ober anezho « mibion ar Sterenn » hep ma rafe kont eus ar gerentiezh a vefe etre pobloù an enezenn ha re C'halia. Ne gaver ket anv Iwerzhon (Hibernia) en e oberenn. Re bell e oa. moarvat. N' eo ket lavaret zoken e ouie e oa poblet gant ur poblañs o komz ur yezh kerentiet d' e hini. Netra souezhus a-hend-all : pet a oar e Breizh bremañ, e-touez an dud desket zoken, peseurt darempred a zo etre ar brezhoneg hag ar c'hembraeg ?

365

Ken dister dra a ouie Ausonius diwar-benn istor Galia. Diwar lenn e skridoù e vefe diaes krediñ ez eus bet biskoazh ur brezel e Galia etre 58-51 a-raok H. S. Emichañs e oa an darvoud-se re bell, re gozh, e-giz stagidigezh Vreizh ouzh Bro-C'hall evit ar Vretoned a hiziv.

En un arroudenn hepken, e derou ar Mosella, e hañval Ausonius kaout soñj eus istor Galia, marteze zoken karout ar vammvro gelt aet da get : seul heverkoc'h eo an anv « Gallia » a implij amañ en unander maz eo « belgiat » ar bobl damveneget gant Ausonius, Treweriz :

Addita miratus veteri nova moenia Vinco
Aequavit latias ubi quondam Gallia Cannas
Inflataeque jacent inopesque per arva catervae...

« Estlammañ a ris ouzh ar magerioù nevez a zo bet lakaet da Vincum kozh e-lec'h e kasas Galia gwechall un emgann par da hini divent Cannae, e-lec'h e c'hourvez a-dreuz an irvi, dileñvet, disikour, bagadoù soudarded... »

Gouzout a reer e voe trec'het Treweriz evit ar wech diwezhañ ha da vat er bloavezh 71 goude H. S., ouzhpenn kant vloaz war-lerc'h brezel Galia. Eno e voe douaret da viken pep spi a adsavidigezh evit ar Gelted. Ar pezh a zo da evezhiañ amañ eo penaos eo Ausonius fromet ha truezet ouzh tonkadur ar re drec'het ha ivez penaos e lak keñver-ha-keñver Roma ha Galia meizet evel div vro distag.

Souezhus eo an trivliad-mañ e gwirionez rak dibaot a wech e ra Ausonius ur vro unan eus Galia a-hend-all. Peurliesañ e veneg evel broioù distag rannadoù-bro bet staget a-c'houdevezh ouzh ar stad gall a fell dezhañ bezañ her d' ur C'halia vojennel. Ausonius, avat, a ziforc'h Belgia, Narbonnia, Novempopulania, hep kontañ Arvorig. Setu, da skouer, penaos e lak skoaz-ouzh-skoaz Belgiz ha « Galianed » :

366

« Matrona non Gallis Belgisque intersita finis... »

« N' en em gavo ket gwell egedout ar Maeron lakaet da vevenn etre Belgiz ha Galianed... » / Mos. 462 /

E-lec'h-all eo anvet Belgiz evel ur bobl diforc'h :

« Belgarum in terris... »

« War zouaroù Belgiz... » / Mos. 319 /

Pe c'hoazh :

« Cum facta viritim

« Belgarum patriosque canam, decora indita, mores... »

« Pa ganin kurioù Belgiz hini hag hini hag o buhezegezh vroadel, o enor hag o brud... » / Mos. 394-395/

Un evezhiadenn amañ. Diouzh hengoun an istorourion roman eo ar rannadur-se etre Belgiz (Bro-C'hall an hanternoz) ha Galianed. Un dra all : ne c'hoarvez ket gant Ausonius menegiñ unan hag unan ar pobloù a yae d' ober Belgia en amzer Kezar : Nerviiz, Remiz, Atrebatiz, h.a. Underioù politikel ha broadel nevez a oa o tiwanañ marteze diwar levezon ar mererezh roman.

Unan eus an underioù nevez-se e oa an « novempopulania » pe « Akwitania ». Ken distag all diouzh Galia e oa.

« Gallia quis fruitur gremioque Aquitania lato... » / Ordo, X /

« Stirpis aquitanae mater tibi... » / Par. XXIV /

« Da vamm a zo a orin (a gef) akwitanat... »

« Inter aquitanas gentes et nomen Iberum... »

Pe c'hoazh :

« Externum sed fas con jugere civibus unum

Te, Staphyli, genitam stirpe novem populis... »

/ Comm. XX /

« Hogen aotreet eo degemer e-touez kenvroiz un estrañjour te, Staphylius, a zo ganet eus gouenn an nav fobl... »

En dilinennadoù-mañ eo enebet Akwitania ouzh Galia pe Iberia pe Vourdel a bep eil. Hogen traoù all a zo da verkañ : « novempopulania » a zo un nevez-c'her mererezhel latin bez e oa nav fobl enni ; « novem populis » a skriv Ausonius hag ober a ra gant an dro-lavar « ...inter aquitanas gentes ». « ...E-touez ar broadoù akwitanat. » Tennañ a raent avat da ober ur vroad nevez emichañs, ur vroad all distag diouzh ar broadoù all, heñvel ouzh ar « gens » arvorigat na ziforc'he ket Ausonius enni ar « civitates » kozh - Gwenedourion h.a. - a oa bet diforc'het gant Kezar.

367

Evel just ne c'heller ket reiñ d'ar ger « gens » « broad » ar ster resis a roomp-ni moderniz dezhañ ; ar ger kenel a glotfe gwelloc'h amañ ; hogen

arouezius a-walc'h eo ar ger « externum » « estren » pe « estrañjour » implijet en div werzenn am eus meneget.

2. Galia e spered Ausonius

Petra oa Galia a-benn ar fin eta ? Ar C'hallaoued a zo kustumet da welout e Galia patrom o « bro » a vremañ. Netra diboelloc'h eget seurt meizenn. Evit Ausonius ne oa Galia - peurvuiañ - nemet kreiz ar Vro-C'hall etre ar Sen hag ar Garon tost da vat. A-hend-all, daoust ha dav eo lavarout ne welomp ar Gelted hiziv an deiz nemet dre zaoulagad ar Romaned o unan. Ar re-mañ, avat, o doa graet eus « Gallia » da gentañ ar vro en em astenn en hanternoz Italia e traoñ an Alpoù hag a oa poblet gant Kelted ; houmañ a voe ar « Gallia cisalpina ». Diwezhatoc'h e rejont « Gallia transalpina » eus ar vro a zizolojont en tu all d' an Alpoù hag a oa poblet gant Kelted ivez ; houmañ a yeas d' ober ar « Provincia » a-c'houdevezh. Erfin e voe astennet ar Galia betek ar Sen ; hogen Kezar a ziforc'has atav Belgiz diouzh ar C'halianed. Soñj hoc'h eus moarvat eus derou ar « Commentarii ».

En ur ger, Galia a zo bet empennet gant ar Romaned. Ne ouezimp biken penaos e kompren ar Gelted o broadoù hag o c'heneliezh. Lakaomp, ar « Provincia », rannvro ar Ron a oa distaget dre ar mererezh diouzh peurrest Galia ; ne gase ket « Provañsiz » dileuridi da Lugdunon er penn-kentañ. Diwezhatoc'h e voe kemmet penn d' ar vazh. E Arlez en em vode « Praetorium » Galia en amzer Sidonius Apollinaris. Daoust ha pegeit, en desped dase, en em santent stag ouzh ar pobloù galian all en tu all d' ar Ron pe d' an Alpoù a zo un dra diaes da faltaziañ.

Ar pezh a zo sur, avat, eo e oa koun atav eus pobloù kozh Galia en amzer Ausonius, eus « Haeduis », da skouer :

« Gens Haedua matri de patee... » /Par. / a lavar Ausonius diwar-benn e vamm. Notit implij ar ger « gens » implijet a-hend-all diwar-benn « Arvorig » evel m' em eus merket. Ha notit ivez e implijo S. A. « Populus » evit doareañ Arverniz a oa war ur renk gant Haeduis.

368

« Quaque potentes Haedui... » « E kement lec'h ma / ren / Haeduis c'halloudek... »

Hag e-lec'h all : « Sequanorum invia... » « Kornioù distro bro Sekwaniz... »

Pe c'hoazh ez eus anv eus Allobrogiz / Ordo, XVI / ha pobloù all dianvekoc'h a zo meneget gant Ausonius : « Usque in Tectosagos paganaque nomina Belcas... » « Betek Tektosagiz ha Belkiz o anvioù diwar ar maez... »

Al linennadoù-mañ a ziskouez a-walc'h ne oa ket deuet a-benn Roma da ziempañ pobloù ha broadoù kozh Galia. Kement-se a zo d' am soñj un trec'h evit an hengoun keltiek rak ned ay Galia da get da vat nemet en deiz ma vo diverket pep anv ha pep eñvor anezho da goulz an aloubadegoù bras.

3. Karantezvro Ausonius

A-hend-all e fazife neb a gredfe e oa heñvel ar meizad en doa Ausonius eus Galia ouzh an hini en deus ur Gall a-vremañ eus ar Frañs. Ne oa ket Galia mammvro Ausonius dre ma n' he doa neuze ar ranndir-se kultur vroadel unvan ebet ha dre ma n' he doa ivez unded politikel ebet : e Roma edo ar c'hultur hag an unded politikel d' an ampoent.

Moarvat eo plijet Ausonius gant Galia. Soñj en deus zoken eus brud a gadourion ar Gelted, o doa bet ar Romaned gourvenn outañ hervez Sallustius, an

istorour roman. Lorc'h a zo ennañ bremañ gant pouez Galia en impalaeriezh roman. Lakaat a ra Trewer et renk kentañ e-touez kêrioù an impaleriezh hag estlammañ a ra :

« Armipotens dudum celebrari Gallia gestit... »

« Galia galloudek dre an armoù gwechall a c'houlenn bezañ meulganet... »

An arroudenn-mañ a brou mat en doa soñj Ausonius eus klod ar Gelted er brezel gwechall hogen ivez e selle ouzh kement-se evel ouzh un dra eus an tremened, hep darempred gant an amzer-vremañ.

369

E-lec'h all e ra Ausonius eus Arlez ur «Romaig c'halian » ; lakaat a ra keñver-ha-keñver kouronkvaoù ar Mosel ha re Veies en Italia / Mos. 346-347 /

Hogen, evel just, kement-se n'eo ket broadelouriezh, pell emañ. Ar Vro C'halia e vourr Ausonius enni n' eo ket keltiek, anat eo : ar C'halia roman an hini eo, Galia an impalaerel « Gallias tuas... », a skriv e-barzh ar « Grat. Act. XVIII, 82 ». D' ar muiañ e c'hellfed kavout er pennadoù-se, e derou ar Mosella un doare rannvroelouriezh anienel, dibreder, bas ha diwar-c'horre.

Ar wirionez eo ne gar ket Ausonius Galia, ne soñj ket en he flanedenn, n' eus ket anezhi evitañ : d' ar muiañ e kav plijadur enni. Ar re a ra eus Ausonius un doare brogarour galian a zo faziet penn-da-benn.

4 Petra oa « patria » Ausonius ?

Moarvat e komz Ausonius eus « patria », ar « vammvro ». Hogen ne rankomp ket bezañ touellet gant ar ger-se. E gwirionez ne implij Ausonius anezhañ nemet evit envel kêr Vourdel, e gêr c'henidik : kreizennet e oa e « garantezvro » er geoded kentoc'h eget er vro hec'h unan : ur c'henurzhiadur politikel, setu petra oa ar vro evitañ, en he fennañ. Moarvat, adal Senofon e unan - kv. eil levrenn e « Hellenika » - e kaver un trivliad hollc'hresian a denn d' ar garantezvro hag a zo diazezet en douar, er yezh, er sevenadur ; Verkigetoriks a ouie kompren ivez e oa ar vroadelezh gwirizennet er ouenn. Ar Vourdel a gar Ausonius avat n' eo ket keltiek e nep keñver. Prizout a ra Ausonius enni hepken « buhezegezh ha spered hec'h annezherion... » / Ordo XVII / « he maezioù dudius... », erfin :

«...clementia coeli

«mitis ubi et riguae larga indulgentia terrae. »

« Kuñvder an amzer, damantiz vrokus da zouar c'hwek ha douret stank. »

Seurt gwerzennoù a lak da soñjal e re hor barzhed rann-vrogar, met dres hevelep bourrerezh n' en deus netra da welout gant ar garantezvro hec'h unan.

370

5. Bro wirion Ausonius

R. Pichon en e levr «Les derniers écrivains profanes » a glask dereziañ karantezioù-bro Ausonius evel-hen : en diaz, ar garantez ouzh « Bourdel » ; e-kreiz ar garantez ouzh Galia ; el laez, erfin, dreist d' an holl, ar garantez ouzh Roma ; hevelep renkadur e gwirionez a zo natur tre d' ur gall a zo boazet da gomz eus ar « vammvro bihan » - an hini wirion, trec'het, lazhet, marvet - hag eus ar « vammvro vras » - ar stad mac'hom.

Hogen ne oa ket muioc'h gwechall e Galia eget e Breizh bremañ a seurt urzhazerezh. Ausonius en doa renaviet Galia kerkoulz ha Bourdel diouzh ma oa keltiek ; me ' lavar mat « renaviañ » rak un tamm skiant en doa c'hoazh ar skrivagner-se eus istor ha broadelezh e vro wirion. Pezh a ziskouez mat a-hend-all ar gwerzennoù-mañ :

« ...Patrias sed Roma supervenit omnes,
« Diligo Burdigalam, Romam colo... »

« Hogen Roma a zo savet dreist d' an holl vammvroioù :
« Karout a ran Bourdel, Roma a gehelan... »

Heverk eo an enebadur a gavomp amañ rak lakaat a ra splann e oa karantezvro roman Ausonius frouezh un dibab emskiantek ; da lavarout eo, kaer a vo arguiñ, ur renaviadur.

Da vihanañ e anzav Ausonius didro a-walc'h perak en doa renaviet e vro : gwerzh e renaviadur e oa ar c'hargoù en doa bet digant ar gouarnamant roman :

« ...Civis in hac (Bourde] sum,
« Consul in ambabus ; cunae hic, ibi sella curulis... »

« Keodedour e-barzh houmañ ez on (Bourdel) ;
« Kuzul en div ; amañ emañ va c'havell, eno va c'hador gurul... »

An holl o devo merzet penaos e vez Ausonius bepred o keferata Bourdel ha Roma. E nep lec'h ne ra anv eus Galia. Ar ger-se n' en doa ket muioc'h a ster eta - en unander koulz hag el liester - eget ar broioù-krec'h en hor yezh pe Europa en XIXvet kantved.

371

Sachañ a ra Ausonius dezhañ e-un holl dremenadur Roma, holl sevenadur ha yezh Roma. Hep termal e skriv, da skouer :

-« Tullius et Maro nostri... » / Comm. XXII / pe c'hoazh « Vester quoque iste comicus Terentius... » a lakay ar Gresian Pittacus da lavarout d' al «Latined » m'en em renk Ausonius en o zouez (troidigezh : « Hor C'hikero (Tullius) hag hor Vergilius (Maro » - « Hag ivez hennezh, ho saver pezhioù-c'hoari fentus »).

E-keñver politikerezh koulz hag e-keñver sevenadurezh en em dremen Ausonius da roman. War a asur ez eo bet ganet houmañ war un dro gant Roma. Lennit « Libri de fastis conclusio » ha komprenit pebezh lorc'h a oa ennañ da vezañ enskrivet e anv en «istor Roma » (!) diouzh an talbenn-mañ : « Supputatio ab urbe condita ad consulatum nostrum ». N' eus a istor a-hend-all nemet roman e ve. Kv. e grennad eus istor an daouzek Kezar, hervez Suetonius. Komz a ra erfin eus istor Roma e-giz pa vije a holl viskoazh hini e bobl : « Pell eo diouzhimp bremañ renkadoù ar bobl, meuriadoù-kêr dreistgwirek hag ar c'hantadurioù leunwir, e-giz m' o anved ». / Grat. Act. IX 284-285/

Moarvat hon eus afer amañ ouzh un oberenn ofisiel : evel kargiad roman en deus savet Ausonius ar skrid-se. N' en dije ket graet avat ma vije bet kreñvoc'h e emskiant keltiek. Nemet e oa bet profet dezhañ ar « sella curulis » ha, na petra 'ta, en em sante lodek hiviziken e sevenadur hag e tonkadur Roma. E gwirionez eo gwall heñvel an troioù-lavar implijet gant Roma evit kanmeuliñ Roma ouzh ar re a gaved nevez zo c'hoazh e genou ar Vretoned aet da C'hallaoued hag o c'horren d' al laezioù ar vammvro-veur :

« Imperii sedem Romam tuere parentem... »

« Diwall hor mamm Roma, diazez an impalaeriezh... » /Mos./

Lakaat a ra Roma dreist d' an holl vammvroioù, ober a ra anezhi « Roma Veur » / Domest. Pr. 4 /, « Roma beurbadel » / Conc. I, 1 /: Daoust ha n' oa ket neuze evel en hor bro azeuladur un idol ?

6. Emskiant c'halian Sidonius Apollinaris

Damheñvel eo, evel just, stad spered Sidonius Apollinaris euzh hini Ausonius hogen diforc'h ivez e meur a geñver.

372

A-hend-all n' o doa ket an daou skrivagner an hevelep orin. A ouenn gemmesk e oa Ausonius. Un Arvernad e oa Sidonius Apollinaris hag en em santout a rae muioc'h stag ouzh ur bobl diazezet gwerso war he douar eget Ausonius.

Anv a ran en talbenn eus emskiant c'halian Sidonius Apollinaris. Hogen un dra a ranker evezhiañ diouzhtu n' anavez ket ar skrivagner-se ken harzoù ha douaroniezh Galia, evel ma oant bet krouet gant Kezar da vihanañ. Gwir eo, en amzer S. A. e oa dalc'het daou ribl ar stêr gant ar C'hermaned. Souezhiñ a c'heller avat o welout eo lec'hiet e Galia ar stêrioù a rede e Germania a-ziaraok. Kredapl eo o doa ar stêrioù-se heuliet o ferc'henned kent e-kerz o ermaeziadegoù ! Anzav a ranker da zigareziñ S. A. ne oa ket ken aes beajiñ er gre-se ha bremañ.

A-boan e anaveze S. A. gwelloc'h an istor eget an douaroniezh. Dudius eo lenn er c'heñver-se ar barzhonegoù ma tispieg ar skrivagner enno istor an hened. Diwall a ra mat S. A. da ober anv eus kement a ziskouezfe o doa enebet ar Gelted ouzh impalaerelouriezh Roma. Lennit, da skouer, an « Excusatorium ad V. C. Felicem ». Er skrid-se ne ra S. A. meneg ebet eus ar Gelted. Moarvat e ra anv a-hend-all eus Brennus ; evit huerniñ outañ an hini eo avat :

« ...Si moenia capta
« mox Brenni videre fugam... »

« Ma welas a-barzh pell ar mogerioù aloubet Brennus o tec'hout... »

Ha pelloc'h :

« Cum brennica signa
« Tarpeiam premerent, scis, tum respublica nostra
« Tota Camilla erat, patriae qui debitor ultor
« Lexit fumantes hosti frage favillas. »

« Pa waske bannieloù Brennus karreg Tarpeia - an dra-se a ouzout - neuze ne oa ket hor riez penn-da-benn diforc'h diouzh Kamillus hag a zastumas eñ hag a voe kretaer ha dialour ar vammvro al ludu o tivogediñ diwar zrouziwezh an enebour. »

Taolet perzh al lenner ouzh implij « Nostra respublica » evit doareañ ur stad hag a oa gwashañ enebour e vroadelezh adal ar mare-se, d' ur mare ma oa dreist-faltazi drouziwezh ar Gelted, c'hwec'h kant vloaz a-raok ; taolet perzh ivez al lenner ouzh ar ger « patria » kemeret er ster a-vremañ, da lavarout eo kemmesket gant ar stad ; a-hend-all e welo ivez ne ra ket tamm ebet gant ar gerioù « Celtae » pe « Galli ».

373

Hevelep dilavar paz eus kel a aloubidigezh C'halia gant Kezar :

« ...Victricia Caesar
« Signa Caledonios transvexit ad usque Britannos... »

« Kezar a zezougas e vannieloù trec'h betek ar Vrezhoned a Galedonia... »

Damveneg ebet amañ ha pa ve an disterañ eus an eizh bloavezhiad brezelioù ha lazhadegoù a rankas Kezar kas da benn evit degas Galia e-barzh impalaeriezh

Roma.

Abaoe ar c'houlz-se he deus Galia en em zasprenet e-leizh. Hi an hini eo a bourchas Salverion da Roma :

« ...Trajanum nescio si quis
« aequiparet ni fors iterum tu Gallia mittas
« qui vincat... »

« N' ouzon ket piv a vije par da Drajanus ma ne gasfes-te, Galia, dre chañs, unan da drec'hiñ... »

Moarvat e kaver amañ ar ger Galia implijet en unander hag a lavarfe a-walc'h e selle S. A. ouzh Galia evel ouzh ur vro, en devoa eta un doare emskiant c'halian. Kadarnaet e vefe ar menoz-mañ gant munudoù all : kont a zeu gant ar skrivagner eus perzhioù dibar ar C'halianed, o helavarded en o zouez. A-hend-all e-barzh troioù-lavar all e implij S. A. ar ger « Gallia » en unander : « Ortu culmina Galliae tenentes... » « O terc'hel dre o orin laezioù Galia... » Pe c'hoazh : « Istum jam Gallia laudat... » « Galia dija a veul hennezh... »

Hogen arabat eo reiñ re a bouez da gement-se. Da gentañ, e nep lec'h n' eo sellet Galia evel ur vro distag ha diforc'h. Ouzhpenn-se, implijout a ra S. A. kerkoulz al liester hag an unander. « Galliae » avat el liester a seblant bezañ ofisieloc'h eget an unander : « Ad Gallias administrandas... » « Evit melestrañ ar Galiaoù... » / I, 1 /. Pe : « Quia sic habenas Galiarum moderare... » « Peogwir e talc'hez evel-se rañjennoù ar Galiaoù... » / VII, 12 /

374

7. Ar broadoù galian

N' oa ket S. A. eta evit meizañ Galia evel ur vro unvan, ken bihan ha Ausonius. Pbloù kozh Galia a zrestveve dindan al lanvezh barbar. « Populos Galiarum quos limes Gothicae sortis incluserit, » a skriv S. A. « Pbloù ar Galiaoù a zo bet paket etre harzoù ar c'hevrenn gotat. »

Pbloù dister a-walc'h evel an « Nitiobroges » hag an « Allobroges » a zouge dalc'hmat o anvioù keltiek, koulz hag ar « Vesunnici ». Bez e oa dreist-holl avat Haeduis hag a zalc'he bepred d' o brud er Vvet kantved evel er c'hantved a-raok. Skrivañ a ra S. A. da skouer : « Haeduae civitatis te praesidere coepisse libens atque gaudio accepi... » « Gant plijadur ha laouenidigezh em eus bet keloù out krog da ren ar stad haeduat... » / VIII, 11./. Talvoudus eo ar ger « civitas » amañ rak merkañ a ra - en eneb d' ar ger « gens » a veneg dreist-holl ar ouenn - e vane pobl Haeduis atav ur bobl kenurzhiat : ar wironez eo ne oa ket ken strizh kreizennerezh ar Romaned hag hini ar C'hallaoued.

Douget e oad a-hend-all da fugeal diwar an orin haeduat. « Haedus pater tibi... » « Da dad a zo un Haeduat ». A-viskoazh e oa bet Haeduis ur bobl lorc'hus. En amzer an aloubidigezh e vrabañsent da vezañ mignoned pobl Roma. Abaoe ar c'houlz-se o doa faltaziet e oant diskennidi ar C'hresianed. / VII, 7 /. Un doare dreist e oa da unaniñ ar vro hag hini sevenadur gresian-latin.

8. Pobl Arvernia ha Sidonius Apollinaris

Disteroc'h, sur, ne oa ket karantezvro Arverniz. S. A., glanoc'h a ouenn eget Ausonius a oa stag a galon ouzh pobl Arverniz. Anavezout a ra hec'h istor ha taer a-walc'h eo e vrogarouriezh evit embann trec'hadenn e hendadoù diwar goust ar Romaned.

« ...Spes unica rerum,

« hanc, Arverne, colens, nulli pede cedis in armis ;
« quos vis, vinqvis equo ; testi mihi Caesaris esto ;
« hic, nimium fortuna pavens cum colle repulsus,
« Gergoviae castris miles vix restitit ipsis. »

375

« Te, Arvernad, spi nemetañ an traoù, oc'h enoriñ hounnezh ne gilez a-zirak nikun p' en em gannez war droad ; ar re a garez a drec'hez war varc'h - bezet din testeni Kesar ; amañ, ar soudard roman, spontet kenañ abalamour d' e blanedenn pa oa bet kaset kuit diouzh menez Gergovia, a chomas a-boan a-sav e-barzh ar c'hamp zoken. »

Ul lorc'h bro eo hini S. A. er gwerzennoù-mañ. A-hend-all, dre vras, ne vir ket ar skrivagner ar ger « patria » evit doareañ ar gêr c'henidik, evit envel douar ar c'havell ne lavaran ket, e-giz tud hon amzer, koulz lavaret. Lennit e lizher VII, 2 :

« Flavius Nicetius, vir ortu clarissimus, privilegio spectabilis, merito illustris et hominum patriae prudentia peritiaque justa maximus... »

« Flavius Nicetius, gwaz anvek kenañ dre e c'hanidigezh, sellet d' an holl abalamour d' e zreistelezh, brudet gant reizh hag an hini uhelañ e-touez tud ar vro dre e furnezh hag an ampartiz dereat... »

Hag e-lec'h all :

« Ita confestim iter in patriam spopondit... »
« Evel-se, buan e hastas da vont d' ar ro... »

« Patriae solum... »
« Douar ar vro... »

En un arrouden all e ra ur bobl distag eus Arveniz :

« Salutat te populus Arvernus... »
« Da saludiñ a ra pobl Arvernia... »

Ar ger « populus » a zo da notañ rak degas a ra da goun al lavarenn « populus romanus » ha n' eo implijet nemet diwar-benn ur vroad kenurzhiat. Hogen dres ne gaver e nep lec'h, a gav din, an troiennoù evel « populus gallicus » pe « populus belgicus ».

A-hend-all ne implij ket S. A. kennebeut ar ger « patria » ar ster « mammgêr », « kêr c'henidik ». Un diskleriadur a c'heller reiñ da gement-se : ne oa ket S. A. un den eus kêr haliesouenn e-giz Ausonius. Bro-Arvern a oa e vro e gwirionez, un douar eta da gentañ. Gwelet hon eus n' en doa ket ankouaet a-grenn istor ar vro a oa e hini. Glac'haret e voe kenañ gant an drougeur hag an droukverzh a zilammas war Vro-Arvern diwar-lerc'h aloubadegoù ar Varbared. -« Facta est servitus nostra pretium securitatis alienae, Arvernorum, proh dolor ! servitus... » / VII, 7 /. « Deuet eo hor sklavidigezh deomp, Arverniz, da vezañ priz surentez ar re all, o glac'har, !... »

377

Hag en ul lizher all e kavomp ar memes klemmoù : « Huic semper eruptioni nos miseri Arverni janua sumus... » « D' an aloubadeg-se ez omp-ni bepred an nor, ni Arverniz kaezh ! ». Kenlodek e tonkadur e genvroiz en em gave S. A. en eneb da Ausonius ha n' en doa gwir gengarantez ebet e-keñver e tud e vro.

9. Romanelezh Sidonius Apollinaris

Daoust da se hag e-giz ma c'heller bezañ en gortoz e oa S. A. ur brogarour roman. Da skouer, goude bezañ kounet stourmadenn C'hergovia e teu morc'hed ennañ

hag e skriv da heul : « Hos ego tam fortes volui sed cedere Avitum... »
« Fellet en deus din e vijent ken kalonek hogen e plegfe Avitus... »

E servij ar Romaned eo en em lakaet ar C'halianed neuze ha S. A. a zo deuet d' en em dremen da Roman e unan. En un doare eo iskis a-walc'h kavout dindan e bluenn evit envel Roma ar memes gerioù a implij evit doareañ Bro-Arvern.. Dont a ra Roma evel-se da vezañ ivez e b- « Patria » :

« Patriae cur vota moraris ? »
« Perak ne sevenez ket buanoc'h hetoù ar vro ? »

Hag en arrouden all hon eus meneget endev :

« Tota Camillus erat patriae qui debitor ultor
« lexit fumantes hosti frage favilla... »

Amañ e seblant S. A. sellout evel e vro ar pezh na oa neuze nemet al Latium. Gwir eo ne oa ket en e anv e komze er skrid-se : un oberenn a-gefridi e oa, kenstumm eta ouzh reizhkredennegezh ar stad roman. Pebezh geun e oa deuet da vezañ « emskiant vroadel » ar C'halianed romanekaet-se !

377

N' ankouaomp ket, dres, e oa S. A. ur c'hargiad roman ; a-se e soñje e oa fiziet ennañ un hengoun politikel ha sevenadurel a oa dreist, d'e soñj, da re ar Varbared a oa neuze o chalañ war an impalaeriezh. Oc'h en em dremen da C'halian e vije bet S. A. ur barbar evelto. Roma a oa deuet da vezañ andon al lennegezh hag ar sevenadurezh e-kreiz ar varbariezh o tiwanañ. A-walc'h e oa degemer yezh ar Romaned evit bezañ un den dreist. « Posthac nobilitatis indicium litteras nosse... » « Goude-se ez eo anaoudegezh al lennegezh un arouez a noblañselezh, » a skriv. Ar Varbared o unan a c'hell bezañ lodek en noblañselezh-se o teskiñ al latin hag o tont da vezañ Romaned. Evel-se e teu Ricimer, ar Barbar, da vezañ Tad ar Vro ! « Perge, pater patriae ! » « Kendalc'h, Tad ar Vro ! ». Holl, Galianed koulz ha Barbared, a oa atav dallet ha breinet gant ar marzhvoud kozh divarvel, ken e teue an holl dud-se, disoñj a-grenn eus o orin da randoniñ diwar-benn ar « Republica nostra » !

(Da genderc'hel.)

LEVRIOU IWERZHONEK

Gant YOUENN OLIER

B' FHIU AN BRAON FOLA (Talvezout a rae ar boan skuilhañ gwad) gant Séamas o Maoileon. Embannet gant Sairséal agus Dill, e Dulenn, e 1958.

Bez ez eo al levr-mañ un eñvorlevr diwar-benn ar brezel dieubiñ en Iwerzhon etre 1916 ha 1921. Displegañ a ra ar skrivagner berr-ha-berr penaos eo deut da vezañ emsaver : e vamm a oa broadelourez ha deskiñ a reas dezhañ kasaat ar Saozon ez yaouank. Kelenner e oa diouzh e vicher hag, evel-just, n' eo ket er strolladoù politikel e stourmas hogen er c'h- « Connradh an Gaeilge ».

Adal an derou e kemeras S. O. M. perzh er brezel : o reiñ sikour da zilestrañ armoù, oc'h en em sevel e 1916 da c'houde. D'ar c'houlz-se ne voe ket paket diouzhtu. Pa voe harzet nebeut amzer war-lerc'h e voe kaset d'an toullbac'h e Dulenn da gentañ. Amañ e ro deomp diskleriadurioù talvoudus diwar-benn tro-spered Iwerhoniz ha Dulenniz peurgetket d'ar mare-se : kasoni o doa darn vuiañ an dud ouzh paotred an emsavadeg ha kunujañ a raent ar brizonidi dre ma tremenet war ar straed da vont d'an toull-bac'h. Ne gemmjont o soñj, eme ar skrivagner, nemet goude ma voe bet fuzuilhet Piarais hag e gamaladed. Neuze e savas e kalon an dud truez hag estlamm ouzh an harozed. Pezh a ziskouez n' eo ket ar spered broadel en deus ganet an emsav broadel hogen ez eo an emsav broadel en deus krouet ar vroad.

Goude bezañ bet dalc'het ur pennad amzer e Dulenn hag en un ti-bac'h e Bro-Saoz e voe kaset S. O. M. d'ur c'hamp prizonidi e Brongoch, e Bro-Gembre. Munudoù dudius a ro deomp ar skrivagner a-zivout buhez ar brizonidi iwerzhonat : da skouer e veze lavaret ar Rozera ganto da noz evit ma vije trec'het ar Saozon gant an Alamaned. Eno evel e e-lec'h-all e roas S. O. M. bec'h d'e ziwallerion o nac'hañ rannañ ur ger e saozneg hag o c'houlenn ur jubennour e pep lec'h. A-hend-all e c'hellas merzout e oa yac'h bepred ar yezh kembraek en taolead m' edo dalc'het ennañ d' ar c'houlz-se.

373

Ur bloaz war-lerc'h e voe dieubet S. O. M. Kenderc'hel a reas d'ober bruderezh evel araok a-enep da Iwerzhoniz a glaske bepred tuta soudarded evit al lu saoz. Ouzhpenn-se e timezas gant Brid Breathnach : gwisket e soudard iwerzhonat hag e dest pennañ gwisket en ofisour iwerzhonat, pezh a spontas un tamm mat, ret eo lavarout, ar c'haezh beleg a oa karget da lindañ an eured. A-boan ma oa echu al lidoù e oa ar bolised saoz o redek S. O. M. Dre un taol-chañs e tec'has diouto. Aes a-walc'h kompren n' en devoe ket S. O. M. kalz a amzer da dañvañ e loarvezh vel rak kerkent goude e adkrogas ar brezel dieubiñ. E 1918, e-kerz an hañv, en em lakaas M. O. F. dindan urzhioù Micheal O Coileain. Hemañ a c'houlennas digantañ ober spierezh evit an emsav e Corcaigh hag er rannvro tro-dro. Kemer a reas M. O. F. an anv Micheal Forde hag e teuas d'en em staliañ e kêr. Ret e oa dizoleiñ enebourion an dispac'h evit mirout outo a noazhout ouzh ar vro. Ne oa ket gallus bepred o c'hastizañ : an dud a iliz hag int e servij an enebour ne c'helled ket tizhout : ar geizh hepken a baee, a verk S.O.M. Da skouer, eskob Corcaigh, dres, a eskumunugas an dispac'herion hag a zifennas ouzh e veleion reiñ an absolvenn dezho, d'an 13 a viz Kerzu 1920. Stank awalc'h e voe a-hend-all ar veleion ha dreist-holl al leaned a zisentas outañ. Al leaned a harpe muioc'h an dispac'h hogen bec'h o devoe an dispac'herion alies gant ar veleion : ar re-mañ a daole o mallozh warno a-c'horre ar gadorbrezeg. E sigur an dra-se e kont S. O. M. ar sorbienn-mañ : deuet e oa un emsaviad betek ur beleg hag eñ da vontañ e bistolenn etre e zigostez en ur c'harmiñ. « Urzh a zo d' ho lazhañ, aotrou beleg. N' on ket gouest, me, hogen re all a zeuy ha na vint ket ken gwak ha me. » Ar beleg kaezh, eme an danevellour, a roas peoc'h da c'houde.

E Corcaigh edo S. O. M. pa voe muntret maer kentañ kêr Tomas Mac Curtain ha pa reas ar maer nevez Traolach mac Suibhne dilez-boued betek ar marv.

Arabat krediñ ne oa nemet S. O. M. oc'h ober spierezh e Corcaigh. Iwerzhoniz a oa el lu saoz end-eeun a oa ar spierion dalvoudusañ : ken mat e kasent da benn o c'hefridi ma ne ouie ket an emgannerion iwerzhonat o unan piv a oa o harpañ anezho. C'hoarvezout a reas evel-se gant ur c'habiten archerion a veze o reiñ an diskleriadurioù talvoudusañ da Micheal o Coileain bezañ diskaret gant un emsaviad ha na ouie ket peseurt roll en doa e gwirionez. Dañjerus e oa eta ar vicher a spier.

380

A-benn ar fin, a-hend-all, e skuizhas S. O. M. ouzh ar vicher-se ha goulenn a reas dont da vezañ un emganner. Soudard e voe eta ebarzh bezen reter Luimich. Unan eus ar re a reas ar muiañ labour e voe ar bezen-se. N'o doa ket kalz armoù : n'o doa mindrailherez ebet ha n'o doa ket fuzuilhoù evit an holl (40 fuzuilh brezel ha dek karabinenn, netra ken). Hogen prest e oa ar bezen bepred da dagañ an enebour. Dezrevell a ra S. O. M. , ebarzh ar pennad 16 dreist-holl, an argadoù pouezusañ a voe kaset da benn ganto. Adal neuze e oa ar brezel en e varr uhelañ ha troet e oa ar bobl a-du gant an emsavid. « Tud an holl renkadoù ha lod eus ar veleion zoken », a skriv S. O. M. Ar gouerion avat a bae ar samm bounnerañ rak en o ziez e kave repu ar soudarded iwerzhonat ha losket e veze o lojeizoù gant an enebour pa veze gouezet e oa tremenet an emsavid er gêr.

Kempennet mat e oa ar brezel gant Iwerzhoniz a-hend-all ; kreizennet e oa an urzhierzh ; aozet strizh e oa dreist-holl ar pourchas hag an darnaouiñ armoù ; eveljust e oa miret ar pep brasañ anezho gant emgannerion ar gêrbenn.

A-hend-all e oa ivez bagadoù direoliek evel hini Sean o Briain a dute dreist-holl krennarded dindan 18 vloaz. Ar S. O. B.-se a voe lazhet ur pennad amzer da c'houde, a voe douaret e-kreiz ur park : dizouaret e voe goude an arsav-brezel ha degaset d'ar vered... « Hag an holl o ouelañ dourek », eme ar skrivagner, « dreist-holl ar re n'o doa tamm istim outañ e-doug e vuhez hag a oa bet krenn a-enep d' an emsavdeg nebeut amzer kent ».

Dudius eo ar pennadoù diwezhañ ma kont S. O. M. enno ar c'hrogadoù hag an emgannoù a voe kaset da benn e rannvro Luimnich, emgannoù kriz a-wechoù, ken e anzav an aozer e c'hoarveze gantañ.. trueziñ ouzh ar polis marv... betek m' en devije gwelet unan all bev buhezek... », skrapidigezh un nijour saoz, marv Sean de Bhal, rener ar bezen. Erfin an arsav-brezel.

380

E gwirionez ne ra ket an ijin diouer d'ar skrivagner, nag ar gizidigezh. Gouzout a ra dezrevell eus ar gwellañ ha plijadur a gaver o lenn e levr. Talvezout a rafe hemañ ar boan bezañ troet e brezhoneg rak lakaat a ra da gompren petra eo ur brezel-dieubiñ en ur vro vihan ha moarvat e kavo al lenner ennañ meur a ziskleriadur talvoudus a-zivout stad Iwerzhon d'ar mare m'eo kroget an dispac'h. Mat e vefe keñveriañ emsav an douar en Iwerzhon hag e Breizh : daoust ma n'int ket par an eil d'egile, pell emañ, c'hoariet o deus o daou ur roll damheñvel en div vro : lakaat ar gouerion da emskiant o sklavelez vateriel. Bez e c'hellfed ivez keferata ar stourm evit emvelestrerezh un Iwerzhon saoz ha saoznek ouzh hini ar CELIB hag ar MOB e Breizh, emzalc'h an iliz dirak an emrenerezh en Iwerzhon koulz hag e Breizh (a-hont evel amañ ne oa ket a-du gant an disrannourion), kudenn ar brotestanted en Iwerzhon, damheñvel ouzh hini ar gomunourion hag al likourion e Breizh.

Da c'hortoz ma vo troet e alian d'ar re a oar iwerzhoneg lenn al levr-se.

PAJENN AR RE YAOUANK

KAVY - Renerezh : E. EVENOU, rue Trebuil, Guéméné-sur-Scorff

UN DEIZ MA TREMENEN WAR BONT AR VILIN...

gant ABENEZ

Evel pep enderv aet e oan da ober un dro-vale war ar maeziou. Ret eo din anzav ez on o vevañ gant ma mamm-gozh e-tal bourc'h P... ha pendeo gwir emañ an ehan-skol ur blijadur eo din monet da vale evel-se...

Hag en un taol, klevet em eus un den a oa o pourmen evel-don-me pechañj o komz e-unan-penn. Ha me - ur gwir labous a lavar atav ma mamm-gozh - da dostaat goustadik evit selaou ouzh ar pezh a lavare. Ha boamet on bet o klevout ar c'homzoù mañ :

- Ya, ya, ya... Kerzhit gant hoc'h hent, n' em eus ket dober ac'hanoc'h. Tamm erbet... Ya, ya, ya... un torfed em eus graet, me ' oar... Me eo en deus lazhet an Aotrou Ar Stang... Ya, ya, ya... Kerzhit gant hoc'h hent...

Hag an den a lavare en-dro ar c'homzoù em eus skrivet evidoc'h. Ha foll e oa an den-se pe ur gwir dorfedour ? Petra ober ? Ne oa ket pell ar « jandarmeri ». Ha me da redek du-hont ha da lavarout d' ar « c'homiser » ar pezh am boa klevet...

- Peseurt anv « teus » lâret - eme ar c'homiser - un den garv a-walc'h.

- An Aotrou Ar Stang em eus...

- Ya, ya... Frañsez, Izan, deuit ganin... Kavet eo an hini en deus lazhet Job Ar Stang...

- Piv 'ta ?...

- N' ouzon ket... Deuit ganin, e lavaran deoc'h... Hag ar « jandarmed » aet kuit ha me gante...

383

An den a oa c'hoazh e-tal ar pont o klask an tu d'en em lazhañ, marteze, hervez ma lavare ar c'homiser. Ne oa ket diaes hen derc'hel, ar paour kaezh den a oa atav o randonat... Un den kozh e oa, dek ha tri-ugent, me 'gav ganin (n' em eus ket lennet ar Belzoù a-c'houde).

Pendeo gwir e havale bout foll, e voe kaset da di ur medisinour a oa o chom tostik tra.

- Setu an den, kollet dezhañ e benn pechañj, en deus lazhet Job Ar Stang.

- C'hañ ! An den-se a haval bout lakaet da gousket gant un dramm bennak (kloroform pe traou seurt-se). C'hañ ! Met perak e kendalc'h da gomz evel-se ? A ! a ! a ! Gwelout a ran... Aotrou Komiser, klevit mat : me 'gav ganin nendeo ket kablus an den-se ag an torfed ho peus taolet ar garez warnañ. Lakaet eo bet da gousket evel m' em eus lavaret deoc'h, ha desket dezhañ ar sorbienn-se dre eñvor gant ur benveg a vez graet anezhañ « HUNGOMZ ». Bremañ pendeo gwir emañ klañv e chomo ganin da ziskuizh un herrad. Evidoc'h-c'hwi, klaskit un torfedour arall. Kenavo !

Galvet on bet dec'h gant ar c'homiser ha lavaret en deus-eñ din e oa bet

kavet an torfedour. N' ouzon ket piv eo. Hogen, ar « penjandarm »-se en deus displeget penaos e oa bet kavet a-drugarez din. Goulennet eo bet gant maouez an den klañv petra en devoa-eñ graet an deizioù a-raok ha gant e implij-amzer en deus gallet ar c'homiser kavout an torfedour.

Goulennet em eus : « petra 'vo ag an den klañv ? ».

- Bremañ emañ gwelloc'h an traoù gantañ, a drugarez Doue.

- Kenavo, Aotrou Komiser.

- Levenez deoc'h, paotrig...

Kastellin, Meurzh 1962.

GERIOU :

belzoù : keloù ;

dramm : louzoù (an apotiker) ;

hegon : stumm wenedek evit « hogen ».

pechañj : emichañs ;

NOTENNOU

BREIZH E KAÑV.

Aet eo ivez da anaon hor mignon Ange Nourry e Kraozon d' ar 15 a viz Gwengolo, goude ur c'hleñved didruez.

A. Nourry a oa ur brogarour penn-kil-ha-troad, ha toullbac'het eo bet evit-se. Labouret en doa kalz evit an Emsav broadel araok ar brezel hag anavezet e oa ganeomp evit e vrokusted.

Ur mantr eo bet evidomp e welout o vervel e barr e oad hag o lezel war e lerc'h bugale yaouank c'hoazh.

D' e vreur, d' e wreg ha d' e vugale e kinnigomp hor gourc'hemennoù mantret.

Emañ Breizh adarre o paouez koll unan eus he gwellañ bugale !

D'ar 25 a viz gwengolo e varve e-kreiz e vrud, d'an oad a dri-ugent vloaz, hor c'heneil Hervé MAZE, ijinour-kuzulier e stalioù SHELL, e kêr Rouan (Bro Normandi). Yac'h ha seder c'hoazh nevez 'zo, ez eo bet diskaret a-daol trumm ar gwir Vreizhad a oa anezhañ, gant ur c'hleñved dic'hortoz ha didrugar.

Pevar devezh diwezhatoc'h, un niver bras a gerent, a vignoned hag a dud eus e anaoudegezh a zeue, mantret ha glac'haret, da ambroug e gorf betek bered Lopereg, e barrez ginidik.

Hep mar e vo miret pell an eñvor eus an den, poellek ha fur a voe Herve MAZE, eus ar brogarour gredus a skoazellas hon Emsav e pep doare, hag a voe heskinet drastus o vezañ ma lakae Breizh hag ar brezhoneg a-us da bep tra. Soñj o deus ar re gosañ eus lennerien « AL LIAMM » eus ar gelaouenn SAV a reas berzh bras e-touez brezhonegerien Pariz ha Breizh, a-raok hag e kerz ar brezel diwezhañ. Hen eo he c'hrouas gant skor un nebeud mignonned divroet eveltañ, hag hen ivez, a zalc'has d'he ren e-keit ha ma voe anezhi.

Un den youlek e oa, gouiziek war holl gudennoù hor bro, hag e vrasañ c'hoant a oa distreiñ e-touez e genvroiz o dije, a-dra sur, kavet ennañ ur c'huzulier hag ur skoazeller war lies tachenn.

Gant harp e bried, ur Vreizhadez kalonek evel ma n' eus ket kalz, siouazh !, en deus graet eus e bemp bugel brezhonegerien eus an dibab ha Bretoned penn kil ha troad, o reiñ, en doare-se, ar gaerañ skouer d'ar re a zo brogarourien war o meno hag a chom, dre ziegi, hep deskiñ hor yezh d'o mibien ha d'o merc'hed.

Gant doujañs e lavaromp d'an itron MAZE ha d'he bugale ar perzh a gemeromp en o glac'har hag o foan.

385

Plijet gant Sant Pereg hag hor Sent kozh all ober d'ar gwir Vreizhad a oa Herve MAZE an digemer a zellez kavout e Breiz ar Baradoz !

Y. ar G.

Gant glac'har eo hon eus gouezet, dre ar journalioù, e oa marv goude ur gwallzarvoud war an hent Herri LEON, d' an 29 a viz Eost. Graet hor boa anaoudegezh gantañ el lise p' edo er c'hentañ klas. Desket en doa brezhoneg buan-tre goude m'hon doa labouret war un dro evit c'hoari pezh Roparz Hemon « Un den a netra ».

Rener-skol edo e Porspoder, kelenner biniou, brezhoneger akuit ha koumananter feal d' Al Liamm. 29 bloaz e oa hepken: Gantañ e koll an Emsav unan eus e izili vat. D' e diegezh ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemennoù a gengañv.

HOR MIGNONED.

ABANNA, e wreg, Gwihen, Genofeva, Iwan ha Brenda a zo laouen o kemenn deoc'h ez eo kresket an dud e maen ar ya. Gurvan-Gwendal-Anna a zo bet ganet d' an 31 a

viz eost 1962.

Ganet eo ur paotrig, Padrig, e ti an Ao. hag an It. Yann ar Gwaz, e Kastellnevez-ar-Faou.

Tangi, Malo, Lena, Nolwenn, Riwall, Goulven, Katell, Gwennaël Al Louarn a zo laouen da gas keloù deoc'h eus ganedigezh o breur Tremeur-Yann-Vari e Roazhon d' ar 7 a viz Gwengolo.

Herve ar Gow a zo laouen o reiñ da c'houzout en deus bet ur breur bihan, Mikêl-Gwennaël-Mari, ganet d' an 12 a viz Wengolo diwezhañ ha badezet, e iliz Gouezeg, d' an 23 eus an hevelep miz.

An Aotrou hag an Itron Loeiz Lagatu a zo laouen o kemenn ganedigezh o mab Yann, e Gwened, d'ar 26 a viz Eost.

An Aotrou, an Itron Ronan Pellen hag Alan a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh Mikael, d'an 11 a viz Gwengolo, e Montroulez.

Erwan Charles a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh e c'hoar Nolwen, e Brest d' an 23 a viz Here.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d' an holl.

Marivon Vallerie ha Per Lemoine a zo laouen o kemenn deoc'h ez int bet euredet d' an 11 a viz Here e Pariz.

Soazig Noblet ha Rojer Laouenan a zo laouen o kemenn deoc'h ez int bet euredet e iliz Sant-Salver, Redon, d' an 20 a viz Here.

Kas a reomp d' hor mignoned hor gourc'hemennoù hag hon hetoù a eürusted.

PROFOU. -

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

EOST : Marsel Aodig, 5 lur nevez ; Dll Gw. Albaret, 5 ; T. Pabu, 5 ; Gab Mahe, 10 ; It. V. de Bellaing, 5 ; Dll A. Le Floc'h, 5 ; Jermen Breton, 5 ; Yann Thomas, 10 ; Dr Yann Ezel, 5 ; Per Penneg, 20. War un dro, 210 lur nevez.

GWENGOLO : A. as C'halvez, 15 lur nevez ; Loeiz Bihanig, 35 ; Paol Gwilherm, 5 ; Roje Bizien, 5 ; Marsel Lurvois, 5 ; Loeiz Bothorel, 30. - War un dro, 95 lur nevez.

Degemeret hon eus abaoe deiz kentañ ar bloaz 1473 lur nevez a brofoù. Trugarez d'an donezonerien.

386

LIZHIRI

« Va gourc'hemennoù evit niverenn diwezhañ Al Liamm. Kempouez a zo enni, hag an holl skridoù a zo talvoudegezh enno. Roparzh Broudig a zeu pinvidik (an tousegi a lavarfe chimik) e yezh ur bam ! ».

A,

Digant J. G. :

« Plijet on gant Al Liamm evel m' emañ; dav eo da gentañ e ve plijus da lenn koulz e-keñver danvez ha stumm: Dav eo lezel er-maez studiadennoù war ar gerioù nevez. Mat eo kaout anezho, sur, met war gelaouennoù all, arabat bezañ un teuzlestr evit strilhourien ar yezh. Al Liamm a zo dleet dezhañ bezañ kreizenn an emsav brezhonek ha dedennañ ar muiañ posubl a dud. N' eus ket ano amañ a vezañ « poblel », ano ez eus a vezañ degemeret mat gant ar « renkadoù etre » desket a-walc'h met nann ispisialisted. Me a soñj din ez eo diot a-walc'h

tabutal war ar yezh « poblek » peogwir ez ret da gentañ gouzout piv eo ar «bobl», piv a zo er-maez eus ar bobl. Ret eo kentoc'h difenn ar «brezhoneger-kreiz» ha n' eo ket deut mat dezhañ digejañ rebusioù nag e brezhoneg nag e galleg kennebeut. D' am meno ez eus kalz a dachennoù dilezet gant hor skrivagnerion hag e vefe aes pleustriñ warno « istor, douaroniezh voutin, loenoniezh voutin ». Perak e lamm ar skrivagnerien da gentañ war draoù diaes hag a zidu un nebeut tud hepken.»

Digant J. P. :

« N'em eus ket bet amzer c'hoazh da lenn an Nn. 93 penn-da-benn. Lennet am eus gant dudi barzhonegoù R. Hemon hag Abanna ha studiadenenn Olier. Lennet am eus ivez danevell R. Broudig a blijas din.

Evit respont d' az koulenn p. 314-15, ne gav ket din e ve re a lennegezh e-barzh Al Liamm, re a lennegezh bobl, meur a wech, ne lavaran ket. Met n' on ket a-enep da studiadennoù 'zo ha, da skouer, hini Olier a blij din kalz; n' eo ket disi, avat, ha gwelloc'h e vefe dezhan krekiañ ha kevadekaot (mettre à jour) e studiadenenn, d' am meno. Da skouer en dije gellet sellout ouzh labour an Dr. Bachellier en Ogam war an drouizelezh e Galia... Hag ivez ouzh levr Jan De Vries, Keltische Religion (Stuttgart 1961). Evel m' emañ eo mat avat ; dreist-holl dre na fell ket dezhañ bout neptu... ».

387

Digant M. L. :

« Paeañ a ran deoc'h va c'houmanant-bloaz d` AL LIAMM-Tir Na N-og - Lenn a ran Al Liamm abaoe an niverenn 1 (Nevez-amzer 1946) ha da c'houde Al Liamm Tir Na N-og, nemet darn eus niverennoù 1950/51, pa oan soudard hag hep arc'hant. Mez lenn a ran atav Al Lliamm gant an hevelep dudi. Va gwellan gourc'hemenoù evit ur gelaouenn ken brav ha ken plijus ».

Hor Mignon Abanna a zo evel ma oar an holl rener ar gelaouenn « uhel» Preder, laouen e vefe eveljust da gaout pennadoù uhel ivez war AL Liamm, setu ar pezh a lavar diwar-benn an termenou nevez: lakaomp ar gerioù diaes : « derou 'zo da bep tra ; dav vo dezho kenkiziañ Al Liamm deiz pe zeiz, neuze, perak ket diouzhtu ? Un digoll a zleez dimp, neketa, goude bezañ bouetaet kemend-all an amatourien a gontadennoù fichet ha kalfichet, gouez da Barr-Heol. En ur dremen e lavarin dit n' on ket a-du krenn gant pezh a skriv an Ao. Klerg. Evel ma laverez gant gwir abeg, Al Liamm a zo ur gelaouenn lennegel da gentañ-penn ha n' he deus d'ober gant studioù arboellerezhel pe all nemet e kement ez eus un tu lennegel ganto. Va rebech, a ya bremañ war wanaat, peogwir e sav live ar gelaouenn ».

BUHEZ AR GELAOUENN. -

An niverenn-mañ a zo bet daleet en askont da ehan-labour an ti-moulañ. Pediañ a reomp hon lennerien d' hon digareziñ. Ar moulañ a ya atav war geraat, un niverenn eus Al Liamm a goust bremañ 146.496 lur kozh. Ar c'hwec'h skouerenn a goust eta 878.976 lur hep kontañ ar mizoù kas. Hor 480 koumananter a gas d' ar c'hef war-dro 720.000 lur.

15 KOUMANANTER A RA DIOUER EVIT TIZHOUT 500 -

Daoust da dud o tigoumanantin ha da goumanterien feal bezañ aet da anaon nevez 'zo hon eus bremañ 485 koumananter. 15 a vank c'hoazh eta evit kaout 500, bec'h dezhi eta, ha n'ankounac'hait ket ez eus prizioù kalz izelloc'h evit ar studierien, ar soudarded hag ar gloareged.

HON LEVRIOU, -

E rann al levrioù bugale hon eus embannet 4 miz 'zo « Ar Roue ha Meudig e vab ». E levr-se e kaver 120 skeudenn e liv gant R. Th. Rotman oberour brudet « Prinsezig an Dour ». Ar c'hlichedoù a oa bet prestet gant Friziz hag an droidigezh a zo diwar zorn an Aotrou Troal. O zrugarekaot a reomp a-greiz kalon. Priz al levr, 64 pajenn ennañ, a zo 4 lur nevez.

War roll al levrioù bugale hon eus da werzhañ ez eo ret lakaat ivez « Istor Breizh Toutouig » liv, skeudennet gant Jobbé-Duval, priz al levr a zo 2 L.N.

Oberenn M. Abgrall « Gwinizh hepken » skeudennet gant X. Haas ha moulet kaer-tre a zo bet gwerzhet mat. N' eus mui a skouerennoù kaer. (7 L.N. ar skouerenn boutin).

« Mari-Vorgan » gant Roparz Hemon a vo romant ar bloaz. Moulet eo gant Ti Moulañ Breizh e St-Brieg. Chom a ra un nebeut skouerennoù kaer (Marais 20 L.N., Lafuma 15 L.N., boutin 8,5 L.R.).

PEVARE MOULADUR YEZHADUR ROPARZ HEMON. -

Diviet eo trede mouladur ar c'grammaire bretonne » hor boa embannet e 1958. Daoust ma ne vez ket roet al levr er skolioù e vez gwerzhet e-leizh. Tennet e vo 4000 skouerenn ar wech-mañ, ar pezh a gousto d' Al Liamm 576.000 lur ! Pep skoazell a vo deut mat eta. Priz ar yezhadur nevez a vo 4 L.N.

388

DEIZIADUR GODELL. -

Deiziadur godell Al Liamm 1963 a zo deut er-maez. En tu-hont d' ar skouerennoù boutin ez eus reoù gant « Bloavezh mat » skrivet warno ha re all gwenn o c'hein. Ne vez ket gwerzhet a-unanoù met dre 10. An dek a goust 3 L.N. Ar 500, 0,20 L.N. ar pezh, ar miliad 0,12 L.N. ar pezh.

P. BODENAN, Verger St-Yves, Quimper-K - C.C.P. 212-23 Rennes.

HOR YEZH, niverenn 33. -

Pinvidik eo evel boas danvez an niverenn, a roomp amañ he zaolenn :

- Gerioù ha troioù-lavar eus brezhoneg ar C'hal, Erwan BREGAR ;
- « Kanam Noel » gant ABENEZ ;
- Ar brezhoneg e Senolf gant Dr LAURENT ;
- Evezhiadennoù diwar-benn stummoù brezhonek anvioù-lec'hioù Bro Benteur, gant J. GUEGUEN ;
- Divankadennoù d' ar pennad « Ar bervoù araogennet eilster », gant Y. PLERGER ;
- Notennoù kemmesk, gant ARZEL EVEN ;
- Taolenn ar bloavezhad 1961 ;
- Stagadenn : Buhez Voizez.

HOR YEZH, koumanant 10 lur nevez, Melle J. QUEILLE, 47 rue Notre-Dame, GUINGAMP, C. C. P. 1240-22 Rennes.

AR HILHOG GALL. -

Degouezhet eo ganimp Niverenn 2 ar gelaouennig (4 bajenn) roneoskrivet-se. Ur seurt « Canard enchaîné » e seblant bezañ. Ar pennad digeriñ sinet Goulven Pennaod a zo anvet « Ad Maiorem Tovsegorvm Gloriam ! », an eil « Vakañsoù » gant Charlet Chiassé, sed amañ ur skouer eus an doare : « Me zo breton penn, kil ha troad, « zaet ba' c'hoh » ma peuz c'hoant gouzoud, ha n' am eus kentel ebet da resivi digant gour ebet, surtout digand ar re-ze o-deus disket ar brezhoneg ba' leoriou, ar Vretoned prévenus vreïn-se...-etc. ».

D'ar re a fell dezho gouzout hiroc'h da breñañ ar gelaouenn. N' omp ket a du gant an holl vennozioù a seblant kaout renerien ar gelaouennig, ne welomp ket da skouer petra teu ar c'hasoni a-enep d'ar Jizevien, amañ Max Jacob, d'ober en emsav.

KUDENN LEZ-BREIZ E BARZHAZ KERVARKER. -

An Dr. C. Laurent en deus savet ur studiadenn diwar-benn orin gwerz vrudet Kervarker. Studiañ a ra an Dr. C. Laurent al lodenn gentañ eus Lez Breiz. Ar « c'himiad » hag a zo bet sellet evel ijinet gant ar barzh, awenet gant ul lodenn eus ar Mabinogion, Bugaleaj Peredur Mab Ewrawc. Krediñ a ra an oberour n' eo ket bet ijinet al lodenn damallet.

Soñjal a ra ez eo an oberenn a orin vreizhat, ijinet marteze gant ur barzh evel Kerambrun. Techet eo koulskoude da grediñ ez eo ur werzh vreizhat kozh abalamour da c'herioù 'zo.

Moulet eo bet ar studiadenn (8 p.) e Ti Moulerezh Gwaskoù Breizh e St-Brieg.

389

KELAOUENNOU.

- AR BED KELTIEK, bep miz, roneoskrivet kaer. Rener : R. Hemon, Koumanant 7 L.N., 21 rue de Dixmude, Brest, C. C. P. 1907-07 Rennes. Keleier a bep e brezhoneg hepken.

- BARR HEOL, bep tri miz, roneoskrivet, katolik, koumanant 5 L.N. Abbé Le Clerc, recteur, Buhulien, C. C. P. 91.764 Rennes. Brezhoneg hepken.

- HOR YEZH, trimiziek, roneoskrivet, yezhoniell. Rener : Y. Piete. Koumanant 10 L.N. Dll Queillé, 47, rue Notre-Dame, Guingamp (C.-d.-N.) - C.C.P. 1240-22 Rennes. E brezhoneg hepken.

- SKOL, bep tri miz, roneoskrivet, brezhoneg penn-da-benn, kelennerzh. 10 lur nevez, Plouezec, C.C.P. 1911-06 Rennes.

- GWERIN, stagadenn d' Hor Yezh, oc'h embann gwerzhioù diembann gant ur studiadenn, renet gant Maodez Glanndour hag Abeozen. - C.C.P. « Hor Yezh ».

E galleg pe divyezhek :

AR VRO, divyezhek, dreist-holl e galleg, politikel. Rener : Per Denez. Koumanant 13 lur nevez, J. Desbordes, Bât. H 4, Ker Andon, Concarneau (Fin.), C.C.P. 1493-79 Nantes.

MISSION BRETONNE, 12 L.N., 6 rue de l'Eglise P, Paris (15e), C. C. P. 8301-85 Paris (moulet).

L'AVENIR, _ miziek, 5 L.N., B. P. 89 Brest, C. C. P. 1132-86 Rennes , (moulet).

BREIZ, kelaouenn Kendalc'h, miziek Kt. 5 L.N., B. P. 78 La Baule C. C. P. 144-67 Rennes.

STURIER-YAOUANKIZ, miziek 6 L N., C. C. P. 18-71735 Paris.

AN TRIBANN (trimiziek) 7,5 L.N., gorsedd, 70 avenue du Plessis Tison, Nantes, C. C. P. 1907-81 Nantes.

BRETON NEWS, Linton Fassaroe Lane, Fassaroe Bray Ce Wichlow, Irlande.

HOR SONERIEN EN ESTRENVRO. -

Gant plijadur hon eus gouezet he deus Dunvel ar Benn kanet e brezhoneg en Alamagn hag e Bro Suis e dibenn miz Here.

Kemeret he deus perzh e kasadenn vras kentañ, chadenn kevredadel ar pellwel Alaman Radio Stuttgart, hini Lausanne hag evit an eil gwech hini München a ouestlo abadennoù dezhi. Hetiñ a reomp da z-Dunvel ar Benn ha d' hor c'houmananter ar sonour P. Y. Moign, rener an abadennoù ober berzh. Lakaat a reont da anaout hor sonerezh, en un doare bev hag arnevez, er broioù estren.

EMBANNET EO BET GANT ESSO-STANDARD. -

Evit reiñ d' an douristed, ur gelaouenn diwar-benn Breizh enni pennadoù douaroniezh, istor..., luc'hskeudennoù hag ur roll-anvioù kêrioù Breizh.

REUZ E BRO FLANDREZ. -

Ar vretoned o deus gallet lenn war an « Télégramme » ur rentañ-kont mezhus

diwar-benn darvoudoù Bro Flandrez: O komz eus ar flandrezeg e skrive ar c'helaouenner sevenet « ne oa ket ur yezh met ur seurt yod a-boan mat evit ar c'hizhier » ! (sic).

390

War-dro 120.000 Flandrezat a zo degouezhet e Brussel d' ar Sul 14 a viz Here dre tramoù, dre drenioù ha dre busoù. Goulenn a raent ma vije lakaet o yezh hag ar galleg kreit-ha-keit. Dougen a raent skritelloù warno sloganioù evel «Flandrezeg ebet, tailhoù ebet ». Gallegerien o deus stourmet outo e-pad o dibunadeg en ur ganañ... ar « Marseillaise » ! ! An holl a oar penaos eo bet gwasket Flandreziz e-pad kantvedoù tra m' edo walloniz niverusoc'h egeto. Cheñchet eo penn d'ar varzh, na petra'ta, siwazh da sevenadur brasañ ar Bed !

Peur ez aio ar vretoned er ruioù da c'houlenn ar brezhoneg er skol hag er Radio ?

Niver ar stourmerien a gemm hervez pep kelaouenn. An nozvezh kentañ ar Radio gall a lavere e oa 150.000 den. « Ouest-France » a roe 120.000 den, an « Télégramme » 50.000, ar « Pèlerin » 40.000 ha «Match » 45.000.

Rener Al Liamm en deus kaset ul lizher-klemm d' an « Télégramme » ha bet ul lizher digarez dereat digant an Ao. A. Kerdaniel.

TREC'H KENTAÑ. -

Setu amañ roll ar re o deus gounezet an Trec'h Kentañ e Kamp ar Vrezhonegerion, e Sant-Nikolaz ar Pelem, d' an 13 a viz Eost 1962 :
Lusian RAOUL, Tangi LOUARN, Joseph AR MOIGN, Oscar D. MAC Uilis, Loeiz Y. V. LEMOINE, Colette LAMBLOT, meneg mat a-walc'h, ha Soazig LAURENT.

Ti-Moulerezh AR SKREV. - Bali ar Marichal de-Lattre•de.Tassigoy - AR BAOL

LEVRIOU NEVEZ AL LIAMM

ABEOZEN : DAMSKEUD HOL LENMEGEZH KOZH

Priz : 5 lur nevez

M. ABGRALL - X. HAAS : GWINIZH HEPKEN

Kontadennoù ha skeudennoù kizellet er c'hoad e daou liv

war baper kaer 12 lur nevez

war baper boutin ... 7 lur nevez

G. Th. ROTMAN : AR ROUE HA MEUDIG E VAB

ul levr bugale skeudennet e liv (64 paj.)

HEPDALE

ROPARZ HEMON : MARI VORGAN

romant (176 paj.)

war baper « Marais » niverennet

eus 1 da 20 20,00 lur nevez

war « Lafuma » niverennet eus 21 da 50 15,00 lur nevez

boutin 8,50 lur nevez

P. BODENAN - Verger Saint-Yves QUIMPER-K - C. C. P. 212-23 Rennes

AL LIAMM 95

AL LIAMM

NIVERENN 95

Du – Kerzu 1962

AL LIAMM
DU-KERZU 1962

18 vet Bloavezh

TAOLENN

Lontegezh, gant Sten Kidna	393
Pailhardigezh, gant Sten Kidna	394
Skol-Louarn Veig Trebern, gant Youenn Drezen	395
Kastizoù iskis, gant Yeun ar Gow	404
Ar Geben Donvaet, gant W. Shakespeare (tr. J. L. Emily)	415
Galia er pevare ha pempvet kantved, gant Youenn Olier	436
Anvioù-Lec'hioù Breizh-Uhel	444
Notennoù a Genelyezhouriezh, gant Goulven Pennaod	447
Roll ar Pennadoù	452
Notennoù	455

LONTEGEZH

gant STEN KIDNA

« Ne vern émen é taulen me sel, ne huélen kalz meit fustailh gouli, darneu
bouteilleu ha pladeu, éskern ha lousteri aral hag e daulé ur vlaz bosennus. »
(MARION : Voiaj mistérius de Inizen er Vertu.)

Kemer ur re sizailh, ha frailh
Da veg,
Ma vo ledanoc'h, hoc'h
Da gargañ da gov
Gant boued a bep sort, a bep goust, a bep liv.
Stambouc'het,
Sell perhuezh
Holl ar braventeziou, holl an eürustedoù
A laoskez war da lerc'h.
Ha goude, lonk, lontek !
Ha gouzout a rez ?
Te 'zo oc'h aozañ ur brav a banvez
Evit ar c'hontron.

PAILHARDIGEZH

Gant STEN KIDNA

Sec'h va staon, davet va serc'h
Ez an hiziv dilun
Daoust d' al le graet dimerc'h, (1)
Pas mem ur sizhun !
Ha stardañ a ran etre va divrec'h
Da gorf gwevn.
« Canoë », « Canoë », Renea, Renea
Da frond am laka fol.
Te 'zo klouar ha mouest.
Pokat ha flourikat, flourikat ha pokat
Evit un herrad.
Ha goude,
Muioc'h-mui,
Va beg leun a c'hwervoni
Hag enkrezet va ene.
Ha neoazh,
O soñjal en da groc'hen wenn
Dous-voulouz,
Noazh,
Ec'h ouzon mat siwazh
Ez in endro davedous,
C'hoazh,
Warc'hoazh...
(1) Dimeurzh (gw.).

SKOL LOUARN VEIG TREBERN

Ar charrtan mouzet
(pennad)

gant Youenn DREZEN

D' AM C'HENEIL MAT ABEOZEN.

(An deiz a-c'houde kreisteiz-se, o doa tri ganfard - daou eus skol ar vistri, hag unan, kalz yaouankoc'h, Veig Trebern, eus ti ar Frered - lakaet en o fenn mont da Lok-Tudi, da welout ar mor, e-lec'h mont d o skol. Kavet o doa dija, e Kêr Bont-'n Abad, ur c'harrtan o vouzañ, dre ziv wech, ouzh e vlenier. D' ar mareoù-se, - war-dro ar bloavezh 1908, - e veze hedro, ha disant, ur spont, an ardivinkoù souezhus-se ouzh o mistri.)

AET e oa an tri biltroter en tu all da Gerialio-Nevez, ha tost d' an hent-karr, a gas da benn alez veur ar c'histinenned, e Travenneg, - ha tout an hent dezho o zri, - pa save d' o skouarn un toumpi braouac'hus, eus tu an Ti-Toull. Dont a rae an trouz daveto. Ne welent netra, avat, abalamour da gleuzioù uhel bord an hent, ha d' ur bochad gwez pupli. Mes sevel a rae, dreist beg ar gwez, ur pezh koumoulenn poultrenn dano, poultrenn an hent bras.

396

Ken buan all, e tifoupe, diouzh dreñv ar bochad gwez pupli, e korn-tro Keralio-Nevez, ar c'harrtan ruz-mouk. Eñ adarre ; eñ atav ! Ha ne ehane ket e gorn-boud da vlejal ; evel m' en dije lavaret :

- Skarzhit a-zirak ! Pe e viot flastret dindan va rodoù herr !

Ha, feiz ! ul lamm o doa graet an tri baotr, er foz geotek, d' en em bladañ ouzh ar c'hleuz. Ha tremen a reas an tankarr ruz e-biou dezho, gant tizh al luc'hed ha trouz ar gurun... evit chom a-sav, ur wech ouzhpenn, war al laezenn, dres e-tal ur groaz vaen, strobet he fust e strouezh ar c'hleuz, war-du kleiz an hent bras.

Redek a reas ar baotred da welout. Ouzhpenn gwelout, e klevjont.

Diskennet e oa ar blenier eus e garr, ha serret an nor war e lerc'h, sec'h, rust ha kivioul, tra ma selle an itron gaer, hep rannañ grik, ha prenet he diweuz, ouzh hec'h eurier bihan. Ken rust all, e oa bet digoret gantañ, war benn a-raok e garr, ar goloennoù houarn tano, a andore tolzenn ar mekanig-kefluskañ, e riskl d' o diforlinkañ ha damantiñ d' o c'haer a livadur ruz-mouk.

Droug bras e oa er blenier, rak jarneal a rae :

- Ra lonko Beelzebuth e stlipoù glaou-tan, ma oar ur c'hristen yac'h petra zo krog e stlipoù an ijin daonet-mañ !

A-greiz flachota ar benveg kevrinus - ha mouzer - gant e zaouarn lermaveget, e save an aotrou e benn a-zindan ur goloenn.

- Aloiza, me ho ped, emezañ, pet eur eo anezhi ?

- Un eur tremenet, va mignon.

- Un eur tremenet ?... O kornjidouilh ha kantol glas Ubu gozh !... Loc'hañ da zek eur a Goedgili, evit ober teir lev dindan teir eur ? Sed aze a zo

troc'hañ hent !... Mard emañ keginourez Lann-Gozh ouzh va c'hedal da dreiñ ar ber, 'm eus aon e vo yourc'h hor merenn korn-skarnilet eus un tu, ha kriz-bev eus an tu all.

Stouiñ a rae war e ardivink, kefridi warnañ, ken na pufe, oc'h aprouiñ un trapig amañ, ur penn-ribouler aze, ha traezoù ken dianav d' ar baotredigoù, an eil re hag ar re all. Tapout a reas krog, da c'houde, a-zindan ar rod-bleniañ, er c'harrtan, en un dornikell houarn, dezhi furm al lizherenn « zed ». Mont a rae da sankañ ur penn eus an dornikell en un toullig karrezek e fri ar c'harrtan. Hag eñ ha treiñ, ha treiñ a-zevri. Boud !... Ma vralle ar c'harrtan un disteraik, war e beder rod, na ne roc'he ar c'heflusker, na ne huanade zoken.

397

- Tri mil c'hast ar voulc'hurun kac'het gant reor an diaoul Lusifer, a jarnee an den e groc'hen maout, ar c'hwezenn, o pizhenniñ war e dal. Na « bregit » ket din biken mui eus o otoioumobil ar foeltr !... Ra 'z aint holl e puñs an ifern gant o mekanikoù nevez... Kavadennoù ijin mab-den, emezo... « Inventions modernes », emezo... Bez' int brav, o « inventionoù modernes ! » ur stal gaer anezho !... Mat dres da lakaat ur sant plastr da virviñ war e sichenn... da lakaat ur vuzhugenn da dapout un taol-gwad diwar hec'h ernez !

Savet en doa e zargreiz, hep diskregiñ eus e zornikell. Ha fuc'hañ a rae. Hennezh e oa bervoc'h e wad, anat, eget hini ur vuzhugenn hag hini ur sant plastr. Ruz-poazh e oa. Gwir eo e oa warnañ e vantell domm e kroc'hen maout, ha, war e benn, ur boned ler nozelennet dindan e chink. Ne weled ket dezhañ ur vlevenn eus e benn. Mes sur e oa Veig e oa an den-se ken ruz e vlev ha ma oa e zremm. Marteze o doa liv tan ifern e gamarad Lusifer. Ha, ken sur all, evit bezañ diwar ken gwazh brouez ha pec'hiñ evel ma rae, hennezh ne zlee en em vagañ nemet gant kig kriz ha gwin ruz yac'h... mes, e feson ebet, gant mel habaskaüs ar basianted.

Taolet en doa ur sell taer ouzh an tri ganfard.

- Neket 'ta ? fleurenn yaouankiz ar vro vigoudenn ! Brudañ a c'hellot, dre ar vro, e vo bet gwelet gant ho taoulagad, ha kreiz an hent bras tommheoliet, ar vravañ taolenn a c'helle diskouez beskont ar C'hoedgili, eus Ploveilh, war c'hlannoù stêr Oded.

« En panne », e-kreiz an hent bras, beskont faro ar C'hoedgili, gant e wetur mekanik a c'hiz nevez ! Sachet roue an tizh, ar « pionnier des véhicules à pétrole », lutet, gludet, gwriziennet war ar plas, ha war ar plaen, ouzhpenn, en diael a vro gompez-mañ, hep krec'h na dinaou, da c'hellout kemer lañs, ha da reiñ sikour d' ar moteur daonet-se da luskañ en-dro.

« N' eus ket par d' an ardivinkoù a c'hiz nevez-se, ijinet, sañset, evit an tizh, da lakaat unan da vezañ diwezhat. Na lakait biken ho kwenneien er seurt kozh-kinkailhez, keit ha ma vo en ho marsosioù roñsed lijer gant dibr ha stleug: keit ha ma p' o en ho karrdi, gwetur peder-rod pe garriolenn ... Pe it war droad ! War ho taou droad ! Muioc'h a amzer a ya gant unan, o treiñ an dornikell daoned-mañ eget oc'h erru gant an tren-kantonier.

398

Ne ouie ket va zri foeterig-hent diouzh o skodegenn, o selaou alioù ken dic'hortoz ha ken asotus.

Mont war droad ?... Ne raent ken, abaoe ma oant en oad uzañ tachoù o botoù-koad - pa ne vezent ket diarc'henn ! - war hentoù kalet Breizh-Izel... Gweterioù ?... Ne oa evito, karroñs kranoc'h eget lost ur c'harr diwar-ar-maez, gant, war ar marc'had, hillig ar skourjez war o c'hein, pa rede ar c'houer war o lerc'h.

Taolet he doa an itron gaer ur sell, ur wech ouzhpenn, ouzh hec'h eurier.

- Beskont, va mignon, emezi. Pegeit emaoamp ac'halen da vaner Lann-Gozh ?

- Ul levig a-boan, mignonez kaezh. Ur rukun disanv eo bezañ skoilhet amañ, ken tost. N' hor bo ket abeg da vrabañsal gant hor prenadenn lufurus. Bevet ar c'hezeg, Aloiza !

- Beskont, va mignon, eme an itron gaer. Ne gred ket deoc'h e terefe goulenn digant unan eus ar grennarded-se mont di affo da gemenn d' hon ostizien ez erruimp diwezhatoc'h eget na krede dimp ?

- Perak ne 'z afemp ket kentoc'h da c'houlenn ur jav, en atant tostañ, da sternañ ouzh hor «Marzh an Amzer-Vremañ » ? Nann ! mignonez kaezh. « Italia fara da se ! » « Occupe-toi d'Amélie ! » evel ma lavaromp bremañ, e Pariz. Dont a rin a-benn, me va-unan, ouzh ar vouzherez aheurtet-mañ. Sentiñ a ranko ouzhin, pe me ne vo ket va anv Hektor a Goedgili. Gwelomp c'hoazh petra en deus va Ankou ruz en e gof !

Kemer a rae Koedgili, siouloc'h dezhañ, ur wialenn gouevr hir, hag eñ ha diwiñsañ kabell ur trapig e kouevr ivez, war ur c'hostez eus ar c'heflusker. Sankañ a rae ar wialenn en toull digor.

- Gwelit oc'h-unan, mignonez kaezh, emezañ, en ur dennañ er-maez ar wialenn o tiveriñ. N' eo ket e gerc'h eo a ra diouer da azen ruz Añgoulenn-se. Leun eo e gof, ouzhpenn an dri-c'hard, a eol-maen eus ar vegenn... Gwelomp stivell an dour !

399

Hag a-zevri da ziviñsañ un tokig all, kinklet hemañ gant un erer arc'hant, krok e bigos, ha dispak-kaer e eskell. Difoupañ a rae un aezenn stank diouzh genou ar stivell.

- *Muerta de la vaca* ? eme ar blenier. Gwall-dommañ a ra ar mekanik. Mes barrek-tre e vimp betek Lok-Tudi. Graomp ur gasadenn all d' an dornikell ! Amzer a-walc'h en deus bet ar pezh pourset-mañ da sachañ war e anal.

Hag an Aotrou Beskont, heuliet pizh kement fiñv a rae, gant daoulagad an tri beajour war droad, ha 'n em lakaat da dreiñ, da dreiñ an dornikell, kalonek hag endra ma c'helle. Ken na zañse ar pikol tolzenn peder-rodek e-giz an ourz Martin, e penn e chadenn. Ar c'heflusker, avat, ne zeue ket dezhañ ar paz. Se n' eo ket mui c'hoari-mouzig e oa, mes nac'h krenn sentiñ ouzh ar mestr. Pevar lagad d' ar marc'h dall !... Sorset e oa ar mekanik sankañ tizh. Mut, divuhez, ha ken diflach war e beder rod ha menhir Penn-Laouigen e lec'hideg.

Rankout a rae troer an dornikell lakaat un ehan all. Tagañ a rae gant ur barrad broc'h nevez o kreskiñ, kiviouloc'h eget ar barradoù all.

- A 'ta, loen Kain, a darzhe ar beskont diwar e vuanegzh. Ha dic'houbañ 'ri, pezh-teil, dastumet e bordilli Brest ! Mil mallozh Doue ! Youloù muntrañ a zegas din ar vallozhenn-va-daoulagad a garrikell-se, kac'het gant reor an diaoul. Ma vije bet va fistolennoù ganin, em bije graet ur sil gant da vouzelloù daonet ha milliget.

Amañ e tistage an Aotrou Beskont, aet nay ma oa, ha pitilh da vat gant ar vuanegzh, ul le-douet ken reut, e pep keñver, kement a zismegañs ennañ, ma ne fell ket d' am fluenn en diskrivañ. Forzh penaos, e vefe lammet kuit, gant embanner va danevell, dre zoujañs d' al lennerien.

Savet he doa an itron gaer he daoulagad, chif ha rebech enno.

- O ! Hektor... emezi. Re lark en holl ez it ganti. Komz a rit e-giz ur chalboter.

- Salokras, mignonez kaezh ! petra 'z eus ac'hanon amañ ouzhpenn ur chalboter o vourreviañ e skiant-vat gant ur jav skornet-mort. Ma vefe Doue

ac'hanon, e pulluc'hfen, war an taol, ar mekanik pennfollus-se, m' en tou ruz !...

- En an' Doue, Hektor ! Pec'hed eo deoc'h touiñ-Doue ken divalo, eme an itron gaer, gant he mouezh ken parfet ha tra.

400

Boazet e oa an itron gaer, hep ket a zouetañs, ouzh brouezadoù he fried.

- Selaouit ac'hanon, Hektor ! C'hwi hag a zo ac'hanoc'h un denjentil hag ur c'hristen reizh, o stourm a-viskoazh evit Doue hag ar Roue, perak, e-lec'h klask dedennañ mallozh an Aotrou Doue war ho reuzeudik a garrtan dizifenn - ha digiriek - perak ne c'houlennfec'h ket, kentoc'h, E vennozh gant ur bedenn c'hwek ?... Ur Bater hag un Ave a zo buan lavaret.

- Arsa ! Aloiza ! Ur Bater hag un Ave ?... Ur Bater hag... a, feiz !... Marteze, avat... M' en anzav... ne vije ket bet deut din ar soñj-se biskoazh. Gwelomp neuze hag eñ e vo un oremus efedusoc'h eget va « ivoul ilin ».

Hag an den souezhus-se ha dinozelañ e c'holo-klopenn hag en em zigabellañ da lavarout e bedenn, da heul ur mell sin ar groaz. An tri baotrig, diwar o sabatur, o doa lammet ivez o bonedoù, ha graet, d' o zro, sin ar groaz. N' en doa ket faziet Veig. An Aotrou Beskont a oa ruz-tan flamm e bennad bleo ; ar pezh ne vire ket outañ da ziskouez un dremm devot meurbet, tra ma patere.

Ne bad ket ur Bater hag un Ave da zibunañ, evel m' he doa lavaret an itron gaer.

- Setu, mignonez kaezh, eme an aotrou. Graet am eus diouzh ho het. Gwelomp bremañ ha bez' e vo kement a-youl-vat gant hor mekanik daon... euh !... pennfall.

- Ya ! Arabat jarneal ken, eme an itron gaer. En em lakaet he doa da c'hoarzhin, en diwezh. Sklintinañ a rae he c'hoarzh e-giz ourouleri.

- Arabat e kollfec'h frouezh hoc'h orezon gant ho letanioù amzere da briñzed an ifernioù ! Emezi.

C'hoarzhin a reas ivez ar beskont. Diwisket en doa e vantell bonner e kroc'hen maout blevek ha tennet e vanegoù ler, da dufañ e palvoù e zaouarn. Deut 'oa dezhañ en-dro konfort, drantiz ha kalonegezh.

Tapout a rae krog adarre en dornikell ha :

- Bec'h dezhi ! eme an aotrou.

- Bec'h dezhi ! eme ar mekanik.

Burzhud !... Respontet en doa ar c'heflusker raktal. Roc'hal a rae ar c'heflusker, reizh ha ingal, ha tridal a rae houarn tano ar goloennoù ruz-mouk war e c'horre.

- 'Mañ deomp ! a youc'he Koedgili, lorc'h an trec'h en e vouez. Doue zo ganeomp. Bevet Doue hag ar Roue, Aloiza ! 'Mañ deomp, Aloiza ! « Au quart de tour »... N' he deus ket ar wetur-se he far dindan lagad an heol. Gwelet oc'h eus ? Amzer un hanter-dro d' an dornikell !... En hent, bremañ ! En hent, diouzhtu ! Hourrah !...

401

Tripal a rae. An itron gaer - Aloiza - he doa digoret he genou, a-dreñv mailhennoù fin he rouedenn. Hag he daoulagad ivez. Hej-dihej goustad e oa he fenn toget-ledan.

- N... d... D... ! he doa dishilhet. Jarneal he doa graet an itron gaer, d' he zro, diwar hec'h estlamm.

- A, gast, 'vat ! emezi. Ma 'm ije kredet biken e vije loc'het kuit ur c'harritan dre c'hrad ur Bater hag un Ave !...

- Poent hastañ bremañ, eme an Hektor, didaeret, un dudi. Ne vimp ket du-se re ziwezhat an holl.

Tra ma adwiske prim-ha-prim mantell groc'hen blevek ha manegoù ler, - goude bezañ lakaet e galabousenn war e benn, evel just ! - ha warnes kregiñ en e rod-bleniañ e taole kont pried Aloiza war an tri yannig, peuliet sko er c'harritan, ha digor ivez o genaouioù, e c'hellit krediñ.

- E !... Fleurenn yaouankiz ar vro, emezañ. Me 'bari n' ho peus ket savet morse en ur wetur-dre-dan ken lufr, ha beajet enni war hentoù ar Bed Bras.

- Morse, aotrou, eme an tri yannig.

- Ha da belec'h e kasit ho treid, hiziv, ken skañv ha ken gardis ?

- Da Lok-Tudi, aotrou, da welout ar mor.

- Sada ! eme an aotrou. Tri birc'hirin ar mor, en un taol, ha n' eo ket nemetken hini barzhoneg vrudet Roparz Hemon :

Dre hentoù blin an hañv, ouzh troad ar run
Da greiz an deiz e tizhas aod ar mor.
Nep den, nep bag, nep gwezenn tro-war-dro...

- Ar mor ?... N' eus netra par d' ar mor, er Bed Krouet.

Tra ma fraoñve ar c'heflusker kreñvoc'h-kreñv, gant ar mall sankañ tizh adarre war-c'horre an hent gwenn, e tistage an aotrou e groc'hen maout, war don ar c'hrapouezh gwinizh :

Marzh da vor tregernek, divarvel ha skinus,
O roi, bep abardaez, d'an Heol roue-doue,
Gwenvidigezh flammek e c'houronkoù livrin !...

402

- N' eus den par d' ur barzh dimezet gant an Awen, eme an aotrou. N' anavezit ket ar varzhoneg vezevennus-se, moused yaouank ?

- Nann, aotrou.

- N' ouzoc'h ket petra ' gollit. Mes n' eo ket ur souezh. An hini a binvidikaio Lennegezh Vrezhonek an Amzer-Vremañ gant ar pozioù-se, ur bam o c'hlevout, a zle bezañ a oad ganeoc'h, ha, d' an ampoent, nemet gwall-fazi a rafen, o c'harzata, evel doc'h-c'hwi, lamponed, e-lec'h bezañ er skol, ha gant ur bragoù toull war e c'haol. Hogen, ur marzh ar gwerzennoù-se. Ur berlezenn istr...

- N' hon eus komprenet tra tout, eme ar c'hozhañ eus ar baotred.

- An dra-se n' eo ket brezhoneg du-mañ, eme Veig. Me 'gav bravoc'h lenn Buffalo-Bill. Hi ! Hi !...

- Hag houmañ, eme an displeger gwerzennoù. Hag anaout a rit houmañ ?... An hini vravañ tout, gant Maodez Glanndour...

Sellet he doa an itron gaer, ur wech ouzhpenn ouzh hec'h eurier bihan, e

penn e chadennig aour, ha touch a rae, skañv, ouzh brec'h he den gant begoù he bizied maneget.

- Mignon kaezh, emezi, parfet atav. Ha soñjal a rit emaer ouzh hor gortoz, e Lann-Gozh, abaoe ar mintin-mañ, hag o nec'hiñ, moarvat, gant hon dale ?

- O, daon... euh !... Feiz Doue ! mignonez kaezh. Pa veneger ar mor dirazon, e tarzh em c'hreiz ene entanet barzhed Vreizh. Ha peogwir emañ ar yaouankizoù-mañ o vont war-du ar mor marteze, e teurvezint, mar deo diouzh ho krad, evel just, mignonez kaezh, ober ar peurrest eus o hent, en hor gwetur-dre-dan.

Ober a rae an itron gaer ur stouig-asantiñ d' he fenn toget-ledan. Hag ur meni-skruz d' ur skoaz. Un orin e oa eus he beskont a bried ; hag anezhi ur vaouez a-youl-vat kenañ.

- Ac'hanta ! Perc'hirined ar mor. Deuit e-barzh va c'harroñs ! Buanoc'h a-se e viot erru e-tal ar mor.

Ne oa ket bet dao pediñ div wech ar baotred. Lammet o doa, e-giz tri dargazh war o felpenn skevent eus stal ar c'higer, war dorchennoù voulouz ar c'hombod, a-dreñv kein perc'henned ar c'harrtan ruz, hag azezet diouzhtu, start-start an eil ouzh egile, hep gallout mirout da c'hoarzhin, kement a blijadur o doa. Un tammig aon ivez da vastariñ ar pallenn nevez gant o botoù kras.

403

- « *Les voyageurs pour Paris-Montparnasse en voiture ! Attention au départ !* » a hope an aotrou, en ur serriñ warno an nor, en un taol sec'h. - Klak ! - Hennezh a oa un den beo, avat !

Neuze, e oa pignet d' e dro er c'harrtan, hag en em staliet a-dreñv e rod-bleniañ. Distardet en doa ar votez, - a zo an anv a vez roet du-mañ d'ar starderez, - ha graet ardoù all war e vekanik.

Klevet e voe un trouz spontus eus kostez ar c'heflusker ; ober a rae ar c'harrtan ur gourlamm, hag ar baotred ivez, war o azezenn voulouz, flour d' o foñs. - Diwall dirak ! - Loc'het e oa an ijin war-raok, gant e vrammadegoù, e voged ha c'hwez flaer an eol-maen. Ur gorventenn dirollet war an hentoù...

Kastizoù iskis

gant Yeun AR GOW

Un hañvezh e tivizis gant va gwreg ez ajemp hon daou da avelañ hor pennoù war ribl ar mor rak ezhomm hor boa da ziskuizhañ. E ti intañvez ur pesketaer war ar maez, e tu ar sav-heol da vourc'hadenn Poulgoazeg, e kavjomp ur gegin hag ur gambr da feurmiñ. Ul lec'h dizarempred a hañverien hor boa diskoachet, ul lec'h a zeree ouzhomp kenañ, daoust ma ne oa etrezañ hag ar mor nemet un draezennig a netra a veze goloet bemdez, gant al lanv, betek an tevennoù.

Eno e c'houezhe dalc'hmat un avel yac'hus ha kreñv hag e veze birvilh gant ar mor, garv ha direizh alies. Ar Vuoc'h, ur boe eoriet war gerreg baz ar plegmor da gemenn da dud ar bagoù bezañ war evezh outo pa veze tev ar vorenn, a gleved o vlejial dibaouez, bewech ma washae d' an tarzhioù. Ha war an don kleiz, er pellder, e pare, diouzh an noz, gouleier niverus Pennmarc'h.

Er c'hornad-se, brezhoneg gant an holl a bep tu, e oa seven hag hegarat an dud. A-barzh pell e rajomp anaoudegezh gant hon amezeien, souezhet o klevout ganeomp yezh ar vro. « 'M eus aon, » a lavaras deomp meur a hini, « n' eo ket touristed a zo ac'hanoc'h pa vrezhonekait kerkoulz ha ni ! » Hag un deiz, p' edon oc'h ober un droiad war an aod, e kavis ur pesketaer kozh deuet da gas e vuoc'h vrizh da beuriñ geot kras ha berr an tevennoù. Un nebeud komzoù a lavarais dezhañ en ur dremen hag ar c'hozhiad, Gwinog Trevidig e anv, evel ma ouezis goude, a ziskouezas bezañ laouen e teurveze un diavêziad *prechañ* outañ, e-giz ma lavare. E-pad ur predadig e rannjomp kaoz, e gwasked ur vodenn lann, rak kreñv ha freskik e oa an avel an deiz-se. Bihan e oa an den, gwenn-kann e vlev, ha ken disec'het e groc'hen roufennet hag un tamm paper-parch. Pevar-ugent vloaz e oa ha, daoust d' e oad bras, sonn ha postek a-walc'h c'hoazh war e zivesker. Gant e wreg, ken kozh hag heñ tost da vat, edo o chom en ur penn-ti bihan war-bouez nebeud diouzh an aod. E amzer a dremene o labourat e dammig liorz, oc'h intent ouzh e vuoc'h hag o vont da veskleta bep ur mare.

405

Bep abardaez ec'h en em gavemp war an tevennoù, ha seul vui e teuen d' e anavezout, seul vui ivez am beze tro da verzout e oa un den fur, didroidell, dilorc'h hag izel a galon. Ur gwir Vreizhad eus an amzer dremenet, prederiet hepken gant ar soñj eus Doue ha gant kudenn ar marv.

Hag eus petra divizout gant ur pesketaer kozh nemet eus ar mor ha buhez an dud a c'hounez warnañ o boued ? Evel-se eo e klevis anv gantañ eus ar blanedenn doanuis a voe e hini hag hini ar rummadoù moraerien all a dremenas an darn vrasañ eus o amzer o pleustriñ gant o micher arvarus.

*

« Ya ! » emezañ, « ur gwall-vuhez hon eus renet gwechall, me hag ar re a oa en oad din. Bemdez e kiemp, evel loened, da c'hounit hor bruzun hag hini hor gwraez hag hor bugale. War-bouez nerzh hon divrec'h, pa veze an avel a-enep, e rankemp lakaat hor bagoù da gerzhout. War-du ar su ez aemp gant bep a banerig, ennañ hepken nemet ur voutailhad dour dous ha, peurliesañ, nemet un tamm bara sec'h, rak re baour e oamp evit kaout bemdez un drailhenn gig sall d' e larjezañ. Noz-deiz e pesketaemp dindan an heol berv pe an amzer fall, poazhet gant ar wrez, treuzet hon dilhad dister gant ar glav pe skornet hor c'horfoù ha rivet hon izili gant an anoued. Alies ne dapemp seurt, na brilli na sardined, ha, da geñver an deizioù doanuis-se, e veze bras an dienez en hon tiez. Hogen kalz karantez a oa etre an dud hag ar re ac'hanomp o deveze bet muioc'h a chañs eget ar re all a ranne gant trugarez o fesketervezh gant ar re reuzeudikoc'h egeto. Daoust da se, e veze berrentez, bepred koulz lavarout, gant tud an arvor,

dreist-holl ar bloavezhioù ma chome pell ar pesked diouzh an aod.

406

Pa zistroemp d' ar porzh, hor beze hanter amzer da stourm ouzh an avel hag e veze dav adarre roeñvat a-lazh-korf a-barzh tizhout an douar, war-lerc'h devezhioù labour skuizhus meurbet. Ha kement-se a oa dister dra e-skoaz ar barradoù arne hag amzer fall hag ar c'horventennoù diroll a gouezhe warnomp pa vezemp an nebeutañ war evezh outo. Soñj am eus da vezañ bet buntet ganto, pell diouzh an douar, en donvor hejet gant tarzhioù euzhus hon dalc'he, aet d' an eurvar, da zisvouediñ e-doug devezhioù hir. Dic'halloud da enebañ ouzh kounnar ar mor, e tec'he dirazo hor bagoù kaezh kaset du-mañ ha du-hont gant buanegezh an avelioù dichadennet, e-keit ha ma 'z ae hon holl amzer ganeomp d' o skarzhañ hep ehan eus an dour o leunie hag a c'hourdrouze hor goueled. Hag e-pad ar predadoù ken trubuilhus-se, e soñjemp en hon tud er gêr, ankeniet holl diwar hor penn, hag o klask gouzout hag heñ o gwelfemp ken. Ur burzhud a veze o distro d' an aod d' ar re ac'hanomp o deveze bet tu d' en em saveteiñ eus ar mor, rak, allas ! meur a hini a gave o marv ennañ. Ar re salv a gerzhe neuze war o zroad betek Santez-Anna ar Palud, da drugarekaat Mamm-gozh Doue d' o bezañ miret e buhez. Hag e kendalc'hent gant o zrevell hag o foanioù, sentus ouzh lezenn Doue ha dizamant outo o-unan en o stad didruez, da c'houren ouzh ar mor evit tennañ dioutañ boued o gwragez hag o bugale hag hini intanvezed hag emzivadod o mignoned chomet da veuziñ. Ur skouer gaer, neketa, desket dezho gant ar c'hentelioù a gaver en Aviel. »

Hep klask trouc'hañ e eñvorennoù gant goulennoù didalvoud e laosken Gwinog da gomz hervez ma plije gantañ. A-wechoù e paoueze gant e gaos, evel kollet e spered e traoù diamzeriet ha, koulskoude, tost dezhañ bepred. E sell a bare war ar mor-se en devoa bevet warnañ keit-all ha, daoust ma n' o gwelen ket c'hoazh, e lavare din pe da vare e veze ar bagoù pesketa war an distro d' ar porzh.

« Bremañ, » emezañ, « o deus ar baotred bagoù dre dan kalz brasoc'h eget ma oa hor re-ni hag un hanter muioc'h a dud war bep hini. Ha bremañ ne vez ket dav roeñvat mui, kefluskerioù o deus da gerzhout o-unan, ne vern pegen kreñv e vez an avel a-benn. Hiziv an deiz n' o deus ar besketaerien yaouank nemet dismegañs ouzh ar re gozh evel don. Ha, koulskoude, n' eo ket martoloded eo ar re-se, touristed, avat, ne lavaran ket. Netra ganto d' ober peogwir e vezont kaset, didorr d' o c'horf, betek al lec'hioù-pesketa e-lec'h ma savont hepken o rouedoù, leun tenn a besked, goude bezañ o zaolet er mor. Diouzhtu e kavont sav d' o fesketerezh a ya d' ar friturioù pe gant ar gorbellerien. Hag arc'hant a-vil-vern da lakaat sevel tiez nevez, da brenañ arrebeuri tonius ha d' ober tinell vat. Souezhus eo ar boued lipous hag an niver eus ar boutailhadoù gwin eus ar c'hentañ a ya bemdez gant ar bagoù er-maez. Evel bourc'hizien e vev ar besketaerien a c'hiz nevez, padal e rankomp tremen, ni merdeidi gozh disprizet, gant un tammig pañsion a netra. Met arabat deoc'h krediñ, avat, eo dre warizi outo e lavaran kement-se deoc'h. Gwell a se n' eo ken pa c'hellont re gwelloc'h buhez d' o zud eget ma 'z on bet gouest d' hen ober d' am re ! »

407

Tavet e oa adarre ha, neuze, e lavaras : « Bemdez em bez tro da welout e teu da wir ar c'hrennlavar kozh :

Ar paour pa binvidika,
Gant an diaoul a ya.

Abaoe ma 'z int brein gant an arc'hant, n' int ket ken troet ha gwechall d' ober an aluzen na da druez war stad ar re walleürus, bihanoc'h an niver anezho eget kent a-drugarez Doue. Met nag a voneiz flutet en aner, e ficherezh hag e traoù didalvez, gant o gwragez hag o merc'hed ! Betek ar vugaligoù a zo kollet gant an dornadoù arc'hant paper a laosker ganto da foetañ ! Un dra c'hoazh hag a ra diaez d' am c'halon a zo klevout ar gerent o trailhañ galleg gant o bugale, war zigarez e vo aesoc'h d' ar re-mañ en em zibab er vuhez diwezhatoc'h. Mezh o deus o tiskouez int Bretoned ha diskiantoc'h o c'havan eget loened a zesk o yezh d' o re vihan... »

« N' eo ket sebezus, » emezon, « e vefe gwellaet o stad p'o deus bremañ bagoù dre dan da vont pell en donvor war-lerc'h ar pesked. C'hwi ne daec'h ket keit-se gwechall hag, en abeg da se, e veze disteroc'h ho pesketerezh. Daoust ma 'z eo aesaet, n' eo ket diarvar c'hoazh o micher hag, alies, siouazh ! e kaver meneg war ar c'hazetennoù eus ar gwall-zarvoudoù a c'hoarvez gant darn anezho. »

« E gwirionez, » emezañ, « en desped d' o bagoù bras ha postek ha d' an ijiñoù a c'hiz nevez a gaver warno, e chomo risklus ar vicher bepred. Hogen kalz eus ar re a goll o buhez er mor a gav o marv dre o fazi hepken. Mezv e vezont holl atav, tost da vat, ha pa vrall o bag gant nerzh an tonnoù, e risk hiniennoù diwarno hag a ya d' ar strad gant o c'horfad. Ha ken gwas all ar feiz o deus kollet hag ar gengarantez kristen a zo nijet diouto. »

408

Anzav a ris ouzhin va-unan edo ar wirionez war veur a graf gant Gwinog Trevidig. Anat e oa en devoa keuz d' an amzer dremenet hag, evit distreiñ e spered diouzh e soñjoù melkonius, e heñchis ar c'hozhiad war ur gaoz all. « Ho tad, » emezon, « eo a zeskas deoc'h ho micher, moarvat ? »

« A dra sur, » e respontas, « pesketaer e oa, evel e dad ivez araozañ. Un den a boagn e oa hag a zoujañs Doue, e-giz m' am eus klasket va-unan bezañ war e lerc'h. Va zad-kozh ivez, ur gwall voraer ivez, am eus anavezet mat, rak deuet e oan da grennard a-barzh ma varvas. Yaouank tre e oa, pa voe kemeret da vartolod war unan eus listri ar roue hag, o vezañ m' en devoa graet tro ar bed, e ouie ur bern traoù sebezus a gemere plijadur da gontañ din. »

« Marteze, » a c'houlennis, « hoc'h eus dalc'het koun eus darn eus e istorioù ? Un eurvad e vefe din o c'hlevout ma karfec'h o displegañ din. »

Gwinog a vousc'hoarzas, laouen o kavout tu da gomz eus ar pezh a oa chomet tost d' e galon, hag heñ da respont din :

« Re hir e vefe kontañ kement a c'hoarvezas gantañ e-doug e amzer servij ; koulskoude, setu unan eus an darvoudoù a gavas an displejusañ e-pad e goñje hir.

*

Gwenole Trevidig, va zad-kozh, » eme Winog, « a zeuas er bed war-dro ar bloaz 1820. D' an oad a ugent vloaz, e voe galvet da vartolod war ul lestr brezel a zaou-ugent pezh-kanol, ar *Mell Pod Melen*, a oa neuze e porzh Brest... »

« Ar *Mell Pod Melen* ? » a c'houlennis, souezhet. « Morse ne glevis meneg eus un anv ken iskis bet roet da unan bennak eus listri ar Stad gant ar C'hallaoued ! Ha n' eo ket eus ar Melpomène a vennit komz ? »

« Ar Melpomène ? Marteze e oa galvet e-giz-se gant ar re a gomze galleg. Ma zad-kozh, avat, hag ar Vretoned all a oa gantañ a rae outan ar *Mell Pod Melen*, daoust ha ma oa teñvaloc'h e liv... Met kement-se, Melpomène pe Bod Melen, ne vern ket kalz.

409

Nebeud amzer goude ma voe lestreet va zad-kozh e tleas deskiñ dont da wernier, ur vicher riskus bras pa ranker bezañ ganti, dalc'hmat, ouzh beg ar gwernioù ha war an delezioù, o tispakañ pe o tastum ar gouelioù... A-barzh pell e kemeras ar *Mell Pod Melen* hent an donvor evit mont da ober tro ar bed hag, ar wech kentañ, e chomas daou vloaz hep distreiñ da Vrest.

E-kerz ar veaj, e welas Gwenole Trevidig broioù diniver hag a lies seurt : Bro-Spagn, gant hec'h ilizoù kaer ; aodoù Afrika, o krazañ dindan an heol berv ; inizi stank morioù ar su, e-lec'h ma vez kavet er gwez, a-hed ar bloaz, peadra da zebriñ hep ma vez ret ober an disterañ taol-labour ; strizh-vor Magellan, ur gwir ifern gant he avelioù spouronus ha yen-ki ; ha pelloc'h rouantelezhioù ar reter, Japon ha China, tud velen a grugelladoù enno, hag Indez, goloet a

balezioù dispar, endra ma tisvoued en o c'hichen an darn vrasañ eus ar boblañs.

E-ser mont eus an eil bro d' eben, hinon klouar e darn anezho ha lod all devet gant an heol pe yen-sklas, e teue ar mor da goeñvañ ha da zirollañ gant c'hwezh an avelioù feulz a save bep ur mare. Neuze en deveze ar paour kaezh gwernier da ziwall e vije diskaret, war bont al lestr pe e-kreiz an tonnoù penfollet, diwar ar fardaj brallet ha divrallet gant nerzh sabatuus ar mor hag an avel kollet o fenn ganto. Hag e tlie en em stagañ ouzh ur wern, kuit dezhañ da vont d' aber boued pesked.

A-wechoù, koulskoude, e tave an avel hag, e-pad sizhunvezhioù hir, ne zeue nep mouchad aezenn da zistanañ ar broutac'h na da lakaat an disterañ fiñv er gouelioù en-istribilh ouzh ar gwernioù. Hag e-keit-se e kave hir meurbed ar vartoloded o amzer, enoet holl da vezañ re-vak.

Pa zouare ar baotred en ur porzh bennak, o brasañ mall a veze kaout frouezh fresk ha yac'hus da zebriñ, evit koll ar soñj, e-pad ur predad berr, eus ar fer, ar fav-munut hag ar c'hig re sall o deveze bep pred er bourzh. Kalz anezho, ivez, en em daole da evañ, daoust d' an difenn groñs o devoa d' hen ober. E Hong-Kong, un deiz ma oa bet dilestret ur strollad anezho, e rajont korfad gant gwin-ardant riz a gavent un evaj dispar. Pa zistrojont d' ar bourzh, goude bezañ bet kann ouzh Sinaiz hag a glaskas o laerezh, e voent kastizet kalet dre urzh ar c'habiten.

410

Lakaat a reas hemañ o bodañ a-gevret war ar pont ha, dirak o c'henseurtes all, e reas ur c'harter-mest; da bep hini riskañ e vragoù. Ret e voe sentiñ raktal ha neuze, diouzh tro, e plegjont o c'hein da dapout pep hini ugent taol gwilastrenn war o... fenn adreñv, respet deoc'h ! Evel-se, heñvel ouzh ar pezh a veze graet du-mañ d' ar vugale disuj, e veze freet ar vartoloded disant ouzh ar reolenn. Hogen n' eo ket dorn un tad pe ur vamm a veze peg er wialenn, rak an hini a skoe her grae ken dizamant ma perze ar gwad dindan an taolioù. Va zad-kozh a oa e-touez ar re gastizet ha ken heget ha mezhekaet e voe gant ur wallgasadenn ken dizoare, ma touas na roje morse tro da vezañ freet hiviziken !

Siouazh ! arabat lavarout morse : « Feunteun, me n' evin mui eus da zour ». Yaouank e oa Gwenole Trevidig ha, dre-se, bihan e skiant-prenet. Kredik ha lonker poulc'hed un nebeudig e oa ouzhpenn ha setu ma kredas, evel gwir-bater, ar pezh a lavaraz dezhañ e gavandad Herve an Diaskorn, eus Kraon, ur martolod ken yaouank ha ken kredik ivez hag heñ : « N' ac'h eus ket c'hoant, moarvat, » eme Herve, « da gaout adarre war da feskennou, neketa ? Me kennebeut n' on ket goubet d'ur seurt predad ha setu penaos, war a lavar ar Sevelleg, hor c'halfeter a zo eus Treboul, e c'heller en em virout eus ar c'hastiz-se: Ar Sevelleg en deus lakaet tatouiñ, izelloc'h eget traoñ e gein, ur skeudenn vurzhus bennak hag, abaoe, bewech ma rank diskouez e benn-adreñv evit bezañ freet, war-lerc'h ur sotoni bennak, e vez laosket da vont didrabas ha digastiz hep an disterañ taol gwialenn. Ma plijfe ganeomp e leuskel da, dresañ war hor c'hroc'hen ar patrom-se, her grafe evit hor mad. Petra a lavarez-te ? »

« Petra eo an dra-se tatouiñ ? » a c'houlennas Gwenole. « Hag, a-hend-all, ha fiziañs ac'h eus kement-se er Sevelleg ? Din-me ne blij ket kalz, rak re c'hoapaer her c'havan. »

« Tatouiñ, » eme Herve, « a zo tresañ, amañ pe a-hont war gorf un den, ur skeudenn gant liv du-pod a lakaer da intrañ er c'hroc'hen ouzh e vroudañ e-barzh gant nadozioù gwriat. Ha perak kaout disfiziañs ouzh ar Sevelleg ? Un den a zoare eo hag ur c'henvroad mat. »

« Ha pe batrom a ray warnomp ? Ha gwelet ac'h eus an hini a zo war e gorf ? »

« N' em eus ket kredet goulenn seurt traoñ, met, war a lavar, e tle an holl saludiñ ha lemel o zok pe o boned dirak ar merk burzhus-se. »

Ma ! Kement e voe trabaset Gwenole gant Herve ma asantas d' an diwezh, ar berrboellig anezhañ, sentiñ ouzh menoz e vignon hag ez ajont da gavout ar c'halfeter. Hemañ a lavaras dezho pe goulz diskenn, an eil war-lerc'h egile, e strad al lestr, evit bezañ fichet evel ma teree. « Ha petra a livi warnon ? » a glaskas Gwenole gouzout. « Ne fell ket din e vefe un dra dizereat, te ' oar. »

411

« Arabat dit diskrediñ din, » eme ar Sevelleg. « Ma ne vo ket an heol e-unan, e tenno dezhañ war-bouez nebeud. »

Ha setu ma voe graet al labour dre-guzh ouzh skleurig ar sklêrañ letern a gavjont. Bewech ma sanke an nadozioù en e feskennoù, e tamante va zad-kozh, endra ma rede ar gwad penn-da-benn gant e zivesker. Kerkent hag echu an abadennoù : « Laosk ar gwad bremañ da sec'hi, » eme ar Sevelleg, « a-barzh en em welc'hi ! »

O fenn a-dreñv da Wenole ha da Herve a chomas truskennet e-pad meur a zevezh hag, e-keit-se, ne voent ket gouest da lavarout an eil d' egile pe batrom a oa garanet en o c'hroc'hen. Ha, daoust pegen kizidik e oa o goulioù, e veze ret dezho ober o labour evel ar vartoloded all, ar pezh a gavent poanuis meurbet.

Pa veze o c'houch da garter ha sioul an amzer, e oant boazet da ziskenn eus o gwernioù da vutuniñ gant o c'henseurted en-dro d' ar wern vras. Eno eo ec'h en em vode ar c'houch, ar mestr gwernier en e greiz, da gomz eus ar vro, da ganañ ha da selaou ar marvailhoù a ouie darn kontañ, evel ma veze graet er gêr e-korn an oaled.

Ran e oa Gwenole hag Herve gant ar butun ha, diduet o sachañ war o c'horn, e tañvent, gant levenez, blaz c'hwek ar moged touellus ha c'hwez-vat an hinon a floure ar mor. A-daol askell e nijent a spered d' ar gêr hag e soñjent, gant hirnezh, er mare ma c'helljent distreiñ davet ar re a garent.

Difenn o doa an holl da gaout ganto peadra da gaout tan ha, dreist-holl, da vutuniñ e strad al lestr. N' o devoa aotte d' hen ober nemet war ar pont ha pa vezent da garter, gant aon, evel just, e lakajent an tan en diabarzh. Evit tanañ o c'hernier e kavent, ouzh troad ar wern vras, hag a-us d' ur pentoniad dour, un fun terduet o teviñ a-nebeudoù. D' ar fun-se eo ez ae pep hini d' e dro da lakaat tan war e vutun.

Ur wechad, eta, deuet ar pred d'o c'houch da vont da gousket, ha kerkent ha lavaret, hervez boaz, ar pedennoù a vouezh uhel war ar pont, e kavas hon daou vartolod yaouank an tu, dre souch d'ar re all, da dostaat bep a gorniad a-nevez ouzh ar pennad fun a vire an tan. Hag int, da c'houde, war-du ar c'housk-lec'h, en ur ziwall da zihuniñ ar baotred all a oa dija o roc'hat en o gweleoù e-kreiz ar vrasañ teñvalijenn. Laouen da vezañ c'hoariet an troad leue d'ar mestr-gwernier karget da evezhiañ na vije ket butunet e diabarzh al lestr, e chomjont diflach en distro da guzulikat a vouezh izel.

412

Allas ! c'hwez kreñv ar moged butun a voe merzet buan gant fri tanav ar mestr-gwernier hag a reas d' an den dihuniñ a-daol-trumm. Kerkent e lammas eus e wele hag, en ur dastornañ en-dro d' ar gambr, e kavas an daou ganfard a glaskas neuze mougañ, gant o meud, ar restad butun a zeve c'hoazh en o c'hernier. « Ac'hanta ! hailhoned fall a zo ac'hanoc'h, » a zistagas heñ, tagnous dezhañ, « evel-se eo e toujit ar reolenn ? Kloustre e kousto ker deoc'h ho timegañs ! »

Divarc'het e oa Gwenole Trevidig hag Herve an Diaskorn hag ankeniet o div galon. « Gwegeniad, Abgrall, Per ar Stumm ha te, Morvan bihan ! » a c'harmas ar mestr-gwernier, « d' an traoñ diouzhtu da glozañ al lapoused-mañ ! » Raktal e voe ar pevar-mañ er-maez eus o gweleoù skourret da begañ en daou zisuj a gasjont d' ar prizon, er strad izelañ. Hag eno, daoust dezho da c'houlenn truez, e voent astennet a-stok o c'hein war ar c'halet ha lakaet o zreid en ur sparl houarn stag ouzh goueled al lestr.

Antronoz, war-lerc'h un nozvezh poanius hag hirvoudus tremenet e kavandenn ar razhed niverus a oa eno, e kaset an daou vartolod yaouank dirak ar c'habiten. Pa glevas o doare, e c'hourc'hemennas reiñ pemp taol gwialenn warn-ugent da bep hini ha da dennañ diganto o c'hernier-butun. « Hag e c'hellit c'hoazh va zrugarekaat, » emezañ, « rak en abeg d' ho yaouankiz eo ho laoskan kuit eus ho tisentidigezh hag ho youl fall evit ur bennozh Doue, koulz lavarout. »

War-lerc'h ar setañs-se, e voent kaset war ar pont, etre ar wern vras hag ar wern volosk, dirak o c'henseurted all galvet gant c'hwitell ar mestr gwernier. Graet e voe dezho riska o bragoù hag ar c'harter-mestr en devoa kefridi da freañ a dostaas outo gant e wialenn. « Sko yac'h ! » a grias ar mestr gwernier, « ar re-mañ a rank bezañ plantet micher enno ! » Pleget o gwal-gein ganto, e c'hortoze Gwenole hag Herve an taolioù en ur grenañ. Hogen, o welout an tresadennoù a oa war o feskennoù, ec'h en em viras ar c'harter-mestr da skeiñ hag e laoskas e vrec'h savet d' an nec'h da gouezhañ. Alvaonet holl e lavaras : « N' on ket evit skourjezañ patrom an hini a dleomp doujañs ha fealded dezhañ ! »

413

Ar c'homzoù-se a frealzas an daou baotr yaouank, o reiñ fiziañs dezho e vertuz ar pezh a oa treset war groc'hen an takad eus o c'horf a dlee bezañ bazhatet. Met ar mestr gwernier, dilammet tostoc'h da sellout, a c'harmas gant kasoni : « Met gurun ! An daou hailhon-mañ, hep mar, a zo grefet diwar an diaoul, p' o deus kredet ober ur seurt torfed hag ez an, diouzhtu, da gemenn ar c'heloù d' ar c'habiten ! »

Ne voe ket pell oc'h ober ar gefridi hag e tistroas da heul an ofiser betek al lec'h m' en em gave an daou orin. Ar c'habiten, brouezet ruz, ne grede ket e zaoulagad : « Nann ! » emezañ o taeriñ, « n' hon eus ket ar gwir da fustañ ur seurt taolenn ! Dellezet hoc'h eus, avat, livastred a zo ac'hanoc'h, bezañ krouget ouzh beg ar wern uhelañ ! N' her grin ket, evelato, dre druez ouzh hoc'h oad, hag o vezañ ma 'z och paotred kalonek ! Daoust da se, ne golloc'h netra ha n' ho po graet nemet eskemmañ ur marc'h born ouz unan dall ! Ra vo roet dezho pemzek soubadenn raktal ! »

Kerkent e voe staget, ouzh treid ar re gablus, ur mell tamm potin kement hag ur boled kanol, e-keit ha ma skoulmed, dindan o div gazel, ar penn eus div gordenn hir en istribilh ouzh polezioù delezioù uhelañ ar wern vras. Un taol c'hwitell skiltrus o tregerniñ a reas d' un nebeud brec'hioù nerzhus sachañ ouzh ar c'herdin hag, en ur par berr, ec'h en em gavas Gwenole hag Herve gwintet er vann, war hed tri-ugent troatad bennak a-us d' an dour. Ur c'hwitelladenn all a voe, hag ar c'herdin, laosket da vont, a c'hwibanas dindan pouez an daou reuzeudig o tiskenn betek ugent goured er mor. Ur sutelladenn a voe adarre, ken skiltr hag eben all araozi ha, kerkent, ec'h en em gavas hor paotred oc'h istribilhañ ouzh penn an delezioù. Hag en hevelep doare bepred, e tapjont, e berr amzer o fevarzek soubadenn all.

Pa voe fin d' an abadenn spouronus, e oant fatet o daou hag e tiflakent hanter-varv, a-stok o c'horf war ar pont. A-vec'h divorfilet hag e-keit ha ma kinnigent dislonkañ bouzelloù ha kourailhoù, e klevent c'hoarzhadeg en-dro dezho hag ar mestr gwernier, damaniet dezhañ gant an druez outo, o lavarout : « Perak ivez bezañ ken sot da lakaat livañ dremm ar roue Loeiz-Filip war o... revr ? »

Ar c'homzoù-se o sabatuas, rak ne ouient ket c'hoazh betek neuze pe dresadenn a zougent da viken war an takad kigetañ eus o c'horf. Ha didrouz e villigjont en o c'halon ar Sevelleg trubard a oa kiriek d' o drougeur. Diwezhatoc'h, gwall-ziwezhat, avat, e rajont al le da chom hep evañ gwin-ardant ha da nac'h ar butun, kuit da vezañ kastizet ken gwas ha ma oant bet ha, da c'houde, e talc'hjont bepred d' o ger.

414

A-benn diwezh an daou vloaz, e tistroe ar Mell Pod Melen da borzh Brest hag e voe roet pemzek deiz penn-da-benn da vartoloded ar bourzh da vont d' ober

ur gwel d'o zud. War e broad, evel ar re all, na petra 'ta, e reas va zad-kozh an hent betek ar gêr, laouen an tamm anezhañ. Gant foug e pokas da re an ti, goude bezañ taolet war an daol ar profouigoù a zegase dezho : bep a vouchouerig seiz d' e vamm ha d' e c'hoarezed ha bep a gontell godell d' e dad ha d' e vreudeur. Ur peroked ivez e-barzh ur gaoued a oa gantañ ouzhpenn hag hennezh eo a reas ar muiañ a blijadur d' an holl pa 'z eo gwir e ouie komz. Desket e oa bet dezhañ distagañ fraez un nebeud bommoù, evel : « Boued da Jakouig ! Jakouig a zebrfe bara ! »

An devezhioù eürus-se a dremenas buan, siouazh ! hag a- barzh pell, edo Gwenole adarre e bourzh e lestr, dare da redek mor ur wech c'hoazh... »

*

« Ha c'hwi, Gwinog, » emezon, « ho servij hoc'h eus graet ivez, moarvat, war listri ar gouarnamant ? »

« Ya ! martolod on bet ivez, met neuze ne oa ket tre ken strizh ha gwechall an urzh warnomp hag, ouzhpenn, edo ar c'hiz o tont eus al listri-dre-dan...

Met deuet eo an eur da vont da glask koan ha setu ma 'z an d' ar gêr gant va buoc'h. Warc'hoazh, mar plij gant Doue, e kavin amzer adarre da genderc'hel gant va c'haozioù kozh. Kenavo, eta, ha nozvezh vat deoc'h, aotrou ! »

AR GEBEN DONVAET

(The Taming of the Shrew)

pezh-c'hoari gant W. SHAKESPEARE
lakaet e brezhoneg gant J. L. EMILY

prientet evit an embann gant Alan Toravel hag ur strollad brezhonegerien
Rakskrid gant P. Denez
(KENDALC'H)

416

ARVEST II

Diviz 1

Padova. Ur gambr e ti Baptista. Katarina ha Bianka, liammet he daouarn, a zeu
tre.

BIANKA

Paouez va c'hoar, na rez ket gaou ouzhit, paouez !
Na vez ket ken yud em c'heñver. N' ec'h eus ket ' vezh ?
An holl vravigoù-se a ra poan d' az lagad.
Distag din va daouarn ha m' o zenno timat
Betek va brozh, evit ober plijadur dit,
Me hen tenno diouzhtu hag hen stlapo, pell kuit,
N' eus forzh peseurt e c'houlenni ouzhin ober,
Me a sento ouzhit, evel m' eo va dever.

KATARINA

Lavar din - pa eo gwir n' eus nemedomp hon daou
Ha diwall mat, avat, na lavarfes ur gaou
Piv, eus an holl baotred, a garez ar muiañ ?

BIANKA

Kred ac'hanon, diaes e ve din en em luziañ
Gant va c'homzoù. Hini ebet n' eo bet plijet
Hiroc'h eget un all : ne garan gwaz ebet.

KATARINA

Gevier, gevier ! Hortensia eo da zousig !

417

BIANKA

Hortensia ? E gwir va c'hoar, m' ac'h eus hillig
Me d' az sikouro da skrabat. Ha ma 'z eo eñ
An hini ac'h eus dibabet, dirak an neñv
Me a bromet sikour dont a-benn eus hon tad.

KATARINA

Marteze e kavez gwelloc'h un alvokad,
Unan hag a ouezo komz flour ha prezeg brav.
Gremio, me ' zo sur, eo hennezh

BIANKA

Deus atav,
Ma n' eus nemet hennezh oc'h ober avi dit
E c'hellez mont gantañ : tud klañv gant ar pipit
N' int ket diuzh va dere. Alo, va c'hoarig gaezh
Paouez gant da jestroù ha gant da c'hoaperezh
Ha ne lez ket va daouarn stag en doare-se.

KATARINA

Mar deo goap an dra-mañ, ar rest a oa ivez.

(Distagañ a ra dezhi ur palvad.)

(Baptista a zeu tre.)

BAPTISTA

He be ! Petra ' ra dit bezañ ken imoret
Ma skoez evel-se gant da c'hoar venniget ?
Deus diouti, Bianka. Leñvañ ' ra, ar c'haezhig !
Kae da c'hoari gant da nadoz, va lakonig.

(da Gatarina.)

Diaoulez ma 'z out, n' ec'h eus ket vevzh ? Ur c'hrouadur
Hag a zo ken jentil, ken hegarat, ken pur ?
N' he deus ouzhit lavaret ur gwall ger
Hag e vefes ken divergont en he c'heñver ?

KATARINA

An doare ma talec'h kloz he beg a zo a-walc'h.
Deus atav, kanfartez, me am bezo va gwalc'h.

(En em stlepel a ra ouzh Bianka.)

418

BAPTISTA (en ur vountañ war he c'hiz)

Petra ! Dirazon me ? Bianka, tec'h ac'han !
(Mont a ra kuit.)

KATARINA

A ! A ! Ne fell ket deoc'h... Bremañ 'vat e welan
Ez eo hi ho lellig hag e rank kaout ur gwaz
Ha me a ranko mont d' he ren gant va zreid noazh
Ha va biz em genou. Chomit peoc'h din pelloc'h,
Pe ez an d' am c'hambur da vouzhañ ; hag e weloc'h
Penaos eno e c'hellin magañ va imor,
Evit hen dirac'hañ war ho lakon toc'hor.

(Mont a ra kuit.)

BAPTISTA

Siwazh ! Tad all, hag-eñ a zo, ken reuzeudik
Ha ma 'z on me ?... O Bianka, va lakonig.

Dont tre a ra Gremio, Lusensio, hemañ gwisket dister, Petruchio gant e
vuzisian, ha Tranio gant Biondello o tougen un delenn ha levrioù.

GREMIO

Ha deoc'h 'ta, amezeg.

BAPTISTA

Deoc'h ivez, Gremio.
E kompagnunezh kaer e tegouezhit hizio,
War a c'hellan gwelout... Ha deoc'h holl, aotrouned.

PETRUCHIO

Ha deoc'h ivez aotrou. Daoust ha n' hoc'h eus ket
Ur verc'h hag a zo hec'h anv Katarina,
Ha koant evel an deiz ?

419

BAPTISTA

Eo da, va merc'h-henañ
A zoug an anv-se...

GREMIO (da Betruchio)

Kalz re vuan ez it,
Klaskit muioc'h a dro 'get se...

PETRUCHIO

Va lezit.

(da Baptista.)

Me ' zo ur Veronad, aotrou. Un ano mat
A glevis eus ho merc'h, bremañ 'z eus un tachad.
Kalz perzhioù mat he deus, hervez ar vrud a red.
Sentus eo, hegarat, galloud he deus... kened
...E berr gomzoù ur verc'h evel na weler ken.
Peadra ' zo aze evit desevel pep den
Da zont d' ober ganti brasoc'h anaoudegezh.
Setu perak em eus bet an hardishegezh.
Da zont betek amañ, ha gwelout va-unan
Betek pegeit ez eo gwir ar pezh a glevan
Ha da gentañ

(En ur ziskouez Hortensio.)

setu amañ ur c'hamalad

A zo dispar da jed ha da vuzikat.
Ar vuzikerien all a zo pell war e lerc'h,
Hag ur mestr eo, ar gwellañ mestr evit ho merc'h.
Rak-se 'ta, me ho ped, teurvezit hen resev.
Lisio eo anvet, hag ur Veronad eo.

BAPTISTA

Eus a greiz va c'halon, aotrou, her resevin,
Mes allas va merc'h Katarina - siwazh din,
N' eo ket diouzh ho tere.

420

PETRUCHIO

Gwelout a ran ervat,
Ez eo ho kalon-c'hwi, evel kalon pep tad
Diegus bras d' he lezel da vont kuit eus ho ti,
Nemet n' am c'havfec'h ket a zere diouti ?

BAPTISTA

Arabat e ve deoc'h faziañ gant va c'homzoù
Me ' zo didroidell. Mes lavarit, aotrou,
Eus pelec'h ez oc'h hu, ha penaos oc'h anvet ?

PETRUCHIO

Va anv ' zo Petruchio, anavezet
Evit bezañ mab da Anton, eus a Verona.

BAPTISTA

E gwir ez oc'h ? Anaout mat am eus graet Anton.

GREMIO

Pardonit din ma troc'han deoc'h ho kaoz, aotrou.
Ni holl a zo amañ a garfe a-wechoù
Larout ivez ur gerig bennak, satordellik !
Hardizh bras ho kavan o komz ken dibistik.

PETRUCHIO

Va lezit 'ta, Gremio, debron 'm eus em zeod.

GREMIO

Ne lavarane ket nann, mes ho kaoz a gollot

(da Vaptista.)

Amezeg, un tamm mat a anaoudegezh a c'hellit kaout dezhañ evit an donezon kaer a ra deoc'h eus ar skolaer-mañ. Evit ober ar memes plijadur deoc'h, me hag a zo bet 'hed ar wech, muioc'h eget den, ur c'hile evidoc'h, e teuan a greiz kalon da ginnig deoc'h ar skolaer-mañ... (Diskouez a ra Lusensio.) ...a zo bet pell er skol e Reims. Koulz eo war al latin, ar gregach hag an holl yezhoù all, anavezet ha ma 'z eo egile war ar muzik ha war ar jediñ. Kambio eo anvet. Teurvezit hen resev, me ho ped.

421

BAPTISTA

Mil bennozh Doue deoc'h, Gremio, ha deoc'h, Kambio. (O treiñ davet Tranio.) Aotrou, ma ne faziane ket c'hwi hoc'h eus an aer da vezañ un estrañjour. Ha gallout a rafene me goulenn ouzhoc'h peseurt digarez ho tegas amañ ?

TRANIO

Va hardishegezh hec'h-unan, ha netra ken,
Aotrou. Rak me ne don ket anavezet gant den
Er vro-mañ, hag eo bet ret din dont va-unan
Evit ober va lez d' ho merc'hig a garan.
N' on ket dianaoudek avat eus ho menoz
E-keñver dimeziñ ar goshañ. Da c'hortoz,
Ne c'houlennin ouzhoc'h nemet ur c'hozh traig :
P' ho po gouezet eus pelec'h ez on ginidik
Teurvezit va degemerout evel ma rit
An aotrouien-all mañ. Evelto ma kirit,
Me a zo gouest da ober skol d' ho krouadur.
N' eus ket kalz tra ganin amañ, asur :
Un daou pe dri levrig hag un delenn hepken.
Aour avat a dalvont etre daouarn un den
Hag a oar mat ober diouto.

BAPTISTA

Mar plij, hag hoc'h ano

TRANIO

Lusensio, mab unik da Visensio
Ganet e Piza.

BAPTISTA

Lusensio ar marc'hadour ?

Anaout a ran... Hennezh a zo kontet kadour.

(da Hortensio en ur ziskouez an delenn.)

Sellit, krogit amañ...

(da Lusensio en ur ziskouez al levrioù.)

...Ha c'hwi krogit aze.

Mont a ran trumm d' ho kas da gaout va bugale.

Holla ! Unan bennak !

422

UR MEVEL (o teredek)

C'hwi hoc'h eus va galvet ?

BAPTISTA

Kas an aotrouien-mañ betek kambr ar merc'hed.

Lavar dezho ez int diredet d' o skoliañ
Hag e rankont teurel evezh mat da heuliañ
O c'henteliou.

(Hortensia, Lusensio ha Biondello a ya da heul ar mevel.)

C'hwi, gouzout a rit poent ar pred
Plas a vezo deomp holl en-dro d' an daol, me gred.

PETRUCHIO

Aotrou doujet, amzer n' am eus ket da brestañ
Ha ne c'hellan ket dont bemdez da verc'heta.
Anaout mat hoc'h eus graet va zad, 'kwir. A-walc'h eo.
E kement perzh am eus, outañ on heñvel bev.
Danvez en deus lezet ganin en ur vervel.
Hag abaoe me 'm eus kresket c'hoazh ar wrac'hell.
Lavarit : ma c'hellan deseve Katarina.
Pegement hoc'h eus soñj reiñ ganti ?

BAPTISTA

Feiz ! Keta,
Ur wech ma vezin me marv e teu dezhi
An hanter leun eus va holl zanvez... Hag em zi
Gouzout a rit, ez eus arc'hant kozh-arboellet
Hep kontañ al leve : war-dro pemzek mil skoed.

PETRUCHIO

Hag evit kement-se, ma tegouezh din mervel
En he raok, me laka va intañvez a-wel
Da gaout kement gwenneg a zo war va ano.
Evit mirout ouzh tabut da zont ac'hano.
Deomp diouzhtu da ober paper dirak noter.

423

BAPTISTA

Kement-se ' zo mont prim un tammig, a gavfer.
Un dra vat e ve kaout hec'h asant da gentañ.
Ha kement-se n' ho pezo ket hep marc'hata.

PETRUCHIO

Beuh ! Kement-se n' eo seurt ; rak me hen lavar, va zad
Me ' zo ken start mennet ha n' eo hi teodet mat.
N' eus forzh pegen kalet eo daou bod, dre stekiñ
Ur poent a zeu unan anezho 'rank terriñ.
An tan gant ur c'hwezhadennig a vez kresket
Mes ne c'hell ket herzel ouzh avel dirollet.
Ar pezh ma 'z eo d' an tan ar gorventenn washañ,
Me a vo eviti, hag e ranko plegiñ.
Klaskit din an hillig, ha me ya e belbi
Ha ne rin ket va lez d' ho merc'h en ur c'hoari.

BAPTISTA

Chañs dit da c'hellout dont a-benn eus da venoz.
Meur a flipad, avat, a c'hellez da c'hortoz.

PETRUCHIO

Bah ! Taolioù teod ! Me ' zo evel un olifant
A lez an avel da c'hwezhañ hag a chom drant.

Dont a ra Hortensia en-dro, ar gwad o tiriilhañ diouzh e benn.

BAPTISTA

Distro dija, mignon ? Hag an studiadeg ?
Mes pegen livet fall...

HORTENSIO

N' eo ket hep gwir abeg.

BAPTISTA

Hag ar verc'h ?... Peseurt hast a ra ouzh ar muzik ?
Danvez mat zo enni ?

424

HORTENSIO

Ya, ya, fidamdoustik !
Danvez ur soudard mat ' zo enni, a gredfen.
Roit dezhi ur c'hleze, ha n' eo ket un delenn !

BAPTISTA

Ne oar ket kalz an tu da embreger houmañ ?

HORTENSIO

Eo, eo ! He embreger a oar bravik-kenañ.
Gwelit e peseurt stad he deus lakaet va fenn.
E-kreiz diskouez dezhi penaos stardañ 'r gordenn
Evit he lakaat da seniñ e doare,
E savas trumm ha droug enni ken na fuc'he :
« Che... Kerdin, emezi, ez anvit ar reun mañ ?
Hag ar c'hased toull mañ, petra rit anezhañ ? »
Kerkent hag ar ger-se, an taol a gouezh warnon
Mes un taol ken kalet ha ken sec'h ma weljjon
Ar stered o parañ... Hag un aradennad
Anvioù kaer a daolas din war ar marc'had :
Bouroueller daonet, randonenn, kozh-strakell
Evel ur c'hrouadur pa zibun e gentel.

PETRUCHIO

Setu aze petra sinifi ur vaouez,
Va faotr ! Eus an hanter e kresk va c'harantez
Eviti ! O ! Na mall am eus-me d' he gwelout!

BAPTISTA (da Hortensio)

Arabat ez eo dit chom ken trist ha ma 'z out.
Deus d' am heul ; eben all a zo gwelloc'h paotrez.
Ur blijadur a vezo dit skoliañ hounnezh.

(da Betruchio.)

Ha c'hwi a zeuio ivez ?... Pe ma kavit gwelloc'h,
Me raio da Gatell diskenn betek ennoc'h.

PETRUCHIO

Ya ! Evit dezhi diskenn : me ouezo he reseo
Hag he degemerout e doare pa zeuio...

425

(Baptista a ya kuit gant Hortensio.)

...Ma c'hoanta ober goap ac'hanon ? Va menoz
A zo anzav e kan evel un eostig noz.
Ma vez moulpenn, teñval ha roufennet he zal ?
E lavarinn dezhi eo gê evel un eal.
Ma talc'h klozet he beg ha ma ne lavar ger ?
E lavarinn dezhi eo kaerañ prezeger
Am eus klevet biskoazh. Ha ma lavarfe din :
« Kerzh da strakal brulu ». He ! Setu petra ' rin :
Me ' ziskouezo dezhi va holl anaoudegezh
Evel ma ven pedet da chom pemzek dervezh
En he zi. - Ha ma lavar ne zimezo ket ?

Me a c'halvo an deiz ma vezimp euredet
Mes emañ hi emañ. Diwall, Petruccio !
Deiz mat deoc'h, Katell ! Rak hennezh eo hoc'h ano
War a glevan ?

KATARINA

Ya da, ar wirionez hoc'h eus klevet
Nemet e lakait re nebeut a respet
En ho toare d' hel lavarout. Katarina
Eo an anv ez on galvet peurliesañ.

PETRUCCIO

Gevier ! Katell eo 'n anv a glevit bemdez
Pa ne glevit ket Katellig ar gwall bezh !
Mes Katellig evel ma 'z out, Katell a-grenn,
Kaerañ Katell a zo o tougen ul lostenn,
Katell va esperañs, Katellig va c'halon
Katell va holl deñzor, selaou mat ac'hanon.
E kement lec'h ma on tremenet, em eus klevet
Meuliñ da vertuzioù, da gaerder, da gened,
Ha c'hoazh n' out ket meulet diouzh ma tlefes bezañ
Gant ar meuleudi-se e santis o c'hwezhañ
Em c'halon evidout ur garantez divent
Dreist d' ar garantez-se a zouger d' ar gerent,
Hag he deus va foulzet da zont betek ennout
Ha d' az koulenn da zimeziñ.

426

KATARINA

Beulke ma 'z out !
An avel az poulzas da zont betek emañ.
A c'hell ivez ma kar d' az kas en-dro gantañ.
N' hellan ket karout tud ken aes da boulzañ.

PETRUCCIO

Allo, va fichonig, deus, deus da azezañ
Em c'hichen.

KATARINA

Da betra ? Da reiñ dit taolioù beg ?

PETRUCCIO

Deus 'ta va gwespedenn ! Deus da ober an heg !

KATARINA

Ma 'z on ur wespedenn, diwall 'ta rak va flemm.

PETRUCCIO

Deus, me hen troc'ho dit gant va ivinoù lemm.

KATARINA

Ya, ma oufez hepken e pelec'h eo kuzhet,
Genaoueg !

PETRUCCIO

E pelec'h ? En da deod, ha n' eo ket ?

KATARINA

Ba ! Evit da deod-te n' eo ket gouest da flemmañ
Kenavo !

PETRUCCIO (ouzh he derc'hel)

Me ' zo den eus ar re jentilañ,
Ne dec'h ket evel-se.

427

KATARINA (en ur skeiñ gantañ)

Me 'welo ha gwir eo.

Ac'hanta, va faotr. Kavet am eus ar beo ?

PETRUCHIO

An dra-mañ 'vat, paotrez, n' eo ket c'hoari eo ken.

Me a zo prest da skeiñ, ma skoez hiviziken.

KATARINA

Ha be ! An den ar jentilañ na sko morse.

PETRUCHIO

Me 'zo jentil... Perak e krenez e-giz-se ?

KATARINA

Ne c'hellan ket mirout dirak un amprevan.

Sell hepken em lagad, hag e weli unan.

PETRUCHIO

Va skeudenn, neketa, eo a c'hellin gwelout ?

KATARINA

Sell, sell. Skiant a-walc'h en deus bet da zivinout !

PETRUCHIO

Re yaouank on diouzhit, Katell ; ret eo gedal

Va oad da zont.

KATARINA

Yaouank ? Ha roufennet da dal ?

PETRUCHIO

Gant ar soursi.

KATARINA

N' am eus soursi ebet ganez.

428

PETRUCHIO

Selaou c'hoazh ur pennad ; n' eo ket mat e tec'hfes.

KATARINA

Lez ac'hanon : rak me d' az poagno ma choman.

PETRUCHIO

Nann, nann. Azez aze. Gra un tammig ehan.

Klevet am eus e oas ur plac'h lent ha moulbenn,

Mes ur vrud eo hounnezh, graet evit da zispenn.

E gwirionez me d' az kav hegarat meurbet,

Seder, mat da farsal ha lemm-tre da spered.

Marteze 'vat ma vefes un tamm foranoc'h

Gant da varvailhoù, ne ve nemet gwelloc'h,

Rak kement ger a ziwan war da vuzelloù

A zo c'hwezh vat gantañ evel gant bokedoù

Pa vezont en o sked. Ne gredan ket zoken

E vijes bet gwelet un dro pe dro gant den

O roufennañ da dal, o krinañ da fronell

Oc'h ober sell a-gorn, na gwask war da vuzell

Evel ma ra 'r merc'hed pa vezont e kounnar.

Ne blij ket dit troc'hañ kennebeut e lavar

Da zen ebet, nag o gwall respont. Er c'hontrol

Selaou ' rez gant evezh ha respont brav an holl.

Hag an dud a lavar eo Katell ur gammez !
O teodoù milliget ! O droukbrezegerezh !
Katellig a zo dres evel ur gelvezenn :
He dremm ' zo ruz ha flout evel bolc'h ar graouenn.
C'hwekoc'h eo hi eget ar voued er graouenn-se.
Nann, n' out ket kamm... Gwell din... Gra ur bale aze.

KATARINA

Laka 'ta da vale ar re ' zo dindanout
Ha lez ac'hanon me e peoc'h, darsod ma 'z out !

PETRUCRIO

C'hi ! N' am c'havez ket fur ?

KATARINA

Eo, eo. Fur da stagañ.

429

PETRUCHIO

Da stagañ da viken ouzh va C'hatarina.
Setu e gwirionez youl vrasañ va c'halon.
Bezomp fraezh eta, ha selaou mat ac'hanon :
Da dad a zo kontant ez afemp assemblez.
Anaout a ran an argouroù a zo ganez.
Rak-se 'ta - ha va ger diwezhañ a vezo -
Kontant pe diskontant, dit me a zimezo.
Ur gwaz eus an dibab e vezin dit, Katell,
Rak dre ar bed a-bezh, gwaz all ebet ne c'hall
D' az karout evel ma ran me. Den all ebet
Ne c'hellfe evidout bezañ kenkoulz pried.
Ganet on a-ratozh, klev, evit d' az pleniañ,
Hag ober ac'hanout ur wreg eus ar gwellañ.
Ur Gatellig sentus, ur Gatellig dinoaz,
Gwellañ Katell he deus biskoazh kavet ur gwaz.
Setu da dad. Ne dalv ket dit lavarout nann.
Va menoz a zo graet, ha d' az kaout a rankan.

(Baptista a zeu tre gant Gremio ha Tranio.)

BAPTISTA

Ac'hanta, va faotr. Penaos ez a an afer ?

PETRUCHIO

Emañ kaset ganin da benn e berr amzer.
Barnet ha barnet mat eo ar stal : penaos ken ?

HAPTISTA

Ha te, va merc'h ? Ne d' az kavan gwall laouen.

KATARINA

« Va merc'h » ? Hag e kredit reiñ din ur seurt ano,
Goude bezañ - dre garantez war ho meno -
Klasket va dimeziñ gant un den loariadenn
Hag a soñj këment tra a dremen dre e benn
A vez graet ken dillo ha ma vez lavaret,
Hag a gred e sponto 'r merc'hed gant leoù-douet ?

430

PETRUCHIO

Setu penaos emañ 'n traoù etrezomp, va zad :
Ar re o deus barnet Katell n' int ket bet mat
En he c'heñver. Piv ' lavar eo hi ur gwall bezh ?
O teodoù milliget, chomit peoc'h, gant ar vezh !
Ma 'z eus droug enni a-wechoù, eo dre ezhomm.

Ur gwall bezh, ur vaouez gant ur galon ken tomm
Ur vaouez ken flour, hag ur c'harakter ken dous all ?
Mes perak he meuliñ da dud ha n' int ket dall ?
Etrezomp ni hon daou ar stal a zo barnet
Ha disul hon eus c'hoant e vefemp euredet.

KATARINA

Me ' garfe da welout disul ouzh ar gordenn !

GREMIO

Klev 'ta, Petruccio, nag hi a zo seven !

TRANIO

Evel-se eo barnet an afer etrezoc'h ?
N' ec'h eus ken da ober nemet mont kuit !

PETRUCCIO

Ha peoc'h !
Kemerit hoc'h amzer ! N' eo ket evidoc'h-c'hwi
Em eus he dibabet. Ma plijan-me dezhi
Ha ma plij din, petra gavit da lavarout ?
Ken souezhet se, e gwir, ez oc'h ouzh he c'hlevout ?
E-pad ma edomp-ni amañ hon daou bremaik,
Ni hon eus etrezomp renket meur a draig.
En em glevet ez omp e vezo hi gwall bezh
Ken alles gwech ma vezimp e kompagnunezh.
Mes ma oufec'h pegement e kar ac'hanon !
O va gwellañ Katell ! Na pegen eürus on !
M' ho piye c'hwi gwelet pegen laouen oa hi
N' eus ket pell : pok war bok am beze diganti.
Da chom hep he c'harout, nann, n' oa moien ebet.
En taol kentañ diouzhtu he deus va desevet.
Mes c'hwi ' zo yaouank c'hoazh, ha ne ouezit ket mat
Pegen jentil e teu, etre pevar lagad,
Ar vaouez ar washañ da vezañ ouzh he gwaz
M' en em gar evel ma vemp bet ugent vloaz
O kousket asamblez. Alo, deus da zorn din,
Katellig va c'halon. Warc'hoazh kentañ ez in
Da Veniz, da bremañ kement a vezo ret
Evit gellout lidañ e doare hon eured.
Teurkit pep tra, va zad, ha grit ar pedennoù.
Nouspet a blac'h a greno en o lostennoù
Gant despèt o welout Katell ouzh va c'hazel !

431

BAPTISTA

N' ouzon mui petra da soñjal. Penaos gervel
Ur skoulm evel hemañ, n' eo bet biskoazh gwelet ?
Degasit ho taouarn, ma vezoc'h unanet
Ha Doue da vennigañ ho tervezhioù da zont.

GREMIO

Ni ' zo testoù hag « Amen » a fell deomp respont.

PETRUCCIO

Va zad, va gwreg, c'hwi holl ivez a zo amañ,
Kenavo, rak disul n' emañ ket pell kenañ
Hag eo mall din mont da Veniz. Satordellik !
An traoù kaerañ a brenin dit, va C'hatellig !
Ni a vo stad ennomp... Ur pokig da c'hedal...

(Mont a reont kuit.)

GREMIO

Daoust ha n' edomp ni ket aze oc'h huñvreal ?
Biskoazh ne voe gwelet hevelep dimeziñ !

BAPTISTA

Evel an dud nec'het e ran, neuñv pe veuziñ,
Nemet am bezo peoc'h diouto, me 'zo kontant.

GREMIO

Ha ni a rank bezañ tennet eus nec'hamant
O c'hedal an deiz-mañ, Baptist, edomp pell ' zo,
Ha deut eo ar mare da c'houzout piv ' vezo
Ar mab kaer all : me eo hoc'h amezeg tostañ
Hag o c'houlenn ho merc'h ez on bet da gentañ
Ha me 'm eus eviti ar vrasañ karantez.

432

TRANIO

Ur c'hozh pilpouz evel ma 'z out, n' ac'h eus ket 'vezh ?
Lez al laezh da gentañ da vont diouzh da vuzell.

GREMIO

Ha te, kemer ur melezour, ha gra ur sell
Ouzh ar blevennoù gwenn a zo stank war da benn
C'hwezh ar c'hozh ' zo ganez, c'hwezh ar plankenn ouzhpenn.

TRANIO

Va oad eo an oad mat, ar gwellañ perzh em eus.

GREMIO

An oad evit ar gwin, an dero hag ar beuz.
Mes evit ur pried, yaouankiz ' zo gwelloc'h.

BAPTISTA.

Arabat eo e savfe tabut etrezoc'h
Hag ouzhpenn-se n' eo ket gant marvailhoù hepken
E c'hellin me gwelout piv a vezo va den
Ret eo traoù all, ha va merc'h a zo da vezañ
D'an hini en devo an argouroù brasañ.
Pegement e c'hellit degas ganeoc'h, aotrou ?

GREMIO

Setu amañ un diverrañ eus va madoù :
Da gentañ ar maner a anavezit mat
Ar wreg a deuio di ne vo ket fall he stad
Ne vanko seurt dezhi eus ar pezh a zo ret
Da gaout war dro un ti... ha ma vankfe, me gred,
E vezo aes dezhi kaout ar pezh a c'hoanta :
Arc'hant a zo... Hag an alc'houez, na petra 'ta,
A lezin etre he daouarn, mes ar maner
N' eo ket va holl zanvez... A vec'h ma 'z eo 'n hanter
A dro war dro dezhañ ez eus c'hoazh un atant
Hag en deus talvoudegezh vras. E serr ur c'hant
A loened korn, hag a ro laezh 'leizh ar vasin,
Ejened lart... mes ha talvezout a ra din
Envel deoc'h kement tra am eus war va anv ?
Nann, neketa, rak ne achufen ket hiziv.
Un abeg ' zo avat, hag e rankan anzav :
Ne c'hellan ket kuzhat dija on oadet brav,
Mes an holl zanvez-se em atant hag em zi
Ma teufe din mervel warc'hoazh, e ve dezhi.

433

TRANIO

Ha me, aotrou, me ivez a zo mab d' am zad.

Mab unik, ententit, ha n' eo ket fall va stad.
Gant e zanvez hemañ a zo pell war va lerc'h.
Rak ma tegouezhfe din dimeziñ gant ho merc'h,
E tegasin dezhi tri pe bevar maner
Ken lufrus, ken bras, ken brav hag e weler
E nep lec'h all war dro amañ... hag ouzhpenn-se
Evit he lod, pemp mil skoed ar bloaz a leve.
Ac'hanta, Gremio, ha kinnig a c'hellez.
Kemend-all, te ?

433

GREMIO

Evit he lod, a leverez ?
Pemp mil skoed. N' am eus ket kement-se va-unan
Ur vag am eus avat... E Marsilha ' gredan
E tle bezañ bremañ. Hounnezh a zegasin
Da heul va danvez all.

TRANIO

N' out ket an tañva din.
Va zad en deus teir bag - mes teir bag vras, intent,
Hep lavarout anv eus bagoù a bep ment
A ya bemdez etre Veron ha Gwenedig.
Klask 'ta, va faotr, un dra bennak all da ginnig !

GREMIO

Ar pezh am eus da ginnig am eus kinniget.
Ne c'hellan ket kinnig ouzhpenn, ha n' am eus ket.
Kement-se he devo, avat, ma timezomp !

434

TRANIO

Emichañs eo barnet an afer etrezomp,
Baptist, ma talc'hit mat d' ho promesa kentañ
Rak me 'm eus ar brasañ argouroù, ac'hanta ?

BAPTISTA

An argouroù a ginnigit a zo brasoc'h
Mes un dra a zo hag a rankan goulenn ouzhoc'h
Rak an traoù-se a zo gwelloc'h o fouezañ mat
Ma tegouezhfe ganeoc'h mervel a-raok ho tad.
Peseurt danvez a lezit gant hoc'h intanvez ?

TRANIO

Daoust ha pouezañ ' dleer un dra evel hounnezh ?
Me ' zo yaouank hag eñ 'zo kozh.

GREMIO

Mes ar marv
Na falc'h ket ac'hanomp diouzh m' eo gris hor barv.

BAPTISTA

Mat, setu va menoz, aotrouned. Teurvezit
Va selaou mat. Disul kentañ, war a ouezit
Va merc'h Katell a zo da vezañ euredet
D' ar sul war-lerc'h, ar verc'h all a vo dimezet
Da unan pe unan ac'hanoc'h ho-taou.
Deoc'h-c'hwi, va den, ma talc'h ho tad er promesaoù
Hoc'h eus graet. A-hend-all da hemañ a vezo.
War gement-se, e laran deoc'h kenavezo.

GREMIO

Kenavo 'ta, aotrou.

(Baptista a ya kuit.)

Evidout, te zo din !
Ur bambocher hag ur debrer e zent kirpin
Evel ma 'z out ne c'hellout dont biken a-benn
Da lakaat e dad da zigreskiñ a-grenn
Eus a gement en deus, ha bezañ goude-se
Dindanout. Nann, re louarn eo evit kement-se.

(Mont a ra kuit.)

435

TRANIO

Pep den a rank en em dennañ evel ma c'hell.
Ha pa 'z eo gwir evit gounit an dimezell
E ranked prometiñ me am eus prometet.
Ar pezh a deuio goude-se a vo gwelet
O labourat hepken evit va mestr edon
Ha krediñ ' ran e vezo kontant ac'hanon.

(Mont a ra kuit.)

GALIA ER PEVARE HA PEMPVET KANTVED

Gant Youenn OLIER

TREDE KEVRENN

MEREREZH HA SKOLIOU-MEUR ROMANE GALIA E GRE AUSONIUS

1. Deskadurezh Ausonius

Mat eo imbourc'hañ petra oa deskadurezh ur galian-roman evel Ausonius evit meizañ mat pegen latinekaet e oant.

Merkomp da gentañ, pezh a ouzomp endev, ne oa ket skignet tre neuze an deskadurezh latin e-touez ar C'halianed dre vras. Ausonius a gomz eus « ingeniis rudibus » Bourdeliz ; gwelet hon eus ivez penaos e oa ret deskiñ al latin uhel da noblañsoù Bro-Arvern en amzer S. A.

Skolioù latin a oa bet adsavet en amzer Ausonius hogen diaesoc'h-diaesañ e vo o derc'hel en o flomm en arbenn d' an dispac'h had' ar brezel, d' an dizurzhioù a bep seurt. Dija n' en doa Ausonius da genskriver er-maez eus Galia nemet Symmacus. S. A. e unan a oa digenvezet ha dibaot a lennerion a gave en-dro dezhañ (pezh a ziskleir iver ar garantez a zouge evit ar c'hultur a oa e hini hag a oa e ken bras argoll d'an ampoent) : ne gave kenskrivagnerion nemet e rannvro Narbo ha na oa ket bet tizhet ken grevus gant aloubadegoù ar C'hermaned. Rouez tre e teue an dornskridoù da vezañ ha S. A. a eilskrive e unan an nebeut re e c'helle lakaat an arigrap warno. Gloevoc'h c'hoazh - ma c'hell bezañ - e tlee bezañ an dornskridoù keltiek ha pa voe aet ar galianeg da get piv en dije akedet eilskrivañ skridoù ha na gomprenne grikenno ?

437

Teuc'h ha skort a-walc'h e oa a-hend-all deskadurezh Ausonius, skolek dreist-holl e oa. Ac'hann ar plas a zalc'h en e lennadurezh Vergilius hag Homeros (kv. ar « c'hanton eured » ha bezskrivadurioù an harozed a varvas e-harz Troia, krennadoù eus an Iliados hag an Odusseia, en e oberenn). Anvioù ar re glaselañ eus ar skrivagnerion a zo meneget gantañ ivez : Horatius, Terentius, Plautus ha Kikero. E-touez skrivagnerion eil-renk e ro kel eus Varro, Sulpicius - hag un nebeut yezhadurourion e-giz Claranus. Eus an istorourion n'anavez nemet Titus Livius, Cornelius Nepos, Suetonius : graet en doa un diverra eus oberenn hennezh e stumm pedergwerzennadoù : ur c'hiz, kredapl !

E-mesk e gempredidi e ra meneg eus Symmachus a oa e vignon, ha Titianus, dianav a-walc'h : ur saver mojennoù.

Un nebeut skrivagnerion c'hresianek en doa pleustret mui pe vui, e-barzh troidigezhioù latin marteze : Homeros, Hesiodos. Dont a ra dindan e bluenn ivez anvioù un nebeut gramadegourion c'hresian : Krates, Zenodotos, Aristarc'hos ; ouzhpenn, un toulladig prezegourion : Demostenes, Isokrates. Hogen daoust ha lennet en doa davat o skridoù ?

Herodotos, Toukudides, Senofon, istorourion n'oant ket dianav dezhañ hogen ne ra ket anv morse eus ar saverion bezhioù-c'hoari gresianek Aec'hulos, Euripides, Sofokles. Gwall skort e oa moarvat e lennadurezh c'hresianek.

Petra dezastum eus kement-se ? Kement-mañ, a gredan : ne oa ket gwall ledan deskadurezh Ausonius war dachenn ar brederouriezh dreist-holl : kristen a anv e oa moarvat hogen n' en deus komprenet netra er gristeniezh ; ne veneg skrivagner kristen ebet, prederour ebet kennebeut nemet unan divrud a-walc'h,

Manilius ; a-hend-all, ne bled nepred gant ar brederouriezh en e skridoù nemet er stumm izelañ er pezhioù « *Ludus septem sapientium* » ha « *Ex graeco pythagoricum de ambiguitate eligendæ vitæ* ».

438

Merket hon eus endev n' anaveze ket mat skridoù an istorourion latin : na Takitus na Kezar, da skouer. Penaos en dije gellet bout dudiet gant istor e vro ?

Penaos souezhiñ eta e vije aet Galia da get pa ne chome enni nemet bourc'hizion vihan damzesket, kargidi dispered ha difaltazi, penaos bennak ma oant leun a fouge a-hend-all ?

2. Ar skolioù-meur latin en amzer Ausonius

Ar gargidi difaltazi-se a oa produet a-hend-all gant ar skolioù-meur latin a oa bet savet e kreisteiz Galia - nemet Trever war harzoù an impalaeriezh hag a oa brudet evit he c'hentelioù lavarerezh - a-c'houde drouziwezh ar Gelted war an douar-bras er c'hentañ kantved a-raok H. S.

Bez e kaved Poatiez, da skouer. Eno en doa graet Anastasius e annez « evit ober berzh », hervez Ausonius. Bez e oa Tolosa e-lec'h e oa Arborius kelenner ; Narbo e-lec'h e roe Marcellus e gentelioù ; erfin, Bourdel, mammgêr Ausonius. Ar Skol-veur diwezhañ-mañ a fogase da vezañ pourchaset « mil a dud yaouank d' al lezioù-barn » ha « pourvezet daou vil toga mouk d' ar Sened ». Dudius e vefe enklask e pegeit amzer e oa bet stummet an holl gargidi-se.

Moarvat e oa broiz eus ar studierion ; estrenion, avat, e oa alies ar gelennerion. Kejout a raed e Bourdel, da skouer, gant « prezegourion » (retored) ha yezhadurourion deredet a bep korn en impalaeriezh. Kitarius, da skouer, a oa Sikiliad eus Surakousae hag a gelenne gresianeg e Bourdel (gresianeket penn-da-benn e oa an enezenn a-benn neuze : peurgilet o doa ar yezhoù italek). A-hend-all e kuitae Bourdeliz o c'hêr evit mont da gelenn e skolioù-meur all : Poatiez, pe kreizennoù larkoc'h ha pouezusoc'h : Tiberius Victor Minervius a gelennas e Kêrgustantin hag e Roma kent dont en-dro d' en em staliañ e Bourdel. Emilius Magnus Arborius a c'honezas e vrud e Kêrgustantin ; Dynamius, genidik a Vourdel, a gelennas hag a varvas er Spagn.

Ar gargidi a orin galian a oa anvet ivez e pep lec'h en impalaeriezh : mabeg Ausonius, Valerius Latinus Euromius, a voe Prefed en Illiria /XIV, Par./ ; gwaz e c'hoar-gaer a velestras Breizh /XVIII, Par./ ; Paulinus, mabeg e c'hoar a dapas melestradur Lubia hag a voe kadoriad al lez-varn e Tarragonia /XXIV, Par./.

439

Klozañ a c'heller eus kement-se e oa enframmet Galia penn-da-benn en impalaeriezh ha ne oa ket er rannad-vro-se an disterañ roud a vuhez a-ziforc'h. Ken unvan e oa an impalaeriezh roman e meur a geñver hag ar stad gall a-vremañ. Ret e vo gortoz an aloubadegoù bras er c'hantved da hell evit distagañ hor broioù diouzh ar bed kreizdouarek.

KLOZADUR

Pa soñjer mat e c'heller krediñ ez eo bet kaset Galia geltiek da get a-grenn diwezhat a-walc'h hag en ur pred berr a-walc'h, ur c'hantved bennak, etre 350 ha 450 goude H. S. Hogen chomet eo divrall ar c'heltieg e-pad pell amzer : evel pep yezh eo klañvet ha marvet e-korf ur prantad dibadus a-walc'h : ra geñverior ouzh drouziwezh an iwerzhoneg hag ar brezhoneg en amzer vremañ. Un dra a ranker evezhiañ : n' eo ket dre ma kil bepred ar vevnenn e varv ur yezh en diwezh. Da lavarout eo ne zeu ket ar marv d'ur yezh eus an diavaez met eus an

diabarzh : un diskouezataenn gevredigezhel diabarzh o tizhout war un dro ur gumuniezh penn-da-benn. Setu un heuliad eus kement-se : karourion ur yezh ne verzont drouziwezh ur yezh nemet pa vez re ziwezhat. Aes e oa rakwelout e vije marvet ar c'heltieg ur wech ma oa diazezet da vat ar veli roman e Galia. Hogen arouezioù ar c'hleñved a zo paret kalz diwezhatoc'h. Ha moarvat dalc'herion ar c'heltieg en henamzer - diouzh ma oa diouto - n' o deus meizet mat biskoazh e oa politikel da gentañ al louzoù a c'helle pareañ ar yezh.

440

Eveljust eo bet kiriek da ziskar ar c'heltieg war an douar-bras ar mererezh hag ar stad roman kreizennet, mac'homerezh hemañ hag e impalaerelouriezh, dreist-holl e vezadur eus ar riez diazezet war ar geodedouriezh. Meulet eo bet astenn ar geodedouriezh evel ur merk a frankizouriezh, a spered ledan ha me ' oar-me : en ur ger e raed eus ar Romaned diaraogerion filozofed an XVIIIvet kantved en Europa. Setu pezh am eus lennet da skouer e-barzh ul levr kembraek «Y wladuriaeth â i awdurdod » gant Hywel D. Lewis hag J. Alun Thomas. Farsus a-walc'h eo ar varnadenn-se. Kement-se zo disoñjal ne oa roet ar gwir a geodedour nemet d'un nebeudig a dud ha n' eo ket d' an holl boblañs. Un dreistgwiriad, un dreistden e oa ar c'heodedour roman. Hag a-hend-all ne rae ar Romaned oc'h astenn o c'heodedouriezh nemet heuliañ ur politikerezh breinañ ha n' eo ket seveniñ ur mennad bennak a frankizouriezh. Daoust hag e c'heller komz eus frankizouriezh en ur stad a rae eus ar sklavelezh diazez ar struktur kevredigezhel ? Gwall nay eo bet moderniz, brizh-vadelezhus a-walc'h ouzh ur stad ha n' en deus bet da zigarez nemet un trec'h pourchaset dre n' eus forzh peseurt tu. E Galia dres e voe roet ar geodedouriezh d' un nebeut tud : un tu e oa kement-se da ober eus ar re-se «noblañsoù » ur vro sklav hag a zalc'he kalz mui a «geizh » eget a «dud ». Un itrik kozh eo prenañ sternataerion natur ur boblañs trec'het gant kargoù hag enorioù a bep seurt ha gwelloc'h c'hoazh eo pa c'heller prenañ ar poblañs penn-da-benn hag he lakaat da zilezel e frankiz ha da zinac'hañ e zellid. Graet en doa Aleksander veur endeo gant an hevelep doare-ober. N'eus uhelweladurezh ebet e kement-se.

Lavaret e vo ne oa ket ar Romaned gouennelourion - gant pilpoused hag a gav aes kuzhat o zorfedoù hag o sioù o tagañ un direizhder bennak. Moarvat ne lazhe ket ar Romaned an dud dre ma oant disheñvel diouto dre o stumm-korf ; o lazhañ a raent pa vezent mennet da chom disheñvel diouto dre o stumm-spered, pa glaskent mirout o broadelezh. An dra-se a ranker pardoniñ, ret eo anzav ! E gwirionez eo kiriek ar Romaned da vezad ar stad kemmesket gant ar vro hag a zo ar stumm mac'homerezh gwashañ a zo bet ijinnet gant Kornogiz, hag ar C'hallaoued peurgetket.

Koulskoude n' eo ket bet peurgaset da get ar c'heltieg gant an aloubidigezh hag an impalaeriezh roman. Moarvat, kalz a renerion a voe lazhet, kalz a rankas divroañ ken na chomas er vro nemet an elfennoù gwakañ ha didalvoud. Hogen ne voe ket distrujet ar c'heltieg diouzhtu peogwir ne voe degemeret al latin da gentañ nemet gant renkadoù uhel dister a-walc'h o niver. Ne oa ket a skolioù evit ar werin ha rankout a rae an holl gouzout ar c'heltieg evit kaout darempredoù gant ar re a veve war o zro.

441

Hogen ar werin a rankas deskiñ tamm-ha-tamm yezh ar mererezh hag an uhelidi roman, o tont e kêr, o vont en armeoù roman, o veajiñ, o kenwerzhiñ. Emichañs e teuas evel-se da vezañ divyezhek. D' ar c'houlz-se e voe skoet gant ar c'heltieg daou daol marvus : envroadeg ar varbared da gentañ. Dont a reas al latin da vezañ ar yezh voutin etre ar vistri nevez hag ar sujidi ; a-hend-all e voe kreñvaet an emskiant latin ha roman diwar aloubidigezh C'halia gant pobloù estren ; sellet e voe ouzh al latinelezh evel ur voger-difenn ouzh lanvezh ar varbariezh ; bez e oa enni un hengoun lennegel skrivet kalz startoc'h ha pomezusoc'h eget e keltieg moarvat : n' en doa klasket skrivagner meur ebet skrivañ e keltieg ; hogen daoust hag e c'hell ur skrivagner meur parañ e-touez ur bobl trec'het ha peurdrec'het ? Skrivagnerion Roma a zo bet war un dro politikerion pe o deus bet atav darempredoù tost tre ouzh pennadurezhioù ar stad

roman.

An taol gwashañ avat e voe diazezidigezh un iliz latin e Galia da vare diskar an impalaeriezh roman. E meur a geñver e kemeras an iliz kargoù ar stad roman hag en em zougas evel ur stad latin nevez dreist da veli skort a-walc'h ar varbared. Nemet e oa ur c'hemm bras evelato etre ar stad roman hag an iliz : houmañ a felle dezhi tizhout an holl, salv an holl dud. Un emsav holldizh e oa. D' ur poblañs divyezhek e kavas gwell prezeg an aviel e latin, seul vui m' o doa Tadoù kentañ an Iliz, evel dres, savet o skridoù e latin - pe e gresianeg.

Sur eo ne voe ket an iliz peurgiriek da zrouziwezh ar c'heltieg war an douar bras : nag e Germania nag e Breizh nag en Iwerzhon n' he devoe diazezidigezh an iliz hevelep levezon divroadelañ. Hogen er plegennoù m' en em gave Galia enno ne c'helle trec'h an iliz nemet kas da benn tremenvan ar geltelezh er broioù krec'h.

Keuz a c'heller kaout da steuzidigezh Kelted an douar-bras, : pinvidikoc'h kalz e vije bet ar sevenadur keltiek ma vije chomet keltiek ul lodenn da vihanañ eus ar Geltia gozh. Hogen ar gwashañ n' eo ket bet an dra-se : peurlatinekadur Kornog Europa en deus roet tro d' ar stad gall da ziwanañ : hemañ, avat en em gemeras abred evit her Roma ha spered mac'hom hag impalaerel ar stad roman en deus gwisket evit brasañ damant an holl vroioù a zo kouezhet dindan e zalc'h.

442

Evelato ne c'heller ket keñveriañ emgav Breizh ouzh hini ar broioù krec'h en henamzer. Ar re-mañ n'o doa dirazo skouer ebet eus ur vro a vije deuet a-benn d' en em zieubiñ dre ur stourm broadel, da lavarout eo n' eo ket dre stourm an armoù hag ar politikerezh hepken hogen ivez dre ar stourm yezhel ha sevenadurel. N' oa ket henamzeriz evit empennañ liesseurtiezh ar sevenadurezh : er-maez eus Roma - Bro-C'hres a oa pell ha ne chelle ket bezañ diforc'h mat diouzh ar vammvro roman - ne oa plas nemet evit ar varbariezh. Emsav ar broadelezhioù bihan en Europa en deus graet e vad eus sevenadurioù stank hag a bep doare o kevezañ etrezo. Talvoudoù ar vroadelezh hag ar yezh a zo deuet da vezañ anzavet muioc'h-mui hag ober a reomp hor mad eus an doujañs a zo deuet dezho : en ur ger, enrollet eo hon emsav en ul luskad istorel diharzus ; emamp o kerzhout gant red an istor, gant red istor Europa abaoe 150 vloaz da vihanañ. Erfin ar pezh a c'hell talvezout da ziskar hor yezhoù a c'hell servijout kerkoulz all d' o adsevel. Da skouer, n'eo ket bet skignet al latin dre skrid - da lavarout eo dre ar skol - dre gomz ne lavaran ket. Petra ' servije avat sevel ur skrid keltiek en henamzer peogwir ne oa ket tu d' hen skignañ ha pa ve an disterañ. N' eo dreistvevet al lennegezh latin nemet a-drugarez d' ar manatioù e-lec'h e oa al latin ar yezh a gefridi. Hiziv avat gant ar moulañ hag al liesskrivañ e c'hellomp embann kement ha ma karomp, war-bouez nebeut. E-giz m' emañ e c'hell padout an emsav lennegel brezhonek da viken peogwir n' eo ket mui an darn vuiañ eus al lennerion vrezhonek brezhonegerion a-vihanik. Maz eus dañjer ez afe an emsav-se da get a-grenn eo dre 'n arbenn e vo degaset an emsav-se deiz pe zeiz marteze da embreger ur brezel-dispac'h e Breizh evit adsevel penn-da-benn ar sevenadur breizhat ha na c'hell kaout ster ebet ma n' eo ket hini ur bobl a-bezh, hag e c'hellfe bezañ islonket ma vije trec'het a-grenn. Forzh penaos, ur stad broadel breizhat a oufe tennañ kentel eus pezh a zo bet graet e pep lec'h evit dasorc'hiñ yezhoù all ; binvioù ar sevenadur modern a c'hellfe implijout : skolioù, pellwelerezh, skingomzerezh, mererezh, doareoù-kelenn nevez, bruderezh ha gonezerezh-speredoù, levezonerezh. Hep morc'hed e tlefe hen ober rak ne vefe ket pal ar stad choukañ menozioù e penn an dud hogen daskoriñ d' ar Vretoned skiant o c'humuniezh a bobl a zo bet lamet diganto d' ar C'hallaoued.

443

1946-1962.

Anvioù Lec'hioù Breizh-Uhel

Emzifenn hag eilger

Anzav a ran ez on bet souezhet o welout penaos an Aotrou Gwegen en deus burutellet - ha barnet - (en « Hor Yezh ») va studiadenn a-zivout an Anvioù-Lec'hioù Breizh-Uhel embannet gant « Al Liamm » (n. 8 - 14, h.a.) ha - gwechall-gozh - gant « SAV » (n. 27, 28, 29, 30, 31).

An aotrounez Maodez Glanndour (e « Kaieroù Kristen ») ha Klerg (el « Liamm ») o doa roet diwar-benn va labour un ali talvoudus m' am eus graet va gounid digantañ (n. 14 hag al levrig melen moulet gant lizherennoù ruz « Al Liamm »).

N' on ket her a-walc'h evit krediñ ez eo difazi ur studiadenn savet ugent vloaz 'zo gant un den yaouank n' en doa nemet e garantez-vro evit harpañ anezhañ hag en deus dastumet e ouiziegezh tamm-ha-tamm « war an tachenn », evel ma venn an ao. Gwegen hen ober (s. o. SAV, n. 27-28, ha « Liamm », n. 8).

Ar gwir am eus, avat, da c'houlenn digant piv bennak a fell dezhañ barn va labour her studiañ ha lenn va skrid gant aked.

I. - Biskoazh n' am eus skrivet e teufe Planguenoual eus *plana. En enep, am eus roet ar furmoù kozh Plogonoal, 1138-1218, ha Ploguenoal, 1202 (SAV, n. 30, p. 86) ha merket Plougonwal diwar arroudenn S. B. («Les Saints Bretons » gant Loth).

445

II. - Un douelladenn-eñvor am boa graet en ur dreiñ Langueux dre « Langoneg » (SAV, n. 29). Pa oan bac'het ha dibourvezet a levrioù skiantel, e voe merket ar fazi gant Maodez Glanndour hag heñ a gimmigas Langaeog. Reizhet e voe an anv-lec'h ganin e « Roll an A. L. B. U. » embannet gant « Al Liamm » e 1948... Hag, evit gwir, e kaver Langueheuc war anv Caioc (« Saints Bretons », p. 17). Adalek 1947, ec'h ouzon ez eo Languyeux stumm an anv-barrez er XVIvet kantved (Stagadenn ouz dihelleg Redon). Arabat eo eta keñveriañ distagadur trefodach galleg Breizh-Uhel gant emdroadur ar brezhoneg ! (SAV, n. 28).

III. - Dirazon emañ un dresadenn-zouar savet gant an ao. Yann Ar Meitour - mentoniour a vicher hag a anavez mat rann-vro Penteur.

Setu ar pezh a zo merket war an dresadenn : « *Comme tu le vois, Plaine-Haute est sur une plaine entourée par le Gouet qui est très encaissé. De plus, cette plaine est plus haute que le pays environnant et le bourg (l'église) se voit de très loin* » (1948).

Meven Mordiern a oa a-du ganin evit Plaine-Haute - Plenalta (1254) = Plaen + Aod (alta - aod).

IV. - Landehen... « Neuze, e tle bezañ... » eme an Ao. Gwegen... Nann n' heller ket tremen hep sellout ouzh ar furmoù-kozh (re aes e vefe faltaziañ). An ao. dihellour eus Aodoù an Hanternoz a ro din : « *Landéhen dans Longnon, Pouillés de la province de Tours (1330 env.) et Landehan (fin du XI^{Ve} s.)* » hag an den poellek a lavar ouzhpenn-se : « *on peut donc rapprocher ce nom de celui de Landéan* ».

V. - A-raok pismigañ e vefe ret studiañ... Langast n' hell ket bezañ (e nep doare) Lam + Gall. Da geñveriañ eo ouzh Cast (Penn-ar-Bed), St Cast (A. an H.) ha Llangasty Brecknockshire).

VI. - Pléneuf - Plouneve, parrez-nevez, s. o. « Plounevez-Quintin, Plounevez-Moedec, Plonévez-du-Faou ; Gwinevez, fr. Plounévez-Lockrist ; Neo, fr. Nevez ; Pléneuf. *L'éponyme a disparu de ces noms, comme dans Pleuveur*. V. Largillière, *Les saints et l'organisation primitive dans l'Armorique bretonne*, 31-2 Loth, *Chrestomathie bretonne*, 222 ».

446

Bez e c'heller en em harpañ, ivez war labour pouezus William B. S. Smith, *De la toponomie bretonne, Dictionnaire étymologique (Supplement to Language*, vol. 16, n° 2, april- june, 1940, Baltimore, p. 72, 105, 119).

Smith - hag en doa studiet « war an dachenn » (e Sant-Wazeg da skouer) a-raok ar brezel - a vennas kenskrivañ ganin pa voe roet dezhañ da anavezout ar vurutellerezh dereat am boa graet eus e levr. Siwazh ! edon toullbac'het e Fontevroad hag heñ a varvas nebeutoc'h goude.

T. JEUSSET.

NOTENNOU A GENELYEZHOURIEZH

gant GOULVEN PENNAOD

GER, LOGOS, UERBUM, WORT

-1-

Goude bezañ studiet kentster ar ger *yezh* (s. An Tribann) e taolimp hor sell bremañ ouzh ar ger *ger* e-unan. Ret e ve d'al lennerion lenn levrig Martin Heidegger *Was ist das, die Philosophie ?*, met n'end omp ket amañ e soñj treuzwiskañ oberenn ar prederour meur-se, hogen resizañ hepken an darempredoù hag an enebadurioù a zo etre an hellaseg *logos*, al latin hag ar germaneg *uerbum* ha *Wort*, hag ar brezhoneg *ger*. Heuliañ a raimp an hevelep hentennoù hag ar re hon eus graet gant evit *yezh*, lese, gwelout ar ster boutin e brezhoneg ha neuze keñveriañ gant ar gerioù kevatal er yezhoù europek all.

-2-

E krennvrezhoneg e kaver *guer* (DEBM. 304 ; GMB. 300). da skouer e Buhez Sante Barba :

Ret eu a pret ez guelhet ent seder
En houz leffrou euffrou an doeou quer
So bras ha sclae dre guer da disclaeryaff. (B. 98)

ha c'hoazh :

Oar vn dit ne fazio guer. (B 150).

Aes e ve menegiñ lies skourenn all, hep talvoud e ve peogwir eo chomet heñvel ster ar ger bete vremañ evel e Kb. *gair* « sain neu gyfuniad o seiniau yn ffurfio drychfeddwl » (GM. 227b.). N' eo ket diogel ne ve ket bet levezonet gant ar galleg troioù-lavar evel « un den d'e c'her ».

448

-3-

Div wrizienn indezeuropek a welimp bremañ, an hini he deus roet ar ger hellasek hag an hini a lakaer araok ar gerioù germanek ha latin.

Dont a ra an hellaseg **logos** eus ur wrizienn **Ie. *leg-** « zu sammenlesen, sammeln », he deus roet estr eget **He. légô** « sammle, lese zusammen, zahle, rede, sage », h.a., al latin **legô** « lenn », **lêx** « lezenn », religiô «meizad, doujañs kravezel» (IEW. 658 ; Walde-Hoffmann, Lateinisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1938-1954, i, 352, 780 ; ii, 427). Bez e c'heller lavarout ez eus amañ meizadoù «bodañ, kenvodañ », ha neuze « liammañ dre ar gomz » : al **logos** a zo ur gomz enframmet ha divizet resis.

Ar ger latin **uerbum** koulz hag ar germaneg **Wort**, goteg **waurd** a c'houlenn en o raok ur furm **Ie. *wer-dhom** eus ar wrizienn ***wer-** «lidlavarout, komz en un doare lidel », gresianeg **rhêma** « ger », h.a.

Dont a ra Br. **ger**, Kb. **gair** eus **Ie. *gar-jo-** deveret diwar ur wrizienn ***gar-** « gervel, garmañ ». E-touesk ar gerioù keltiek tennet eus ar wrizienn-mañ e c'heller menegiñ **hIv. ad-gair** (*gar-e-t) « e tamall », **ar-gair** « e tifenn », **do-gair** « e coharm », h.a. Kb. **dyar** « cholori, nec'h », klv. **do-gair** « nec'het » (Ie. *du(s)-garo-, Br. *diar), hIv. fo-gor « trouz » (Ie.*upo-garo-, Br. *gouar), hBr. are-wo-art sp. « fascinait » (Kt. *are-wo-gar-t-et, amzer strizhdremenet e -t : kBr. aruoarz, Br. *arouarz) ; hIv. gairm, KbKnBr. garm

(Kt. *gar-smen) ; hIv. gair « youc'h », Kb. gawr « youc'h, emgann » (Br. *geur), s. IEW. 352, LEW. i, 583.

- 4 -

Anat eo enta ez eus un diforc'h etre gerioù damgenster bremañ er yezhoù europek ar c'hornog (bez e c'hellhed mont donoc'h ha studiañ ivez da skouer ar rusieg slovo a heller tostaat ouzh gwrizienn « klevout », h.a.).

Al **logos** hellaseg a chom un dra difiñv ; ar **uerbum** hag ar **Wort** a skeudenn ul lavar urzhiet, raktreset a-ratozh-kaer. Gant ar ***garjo-** keltiek, hor **ger**, ez eus da gentañ penn trummed ur garm, ur youc'h a sav diouzh an den.

449

Ur fazi eo, da skouer, d' am meno, hevelebekaet derou aviel Yann : « **en arkhê ên ho Logos** » hag an « droidigezh vrezhonek » : « er penn-kentañ e oa ar Ger », pe « in principio erat Verbum ». Heñvel e c'hell bout ar sterioù boutin, disheñvel krenn talvoudegezh ar frazennoù. Didroüs eo pep skrid prederouriezhel, N'on ket un devarnour kristen evit ur blank ha ne fell ket din emellout e-barzh traoù a anavezan fall ha n'on ket gouest da zisplegañ (jubennerezh dogmennek a-vremañ ar werzenn-se), met e ven douget da dreiñ evelhen, hervez ster rik ar skrid hellasek : « er penn-kentañ e oa ar Genurzh » peogwir n' end eo ket ur **garm** a sav diouzh Doue ar gristenion, un urzh renet gentañ ne lavaran ket, ur c'henstroll raktreset evel an hini taolennet gant Platon.

Pouezusoc'h eget ne gredhemp da gentañ eo se. Sellit, da skouer, ouzh heuliad ar brederourion hag ar veizourion vrezhon ha kelt : Morien, Yann Skos Erien, Roparzh Ervezel, Eon ar Steredenn, Per Abelarzh, La Mettrie, Lamennais, Renan (1) ha, tostoc'h ouzhimp, ouzh ar yezherion o deus pledet gant traoù ar prederiañ brezhonek evel Kerverziou pe Maodez Glanndour : muioc'h a vondoug (2), a awen, a drummed ez eus gante eget gant an estrenion. Ret eo deomp bout emouezel (3) eus an anadenn-mañ mar fell deomp meizañ un dra bennak en emzoug hor meizerezh kelt. Ne gav ket din e teuimp a-benn da sevel kelennadurezhioù klok e-giz re Tomaz Akwino, Hegel, Lenin, Sartre, Whitehead, h.a. : ur garm a youc'himp trema hor breudeur ; hag hor ger ra vezo ur *geur!

Paris, 13-09-62.

(1) Sellit ouzh pennad R. Glémarec, **Ha kristen eo Doue an Tad ?** (Ar Stourmer, Nn 3).

(2) Gm. Naturtrieb, Instinkt ; savet eo bet ar ger-se gant Abanna. Evit lodenn gentañ ar ger, s. ouzh va fennad en Ogam, xiv (1962), « K. ben, B. ben- » hag an anv-den Bonderff = gwrizienn derv ; Iv. bun, Kb. bdn, Kt. *bonus.

(3) Sz. self-conscious, Kb. Hunanymwybodol.

GOUDE-SKRID :

Goude bout kaset d'am c'heneil Abanna ar pennad-mañ em eus degemeret digantañ evezhiadennoù a haval din bout talvoudus o reiñ da anavezout d'al lennerion (lizher eus ar 15-09-62) :

« Gant kalz a blijadur em eus studiet da rannstudienn war ar ger **ger**. Skodeget emañ o welout pegen reizh e klot kentster hor gerioù gant bonsterioù hor buhez. A-viskoazh e oa anat din ar pegen kelt e vez ober eus ar **ger** ur garm, un estaol, ur skarm, ha pegen digas e vanomp holl oc'h ober dioutañ ul liamm, un darempred. Ne ouien ket e oa garant ken don en anien hor yezh seurt pleg eus hor genezh.

450

Pa labourer war dafar va zezenn em eus bet tro da lenn ul levrig gant Gusdorff, embannet gant ar PUF, La Parole (Dastum. Initiation Philosophique), emañ ennañ stignet ar gudenn : al laver evel estaol, al laver evel darempred, ha merket mat an eneberezh a zo etre garm ha liamm, etre estaol ha kehent, etre ger ha lôgos-uerbum-Wort. Ar pezh a laver a-hend-all, dreist-holl en daou bennad

diwezhañ *Les techniques de fixation de la parole, Vers une éthique de la parole*, a ro dimp da gompren moarvat unan eus abegoù diskar ar Gelted. Emlod ar moulañ en deus merket da vat trec'h al lenn, ar genurzh, al **logos** war ar **ger**, ar garm, an estaol. Piv a lavaro n'eo ket dasorc'h ar bobloù gelt en hor mare an arouez eus un dispac'h nevez er c'heñverioù a zo etre an daou emzalc'h ?

M'am bije gouezet pezh a ouzon bremañ, n'em bije ket graet gant ar ger **estaol**, met klasket em bije sevel war-eeun ur verb giz **eskeriañ** (ez-geriañ, war skouer skarm = ez-garm, skleur = ez-gleur, skarañ = ez-garañ). Evit gwir, **estaol** a c'hellfe meneg kement seurt a **expression, Ausdruck** a zo (loened, hag **Ausdruck** nann-geriel mab-den), tra ma c'hellomp derc'hel **eskeriañ** hepken evit an estaol geriel.

.

Gant troidigezh derou Aviel Yann e kejez gant ur gudenn hirbleustret ha na c'heller ket diskoulmañ, a gredan, bennoz d'ar genelyezhoniezh. D'ar mare m'en deus an devez kristen kavet korf en hellaseg, e oa hemañ peurzinevetaet da heul gwered skolvaou sokratek ha diansokratek ; dre-se e voe an devez nevet kevrinel kristen tra peurestren da Hellasiz kemprediz da Yann. Hennezh, a-benn gwiskañ ar seurt devez en hellaseg a rankas gwarañ ha terriñ zoken ster boas ar gerioù hellasek a oa en e gerz. Istor ar ger *logos* a zo dre-se luziet-kenañ : rak, o vezañ ma oa stignet etre ar savadur-meiz ramzel met dinevetaet ma oa ar Filozofiezh hag ar froud nevet ken ramzel-all he lañs ma oa ar yuzeviezh-kristeniezh, e rank chom danvez-rendael da viken. Hag arouezidik eo gwelout dres paotr Patmos, den ar ger, ar garm, an *eskeriañ* glan, o piaouañ ar ger **logos** da envel ar **ger** end-eeun. Da heul, al luskelladur dibaouez a verzomp en Istor ar C'hornog etre an urzh hag an awen, al lezenn hag ar spered, al lenneien hag ar c'harmourien. Evidomp-ni, Kelted, omp bet bepred diouzh tu an awen, ar spered, ar garm, ar ger ; hor c'hristeniezh a zo bet ivez bepred kravez ar ger, ha morse hini an urzh ; keñveriañ, evel ma rez, Yann Skos Erien ouzh Tomaz Akwino. Marteze ez an un tamm mat en tu all d'ar pezh a veizan, met dremm pep kenel, tonkad pep sevenadur a vez diouzh ar c'heñver a zo lakaet ganto etre ar garm hag an urzh.

451

Tra iskis : **leñv** ha **garm** a zo deut e brezhoneg da dalvezout kement ha **gouelañ, keinal**. Daoust ha da welout hon eus amañ un arouez eus gwalldonkadur hor c'henel ?

Hir a-walc'h eo an arroudenn-se, met, d'am meno eo bet mat he menegiñ peogwir ez hañval din bout ur pennskouer eus ar studiadenoù a heller sevel gant hentoù ar genel-yezhouriezh. Plijet gant al lennerion kenoberiañ : diazezet mat eo bremañ ar yezh eeun ; d'hor rummad e chom labour donaat arsterioù ha kentsterioù ar yezh kalvezel, heni ar prederiañ dreist-holl, pe ne savimp nemet un tasmant breizhat ha neket ur vro vreizhek gwirion.

Paris, 23-09-62.

BERRADURIOU

DEBM. : E. ERNAULT, Dictionnaire étymologique du breton. moyen, eil lodenn Le mystère de Sainte Barbe, Paris, 1888.

GM. H. Meurig EVANS, W.O. THOMAS, Y Geiriadur Mawr, Llandybie-Aberystwyth, 1958.

GMB. : E. ERNAULT, Glossaire moyen-breton, 2. emb.. Paris, 1896.

IEW. : Julius POKORNY, Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch, Bern-München, 1959.

LEW. : A. WALDE, J.B. HOFMANN, Lateinisches Etymologisches Wörterbuch, 3. emb., 3 leur, Heidelberg, 1938-1954.

ROLL AR PENNADOU

embannet war AL LIAMM Bloavezh 1962 (niv. 90-95)
Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg
(90/5 a dalvez niverenn 90 pajenn 5)

ABANNA	
Kevreadur (troidigezh)	90/5
Ebrel	93/242
ABENNEZ	
Gerioù	90/65
Un deiz ma tremenen war bont ar vilin	94/382
B...	
Dielloù evit Istor ar Vro	91/140
BENEAD	
Kantvloaziad Rabindranath Tagore	90/57
BENN (GOTTFRIED)	
Kevreadur (tr. Abanna)	90/5
BOTZOVITCH (Gregor)	
C'houez ar Pec'hed	93/265
BROUDIG (Roparzh)	
Gwionvarc'h ar Pesketaer	93/270
KELDREG (Reun Menez)	
Ar gartenn-anv	91/104
Lili	92/164
Dor ar Baradoz	93/244
KIDNA (Sten)	
Lontegezh	95/393
Pailhardigezh	95/394
DIDROUZ	
Etiam Peccata	91/88
Leue ar Presbital	92/179
DREZEN (Youenn)	
Chouez ar Pec'hed (tr.)	93/265
Skol-louarn Veig Trebern	95/395
DIZANV	
An Tour Plomb	90/7
DUVAL (Anjela)	
Skub-Delioù	91/81
EMILY (J. L.)	
Ar Geben Donvaet (tr.)	94/323
Ar Geben Donvaet (tr.)	95/415
EWAN (Jil)	
Sevel un Akademiezh dre Skrid	93/297
GLANNDOUR (Maodez)	
Teir varzhoneg	90/3

Embannadurioù ar Bibl	90/61
Al Lennegezh vrezhonek a-vremañ	94/357
GOW (Yeun ar)	
Anduilhenn an Urcher	90/19
Touple	91/82
Morian ar Gontez	92/186
Ti ar Strafuilh	93/251
Hêrez an eontr Amerika	94/350
Kastizoù iskis	95/404
HEMON (Roparz)	
Gouleier bihan	92/161
D'ar Goanag	93/241
HUON (Ronan)	
Kentelioù an Istor	94/321
IHUELLOU (Garmenig)	
Kounioù	90/64
Awen ar Vel	92/230
Kazh straed an hent-houarn	92/231
JEUSSET (T.)	
Anvioù-lec'hioù Breizh-Uhel	95/444
LANGLEIZ	
Penaos e voe savet « Gwinizh hepken »	92/223
MENN (Gwenole ar)	
Argantael	91/151
M. L. G.	
An Den kozh	92/163
Goude	93/243
OLIER (Youenn)	
Galia er pevare ha pempvet kantved	93/285
Galia er pevare ha pempvet kantved	94/364
Levrioù Iwerzhonek	94/378
Galia er pevare ha pempvet kantved	95/436
PENNAOD (Goulc'hen)	
Notennoù ar Genelyezhouriezh	95/447
PRIEL (Jarl)	
Kazh ha Logodenn	90/29
Kazh ha Logodenn	91/116
Kazh ha Logodenn	92/196
SHAKESPEARE (William)	
Ar Geben Donvaet	94/323
Ar Geben Donvaet	95/415

NOTENNOU

HOR MIGNONED.

Keloù a zo deut betek ennomp eus ganedigezh ur paotrig, Erwan e anv, e ti an Itron hag an Ao. A. FLEURY (Montroulez d' an 29 a viz Here).

Klevet hon eus keloù ganedigezh Yann-Frañsez, mab an Ao. Hag an It. Yann KERVINIO, e St-Maur.

An Ao. hag an Itron LESONGEUR (mab ha merc'h-kaer Teo Jeusset), Gwenola ha Yann LESONGEUR a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o mab hag o breur bihan Gwenhael, d' an 13 a viz Du, e Razied-e-kichen Naoned (Rezé-lès-Nantes).

Kemenn a ra hor c'houmananter T. Jeusset n' en deus sekretour maerdi Razied graet diaester ebet evit skrivañ Gwenhael war roll ar re nevez-c'hanet. En enep, e maerdi kêr Naoned e oa bet enskrivet Guénola.

EUREDENN. -

An An. hag an It. GELLEGE eus Kemper a zo laouen o kemenn deoc'h eo bet euredet o merc'h Françoise gant Marsel BITOUT, d' an 20 a viz Du.

Hor gourc'hemennou a gasomp dezho. Abaoe meur a vloavezh e roe Françoise Gellege kalz a skoazell deomp evit gwerzhañ hon embannadurioù. Keuz hor bo dezhi.

PROFOU. -

Degemeret hon eus an arc'hantoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

HERE : L. Chalier, 20 lur nevez.

DU : (Kuzul ar Brezhoneg, 500 lur nevez ; B. Bonraisin, 5 ; Paol ar Rest, 7 ; M. Colleau, 2 ; Erwan Ropers, 5 ; It. Abgrall, 10 ; Dll Ivona Marzhin, 10 ; Frañsez Kervella, 130. - War un dro, 669 lur nevez.

Bet hon eus, abaoe derou ar bloaz, 2.162 lur nevez a brofoù. Trugarez d' an holl !

KOUMANANTOU HANTER-BRIZ. -

Evit 8 lur nevez, e c'hell ar studierien, ar gloer, ar soudarded, hag ar re berr an arc'hant ganto koumanantiñ d' AL LIAMM Evit 8 lur nevez hepken, a c'hellit kinnig d' ho keneiled yaouank ur c'halanna a-zoare. Re nebeut a lennerien he deus AL LIAMM !

HOR C'HOUMANANTERIEI A SKRIV.

Digant Y. T. :

« Me a garfe muioc'h a studiadennoù a bep seurt ha kalz nebeutoc'h a gontadennoù gwrac'hed kozh en « AL LIAMM » (kement-mañ peogwir hoc'h eus goulennet meno ho lennerien). Ur bern pennadoù (Douaroniezh, an darn vuiañ) a c'hellfe bezañ tennet diouzh an dastumadenn « Arvor » 1941-1944. Reoù dispar a zo diwar-benn lec'hioù 'zo e Breizh hag er bed. »

Digant Y. T. Limoges :

« A-du emañ ganeoc'h evit ho pennad « Kentelioù an istor », am eus lennet war niverenn diwezhañ « Al Liamm », resevet hiziv. Va gourc'hemennou ivez evit ho lizher d' an « Télégramme de Brest » evit difenn ar yezh flandrezek.

Diwar-benn « Ar Hilhog Gall », ne welan ket, evel doc'h-c'hwi, petra teu ar c'hasoni a-enep ar Juzevien d' ober en Emsav. »

Digant J. P. :

« Bet am eus dec'h Nn 94 « Al Liamm ». Plijet on bet ganti hag e teufen aes a-walc'h a-du gant Abanna : bez e sav live ar gelaouenn a oa kouezhet un tammig er bloavezhioù diwezhañ...

Bennoz Doue dit bezañ graet bruderezh evit ar C'hilhog. Arabat e ve krediñ ez eo enep-yuzev ar gelaouennig : tamm ebet ! (sic) Nemet ez eus bet kemeret skouer Max Jacob gant « Ch. Chiassé » (ur paotr n' en doa ket kenlabouret gant ar « Stourmer » met na c'heller nac'hañ e vroadelouriezh !) peogwir ez eo Max Jacob ar pennskouer eus ar re a fellfe d' ar Franskilhoned lakaat tremen evit « hor skrivagner breton bras » tra n' eus anezhañ nemet ur skrivagner gall a eil derez. »

Digant K. :

« E-keñver « Al Liamm », setu ar pezh a soñjan. Re a zanevelloù berr. Re a draoùigoù, ket a-walc'h a draoù pouezus ha hir. Petra a chom en diwezh. Nebeut, nebeut.

Evel an darn vuiañ eus an dud n' em eus ket kalz amzer da lenn hag, evel tud all an Emsav e ouestlan an amzer-se da lenn brezhoneg - n' em eus ket amzer da lenn galleg a-hend-all. Neuze ret eo magañ ivez hon empenn.

Gout a ouzon n' o deus ket amzer, meur a wech (hag evit abegoù heñvel) ar skrivagnerion vrezhonek da sevel traoù hir ha fonnus hogen, tu a vefe d' an nebeutañ da galz anezho ober troidigezhioù, hag evidon va-unan, gwelloc'h eo din lenn troidigezhioù e brezhoneg eus oberoù talvouduseget ur c'hementad a zisterachoù, hag i savet rak-eeun er yezh - hag un dra ret eo ivez, rak, ezhomm em eus, ezhomm hon eus pehini ac'hanomp, goude striv goullo an deiz da vagañ hon empennoù. »

457

Digant M. D. :

« Lennet am eus « Al Liamm » gant plijadur. N' ouzoc'h ket perak ? Abalamour d' ar pennad digeriñ. Ne gomprenan ket perak ne skrivit ket evit pep niverenn un tammig istor bennak o tennañ d'ar vuhez etrevroadel war stourm kulturioù bihan ar bed. Lennegezhioù bihan o stourm evit kas d' ar bed modern ur vouezh (n' eus forzh pegen dister e vefe) met ur vouezh o terriñ ar c'helc'h dir a voustr hag a aloub buhez gwirion ar pobloù. Rak petra eo al lennegezh 'ta ma n' eo ket mouezh ur bobl o kas d' ar bed he maen evit sevel kastell meurdeus ar C'hultur ? « Al Liamm » a zo dre vras mat met goular alies, dre vezañ deut ur seurt « recueil de morceaux choisis ». Er c'hontrol pa zigor evel ar wech-mañ gant ur pennad o kas da soñj strivoù all eget hon hini e kemer diouzhtu ar gelaouenn un ton buhezek stag ouzh ar stourm bedel. Marteze n' eo ket ho soñj met lavarout a ran deoc'h va hini. »

Digant T. J. :

« Va gourc'hemennoù gwellañ evit niverenn diwezhañ « Al Liamm ». Kempouezet eo al lennegezh hag ar studiadennoù enni, ken plijus an eil re hag ar re all. Kement a blijadur am eus bet o lenn « Ar Geben doñvaet » hag « Hêrez an eontr Amerika » ha pa lennen « Al Lennegezh vrezhonek a-vremañ » ha « Galla er IV° ha Vet kantved ». Ur meneg mat-tre da « Levrioù Iwerzhonek » gant Youenn Olier hag a laka ac'hanomp da soñjal en Dazont hor Bro. »

Roparz Hemon a skriv deomp :

« ...Bremañ, diwar-benn ar pezh-c'hoari « Keben Doñvaet ». Ur pennad tennet eus an eil arvest a zo bet embannet war « Gwalarn », niv. 12, 1927, p. 32-44. Dornskrid Emily, an hini a oa bet roet din, ne oa ket ur brouilhed. Skrivet-brav e oa penn-da-benn. Petra a zo c'hoarvezet gant an dornskrid-se ? N' em eus ket a soñj. Ha restalet e oa bet d' an Itron Emily ? Ha miret eo bet em zi, ha distrujet e bombezadeg 1941. Youenn Drezen en deus soñj marteze, rak dezhañ eo e skrive an Itron Emily. Kinniget he doa dimp evit « Gwalarn » dornskrid « Marc'hadour Venezia » hag hini « Keben Doñvaet ». Pezhioù-c'hoari all a oa bet troet gant he fried, en o zouez « Polyeucte ». Pelec'h emañ ar paperioù-se ? »

DAOUST HAG E TLEFE « AL LIAMM » DONT DA VEZAÑ UR GELAOUENN ISTOR HA TROIDIOEZHIOU ? -

Meur a hini e-touez hor c'houmananterien a vefe gwelloc'h dezho gwelout « Al Liamm » o tilezel al lennegezh evit an istor pe zoken evit troidigezhioù diwar yezhoù estren. Lavarout a ra ar **rener**, koulskoude, krenn-ha-krak n' emañ ket a-du gant seurt menozioù : ar pennadoù savet war-eeun gant hor skrivagnerien o deus kalz muioc'h a dalvoudegezh. Ma vefe tevoc'h « Al Liamm » e vefe tu da ouestlañ un hanter da seurt traoù hag an hanter all d' al lennegezh gwirion savet gant skrivagnerien vreizhat. A-hend-all ne vez ket kaset deomp a studiadennoù istorel koulz laveront, o gortoz a reomp. N'hon ket a-du kennebeut da adembann pennadoù tra m'hon eus pennadoù nevez gant skrivagnerien nevez. Pa vezo aet da hesk ar vammenn-se e welimp.

458

NIVERENNOU « AL LIAMM » DA WERZHAÑ. -

Prenet zo bet diganeomp, abaoe galv an niverenn 93, evit 178 lur nevez a niverennoù. Kenderc'hel a ra ar werzh, 2 lur nevez ar pezh (nemet an niverennoù 60 hag 61, 4 lur nevez).

Diviet eo bremañ an niverennoù 3, 8, 9, 10, 12-13, 14, 17, 21, 27, 41, 42, 44, 48, 50, 51, 52, 54, 59.

Ar re a blij dezho kontadennoù a gavo reoù gant Roparz HEMON en niverennoù:

28 An Tri Goulenn

30 Sibylle

32-33 An horolaj ruz

40 An Alouber

69 Torfed Emma

Reoù gant Marsel KLERG pe dastumet gantañ en niverennoù :

1) 29 Un deiz a viz Mae

31 An Estig bailh

53 O C'harzhata

2) 34 Kaoz an Tort bihan

47 An toull kurius hag ar c'horf hep ene

55 Ar breur hag ar c'hoar

Reoù gant P. DENEZ :

24 An hini Moal

28-29 E peoc'h an nevez-hañv

38 Kontadenn bobl

57 Kontadenn eus an ugentvet kantved

Reoù gant Y. OLIER :

26 Keneiled

43 Endervezh

45 Devezhioù goañv

63 Ar C'hermes

64 C'hoari-sac'h

66 Un devezh-hañv

70 Arnev

Reoù gant Fañch ELIES :

5 Kell 5

56 Ar breur bihan

58 Dav d' an Ankou

62 Tonton Saig

64 Ar Bastard

67 Tumporell an ankou

69 Un danvez den

459

Reoù gant R. MENEZ-KELDREG :

66 Troioù Kamm Kemenerien Pont 'n Abad

89 Redadeg marc'h bihan Ploan

90 Ar Menez Maen Gwenn

91 Ar gartenn anv

92 Lin

93 Dor ar Baradoz
Reoù gant Ronan HUON :
18 An devezh glav
65 Dibenn an deiz
74 Ar gwez avaloù
77 Ar Gwennili-mor

UL LEVR NEVEZ GANT ROPARZ HEMON. -

Teir barzhoneg e krennvrezhoneg a zo bet embannet gant Skol ar Studioù Keltiek e Dulenn. Al levr a zo keinet kaer evel ma vez graet alies er Broioù Tramor. An teir barzhoneg-mañ a zo « Tremenvan an Itron Varia », « Pemzek levez Maria » ha « Buhez Mab-Den ». Embannet e oant bet endeo e 1876 gant Kervarker. Tennet e oant diouzh ul levr moulet e lizherennoù gotek e 1530. Skrid Kervarker ne oa ket difazi avat, pell ac'hane. An droidigezh a zo faos dre vras hag en notennoù e kaver meur a fazi. An dra grevusañ, ar skrid e unan a zo diwir, ur souezh. Rouez eo ar pozioù adskrivet evel m' emaint er skrid orin.

Ar skrid nevez a zo bet embannet gant Roparz Hemon diwar mikrofilmoù, un adskrid eus ar re splannañ. Pep tra a zo nevez eta, kerkoulz ar skrid, an droidigezh, an notennoù niverus hag ar rakskrid hag a zo o zri e galleg diwar zorn Roparz Henan. Al levr a-bezh ez eus ennañ 172 pajenn. Trugarez da Roparz Hemon evit e labour leun a ouiziegezh hag a basianted hag da Iwerzhon evit un embannadur ken kaer.

Trois Poèmes en Moyen Breton ; Dublin Institute for Advanced Studies, 64 Merrion Square, Dublin 2. - Priz : 15 shilling.

STURIER YAOUANKIZ Niv. 23. -

Bepred diskouezet ha skeudennet kaer, ar gelaouenn-mañ a zo ur blijadur evit an daoulagad. El lodenn vrezhonek (KAVY) e lenner o deus ar renerien divizet un dra pouezus-tre : azalek bremañ ne vo degemeret er Gevredigezh nemet ar re o deus tremenet an Trec'h Kentañ. Ar vrezhonegerien a zo dija er Gevredigezh ha n' o deus ket tremenet an Trec'h a ranko hen ober e-kerz ar bloaz.

FRANCE FEDERALE. -

Lennet hon eus war ar gelaouenn c'hallek-mañ ur pennad digeriñ mat, « Trugarez da g-Karl Van der Walle ». Meur a bennad ivez diwar-benn Breizh. Setu amañ un notennig tennet eus a France Fédérale » :

« War Le Monde (31 a viz Gouere) hon eus lennet penaos tri warn-ugent (23) Wallon, o chom e kumunioù flandrezat tost da Vrussel, o deus kaset da Vurev Europat Gwirioù an Den e Strassburg, ur c'hlemm a-enep da c'houarnamant Belgia hag en dije torret an divizoù a lavare e ranke reiñ war al lec'h ur skol c'hallek evit o bugale. Ha ma kasfe Okitaniz, Euskariz ha Breizhiz d' o zro ur c'hlemm d' ar memes burev a-enep da c'houarnamant Bro-C'hall ha na brient ket kelennadurezh o yezhoù ? »

460

MOUEZHIADEGOU. -

Renner « Al Liamm » en deus asantet mont da eiler e Brest da geñver ar mouezhiadegoù diwezhañ. Diskleriet en deus er vodadeg a zo bet graet e kreiz kêr Vrest en doa roet e asant dre ma kinnige an danvez kannad difenn gwirioù Breizh (Défense des Intérêts Bretons). Komzet en deus eus hor sevenadurezh hag hor yezh ma rankomp stourm evito ha goulenn ma vint miret, difennet ha gwarezet evel pep kultur en ur vro sevenet. An danvez kannad en deus bet muioc'h a vouezhioù eget an MRP hag ar PSU. En em dennet eo hep re e vouezhioù da zen evel ma oa bet divizet en araok.

AMAÑ ROAZHON BREIZH. -

D' ar sul 11 a viz Du en deus renner Radio Kimerc'h, Charlez ar Gall, roet ur rentañ-kont eus Kamp ar Vrezhonegerien e Sant-Nikolaz ar Pelem. E drugarekaat a reomp evit an embann-se. Kemenn a ra deomp penaos ne vez mui roet roll an

abadennoù war an Télégramme abaoe ma vez meneget « Kreizenn Sevenadurel ar C.E.L.I.B. » e traoñ taolenn an abadennoù.

PANORAMA DE LA REGION BRETONNE. -

Trede mouladur roll al labouradegoù, tiez kenwerzh ha marc'hadourezhioù Breizh a zo o paouez dont er-maez. Embannet eo bet gant La Bretagne Réelle, Merdrignac. War atiz René Tugdual eo bet savet al levr-se hag ar pennad digeriñ a zo diwar e zorn.

WANIG HA WENIG. -

Un niverenn nevez eus « Wanig ha Wenig », kelaouenn vrezhonek ar vugale a zo deut er-maez. Trimiziek eo. Koumanant bloaz : 2 lur nevez. - C. C. P. Journal Wanig ha Wenig, Plouezec, 1705-96 Roazhon.

HERRI BILLION, ARZON, Mor Bihan, embanner ha mouler, a ro da c'houzout deoc'h en deus bremañ lizherennoù kaer, stumm keltiek, dereat evit paper-lizher, kartennoù-bizit, kartennoù-post, gwerzhennoù hag all...

TREGONTVET DEIZ-HA-BLOAZ SKOL OBER.

ENOR DA VARC'HARID GOURLAOUEN...

E-touez an oberennoù pouezusañ a stourm evit ar brezhoneg e c'heller kontañ Skol Ober. Hag abaoe tregont vloaz - abaoe Miz Meurzh 1932 - emañ Marc'harid Gourlaouen oc'h ober war-dro Skol Ober. Ul labour tenn, dalc'hus ha diaes ma 'z eus unan. Abaoe tregont vloaz, pep sizhun, hep disterniañ morse, e reizh Marcharid Gourlaouen poelladennoù. A-wechoù 150 er sizhun. Ha Marc'harid Gourlaouen he deus, evel pep unan ac'hanomp, labour all d' ober : prederiañ ouzh he c'henwerzh, prederiañ ouzh he zi hag an tiegezh. Ha daoust da se, ingal, dibaouez, e rank ober al labour... HAG E RA !
461

Ne vefe ket an emsav ar pezh ez eo hep Marcharid Gourlaouen. he deus desket - pe addesket - brezhoneg d' en darn vrasañ ac'hanomp. Hi he deus pourchaset d'an emsav e skrivagnerien, e vrudourien, e studierien. E 1932 e krogas Marc'harid he skol gant 59 diskibl. E 1962 e kendalc'h gant 150 diskibl.

Skol Ober - gant he skol izel, renet gant Marcharid Gourlaouen, hag he skol uhel, Skol an Trec'h Kentañ, renet gant Yann Thomas Ravalleg - a zo unan eus mein diazez an emsav. Ha ma 'z eus ar maen-se, ez eo a-drugarez da labour sioul, kalonek, hep e bar, hor mignonez. Hepti ne vefe ket an emsav ar pezh ez eo hiziv.

N'eo ket Marc'harid Gourlaouen unan en em lak er gouloù bras : ne blij dezhi nag an trouz nag an enorioù. Met he labour evit Breizh a rank bezañ enoret. Setu perak en deus divizet Kuzul ar Brezhoneg lakaat he mignoned - ha kalz a zo - da ginnig dezhi ur pred, hag ur prof.

Ur pred en enor da VARCHARID GOURLAOUEN a vezo graet e Kallag, d' ar Sul 23 a viz Kerzu.

Spi hon eus e teuio di an holl re a zoug bri da galon, dalc'husted ha madelezh Marcharid Gourlaouen..

Bez e tleer kas an anv d' an Ao. Dubourg, Skol Sant-Laorañs, Kallag. Priz ar pred a vo 11 lur nevez. Mignoned ha skolidi Marc'harid Gourlaouen en em vodo e Skol Sant-Laorañs da greisteiz. Evit sikour kinnig ur prof, kas un skodenn da G. DUBOURG, Callac, C. C. P. 1697-74 Rennes.

Pedet eur a-zevri da gas en-raok an anv d' an Ao. Dubourg, en abeg d' an niver predoù a rank bezañ goulennet en ostaleri.

BRUDEREZH E BREZHONEG. -

Ur c'houmananter martolod en deus kaset un tamm eus ar gelaouenn « Le Marin » oc'h ober bruderezh e brezhoneg. Ur panell-vruderezh bras-tre eo 25 x 18 santimetrad gant kartenn Vreizh hag ur vag, setu ar pezh a zo skrivet warni e

bras : ABAOE - DAOU-UGENT BLOAZ - WAR AODIOU BREIZ - EVIT AN HOLL - PESKOETERIEN. Evit bep seurt bistri (sic). Radio-Sondeurs-Gonios-Decca-Radar, hag a-dal da bep hini eus ar gerioù-mañ : GWERZ, STALIADUR, FEURMADEG, AOZADUR. Sinet eo « Compagnie Radio Maritime ».

Kaset hon eus hor gourc'hemennoù d' ar gelaouenn ha kinniget ar reizhadennoù evit bloaz, pesketerien, bagoù.

BODADEG KUZUL AR BREZHONEG. -

Bodadeg Kuzul ar Brezhoneg a zo bet dalc'het e Kallag, d' ar 4 a viz Du 1962, dindan renerezh Yann Beg.

Rentañ-kont a zo bet graet eus labourioù ar bloaz :

1) Ar C'hendalc'h Etrekeltiek gant e rener Per Denez ; 2) Kamp Elliant gant Morwena Denez ; 3) Kamp ar Vrezhonegerien gant Vefa de Bellaing ha Ronan Huon ; 4) Embannadurioù Al Liamm hag Al Liamm gant ar rener ; 5) Barr-Heol gant an Ao. Klerg 6) Embannadurioù ar Bibl gant Maodez Glanndour ; 7) Preder gant Abanna ; 8) Wanig ha Wenig gant an Ao. Kalvez.

KELC'H SEVENADUREL ROAZHON. -

Setu pevar bloaz e voe savet ar c'helc'h-se. Lojet e oa da gentañ e Kelc'h Keltiek Roazhon ha bremañ e salioù prestet gant an Itron de Rohan-Chabot, 30, place des Lices.

Roet e vez dreist-holl kentelioù brezhoneg ; d' ar sadorn evit ar re a grog hag evit ar re varrekoc'h. Peurvuiañ e heuil ar skolidi kentelioù dre lizher war un dro.

Savet ez eus bet ivez ul levraoueg ma kaver enni kelaouennoù ha levrioù embannet abaoe hanter-kan vloaz.

D' ar sadorn da noz e vez graet ur vodadeg brezhonegerien gant kanaouennoù, dañsoù, prezegenoù, h.a.

Pep sul diwezhañ ar miz e vez un oferenn vrezhonek, 26, ru Brizeux. Dont a ra war-dro 200 den.

Aozet e vez ivez diskouezadegoù levrioù e stalioù kêr. En doare-se en deus ar C'helc'h Sevenadurel gwerzhet e 1962 evit 320.000 lur kozh a levrioù, en o zouez 30 Barzaz Breiz, 20 pladenn (Tricoire), 110 Geriadur (Roparz Hemon), 60 Yezhadur (R. Hemon), 50 Levr kelenn (R. Hemon), un toullad Deskom (sic), Komzom, Geriadurig, Breiz hor Bro, Kanomp Uhel, h.a.

Hor gourc'hemennoù d' ar re a ra war-dro ar Gevredigezh-se.